

Баҳманёр

САРМАДДЕҲ

ШОҲАНШОҲ

Душанбе
«Адиб»
2013

ББК 84 тоҷик 7-4
Б-40

Мухаррири масъул: *Фарҳод Карим*

Б-40 Баҳманёр. Сармаддеҳ. Шоханшоҳ (маҷмӯаи ҳикояҳо ва роман) – Душанбе, «Адиб», 2013. 472 саҳ.

Баҳманёр ба сатҳинигорӣ видоъ гуфта, ба моягирӣ аз арзишҳо барои бунёди ростини ҳунари талош меварзад. Мекӯшад бо судгирӣ аз фарҳанги мардум, гузаштаҳои дуру наздик ҳар он чи имрӯз бо чашми ҷон метавон дид, андешаҳои худро баён дорад.

Баҳманёр нависандаест, ки хонанда метавонад дар роман, қисса ва ҳикояҳояш ба замонҳо, маконҳо, ҳаводису гиреҳҳои фаровону гуногун рӯбарӯ шавад ва аз ҳар боғ тозасамаре ба даст орад.

ISBN 978-99947-39-40-0

© Нашриёти «Адиб», 2013

САРМАДДЕХ

Роман дар қисса ва ҳикояҳо

ГАВАЗНИ ЧАНБАРШОХИ МАН

Абрпорае аз тегаи Шеданзо канда шуду рӯи Сармаддеҳ афтод – шамолаке тафси хаворо паст кард, шакарнаме домани дехро тар. Боз дар фарози Хорбуна гавазни чанбаршоҳ пайдо шуд, ҳамон гавазне ки рӯзе чанд пайдо мешавад, ба дунги Жаврак мебарояд ва ба деҳ менигарад, чунон менигарад, ки гӯё фарзандашро, чигарбандашро дар деҳ банд карда бошанд...

Гавазни чанбаршоҳ аз толаи Барзу мефурояд, дар фарози Хорбуна рӯи дунги Жаврак чун обидае қарор мегирад ва ба деҳ менигарад. Хеле менигарад ва боз ҳамон тавре ки омада буд, бармегардад ва толаи Барзуро ҳам меҳӯраду анкабути ҳасрат рӯи дилам тор метанад, тори андӯҳ метанад, маҳин метанад, зарин метанад, дилам дард мекунад, вучудам месӯзаду ба нолиш меояд. Чунон ба нолиш меояд, ки меҳоҳам бихезаму аз паси он ҷонвари зебову хушсурату озод сар ба кӯху ҳомун занам.

Аммо наметавонам. Зеро маро ба ин бистари нарма бе ресмон ба-стаанд, зеро маро дар ин бистари чун обҳои зимистон сард ғарқ кардаанд. Аз ин рӯ анкабути ҳасрат рӯи дилам тор метанад, тори андӯҳ метанад, маҳин метанад, зарин метанад, дилам дард мекунад, вучудам месӯзаду ба нолиш меояд.

Тирезаи хонаи ман ба сӯи фарози Хорбуна ва толаи Барзу боз аст. Ман аз тегаи Шеданзо як-як канда шуда рӯи деҳ афтодани абрхоро хуб мушоҳида мекунам, ман рехтани боронро пешакӣ пай мебарам, ман хониши кабкони фарози Ялморо нағз мешунавам. «Фарози Ялмо хеле дур аст, – мегуфт момоям, – хониши кабкони он ҷо то ба деҳ намерасад. Ту шояд хониши кабкони Хорбунаро шунави?» Ман ҷавоб намедихам, ман хуб медонам, ки аз кадом маҳал ба гӯшам ҷи садо мерасад.

Тирезаи хонаи ман ҳамеша боз аст. Модарам танҳо шаб онро мепошад ва бо хоҳиши ман пардаҳо ва бодвонаро кушода мемонад. Охир, дилгир мешавам, модар! Охир, нафастанг мешавам, модар! Модар маро намешунавад, модар пас аз ҳамон шаб, ки момоям бано-гоҳ мурд, дигар маро намешунавад, касе маро намешунавад, магар ки Бобуна. Ман танҳо наметавонам бо Бобуна аз тахти дил, чунон ки бо худ сӯҳбат мекунам, гуфтугӯ намоям. Бобуна ба умқи чашмони ман менигарад. «Ба чашмони фариштаат садқа, бачаякам!» Бобуна ба ҷунбиши лабҳои ман менигарад. «Гап зан, гап зан, бачаякам!»

Ман аз тирезаи хонаам ба табиат менигарам ва аз рӯи боми анбор, ки рӯзҳои офтобӣ маро ба он ҷо мебароранд, ба олам. Табиат барои

ман кӯҳҳои Шанобурзу Шеданзо ва олам барои ман Сармаддеҳ аст. Зеро ман дигар кӯҳеку деҳеро надидаам ва дида ҳам наметавонам. Зеро пойҳоям шаланд, мардум!

Момоям мегуфт, ки ман аз зода шудан то кунун ҳамеша бемори бистарӣ будааму бо ҳамин роҳгардиро наомӯхтаам.

Аммо профессори айнакӣ мӯътақид аст, ки тарси азиме аз роҳгардӣ дар дили ман хона кардаасту маро ба по шудан намегузорад. «Тӯба, – гуфта буд момоям баъди рафтани профессор, – тарси хонасоз ҳам будааст-е!»

Ман ба фарози Хорбуна, ба дунги Жаврак менигарам. Фарози Хорбуна бе гавазни чанбаршоҳ ба ҳама фарозҳои олам монанд аст. Фарози Хорбуна бе гавазни чанбаршоҳ як кӯхтали одист, ки чанд дунгу бутта дорад. Вақте ки дар фарози Хорбуна рӯи дунги Жаврак гавазни чанбаршоҳ пайдо мегардад, ҳама чиз тағйир меёбад, ҳама чиз ҷон мегирад, ба тану рӯҳ суруре, мавҷи ҷонбахше паҳн мешавад, ҷунон ки дар фасли зимистон ба ҳаммоми гарм дарой, ҷунон ки дар фасли баҳор рӯи сабзаҳои нарм ғел занӣ. Аммо имрӯз дигар гавазни чанбаршоҳ ба пайдо намеояд, аммо имрӯз дигар фарози Хорбуна яқтои олам намегардад.

Гавазни чанбаршоҳ рӯзе як бор зухур мекунад, аз фарози Хорбуна, аз рӯи дунги Жаврак ҷониби деҳ менигарад, ҷунон менигарад, ки гуё фарзандашро, ҷигарбандашро дар деҳ банд карда бошанд...

Ман ба теғайи Шеданзо менигарам. Имрӯз дигар абрпорае қанда намешавад, имрӯз дигар шакарнаме домани деҳро тар намекунад, имрӯз маро рӯи бом намебароранд. Зеро модарам аз носихатии ман дар ҳарос аст, зеро модарам аз шамол ҳӯрдани ман метарсад. Ба назари модарам ман гули хушкидаро мемонам, ки каме шамолӣ саҳт метавонад гард-гард созад...

Ман аз тирезаи хонаам ҷӣ тавр аз теғайи кӯҳи Шеданзо ба зер мавҷ зада фурумадани торикиро тамошо мекунам ва аз ин завқ мебарам. Ториқӣ зина-зина ба зер меояд: нахуст теғайи Шер тира мегардад, сипас гардани он ки Рез ном дорад, баъд зови Фалахмону фарози Ялмо, толаи Барзуву фарози Хорбуна... ҳамин тавр ториқӣ зина-зина ҳамбида, то ба тирезаи хонаи ҳоби ман мерасад ва дохили хона мешавад. Ман шабро ҷун рӯз дар бистари худ, маҳбаси худ, тобути худ пазира мекунам. «Ториқӣ аз зер ба боло меамад, – мегуфт момоям, – зеро шафақ то дер қуллаҳои кӯҳро равшан нигоҳ медорад. Ту чаро ин тур мебинӣ, намефаҳмам». Ман пеши худ бисёр фикр мекунам, ки чаро мушоҳидаҳои ман хилофи диди дигарон мебарояд, ҷавоб намеёбам.

Бо расидани торикӣ модарам тирезаҳои хонаро мепӯшад, танҳо бодравзан ва пардари кушода мемонад. Охир, дилгир мешавам, модар! Охир, нафастанг мешавам, модар! Модарам садои маро намешунавад, модарам чун ғариштаҳои осмон сабук ва бесадо мегардад, модарам бистари маро, тобути маро ба тартиб меорад ва сӯи дар равон мешавад. Шаб ба хайр, модар! Модарам чароғро хомӯш мекунад, модарам дарро оҳиста ва бесадо мекушояд, модарам дарро оҳиста ва бесадо аз паси худ мепӯшад. Ман ба хайрбоши худ ҷавобе намешунавам, ман танҳо садои хомӯшӣ ва торикиро мешунавам, ки дар фазои фишурдаи хона давутоз мекунад. Ман шояд ҳарфе назадам боз? Ман шояд гапзаниро фаромӯш кардам? Ман чизе пеши худ гуфтан ва шунидан меҷаҳам. Ман «ғавазни чанбаршоҳ» – меҷӯям, ман овози худро намешунавам.

Ман гунгам, мардум!

Ситорагонӣ бешуморе рӯи осмони деҳ милтирос мезананд, рӯи тегаи Шеданзо, рӯи зови Фалахмон, рӯи фарози Ялмову Хорбуна... хулоса, дар ҳама ҷо милтирос мезананд, чун кирмакҳои шабтоб ғайб мезананд, боз пайдо мешаванд. Чун кирмакони шабтоб бекароранд ситорагон. «Абрҳо ҳаракат мекунанд ва ба мо чунин менамоянд, ки ситорагон, – гуфта буд модарам. – Аммо чаро онҳо ба назари ту сӯхтаву зинда мешаванд, намефаҳмам».

Ман ситорагонро ба мисли... беҳтараш, дар бораи ғавазни чанбаршохи худ ба касе ҳарф намезанам, бигзор ин сирри ниҳоне барои худам бошад. Ман ситорагонро дӯст медорам, модар! Зеро ба онҳо ҳасад мебарам. Ман ситорагонро ҳар шаб мешуморам, ҳисобро гум мекунам, боз мешуморам, то он даме ки хобам мебарару... Баъзан ман сӯи тиреза даст дароз мекунам, меҷаҳам ситорае ба чанг ораму болои сарам овезам, бигзор милтирос занад, бигзор ниғаҳони бистари ман, маҳбаси ман, тобути ман бошад, чунонки як кирми шабтоб ниғаҳон буд шабе.

Кирмаки шабтоб шабона баногоҳ дар тахтонаи тиреза милтирос зад, майдаҳақ, пашминак. Ман вайро рӯзона надида будам. Вақте дидам, ки чун аҳгари танҳое, чун ситораи бекасе дар фарози тахтона оташак гашт. Ман кирмакро ба даст гирифтам, хомӯш шуду баъди лаҳзае боз фурузон. Чун оташпораи хурде фурузон шуд ва ман масалеро ба ёд овардам, ки аз момоям шунда будам. Бӯзинагон кирми шабтобро аҳгари оташ пиндошта, рӯяш ҳезум чидаанд, пуф кардаанд, пуф кардаанд, нафасгардон шудаанду оташ ҳосил накардаанд. Момоям ин масалро ба ман ҳикоят карду баъд пушаймон шуд. Зеро ман худро чун он шабтоб дидам, ки нур медихаду гармӣ намедихад.

Аз ҳамон шаб то кунун меҳоҳам ситораеке чун кирми шабтоб ба-
ногах худ ба сари худ рӯи тахтонаи тирезаи хонаам пайдо шавад
ман онро гирифта рӯи бистарам, болои сарам овезам. Бигузур мил-
тирос занад, бигузур ниғаҳони бистари ман, маҳбаси ман, тобути
ман бошад.

Зеро то ситорагон дасти ман намерасад, онҳо дуранд, дур. Агар
кати ман рӯи тегаи Шеданзо мебуд, он гоҳ метавонистам ҳо ҳамон
ситораи сурхро ба чанг орам. Ситораи сурх аз тегаи Шеданзо ҳамагӣ
чанд вачаб дур асту бас, онро осон метавон ба даст овард. Барои чӣ
касе онро намегирад? Чаро сармадехиён ба вучуди чунин як чизаки
зебову аҷоиб бепарвоянд? Ё шояд ба тегаи кӯҳ баромадан душвор
бошад...

Ин чист, ки ба назарам менамояд? Наход гавазани ман бошад?!

Рӯи Пайраҳаи Охувони осмон гавазани чанбаршоҳ мегардад. Аз
байни ғубори ситорагон, аз байни тарокумҳои бешумор пайкари га-
вазани чанбаршоҳ хеле хуб намудор аст. Ман хато накардам, гавазани
ман махлуқи осмонист! Сокини Осмондара асту рӯзе як бор бо
Пайраҳаи Охувон ба тегаи Шеданзо мефурояд, зовро гузашта, дар
фарози Хорбуна пайдо мешавад ва ба деҳ менигарад, чунон менига-
рад, чунон менигарад, ки гӯё фарзандашро, чигарбандашро дар деҳ
банд карда бошанд... Ҳоло гавазани чанбаршоҳ аз тарокуме ба таро-
куме мегузарад, чизе мечӯяд, чизе меҳоҳад. Инак, вай аз Осмондара
мебарояд, бо Пайраҳаи Охувон ҷониби тегаи Шеданзо меояд ва ман
пай мебарам, ки вай чӣ мечӯяд. Вай ситораи дурахшонтарини осмо-
нро мечӯяд. Гавазани чанбаршоҳ ситораи сурхи қуллаи кӯхро рӯи
шохи чанбаринаш мегирад, бо пайроҳаи толаи Барзу ба фарози Хор-
буна мефурояд ва аз фароз рост ҷониби тирезаи хонаи ман меояд.
Меояду зону зада шохҳояшро ҳам мекунад. Хона аз партави ситораи
сурх чун рӯз равшан мешавад, чунон равшан мешавад, ки чашмо
хира мекунад ва ман базӯр чашм мекушоям.

Ман аз ҳайрат каме ба худ меоям, худро дар бистари худ, маҳбаси
худ, тобути худ хобида мебинам. Хона аз нурҳои офтоби аз тегаи
Шеданзо рӯнамуда пур шудааст. Ман хобамро ба ёд меорам ва ба
пешвои модар табассум мекунам.

Модар дарро охиста ва бесадо мекушояд, модар чун фариштаи
осмон сабук ва беовоз роҳ мегардад ва чун ҳама рӯз бо дастшӯ ва
дастмоли монанди қуллаҳои Шанобурз сафед сари бистари ман,
маҳбаси ман, тобути ман ҳозир мешавад. Хестӣ? Вай ҳамеша ҳамин
як суолро медиҳад ва барои он ҷавобе намеҳоҳад. Зеро гумон дорад,
ки ман гапзаниро чун роҳгардӣ фаромӯш кардам. Аммо ман худро

чунон вонамуд месозам, ки гӯё чизеро пай намебарам, чун ҳамеша мегӯям: субҳ ба хайр, модар! Модар ба чунбиши лабҳои ман менигарад, чизеро тахмин мекунад ва табассум. Агар борон наборад, мо туро рӯи бом мебарорем, албатта мебарорем.

Чаро ман бо ту чун бо Бобуна сӯхбат карда наметавонам, модар?

Агар борон наборад, маро рӯи бом мебароранд. Ҳамин тавр гуфт модарам. Ман ҳоло ҳис мекунам, ки имрӯз борон намеборад, пойҳоям дард намекунанд.

Аз боми анбор Гузари Поёни Сармаддеҳ хуб намудор аст, Гулдараву куллаҳои барфпӯши Шанобурз низ. Дар Гулдара чашмае ҳаст, ки мегӯянд Ният ном дорад. Момоям ҳамеша мегуфт, ки маро пуштора мегираду ба чашмаи Ният мебарад. Як каф об менӯшиву дар дил саҳт ният мекунӣ, ки ба ту шифо бахшад, то ба деҳ нарасида мисли гул шифо меёбӣ!

Аммо нияти момоям, ки чашмаи Ният буд, ичро нашуд. Вай моҳи гузашта баногоҳ, ба қавли модарам, сикҳат-сикҳат мурд.

Ҷои ӯ дар ҳамин хона паҳлуи кати ман буд. Ман шабҳо хуррок-кашии ӯро гӯшкунон орому осуда хоб мерафтам. Шабҳо вай ба ман афсона мегуфт. Он қадар афсона мегуфту медонист, ки танҳо бо хоҳиши ман ягон афсонаро батақрор ҳикоят мекард. Баъд, як шаб ман аз хоб бедор шуда пай бурдам, ки вай мурдааст. Чунон мурда буд, ки гӯё чун ҳамеша хобида бошад, танҳо хуррок намекашид, нафас намегирифт. Ман натарсидам, ман гӯё марги ӯро пешакӣ медонистам, худӣ ӯ низ маро ба ин омода месохт ва рӯзҳои охири умраш зуд-зуд шикоят мекард. Устухонҳоям орд-орд гашта, гӯшти танам мӯмиё шудааст, аммо вай, ҳамун хунукном, аз чӣ сабабе ба бурдани ман рағбат надорад, дари касонеро ангушт мезанад, ки интизораш нестанд. Момо, чаро ту ӯро интизорӣ мекашӣ? Ман вайро интизорӣ намекашам, бачаякам, ман вайро даъват мекунам, зеро пай мебарам, ки соати дамгирӣ расидааст. Бачаякам! – нидо мекард вай маро ҳамеша. Бачаякам, бигзор минбаъд туро модарат парасторӣ кунад, бигзор вай қарзи модариашро бачо орад. Агар аз хуни ман бошад, вай ин корро бо чону дил, бо дилу чон адо мекунад. Туро ранҷонаду бинад, ҳамун хунукномро савор шуда меояму гесӯҳои дарозашро тор-тор меканам...

Момоям ягона шахсе буд, ки ман аз гуфтани андешаҳоям истиҳола намекардам. Вай ҳам бо ман сӯхбат кардан, ба қавли худаш, рӯзро кӯр карданро дӯст медошт. Ба чашмони фариштаат садка, бачаякам! Гап зан, гап зан, бачаякам!

Ҳамин момои аҷибу меҳрубони маро он шаби тираи аввали баҳор

«хунукном»-е ки мегуфт аз ман рабуда буд ва ман ба ӯ менигаристаму на тарс, на танҳой, на ҳасрат... чизе ҳис намекардам.

Вақте ки бомдод модарам аз таъхири момоям хавотир шуда, ба хона даромаду ӯро мурда ёфт, то хеле ҳарфе ба забон оварда наметавонист. Баъд ба худ омада, сӯи ман нигарист, маро ором дида, аз ҳайрат пурсид: ту чизе пай набурдӣ, Комёр? Модарам маро ҳамеша бо номам нидо мекарду ин ба ман хуш меомад, вале ҳоло бачаякамгӯиҳои момоям ба хотир омаду чизе роҳи гулӯямро баст, торе дар меҳроби дилам канда шуд. Модар интизори ҷавоб буду ба ман менигарист. Ман сар чунбондаму худро ба даст гирифта гуфтам: не, ман ҳамаашро пай бурдам, модар!

Аммо модар он вақт маро нашонид, баъди он ҳодиса касе овози маро нашонид. Модар бо тарсу ҳарос ба чунбиши лабҳои ман менигаристу бемадор байни бистари ману момоям ба зону афтод, гоҳ ба ман менигаристу гоҳ ба момоям ва ман пай бурдам, ки вай намедонад, ба домани кадоми мо сар монда ҳой-ҳой бигиряд...

Маро рӯи бом мебароранд.

Падарам маро озод рӯи дастонаш бардошта, модарам кати сайёро зери каш гирифта, рӯи бом мебароранд. Ин боми анбор асту як гӯшааш ба фароз пайваст. Ин гуна бомҳое ки аз ҳисоби доманкӯҳ девор доранд, дар деҳи мо бисёранд ва онҳо барои мо чун суфаанд.

Ман ин чоро дӯст медорам.

Пештар, ханӯз он «хунукном» ба суроғи момоям наомада, момоям пӯстаки нарме гирифта, рӯи бом мебаромад ва пӯстакро паҳлӯи кати ман партофта, чилик мегардонд. Гоҳе номаълум ғанабаш мебарду хоболуд ба ман хитоб мекард. Ба чашмони фариштаат садқа, бачаякам! Гап зан, гап зан, бачаякам! Ман худро ниғаҳ дошта натавониста баланд механдидам ва моморо ғанабаш гурехта, бо таачҷуб ба ман менигарист ва сабаби хандаи маро пай бурда, худро сафед мекард. Ба чашмони фариштаат садқа, бачаякам! Ин ҳама нишонаи пирӣ...

Вақте ки ман рӯи бом мебароям, аниқтараш, вақте ки маро рӯи бом мебароранд, ба дидорбинии ман одамҳои зиёде меоянд, амаҳоям меоянд, духтарҳояшон меоянд. Аз чӣ бошад, ба дидорбинии ман аксар занҳо меоянд ва аз ҳама бештар духтари холаи калониам Бобуна. «Мо ҳама ба ту ошиқ шудагӣ, бачаякам!» Ҳамон Бобунае ки вақти гули бобуна ба қавле дардаш мегирад. Аммо момоям мегуфт, ки вақти гули бобуна ба наберааш ваҳйи илоҳӣ меафтад ва ӯ он қадар бахосият мешавад, ки барояш аз замин гул меҳезаду аз само мушк мерезад.

Бобуна ба дидорбинии ман меояду бе ҳеч ибo аз ҳозирон чашмони марo лап-лап мебӯсад ва ба момоям тақлидкунон меғӯяд: ба чашмони фариштаат садқа, бачаякам! Гап зан, гап зан, бачаякам! Ман аз ин рафтори ӯ шарм медорам, сурх мешавам, арақ мекунам ва кампали рӯи поямро ба сар мекашам. Ба чашмони фариштаат садқа, бачаякам! Мон, ман онҳоро ба серӣ бинам.

Аммо чашмони худи Бобуна он қадар зебоанд, ки...

Ман ҳамеша омадани Бобунаро пазмон мешавам, ӯро дидан баробар, овозашро шунидан баробар дилам ба тапиш меояд. Вай маро афсун мекунад, вай маро... То бачаякамро роҳгард накунам, шавҳар намекунам, — қасам хӯрдааст вай.

Имрӯз, аз чӣ бошад, ба дидорбинии ман касе намеояд. Ман ба ин дидорбиниҳо он қадар одат кардаам, ки ҳоло наомадани онҳо дилтанг мекунад маро. Ман ҳар замон ба кӯча менигарам, оё касе менамояд?

Кӯча холист, фарози Хорбуна холист, ҳама олам холист бе гавазни чанбаршохи ман. Аз чӣ бошад, пайдо шудани гавазни чанбаршоҳ дар фарози Хорбуна касеро ба ҳайрат намеорад, касе парво надорад, гӯё гавазнҳо дар кӯхсори мо чун борон аз осмон мерехтаву чун торон аз замин меруста бошанд. Ҳол он ки касе надидааст гавазнро дар ин кӯхистон. Аз ин рӯ ман суруре дар дил ҳис мекунам, ман бовар дорам, ки гавазни чанбаршоҳ маҳз ба дидани ман, аз кадомин дараи дуре, аз кадомин бешаи анбӯхе меояд. Ё шояд ин гавазни ҳамон қолиест, ки соли гузашта падарам бароям тӯхфа оварда буд?

Он қолиро паҳлӯи бистари ман ба девор заданд. Ба девор заданду момоям дуо кард: баҳри дили бачаякам, илоҳо, чун осмони кабуди ин қолӣ кушода бошад, сарсабз бошад чун бурсакони ин қолӣ, чолоку даванда гардаду хасмро паси сар гузорад чун чанбаршохҳои ин қолӣ, омин! Ҳозирон ҳама даст ба рӯ кашиданд, ҳатто падарам, ки калавишҳои диниву даҳрии момоямро ҳазл мекард, бо як чиддияте даст ба рӯ бурд.

«Чанбаршоҳҳо» — гуфт момоям ҷонварҳои қолиро, ки гурге онҳоро дунболгирӣ мекард. «Гавазнҳо» — ислоҳ кард момоямро Бобуна. Ҳама гавазнҳо рӯпеш, бо ҳарос метохтанд, ғайр аз як гавазни азамате ки тохташро суст карда буду ба қафо менигарист, гӯё аз қисмати гавазнон ва хоса баррагавазне ки каме аз рама қафо монда буд, хавф мебурд. «Ин сархайлашон!» — гуфта буд рӯзи аввал Бобуна.

Чашмони гург хеле бузург ва бадҳайбат буданд, чун айнаки

ҳамон профессоре ки меҳмони бобои Кӯчак буду падарам барои аё-
дати ман ба хонаамон овард. Ин профессори айнакӣ ба ман хуш на-
омад. Вай дар пеши чашми ҳозирон либосҳои маро кашида, маро
лучи модарзод карда, ба чапу рост тоб дода, дасту поямро кату рост
намуда, ба қавли момоям, нағмаҳое кард, ки замин накафид, то да-
роям.

Хайр, дар пеши назари момом, модар ва падар маро луч наму-
данааш дарди сахл буд, аммо дар назди Бобуна...

Ҳамон вақт ба он қоли нигариста, ба он гавазни сархайл дилам
сӯхт, ба баррагавазни қафомонда дилам сӯхт, чунон сӯхт, ки фил-
фавр меҳе ёфта гургро дар чояш меҳкӯб карда монданӣ шудам, то аз
чояш чунбида натавонад, то чанбаршоҳҳои зебо ба чангаш наафтанд.

Аммо момоям намонд. «Дида истодаӣ, ки дарнаёфтааст ва наме-
ёбад ҳам!» Мебинам, ки дарнаёфтааст. Афсад, ки дарёбад? Масалан,
шаб, ки ман онҳоро намебинам?

Ман шабҳо гурги гуруснаро даст-дасткунон меёфтам. Меёфтам
аз гарданааш медоштам, баъд орому дилпур дар ҳамон ҳол хоб мера-
фтам. Момоям пас аз чанд шаб аз ин рафтори ман бохабар шуду ба
дахшат омад. Ҳамон замон ба падарам амр кард, ки қолиро аз хона
канаду ба ҷои дигар барад. Пас аз он ҳодиса мо ҳар як ҳаракати
маро мушоҳида мекард. Касе ҳақ надошт, ки бе боздиди ӯ чизеро ба
хона орад ё аз хона барорад...

Қучо бошад момои ман ҳоло?

Ман дилтанг боз ҷониби кӯча менигарам. Марди туфангдореро
мебинам, ки аз кӯчаҳои танги Гузари Поён гузашта, ҷониби кӯҳ ме-
равад. Кадомеро хумори шикор гирифтааст, — аз дил мегузаронам, —
аммо чаро ин қадар бевақт? Сареву савдое, — ҳамин тавр мегуфт мо-
моям. Ман боз духтарчаеро дар Гузари Поён мебинам, ки худ ба са-
ри худ ҳакалингбозӣ мекунад. Навораки сафеди ҳол-ҳоли рӯи мӯяш
гулпараки бозорино ба хотир меорад. Духтарак як-як меҷаҳаду «гул-
параки бозорино» тори сараш баробари ҷаҳиш пар-пар мезанад.
Чунон пар-пар мезанад, ки гӯё ҳоло аз мӯи сараш канда шуда, ба ҳа-
во, ба ҳаво, ба ҳаво меравад...

Парвоз кардан ҷӣ қадар хуш бояд бошад! Ман ғайр аз ситораҳо ба
парандагон низ ҳасад мебарам, модар! Зеро онҳоро наметавон ба би-
стари нарма баст, зеро онҳоро наметавон ба бистаре чун обҳои зими-
стон сард ғарқ кард. Парандаҳо барои худ тобут намесозанд, модар!

Рӯзҳои охир, аз ҷӣ бошад, ман пеши худ ба модарам хитобкунон
сухан мегӯям...

Чаро касе ба дидорбинии ман намеояд? Чаро касе дар деҳ ғайр аз

он духтараки Хампастӣ ба назар наменамояд? Мабодо ягон ҳодисаи нохуше рӯй дода бошад! Мабодо момои кадоме ҳамин тавр сикҳат-сикҳат мурда бошад!

Ман аз ҷои худ нимхез шуда гӯш медиҳам. Ман овози гириро наместунавам. Ман деҳро чун ҳамеша орому устувор мебинам. Фақат ман аз наомадани Бобуна зиқам, ҳарчанд ки ба иқрори ин ҳатто пеши худ шарм медорам. Ҳарчанд ки Бобуна аз ман даҳ сол калон асту имсол мактабро хатм карда, ба... биёед, беҳтараш, дар ин бора фикр накунам, вагарна дилам ганда мешаваду хориам омада, гиристанам яқин. Ба ҳар ҳол, агар ҳоло Бобуна меомад, ман дар бораи хоби дидаам, гавазни чанбаршоҳам ҳикоя мекардам, зеро ман ғайр аз Бобуна бо дигар кас сӯҳбат карда наметавонистам. Бобуна ба умқи чашмони ман менигарад. Ба чашмони фариштаат садқа, бачаякам! Бобуна ба ҷунбиши лабҳои ман менигарад. Гап зан, гап зан, бачаякам!

Ман ба фарози Хорбуна менигарам. Ман дар фарози Хорбуна гавазни чанбаршоҳи худро мебинам. Дилам аз шодӣ саҳт-саҳт ба тапиш меояд. Чунон ба тапиш меояд, ки гӯё Бобунаро дида бошам. Гавазни чанбаршоҳ сӯи деҳ менигараду вучуди маро суруре паҳш мекунад. Ин сурур чун мавҷи субҳ аз қуллаҳои Шеданзо шорида, ба деҳ фуру омада, ҳамаро ғарқ мекунад. Чунон ғарқ мекунад, ки нафасгирӣ осон шуда, рӯҳу тан сабук гашта, кас парвоз кардан, ё аз таҳи дил фарёд кашида, рӯ ба кӯҳу ҳомун ниҳодан меҳаҳад.

Ин дам ман хониши кабкони фарози Ялморо мешунавам, ин дам ман бӯи масткунандаи гулҳои Гулдараро мешамам ва оби шиҳои чашмаи Ниятро менӯшам. Ин дам ман бас хушбахтам! Ман касеро дидану аз тағйироти рӯҳам, аз гавазни чанбаршоҳам ҳикоят кардан меҳаҳам. Деҳро ҳолӣ мебинам, майдончаи Хампастиро ҳолӣ мебинам... ва ба ёд меорам, ки ғайр аз Бобуна бо касе ҳарфе зада наметавонам. Ошуфтаву дилшикаста боз ба дунги Жаврак менигарам ва аз тарс шаҳ мешавам, аз тарс гунг мешавам, аз тарс шал мешавам.

Ман марди туфангдори Гузарипоёниро мебинам, ки ҳам-ҳами ғӯту буттаҳо ба гавазни ман наздик мешавад.

Гавазни чанбаршоҳ беҳабар аз ӯ сӯи деҳ менигарад. Чунон менигарад, ки гӯё фарзандашро, чигарбандашро дар деҳ банд карда бошанд. Вай дар ин деҳ ҷӣ гум кардаву мечӯяд, вай ҷӣ меҳаҳад, ман намедонам. Танҳо ба ман чунин менамояд, ки зуҳури ӯ дар фарози Хорбуна ва вучуди ман рӯи ин бистари бегона ҳамбаст аст. Аз ин рӯ ман намеҳаҳам, ки ин қадар зуд, ин қадар ғиромона ўро пеши чашмони ман нобуд созанд. Ман меҳаҳам, ки вай бо расидани вақт,

хамон хунукномеро ки момоям пас аз орд-орд шудани устухонҳояш, пас аз мӯмиё гаштани гӯшти танаш меҳост, даъват кунад.

Мард ҳамоно ба гавазн наздик мешавад. Мард чун дузд, чун роҳзан, чун шабрав паси ғӯту буттаҳо худро гирифта, номаълум ба гавазн наздик мешавад. Инак, вай дар масофаи тиррас қарор мегирад, инак, вай туфангро ба шохи буттае устувор мекунад, инак вай...

– Напарронед! Напарронед! – дод мезанам ман. Овозам дар талу толаҳо аксандоз мешаваду тааҷҷуб намекунам.

– Напарронед! Напарронед! – фарёд мезанам ман. Аз ҷой хеста, фарозро бо пойҳои худ боло мешаваму тааҷҷуб намекунам.

Танҳо аз он дар ҳайратам, ки садои тирро намешунавам.

Танҳо аз он дар ҳайратам, ки гавазни чанбаршоҳ ба истиқболи ман шиофта, шаклашро тағйир медиҳад, сурати Бобунаро мегирад. Бобунае ки ба пешвози ман метозаду бо тамоми овоз фарёд мезанад:

– Ба чашмони фариштаат садқа, бачаякам! Қадам зан, қадам зан, бачаякам!

ЗАН ВА ОИНА

Оина дар ҷои ҳамешагияш – рӯи девори гуландова, паҳлӯи тахтмон, дар муқобили рахти ҳоби онҳо устувор меистод. Осуда ба оина чунон менигарист, ки гӯё танҳо дар ҷояш будан ӯ набудани онро доништан меҳосту бас. Баъд аз тиреза ба берун нимназаре қард, рӯи ҳавлиро ҳолӣ диду назди оина омад. Ба акси дар оина бо ангушти ишорат таҳдидунон ин байтҳоро хонд:

*Сабзиназанак, аҷаб зани айёри,
Афсун қардиё, ақида қардам, морӣ!
Шайтун набувад мисли ту дар макқорӣ,
Гандум ғўямо, замина ҷав меқорӣ!*

Табассуме дар лабонаш гул қард. Чини ноаёне гӯшаи лабаш ёзиду намоён гашт. Паҳлӯи он боз як чини дигар пайдо шуд, чини савум чун неши занбӯр ларзону ҳайрон як сиёҳӣ қарду нобавақт омаданагро пай бурд, ки ғайб зад.

Табассум аз лабони Осуда гурехт, аммо ду чин боқӣ монд, гӯё онҳо қаблан низ буданду ӯ намедид, ҳарчанд рӯзе ду-се бор ӯ зиёдтар аз ин ба оина менигарист. Ин чун асари гузашти вақт буду вай аз табассуми зиёд қардан донист. Ҳарчанд ки худро бо ҳамин тасалло

дод, рӯзи дароз табъаш хира гашт ва дигар ба оина нанигарист. Таачҷуб кард, ки хоҳиши ба оина нигаристан низ дар дилаш рӯ назад. Барои вай, ки ба қавли шавҳараш ба кеши «оинапарастӣ»-и момояш гаравида буд, ин ғайричашмдошт намуд.

Момояш оинаро аз ҷумлаи муқаддасоте чун об, оташ, орд мешумурд. Ҳар саҳар аз хоб хеста, пеш аз ҳама кор ба оина менигарист ва мегуфт, ки хосияти хуб дорад, рӯз хуб мегузарад. Агар ба ҷое ме-рафт, оинаи куфлакдорастро ҳамроҳ мегирифт: барор меорад, роҳ беҳатар мегардад. Шаб вай ҳеҷ гоҳ ба оина наменигарист: хосият надорад, ризқ кам мешавад. Вай наварӯсонро таъкид мекард, ки шаби мурод қабл аз кулли корҳо ба оина нигаранд: зиндагиатон чун оина равшану тоза мешавад. Агар дар деҳ мотаме мешуд, вай барои бегона – ҳафт рӯз, хеши дур – бист рӯз, хеши наздик – чил рӯз ба оина нигоҳ намекард: гуноҳ аст! Вай дӯшизаҳоро ҳамеша таъкид мекард, ки зинҳор шабона ба оина нигаранд, вагарна шавҳар гиранд, рақиб пайдо мекунад... Хулласи калом, момо ба оина муносибати махсусе дошт, ки дар дигар пирзанҳои деҳ мушоҳида намешуд. Вай ҳатто пеш аз марг хоҳиш кард, ки дар тобуташ оина монанд...

Момояш халтачаи махмалие дошт, ки рӯяш бунафшаи зардӯзишуда, андарунаш чун куттии аттор гӯё ҳама чиз буд. Анбончаро «дуздидан», чизҳояшро рӯи доман рехтан, ҳалқаҳои калон-калони ба қавли модараш якпудиро ба гӯш овехтан, хафабанди ақиқро ба гардан кардан, овезаҳои мӯйро ба кокулони кӯтаҳаш бастан, сурма ба чашм кашидан, баъд дар оиначаи куфлакдор худро дидан машғулияти хушкардаи айёми бачагияш буд.

Баъд вай ҳам чун момояш оинапараст шуд. Вакте падараш аз шаҳр оинаи калоне дар чорҷӯби зарҳаландуд харида овард, ин аён гашт. Вай рӯзе панҷ-шаш бор, хонаро хилват ёфта, то хумораш шикастан – ҳароина агар худро зуд-зуд дар оина намедид, хуморӣ мешуд – ба оина менигарист. Ҳатто боре пинҳонӣ аз дигарон, хоса аз момо, шабона ба оина нигарист. Ба ҳамааш худи момо гунаҳкор, вайро аз ин кор манъ карда, ба оташи фузулияш равшан рехт. Ҳо, ким-чияке дар қаъри дилаш чунбида, кам-кам рӯ зада, узвҳои ирода-ро иғво андохта, ақли солихро дар ғафлат монда, ба ин кор ўро раҳ намуд. Хаёле ба ў чунин тофт, ки дар оина шахси дигареро мебинад. Аз ҳайрат чашмонаш бузург шуданд, дилаш таҳ нишаст, дурусттар нигарист, худро шинохт. Ҳарчанд охи сабук кашид, як гӯшаи дилаш сиёҳӣ гирифт, пушаймон шуд. Мӯътакид буд, ки он як лаҳза дар оина акси худро не, акси рақибашро дид. Чанд рӯз аз худи аз оина

ранчида гашт, баъд он диди яклаҳзаро фаромӯш кард... имрӯз боз ба ёд овард.

Ва баногоҳ дар сари ӯ фикре пайдо шуд, ки байни ӯву оина хусумате вучуд дорад. Оина дигар барояш як дилбастагӣ ё ниёзмандии занон нест, балки як махлуқи зиндаест, ки метавонад осоиши ҳамамуъаи ӯро ҳалалпазир созад.

Дар дили ӯ нисбат ба оина калавише пайдо шуд, вай намедонист, ин калавиш гузаранда ё чиддист. Кеши оинапарастии ӯ ҳамин тавр зоҳиран рӯину ботинан мисин будааст, вагарна ин қадар зуд решааш намерунбид.

Аммо хусумате байни ӯву оина ду рӯз пеш – ба ҳар ҳол ҳоло ба зан чунин менамуд – пайдо шуд.

Ду рӯз пеш Осида оинаро аз девор гирифта, ҷангаширо тоза карданӣ буд. Ҷанги ҷорҷӯби зарҳалиро ба осонӣ тоза кард, барои оинаро тоза кардан латтаи тар мебоист, вале зан ё ҳавсала надошт, ё ҳамин тавр ғайриихтиёр ба рӯи оина туф карду тоза кард. Ҳамон вақт ҳаёле ба ӯ чунин тофт, ки оина баногоҳ хира гашту акси ӯ гум шуд. Ин ҳама дар як лаҳза, дар як тарфатулайн ба вуқӯъ пайваст. Аз ин рӯ зан онро фиреби ҷашм донисту аҳамият надод.

Аммо имрӯз он рӯёёҳои якдама зиндаву равшан пеши назараш меомаданд, дигар онҳо фиреби назару бофтаи ҳаёл наменамуданд, ҳақиқати асрорангезу бимнок метофтанд.

Осида ро ҳаяҷон гирифт. Тамоми рӯз барои худ ҷои нишаст намерёфт.

Шаб ба ӯ чунин намуд, ки аз оина ким-чӣ ё ким-кие ба ӯ менигарад. Инро вай бо тамоми вучодаш эҳсос мекард, худро ба тани ҳобидаи шавҳараш ҷафстар гирифт. Аммо аз он эҳсоси мағшуш раҳой намерёфт. Ким-чӣ ё ким-кии оина ба ҳаракатҳои зан писханд мезад, ки инро низ ӯ бо тамоми вучодаш пай мебурд.

Қаблан низ чизе ба ин монанд бо ӯ руҳ дода буд.

Сабаб – сурати рангаи хусураш буд, ки дар паҳлӯи оина, андаруни ҷорҷӯби зарҳаландуди дигаре меистод. Шабҳои аввали наварӯсӣ ба вай чунин менамуд, ки хусураш ба қаробатҷӯиҳои арӯсу домод шохид аст. Аз ин эҳсос то даме ки сурати хусурашро дар сандуки ҷиҳоз пинҳон накард, раҳо наёфт. Шавҳараш чизеро пай набурд, ё шояд вай ба ин сурат он қадар одат карда буд, ки аз девори ҳолӣ низ акси падарашро медид.

... Рӯзи дигар Осида боз оинаро санҷидан хост. Вақте ки шавҳараш наҳор хӯрду пайи кораш рафт, вай боз назди оина омад. Ба акси худ нигарист. Рӯи худро чун пешина тару тоза дид. Ҳатто чини

дирӯза ҳамвор шуда, аз он фақат як рахаки базӯр бачашмтобанда боқӣ монда буду бас. Як насимаки тоза ба ҷисмаш вазид, тоқат накарду чун одат замзама кард:

*Эй нӯҳдилаву даҳдила, ҳар даҳ яла кун,
Саррофи вучуди худ шаву худ сара кун.
Як бега дар оғӯши муҳаббат гирамат,
Мақсудат ҳосил накунам, баъд гила кун.*

Дар назди оина пеши худ байтгӯӣ низ ба вай одат шуда буд. Шавҳараш пеши худ аввал ба байтхонии занаш парво намекард, баъд ба маънии байтҳои хондаи вай диққат дода, алағда мешуд. Осу-да минбаъд танҳо хонаро хилват ёфта, ба акси худ нигариста, байт мехонд ва ҳеч фаҳмида наметавонист, ки чаро чунин байтҳои ба кавли шавҳараш «тахдор»-ро замзама мекунад...

Рӯзи дароз дигар Осуда аз оина ёд накард, вале ҳамин ки шаб расиду фикри хобро дидан лозим шуд, боз ба дилаш шубҳаҳо роҳ ёфтанд. Бо ҳар эҳтиёт ҷашми шавҳарашро хато диду рӯи оина рӯймолаке партофт. Нимашаб паси рӯймол ким-чӣ хел кашмакаш сар шуд. Ин аз нигоҳи номаълуми ким-чӣ ё ким-кӣ ваҳмовартар буд. Арбадаи паси рӯймол гоҳ паст мешуду гоҳ авҷ мегирифт. Осуда як гӯшаи кӯрпаро саҳт газид, то фарёд накунаду шавҳараш бедор нашавад. Баъд ҷанҷоли паси рӯймол, ҳамон тавре ки баногаҳ оғоз ёфта буд, ҳамон тавр қатъ гардид. Хомӯшии ба миён омад, ки дар он зан нафаскашии ҳуду шавҳарашро бараъло мешунид. Шавҳараш нарму ҳамвор, аммо ӯ саҳт ва жарф нафас мегирифт. Бовараш наомад, ки ин тур зуд ва осон аз сеҳри оина раҳо ёфт. Санҷида ба оина нигарист. Дар партави моҳи шаби чордах оина дар паси рӯймол чун арӯс дар паси чодар аз ҷашми фузулӣ пинҳону пурасрор ҷилва мекард...

Наздики субҳдам Осударо каме ғанаб бурд ва ҳамоно тарсида бедор гашт, дурустгараши нимҳобу нимбедор эҳсос кард, ки касе ӯро аз остинаш кашида, бедор намудан мехоҳад. Осуда дар торикии хона чизе ё каси одамсуробро ташхис дода наметавонист, аммо вучуди ӯро назди худ равшан эҳсос мекард. Эҳсос мекард, ки он махлуқи бисёр майда ва сард аст, гӯё аз оина фурумада бошад. Гӯё аз оина фурумада бошад... Маҳз ҳамин фикр занро бедору хушёр кард.

Аммо тарс ӯро қуввати ҷунбидан ва лом гуфтан намедод. Осуда бо кӯшиши зиёд фикру зикрашро аз оинаву махлуқи одамсуроб канда, ба дасти росташ равона кард, аввал панҷаҳо, баъд ҳуди даст ҷунбида, қобили идора шуд. Осуда даст бардошт, то шавҳарашро

бедор кунад, майдаҳаки одамсуроб гӯё интизори ҳамин ҳаракат буд, ки сӯи оина давид, деворро чун мӯрча қадамзанон баромадани ўро зан бараъло дид.

Махлуқак пеш аз он ки ба оина даромада ғайб занад, рӯймоли бо-лои оинаро гирифта, ба рӯи зан партофт. Осуда чиррос зад. Шавҳараш бедор шуду «Чӣ гап? Чӣ шуд?» – гӯён чароғро фурузон кард. Ранги кандаи рӯи занашро дида, «сиёҳӣ пахш кард?» – гӯён суол дод. Зан гоҳ ба шавҳар, гоҳ ба оина менигарист – рӯи оина рӯймол барқарор буд. Осуда аз шарҳи ин ҳол худро очиз дид ва «ҳа» гуфта суоли шавҳарашро тасдиқ намуд. Шавҳараш аз сатили даҳлез ба пиёла об оварду ба вай нӯшонд ва чароғро хомӯш кардани шуд, Осуда намонд, ӯ итоат кард.

Субҳ мард таб баровардани занро дида, аз пайи овардани духтур рафт. Осуда душвор аз ҷой хест, оинаро аз девор гирифт, боре ҳам ба он нанигарист, бурду ба ҷарии паси хонааш партофт. Оина шуввос-занон – ба Осуда намуд, ки чирросзанон – ба қаъри ҷар заду ҳазор пора шуд – ба Осуда намуд, ки хун аз он дарёмонанд ҷорӣ шуд...

ЧАШМАИ НИЯТ

Раҳши вақт чоргома метохт. Табиат nobуд мекарду месохт. Зиндагӣ ато мекарду марг бозпас мехост. Такдир оҳанги тасодуф менавохт ва бо ин тасниф инсонро ба вартаи иштибоҳ меандохт, дар кӯраи имтиҳон мегудохт, ки аз он одам гоҳе мебурду гоҳе мебохт. Ва инак қиссаи як тасодуф.

Дар Гулдара чашмае ҳаст Ният ном.

Агар кас ҳочате дошта бошад, агар кас талабгори чизе бошад, агар кас дардери шифо хоҳад, ...кофист, ки дар дил саҳт ният кунад, пайсае, овезае, дастпонае, гӯшворе... хуллас, чизаке ҳиммат кунад, баъд оби чашмаро нӯшида, рози дили худро ба чашма ҳикоят кунад, ҳароина ба мурод мерасад рӯзе пас, моҳе пас, соле пас.

Зани нозое лаби ин чашма меояд, як каф об менӯшаду ба хотир меорад, ки чизе бо худ нагирифтааст: пайса дар ҷайб, гӯшвора дар гӯш, овеза дар гардану дастпона дар даст надоштааст. Як гесӯи даро-зи худро бурида, ба об афкандааст. Он шаб зани астарван бо шавҳараш меҳобадӯ обистан мешавад.

Боз ҳикоят мекунад, ки нобиное бо асокаш ин чашмаро мечӯяду меёбад, як каф об менӯшаду нидо мекунад: «Худоё, то ба чашмонам набинам, бовар намекунам!» Меғӯянд, ки дар як турфатулаин чаш-монаш бино шудаанд.

Ҳамин гуна ҳикоятҳост дар бораи ин чашма.

Аммо ҳикояти гуфтани ва шунидани ин аст.

Дар Сармаддеҳ пирмарде буд пири пир, чунон пир, ки девори оташкадаи аз дакёнус монда назар ба ӯ садди сикандариро мемонд. Мегуфтанд, ки пирмард сад сол дорад, мегуфтанд, ки пирмард ҳазор сол дорад, мегуфтанд, ки пирмард сад ҳазор сол дорад.

Хулласи калом, касе намедонист, ки ӯ чандсола аст. Пирмарди садсолаи деҳ бобои Шер мегуфт, ки ӯ айёми ҷавонии худ ин пирро пир дида буд.

Вай аксар вақт рӯи боми хонааш менишаст. Менишасту ба роҳ менигарист, ба роҳе ки гоҳе раванда дошту гоҳе надошт, ба роҳе ки вай дар он роҳгузарҳои зиёдеро дидаасту шахси дилхоҳро надидааст.

Мӯйсафед рӯи бом менишаст, сар ба зону ниҳода, чашм ба роҳ дӯхта, ба андеша фуру рафта. Гӯё кадом як симоеро ба хотир овардан мехост, гӯё кадом як ношиносро шинохтан мехост, гӯё гумҷӯй мекард пирамарду гумшударо намеёфт.

Аммо рӯзҳо мегузаштанд, моҳҳо мегузаштанд, солҳо мегузаштанд: пайдо намекард, шинохта наметавонист, ба ёд намеовард.

Барфҳои қуллаҳо об мешуданд, сел мешуданд. Кафкрӯд медамид, пулҳои ларзонро шуста мебурд. Сур мешуд дар деҳ, сӯғ мешуд дар деҳ: яке мерафт, дигаре меомад. Деҳ дигаргун мешуд: кӯҳна вайрону нав бунёд.

Аммо мӯйсафед буду як гӯшаи бом. Бомгӯшае буду мӯйсафед.

Ҳикоят мекунамд, ки дар наврасӣ духтареро дида, саҳт ошиқ шуд. Чунон ошиқ шуд, ки беҳуду беёд мегашт, ба ҳар дучоромада менигарист: ӯ бошад-набошад.

Шахсеро мечуст, ки як лаҳза гӯё даричаи ғайбро бикушоду бихиштро ба ӯ намуд. Кош наменамуд!

Вай он бихиштро бори дигар дидан мехост.

Ақаллан бо як гӯшаи чашм. Як дид, чунонки дида буд. Дар лаби дарё духтари дарёро.

Вай баумед соҳили дарё меомад.

Гӯшаеро камин карда, интизор мешуд. Афтад, ки боз ояд, афтад, ки чунин воқеъ шаваду вайро бубинад. Вай дар соҳил духтарро пайдо намекард, ба деҳ меомад, ба рӯи мардум баумед чашм медӯхт ва ноумед мегашт.

Ноумедӣ бар вай асар мекард – ҳар дам бештар то ба чунун мебурд, ки шабҳо баромада дар кӯҳу пуштаҳо мегашт, бо худу бо ситорагон ҳарф мезад.

Он гоҳ мардуми деҳ хошанд ӯро аз ин чунун раҳо созанду дили

нобинои ўро бино. Хостанд дили сардгаштаи ўро бо сухан гарм кунанд, сари шўридаи ўро бо окилае ҷуфт, ў сар нафуровард. Худро канор гирифт. Ўро ба ҳолаш монданд. Кунун ўро сархаму маҳзун медидад, дар як гўшаи бом нишаста, ба ояндаву раванда чашм дўхта.

Мардум низ ба ин одат карданд.

Ин ҳолат то замоне давом дошт, ки қиссаи зани нозу дар деҳ овоза шуд, зиёратгарони чашма як бар даҳ афзуд. Ў ҳам дар радаи дигарон лаби чашма омад. Ҳар чӣ дорой дошт, ҳар чӣ падар мерос гузошт, фурухту зар гирифт. Як каф аз оби чашма нўшиду зар ба об афканд ва нияти дилашро гуфт: ё ўро ба ман расон, ё маро ба ў! Баъд ба умеди муъҷизае интизор шуд. Хеле интизор шуд, муъҷизае набуд. Ба ҳаёле ки муъҷиза дар деҳ аст, ба деҳ омад.

Аммо деҳ чун қадима барҷо буд, хона чун дафина марғҷо буд. Боз ў сад сол пир шуд. Замину замон дар назараш монанди қир шуд. Боз мўйсафед буду як гўшаи бом, бомгўшае буду мўйсафед.

* * *

Раҳши вақт чоргома метохт. Табиат нобуд мекарду месохт. Зиндагӣ ато мекарду марғ бозпас меҳост. Тақдир оҳанги тасодуф менавохт ва бо ин тасниф инсонро ба вартаи иштибоҳ меандохт, дар кўраи имтиҳон меғудохт, ки аз он одам гоҳе мебурду гоҳе мебохт.

Аммо пирмард гўё аз итоати вақту фазо берун буд.

Қонуни гардун ба мулки рўхонии ў панҷа намекашид, селоби вақт ба кохи зарандуди умедаш намедавид.

Ў рӯи боми хонааш менишасту ба роҳ менигарист: афтад, ки бигзарад... афтад, ки бигзарад...

Роҳ гоҳ серодам буду гоҳ беодам.

Пирмардро гоҳе чунин менамуд, ки мебинад. Духтареро, ки ҷустуҷў мекунад, мебинад.

Аммо он ҷуз сароби ҳаёл чизе набуд.

Сароби дидори аввалину охирин дар лаби дарё, дар миёни ангато. Духтари нав аз об баромадаро мебинад, ки қатраҳо ба рӯи пусти булўринаш ҷило медиҳанд, чашмо мебаранд.

Духтареро мебинад, ки дар хилватгоҳе дур аз диди мардум оббозӣ кардааст ва ҳоло як лаҳза тан ба офтоб додааст.

Духтареро мебинад, ки баногоҳ вучуди ҷавони волаву шайдо ва боз даҳанво ба худ меорад, аз шарму ҳаё чӣ қор карданашро намедонад.

Ҷавон гунгу қар аст, ҷаҳон гунгу қар аст.

Духтареро мебинад, ки беҳуд як даст рӯи сина, як даст рӯи ноф

бурдааст, баъд ба худ омада, хешро байни газназор гирифтааст.

Чавон ҳанӯз ҳам ба худ намеояд, аз пайкари булӯрин чашм наме-
канад.

Газназор духтари дикак нишастаро танҳо то гулӯ пинҳон медо-
рад. Аз сӯзиши газна сиришки сӯзон ба рухи он моҳи тобон мешо-
рад.

Чавон ба худ меояд, пас гашта ба сӯи деҳ метозад. Метозаду пе-
ши назараш пайкари булӯринро мебинад, ки қатраҳои рӯи пӯсташ
чило медиҳанд, чашмо мебаранд.

Пас аз ин воқеа вай духтарро хеле ҳуст, валекин пайдо накард.
Гумон бурд, меҳмоне буду рафт, деҳоти атроф бигашт, дастёб
нагашт. Гӯё духтар парии обие буду дар об рафта буд.

Мӯйсафед рӯи бом менишаст ва ба роҳе менигарист, ки бояд рӯзе
не, рӯзе духтаре онро мегузашт. Роҳ гоҳ серодам буду гоҳ беодам.

Барфҳои қуллаҳо об мешуданд, сел мешуданд. Кафкрӯд медамид,
пулҳои ларзонро шуста мебурд. Сур мешуд дар деҳ, сӯғ мешуд дар
деҳ: яке мерафт, дигаре меомад. Деҳ дигаргун мешуд: кӯҳна вайрону
нав бунёд.

Аммо мӯйсафед буду як гӯшаи бом. Бомгӯшае буду мӯйсафед.

Сурати ҳол чунин буд, то он даме ки пас аз қиссаи зани нозо
хикояти марди нобино дар деҳ овоза шуд, зиёратгарони чашма як
бар даҳ афзуд, ӯ ҳам дар радаи дигарон лаби чашма омад. Моле
надошт, ягона сарпаноҳи худро фурухту зар гирифт. Як каф аз оби
чашма нӯшиду зар ба об афканд ва нияти дилашро гуфт: ё ўро ба
ман расон, ё маро ба ў! Баъд ба умеди муъҷизае интизор шуд. Хеле
интизор шуд, муъҷиза набуд. Ба ҳаёле ки муъҷиза дар деҳ аст, ба деҳ
омад.

Аммо деҳ чун қадима барҷо буд, хона чун дафина марғчо буд ва
дар гӯшаи он дигар барояш ҷо набуд. Боз ӯ сад сол пир шуд. Замину
замон дар назараш ҳамранги кир шуд.

Кӯлборе ба пушт гирифту деҳро тарк гуфт.

* * *

Раҳши вақт чоргома метохт. Табиат набуд мекарду месохт.
Зиндагӣ ато мекарду марғ бозпас меҳост. Тақдир оҳанги тасодуф
менабохт ва бо ин тасниф инсонро ба вартаи иштибоҳ меандохт, дар
кӯраи имтиҳон меғудохт, ки аз он одам гоҳе мебурду гоҳе мебохт.

Аммо мӯйсафед гӯё аз итоати вақту фазо берун буд.

Қонуни гардун ба мулки рӯхонии ӯ панча намекашид, селоби
вақт ба кохи зарандуди умедаш намедавид.

Мӯйсафед деҳ ба деҳ, шаҳр ба шаҳр мегашт. Ағбаҳои имтиҳонро мегузашт, тафси офтобро дар биёбони ҳичрон мебардошт, парвон дашти саргардониро надошт. Дар баҳри умедворӣ шино мекард. Роҳи мақсудро бо қадам месипарид.

Он қадар раҳ сипарид, ки охируламр боз ба деҳи худ расид.

Ҳамдеҳагон кайҳо ба ҳаққи ӯ дуову фотиҳа хонда буданд, ӯро дида, шигифт доштанд, ки зинда асту ҳанӯз ҳам чунун дар руҳаш асар дорад.

Аммо онҳо ӯро чунон пазира карданд, ки интизораш буданд ва дастҷамъӣ барояш хона сохтанд.

Боз мӯйсафед буду як гӯшаи бом. Бомгӯшае буду мӯйсафед.

Рӯи боми хонааш менишасту ба роҳ менигарист: афтад, ки бигзарад... афтад, ки бигзарад...

Сурати ҳол чунин буд, то он вақте ки пирмард гашт заифу нота-вон, бо гӯшҳои гарон, бо чашмҳои хираву обравон, хулоса, марг ба бурдани ҷон ҳозирӣ нигарон.

Вай инро эҳсос кард. Аз ҳамдеҳагон якеро хостгор шуд, то ӯро ба назди Чашмаи Ният барад. Ҷавонмарде ӯро ба маркаб шинонду то ба макони мақсуд ёвар шуд. Ин дафъа мӯйсафед чизе надошт, ки бо худ гирад. Ҳароина дар бораи чиз ҳам фаромӯш карда буд.

Пирамард аз чашмаи ҷӯшон бо дастони ларзон як каф об гирифт, он қадар зехнаш кунд шуда буд, ки калимоти даркор ба ёдаш наомад, бо ҳасрати бисёр кафро ба лаб бурду нӯшид, пас сар бардошту муъҷизае дид.

Рӯ ба рӯи ӯ пиразане меистод, чеҳрааш ожангзада, миёнаш ҳамида ва баҳораш рафтаву ҳазонаш расида...

ЗАРИНАИ ЗАРНИГОР

Касе намедонист ин қисса дар кадом замону дар кадом макон рух дода. Бобои Баҳром – ровии бебадали Сармаддеҳ муътақид буд, ки маконаш ҳамин деҳ асту замонаш гузаштаи дур. Мулло Бухоризода, ки ҳама чиз, аз ҷумла ривояту қиссаҳои низ тобиши илмӣ доданро хуш доштанд, ба қиссагӯи шумо харобазореро дуртар аз деҳ нишон доданд ва гуфтанд, ки ин ҷо шаҳре буд, Сармадшаҳр меҳонданд, аз чил дараву ҳафт шаҳр мардум ба тичорат меомаданд, баъд аз қазову аз вабо хароб шуд, мардумаш ҷор тараф парешон шуданд, яке-дуе пасон ба ёди ватан афтоданд, баргаштанд ва ин деҳро поя гузоштанд: ҳамунҳо буданд, ки ривояти Сармадшаҳрро аз обои худ шунида буданд ва ба фарзандҳои худ ёдгор гузошта.

Зарина духтари мири Сармаддара буд. Ҳафт сол дошт, ки зардӯзи-ро ба ҳама нозукӣ фаро гирифта буд, овозаи ҳунараш ба дуру наздик расида буд, ба Зарнигор мулаққаб шуда буд. Азбаски мӯи сурху чашми обӣ дошт, то нӯҳсолагӣ Заркокулаш меҳонданд, минбаъд Зарҷамолаш ном мебурданд. Чун ба ҷаҳордаҳ расид, моҳи ҷаҳордаҳрӯза буд. Дувоздаҳ сол дошт, ки гуфта буд: ман ҷавонмардери ба шавҳар мегирам, ки савори аспӣ сафед меояд, ҳанӯз пиёда нагашта – як по дар рикобу як по дар замин – меғӯяд: «ту то ин вақт ҷомаҳоро зардӯзӣ мекардӣ, минбаъд зиндагии маро зардӯзӣ хоҳӣ кард!»

Чун ба ҷаҳордаҳ расиду овозаи ҳусну ҷамолаш офокро гирифт, шоҳзодагону амирзодагон хостгорӣ меомаданд, ҳатман аспӣ сафедро савор меомаданд ва аз асп пиёда нагашта – як по дар рикобу як по дар замин меғуфтанд: «ту то ин вақт ҷомаҳоро зардӯзӣ мекардӣ, минбаъд зиндагии маро зардӯзӣ хоҳӣ кард!»

Ӯ бо дугонаҳояш аз болохонаи мирнишин ин манзараро медид, қоҳ-қоҳу густоҳ меҳандид. Чун муддате гузашт, пурсиданд: ҷаро аз ин хингсаворон якеро хуш намекунӣ? Гуфт: ман ба имтиҳон аспӣ сафед гуфта будам, дилхостаи ман бояд савори сиёҳмушқин биёяд. Аз ин баъд ҳар талабгоре ки меомад, ба аспӣ сиёҳмушқин савор меомад, аммо дар ҷавоб ғайр аз хандаву валвалаи духтарон чизе намешунид.

Қисса кӯтоҳ, хостгорон ба ҳар намуд асп савор омаданду ӯ якеро хуш накард ва чун гуфт, ки дилдодаи ӯ бояд уштурсавор меомад, ман барои иштибоҳи ошиқони сохта асп гуфта будам, ҳама дони-станд, ки духтари мир дилхушӣ дорад, бисёр талабгорон ранҷиданд ва кина дар дил гирифтанд.

Ӯ ҳамагӣ ҷаҳордаҳ сол дошт, ба қавле ҳанӯз аз даҳонаш бӯи шир меомад, бо дугонаҳо лухтакбозӣ мекард, занашӯӣ ҳам дар назараш лӯъбатбозиро мемонд, зиндагӣ ҳам пур аз дилхушӣ метофт. Аз касе рӯ намепӯшид – хоҳ ошно, хоҳ бегона. Ҳарчанд ҷомаҳоро бо камоли санъат зардӯзӣ мекард, боре надида буданд, ки зардӯзиеро ба бар карда бошад, дар сурате ки ҳама амирзодагон зардӯзиҳои ӯро пӯшида, менозиданд. Фарзанди кӯчаки волидайн буду шаш бародар дошт. Чун гавҳараки чашм эҳтиёташ мекарданд, чун тоҷи сар азизаш ме-доштанд.

Заринаи Зарнигор бех аз ҳама ҳайбодро хуш дошт.

Дар боғи мир дарахте набуд, ки арғунчаке дар шоҳ овезон на-дошта бошад. Арғунҷакҳо ба ҳар шаклу ба ҳар ранг буданд: яке ҳарак-ро мемонд, дигаре заврақро мемонд, яке тахти муаллақро...

Боре дар заврақ ҳайбод мерафт ва дугонаҳо гирду пеш ҳалқа ги-

рифта буданд, дубайтӣ меҳонданд, бо овози ширадори кӯҳистонӣ меҳонданд, ки ҳатто мир шунидани онҳоро хуш дошт, чӣ ҷои нӯкарон. Бонуи бонувон аз ҷо нимҳез шуд, ангушти сукут бар лаб ниҳод ва пурасрору пурҳаяҷон гуфт: ҳоло яке аз кишвари дурафтадае ки мо ҳатто номашро нашунидаем, ҳамаро пушти по зада, ба роҳ афтадааст, озими мулки мост, роҳи пурҳавфу пурмочароро дар пеш дорад. Намедонам, савор аз роҳ меояд, ё заврақ ронда ба рӯд меояд, намедонам, дер ё зуд меояд, аммо меояд, меояду шӯру валвалаи зиёде барпо мекунад. Намедонам, нияти хуб дорад ё бад дорад, ҳар чӣ дорад-надорад, баумед меояд, ноумед мемирад.

Азбаски бонуи бонувон вақти ҳайбоду сурудхонии духтарон ҳо-баш бурда буд, шояд ҳобе ҳам дида, башорат ҳам шунида буд, гузашта аз ин вализода буд ва ҳам хеле ҷиддиву пурэхсос ҳарф зада буд, ҳама ба гуфтааш бовар карданд.

Аммо чун ду-се моҳ гузашт, ҳеч шӯру валвала барпо нашуд, магар ки чанд талабгори тоза аз гуфтаҳои мирзода рамуз бурда, болотар аз шаҳр заврақ сохта, ба рӯд андохта, омаданд ва ғайр аз қаҳқаҳа чизе нашуниданд. Минҷумла ду нафар ба ҳарсангҳо зада, ғарқ шуданд ва заврақи пора-пора ва ҷасади мохихӯрдашонро аз тунукоба ёфтанд. Дигар воқеаи ҷашмрасу овозаи гӯшрасе рух надод, шунида нашуд, мардум кам-кам ҳадиси мирбонуро аз ёдҳо бурданд.

* * *

Мири Сармаддара – Баҳромшоҳ, мулаққаб ба Мири Саҳӣ, писари ягонаи мири собиқ Комроншоҳ, мулаққаб ба Мири Валӣ дар ин қаламраву дар дигар обравҳои ҳамсоя обрӯву эътибори зиёде дошт. Мири Валӣ шаш духтару як писар ба воя расонда, духтаронро ба мирзодагони ҳамсоя ва духтари кабудҷашми мири Агмаддара – Деринаро ба писараш никоҳ карда дода буд. Мири Агмаддара ҳеч фарзанде надошт, бори севвум хонадор шуда, соҳиби духтар шуда буд. Азбаски нури ҷашмаш дер, баъди интизориҳои тӯлонӣ, дарун-дарун сӯхтанҳои зиёд, ба олами рӯшан омада буд, ўро Дерина ном ниҳоданд. Дерина дар шонздаҳсолагӣ як духтари қоматбаланд, сафедрӯ, мӯсиёҳ, ҷашмкабуд, филҷумла нозанини маҳчабин шуда буд. Вақте ки Мири Валӣ ўро ба ягона писар ва вориси курсиву молу мулкаш хостгор шуд, мири Агмаддара бо қамоли хушӣ ҳафт рӯз ба мардум нону намак дода, духтарашро ба Сармадшаҳр гусел кард, ҳарчанд ки намехост ягона фарзандаш аз пеши ҷашмаш дур бошад, лек ду-се раҳ писари Мири Валиро дида буд, ун ҷавони ҳушманду танумандро чун писари худ дӯст дошта буд.

Чун Дерина ба қалъаи Сармаддара омад, бо худ як олам нуру сафо овард. Модари Мири Саҳй, ки шаш духтар ба қавли ҳудаш «ба мулкҳои бегона» дода буд ва «хонаи ҳудро мазористон сохта буд», якбора ҳам соҳиби духтар ва ҳам соҳиби синҳор шуда буд. «Дерина, дер омадӣ, хуш омадӣ! Бо дили сафеду рӯи сурх омадӣ, хуш омадӣ! Офтоб ба сармо омадӣ, борон ба саҳро омадӣ, хуш омадӣ! Сарви гулистон омадӣ, моҳи шабистон омадӣ, коҳи нуристон омадӣ, хуш омадӣ!» Солиёни зиёд шавҳари ҳудро ба кироату ихтироъ саргарм, писарро мубталои шикор дида, занак натиҷа гирифта буд, ки пас аз духтари хурдӣ дигар танҳои кӯхрӣ ҳамрозу дамсолаш мегардад. Ҳавобаландиву фаҳри беҳудаи шахзодагӣ ўро имкон надода буд, ки бо занҳои таҳҷой ҳамнишину ғамгусор бигардад. Ин буд, ки то арӯсии писар рӯзҳо дар боғу кӯшк беҳуда мегашту мӯя мекард, ки пару болавро шикастӣ, Мири Валӣ! Дари бахтврӯ бубастӣ, Мири Валӣ! Теғи ҷафо ба мағзи ҷонам бихастӣ, Мири Валӣ!

Пирзан ҳеҷ гоҳ духтареро ба ин дӯстрӯй, ба ин дидадарой, ба ин дилҷӯй надида буд мисли синҳораш. «Илоҳо, танат дардро, дилат ғамро, ҷашмат намро ҳеҷ гоҳ набинад, Дерина, ки ин торикистонро ҷароғон кардӣ!» Ҳароина қалъа дигар як бурчи сукут рафтаву мӯҳри хомӯшӣ ба лаб задаву рамзи танҳой гирифта набуд. «Фарзандома парешон кардӣ, Мири Валӣ! Хонама найистон кардӣ, Мири Валӣ!» Балки қасри суруру саҳо, нуру сафо буд, ки ангор дараш ба рӯи ғаму ғусса абадӣ баста буд. «Дерина, дер омадӣ, хуш омадӣ! Ҷашма ба назди ташна омадӣ, хуш омадӣ!» Мири Валӣ пеш аз ҳама тилолату кироатро хуш дошт. Китобҳоро ки бо супоришаш тоҷирон аз Эрону Ҳиндустон меоварданд, дар хонаи азиме ҷо карда буданд. Китоб он қадар зиёд буд, ки ғайр аз китобхонадор ҳар кас он ҷо мебаромад, байни рафҳо роҳгум мезад. Ин китобхонадор буд, ки ҳар китоб Мири Валӣ меҳост, муддати як пиёла ҷой хӯрдан пайдо карда меовард. Мир он қадар аз китобҳои худ сабақ бардошта буд, ки ҳусуфи моҳу қусуфи офтоб, обхезиву заминларзоро пешгӯӣ мекард, соли анборпуру анбортихиро тафриқа меод... аз ин хотир ба лақаби Мири Валӣ соҳибэҳтирому соҳибшӯҳрат гашта буд. Бобои Баҳром ҳикоят мекарду мулло Бухоризода тасдиқ, ки Мири Валӣ ҷихозе ихтироъ карда буд, ки ҳар ҷо зар бошад, зангӯлааш садо меод, ду бол сохта, аз домани Шеданзо то боми кӯшк парвоз намуд, олати хайёти сохт, ки ҳам мебофту ҳам медӯхт. Бобои Баҳром гоҳу ногоҳ бо ифтихор мегуфт, ки ноғномаш ба Мири Валӣ мерасад, мутаассифона, мулло Бухоризода инро на тасдиқ мекарду на инкор.

Аммо Мири Саҳй на хонданро хуш дошту на ихтироъро. Танҳо

шабҳои дерёзи зимистон гоҳ-гоҳ китобхонадорро даъват мекард, то барояш «Шоҳнома» ё «Абӯмуслимнома» бихонад. Ба шикор дил ба-ста буд ва мегуфтанд, ки агар масъулияти мири ва хонадорӣ намебуд, ҳеч аз кӯху пушта ба қалъа намефуromaд. Мири Саҳӣ он қадар тирандози моҳир буд, ки зогчаҳоро пушти чорпоён нишон гирифта мезад, тир ҳамеша ба нишон мерасид. Танҳо боре майнаро пушти асп омоч гирифта нишон зад, тир ба тани асп зад, туфангро дур афканду тарки шикор кард, мегӯянд, ки он вақт синни муборакаш аз шаст гузашта буд. Азбаски меҳмоннавозу дасткушод буд, аз беваву сағира боҷ намегирифт, балки дармондагонро кумак мекард, Мири Саҳияш ном мебурданд. Ровии бебадали Сармаддеҳ тахмин мезаданду мулло яқин мегуфтанд, ки Мири Саҳӣ барои майдони корзору кишваркушой зода шуда буд, чун ба ин ду имкон наёфт, шӯру шағаби дилашро бо шикор паст мекард... Мо, ки набудем, намедонем, ҳар чӣ шунидем, ҳамонро мегӯем.

* * *

Дерина пайи ҳам тӯли даҳ сол шаш писару як духтар ба олами рӯшан овард. Ба ҳамаи писарҳо Мири Валӣ ном гузоштанд: Комрон, Сосон, Сомон, Ҳормон, Боғбон ва Ҷонон. Чун духтар ба дунё омаду доя онро шуста, парпеч карда ба дасти модарбузург дод, пиразан мӯйҳои чун сӯтаи ҷуворӣ сурхи ўро дида, беихтиёр хитобид: Зарин! Ва шуд номи духтар Зарина.

Ва ин духтари заркокули чашмкабуд, ки ханда аз даҳонаш канда набуд, маҳбуи ҳама шуд. Бародарон барои ўро бардошта гаштан ва навозиш кардан байни худ хархаша мекарданд. Чун баъд аз ҳафтсолағӣ ҷое мебурданд, мардум барои тамошояш қад-қадӣ роҳ саф мекашиданд. Ҳатто Мири Валӣ, ки ягон қувва ангор ўро аз мутолиаву ихтироъ барканор дошта наметавонист, чун Зарина ба корхона медаромаду аз домани чомааш мекашид, ғайр аз заркокули ҷодугар ҳама чизро фаромӯш мекард, мисли як ғуломи ҳалқабаргӯш ба фармонҳову суолҳои ин шаҳбонуи кӯчак гӯш меод. Омода буд рӯзи дароз бо ў гардаду ба чаҳчаҳи «чарову барои чиҳои» ў посух бидиҳад. Чун рӯзе соати видои дорулфано ва рехлат ба дорулбакоро эҳсос кард, хоҳиши аввалини мири пир ҳамин буд, ки заркокулро наздаш биёранд. Кокули заринашро сила кард, аз пешониаш бўсид, Худоро шукр гуфт ва ҷон ба Ҷонофарин супорид.

Мири Саҳӣ сари ҳама писарҳоро ҷуфт кард. Ба Комрон духтари мири Балҷувонро, ба Сосон духтари мири Фарғарро, ба Сомон духтари мири Масчоҳро, ба Ҳормон духтари мири Раштро, ба Боғбон

духтари мири Дарвозро, ба Ҷонон духтари шоҳи Бадахшонро дод. Чун Зарина ба ҷаҳордаҳ расид, овозаи ҳусну ҷамолаш оламро гирифт, ҳама мирҳои мазбур барои писархояшон ба Зарина хостгор фиристоданд. Мири Саҳй, ки ҳеҷ намахост бо хешҳои тозаёфтааш дилмондагӣ ва бадбинӣ дар миён дошта бошад, ҳам ҷудоиро аз шамъи маҳфили хонадон як амри ногузир медид, ҳама хостгорҳоро дар як хона ҷамъ овард ва гуфт: ҳамаи шумо назди ман баробаред ва онҳое ки аз номашон сухан мегӯед, ба ман бародаранд. Худованд ба ман як мушти пар додаву сад дарди сар, худатон қазоват кунеду машварат, то ҷунон ки мегӯянд, «ҳам лаъл ба даст ояду ҳам ёр наранҷад». Хостгорҳо, ки ҳама мардуми рӯзгордидаву таҷрибаандӯхтаву бадункро санҷида буданд, суханҳои мирро айнӣ адолат донистанд ва баргаштанд, то ба соҳибони худ қисса кунанд. Баъд аз моҳе аз ҳамаи мирҳои мазбур, гӯё забон як карда бошанд, ба ин мазмун нома расид: «... Бародариву хешии мо бардавом боду умри додарзодаи мо низ ҳамчунон. Ҳар киро ҳуди духтар хуш бикунеду бипазирад, мо низ якдилу якрӯ пазируфтаем...»

Ин буд, ки Мири Саҳй охи сабук кашида буд ва ихтиёри духтарро ба ҳуди ўву хоҳиши дили ў вогузошта буд.

Аммо ангор духтар ғайр аз дилхушиву хайбодравӣ дигар фикре дар сар надошт. Кори ҷиддие ки мекард, ҳамин буд, ки рӯзе ду-се соат ба зардӯзӣ сарф мекард. Ин корро намекард ҳам, касе кордор набуд, аммо ҷунон ба ин шуғл одатӣ шуда буд, ки рафту рӯзе аз саргармиву меҳмондорӣ ба зардӯзӣ нарасад, беқарор мегашт, гӯё вазифаи муқаддас ё ибодати фарзро анҷом надода бошад. Вақте хайбод мерафт, ҳамеша ғанабаш мебуд, чун бедор мегашт, ҳарфҳои мезад, ки дугонахояш хайратзада мешуданд, намедонистанд суханҳои ўро чун бипазиранд: шӯхӣ ё ҷиддӣ шуморанд. Зеро борҳо шуда буд, ки пешгӯихи ў ё ҷизе монанд ба онҳо руҳ дода буд. Пиразане буд бо номи булачаби Сарвиса, ки кори ошпазхонаро наззора мекард. Рӯзе наомад, аммо касе аҳамият надод, ки ў наомад. Зарина он рӯз аз хоб бедор гашта, бо ҳаяҷон гуфта буд: «Ба доди Сарвиса бирасед, ки баъд аз соате мемирад!» Чун нобовар ба хонаи Сарвиса рафтанд, пиразанро дар ҳолати назъ ёфтанд. Аз ин рӯ дугонаҳо гоҳе бо фахр, гоҳе бо тарс ба Зарина менигаристанд, зеро гуфтору рафтори ў ба ҳар чӣ онҳо шунидаву дида буданд, мувофиқ намеомад.

Рӯзҳои охир Зарина зуд-зуд дар бораи ҷавоне ҳарф мезад, ки ҳама ро пушти по зада, ба суроғи рӯё ба роҳ афтодааст. Ҳар амалу ҳар сухани ўро ҷунон бо тафсилу ҷузъиёт ҳикоят мекард, ки гумон мерафт оинаи ҷаҳоннамое пешӣ ҷашм дорад, мебинад ва мегӯяд.

Меғуфт: «Алшон ҷавон зери чанор хоб аст. Хоб мебинад ва лаб-ханд дар лаб дорад. Нозанинро хоб мебинад, ки бодпеч ба кӯҳони садгес овехта ҳайбод меравад. Резаборон рӯи рухсору мӯҳи тилои-яш чун шабнам рӯи гулу баргҳои садбарг дар офтоб медурахшад... Ў хоб мебинаду бовар надорад, ки хоб мебинад. Ў гумон дорад, ки ӯ хоб мебинад, ки каси дигаре ўро дар хоб мебинад».

Бори дигар меғуфт: «Ҷавон назди дарвозаи шаҳре нишаста, ҳар ояндаву ҳар равандаро менигарад. Ў гумон дорад, ки оне ки хобаш мебинад, ё оне ки ўро хоб мебинад, иттифоқи дидор меафтад. Беҳабар аз он ки сарнавишт соате пас дидори шахсро менамояд, ки ҳамоне ки хоб мебинад ва ҳам ӯ, ки ўро хоб мебинад, аз миён мебардорад!»

Дугонаҳо аз ин суҳанҳои ӯ, ки барояшон чун калобаи кампир чигилу чун дастархони бахил сарбаста буд, чизе намефаҳмиданд, шарҳу тафсир низ дархост надоштанд, зеро медонистанд, ки ӯ ба гуфта на чизе зам мекунаду аз гуфта на чизе кам.

* * *

Азбаски мири Агмаддара ғайр аз Дерина фарзанде надошт ва чун заифаву муштипар ҷойгузини падар буда наметавонист, баъди марги ӯ аз аморат шахсро бо номи Бектош валади Темуртош мири Агмаддара таъйин карданд. Бектош аз мардumi маҳаллӣ набуд ва ҳатто забони маҳаллиро намедонист, меғуфтанд, ки бо худованди аморат чӣ хешие дошта, ки ба ин мартаба соҳиб шуда. Нафареро бо худ оварда буд, ки ба ӯ «тилмоч!» хитоб мекард. Мардumi маҳаллӣ беҳабар аз он ки ба туркӣ «тилмоч» – тарҷумонро меғӯянд, онро ҳамчун исми хоси он мард пазируфта буданд. Ҳанӯз аз мирии Бектош моҳе нагузашта, овозаи зулму бедодгарии ӯ бар фукаро ба Сармаддара расид. Ҳар кӣ тафсили бедодгарии ўро мешунид, беихтиёр гиребон гирифта, «лоҳавла» мехонд. Агар машғулияти дӯстдоштаи духтари мири Сармаддара бодпеч хӯрдан бошад, машғулияти дӯстдоштаи мири Агмаддара шиканчаи гӯшношуниду чашмнодид фикр кардан буд. Намунаи шиканчааш чунин буд: амр мекард сари мучримро битарошанд, гирди сараш бо хамир кӯза созанд ва рағғани доғро бирезанд, амр мекард, ки пайи пой мучримро бибуранд, сарашро аз ҳачаи дарахт гузаронида, бо ресмон ба гардани барзагов бубанданд, ҳайвонро говрона бизананд, то сар бо пайи бурида аз тан чудо шавад, амр мекард, ки мучримро пӯст кананд, ба пӯшташ коҳ ҷой кунанд ва пеши чаши гунаҳгори нимбисмил бидоранд. Ҷупонҳои мешғумкарда ё гӯсфанд ба чанги гург додаро чунин чазо

медод: чўпонро дасту по мебастанду бо саги вафодораш ба чоҳ ме-
афканданд, билохира саг аз гуруснагӣ ба хўрдани соҳиби худ
меғозид. Зани зинокарда ё ба зино гумонбаршударо чунин чазо ме-
дод: чуволро пур аз занбўр мекарданд ва мучримаро бараҳна дохили
он меандохтанд... Алқисса, чунонки духтари мири Сармаддара аз
нақшу нигорҳои зарини худ завқ мебурд, мири Агмаддара аз ҷонка-
нии маҳкумон.

Нахуст хешу табори Дерина гуреза шуда, ба Сармаддара омаданд.
Зеро Бектош ба ҳар баҳонаву овоза ва ба ҳар ҳилаву васила барои
наздикони мири собиқ замини Агмаддараро тангу масоҳати ғури-
стонҳоро васеъ кардани буд. Хонуми Мири Саҳй хешонашро хуб
пазируфт, сарпаноҳашон дод. Мири Саҳй ба ҳар оила чор бузу чор
ғўсфанд ва як гови дўшой дод, то мардуме ки ҷонашонро ғанимат
шуморида, дому амволашонро ба ғанимат гузошта, ваҳмзада омада
буданд, худро бечораву бегона наёбанд. Баъд гурезаҳои дигар низ
як-як, ду-ду, оила-оила ва ҳатто деҳаҳез омаданд. Чанде пас аз Бек-
тош қосиду нома расид, ки дар он аз Мири Саҳй баргардондани гу-
резагонро, ба қавли мири Агмаддара дуздону қотилону зинокоронро,
талаб мекард.

«Ба Баҳромшоҳ, маъруф ба Мири Саҳй, фарзанди барӯманди
хоҷи Комроншоҳ, маъруф ба Мири Валӣ салом ва паёми билониҳоя
аз мири Агмаддара Бектош валади Темуртош.

Аммо баъд маълуму маъруфатон бошад, ки банда бо инояту
хидояти марҳаматпаноҳ амири аморат, волии мақомат, нерӯбахши
диёнат, зиммодори қазоват, султони мусалмонони Варазғўд Ғиёсид-
диншоҳ валади Шаҳобиддиншоҳ ба ҷонишини мири Агмаддара лоиқ
дониста шудам... Мири собиқ раҳматуллоҳи алайҳ камо заннӣ аз
пирӣ ва парешонӣ фукароро интисору инзиво гузошта, ки бофдум
патёраву айёраву бекора сар бардошта, шармҳо гурехта, имонҳо ко-
ста, қонунҳо шикаста гаштааст. Маъа ҳоза фақир савоб дид, то имо-
рати рехта ва шариати костаро дар ин мулк таъмир бисозад ва даст
ба адолату сиёсат гузорад. Зумрае аз шаккокон, дуздон, зинокорон,
даюсон аз қавси подош раста, дар кўҳпораҳои мулки Шумо па-
ноҳанда шудаанд. Ному насабашон назди қосид аст. Банда мут-
маъинам, ки бо кумаки ҷанобашон мучримон ба ҳукми доварашон
очил баргардонанда хоҳанд шуд. Бокӣ Худо ҳофиз ва раҳмату бара-
котуху».

Мири Саҳй ин ҳама музаҳрафотро хонд, чизе нагуфт. Қосидро
хуш меҳмондорӣ кард, номаро гирифт ва наздаш гузошт ба ин
маънӣ, ки ҳар чӣ аз имкон аст, мекунад. Аммо қосидро гусел карду

боз пайи шуғли тозаи баргузидааш шуд ва ҳам насабномаро фаромӯш карду ҳам нависандаи онро.

* * *

Мусаннифи ин қисса Баҳманёр аз ровии бебадали Сармаддеҳ бо-
бои Баҳром шунида ва ҳам мулло Бухоризода тасдиқ карда, ки дар
замони қиссаи мо мирҳои аморат шартан ба девон тобеъ буданд:
бочу хироч медоданд, арафаи идҳо тӯҳфаҳои фохир мефиристо-
данд... аммо дар асл мухтор буданд, ба мулки ҳамдигар метохтанд,
хуни ноҳақ мерехтанд... филчумла ҳар кор мекарданд, аз касе наме-
пурсиданду ҳисоботе ҳам намедоданд. Агар ба девон даъвие мерафт
ё шикоят мерасид, худро нодидаву ношунда меангоштанд, чаро ки
ниқору низои тобеъон бо ҳам сафову роҳати ҳокимони беғам буд. Аз
ин рӯ онҳо на танҳо ба доди касе намерасиданд, балки ҳар гуна
дасисаву игво матраҳ мекарданд, то мири ягон вилоят бо дигаре
якдигаро якзабон нагардад.

Бектош валади Темуртош чун дид, ки аз Мири Саҳй паёме ва аз
гурезагон ҳеч нишоне нарасид, саҳт ошуфта гашт. Гумоштагони
худро ба шаҳрҳои дуру наздик фиристод, ки тире туфанг бихаранд,
сарбозони зархарид биёбанд ва ба мулки ҳамсоя битозанд.

Дар ин айём буд, ки овозаи ҳусну латофат, малоҳату зарофати За-
ринаи Зарнигор бо ҳазор обурангу муболиғаи бешумор ба ғӯши Бек-
тош валади Темуртош расид.

Бектош валади Темуртош як дафъа зан гирифта буд, моҳе пас аз
заношӯй аз шикор баргашта, зани худро бо ғуломаки дарбораш
Шаҳбоз ҳамроҳи ӯ буд, ҳардуро кушта буд, аз он баъд нафрати
сахте нисбат ба зан дар дили худ кошта буд. Ҳоло аз сӣ гузашта буд,
боре фикри зангирии дубора накарда буд. Аз ин рӯ ҳар ҷо хабари
зани зинокорро мешунид, бе ҳеч тафтишу пурсиш бо ҳазор азоби
алим ба куштан ҳукм мекард...

Мири Агмаддара бо шунидани ин ҳама мадеҳаву авсофи Заринаи
Зарнигор беқарор гашт, баъди даҳ соли занашро куштан ва боре ҳам
дар фикри зан наафтодан беқарор гашт. Чунон беқарор гашт, ки
фикри ба мулки ҳамчавор тохтан, рақиби бузургманише чун Мири
Саҳиро ба зону нишондан, мулки ӯ харобу амволи ӯ ба ғорат бур-
данро фаромӯш кард. «Кучой, хоби аз сар паридеам, хандаи аз лаб
фитодеам, нури аз чашм рафтаам, шабнами рӯи гули бомдод надида-
ам, Заринаи Зарнигор?!»

Бектош валади Темуртош номае ба мири Сармаддара навишт, аз
дӯстии Мири Валиву мири раҳматии Агмаддара ёд кард, худро

хавохоҳи Мири Саҳй муаррифӣ намуд, ҳамчунин навишт, ки хоҳиши ба дастбӯсии чаноби олій расидан дорад, ройи муборакашон шавад, зиёрат меояд ва ҳам Ҳотами Сониро ба мулки хеш меҳонад, «вақти шикори тазарв расида, шунидам, ки чанобашон шикори тазарвро хуш доранд».

Се ҳафта сипарӣ гашт ва чун аз мири Сармаддара паёмеву хабаре нарасид, Бектош валади Темуртош тафси дилашро бо лату кӯби хидматгорон паст мекард ва дар толорҳои сарди кӯшқу роҳравҳои танги боғ мегашту чун шутур ҳарзаи ҳашму ғазаб меҳонд. «Кучой, аз дили ҷавонмарди даҳ сол заннодида беҳабар, дарахти пургулу бесамар, ҳазони баҳори ҷавонони хунинҷигар, валадуззинову оқипадар, Заринаи Зарнигор?!»

* * *

Рӯзе ки номаи Бектош валади Темуртош расид, Мири Саҳй ба баҳорбанди аспхояш омада буд. Чун қосид шитобзада буду пойфишорӣ мекард, ўро назди мир оварданд. Мир номаро хонд, сипас туфангро аз дасти ҷондорааш гирифт, майнаеро пушти асп омоч сохта шилик зад, майна ба ҳаво париду асп ба замин ҳарид. Мир туфангро бо қаҳр дур афканид. «Бо ин ҳама пурбодиву касофатӣ, бемағзиву ҳамоқатӣ, даҳ сол пеш кучо будӣ, манғити лаънатӣ?!» Баргашту ба пайки ҳайрону тарсон бо зарда гуфт: бор ба вақте диҳад, ки қимати бозор нест, кор ба вақте диҳад, ки қудрати қорзор нест.

Бо ҳамин қосидро фаромӯш кард.

Азбаски қосид аз мири худ ҳушдор шунида буд, ки бе ҷавоби нома барнагардад, як гӯшаи меҳмонхонаи мирро ичора гирифта, умедвори посух нишаст. Оби таҳораташро омода месохтанд, се раҳ хӯрок медоданд, чун аз ҷавоби нома ёдрас мекард, хидматгорон гӯш ба қарӣ мезаданд, агар исрор менамуд, мегуфтанд, ки мир ба шикор рафта, маълум нест қай бар мегардад, ҳарчанд қосид ҳам хуб медонисту хидматгорон беҳ аз ў, ки ҷое нарафтааст мир.

Пайки Бектош чил рӯз интизори посух нишаст, билохир фаҳмид, ки агар чил сол ҳам бинишинад, ҳеч паёме ё ҷавобе нахоҳад гирифт, бо дили пур аз васваса, ки чӣ гуна бе хату хабар пеши чашми мир ҳозир мешавад, Сармаддараро падруд гуфт.

Мири Саҳй чун майнаро нишон гирифтуну аспро аз по афтонд, диғар ёди шикор накард. Корхонаи падарро хуш карда буду субҳ то шом аз он берун намеомад, дастхатҳои Мири Валиро меҳонд, фикри такмили ихтирооти эшонро дошт. Дар ин айём, ки қосид гӯшаи меҳмонхонаро ичора гирифта буду Мири Саҳй қорхонаро, ба

Сармадшаҳр мусофире ворид шуд. Роҳи дароз тай карда буд, ки чоруки пояш ғалберу асои дасташ сӯзан гашта буд. Дар пешонии васеаш бо чин навишта буд, ки соҳиби пешонӣ ҳар чое меравад, он ҷо ё обод мешавад ё ҳароб мегардад...

Мусофирро дар Сармаддара касе наменинохт, мусофир низ касеро. Як шаб нозанинро ки чашмони обиву гесувони зарин дошт, хоб дид. Заркокул дар бодпеч, ки тахти шоҳиро мемонд, мурассаъву заркӯб буд, бод меҳӯрд. Бодпеч ба шоҳи ҷанори азиму пир ҳамоил буд. Баногоҳ гирдбодест, гирдбодест ки қодир буд на танҳо ҷанорро барканад, балки шаҳреро аз замин бирӯбад, ҳазор фарсах барад ва ба уқёнус биафканад. Девбод танӯра мезад – танӯра мезад, бо ситезу ғирев ба ҷанор наздик мешуд... Боди шайтонӣ ба ҷанор расид, аввал духтар ва тахтро ба ҳаво бардошт, баъд ҷанорро аз реша барканд... Мусофир лаҳзае худро назди ҷанор истода ёфт, ҳамон лаҳзае истода ёфт, ки духтар сӯи ӯ даст дароз карда, нигоҳи илтиҷо дӯхта, имдод меҳост...

Мусофир арақрез аз хоб бедор гашт. Хобро хоб донист ва гумон дошт чун ҳама хобҳо дер ё зуд аз саҳфаи хотираш зудуда мегардад. Аммо соат пайи соат он рӯё дар зехнаш рӯшан мешуд, ангор хоб надида, аз сар гузаронида бошад. Акнун ӯ медонист, ки духтар ҷӣ либос ва ба ҷӣ ранг пӯшида буд, тахти бодпеч ҷӣ нақшу нигорест, мӯйҳои зарин аз вазиши бод ҷӣ тур парешон мегаштанд, зангӯлаҳои тилоии дасту пояш ба ҷӣ оҳанг занг мезаданд...

Мусофир ҳеч занеро бо чунин ҳусни расову ҷаззоб надида буд, гӯё одамӣ набуд – фариштаест буд, ё муъҷизаи нонавиштаест буд.

* * *

Қосид баъд аз чил рӯз аз назди Мири Саҳӣ бе ҳеч пайғому нишон ба Агмаддара баргашт. Бектош валади Темуртош ҳамаи қаҳру ғзаби дар ин чил рӯз чун косадум дар дил ҷамъкардаашро ба сари ун бечора рехт. Боз тафси дилаш паст нашуд, амр дод кулол Боғшо ҳамқади ӯ хуме бисозад, қосидро даруни хум андозанд, сипас бо ғач анборанд, чунон ки сараш аз даҳони хум берун монаду бас, бубаранд ва дар офтоб бигузоранд, то мағзи сараш қиём шавад, лоақал пеш аз марғ ақлаш дарояд. Ҷонканданҳои «қосиди ношуд»-ро медуи чун аспӣ ҷавмаст гирди яккамехи қасд мечархиду меғурид. «Мулкатро ба қафи даст баробар мекунам, Мири Саҳӣ! Фарзандонатро хуни ҷигару дарбадар мекунам, Мири Саҳӣ! Духтари сояпарвардаву шахду шакар хӯрдаву дар барги гул печидаву нақҳати анбар шамидаатро сарқутисағхӯру пордумихардӯз мекунам, Мири Саҳӣ!»

Бектош валади Темуртош ҳамаи он гумоштагоне ки аз шаҳрҳо бозпас хонда буд, боз пайи аслиҳа ва сарбозони зархарид роҳӣ кард. Ду-се нафарро бо номи гуреза ба таҷассуси истехкомоту истикророти лашкари Мири Саҳӣ ба Сармаддара фиристод. Онҳо баробари шумораи сарбозони пиёдаву савора бояд шумораи тӯпу занбӯраку туфангҳоро муайян менамуданд. Мири Агмаддара боз даст ба куштору таъқиби душманони гумонии худ зад. Боз гурӯҳ-гурӯҳ фориён рӯ ба мулкҳои ҳамсоя ниҳоданд.

Ва як рӯз, ки Мири Саҳӣ дар корхонаи падар ба такмили ҷихозе саргарм буд, сардори дидбонҳои мулкаш бор хост. Сардор саҳт ошуфта менамуд. Вай соате бо мир сӯҳбат кард ва ҳамон тӯр ошуфта берун шуд. Зеро дид, ки мир дигар он ҷо нест, ки туфанг сари даст дар як тарфатулайи зогчаҳоро пушти аспу гӯсфанд бехато нишон бизанад, мӯйсафедест, ки ҳавсалааш аз ҳама кори дунё гирифтааст, чунон ки қаблан палангу охувонро камин мегирифт, ҳоло дар камини малакулмавт нишастааст, то рӯҳи замоне беқарору пурифтхор, альон бемадору ночорашро таслими ӯ гардонад.

Сардори дидбонон чун мирро чунин ёфтӣ ошуфта берун омад, замоне дар роҳравҳои кӯшк пасу пеш гом зад, пас ба ҳонаи писари бузурги мир роҳ пеш гирифт. Комроншоҳ хабари ба даст афтодани ҷосус ва ба тохтани Сармаддара омодагӣ гирифтани Бектошро ором гӯш кард, чун аз сардор ҳолати падар, бепарвой ва камбинии ўро нисбати хабари худ шунид, беқарор шуд. «Бемор-ку нест?» Сардор гуфт: «На, гумон мекунам, ки чунин рӯзро интизор буданд, интизор буданд, умедро канданду созиш намуданд, акнун наметавонанд берун оянд. Баъд синну сол ҳам аз сар гузашта... хоҳӣ-нахоҳӣ онро ҳисобест».

Комроншоҳ пурсид:

«Ба чӣ миқдор лашкар истодагӣ метавон кард?»

Сардор гуфт:

«Ба панҷ ҳазор».

Комроншоҳ гуфт:

«Гумон мекунам, ки беш аз ин фароҳам оварда натавонад».

Сардор гуфт:

«Ман чунин намебинам».

Комроншоҳ гуфт:

«Аз чӣ меғӯй?»

Сардор гуфт:

«Амволи мири собиқ ҳама ба ӯ монда ва ҳам мардумро хеле ғорат карда. Метавонад даҳ ҳазор зархарид гирдиҳам орад».

Комроншоҳ гуфт:

«То бад нагӯй, нек пеш наояд... агар даҳ ҳазор зархарид ба мо битозанд, аз Сармаддара танҳо дара боқӣ хоҳад монд...».

Сардор гуфт:

«Агар ғафлатгир накунам, дар сангреси Тангӣ бурд аз мо хоҳад буд, чун Тангиरो убур карданд, Худо надонад, бандааш нахоҳад донист, ки чӣ хоҳад шуд!»

Комроншоҳ гуфт:

«Шайтон ноумед аст! Омодагии худро бубинед, шумораи дидбонҳо ва дидгоҳхоро биафзоед. Ман бародархоро фаро хонда, бо падар машварат хоҳам карду натиҷаашро маълуми шумо!»

* * *

Мусофирро падару модар бо сад орзуву умед Умедаш ном ниҳода буданд, дар соя парварда буданд, даҳ муаллимо ба таълимаш гумошта, ҳама илму ҳунари вақтро омӯзонда буданд. Бобои Баҳром таҳмин мекарданду мулло Бухоризода яқин доштанд, ки Умед дар бистусесолағӣ ҳамчун аллома шинохта шуда буд ва ду-се китоб дар риштаи тиббу кимиё таълиф карда.

Ва як рӯзи рӯшан ҷавоне ки ҳама чун орифу устод мешинохтанд, ошuftаву парешонҳол гашт. Аз хобу хӯр монд, рангаш зард шуд. «Илми бузургро синни бузург мебояд, – мегуфтанд хешу ҳамсояхо, – аллома ҳанӯз ҷавони навахтанд, табиист, ки ин ҳама донишро таҳаммул натавонистанд бикунанд, илмзада шудаанд».

Вақте Мирзоумед пай бурд, ки атрофиён ба ӯ чун ба як девона менигаранд, ба андеша рафт, чора ҷуз ин надид, ки сар ба кӯху ҳомун занад, муддате худро дар мувоқиқа гирад, то бифаҳмад, ки ба ҷисму ҷонаш чӣ шуда: газанде расида ё ранҷе кашида, ё маразе печида.

Волидайн бо ҷашми ашкбору бо дили хунбор ӯро то дарвозаи шаҳр гусел карданд ва ӯ ба сӯи сарнавишти номафҳуму пешомади номаълум – ба дашти хичрону биёбони саргардон, ба водии гумроҳону кӯхсори имтиҳон ... ба роҳ афтод.

Мусофир ба ҳар ободие мерасид, хуш мепазирuftанд, зеро дар ҷашмонаш нури хирадро, дар чехрааш фаро яздонино, дар суханаш ғасоҳати анбиёро медиданд. Вақте он маконро тарк кардан мехост, ҳама ба мондану муқимӣ гаштанаш талабгор мешуданд, аммо ӯ гӯш намедод, кори очили худро баҳона меовард ва шитобзадаву дилафгор берун меомад. Ҳароина худ намедонист, ки чӣ мехоҳад, макони мақсуд кучост. Пай мебурд, ки нерӯе берун аз ҷисму рӯҳи ӯ ба

иродаву тафаккураш тасаллут ёфта, ки намегузорад чое дерёз бимонад, перомуни чизе ғайр аз перомуни рӯёҳои худ андеша бикуннад...

Аммо дигар рӯёҳо анбози ҳамешагиаш буданд, то чое ки баъзан намедонист рӯё мебинад ё яқин. Ҳамин ки чашмаш каме гарм мешафт, ҳамон духтари заркокулу зоғчашро хоб медид. «Кистӣ, ки нодида мебинамат, ноошно мешиносамат, ногуфта мешунавамат, ноҷуста меёбамат?!»

Ҷӯро байни гулҳои шукуфта хоб медид, ӯро рӯи майсаи навруста хоб медид, ӯро ба абрпора нишаста хоб медид, ӯро бодпеч ба садгес баста хоб медид...

«Абрпораи саробӣ ё садгеси ҳаёли, гули тозашукуфтаву майсаи наврустаи ман!»

Ин дар рӯё буд ё хоб буд, ё воқеан руҳ дода буд, ки мусофир худро назди дарвозаи шаҳр нишаста ёфт. Ҳар равандаву ҳар оянда як нигоҳи лағжанда ба либосҳои пора-пора, асои сӯзан, чоруки ғалбергаштаи ӯ меафканду мегузафт.

Мусофир рӯи санге така ба асо дода, сархам менишаст ва парвои ояндаву раванда надошт. Соате нишаста буд ё зиёда аз он ки сояро рӯи ҳайкали худ афтада ва нигоҳи тафакхусӣ ба худ дӯхта дид, сар бардошт, аввал ду чашми танги маккор, баъд суратеро дар либоси фоҳира печида дид.

Марди қавихайкалу пуртакаббуре рӯбарӯи ӯ чун алиф, дуртар чанд нӯкаре интизори амр чун дол истода буданд. Ҳар ду хомӯш лаҳзае сартопо ҳамдигарро хонданд: яке бо кибру ғурур, дигаре бо дилтангиву бефарқӣ.

Ниҳоят мусофир гуфт:

«Ҳарчанд ман Диёҷон наям ва ту ҳам Искандар, хоҳиши онро дорам, ки сояи зумухти худро аз ҳайкали наҳифи ман бардорӣ!»

Қавихайкал магарам забон намедонист, ки нӯкаеро имои ангушт кард, доле пеш давид ва баргардонид. Қавихайкал аз тарҷума низ чизе нафаҳмид, ки пурсид:

«Ту кистӣ?»

Мусофир чун дид, ки «Искандар» фикри майдон фарох кардан надорад, талх гуфт:

«Худи ту кистӣ?»

Қавихайкал гуфт:

«Ман мири Агмадара – Бектош валади Темуртошам!»

Мусофирро ин ҷавоб асар накард, ки боз суол дод:

«Болотар аз ту кистӣ?»

Мири Агмадара гуфт:

«Марҳаматпаноҳ амири аморат, волии мақомат, нерӯбахши диёнат, зимомдори қазоват, султони мусалмонони Варозрӯд Ғиёсиддиншоҳ валади Шаҳобиддиншоҳ!»

Мусофир гуфт:

«Болотар аз ӯ кист?»

Бектош валади Темуртош лаҳзае андеша кард ва гуфт:

«Худост».

Мусофир гуфт:

«Болотар аз ӯ кист?»

Мир бо зарда гуфт:

«Ҳеч кӣ!»

Мусофир лабханд бар лаб овард ва гуфт:

«Ҳамон «ҳеч кӣ» – манам».

Бектош валади Темуртош лаҳзае сари ин нукта андеша ронд, магарам ба умқаш нарасид, ки ҷониби нӯкарон рӯ гардонд ва гуфт:

«Вақти пурқимати худ зоеъ кардем, девонае беш нест. Ҳарчанд озори девонагон гуноҳ бошад, ин аз ун тоифаест, ки рӯзе ду-се дарра марҳами ҷонаш гардад».

Инро гуфт ва дур шуд. Нӯкарон пеш омаданд, ду нафар по, ду нафар дастонашро доштанд, либосашро бадар оварданд, нафаре ба тахтапушти урёни ӯ бешумор дарра зад ва онҳо низ ўро ба ҳолаш гузоштанду рафтанд.

Мусофир бо азобе ба по хест, либосашро ба тан карду пеши худ гуфт:

«Ачабо, бо ин говришӣ аз Худо ҳамагӣ ду зина поин аст!»

* * *

Заринаи Зарнигор дар бодпечи аврангӣ бод меҳӯрд. Чашмонашро пӯшида буд. Гесувони дарозу заринаш чун баҳтур рӯи зонухояш ҳалқа зада буданд. Абрӯи пайваста бо миҷғони дарози чун барги гул камонакшудааш аҷаб таносубе дошт. Даҳонаш каме нимво буд ва радаи дури дандонҳо байни ақиқи ямании басте хуштарҳ чаззобу мукамал метофт, боре наққоши азал сару сурати ўро ҷунон ораста буд, ки ҳатто дугонаҳои ҳамболаш аз тамошояш сер намешуданд.

Дугонаҳо ба гумоне ки Зарина хоб аст, ҳайбодро оҳиста мечунбониданд, то хобаш роҳаттар бошад. Баногоҳ Зарина чашм кушод, рӯи авранг қомат рост кард, ангушти ишора рӯи лаб гузошт, баъд ду кафи даст ба ҳам соида, пурэхсосу мармуз гуфт:

«Оне ки дар роҳ буд, дигар расида. Дар пешонияш бо чин

навиштаанд, ки соҳиби пешонӣ ҳар ҷое ки по мегузорад, он ҷо ё ҳароб мегардад ё обод!»

Инро гуфта боз пушт ба муттақои тахт ниҳод ва чашмонашро пӯшид, ангор боз ба олами пурасори худ баргашт. Дугонаҳо чун бори дувум ҳарфи мусофири пешонинавиштаро мешуниданд, тарсонк шуданд, аммо вачоҳати босафову бепарвои Зарнигорро дида, ором гирифтанд.

Ҳароина мусофир расида буд. Баъд аз саргардониву оворагӣ, баъд аз гумҷуиву бефарагӣ ба манзили мақсуд расида буд. Ба ҳар деҳа, ба ҳар шаҳре ки саргашта мешуд, меҳмони хобҳову рӯёҳои худро дар ҳамон сурати пеши чашмаш ҳувайдо ҷӯё мегашт. Мардум ба ӯ чун ба як ошuftаву ақлбохта менигаристанд, дилсӯзӣ менамуданд, меҳмондораш буданд, тасаллояш меоданд, «одам баумед, шайтон ноумед» мегуфтанд, бо дили пурғаму бо чашми пурнам гуселаш мекарданд, зеро дар чашмонаш нури хирадро, дар чехрааш фарӣ яздониро, дар суханаш фасоҳати анбиёро меиданд.

«Ҳеч медонед, ки чашмкабуди заринмӯ, сарвқаду ширбадан, ки бодпеч ҳӯрдану зар бофтандро хуш дорад, аз кадом мулк, аз кадом шаҳр, аз кадом деҳ аст? Вақте ҳайбод меравад, гесувони заринаш парешон мешаванд, дарахтон шохҳои пурбаргашонро ҳамонда, ўро бод мезананд, парандагон барояш нағмасарой мекунанд, гулпаракҳои рангинбол ўро ба гул иштибоҳ гирифта, даври сараш парвона мегарданд... Вақте роҳ меравад, аз хиромиданаш охувону товусон шарманда мешаванд, то по ба хок нагузорад – пеши қадамаш сабзаҳо мерӯянд, хурду калон, пиру ҷавон – зану мард сари роҳаш камин мегиранд, то ба ин хусни рӯзафзун, ки забон аз тавсифашу қалам аз тасвираш очиз аст, назаре бияндозанд...».

Мусофир чунин ҳарфҳо мезаду шунавандагон бо андӯх ва дилсӯзӣ ба ӯ менигаристанд, зеро ҳар чӣ ӯ мегуфт, афсонаро мемонд, шаклу сураташ марди ақлбохтаро.

«Ў ба кӯҳаи рангинкамон бодпеч мекашаду бод меҳӯрад, рӯи абрпораҳо мешинаду шино мекунад, ӯ зарнигори беҳамтосту зардӯзӣ намепӯшад, ӯ ба хирочи ҳафт кишвар меарзаду ҳафт кишвар ба як тори мӯи ӯ намеарзад...».

* * *

Мусофир деҳ ба деҳу шаҳр ба шаҳр гашт, билохира ба мулке расид, дид ваҳшатзадаву мотамгирифта, табассуму ханда аз лабу даҳони мардум гурехта. Мусофир пеши худ гуфт:

«Гумон намекунам, меҳмони хобҳову рӯёҳои ман дар чунин мазористон умр ба сар барад».

Аммо чун аз мардум гумчӯй менамуд, бо ҳарос худро канор мегирифтанд, рӯ ба гурез мениҳоданд, ангор кӯҳрие ӯ вабозадае дида бошанд. Ниҳоят як нафаре пеш омад ва оҳиста ба гӯшаш гуфт:

«Ғарибу ноогоҳ менамой, агар сад по дорӣ, ҳамаро чамъ кун, худро аз ин мулк берун бигир, чун хабарат ба қалъа расад, ҳазор ҷон дошта бошӣ ҳам, яке раҳо намеёбад, ба ҳоли зорат пӯсти коҳанбоштаат мегирад!»

Аммо мусофире ки дар гумчӯй чорухаш ғалберу асояш сӯзан гашта буд, аз камхобиву камхӯрӣ нимаодам гашта буд, гӯё парвои қалъаву бора надошт. Пеш мерафт, мечуст, ноумед намегашт. Рӯзе аз хастагиву ташнагӣ беҳолу бемадор дар сояи дарахте нишаста буд, ки чор сарбоз расиданд, бе ҳеч ҳарфу парф дастҳояшро ба пушт бастанд, пешандоз карда ба қалъа бурданд.

Дар пешгоҳи толори кушоду барҳаво рӯи курсии нақшин марди қавихайкале нишаста буд. Чашмони танги хунгирифта ва гунаи барҷастааш ошно метофт, аммо мусофир ҳеч ба хотир оварда наме-тавонист, ки ӯро кучо дидааст.

Аммо курсинишаста ҳамоно ки мусофирро дарун оварданд, ӯро шинохта буд. «Девона»-еро шинохта буд, ки баъд аз маншури шоҳ ба даст гирифтани аз пойтахт берун шудан сари роҳ дида буд, чанд ҳарфе бо ӯ радду бадал карда буд. Ҳоло низ рӯбарӯи худ як марди лоғари рангпарида, бо либоси ҷазирӣ дарида, ғуссаву ҳасрат ба чаш-маш нақшкашидаро медид.

«Ту, ки шохпурону мирзодагонро пушти по задӣ, Худоят зад, пу-факи пурбод, Заринаи Зарнигор! Биёву бубин, ки чӣ ҳақираку чӣ за-лилаке талабгорат шуда, кӯрнамаку носипос, Заринаи Зарнигор!»

Бектош валади Темуртош мусофирро гуфт:

«Маро шинохтӣ?»

Мусофир гуфт:

«На».

Гуфт:

«Ман Бектош валади Темуртошам».

Мусофир гуфт:

«Ғайр аз ду ман санг номат чизе ба ман намегӯяд».

Бектош гуфт:

«Ман мири ин вилоятам!»

Мусофир гуфт:

«Ман мири ду вилоятам!»

Бектош гуфт:

«Қадам вилоят?!»

Мусофир гуфт:

«Вилояти рӯё ва вилояти орзу».

«Ба болои ҳақирию залили ақлқостави чинзада ҳам ҳаст ин ошиқи навёфтаат, пирдухтари ҳақношинос, зарбофаки зарношинос, Заринаи Зарнигор!»

Бектош гуфт:

«Меғӯянд, деҳ ба деҳу кӯҳ ба кӯҳ мегардӣ ва суроғи Заринаи Зарнигорро мегири?»

Мусофир гуфт:

«Ғайр аз ду пора зар ин ном ба ман чизе намеғӯяд».

Бектош гуфт:

«Магар ту ўро намеҷустӣ?!»

Мусофир гуфт:

«Ман духтареро мечӯям, ки чашмҳои обиву мӯйҳои тилоӣ дорад, зар бофтани ҳайбод рафтаниро хуш дорад, вай зар мебофаду зар намепӯшад, ба кӯҳаи садгес аргунҷак меовезаду бод меҳӯрад... гулпаракҳо ўро гул пиндошта, гирди сараш давр мезананд, марду зан сари роҳаш камин мегиранд, то як назараш бубинанд...».

«Ман ўро ба шоҳи хаданг баста, дударрон намекунам, Заринаи Зарнигор. Бо ҳамири рӯи сараш хумра сохта, рағғани доғ намержам, Заринаи Зарнигор! Ба кулол Боғшо хум фармуда, ўро дар хум андохта, то гарданаи ғач анбошта, аз қулла ба зер намеғелонам, Заринаи Зарнигор! Ман... ман ўро озоре намедихам, Заринаи Зарнигор!. Ман ўро ба кӯи ту раҳнамо мешавам, Заринаи Зарнигор! Бубину бисӯз, ки ҷӣ озодагону ҷӣ ашрофзодагонро пушти по задӣ, оқибат ҷӣ фурумоягону ҷӣ худозадагон талабгорат шудаанд, Заринаи Зарнигор!»

Бектош валади Темуртош бо ишораи даст сарбозонро пеш хонд ва амр дод:

«Ин раҳгумзадари аз Ағмаддари бурун андозед ва ҷодаи дурушту сарди Сармаддари ба ӯ бинамояд!»

* * *

Бобои Баҳром ривоят мекарду мулло Бухоризода тасдиқ, ки дар ун рӯзгор Муроди Кокул ном марде буд. Хуб, ба Кокул баъд мулаққаб гашт, аввал Мурод буду бас. Чун ҳазор Муроди дигар номурод мерафту ин чархи гирдгардон устухонхояшро орд месохт, ному нишоне аз ӯ боқӣ намегузошт, агар кори таърихӣ намекард. Меғӯянд, ки сари роҳ нишаста буд, иттифоқи Зарина пушти бузғолае медавӣ, бузғола аз паҳлӯи Мурод убур кард, Зарина пайи ӯ, кокули

парешонаш ба рӯи Мурод зад, ки аз ин атои ногаҳонӣ қариб шодимарг шуда буд. Меғҷанд, ки бечора як умр зан нагирифт, ҳар ҷо шунавандае меёфт, бо ифтихор қисса мекард, ки ҷӣ тур кокули тилоии Заринаи Зарнигор ба рӯяш задааст, ҷӣ тур бӯи муаттари он аз дигоғаш то ба ҳол дур нашудааст...

Муроди Кокул, ки ба дарди мо намехӯрад, иртиботе ҳам ба қиссаи мо надорад, ёд аз он шуд, ки хонанда ҳусни ҷодуии Заринаро тасаввур намояд, ки аз шоҳ то ба гадо чун қора мекард.

Қисса кӯтоҳ, чун Заринаи Зарнигор рӯи бодпечи аврангӣ қомат рост карду ангушти ишора ба лаб гузошту гуфт, ки оне ки дар роҳ буд, дигар расида, мусофир ҳароина расида буд. Пас аз он ки нӯкарҳои Бектош валади Темуртош ўро аз Агмаддара берун оварданд ва роҳи Сармаддараро намуданд, альон худро назди дарвозаи қалъа нишаста медид. Мардуми қалъа ўро аз ҷумлаи овораву гурезаҳои тозаворид пиндошта, аҳамият намедоданд, ки чаро ў соатҳо сари роҳ мешинаду чашм аз дарвозаи қалъа намеканад, ба касе сухан намеғӯяд, ба шӯру мағали атроф қоре надорад, ҳарфу садоҳоро намешунавад, ояндаву равандаро намебинад.

Мусофир ба умеди дидори меҳмони хобҳову рӯёҳои худ нишаста буд. Зеро хоб дида буд, ки Зарина ҳафтае ду-се раҳ ба сайру гашт аз қалъа берун меояд. Ва рӯзе ў бо як села духтар берун омад. Духтарон як ранг либос доштанду як синну сол, мусофир қаҳрамони хобҳои худро дидан баробар шинохт, зеро ў ҳамун тур буд, ки дар хобҳо дида буд, гӯё ҳоло низ хоб буд ё рӯёе медид. Дилаш саҳт-саҳт мезад, нафасаш мегирифт, мусофир шарфаи пову қию ҷуви духтаронро мешунид, хиромидану чамиданашонро медид, аммо дасту пояш мадор надошт, ки ба по рост шавад, ба пешвози орзуву ормонҳои худ гом бардорад...

Вақте селаи духтарон ба ў баробар омад, Заринаи Зарнигор истод ва рост ба чашмони ҳайратзадаву ҳастаи мусофир нигаристу ба дугонаҳои худ гуфт:

«Оне ки расида, ҳамин аст, ку бубинем, пайомадаш ҷӣ хоҳад буд».

Дугонаҳо нигоҳи кунҷков ба ў дӯхтанд, дар пешонии васеу бечинаш навиштае надиданд, номурод дунболи бонуи худ гирифтанд.

Мусофир шигифтзада монда буд ва намедонист гуфтаҳои Заринаро чун тафсир кунаду нигоҳи духтаронро чун маънидод. Зеро амри воқеъ гоҳе бо тахайюлу орзу ҷунон ба ҳам мепечид, ки мусофир намефаҳмид, ки ин ҳама маҳсули рӯёҳои ўст, ё ў худ маҳсули хобу рӯёҳои каси дигар аст...

Мусофир ҳамин тур ки нишаста буд, нишаста монд. Духтарон аз сайру гашт боз омаданд, ин раҳ назди ӯ таваккуфе накарданд, нимнигоҳе ҳам сӯяш наафканданд. Аз паси онҳо дарвоза баста шуду мусофирро чунин намуд, ки дари бахтро абадӣ бастанд. Чандин рӯзи дигар умедвор нишаст, вале духтар бо дугонаҳо берун наомад.

Аммо рафту ба қалъа зиёд шуда буд. Пиёдаҳо бошитоб меомаданду мерафтанд, савораҳо бошитоб меомаданду мерафтанд. Ҳодисае рух дода буд, ки раванди зиндагиро, зиндагии якмарому якнавохти қалъаро ҳалалдор намуда буд.

Ҳақиқат ин буд, ки Бектош валади Темуртош бо чокаруну зархаридонаш ба сарҳади Сармаддара расида буд, бо сарбозони сардор Пахлавон ва Комроншоҳ даргир омада буд. Вақте шумораи зиёди куштагону захмиёнро оварданд, дар шахру атроф воҳима афтод. Гурезагони Агмаддара, ки бӯе аз ҷаҳлу зулми мирашон бурда буданд, саросема бору бунашонро ҷамъ меоварданду дар суроғи мулки амни дигар меафтанд.

Ҷавонони зиёдеро аз атрофу акноф меоварданд, туфанг ё шамшеру сипар медоданд, сарбози коршиносро раҳбар мекарданд ва ба такоби Сармаддара, ба ҷабҳаи даргир мефиристонданд, ки дер ё зуд захмӣ, ё кушта бозмеоварданд.

Баъди ҳафтаи ҷанг шабона ҷасади Комроншоҳро ба қалъа оварданд, субҳ чун навоҳаи ҷонгудои Дерина аз ҷор бораи қалъа баланд шуд, мардум шумхабарро фаҳмиданд...

Ҳанӯз ҳоки гӯри Комроншоҳро намаш напарида, ҷасади фарзанди дигари Мири Сахиро оварданд, ҳанӯз тобути Боғбонро ба нимароҳи гӯристон набурда буданд, ки аз рӯбарӯ ҷор нафар бо ҷасади Сосон расиданд. Мири Саҳӣ наърае кашиду сари роҳ афтод... Ҷононшоҳи понздаҳсола девонавор ба пушти аспӣ шаҳид ҷасту ҷониби такоб маҳмез зад, касе ғурсати лачоми аспӣ ўро гирифтанд наёфт...

Дар ин миён танҳо Заринаи Зарнигор ашк намерехт, мӯву рӯ низ намеканд. Оромиву хомӯшии ӯ аз ашкрезиву мӯкании дигарон ваҳмангезтар буд. Ҳарчанд рангбохта буд, дар либоси мотам боз ҳам зеботар менамуд, ҷи пирохану сарандози сиёҳ сафедиву сурхии рӯву мӯро тобонтар сохта буд...

* * *

Лашкари мири Агмаддара рӯз ба рӯз пеш меомад, пайдо буд, ки дар Сармаддара нерӯе нест, ки пеши роҳи ўро бигирад. Сардор Пахлавон ва Сомоншоҳ ягона умед ба он доштанд, ки то Тангӣ пас менишинанд, он ҷо ҳамлаи душманро ниғаҳ медоранд, агар ғафлатгираш кунанд, шикасти саҳт ворид месозанд. Аммо Бектош

валади Темуртош тавассути ҷосусон аз ин мавзеи муҳлик хабар ёфта буд, ки сарбозонашро ду қисм кард, гурӯҳе аз пайроҳаву бироҳонӣ кӯҳҳои ду тарафи рӯдхона меомад, гурӯҳи дигар зери назари ҳудаш аз ҷода меомад ва дунёро ба ҷашми сарбозони сардор Паҳлавон ва Сомоншоҳ танг месохтанд.

Мусофир дар ҳамун ҷои худ – зери ҷанори сари роҳ нишаста буд. Ангор ҳар чӣ дар атроф руҳ меод, ба ӯ марбут набуд ё шояд ҳанӯз ҳам худро дар олами ҳубу рӯёҳои худ, ё каси дигар медид. Агар аз олами рӯёи каси дигар буд, пас фаромӯшшуда буд, агар дар олами рӯёи олами худ буд, пас худ беҳабар ҳадди байни ҳубу бедорию бардошта буд. Вагарна ҳеҷ одаме дар ин ҳолу вазъи зери ҷанор ҷунбут дар бутқада наменишаст, худро нодидаву ношунуда намегирифт. Ҷунон менишаст, ки ангор шайхӣ хонақоҳ дар роҳи тариқат.

«Ин чӣ шӯрест, ки дар даври ту ба по шуда, Заринаи Зарнигор! Чӣ гузашта, ки навхатон раҳи рӯин савор мевад марқаби ҷӯбин савор бармегарданд, Заринаи Зарнигор! Одаме ҷаро анвори самовию фарри ҳудоиро дидан намехоҳад, аз зулмоту ғаждӣ ворастан намехоҳад, Заринаи Зарнигор! Одаме ҷаро агар тӯда шавад, пуда мешавад, суда мешавад, симои илоҳии худро гум мекунад, дарандаву ҷарандаву ҳазанда мешавад, Заринаи Зарнигор! Яке аз омадани худ шодмон, дигар пушаймон аст, яке кон меканад, дигар ҷон, яке ҳуни ҷигар, дигаре шаҳду шакар меҳӯрад, Заринаи Зарнигор! Ташна ба назди ҷашма мевад, на ҷашма ба назди ташна, Заринаи Зарнигор! Аммо чӣ кунам, оби ҷашмаи дидори ту шӯр буда, ки ташнатар гаштам, Заринаи Зарнигор! Ман зар надорам, то пеши поят ҷошам, лашкар надорам, то мулкатро тозам, бол надорам, то ин бироҳонӣ баландро парам, Заринаи Зарнигор! Ҳар чӣ ҳастам, ҳаминам, фармони ту «бигир» аст ё «бимир» аст, Заринаи Зарнигор!»

Дар ин миён ҷизе дар қалба ва дар атроф руҳ дода буд. Ба он меоманд, ки қувваҳои даргир ё аз дари ошти даромаданд, ё ҷонибе шикаст хӯрда, сари таслим пеш ниҳодааст.

Бобои Баҳром ривоят мекунаду мулло Бухоризода тасдиқ, ки ҷун ҷасади Ҷонаншоҳи ғӯрамаргро низ ба қалба меоранд, Зарина назди падар мебарояд. Меғӯяд, ки ӯ дигар тоқати дидани бародарони гулгункафани худро надорад ва беш аз ин оҳу нолаи ятимону бевазанонро шунидан намехоҳад. Агар Бектош валади Темуртош ба талаби ӯ омадааст, инак омода аст, агар инсоф дорад, соле бигузорад, то азо бигирад, рӯҳи шаҳидонро шод дорад, вагарна ихтиёри ӯст – ғолиб мефармояд, мағлуб мебардорад, лек ҳеҷ либосе ғайр аз либоси сиёҳ солеву асре наменӯшад.

Мири Сахй пас аз шунидани ҳарфҳои чигарбандаш соате сархам менишинад, билохир, охи хаста аз дили шикаста мекашад – «Бо ҳама бемағзиву касофат, пурбодиву ҳамоқат даҳ сол қабл кучо будӣ, манғити лаънатӣ?» – меҳезаду аз пешонии духтараш мебӯсад, хомӯш аз хона берун мешавад.

Заринаи Зарнигорро бурданд. Бектош валади Темуртош сол чӣ, соате ҳам мӯҳлат надод – ғолиб мефармояду мағлуб мебардорад.

Қофила аз назди мусофир убур кард. Пушти аспи сафед меҳмони хобҳову рӯёҳои ӯ нишаста буд. Дар либоси мотам ӯ боз ҳам зеботар менамуд, зеро сиёҳии либосаш сафедиву сурхии рӯву мӯро боз ҳам тобонтар месохт. Ба чанд шутуру астар колоҳи зиёд – ҷиҳози «арӯсӣ»-ро анбошта буданд, шаш нӯкар аз пешу шаш нӯкар аз пас ва ду духтари хоназод аз чапу рост Заринаро мушоият мекарданд. Мири Сахй аз хона берун наомад, танҳо Дерина, ки дар ин чанд рӯз мӯҳои мошубиринчаш чун пунба сафед гашта буданд, ашки сӯзон резон то ба Тангӣ омад. Дами Тангӣ ҳамаи дугонаҳои Зарина саф кашида буданд, чун аз дур қофиларо диданд, дигар тоқаташон намонд, талх гиристанд. Зарина аз асп пиёда шуд, ҳар якеро бӯсид. Бе ҳарф боз аспро савор гашт ва қофила ба роҳ афтод. Як нафар қофиларо фосила гирифта меомад ва аз қофила як нафари дигар меодонист, ки як нафаре қофиларо фосила гирифта меояд.

* * *

Бектош валади Темуртош дар умри худ занеро ба ин ҳама зебой надида буд, ки Заринаи Зарнигорро. Ҳар нафари дигар мебуд, аз ин атои илоҳӣ шукргузори масрур мешуд, аммо ин турки саҳрой ангор балои осмониро дида бошад, тарсид. Сахт тарсид. Аввал коре ки кард, ин буд, ки фармуд, то деворҳои қалъаро боз як қади одам баланд бардоранд, гӯё зани ӯ одамони набуд, аз ҷинси парӣ буд, бол дошт, мепарид, деворро убур мекард. Бектош шумораи посбонону миршабонро як бар се афзуд, мирхазориву амлокдорону арбобонро фармуд, ки аз фукаро барои нигохдории ин ҳама нӯкарон андози ҳоса биситонанд. Ун ҳама андозҳое ки мири собиқ мукаррар карда буд, дар назари ӯ хеле ночизу муфлисона менамуд, ба дахлу харчи қалъа кифоя намекард, чӣ ҷои пардохти хирочи аморат. Дар дохили қалъа ҳеч хидматгори ҷавонмард, ҳатто марди солдидае набуд, хидматгори ҳама зан ва боғбонону хезумкашон ҳама мӯйсафед буданд. Посбонони бораву дарвоза, сарбозон, қосидон... ҳеч кадоме ҳукуки ба мирнишини андарун по гузоштан надоштанд. Гузашта аз ин чанд зан дар мирнишини андарун ҳар як қадами бонуи навро зери назар до-

штанд, чанд марди дигар беруни қалъа дар корвонсаро, бозору масҷидҳо мегаштанд, гӯш ба қимор буданд, ки аз бонуву ҳокими қалъа чӣ ҳарф мезананд, чӣ зиштёдҳо мекунанд.

Агар Заринаи Зарнигор ҳавои сайругашт мекарду аз қалъа берун омадан меҳост, чил нӯкар аз пешу чил нӯкар аз пас барои ҳифозаташ омода буданд. Чаҳор таббол пеш-пеш мерафтанду табли «дурбош!» мезаданд. Ҳар кӣ ин садоро мешунид, худро аз назарҳо пинҳон мекард, агар фурсат намеёфт, ба замин менишаст, чома ба сар мекашид. Агар беҳабаре ё густоҳе пайдо мешуду чома ба сар намекашид, чил нӯкари пешрав чил даррааш мезаданд, чил нӯкари пасрав чил тора ришашро меканданд, чор таббол нармии гӯши чапашро чок мекарданд ё ба қавли мардум ҳалқаи бектошӣ мезаданд, ки ҳар ҷо пайдо шуд, мардум ба сӯяш туф биандозанд, аз вай рӯ битобанд.

Муддате Бектош валади Темуртош машғулияти дӯстдоштаи худ, яъне ба сад рангу ба сад ранҷ куштани «мучримонро» фаромӯш кард. Ба ӯ чунин менамуд, ки агар ӯ як лаҳза аз қалъа берун ояд, ҳатман зани ӯ хоҳиши ҷавонтару зеботаре дидан пайдо хоҳад кард. Ба ин ки занҳо кони макранду хиёнат, вай лаҳзае шак намеовард, хоса ба соҳиби чунин ҳусну латофат, ки ҳатто ҳамчинсонаш орому беҳавас нигоҳ карда наметавонанд.

«Кош ҳамаи Сармаддараро қатли ом мекардаму ту ҳам байнашон кушта мешудӣ, Заринаи Зарнигор! Кош он санге ки вақти омаданат аз бағали кӯҳ канда шуду яке аз хидматгоронатро ба рӯд афканд, туро меафканд, Заринаи Зарнигор! Э кош аз модар зода намешудӣ, ё аз бодпеч афтода гарданатро мешикастӣ, Заринаи Зарнигор!»

Шабҳо хобаш намебурд. Амр дода буд, ки чароғҳои раҳраву даҳлезҳоро то субҳ фурузон бимонанд, дарҳову бодвонаҳоро қуфл бизананд, пас аз намози хуфтан дар мирнишини андарун шарфаи пое шунида нашавад... Ҳарчанд медонист, ки амраш бечуну чаро иҷро мешавад, боз пеш аз сар ба болин мондан қуфлҳоро як-як месанҷид, шамъу чароғҳоро як-як мешумурд, нисфҳои шаб хеста, чун сумнамбул (моҳпарвин) ҳама даҳлезу роҳравҳоро мегашт, зери сабадҳои паррӯву буттаҳои гул шамшер мезад, ки мабодо касе пинҳон шуда бошад.

«Ин чӣ рӯзи сиёҳ аст, ки шаб дар чашм хобу рӯз дар дил қарор надорам, Заринаи Зарнигор! Ин чӣ рӯзи сиёҳ аст, ки ҳама то диданат девона бишаванд, ман пас аз диданат, Заринаи Зарнигор! Ин чӣ рӯзи сиёҳ аст, ки ман ба ҳавое ки нафас мегирӣ, ба ҳоке зери пошнаҳо мефишорӣ, бовар надорам, Заринаи Зарнигор!»

* * *

Рӯзе ки мусофир пушти қофила фосила гирифта, ба роҳ афтода буд, ба Агмаддара расида буд, харсанги азимеро назди қалъа па-ноҳгоху пуштбон сохта, рӯзро он ҷо шаб мекарду шабро рӯз. Касе намедонист, ки ӯ чӣ меҳӯрад, чӣ менӯшад, бе палосу бе гармлибос шабҳои сарди кӯхистонро чун таҳаммул дорад. Кораш ҳамин буд, ки чун ҳафтае як бор табболҳо табли «дурбош!»-ро мезаданд, аз қалъа берун шудани Заринаи Зарнигорро пайғом медоданд, сари роҳ ме-фуромад, ба дили бекарор интизори расидани гулбаҳори худ мени-шаст. Ин дам ўро чунин менамуд, ки бодҳо бўи гулу раёҳин меоранд, сангҳо ба забон омада, тарона мехонанд, дарахтони кӯху пуштаҳо поён хамбида, қад-қади роҳ саф кашида, аз шохҳои худ барг меафшонанд, пойандози танҳо як нафар дар ин дунё сазовор мегустанд...

«Биҳишт дидан дораду хӯрдан надорад, Заринаи Зарнигор! Агар дар олам ду хушбахт бошад, яке манам, агар яке бошад, ҳамон ма-нам, Заринаи Зарнигор!»

Мусофир сари роҳ менишасту Заринаро бо нӯкарони бадрақааш мунтазир мешуд. Нӯкарон ўро ҳозиру нозир медиданду худро ноди-да мегирифтанд, зеро Зарина онҳоро аз сару коре доштан ба ӯ манъ фармуда буд. Мир аз ин амал хабар ёфта, чун ҷӯби тар сӯхта буд. Хуб ёд дошт, ки дар бачагӣ девонаеро санг зада буд – мир то ҳол му-софирро девонае беш намедонист – падараш ўро зери мушту лағад гирифта буд, ки гуноҳе азимтар аз гуноҳи озори девона ва зинои зан нест. Аммо нохушу зишт буд, ки як нафаре, бигузур девонае, густо-ху бебок зани ўро менигарад ва шояд дар рӯёҳои девонагиаш ўро зино ҳам мекунад. Ин таваҳҳуму андешаҳо Бектош валади Темур-тошро девона мекард, лек дандон ба дандон месоиду токат ме-намуд...

Вакте ба ӯ хабар оварданд, ки Заринаи Зарнигор дигар аз назди мусофири ақлбохта бепарво намегузарад, балки ўро шодбош мегӯяд, чӣ ҳарфҳое бо ӯ радду бадал месозад, аз қаҳру аз ғазаб ба худ ҷои нишаст намеёфт. Ҳарчанд фармуд, як нафар «мучримро» дарзамон ҳозир карданд, бо ҳазор азоби алим пеши чашмаш куштанд, тафси дилаш паст нагашт...

* * *

Мусофир дар кодоки харсанг хоб буд. Чун ҳамеша хоби кӯдакона дошт. Магарам рӯёҳои ҳамешагии худро медид, ки лабҳанд мезад. Баногоҳ рӯёҳо ғайб заданд. Ҳузури бегонаеро дар хилватҳои худ

бо тамоми вучуд эҳсос кард, чунон ки меафтиву меҳезӣ, пасон мефаҳмӣ, ки хоре, шишапорае ба кафи дастат фуру рафтааст. Чашм кушод ва дар рӯшании ширмаҳтоб Бектош валади Темуртошро бо-лои сари худ истода дид. Муддате хомӯш ҳамдигарро хонданд, ниҳоят Бектош валади Темуртош гуфт:

«Намехоҳам, ки ба девонакушӣ бадном бишавам».

Мусофир гуфт:

«Нашав».

Бектош гуфт:

«Меҳоҳам, ки ту аз мулки ман берун шавӣ!»

Мусофир гуфт:

«Ин ҷаҳон мулки Худост ва ману ту бандаи ӯем. Дар китобаш на-навишта, ки ин мулк аз ину аз ӯст».

Бектош гуфт:

«Шоҳ, ки сояи Худост, маншури ин мулк ба номи ман навишта».

Мусофир гуфт:

«Ӯ, ки бе чашм биност, бе даст гирост, бе по равост, бе гӯш шу-навест... соя чун дошта бошад?»

Бектош гуфт:

«Огоҳ бош, мушрик, агар девона ҳам бошад, намебахшанд!»

Мусофир гуфт:

«Ту ҳанӯз ҳам форсиро хуб балад нашудай, ман, ки ширк наовар-дам, аз мантиқ ҳарф задам!»

Бектош гуфт:

«Аз мағзи тира сухани тира берун меояд, гапи милтиқ, ки набуд!»

Мусофир гуфт:

«Баҳси ману ту баҳси гургу мешро мемонад. Ҷамъбаст кун!»

Бектош гуфт:

«Намехоҳам, ки ба девонакушӣ бадном шавам!»

Мусофир гуфт:

«Агар рой чунин дорӣ, маро ба ҳолам гузор».

Бектош гуфт:

«Тоқат надорам, ки як нафар густох зани шаръии маро наззора кунад ва дар ҳаёли худ зино!»

Мусофир гуфт:

«Орзуи ман дидан буд – дидам, шунидан буд – шунидам. Биҳишт, ки ҳӯрдан надорад?!»

Бектош гуфт:

«Пас чаро ин мулкро тарк намекуни ва сару савдое ба мо кам?»

Мусофир гуфт:

«Зеро дигар фарке надорад».

Бектош гуфт:

«Худо шоҳид, ки гузаште ба ту кардам, ҳатто ба падари худ накарда будам!»

Инро гуфту дур шуд. Мусофир дар хилватгоҳи худ бо рӯёҳои худ танҳо монд ва лаҳзае пас дақиқ намедонист, ки Бектош валади Темуртошро дар ҳақиқат дида буд, ё ӯ низ рӯёе беш набуд.

* * *

Чанд рӯзи дигар гузашт, аммо вазъи Бектош валади Темуртош беҳ нагашт. Рашку бадгумонӣ аз занаш рӯз ба рӯз меафзуд. Алами Исро аз Мӯсо мегирифт: боз ба шуғли дӯстдоштааш – бо сад рангу ҳазор алам куштани мучримону душманони гумониаш пардохта буд. Чун дар ин байн як рӯзи рӯшан мусофирро дар кодоки санг кушта ёфтанд, ҳеҷ тааҷҷуб накарданд – ангор ба ин ки ӯро як рӯзи рӯшан кушта меёбанд, ҳама бовар доштанд, баръакс ҳар субҳ ӯро зиндаву поянда дида, тааҷҷуб мекарданд. Вакте хабари кушта шудани мусофирро ба қалъа оварданд, Бектош валади Темуртош бо таассуф сар чунбонд, гӯё ҳеҷ чашмдор набуд, ки беимоне ҷуръат намуда, даст ба чони девона мезанад. Аммо худ мутаваҷҷеҳ буд, ки ин хабарро ҷаннати чашму дӯзахи ҷонаш чӣ тур мепазирад.

Аммо Заринаи Зарнигор ин хабарро ҷунон орому бепарво қабул кард, ки Бектош гаранг монд.

«Кони макру ҳиялӣ, духтари Мири Саҳӣ! Хуми захру дарахти заққумӣ, духтари Мири Саҳӣ! Оламеро лаби об ташна бурда, ташна меорӣ, духтари Мири Саҳӣ! Маро содаву гӯл пиндоштаӣ, духтари Мири Саҳӣ! Бо собуни Бектош валади Темуртош ханӯз чома нашустай, духтари Мири Саҳӣ!»

Чанд рӯз пас ба ӯ хабар оварданд, ки Заринаи Зарнигор чун пешина назди хонаи мусофир – мардум харсангро ҳамин тур ном мегирифтанд – таваккуф мекунад, ангор мусофирро зинда мебинад, ки ӯро шодбош мегӯяд ва чӣ ҳарфҳои нарму ширин радду бадал месозад. «Ҳо?!» Чил нӯкари пешрав, чил нӯкари пасрав, чор таббол ба як овоз гуфтанд, ки оре, ин тур аст. «Ҳо?!» Чил нӯкари пешрав, чил нӯкари пасрав, чор таббол ба як овоз гуфтанд, ки гӯшаш садо надодааст, аини ҳақиқатро шунидааст.

Бектош валади Темуртош наздик буд девона шавад. Девона ҳам шуда буд, ки шамшерро охта кард, ба андарун даромад, аввал касе ки дид, машшотаи Зарина буд, бо шамшер қалам-қалам намуд, баъд ба хонаи ҳоби Зарина даромад, Заринаро ҳобида дид. Зарина низ чун мусофир дар лаб ханда дошт. Ҳароина Заринаи Зарнигор хоб медид,

ки дар боғи падар бо бодпечи аврангӣ бод меҳӯрад, дугонаҳо перо-
мунашро ҳалқа гирифтаанд ва баногоҳ ӯ рӯи тахт қомат рост меку-
над, ангушти ишора ба лаб мебарад, нигоҳи бимноки дугонаҳоро
мебинаду механдад ва меғӯяд:

«Орзуи ман дидан буд – дидам, шунидан буд – шунидам. Биҳишт,
ки хӯрдан надорад?!»

«Мусофирро хоб мебинӣ, духтари Мири Саҳӣ! Бо мусофир
меҳрубону ҳамзабонӣ, бо ман сарду дуруштии, духтари Мири Саҳӣ!»

Бектош валади Темуртош аввал сари Заринаро аз тан ҷудо кард,
баъд на худ ёд дошту на шамшер, ки кучоро мезаду чиро ҷудо ме-
кард...

* * *

Пас аз он шаб мири Агмаддара дигар ба худ наёмад. Гоҳ таб
мегирифташ, ҳама чизро аз рӯи худ дур меафканд, гоҳи дигар сармо
меҳӯрд, ҳама кӯрпаҳо рӯяш меафканданд, боз аз сардӣ менолид... ва
чун субҳе хидматгорон ӯро бо даҳони то беҳи гӯш қач мурда ёфтанд,
оҳи сабук кашиданд...

Бобои Баҳром ривоят мекунаду мулло Бухоризода тасдиқ, ки
ҷасади Бектош валади Темуртошро се раҳ ба хок супурданд, се раҳ
субҳ ҷасади ӯро аз гӯр берун афканд ёфтанд. Билохира натиҷа ги-
рифтанд, ки замини Агмаддара хунхореро чун Бектош валади Те-
муртош наметавонад дар дили худ нигоҳ дорад. Кулол Боғшоро
фармуданд, ҳамқади ӯ сутудон сохт, дар кӯра пухт. Ҷасади Бектошро
дар сутудон гузоштанд, рӯи қачоваи уштуре онро ниҳоданд, нӯқа-
роне ки ҳамроҳаш омада буданд, бадрақа сохтанд ва ба ватанаш
роҳӣ карданд.

Хурду калон, пиру чавон аз паси «қофила»-и ӯ роҳро қорӯб за-
данд, то ки ёди зишташ, рӯҳи манфураш дар ин марз намонад...

Баҳманёр, мусаннифи ин қисса тазаккур медиҳад, ки мо набудем,
намедонем, ҳар чӣ шунидем, ҳамонро меғӯем.

ШИКОРДУЗД

Он рӯз ҳаво сард буд, хеле сард.

Дамдор, ки барои нагирифтани лезак худро маломат мекард, ба
барф меғӯтид. «Ба фарози Ғӯто расам, барф кам мешавад» – худро
тасалло меод ӯ.

Аммо то фароз роҳ дур буд.

Барфи шабборида ҳамаро қабои сафед кашида, салобат бахшида,
чилва меод. Аранг-аранг тани лучи ғӯту харсангҳои ба чашм намо-

ён дарбехҳои сиёҳи матои сафедро мемонданд. Рӯи кӯрпабарф нақше ба назар наменабуд. «Гӯё ҳама ҷонварҳо мурда бошанд!»

Сармо сару рӯро ҷунон мелесид, ки сағи вафодор сохибашро. Валекин лесидани сағи худ дигар асту сағи бегона дигар. Сармо ин дам сағи бегонаро мемонд.

Вай сари худро бештар ба гардани палто хаст. Туфанги шикори-ро, барои он ки налагҷад, аз китф гирифта, ҳалқаашро аз гардан гузаронд. Қаблан вай ин корро ҳеҷ намекард. «Туфанги сайёди бояд ҳамеша омода бошад!»

Он рӯз ҳаво сард буд, хеле сард. Аз ин рӯ дар бораи сайёди ҳақиқӣ ё ҳасаки фикр кардан ҳеҷ маъно надошт.

Ба ӯ ҳамеша ҷунон менабуд, ки кӯҳ ба марди танҳо тазйиқ меорад, одами бешарикро ба сари худ намегузорад, ӯро маҷбур месозад, ки ҳамеша омодаи чизе бошад. Аз ин рӯ сагро ҳамроҳ мегирифт. Ачибаш ин ки дар бачагӣ ин чиз барояш ношинос буд. «Парвои оламу одам надоштам!» Парвои оламу одам дошт, валекин фардори андеша намекард. Рӯзро рӯз медонист. Аммо ҳоло дар бораи фардо ва пасфардо фикр мекунад. Агар қаблан ба атроф бо ду ҷашм нигарад, ҳоло бо даҳ ҷашм менигарист. «Тавону зиндагӣ кун». Ҷаро вай ба ин рӯз расид? «Даҳ кабки мода доштан маънои як кабк доштанро дорад. Як кабки нар як кабк аст». Ин ақидаи ӯ мантиқан хато бошад ҳам, тафаккури ӯро аз зиндагӣ таҷассум мекард. Аз бачагӣ аз ҳамсолон бо ҷобукиву далерӣ фарқ кардан меҳост ва ба ин муваффақ ҳам мешуд. Ин аноии дар назар безарар ба худхоҳии мутлақ оварда расонд, ки шиорааш «олам сӯзаду қабоби қаландар пазад» буд. Аммо ҳоло гап дар ин бора нест. Гап дар сари он аст, ки ӯ танҳо ба шикор баромад. Пештар ҳамеша сағи думугӯшбуридаеро ҳамроҳ мегирифт. Ҷарчанд медонист, ки аз ин сағ зарар ҳасту ғоида нест. Аммо ин сахар бошад, сагро наёфт. «Аз хунукӣ ба гӯшаи гарм шояд паноҳ бурда».

Он рӯз ҳаво сард буд, хеле сард.

Дамдор, ки барои нагирифтани лезак худро маломат мекард, то зону ба барф меғутид. «Ба фароз расам, барф кам мешавад» – худро тасалло меод ӯ.

Аммо то фароз ҳанӯз роҳ дур буд.

Мавзеи Жарфи Вағнич ғайри ҷашмдошти ӯ камбарфтар менабуд. «Шояд барои он ки шамол нахестааст». Дар акси ҳол шамол метавонист дар ин пастӣ кӯртеппаҳои хатарноке аз барф бисозад, ки каме беэҳтиётӣ кунӣ, ба қаъраш фуру меравӣ. Ҳоло ӯ озод қадам бардошта пеш мерафт. Буттаҳои вағнич ҷо-ҷо аз зери кӯрпабарф сиёҳӣ мекарданд. Шумораашон сол то сол кам мешуд. Қисмати буттаҳои

хома ва мушаи ин мавзеъ низ ҳамин буд. Ҷангалбон ва шикорбони деҳ Навбахт ҳар қадаре таҳдид кунад ҳам, суде намекард. Ҳамин ки Навбахт дурбину туфангашро гирифта, ба мавзеи дуре роҳӣ мешуд, чанд нафаре – писари калонии Дамдор ҳам дар қаторашон табару ресмон гирифта ба ин ҷо меомаданд.

«Об аз саргаҳ лой. Бо ҳезум ки таъмин намекунанд, танӯрро бо туфанги Навбахт метафсонӣ?» Об аз сар лой набуд. Лесхоз аз мавзеъҳои сердарахт ба буридани онҳо иҷозат дода буд. Албатта бо дарназардошти нуфузи ҳар як буна. Валекин...

Дамдор Жарфи Вағниҷро паси сар гузошта, ба фарози Ғӯто боло мешуд. Қабати барфи ин ҷо хеле сабук менамуд. «Дар Рафи Бурсако шояд тамоман барф набошад». Ҳамин гуна як мавзее буд Рафи Бурсако. Дар сармои бадтарин ҳам ғайр аз чанд леса барфе надошт. Замини он ҷо аз худ гармӣ меод. Аз ин рӯ аксари кабкҳои ин кӯҳсор зимистонҳои саҳт худро ба ин мавзеъ мегирифтанд. «Пас аз барфи шабона ҳоло кабк лаб задагист».

Дамдор меҳост, ки имрӯз, ҳеч набошад, ҳафт-ҳашт кабк шикор кунад. Ба як рафиқи шахрияш ваъдагӣ буд. Хеле шуд ваъда доданагро. Ҳоло ки ҳавои шаҳр рафтани дорад ва боз ҳочаташ ба ҳамон одам аст, дасти ҳолӣ рафтани «зеб надошт».

Вай шикори зимистонро хуш намекард. Боз Навбахт ўро, ин дафъа ба даст афтад, намебахшад. Инро ў хуб медонист. «Ин гӯрсӯхта аз ҳеч бало намегардад!»

Дар дурӣ куллаҳои барфпӯши Шанобурз аз шуои офтоби руҳзананда рангин менамуданд. Агар ба ҷилои онҳо нигаред, ба дил равшание медавид.

Аммо ин харсангҳои азамати атроф бо як нигоҳи қарахт ва вачоҳати ғашовар ба Дамдор менигаристанд. Бо нигоҳаш гӯё рӯи кӯрпабарфро мемерӯфт. Ҳанӯз ҳам рӯи барф нақше ба назар наметофт. «Гӯё ҳама ҷонварҳо мурда бошанд!»

Бадии шикори зимистон ҳам ҳамин аст. Барф гӯё ҳамаро фуру мебарад. То офтоб каме натафсад, ҳаракате ба пайдо намеояд. Боз ин барф чун душман туро аз нақши по мефурӯшад. Зеро ба шикоргоҳи дур рафтани душвор мегардад. Се фасли дигари сол барояш дилхоҳ ва бобарор буданд. Тӯшаи чандрӯза мегирифтунисфи шаб ба роҳ мебаромад. Ба ҷое мерафт, ки аз шикорбону дарахтбурон на ном бошад на нишон. Он тарафаш қори саҳл буд. Вай аз ин шикорҳо дасти ҳолӣ барнамегашт. Ва ҳамон тавр ба деҳ мебаромад, ки баромада буд. Ғайр аз чанд саги шабзиндадор ва занаш – ўро ҳуди Дамдор бедор мекард – ҷондоре хабар намеёфт, ки кучо буду чун омад.

Ҳатто бачагонаш субҳ бедор гашта, падарро дар паҳлӯи худ хобида дида, таачҷуб мекарданд.

Вай сайёди чашмгурусна набуд – дар бораи худ ҳамин гуна ақида дошт – ба қадри боястӣ шикор мекард, то ба худу шиносҳо кифоят кунад. Гоҳе барои фиреби чашми мардум ғусфандеро сар мезад. Дар шаҳр ошноҳое дошт, ки ба қавли ҳудаш «ҷони одам» буданд. Ин «ҷонҳои одам» ғайр аз шири мурғу шохи мор дигар ҳама чизро пайдо карда метавонистанд. «Одам бошад, ҳамин хел бошад!»

Аммо Навбахт аз паяш афтод...

Кӯтахӣ аз ҳудаш сар зад. Яке аз ун «ҷонҳои одам»-ро ба шикор даъват кард. Ба шикор даъват карду ба худ бало харид. Он ҷони одам, ки лофи сайёди мезад, пас аз ду-се кӯтал аз по монд. «Оҳу шарт нест, биё кабк шикор кунем». Ва онҳо дар қарибии деҳ шикор карданд. Ду-се кабк заданду акнун хунашон тафсида буд, ки Навбахт расида омад. Бо зориву тавалло халос шуданд. Шикорбон таҳдид кард, ки бори дигар ба даст афтад, ба суд медиҳад. «Ин ғӯрсӯхта аз ҳеч бало намегардад!»

Дамдор ба нисфи фароз расид. Дар сурати бебарфӣ вай ин кӯталро бедамгирӣ мебаромад. Ҳоло дам гирифт, тахминан ду-се дақиқа. Баъд боз боло шуд. Ба тори фароз расиду таваккуф намуд ва баргашта ҷониби деҳ нигарист. Нигаристу як қад парид. Сиёҳие ба хатти пайи пой ӯ аз деҳ баромада меомад. «Ғӯрсӯхта!» Вай Навбахтро ҳамин тавр ном мебурд!

Тамоми атроф пеши назараш боз ҳам сардтару дилғаштар намуд. Аз қаҳр ба тарафе туф кард. Ба ӯ чунин намуд, ки туфаш дар ҳаво ях баста, ба тани лучи ғӯте зада, садо баровард. «Дар чунин рӯз-а!»

Акнун ҳар чӣ зудтар ҳисоби худро дидан лозим меомад. Аммо пайи по... ё туфангро ба сӯе партояду осон халос шавад. «Меғӯям, ки ҳавохӯрӣ баромадам ба кӯҳ!» Хаёле таббасуми захролуди Навбахтро дид. «Дар чунин рӯз-а?» Боз ба думиларо партофтан дилаш нашуд. «Ин ғӯрсӯхта ёфтаниш мумкин». Ягона роҳи халосӣ чари Кафтaro буд. Ба чари Кафтaro тобистон ҳам на ҳар кас чуръати рафтан мекард. Дамдор ин чарро хеле хуб медонист. Шояд дар деҳ ӯ ягона шахсест, ки аз обкандаи чар болои он мебарояд. Валекин ин корро зимистон ҳеч накарда буд. Умеде ба дилаш гармӣ медод, ки шояд Навбахт ба чари Кафтaro тоб хӯрдани ўро дида, аз пайаш наояд.

Дамдор сӯи чари Кафтaro тоб хӯрд. Пайроҳаро қабати ғафси барф пӯшида буд. Бори дигар вай аз лезакро нагирифтани худ афсӯс хӯрд.

Айёми наврасӣ вай ҳамеша вақти чӯчабарории кабки ҳилол ин ҷо меомад. Танҳо меомад. Рафиқонаш хоҳиш кунанд ҳам, ҳамроҳ намегирифт. Намехост. Намехост, ки касе дар деҳ ба ҷуз ӯ кабки ҳилол дошта бошад. Баъд бо ӯ Хуррам ҳамроҳ шуд. Ҳамон ҳам пас аз ваъда додан, ки дурбинашро ба Дамдор медиҳад. Дамдор дер боз орзуи ба он дурбин соҳиб шуданро дошт. Валекин соҳиби дурбин нашуд. Хуррам аз ҷар ҷар шуд...

Он рӯз ҳаво сард буд, хеле сард.

Ба Дамдор чунин менамуд, ки кӯрпаи барф торафт ғафстар мегардад. Барф даруни мӯзааш даромада, об мешуд. Лекин сарди роҳ намекард. Хаш-хашкунон пеш мерафту пеш мерафт. Шаппаҳои бурсҳои сари роҳ аз вазни барф ба замин ҳам хӯрда буданд. Аз зери баъзеяшон ҷорғобак шуда гузаштан лозим меомад.

Кӯрпабарфе ба рӯи шаппаҳои бурс лағжида, ду-се қадам аз паси Дамдор ба замин афтод. Дамдор ғайриихтиёр «воҳ» гӯён ба қафо нигарист. Аз ҷӣ тарсиданашро фаҳмида, аз қаҳр туф кард. Боз ба назараш намуд, ки туфаш ба замин нарасида, ях баст. «Дар чунин рӯз-а!»

Шикорбони пешин ба Дамдор ошно буд. «Аз одамгарӣ бохабар буд, раҳматӣ! Ин гӯрсӯхта кадом як мактабро хонда омадаасту бо китоби сурху муҳофизати табиатгӯиҳо ҳатто хешонашро ба худ душман кардааст. Тавба! Китоби сурх-а...»

Вақте ки Навбахт ба ҷои Сӯҳроб «мири кӯх» – шикорбонро дар ин обрав ҳамин тавр ном мебуданд – таъйин шуд, Дамдор ҳамроҳи дигар ҳамдеҳагон ӯро муборакбод гуфтан рафта буд. Мехост, ки аз ин шикорбони бетачриба низ «ҷони одам» созад. Валекин зуд фаҳмид, ки «аз ин гов, ки дар гӯсолағӣ пояш олуида буд, ҷони одам намебарояд». Зеро Навбахт аз рӯзи аввал ӯро таҳдид кард. «Гумон накунад, ки ин дафъа ҳам шуморо осон аз суд халос мекунам. Ман масъаларо чунон мемонам, ки ба додотон касе намерасад». Ҳамон вақт Навбахт хеле ҳарф зада буд. Аз гуфтаҳои ӯ чунин бармеомад, ки масъалаи муҳофизати табиат баробари масъалаи ҳалли сиёҳ қимат доштааст. Барои ҳамин ҳам Дамдорро лозим аст, ки ё ба ҷамъияти шикордӯстон аъзо шуда, мувофиқи дастури он шикор кунад, ё дигар ба шикор набарояд.

Навбахтро «гӯсолаи покач» гуфтани Дамдор бесабаб набуд. Хеле пештар, вақте ки Навбахт раҳбари дастаи муҳофизони табиат дар мактаби деҳ буд, Дамдор ӯро бад медид. Ҳамин гӯрсӯхта ва дастаи ӯ сабаб шуд, ки кори Дамдор ба додгоҳ афтад.

Одамони ношинос аз кучое ҷуфти паланг оварда, ба кӯҳи Шано-

бурз сар доданд. Дамдор чандин бор ин палангҳоро дар масофаҳои дуру наздик дида бошад ҳам, ба онҳо кордор нашуд. Баъд «чиллаву худро ҳокими Шанобурз пиндоштани палангҳо» ба ӯ хуш наомад. Аввал яке, баъд дигареро парронд. Агар писараш – чашми ӯ тасодуфан ба пусти паланг афтода буд – ин «корнамоӣ»-ро ба рафиқонаш таъриф намекард, касе хабар ҳам намеёфт. «Хайрият, ки дар дунё аз қабиле ин ҷонҳои одам мардони хуб ҳастанду маро осон аз суд халос карданд...»

Он рӯз ҳаво сард буд, хеле сард.

Офтоб аз паси абрҳо хира тобад ҳам, ба ҳар ҳол захира ҳаворо мегирифт. Акнун кам-кам нақши пои ҷонварон рӯи кӯрпабарф ба назар менамуд. Дар гиреҳи пайроҳаи Лифак бо пайроҳаи толаи Баҷакуш аз зери буттаи хома – Дамдор ин дам аз паҳлуи он мегузашт – харгӯше ҷаста роҳи гурезро пеш гирифт. Харгӯш худро ба масофаи муайян гирифта, ист кард ва кунҷковона ба сӯи Дамдор нигарист. Доништан меҳост, ки махлуқе ки ӯро безобита кардааст, чӣ қасд дорад. Дамдор дар ҳолати дигар албатта чӣ қасд доштаниро ба харгӯш ошкор мекард, валекин ҳоло даст ба туфанг бурду – дураҳшидани чашми ӯро медидед! – боз ба ёдаш шикорбон расид.

«Ту гумон накун, ки ошнохоят халос мекунам. Ман масъаларо ҷунун менамоям, ки ба додат касе намерасад!» – ин таҳдиди шикорбон ӯро хеле тарсонида буд. Чӣ тавр натарсад, вақте ки ба «ҷонҳои одам» дар бораи «мири нав» хабар дод, онҳо низ ӯро огоҳ карданд. «Ҳисобашро худат ёб, мо ҳоло ба ғайр аз ёфта додани ҷизҳои камёб дигар ҳунаре надорем». Дамдор аз пайи «ёфтани ҳисоби шикорбон шуд».

Ҳар сол аз вилоят комиссияе иборат аз ду-се нафар меомад, буттазору ҷангалистонҳои ин обравро дона-дона ба шумор мегирифт, барои шинондани ниҳол майдон ҷудо мекард. Дамдор маҳз ҳаминро ба назар гирифта, ба писари калониаш фармуд, ки буттаҳои Жарфи Вағниҷро, то имкон ҳаст, набуд созад. Бигузор комиссия донад, ки ин мири кӯхро аз тағи биниаш меҳудзанду хабар намеёбад. «Аз дасташ коре намеояд» меғӯяндӯ дураш мекунам. Ба болои ин худаш ба идораҳои дахлдор аризаҳои беимзо навишта, шикорбонро мутаҳам менамуд, ки аз дарахтбурии ҳешонаш ҷашм меғӯшад...

Аммо ҳамаи ин чораҳо бе ҷора менамунд. Шикорбон аз қадом ҳафол¹ сар задани морро пай бурда, ҷиддан аз пайи сарқӯб кардани он афтода буд. Аммо Дамдор ҷун пешина даҳ-понздаҳ сотих тамоку ба ӯҳда мегирифтӯ сариштаи онро ба зан ва баҷагонаш во гузошта,

---

1. Хафол – сӯроҳ, хонаи ҳазандагон

худ – тарки одат балои чон – «дунболи кори хеш» мегирифт. Хеле боэҳтиёт амал мекард. Валекин он рӯз шикорбон аз пайаш афтод...

Дамдор ба толаи Бачакуш расид. Ғайричашмдошти ӯ қабати барфи ин ҷо хеле сабук менамуд. Ба фарози тола баромада, ба пас нигарист. Куллаҳои пасту баланд аз дарахтони барфпуш таъкибкунандаро аз чашми ӯ пинҳон медоштанд. Шояд ба чари Кафтaro наояд? Ба ин бовариаш намеомад. «Ин ғурсӯхта аз ҳеч бало намегардад!»

Пас аз толаи Бачакуш чари Кафтaro меистод. Ҳамон чар, ки аз он Хуррам чар шуда буд. Он вақт Дамдор ва Хуррам ба нияти ҷӯҷаи кабки ҳилол баромада буданд. Баъд Равшан, додари Хуррам ҳамроҳашон шуд. «Хайрият, ки ҳамроҳ шуд, вагарна ба мурдани Хуррам бо гуноҳи худ кӣ бовар мекард?» Онҳо толаи Бачакушро паси сар намуда, ба чари Кафтaro расиданд. Аз ин чар ба майдони дома-накӯҳи Шанобурз баромадан мумкин буд. Қаторшахҳои дигари ин майдонро печида ин имконро намедоданд. Аз обкандаи чар аввал Дамдор боло шуд, аз пайи ӯ Хуррам, аммо Равшан мебоист боз гаштани онҳоро дар зер мунтазир мешуд. Дамдор, ки бо ин обканда чандин бор баромадаву фуромада буд, зуд худро болои чар гирифт. Хуррам ба чунин «нардбон»-и ноошно бо азобе боло мешуд. Дамдор ӯро тез мекард: зудтар бош! Қариби ба теги оббурда расидан баногоҳ пои Хуррам лағжид. Дар ҳолате ки тамоми қувватро ба дастонаш дода, тани оббурдaro ханҷол мезад, аз Дамдор мадад хост. «Дастатро дех!» Дамдор саросема шуд. Ба ҷои он ки даст диҳад, ҷои мувофиқ барои по мондан ҷуст. Ҳанӯз муттакое наёфта, фарёди Хуррами аз чар кандашуда ба атроф паҳн гашт...

Дамдор ҳоло бо пайроҳаи зерибарфмондаи толаи Бачакуш мерафту аз ҷӣ бошад, ин воқеа ба ёдаш меомад. Расо бист сол гузашта буд. Он ҳодиса аҳён-аҳён ба хотираш мерасид. Худро гунаҳгор намедонист ва дар дех ҳам касе гунаҳгораш нахондааст. Танҳо баъд аз чанд соли ин воқеа боре Равшан маст шуда, маддашро кафонд:

– Бародарамро ту куштӣ!

Баногоҳ кабки ҳилоле аз зери пои Дамдор патарасзанон ба ҳаво хест, риштаи ҳаёли ӯро барканд, сӯи Рафи Бурсако, ки дар чап монда буд, парвоз кард. Дамдори аз тарс бахуднаомада аранге садои ба акоси сағ шабеҳе шунид. «Ғурсӯхта бо сағаш меояд!!!»

Вай суръати қадаммониашро тезонд. Ба обкандаи чар расида, ҳаёле дудила шуд. Ба боло нигарист. Тани чар бебарф буд. Лесабарфе чанд дар дунгчаҳои обканда сафедӣ мекард. «Чӣ ин қадар тарсу шудаам? Ҳоло ғайр аз туфангро кашида гирифтан ва чанд сум чари-ма андохтан дигар коре карда наметавонад».

Боз ба гӯшаш аккоси саг расид. «Бо саг омадаст-а лаънатӣ!» Ин аламашро тоза кард. Нарангушташро аз байни ангуштҳои ишорат ва мобайнӣ гузаронда, панҷаҳояшро мушт карда, ҳад кашид. «Мана гир, лаънатӣ!» Баъд башаст қафо гашт, ба тани обканда часпид. Чун хирси тезчангол осон боло мешуд. «Агар тире ба шикамаш зада, зери тобаҳо мекардам, кӣ хабар меёфт?» То ба нисфи обканда расид. «Не, аввал аз ман гумонбар мешуданд, ҳама дар деҳ медонад, ки ману ӯ ба ҳамдигар дандон дорем».

То ба нисфи обканда расиду пай бурд, ки он чӯкидаҳои болоро обшуста ҳамвор кардааст. Акнун помонакҳои мувофиқ дигар набуданд. Валекин Дамдор фикри пас гаштан надошт. Дасту пояшро ба ду тани обканда тирак намуда, боло мешуд. То ба ҷое расид, ки Хуррам сарозер шуда буд. Баногоҳ ба Дамдор чунин намуд, ки болои чар Хуррам истодаасту ба ӯ менигарад. Инро вай ҳис мекард, аммо аз сар бардошта нигаристан метарсид. Рафту дар ҳақиқат он ҷо истода бошад? Як лаҳза эҳтиёткориро фаромӯш намуда, по ба лаби обканда ниҳод. Ҷои по мондааш ламид. Аз чар канда шуд. Фарёди ҷонхороше ба атроф паҳн гашт ва ба он нӯлаи тарсомези саге ҳамроҳ шуд. Ва он зӯзаи саги Дамдор буд, ки бо хатти пой ӯ аз деҳ баромада омада буд.

Он рӯз хаво сард буд, хеле сард.

ХОЛИ ДЕВЗҶР

Аз рӯзгори Холи Девзҷр танҳо хотироту ёддошт боқӣ мондааст. Табиист, ки яке ба он чизе зам кардааст, дигаре кам. Хонанда ҳикояти моро воҳимаву муболиғаи Холдори Чилдурӯғ напиндорад. Ҳар чӣ қобили қабул аст, бардорад, ҳар чӣ номақбул, бигузорад.

Паҳлавони Сармаддеҳ Холи Девзҷр чун Шери Майдон, Ғули Кӯҳистон, Паланги Сармаддара, Хирси Беша... лақабҳо дошт.

Вай бо искана нохуни пояшро мегирифт, бо дос риш метарошид, бо сихмол тахтапушташро мехорид, бо шоха сар шона мекард, бо чуволдӯз обилаҳои дасташро мекафонд. Як карсон чанголи хӯроки як наҳораш буд.

Холи Девзҷр дар тамоми Сармаддара ҳампанҷае надошт, ҳамаи довталабонро шона ба замин гузошт. Довталаби дигаре пайдо нашуд, ба пайдо шуданаш низ умед набуд. Зеро охири ҷишти вай бо паҳлавони деҳи ҳамсоя Бабраки Лӯли (вайро барои мӯи чингилаву пӯсти сабзинаш чунин меғуфтанд) собит кард, ки чунин паҳлавонон ба мисли Холи Девзҷр дар сад сол як бор ба дунё меоянд.

Ин гӯшті, ки тафсилоташ баъд бо муболиғаву иловаҳо дар сартосари дара паҳн гашт, чунин сурат гирифт.

Бабраки Лӯлӣ чапандози беҳамтои Сармаддара буд. Ба ҳар ҳол чил фарсах болову чил фарсах поён касе чун ӯ чобуксавореро ёд надошт ва ҳамрадифи ӯ ҳеҷ як чапандози машхурро намегузошт. Агар дар ҷое суре ё маросиме мешуд ва Бабрак аспсавор мерафт, марду зан барои тамошоияш камин мегирифтанд. Ҷамоли вай духтаронро девона, занҳоро аз шавҳар дилмонда мекард. Зеро як нигоҳ кифоя буд, ки зан бифаҳмад – шавҳараш дар қиёси ин шахсавор харсувори гилолудаест.

Бабраки Лӯлӣ вақти кӯпкорӣ аспро дар зерӣ пову бузро дар сари даст бозӣ медоронд. Вай беҳуда ба майдон намедаромад, танҳо барои муқофотҳои беҳтарин аспро тозиёна мезад. Вақте ки вай майдон мебаромад, мардум қаблан медонистанд, ки маслуҳро маҳз Бабрак ба пиллаҷо мебарад ва касе қудрати ба ин монёӣ шудан надорад.

Ҳамон рӯзе ки гӯшті воқеъ шуд, дар деҳа ҳамсоя сур буд. Он рӯз гӯё барор аз чобуксаворони Сармаддеҳ рӯ гардонда буд. Сурати ҳолро чунин дида, Бабраки Лӯлӣ шояд барои дилхушии ҳозирон бошад, ба Холи Девзӯр, ки дар теппа қачпахлӯ зада саргарми тамошо буд, наздик шуда, бо овози баланд гуфт:

– Акаи Хол, ин чапандозҳои ту ба хартозӣ ҳам кор намеоянд меғӯям!

Вақте ки хандаи мардум басанда шуд, Холи Девзӯр нимҳез гашта гуфт:

– Рост меғӯӣ, инҳо фақат ба девзӯрӣ кор меоянд.

– Яъне чӣ? – мақсади ӯро нафаҳмида пурсид Бабрак.

– Яъне ки ... – аз ҷой хест Холу китфашро аз зерӣ шиками аспи Бабрак дароварду асп ва саворро озод бардошта, як давр занонда, боз ба замин гузошт.

– Яъне ки ба чунин кор, – гуфту боз дар ёна қачпахлӯ зад.

Бабраки Лӯлӣ, ки як марди сабзина буд, сабзиро ба сурхӣ бохта буд, аспро тозиёна заду аз аспрез баромада рафт.

Он рӯз то шом мардум ин воқеаро ёд мекарданду меҳандиданд, магар ки ду-се нафар дурандеш сар меҷунбониданд ва меғуфтанд, ки Бабрак ин таҳқирро намебахшад, қасос мегирад.

Шомгоҳ ҳама меҳмонону соҳибдеҳагон дар ҳавлии сургар ҷамъ омаданд. Дар майдони назди ҳавлӣ кундаалов карданд, рӯи он кунҷора рехтанд. Баъд соҳибони сур ҷавонмардонро ба гӯшті даъват карданд. Барои шерак кардани меҳмонон ду тан аз ҳешони сургар ба майдон баромаданд. Ғолиб аз меҳмонон ҳамовез хост, яке рафту ӯро

зер афканд, дигаре ба майдон баромаду забардастро шона бар замин баст. Ҳамин тавр бозӣ дар авҷ буд, ки баногоҳ Бабраки Лӯлӣ дар майдон пайдо шуд. То ба ин рӯз касе ёд надошт, ки вай гӯштӣ гирифта бошад, мегуфтанд, ки вай гӯштиро машғулияти бачагон медонистааст.

Ҳоло Бабрак дар майдон чун шоҳин бовикор истода буду дар чашмонаш оташак медурахшид. Касе ба майдон намерафт. Касе гӯшти Бабракро надидааст, аммо ҳама зӯрии ўро медонанд.

– Кучо шуданд девзӯрҳои ту, Хол?!

Холи Девзӯр, ки чун одат қачпахлӯ зада менишаст, нимҳез шуду як ба Бабрак, баъд баргашта ба ҳамдеҳагони худ нигарист. Ҳамдеҳагонаш нигоҳ аз вай гурезонданд, маълум буд, ки хоҳиши бо Лӯлӣ сарпанча задан надоранд.

Он гоҳ Хол аз ҷой хест. Аз ҷой хестани ў худ як муъҷизае буд. Гӯё ҷанори хобидае рост мешуд, ё як лахти кӯҳдоман аз замин ҷудо.

Бабраки Лӯлӣ медонист, ки бо зӯрӣ ба Хол ғолиб намеояд, вай танҳо ба чандирии танаш, ҷолокии ҳунараш умед дошт. Аз ин рӯ вай пайт мечуст ва дар ҳар панҷазанӣ чун моҳӣ аз ҷанги Холи уқоб раҳо меёфт, рақибро дар ғафлат мондану ба ў тохтан меҳост. Баъд Бабраки Лӯлӣ пайти муносибе ёфт, ки орзуяшро ҳам намекард. Дар айнӣ гирудор Холи Девзӯр дар ҷои худ истод, як пой худро қатқунон бардошт – касе ба ҷизе сарфаҳм нарафт, пас аз лаҳзаҳо ғаҳмиданд, ки ба пой ў хор ҳалидаасту вай онро қашида гирифтанист, аммо Бабрак вазъи бехтареро аз ин орзу надошт, вай аз зери манаҳи Хол дастонашро анбур андохта, ўро ба пас афкандан меҳост.

Аммо Холи якпоя чун ҷанор гӯё аз замин рӯида буд, ки намечунбид, вай бепарво бо як даст анбури дасти Бабракро дошта, бо дасти дигар хорро аз пояш канда, баъд қавсайни гулӯяшро кушода, ҳарифашро оҳиста бардошта ба замин зад...

Ғиреве ки он вақт аз мардум хест, мегуфтанд, ки онро ҳатто дар Сармадех шунидаанд, ба ғиревӣ одие монанд набуд, ин ғиревӣ ҳайрату таҳният ба қувваи мард буд, ки онро танҳо дар афсонаҳо шунидаву ба ҳаёти буданаш бовар намекардӣ...

Аз майдон ғайб задани Бабраки Лӯлиро касе пай набурд ва он вақт ба ғайб задани ў касеро қор набуд. Баъд дар ду деҳа овоза афтод, ки вай «ин кӯҳпора ба ман ҳаром» – гӯён кучое сари худу аспӣ худро гирифта рафтааст.

Холи Девзӯр пас аз гӯштӣ бо Бабраки Лӯлӣ, ҳоса пас аз шунидани ғайбати ў пеши худ иқрор мекард, ки Бабракро ба ин дараҷа ранҷонидани набуд, каме бодӣ исми ўро паст қардани шуд.

Ана ҳамин тур марде буд Холи Девзӯр – корро мекарду баъд афсӯс мехӯрд. Сахт афсӯс мехӯрд. Чунон афсӯс мехӯрд, ки табарро гирифта, бурси ғафстарини дараи Каткистонро буриданӣ мерафт. Вай дар дараи Каткистон ба тани бурс табар мезаду гуп-гупи зарбаи табараш то ба деҳ мерасид ва мардуми деҳ медонистанд, ки ду-се соат пас Хол даҳ-понздаҳ хар ҳезум сарчин мекунад ва ниёзмандони ҳезум маркабхоро омода карда, озими Каткистон мешуданд.

Аз рӯзгори Холи Девзӯр танҳо хотироту ёддошт боқӣ мондааст. Табиист, ки яке ба он чизе зам кардааст, дигаре кам. Хонанда ҳикояти моро воҳимаву муболиғаи Холдори Чилдурӯғ напಿಂದорад. Хар чӣ қобили қабул аст, бардорад, хар чӣ номақбул, бигзорад.

Вай ба асп наменишаст – камари асп ҳам мешуд, вай ба хар наме-нишаст – харро ду пой дигар зам мешуд.

Аз ин рӯ пиёда мегашт. Аммо...

Савораҳо аз савлаташ пиёда мегаштанд, пиёдаҳо аз ҳайбаташ ҳода мегаштанд.

Синнаш ба сӣ расида буду фикри зан намекард. Ба ташвиқоти мардум барои ҷуфтҳои гардан ҳам намекард. Ба қавле сари танҳои худро ба паноҳи дарё сар дода буд. Аммо...

Баъд воқеае рух доду – дар деҳ касе намедонист чӣ воқеа! – Хол хар рӯз табар гирифта, ба дараи Каткистон мерафтагӣ шуд. Дар деҳ шахси беҳезум намонд, баъзеҳо ҳатто барои ду-се сол захира карданд, лекин ин Холи Девзӯр ҳамоно бурс мебуриду ғарам мекард, бурс мебуриду ғарам мекард.

Мардумро ваҳм гирифт.

– Ҷангалро нобуд мекунад! – меғуфтанд онҳо.

– Қир мекунад як то намонда бурсхоро! – нидо дардоданд онҳо.

– Ҳай, чашм расид магар? – мепурсиданд пиразанҳо.

Хол дигар ба деҳ ҳам намефуромад. Сахар мардумро бонги хурӯс не, балки гуп-гупи табари Хол аз хоб бедор мекард.

Кампиракони деҳ ҳазориспанду ҳаси чорраҳа дуд медоданд, муллои чашмбанд – Бухоризода, ки аз қуввати даму суфаш пӯстакҳои кафшкан қоим гашта ба ҳам дармеафтоданд, – буданд шахсоне ки ин муъҷизаро дидаанд – ба оби кӯза дам андохта фиристонд, то Хол бинӯшаду оромиш бигирад.

Аммо дуди испанду оби маразқоҳ ба Холи Девзӯр коргар намешуд. Вай «ҳа» меғуфту ба тани бурс табар мезад, «ҳа» меғуфту ба тани бурс табар мезад.

– Қир мекунад бадбахт ҷангалро! – хитобиданд мардуму ба по ҳе-станд.

Ваколате аз чанд марди бообрӯ сарчамъ сохтанду ба назди Хол фиристоданд. Хол ба панду фанди вакилҳо гардан наниҳод, онҳоро бо чунин суҳанҳо «агар набурам, дилам мекафад, агар набурам, мемирам» ҷавоб дод.

«Холи Девзӯр ошиқ шудааст!» – ин фикр дар сари кӣ ва кай пайдо шуд, касе намедонист ва ин муҳим набуд. Вақте ки аз ин гап дар деҳа хабар ёфтанд, ҳама охи сабук кашиданд. Пеш аз вақт кашиданд. Зеро дилбурдаи ӯро касе намедонист. Зеро ҳамаи дӯшизаҳои деҳаро як-як ном бурданду Хол ба инкор сар ҷунбонид, тарсону ларзон ду-се беваи хушчехраро низ ном гирифтанд, боз ҳамон аҳвол. Билохира ба ном бурдани духтарони қадраси деҳи ҳамсоя пардохтанд. Вақте ки хоҳари Бабраки Лӯлиро ном гирифтанд, паҳлавони Сармаддеҳ – Шери Майдон, Ғӯли Кӯҳистон, Паланги Сармаддара, Хирси Беша, яъне Холи Девзӯр сар ҳам кард. Ҳай ба номат мурам, фалак!

Боз як ваколати дигар ташкил карданд, ба деҳи ҳамсоя рафтанд. Ба деҳи ҳамсоя рафтанду аввалин касе ки диданд, Бабраки Лӯлии ғайбада буд. Вай ду-се рӯз пеш ба деҳ баргашта буд.

Хостгорҳо гумон карданд, ки Бабрак онҳоро аз остона дарун наменоад.

Аммо вай баҳри ҳурмати онҳо дасти адаб ба сина пеш омад ва дар зиёфат низ тақсире накард. Миёнравҳо намедонистанд суҳанро ҷун оғозанд: ба ҳамдигар менигаристанду ба Бабрак. Ниҳоят яке аз онҳо ҷуръат намуд ва ҷунин гуфт:

– Ёдбуди рафтагон некии эшон аст, Бабракҷон. Чӣ дороҳое ки хӯрданду рафтанд, аз онҳо на ном монд, на нишон, чӣ даҳанкалонҳое ки дидем, ғайр аз даҳони гӯр ёдгоре нагузоштанд. Халқ ёд мекунад Бахромо ки пул сохт рӯи Кафкрӯд, ёд мекунад Шодмоно, ки обҷувоз сохт барои ду деҳ, халқ ёд мекунад Яздоно, ки соли қаҳтӣ ба мардум нон доду намак... деҳи мо, Бабракҷон, ифтихор аз Хол дорад, деҳи шумо аз ту... Алқисса, хеш шудани туву ӯ хеш шудани ду деҳ аст.

Бабраки Лӯли муддате мӯйлабашро молида, хомӯш буд, баъд сар аз гиребони андеша бардошту гуфт:

– Ман розиам, ба шарте ҳуди Хол ба наздам ояд.

... Байни Холу Бабрак чӣ гуфтугузоре шуд, касе намедонист, ҳуди Хол дар ин бобат ҳарфе намекушод, ба суоли мардум ҷавобе намедод. Вай аз назди Бабрак баргашту боз ҷангалро ором нагузошт, дучандони пешин ба дарахтбурӣ пардохт. «Қир мекунад, бадбахт, ҷангалро!» Боз гуп-гупи табари ӯ бомдодон мардумро ҷун хурусбонг

аз хоб бедор мекард. «Агар набурам, дилам мекафад, агар набурам, мемирам!»

Дар Сармаддеҳ суре барпо шуд.

Боз кундаалов карданд, соҳибдеҳагон ба майдон баромада, аз меҳмонон ҳариф хостанд. Боз вақти тафси гӯшти Бабраки Лӯлӣ дар майдон шуд, чӯёи ҳамовез буд. Боз касе ба майдон нарафт. Боз вай овоз дод, ки кучоянд, Хол, девзӯрҳои ту?

Боз Холи Девзӯр, ки чун одат қачпахлӯ зада менишаст, нимҳез шуда, ба ҳамдеҳагони худ нигарист. Боз ҳамдеҳагонаш нигоҳ аз вай гурезонданд.

Он гоҳ Хол аз ҷой хеста, ба майдон баромад.

Ҳозирон чунин чобукиро аз Лӯливу чунин беҳавсалагиро аз Хол чашмдор набуданд. Хол ду бор Лӯлиро ба ҷанг овард, ду бор ҳам Лӯлӣ осон аз ҷанги ӯ раҳо шуд. Ду бор Лӯлӣ чунон Холро дар ғафлат гирифт, ки кадоме аз бинандагонро дахшат.

– Хол, бедор шав!

Баланд шудани ин фарёд ҳамон буду пайт ёфтан, даст аз зери ма-наҳи Хол даровардан, ўро ба замин афкандани Бабрак ҳамон. Ҳо-зи-рон лаҳзае гаранг монданд.

– Фиреб! – дод зад касе.

– Ҳалол, ҳалол! – шодмонӣ мекарданд ҳамдеҳагони Бабраки Лӯлӣ...

... Пас аз як ҳафтаи ин гӯштӣ Хол хоҳари Бабракро никоҳ карда овард.

Дигар касе гӯштии ўро надид. Дигар касе ўро паҳлавон намено-мид.

Баъд онҳо писардор шуданду номашро Шер монданд.

Ҳо, ҳамин Шераки Холи имрӯза, ки аз торикӣ ин қадар метарсаду ба ҳочатхона шабона ҳамроҳи занаш меравад, писари ҳамон Холи Девзӯр аст. Аз гардишат гардам, фалак!

ФАРИШТАМОҲ

Қиссаи ишки Фариштамоҳ яке аз қиссаҳои марғубтарин ва пуршӯртарини бобои Баҳром мебошад. Ва аҷиб аст, ки вай ин қисса-ро ҳар кӣ бихоҳад, дар кучое бихоҳад, ҳикоят намекунад. Агар шумо иттифоко меҳмони сармаддеҳиён гардед, хоҳиши шунидани ин қис-саро дошта бошед, меҳмони бобои Баҳром шавед ва зинҳор то фаро расидани шаб аз ин бора сухане наоғозед. Шикебо бошед, таҳаммул кунед: шомгоҳон, ки соҳибхона палосе рӯи бом густурда, шуморо

обу зиёфат дода, дастархонро ғундошта, сипас чойи кабудӣ хушбӯӣ меорад, – сармаддеҳиён аз набототи шифой чой карданро хушдоранд – он гоҳ метавонед бе ҳеҷ хавф аз саргузашти Фариштамоҳ чӯё шавед. Соҳибхона бафурча як пиёлаи чойро ба назди шумо, пиёлаи дигарро ба назди худ мегузорад, пасон кулоҳашро аз сар гирифта, паҳлуи пиёла мегузорад, баъд ба рӯи кӯрпача қачпаҳлӯ зада, ба болишҳои пахтагӣ таъя оварда, – аз шумо низ айнан ҳамин чизро хоҳиш мекунад – сипас ба қиссагӯӣ мепардозад.

– Тасаввур бикун, ки ҳамин тавр рӯи бом нишаставу ба осмони ситоразор менигарӣ. Баногаҳ ситорае қанда мешавад, нисфи осмонро равшан карда, ғайб мезанад. Фариштамоҳ низ ҳамин тавр чун як ситора шаъшаапошӣ қардӯ нопадид гашт. Оё нопадид гашт? Не, ҳанӯз ҳам аз нури ӯ афқанда осмони Сармаддеҳ равшан аст. Бовар намекуни? Ихтиёрат. Аммо, агар санҷидан бихоҳӣ, дар тирашаб ё шомӣ дайҷур як ба осмони деҳӣ мо назаре биафкан. Ҳарчанд осмон тира бошад, абрҳои сиёҳ қодар қашида бошанд, торҳои заррину нурпошро тафриқа хоҳӣ қард. Ин торҳои заррин нури хусни Фариштамоҳ аст, ки насиби қасе нагашт, бо гуноҳӣ мо насиби боду борон гашт.

Медонӣ, баъзе духтарҳо дар хурдӣ назарнамо нестанд, ба чунин духтарҳо нигариста, ҳеҷ гуфта наметавонӣ, ки баъдӣ қанде ба балоғат расида, онҳо бо хусни афсунгар ба қилва меоянд, ҳар як бинандаро волаву шайдо мекунанд.

Фариштамоҳ низ аз ҳамин қабил духтарҳо буд. Чун ҳама духтарони деҳ аз паси бузу бузғолаҳо давида мегашт, ё бо ҳамсолонаш лӯғбатбозӣ мекард, ё модарро ба ташвишҳои рӯзгор мададгор буд. Қисса кӯтоҳ, ба гуфтораш, ба рафтораш, ба қамолаш ангуштнамо набуд. Ва баногоҳ бубину ангушти ҳайрат бигаҳ, гӯё қазрати Хизр назар қарда бошад, духтари баландболо, оҳуҷашм, ширбадан, пайва-стаабрӯ... Модари ӯ қои нишаст намеёфт, гумон мекард, ки духтарашро қашм мегирад. Вай қандин тӯмор ба пируҳани духтараш овехта буд, ба ин ҳам дилаш ором намегирифт, наъли асп ба дару хори қашм ба девори қона зада буд. Аммо вай намедонист, ки қашме набуд дар дунё, то қудрати ба ин қусну қамол осебе расонидан дошта бошад.

Фариштамоҳ низ гӯё сеҳри қусни ҳудро фажмида буд, ки мағрур мегашт, қасеро писанд намекард, қаминро миннатдор қарда қадам мемонд. Агар гӯямат, ки аз ҳафтсола то ҳафтқдсола ҳама ба ӯ ошиқ буданд, шояд бовар намекуни, вале ин ҳақ аст.

Қавонҳои деҳӣ мо дар ягон давру қамон буздиљу бечуръат набу-даанд, паҳлавонони деҳӣ мо қамеша ангуштнамои қористону майдон

буданд. Аммо кадоме гӯё ба забону ба иродаи онҳо дам андохта буд, ки касе чуръати ба Фариштамоҳ дариҷаи дили худро боз кардан надошт. Пирони деҳ ин ҳолро дида, сар мечунбонданд, хай-хай меғуфтанд, ки кадом шахбозе аз деҳоти ҳамсоя меояд ва паризоди онҳоро гирифта мебаранд. Тарси онҳо беҳуда набуд...

Мебинам, ки ҳайрон мондӣ, суоле нӯги забонатро меҳорад, аз доданаши истиҳола мекуни. Посуҳи суоли наводаат ин аст, ки кӯхистониён сархӯй мегаштанд дар замони қиссаи ману аз он ҳам қадимтар низ. Зеро деҳоти ин обрава аксар камнуфусанд, ҳама ба якдигар хешу таборанд, аз кӣ рӯ мепошӣ? Аз кӣ хавф дорӣ? Орияти кӯхистонӣ ҳоло ковоқ гаштааст, ба дари хонааш қуфл мезанад, ун замонаро ки меғӯям, зеро як бом як авлод мезисту арбадае намешунидӣ, ҳоло ҳар як мард рӯи сар боме дораду боз аз тангҷой менад... Хайр, биё замонаро накунем, гуноҳи ин замонаро ба замонасоз вогузореку қиссаи худро ба ёд орем.

Ҳамин тавр ҳусни Фариштамоҳ рӯз аз рӯз меафзуду овозааш ба дуру наздик паҳн мегашт, ҷавонони бегонаро низ бекарор мекард, аммо шербачаҳои мо ҳамона ба лаб қулҳ молида мегаштанд. Ба ҳамдигар менигаристанд, мунтазир буданд, ки кадоме аз байнашон чуръат менамояд ва ба духтар рози дил мекушояд, валекин говҷигаре набуд меғӯям, ки ғайр аз ба ҳамдигар ҷашм песондан дигар ҷизе дар амал намеоварданд, гумон буд биёваранд.

Тамоми шӯро мағал баъди суре оғоз ёфт. Гӯё ин сурҳоро маҳз барои ягон шӯро мағал ҳезондан фикр кардаанд. Аниқ дар ёд надорам, он сури кӣ буд. Ба ҳар ҳол бузқашӣ дар ҳамон майдоне ки паси хонаи Шодмон дидӣ, ба авҷ мерасид. Бинандагон дар пуштаҳои қадқади аспрез гурӯҳ-гурӯҳ менишастанд, аз такобу аз сароби Сармаддара омада буданд, аз Чилдараву аз Жомандара низ. Занҳои Сармаддеҳ, ҷуноне ки гуфтамат, ҳеҷ гоҳ ҷодар ба сар нагирифтаанд. Онҳо низ тамошогар буданду ҳаводори паҳлавони ҳамдеҳ. Дар айёми қиссаи мо як расми аҷиб байни сургарон маъмул буд. Ҳар як сургар меҳост бо ягон муқофоти ғалатӣ мардумро дар ҳайрат монад. Падари ҳамин Шодмоне ки ёд шуд, дар сури писар уштуре оварда буд, дар ун бузқашии таърихӣ аз кучоқе як оҳуи зебо оварда буданд. Ҳо, бисе зебо буд, оҳуи шохӣ меғуфтаанд, барои ҷаманзори шохон мепарваридаанд меғӯям, ки ҷунин номидаанд.

Ана баъд навабати оҳуи шохӣ низ расид.

Маслуҳи тӯрпиро аз марра хеле дур бурда партофтанд, то бозӣ дерёзу пуршӯртар гардад. Ҳамин тавр ҳам шуд. Маслуҳ гоҳ ба дасти якеву гоҳ ба дасти дигаре ё аз дастҳо рабуда ба замин меафтад, бо-

лои он боз талош мекарданд, билохир чавоне аз деҳи ҳамсоя тӯрпиро ба марра бурд. Ғиреви мардумро мешунидӣ!

Баъд чавон оҳуи шохӣ, мукофоти ҳалоли худро пеши бар гирифта, лигоми аспро сӯи тамошоиён кашид, ҳама гумон бурданд, ки вай оҳуро барои ниғаҳдорӣ ба ҳамдеҳагонаш медихад, лек вай аз назди ҳамдеҳагонаш гузашта, назди гурӯҳи занон омад, оҳуи шохиро пеши пой Ғариштамоҳ партофт. Ғиреву ҳаёҳуи мардум ба як бор катъ гашт, ҳатто аспон аз фаҳофух нафасгириву бекарор покӯбӣ монданд. Мардуми омада ҳайрону сармаддеҳиён хомӯш ба он чавонмарди бебок менигаристанд. Ғариштамоҳ низ яке ҳайрон ба чавону яке ҳайрон ба оҳуи куллуқ менигарист.

Мо ҳама нигарони посухи Ғариштамоҳ ба ин густоҳии чавон будем. Яъне ҳадяи чавони ношиносро қабул мекунад ё не. Он чи вай кард, ба номаш муносиб буд. Ғариштамоҳ ҳам шуду ресмонро аз дасту пой оҳу кушод. Оҳуи озод бо ду-се чаҳиш пуштаро боло гашта, байни бурӯҳои ёна ғайб зад...

Он рӯзу рӯзи дигар ҳама рафтори чавони ношиносро муҳокима мекарданд: гурӯҳе ин кори ўро густоҳӣ мешумурданд, гурӯҳе чавонмардӣ. Аммо чавонмардони деҳ хомӯш буданд ва ба ин баҳс шарик намегаштанд, шояд онҳо аз қабл пайомадашро дида буданд.

Аммо чавони ношинос баъди он сур ба деҳи мо зуд-зуд меомадагӣ шуд. Вай ҳамеша кӯчаеро убур мекард, ки аз назди хонаи Ғариштамоҳино мегузашт. Худо медонад, онҳо кай ва чӣ тавр бо ҳам иттифоқ карда буданд мегӯям, ки чавон аз даромадгоҳи кӯча сар мезадӯ Ғариштамоҳ низ рӯи ҳавлӣ пайдо мегашт. Онҳо бо ҳам ҳарфе намезаданд, нигоҳи пурмехр ба ҳам медӯхтанд, дар лабони бастаи онҳо сад табассум мешукуфт, дар нигоҳи хомӯшашон ҳазор забон ба суҳан меомад.

Ғариштамоҳ чавонро бо нигоҳ гусел мекарду муддате чанд рӯи ҳавлӣ танҳо монда, пеши худ лабҳанд мекард. Эй, агар ту боре хандаи чунин духтареро чун Ғариштамоҳ бубинӣ, аз ин дунё беармон меравӣ. Ман хунаре надорам, ки ба ту ун лабу дандонҳоро сифат кунам, танҳо ҳаминро мегӯямат: агар ў меҳандид, дар ҷисми ҳар бинанда равшанӣ медавид, ғаму кудурат дар дил намонд, пирмарди ҳафтодсола бошӣ, бачаи ҳафтсола мешудӣ.

Қисса кӯтоҳ, ин омаду рафти чавони бегона дар дили чавонони мо оташи орият афрӯхт. Охир, чӣ тавр мешавад, ки аз тағи даҳони чил чавонмарди хузарб, чил домоди шоиста чунин паризодеро муфт бубаранд. Онҳо аз рӯи гап ба ун чавон аввал ба хушӣ фаҳмонданд, ки пояшро аз ин деҳ кӯтаҳ кунад. Коргар нашуд мегӯям ин таҳдид,

ки чавон боз омад. Боз Фариштамоҳ ўро бо нигоҳ пешвоз гирифт, бо нигоҳ гусел кард, танҳо монду пеши худ гулханда намуд.

Ана баъд чавонҳо, аз рӯи гап, байни худ куръа партофтанд, охир, онҳо сармаддехӣ буданд, номардиرو ор медонистанд, ба як тан чилтана дарафтодани набуданд. Куръа ба номи Бозори Шоҳон афтод мегӯям, ки рӯзи дигар дар дами дара савори аспӣ сиёҳмушкін роҳи ракибро мепоид. Ана баъд Бозори Шоҳон ба деҳ наомаду он чавон омад. Бозорро баъд оварданд, рӯи чакман гузошта, як пояш хуб лат хӯрда буд мегӯям, ки бо пои худ омада наметавонист. Баъд куръа ба номи Хурсанди Дабирон афтод мегӯям, ки рӯзи дигар вай савори аспӣ куранг дар дами дара чавонро интизорӣ мекашид. Ана боз Хурсанди Дабирон ба деҳ наомаду он чавон омад, Хурсандро баъд оварданд, рӯи чакман гузошта, як мӯҳрааш саҳт лат хӯрда буд мегӯям, ки чунбида наметавонист.

Ҳамин тавр чавонҳои мо як-як ин чавонмардро дар дами дара камин мегирифтанд, худ намеомаданд, он чавон меомад, ҳарчанд обод намеомад, сарбаланд меомад, чавонҳои моро меоварданд.

Аммо Фариштамоҳ он чавонро бо нигоҳ пешвоз мегирифт, бо нигоҳ гусел мекард, танҳо мемонду пеши худ гулханда мезад.

Ту акнун вазъи чавонони моро тасаввур бикун, ки се нафар монданд – Хуррами Мардону Баҳроми Комрону Шопури Яздон. Аз байни ин се нафар ба яке ман имон надоштам – ба Хуррами Мардон, очаам зан аст гӯён баъзан номардиҳо низ дошт. Шопури Яздон гӯё шонаи ростӣ ман буд, ҳай аз заковатат гардам, хуб фаҳмидӣ, ки Баҳроми Комронаш ҳамин қиссагӯи туст. Хуррами Мардон ману Шопурро аз роҳ зад, ки аз ду сар мо як-ба як бо ун чавон сар ба сар намеоем, биёед дастчамъӣ пояшро аз деҳ кӯтах бикунем. Ҳар чӣ нагӯӣ ҳам, он қадар чавонони аспсавор рафтаву чакмансавор омадаро дида, ба ҳоле расида будем. Боз ин Хуррами Мардон, ки модараш зан буду кам-кам номардиҳо низ дошт, ба гӯши ману Шопур он қадар ҳикматҳои ҳуду очашро хонд, ки мо низ гумон бурдем, ин ҷо ягон ночавонмардие нест, вақте мо шарафи деҳу ёрону духтари маҳбубро ҳимоя мекунем.

Ҳамин тавр ин дафъа мо се нафар раҳи чавони ношиносро мепоидем.

Чӣ мегӯӣ, ки чавон вақти ҳамешагӣ пайдо гашт, моро диду наҳаросид. Ба саманди худ савор меомад, баландболо, фарохшона, уқобчашм, ракиб бошад ҳам, ман ҳозир будам, ҳамчун шонаи чапи худ бигирамаш, яъне ҳамчун рафиқа ки тӯро аз пас ҳимоя мекунад

аз барои худ дилпури. Ҳо, ҳамин тавр як вачоҳати эътимодбахше дошт ин чавон, ки мо бар қасди чонаш баромада будем.

Мо се тани хомӯш ба ун як тани хомӯш менигаристем. Ҳар чӣ ҳам нагӯӣ, беҳтар мебуд, агар ман дар ягон ҷои дигар мешудам, на дар рӯбарӯи чунин чавон... Баъд вай бе ягон сухан аз асп пиёда шуд ва лаҷоми аспро ба шохи бурсе баст. Мо ҳам пиёда шудем. Акнун ун як тани хомӯш ба мо, се тани хомӯш менигарист. Нигоҳаш ботамкин буд, дошташ боиси офарин. Ҳар чӣ ҳам нагӯӣ, беҳтар мебуд, ман дар ягон ҷои дигар мешудам, на дар рӯбарӯи чунин чавонмард. Шояд ҳамин тамкину виқори ӯ Хуррами Мардонро алағда кард, ки чун хурӯсҷуа қуд-қудкунон, яъне дӯғу пӯписакунон пеш давид. Чавон ӯро ба осонӣ дур афканд. Хун ба сари Шопури Яздон низ зад меғӯям, ки пеш тохт. Акнун ду тан ба як тан даромехтанд. Ман ҳамонӣ чӣ карданамо намедонистам ва баногоҳ чизе дар дасти Хуррами Мардон дурахшиду ба паҳлӯи чавонмард фурӯ рафт. «Корд!» барқвор аз дилам гузашту худро пеш афкандам ва дасти барои зарби дуҷум бардоштаи Хуррамро доштам. Хунрезӣ пасттарин коре буд, ки мо то ба он фурумаданӣ набудем.

Чавонмард паҳлӯяшро дошта, ба замин нишаст, ранги рӯяш сафед гашт. Ман кордро аз ҷанги Хуррам рабуда, дур афкандам, вай ҳам хеле тарсида буд меғӯям, ки муқобилият накард.

Аммо корд кори худро карда будааст, ки чавонмард баъди лаҳзае пеши назарамон ҷон дод. Мо ҷасади ӯро ба асп бор карда бастем, асп роҳи хонаашро меёбаду меравад гуфта, ҳарчанд Хуррами Мардон боз иғвогарӣ мекард, ки мактулро дар ягон ҷо пинҳон созему «уштуру сафедро дидӣ, не» гӯён гардем.

Асп худро сархуй дида, резачорпо, баъд чорхезкунон аз мо дур шуд. Гумон мекуни ба сӯи деҳи соҳибаш рафт? Не, вай ба деҳи мо тоб хӯрд, бо ҳамон роҳе рафт, ки ҳамеша мерафт. Мо низ ба аспҳои худ савор гашта, ба хона омадем ва интизори пайомади кирдори нангини худ будем.

Аммо аспӣ чавон назди ҷапари ҳотай Фариштамоҳино меояд. Фариштамоҳ ин дам рӯи ҳавлӣ набудааст – чавонро интизор шуда, интизор шуда «ягон кораш баромадагист» – гӯён хона даромадааст меғӯям. Асп – ба зиракии ин ҳайвон ҳайрон мемони – рӯи ҳавлиро ҳолӣ дида, шиҳа кашидааст. Фариштамоҳ шиҳаи аспро шунида, тозон берун меояд, чавонро дар хонаи зин дилғечу овезон дида, чун ҳайкали бечон нимараҳ мемонад. Баъди фурсате ба худ меояд, чилбурро кушода, чавонро поин кашида, сарашро рӯи зону гузошта, кади роҳ мешинад. Мардум гирдаш ҷамъ меоянду чӣ карданро наме-

донанд, хайрон мемонанд. Падараш берун меояд, модараш берун меояд, ин ҳар ду низ ҷӣ карданро надониста, хайрон мемонанд. Баъд кадомеро ба сараш задааст, ки мактулро хона дароранд, хешу табораширо огаҳ кунанд, кор ба кинхоҳӣ нарасад, хунбаҳояширо ҳозир намоянд.

Аз деҳи ҳамсоя чанд нафаре омада, мактулро бурданд, ба хунбаҳо розӣ нашуданд, хун ба хун гуфтанду рафтаанд. Хуррами Мардон ин даъворо шунида, ҳамона аз деҳ ғайб зад. Акнун омоҷи кин ҳар як ҷавони деҳ, пеш аз ҳама ману Шопури Яздон шуда метавонистем. Мефаҳмӣ, ман ҷӣ меғӯям? Чунин гардиши воқеа ба касе хуш намеояд. Дигар гӯё ба байни ду деҳ садди сикандарӣ бардоштанд, ҳатто ба маърақаҳои мотам якдигарро хабар намекарданд. Барои ду деҳи ҳамсоя дар кӯҳистон чунин зиндаҷудоиву мурдаҷудой маломатбобу зишт буд. Магар мо кам ба суру сӯғи ҳамдигар шарик будем?

Аз ин рӯ ҳам солорони деҳи мо ва ҳам пешғаҳнишинони деҳи ҳамсоя мағзи сар об карда, роҳи аз ин бӯҳрон раҳой ёфтандро меҷустанд. Баъд як рӯзи равшан ваколоте аз чанд тан иборат аз деҳи ҳамсоя омад. Онҳо бе ҳеч пешгуфтору пешогоз шартӣ худро гузоштанд: Фариштамоҳ бояд ба камбағалтарин, бенавотарин, бебезбтарин бевамарди деҳи онҳо ба шавҳар барояд. Аз ҷониби онҳо чунин шартгузори ба сеинсофӣ буд меғӯям, вале онҳо ба ин ҳақ доштанд, чунон ки мо ба инкори он ҳақ доштем.

Ва ҳароина ҷавонмардони деҳи мо ба ғазаб омаданд. Онҳо ба ҷонсупорӣ кодир буданду ба чунин нангбардорӣ не.

Аммо пирони корозмудаву некубаддида бас дурандеш буданд, ки ба шӯру шағаби мо гӯш диҳанд. Охир, як хуни ноҳақрехта аз пасаш чандин хунрезии дигар меорад. Лек духтареро чун Фариштамоҳ хору зор кардан худ аз як хунрезӣ камтар набуд.

Қисса кӯтоҳ, пирони деҳ дудилаву ҷавонони деҳ яксара меистоданд: онҳо ҳозир буданд барои осоишу созиш гузашт кунанд, мо омода будем барои нангу номус истодагӣ кунем. Вале таомули кӯҳистон чунин аст, ки сухани охиринаро марди пир меғӯяд, на ҷавон.

Аммо воқеа ранги дигар гирифт. Аз кучое баногоҳ дар деҳ Хуррами Мардон пайдо шуд. Қарори пирони деҳро аз кучое шунидааст меғӯям, ки ба ин забунӣ тоқат накарда омад. Ҳар ҷӣ нагӯӣ ҳам, падараш мард буд, ҳарчанд модараш зан. Омаду аспашро назди масҷид баста, ба пирони деҳ салом дода, гуфт: касе кинхоҳ бошад, мана ман – Хуррами Мардон.

Бо ҳамин ҳама гапро гуфту монд. Мардуми кӯҳистон сухан рӯда карданро хуш надоранд, мағзи гапро меғӯяндӯ мемонанд.

Риштаи ҳодиса боз чигил гашт. На аз ин рӯ, ки Хуррами Мардон ба деҳ баргашт, балки аз тасмими Фариштамоҳ. Вай бо як дугонааш хабар расондааст, ки намеҳоҳад Хуррами Мардон пас аз ин қадар заҳмат зан нодида бимирад, Фариштамоҳ розӣ аст, ки арӯси ӯ шавад. Ту чизеро мефаҳмӣ? Мо ҳам он вақт чизе нафаҳмидем. Ҳарчанд ман ба занмардум умуман имон надорам, аз ин тоифа ҳар чизи чашм-надиду гӯшношунидро интизор мебояд буд – ин тасмиро тарозуи ақли ман мачоли баркашидан надошт.

Овозаи ин хабар ба даҳони мардум афтоду падари Фариштамоҳ ғайр аз лаб газидаву сар ҳам карда, ба хостгорҳои Хуррами Мардон фотиҳа додан, дигар илоче надошт. Кадом падар дидаву доништа ба шахсе ки риштаи умраш имрӯз ё пагоҳ канда мешавад, духтар бароварда медиҳад?

Ҳар чи ҳам нагӯй ун вақтҳо мардум саҳт баорият буданд. Қаблан мавқеи ҳар суҳану подоши ҳар амалро месанҷиданд, яъне ба ҳован об намекуфтанд, ба сӯзан хирман бод намекарданд. Аз ин рӯ мо ба шарикӣ худ – Хуррами Мардон ҳасад намебурдем, ки соҳиби чунин паризоде мешавад. Ё ту гумон дорӣ, ки муҳаббати мо ба Фариштамоҳ ковок буд? Эҳ, ишқи аввалу охирини ман ҳамун буд, ки дигар бо дидани ягон зан ё духтар дилам таҳ нанишаст. То бад-ин рӯз як ҳасрати саҳте гоҳ-гоҳ ба дилам ҷанг мезанад. Эҳ, ҷунон ҷанг мезанад, ки рӯи бом баромада, ба тамоми деҳ наъра кашидан меҳоҳам...

Арӯсӣ ҳам шуд, одиякак, бешӯру мағал, гӯё тӯи бева бошад. Арӯсу шахро зерӣ чодар дароварданд, маснавихонӣ ҳам карданд чанд кампири баору ду-се ҳешу табор. Баъд домоду арӯсро танҳо, раҳти кӯрпахоро ба ихтиёрашон, ду ҳоларо дар даҳлез дарбон гузошта, ҳама ба ҳонаҳои худ пароканда шудем.

Бомдод ҳолаҳо аз таъхири домоду арӯс ҳайрон монда, дарро ангишт мезананд, овозе нашунида, ҳавотир шуда, ҳона медароянд. Ба фикри ту ҷиро мебинанд? Рӯи раҳт Хуррами Мардону ба паҳлӯяш корди то даста фурурафтaro! Тирезаи ҳона кушодаву аз Фариштамоҳ ному нишон намонда... Мурдаи ӯро на аз дарё ёфтанду зиндаашро на аз саҳро. Медонам, ҳоло дар сар ҷӣ фикр дорӣ. Ин кор бе даҳолати деҳи ҳамсоя шуда буд ...

ҒҶЛИ КҶҲИСТОН

Деҳ – деҳаки одие буд. Роҳаки одие ки аз кадомин як гӯшаи ин дунёи касмафаҳм ибтидо мегирифт, то ба ин деҳ меовард. Дар даромадгоҳи деҳ кулбаи одие қарор гирифта ва назди он ҷанори одие қад

кашида буд. Аммо дар ин кулбаи одии деҳи одӣ, ки назди он чанори одӣ месабзид ва роҳаки одӣ аз паҳлӯяш мегузашт, тамоман як зани ғайриодие зиндагӣ мекард.

Зан гов, гов гӯсола, гӯсола зангӯлае дар гардан ҷамоил дошт. Зан аз гов розӣ буд, ки нағз шир медихад, гов аз зан розӣ буд, ки шикам-серӣ алаф медихад, аммо гӯсола аз гов ҳафа буд, ки дигар ширмакӣ намемонад, аз зан ҳафа буд, ки ба гардани ӯ зангӯла овехтааст, ки бо динг-данги худ гӯшахро кар мекунад.

Хулосаи калом, буд набуд, як занаки бева буд.

Меғуянд, ки як шавҳари бадрашке дошт, ки бечора занакро ба ҳар баҳона мезад. Чунон мезад меғуянд, ки аз тани шаҳу сангу ғӯтҳои Шанобурзу Шеданзо ғигон меҳест, аммо аз даҳони ин занак оҳе намебаромад. Боз меғуянд, ки баъди ин занак аз ғаму аз дард ҷӯбе гирифта, ба пастҳамие аз ҷашми мардум дур рафта, буттае ва ё сангери омоч карда, он бутта ва ё сангро шавҳари худ ангошта, хуб мекуфт. Номии шавҳарашро гирифта, носазо гуфта, дашном дода, ҳафт пушташро дуои бад карда, мекуфт. Сипас ором шуда, оҳи сабук кашида, ба хона бармегашт ва мунтазири зарбу лати навбатӣ мегашт.

Қазоро шавҳараш зери тарма монд. Ҳама гумон карданд, ки занак аз ин марги муфочот шукр хоҳад кард, валекин вай чунон дар деҳ овоз андохт, ки гӯши кӯҳи Шанобурзу Шеданзо қуфл зад. Ин навҳаро шунида, кампирони деҳ гиребон доштанд – тӯба! Мӯйсафедони деҳ даст ба ришҳои чун қуллаҳои Шанобурз сафеди худ бурда – ҳо, мо ин занҳоро хуб медонем! – нарма-нарма лабханд карданд.

Занак расо як сол аз ӯ гирифт. Вай боз чанд соли дигар аз ӯ гирифтани ҷам буд, агар пиразанҳои деҳ ба миён даромада, насихат намекарданд, ки ин гуноҳ аст. Занак сар фурувард, ба қисмат гӯё тан дод, валекин хостгорҳои аввалин бевамардҳоро чунон ба як уштулуме бароварда пеш кард, ки дигар ҳеҷ миёнарав останаи дари ӯро зер кардан намехост.

Занак ҳамин тавр худ пеши худ танҳо монд: бо гов, бо гӯсола, бо зангӯла. Зан ба гов алаф медод, гов ба зан шир медод, аммо гӯсола аз гову зан норозӣ зангӯлаи худро динг-данг карда мегашт.

Барои мардуми деҳ занак ҷам буду ҷам набуд.

Баҳор буд, тобистон омад, тобистон буд, тирамоҳ омад... Ҳамин тавр фаслҳои сол яке пайи дигар истикбол карда, гусел мешуданд ва зиндагии ин зан якрангу якнаво идома меёфт, то он даме ки қиссаи Ғӯли кӯхистон ин занро ба меҳваре табдил дод, ки дар атрофаш деҳ давр мезад. Ин қиссаро шунида, кампирони деҳ гиребон доштанд – тӯба! Мӯйсафедони деҳ даст ба ришҳои чун қуллаҳои Шанобурз

сафеди худ бурда, – хо, мо ин занҳоро хуб медонем! – нарма лабханд карданд.

Аз омаду рафти ғули кӯҳистон ба хонаи бевазан нахуст ҳамсоии ӯ Холдор бохабар шуд. Ба қавлаш, шабе вай аз ҳоли ҳайвонот хабар гирифтани шуда, ба оғил даромадааст, ки баногоҳ гурс-гурси поро шунидааст.

– Ин гурс-гурс ба шарфаи пой одамии монандие надошт, – ҳикоят мекард вай, – ва ман хуб тарсидам. Баъд зери лаб «лоҳавла» хонда, оҳиста аз сари девор ба берун нигаристам. Медонед, чиро дида?! Марди пашмини чун каппа азимеро! Агар дурӯғ гӯям, санг шавам, кулӯх шавам, аз қадам монданааш замин меларзид. Аз бод раҳо карданааш дарахтон решақан мешуданд. Аз дурахши чашмонаш – ҳар чашм чун коса! – роҳ то бист-сӣ қадам равшан мешуд, гӯё чашм не, чароғи мошин бошад!

– Вай – ҳамун ғули кӯҳистон ба назди дарвозаи бевазан омаду ист кард, бо «фарҳои худ» ҷаҳор сӯро пармосид, сипас вориди дарвоза шуд. Ман чӣ карданамо надониста, чун кунда меистодам. Аз хонаи бевазан гоҳ нолаву гоҳ хандаи ӯ баланд мешуд. Агар дурӯғ гӯям, санг шавам, кулӯх шавам. Агар танҳо нолиш мекард, ман албатта ба имдодаш мерасидам, валекин вай ханда ҳам мекард. Аз ин рӯ бало ба паси ҳардуяшон гӯён ба хона баргаштам...

Ҳарчанд ки ба имдод расидани Холдор дар гумон буд, ҳарчанд ки Холдор бо лақаби «Чилдурӯғ» дар деҳ қаҳрамон буд, боз чандин тана пайдо шуданд, ки ба ин қисса бовар карданд. Чунон бовар карданд, ки тире туфанг бардошта, шаб роҳи ғули кӯҳистонро камин гирифтанд.

Аммо ба дидори ғул «мушарраф» нашуданд. Шаби дувум, шаби сеум низ ғулро надиданд ва он қиссаро аз дурӯғҳои наватии Чилдурӯғ шумориданд.

Аммо Чилдурӯғ дар деҳ мегашту қасам меҳурд. «Агар дурӯғ гӯям, санг шавам, кулӯх шавам!»

Боз барои мардуми деҳ занак ҳам буду ҳам набуд.

Баҳор буд, тобистон омад, тобистон буд, тирамоҳ омад – яъне аз ин қисса нӯҳ моҳу нӯҳ рӯзу нӯҳ соату нӯҳ дақиқа гузашту баногоҳ дар деҳ овоза афтод, ки бевазан мезояд. Ин овоза боз занакро ба меҳваре табдил дод, ки дар атрофаш деҳ давр мезад. Ин хабарро шунида, кампирони деҳ гиребон доштанд – тӯба! Мӯйсафедони деҳ даст ба ришҳои чун куллаҳои Шанобурз сафеди худ бурда, – хо, мо ин занҳоро хуб медонем! – нарма лабханд карданд.

Дар як зув дару девори ҳавлии бевазан аз ҳангоматалабҳо пур

гашт. Чанд зани бағайрат бачагону мардонро дашном додаву шарм доронда, дур карда бошанд ҳам, ба занҳои чамъшуда таҳдидашон роҳ наraft.

Холдори Чилдурӯғ ин дам дар майдони Ангато, ки мардуми деҳ беғоҳон он ҷо чамъ меомаданд, шунавандаи зиёдеро гирди худ дида, ҳикоят мекард.

– Он чо кампири ман сари дояхо – он чи меғӯям, вай аз паси девор
рустӣ ба ман гуфт, хоҳ бовар кунед, хоҳ не, як писараке зоидааст, ки –
Холдори Чилдурӯғ ба умеди ёфтани киёс ба атроф нигарист – мисли
ҳо, ҳамон гӯсфанди явоши Шери Хол калону серпашм, агар дурӯғ
гӯям, санг шавам, кулӯх шавам. Аз пушти ҳамон ғӯли гуфтагӣям.

Занҳои Сармадех мехостанд, ки ин воқеаи каснадику гӯшношун-
нидро шохид бошанд, то ин ки баъд ин қиссаро ба дигарон ҳикоят-
кунон аз дилу аз ҷон қасам хӯранд. «Агар ин ҳамаро бо чашми сар
надида бошам, захирақиф шавам!»

Ин касаме буд, ки занҳои Сармаддеҳ хеле кам ба забон мебурданд – гуё дар ин деҳа ҳама сармадӣ бошанд – ва агар ба забон баранд, шунаванда ба ҳақ гуфтани ровӣ заррае шубҳа намекард.

Дояхо ин дам сари бистари бевазан ғун шуда, парвои доду фарёди
ӯ накарда, бечора беваро бозпурсиш мекарданд. «Бо кӣ хоб рафтӣ,
берӯзӣ? Бори шикамат ҳалол аст ё ҳаром? Боз ҳамон ғӯли гуфтаи
Чилдурӯғ рост бошад?» Ва ғайраву ва ҳоказо.

Занак печубо меҳӯрду ҷавоб наредод. Баъзан аз зарби дард кадом касеро дашном редод.

Занҳои деҳро ҳисси шунавой ду тарз буд. Занҳои Гузари Боло, ки аз Кафкрӯд дуртар мезистанд, ба ҳар як садо аҳамият меоданд. Занҳои Гузари Поин, ки наздики Кафкрӯд мезистанду ба қавлашон, шав-шуви рӯд, дар кучое бошанд, ҳамеша дар ғӯшашон садо меод, ҳар гуна садои пастро намешуниданд. Аз ин рӯ ба ғӯши онҳо чунин расид, ки занак кадом як ғӯли кӯхистонро носазо мегӯяд. Сармаддеҳиёни Гузари Боло низ эътироф карданд, ки овози «ғӯли кӯх» монандеро шундаанд.

«Берӯзӣ ҳаромӣ мезояд, – ғигони пиразане баромад, – охир, ғӯли кӯҳ ҳагто бисмиллохро намедонад». «Магар фарзанди одамӣ ин қадар дер меояд? – меғуфт сардоя, зани Холдори Чилдурӯғ. – Ин чо кори девнусхае афтодааст». «Кори касе афтод ё наафтод, ба бечора ёрдам кардан даркор, бубинед аз дард кабуд гашт» – ҷавонзанеро дилаш месӯхт. «Ман ғӯсфанди явошакамо курбон мекардам, – масхара мекард он ҷавонзанро зани Шери Хол, – агар чӣ ранг гирифтани ўро дар оғӯши ғӯли кӯҳистон медонистам».

Бевазан ба сад азобе таваллуд кард. Бевазан таваллуд карду баъзеҳо охи сабук, баъзеҳо охи шавкқоҳӣ кашиданд. Зеро онҳо ба пайдо омадани махлуқи аҷоибе чашми интизоре доштанду ҳоло пеши худ одамчаи муқаррарие медиданд, ки чун ҳама навзодон даступочакзанон дод мезад.

Дояҳои дар сартосари Сармаддеҳ ва ҷаҳон машҳур гунгу кар меистоданд, то он даме ки нидои сардоя – Заҳракаф шавам, агар ин аз пушти одамай набошад! – ҳамаро ба худ овард.

Ҳама якбора ба қавли Холдори Чилдурӯғ «уштулум» карданд. Ба бечора бева дарафтоданд, ки падари ин кист?

Бевазани бечора, ки каме ба худ омада буд, бо як нигоҳи аҷиб ба тифлак менигарист, табассуми базӯр намоёне кунҷи лабонаш давр мезаду ҳарфе намегуфт, гуфтани ҳама набуд.

Сардоя вазъи аҳволро ошкор дида, ба таҳдид гузашт:

– Ҳой духтари Яздони Гевагар, агар нагӯӣ, заҳрамарг шавам, нофи бачаатро буррам!

Ин қасаму таҳдидро шунида, ҳама гунгу кар шуданд. Занака ҳама тарсид, табассум аз кунҷи лабонаш ғайб зад. Вай гоҳ ба сардояву гоҳ ба тифлак, ки гирияро бас карда, ҳамвор-ҳамвор нафас мекашид, менигарист. Вай бисёр меҳост, ки ин ҷисмаки сурху нармро ба оғӯш гирад, ба сари синаҳои пуришираш пахш кунад, навозиш кунад. Навозиш кунад ин ҷисмаки сурху нармро, бӯса кунад ин танаки нафису гармро!

Аммо ин кампиракони албасти, ин дояҳои Хампасти (Хампасти – номи дигари Гузари Боло) на танҳо тифлакро ба ӯ додани нестанд, балки куштани ҳама ҳастанд.

Сардоя ба ифшои сир моил шудани бевазанро пай бурда, ӯро тез мекард, ки гап занад. Бевазан ба гап даромад:

– Говакам аз шир монд. Гумон бурдам, ки касал шудааст. Ба подабон, ҳамун гӯрсӯхтаи Меҳмон гуфтам. Вай гуфт, ки бегоҳ хабаргирии гов меояд, валекин шаб омад, бо ҷароғаки чайбӣ рохро пармосида омад, шаби дигар ҳама омад. Шаби сеум... – бевазан бо ҳарос ба атрофиён нигарист.

– Шаби сеум чӣ? – сардоя ба рӯи сари бевазан ҳама шуд, – шаби сеум чӣ?

– Шаби сеум вай – ҳамун ношукрии подабон як коса обро дар байн монду хутба хонда, маро ба худ нигоҳ кард.

– Хайрият! – охи сабук кашид сардоя ва нофи кӯдакро бурид.

Ин хабар барқосо ба деҳ пахш шуд ва зани подабон говронае бардошта, ба куштани бевазан – акнун шояд бева набошад? – ва фар-

занди ӯ омад. Чунон бошитоб, чунон боитоб, чунон бохитоб омад, ки гумон мекардед, холо ҳозир дар Сармаддеҳ ягон одами зинда намемонад.

Аммо вай то дари хонаи бевазан омаду сушт шуд. Худ ба худ ала-маш паст шуд. Хориаш омаду рӯи кундаи кади роҳ нишаста, ҳой-ҳой гирист. Чунон гирист, ки барфҳои қуллаҳои Шанобурз об шуда, сел шуда, ҳама хасу хошоку чангу ғубори селраҳаву обкандаҳоро рӯфта бурданд.

Гиря билкул занакро таскин бахшид, ҳатто чини лабхандмонанде ҳам кунҷи лабонаш падида омад. «Гӯрсӯхтае, мепурсам шабҳо кучо меравӣ, мегӯяд, ки обмонӣ. Ҳушам набуд, ки пурсам: дар кадом марза?»

Холдори Чилдурӯғ, ки говрона гирифта ҷониби хонаи бевазан нишеб шудани зани подабонро дида буд, ин дам чанд шунавандаро гирди худ дида, ҳикоят мекард.

– Хоҳ бовар кунед, хоҳ не, он чи мегӯям, бо чашмони сарам дидам. Зани подабон он кӯдакро аз пушти ғӯли худ доништа, асо гирифта ба сари бевазан омад. Чунон як аросоте шуд, ки Худо паноҳ диҳад. Занҳои Гузари Поин бевазанро тарафгир шуданду болоиҳо зани подабонро. Шуд байнашон чанг, чанги занона – мӯканиву рӯканӣ. Агар дурӯғ гӯям, санг шавам, кулӯх шавам. Хайрият, ки сари вақт ҷудояшон карданд, вагарна ҳеч сармаддеҳӣ занашро ба хона раҳ намеод. Чаро раҳ намеод мегӯед? Намешинохт, вассалом!

Зани подабон то хеле рӯи кундаи кади роҳ нишасту баъд аз ҷой хеста, ба хонааш баргашт ва мунтазири омадани шавҳари «гӯрсӯхтааш» шуд.

На танҳо зани подабон, балки хурду калони Сармаддеҳ бозомади подабонро чашмдор буданд. Аз ҳама бештар Холдори Чилдурӯғ бетақатӣ мекард.

– Як уштулуме мешавад, ки таърих ёд надорад, – мегуфт вай ба сармаддеҳиён. – Хоҳ бовар кунед, хоҳ не, занак шавҳарашро талок медихад, албатта аввал говронаро ба сараш шикаста, агар дурӯғ гӯям, санг шавам...

Ҳанӯз Холдор қасами машҳурашро нахӯрда, чанд писарак пайғом оварданд, ки подаву подабон меоянд. Холдори Чилдурӯғ рӯи боми коҳдони колхоз баромад ва чанд тани дигар ўро пайравӣ карданд. Аз ин бом ҳавлии подабон хеле хуб мушоҳида мешуд.

Подабон ҳанӯз ба хонааш нарасида, аз нигоҳҳои ба сӯяш бо ҳашму бо ситезаву бо рашку бо фузуливу бо раҳму бо ҳамдардӣ дӯхташуда пай бурд, ки ҳодисае ба вуқӯъ омадааст, ё омаданист. Чи буда-

ни онро ба тахмин дарёфт ва худро чунон сохт, ки ба қавли Холдори Чилдурӯғ гӯё «мусичаи бегуноҳ» бошад.

«Мусичаи бегуноҳ» ҳамин тавр худро ба оламу одам бепарво вонамуд карда, ворида ҳавлиаш шуд. Вай ворида ҳавлиаш шуду занаш ба пешвозаш хеста, аз ӯ шодиёна гирифт. «Мо писардор шудем, мардакҷон!»

Подабон, ки ҳоло мунтазири ба қавли Чилдурӯғ «уштулум»-е буд, чунин истиқболро дида, аввал гаранг гашту баъд «Худоро шукр» гӯён – маълум набуд, ки ба пайдо омадани бача, ё ба осон кушода шудани ин чигили рӯйдода шукр мегӯяд – болои кати чӯбин баромад. Рӯи кат чун ҳамеша дастархон густарда, таоми шом гузошта буданд.

Боз подабон – акнун ўро дар ғайбаш Ғўли кӯҳистон ном мебудрданд – ҳар саҳару шом подаро ба чаро мебудрду меовард. Зани бебачаи ӯ то бозгашти шавҳараш корҳои хонаро сомон медоду ҳуроки шом тайёр карда, интизори «ғўли ношукр»-аш мешуд. Боз Сармаддеҳ чун қадима барҷо монд.

Боз бевазани бечора танҳо монд: бо гов, бо ғўсола, бо занғўла... ва боз як бача. Бачае ки пур-пур меҳўрд, то зуд калон шавадунда ба «пенса» гусел карда, худаш соҳиби пода шавад.

Ва ҳар гоҳе ки дар деҳ ин қиссаро ба ёд оранд, Холдори Чилдурӯғ касам меҳўрд: «Агар дурӯғ ғўям, санг шавам, кулӯх шавам! Хоҳ бо-вар кунед, хоҳ не, коре шуд, ки таърих ёд надорад».

САРАМАРД

Марде буд бебухлу бекина.

Касеро озор надода буд, вале озори зиёде кашида буд. Ҳар чи бадӣ дида ё шунида буд, мегуфт: Худо тавфиқаш диҳад.

Зери ин чумла чӣ маъное ниҳон буд, ҳудашу Худо надонанд, дигаре наметавонист, доништа ҳам наметавонист. Чӣ гуна мешавад баробар ба бадун нек, дўсту душман барор бихоҳӣ?

Номи аслиаш аз ёдҳо рафта буд, бо лақаби Сарамард дар солномаи Сармаддеҳ умри ҷовидона ёфта буд.

Кўдакон ба полизи харбуза медаромаданд, дуздӣ мекарданд, ме-диду дуо мекард: Худо тавфиқатон бидиҳад.

Таачҷуб мекарданд мардум, ки чаро ғўштобашон наметавонист, чунин осон раҳо мекунӣ?

Ором посух медод: Худо тавфиқашон дод, як-ду ҳандала бурданд, агар ҳамаашро мебудрданд, чӣ мекардам?

Чорпоён ба аспистзори марзааш медаромаданд, шикамсерӣ меҳӯрданд, пушти сар меҳорид ва бо андӯҳ мегуфт: Худо тавфиқашон диҳад.

Мепурсиданд: чаро ин тур мегӯӣ?

Мегуфт: Худо тавфиқашон доду пур нахӯрданд. Агар пур меҳӯрданду шикамкаф мешуданд, товонашон магарам ба гардани ман буд.

Боре иштибоҳан ба ҷои мурғи худ мурғи ҳамсояаш Дамдорро барои меҳмонҳо сар зад.

Иштибоҳ чун бегоҳ ошкор шуд, аз ҳамсоя хоҳиш кард, ки ба ивази мурғаш ҳар мурғеро меҳохад, аз катаки ӯ бубарад. Дамдор ҳам ду мурғро бурд – «Мурғи ман басе фарбеҳ буду мурғҳои ту ҳама харобанд» – ҳам бечораро зери мушту лагад гирифт.

Вақте Дамдор ӯро ба замин хобонида кутак мезад, аз зер фақат як овоз баланд мешуд: Худо тавфиқат диҳад, мардак, Худо тавфиқат диҳад.

Ҳайратзада аз ӯ пурсон мешуданд, ки чаро худро ғимоя намекардӣ, ҷавоби мушту лағаташро намедодӣ, баръакс тавфиқашро меҳостӣ?

Лоқайдона ҷавоб медод: гунаҳгор будам, ба ғимояи худу озори ӯ ҳақ надоштам. Худо тавфиқаш дод, зарбаҳояш сабук омад, захме набардоштам.

Ва ин воқеа, ки сабаби овозаву қиссаҳо шуд, оғози тобистон рух дод.

Сарамард дар фикри меҳмонхона афтод: хишт ҳам рехт, болору васса ҳам фароҳам овард, аз кӯҳу пушта барои таҳкурсии санг ҳам кашид.

Танҳо ҳамин монда буд, ки усто Шоҳакро даъват кунад, даҳпоздаҳ нафарро ба ҳашар хонад ва дар ду-се рӯз соҳиби меҳмонхона шавад.

Ҳамин тур ҳам кард.

Усто Шоҳак омад, чанд ҷое ки Сарамард барои таҳкурсии нишон дод, хуш накард, ҷоеро худ баргузид.

Ба реча кашидану ҷӯб задан оғозиданд, чун як тараф шах буд, илочи кандану тарконданаш набуд, як метр таҳкурсии ба замини Дамдор афтод.

Азбаски Дамдор ба шахр рафта буду кай омаданаш рӯшан набуд, ду-се нафар ришсафед, ки барои фотеҳаи оғози қор омада буданд, гуфтанд: як вачаб замин, аввалан, ҷое ба ману ту надорад, баъдан Дамдор ҳамин андоза замин ё зиёдтар аз поёни ҳотайи Сарамард ба замини худ бипайвандад.

Хулоса шуд, натиҷа гирифтанд ва кор авҷ гирифт, рӯзи сеюм меҳмонхонаро пӯшониданд.

Чун андоваи хона хушк шуд, Сарамард гӯсфанде сар зад ва ҳам-сояву ҳашаргаронро ба бӯрӯқубон даъват кард...

Ду рӯз паси ин Дамдор аз шаҳр баргашт, на гапи ришсиёхро гирифт на гапи ришсафедро, трактор овард ва меҳмонхонаро ба замин баробар сохт.

Ана ҳамон рӯз бори аввалу охир мардум дуои ҳамешагии Сарамардро нашенуиданд.

Сарамард назди Дамдор омаду дар шоҳидии хурду калон – дилсӯзу хангомаҷӯ, хулоса, шоҳидон орому бекина, гӯё «Худо тавфиқат диҳад!» мегуфта бошад, гуфт: меҳмонхонаи ту ҳам ба ҳок баробар шавад.

Агар ин гапро ё даҳчанд бадтари онро касе ба Дамдори бадгуҳар мегуфт, ба ёди касе намонд, ҷои баҳс ҳам набуд.

Чун Сарамард гуфт, ҳама дар хотир ниғаҳ доштанд.

Аз қазо се рӯз пас борон чун аз новдон рехт, сел омад, харсанге аз ёна канда шуд, ду-се хонаи сари роҳро ангор надида, паҳлӯ зад ва рост омада, ба меҳмонхонаи Дамдор бархӯрд.

Меҳмонхона ба ҳок яксон шуд.

Бечора Сарамард «ин дуои ман мустаҷоб шуд» гӯён аз дилтангӣ сактаи дил шуд.

То рафтанд, аз шаҳр духтур оварданд, ки бечора ҷон ба Ҷонофарин таслим кард.

Ононе ки сари болинаш буданд, накл мекарданд: пеш аз мурдан гапаш ин буд, ки «Худо тавфиқи Дамдорро диҳаду аз пояи тобутам бардорад ва ҷасадамро дар лаҳад бигузорад».

Мо, наслҳои ҷавон то он рӯз наметонистем, ки Дамдор амакзода ва ягона хеши наздики Сарамард будааст...

ТУФАНГИ ДУМИЛА

Фармони Мурод мулаққаб ба Чашм, мулаққаб ба Туфанги Думила ба фарози Хорбуна нигарист, зан ва духтарашро аз байни зирачинҳо шинохта, хотирчамъ шуд – «Агар беҳабар монӣ, мелесанде...», сипас ба Чари Сурх дида дӯхт, ки он ҷо аспаш дар сояи бурс, рӯи хоктӯдаи гарм пинак рафта, Бунафшаро хоб медид. Модиини ҳолдори кугардани симинсокро хоб медид, ки соли гузашта дар ҷароғохи Бедак ба ӯ меҳрубон буд. «Ҳоло дар ин Чари Сурх аз зикӣ мемуриву ранги асп чӣ, ягон ҷондорро намебинӣ!» Фармони Мурод

ба Ҷари Сурх нигаристу қабл аз асп чизи дигареро дид, ки кири дидан мекард. Вай харсанги азимеро дид, ки пас аз борони дирӯза лағжида, нисф дар лаби ҷару нисф дар фазо истода, дудила буд, ки сарозер шавад ё дар ҳамин вазъ ба дили мардум ҳам ваҳму ҳам ҳайрат ангехта, барҷо монад. Харсанги азим ҳанӯз лаби ҷар ба қарори катъие наомада, Фармони Мурод аз ҳайрат «ваҳ!» гуфту азамати ғофилро кадом як қуввае ба зер тела дод. Харсанги азим гулдурӯсанон ба қаъри варта афтода, ба қавле «ҳафт қади найза ба замин фуру рафт» Ва дар ин ҳол дигар касеро на ба ваҳм меоварду на ба ҳайрат.

Фармони Мурод то фуру нишастани ҷангу ғубори Ҷари Сурх «тамошои бепул» – гӯён нигоҳ карду баъд «туфанги думила»-ашро ҷониби деҳ гардонд. Дар майдони Хампастӣ гови аз зарби ҳамли гарон шикамдаидаи бобои Шодмонро дида, бетокат шуд. «Ҷ, ба-чағаре, соҳиби ду гӯсола мешавад!» Гови бобои Шодмонро дар майдони Хампастӣ дард гирифтӣ пеш аз вақт ду гӯсолаи бечон бор овард.

Кампири Осуда низ ба ҷӣ коре аз хона баромада буду ҳеҷ ба хотир оварда наметавонист, ки ҷӣ коре ва даст ба домани ҳасрат зада, «гӯр ин пириву фаромӯшхотирӣ шавад!» гуфта, боз «навохтанҳоша» давом додан меҳост, ки дар ҳамин ҳин ҷар шудани харсанги Ҷари Сурх ба вуқӯъ омад. Кампири Осуда «лоҳавла» – гӯён ба Ҷари Сурх дида дӯхт, ғайр аз гарду ғубор дигар чизе надид, ҳайратзада ба атроф нигарист – аз касе сабаб пурсиданӣ буд, ки чашмаш ба Фармони Мурод афтод. Кампир ин ҷангу ғуборро аз «кароматҳо»-и думилаи Фармон доништа, барои эҳтиёт ба пасу пеш туф-туф карду ба хотир овард, ки ба реши сағи бепарвою форигболу танпарвари дӯстро аз душману душманро аз дӯст нашиносандаи худ марҳам тайёр карданӣ буд. «Ҳамин тавр танпарвару гарданғафс шудан гири, реш ҷӣ, гарг мешавӣ!»

Аммо ҳанӯз кампири Осуда ҷониби шипангча, ки он ҷо сағи бепарвову форигболу танпарвараш Ландахур сар рӯи дастон ниҳода аз тақдир менолид, – «эй баҳти нагун, эй зиндагии сарнагун, эй дунёи бўқаламун, ин ҷӣ рӯзест, ки реш тану ҷонатро меҳӯраду месӯзаду касеро ба ту кор нест!» – нағашта, овозаи дар майдони Хампастӣ ду гӯсолаи бечон бор овардани гови бобои Шодмон дар деҳ паҳн шуду кампир аз боз марҳамсозиро фаромӯш кард. Вай аз сутуни айвон удсӯзро гирифта, дарунаш ҳаси чорраҳаву испанд андохта, лаҳзаеро сурх намуда, болояш гузошту аввал хонаи худро дуд дода, баъд роҳи майдони Хампастиро пеш гирифт.

Кампири Осуда роҳи майдони Хампастиро пеш гирифтӣ Фармо-

ни Мурод аз бом ба зер омад. Вай хона даромада, либосҳои кориро пӯшида, ба тамоқузур рафтани мехост. «Як ҳафта аст, ки хабар нагирфтаам ун бечораҳоро! Пас аз борон қад кашидагистанд!»

Фармони Мурод либосҳои кориашро ба бар карду пайтобаҳояшро наёфт, ки мӯза пӯшад. Ин бори аввал набуд, ки пайтобаҳои Фармони Мурод беному нишон гум мешуданд. Чунон гум мешуданд, ки гӯё вай як умр бе пайтоба мӯза мепӯшида бошад!

Фармони Мурод мулаққаб ба Чашм, мулаққаб ба Туфанги Думила тахмин мекард, ки ин нағмаҳои кампири Осуда мулаққаб ба Чашмбанд, мулаққаб ба Хирург аст, ки худро ба ҳар ош қатиқу ба ҳар ғам шафику ба ҳар маърака шарик месозад. Фармони Мурод тааҷҷуб мекард, ки аз чӣ бошад, аксарияти «амалиётҳо»-и кампири Хирург маҳз рӯзи гум шудани пайтобаҳои вай мегузаранд ва «дудҳои балодуркун»-и кампири Чашмбанд як бӯи ғализу талху шиносе карда, пайтобаҳои пашмини гумшударо ба ёд меоранд. Боз Фармони Мурод тааҷҷуб мекард, ки мардум дар асри Кайхон ханӯз ҳам ба аласу чаласҳои кампири ҷодугар бовар мекунанд ва ихлос доранд.

Фармони Мурод куртаи даридаи худро пайтоба сохту мӯзаашро пӯшида, аз хона берун омад. Берун омаду ба машомаш ҳамона бӯи хуши испанд зад, ки бо ҳамон бӯи ғализу талхи шинос омехта буд. Фармони Мурод чун тозии шикорӣ, на фақат заминро, балки хаворо бӯ гирифта, масдари дудро ёфтани буд, лекин ин муяссараш нашуд. Дуд дар ҳама ҷо буд: ҳам дар кӯча, ҳам дар марза, ҳам дар кӯху пушта. Аз ин рӯ, вай аз баҳри ин кори душвор баромад. Ба сӯи майдони Хампасти равон шуд, ки он ҷо мардуми зиёде чамъ омада, барои талафоти бобои Шодмон афсӯс меҳӯрданд.

Фармони Мурод низ дар қатори дигарон ба бобои Шодмон ҳамдари баён намуда, афсӯсхурон изҳори ақида кард, ки гов ё асписти нимрасаро шикамсерӣ хӯрдааст, ё зимистон аз сармо асар дидааст, ки вазни чунин ҳамро набардоштааст. Бобои Шодмон низ сари ҳамин фикр будаст, ки ба гуфтаҳои Туфанги Думила ризоманд сар мечунбонд ва мегуфт, ки гуноҳ аз ҳудаш гузашт, зимистон мулоим омад гуфта, говро аз шипанг ба оғили гарм надаровард, ана натиҷаи бепарвойи пеши чашмон. Фармони Мурод пас аз он ки чанд маслиҳати аз назари ҳудаш муфид ҷиҳати илоҷи гов ба бобои Шодмон дод, қаноатманд пеши худ гуфт, ки акнун фарз аст пайи кори хеш бишавад ва аз марзаҳои тамоқу хабар бигирад.

Қади роҳ Фармони Мурод ба Холдори Чилдурӯғ во хӯрд, ки Сари Ҳавз зери бед Шери Холро рӯи намадпорае шинонда, миёнбанд ба гарданааш баста, сарашро метарошид. «Агар дурӯғ гӯям, санг шавам,

кулӯх шавам! Хоҳ бовар кунед, хоҳ не, сар не, тахтапушти уштури бухтӣ!» Фармони Мурод ба онҳо боадабона салом гуфта, Холдори Чилдурӯғро дар чилхунарӣ таъриф карда, роҳашро давом дод. «Хӯ, сағираи шуме, кайкро дар ҳаво наъл зада, пул меситонад!» Ханӯз Фармони Мурод аз Сари Ҳавз дур нашуда, аз қафо фарёди Шери Хол баромад, ки сари хуншори худро пок карда, устои «Чилхунар»-ро дашном меод. «Агар дурӯғ гӯям, санг шавам, кулӯх шавам! Хоҳ бовар кунед, хоҳ не, агар камтаре дигар таъриф мекард, Шераки бечора бекалла мемонд!»

Кампири Осуда ин дам бо удсӯзи худ деҳро давр зада, ба чанд хонаи ба қавле «тахқурсиаш амонат» сар халонида, аҳволпурсӣ карду акнун нияти ба майдони Хампастӣ рафта, гови бобои Шодмонро хабар гирифтани дошт, ки боз ба ёдаш реши сағ, номаш ба ҳудаш зебанда, Ландаҳур расид. Ландаҳур ин вақт аз паноҳгоҳи худ баромада буду пасу пешро бӯ мезад, хӯрдани пайдо намекард ва аз ҳашм кампираро «менабохт». «Ин кампираки фаромӯшхотири ба дарди ҳама шарикӣ ба дарди ҳуду сағи худ бепарво боз чизе барои ман намондааст! Дигар мурам ҳам, ба ягон чӯғӣ аккос намезанам! Ҳар чиз ба ҳаддаш-дия...» Аз ҷӣ бошад, ба Ландаҳур чунин менамуд, ки вазиғи ӯ танҳо аз аккосзанӣ ба чӯғиҳо, ки сола як бор ба Сармаддеҳ меомаданд, иборат асту бас. Аммо кампираро реши сағашро ба ёд оварду боз даст ба домани ҳасрат зад, «гӯр ин пириву фаромӯшхотирӣ шавад» гуфта, ба хона баргаштани буд, ки чашмаш ба Фармони Мурод афтод. Туфанги Думила бо пули ларзон Кафкрӯдро гузашта, ҷониби марзаҳои тамоқу мерафт. «Боз ягон балое меҳезад» – бо ҳарос пеши худ гуфт кампири Хирург ва тасмим гирифт, ки вақти он расидааст, ки ба рағми Думила ҳамон чораеро ба кор барад, ки замоне ба рағми муҳосибе бурда буд.

Кампири Осуда дар хурдӣ қувваи аҷиборо дар худ кашф карду аз ин кашфи худ ҳам ба ҳайрат омаду ҳам ба даҳшат. Ин қувваи аҷиб дар чашмони ӯ маъво дошту бо хоҳиши дилаш зухур мекард. Боре дар бачагӣ вай себоро аз шоҳи дарахт гирифта хӯрдани шуд. Шоҳ баланд буду қадӣ ӯ намерасид, бо чӯбе ҳар қадар ба тани шоҳ зада бошад ҳам, себ наафтод. Он гоҳ вай аз сари шӯҳӣ ба себ нидокунон «афт, охир, афт» – гуфту себ озод канда шуда, ба замин афтод ва аз ин духтарак ҷунон тарсид, ки то ҳале вақт ғайр аз зерӣ пои худ ба чизе назар намекард. Баъди чанде вай пай бурд, ки чашмони ӯ ҳамин тавр худ ба сари худ коре карда наметавонанд, агар хоҳиши дил ба он набошад. Ин ўро ором карду вай сирри худро пинҳон дошта ме-

гашт, то ин ки калон шуду шавҳар кард ва рӯзе ба деҳ муҳосибе омада, ба рӯйхат кардани моли мардум пардохт. Ин муҳосиб як марди порахӯру калонгапу майпарасте, ба қавли сармаддеҳиён «ковок»-е буд, ки ҳар чое даст чарбу даҳон ширин накунад, он ҷо ҳисобро чап мезад. Махсусан, вай ба шавҳари Осуда дарафтод, ки асп нигоҳ ме-дораду зидди қонун мебарояд ва бо ин ташаббуси худ чанд каси ди-гарро бериҳа мекунаду бо ҳамин ба давлат зиёни азим мерасонад. Шавҳари Осуда ҳарчанд ҷангалбон будан, ба асп нигоҳ доштан коғаз доштанаширо далел оварда бошад ҳам, коргар нашуд. Мардак аспро бурда, дар оғили колхоз басту таҳдид кард, ки пагоҳ акт навишта, аспро ҳамин ҷо сар бурида, ба мардум тақсим карда медиҳаду пули гӯштро ба фонди колхоз мегузаронад.

Осуда ғам хӯрдану сӯхтани шавҳар ва бедодиҳои муҳосибро дида, тоқат накард... Вай ҳамагӣ як лаҳза ба чаҳми муҳосиб нигариста «якero ду, дуero чор бин» – гуфту ҳама чиз тағурӯ гашт. Мардак якero ду, дуero чор медидагӣ шуд. Як бузи кампири Марям ба назараш ду буз метофт. Як гову ду гӯсолаи амаки Шодмон ду гову чор гӯсола менамуд... Мардак ҷунон гаранг шуд, ки салоҳ донист ханӯз, ки як ба назараш чор ҳашт нанамудааст, ин деҳи булачабро тарк гӯяд.

Баъди ин ходиса Осуда дигар «чаҳмбандиаш»-ро ба рағми касе истифода набурд ва пешу худ қавл дод, ки ҳеҷ гоҳ истифода нахоҳад бурд. «Зеро, – мегуфт вай – ба фарзанди одам бад кардан ва бад хо-стан ҳаром аст!»

Аммо ин Туфанги Думила...

* * *

Марзаи тамоқуи Туфанги Думила он сӯи Кафкрӯд паҳлӯи марзаҳои Холдори Чилдурӯғ ва Шери Хол воқеъ буд. Ҳар сол вай пайи марзаи кӯҳна тамоқу мешинонду ҳар сол дар ҳамин ҷо барои обу алафи вот бо ҷандин кас дастбағиребон мешуд. Ҳафтае пеш вай баробари Холдор ва Шер марзаашро каланд карда, ба паноҳи замини нарму офтоби гарм во гузошта, дигар хабар нагирифта буд. Ҳоло вай дар ин муддат хеле қад кашидани ниҳолҳои наврасро дида, қаноатманд гашту ҷун ҳамеша ба марзаи тамоқуи Холдору Шер гузашт, то сабзиши тамоқуҳои он ду марзаро бо ниҳолҳои марзаи худ муқоиса кунад. Хабар гирифту кайфаш парид. Ба Фармони Мурод ҷунин намуд, ки ниҳолҳои он ду марза назар ба тамоқуҳои ӯ хубтару беҳтар сабзида, қад кашидаанд, ҳарчанд онҳо дар як рӯз шинондаву дар як рӯз каланд шудаанд. Болаи сӯхта намақоб! Нисфи ниҳолҳои марзаи ӯро кирм задаасту ба ин ду марза ягон кирме роҳ наёфтааст.

Дар ҳақиқат бошад, вай аз марзаи худ ҳамагӣ ду ниҳоли кирмзада ёфта буду бас.

Фармони Мурод ба назди марзаи худ омада, пеши худ тасмим гирифт, ки пагоҳ ба ҷўякаш сар мекунад, аз Шеру аз Хол пештар сар мекунад, «вагарна кирмҳо сар мебардоранду кир мекунанд тамокуро якта намонда!»

Кампири Осуда ба реши саги бепарвову фориғболу танпарвари худ Ландаҳур – «Хайриате, ба ёди ин кампири мағзи сараш аз дуди испанд гич, ман ҳам мерасидаам!», ҳамон Ландаҳур, ки дўстро аз душману душманро аз дўст фарқ намекард, марҳам монда – барои ҳамин амалиётҳо кампирро дар деҳ Хирург мегуфтанд, – як ҳақиқати кўҳнаеро ба тозагӣ кашф кард. Яъне «ҳар як чизи бад, – гуфт кампирак ба худ, – дар оғози худ андар ниҳоди инсон монанди реши ночизест, ки аз таъсири қабила (таъсири қабила гуфта, кампирак муҳити атрофро мефаҳмид), ё ҳодисаи чаппа (ҳодисаи чаппа гуфта, кампирак рўйдодҳои нохуши рўзгорро дар назар дошт), ё хуни вайрон (шояд генҳоро мегуфт) ва монанди ҳамин пайдо мешаваду агар мо онро сари вақт даво накунем, он реш ба тан паҳн шуда, ҳама аъзои баданро фаро гирифта, беилоҷ мешавад. Ҳамин гуна реши ҳасад ном низ дар тани Думила пайдо шуда, мағз-мағзаширо сироят карда, – гуноҳ аз худамон аст, ки изои бандаи мўъмин ҳаром гуфта, ба рӯ бадиашро нагуфтем, ба решаш сари вақт марҳам намондем – ба дарди бедавое мубаддал гаштаасту илоҷаш яктост...

Фармони Мурод ин дам ки кампири Хирург кашфи худро таҳлил мекард, аз тамокузор баргашта, рост ба шипанги колхоз равона шуд. Вай он ҷо бо бригадир хеле хархаша карда, кирмҳо якта намонда кир кардани тамокухояшро далел оварда, аз меёр зиёд ду халта поруи маъданӣ гирифтун сипас барои маркаб овардану порухоро бурдан ҷониби хонааш тоб хўрд. Дар нисфи роҳ вай овозаи тозаеро шунида, дар ҳайрат монд. Як навъ кирми нави ҳатто ба агрономи колхоз номаълуме ки шакли гирди чашммонанд доштааст, дар марзаҳои Шери Холу Холдори Чилдурӯғ пайдо шуда, тамокухояшонро нобуд мекардаанд. «Агар дурӯғ гўям, санг шавам, кулӯх шавам! Хоҳ бовар кунед, хоҳ не кирм не, чашми одамизод! Гўё кадоме чашми мурдаҳои гўристонро чамъ карда, ба марзаи ман ва Шери Хол афкандааст».

Фармони Мурод аз ин хабари тоза каме гаранг шуду дар нисфи роҳ истод. Баъд худро шерак гирифт. «Хуш, мехостед, ки кирмҳо фақат тамокуҳои марзаи маро нобуд кунанд? Пагоҳ планро аз кирмҳо намекурсанд-ку, аз ман мекурсанд. Агар Шеру Хол планро

буд мекарданду ман не, ба тамокуҳои маро кир кардани кирмҳо кӣ бовар мекард?!»

Туфанги Думила ин хитобаи худро пеши хеш ба мардуми ҳаёли, аз минбари ҳаёли мурочиаткунон гуфта, роҳашро давом додани буд, ки чашмаш ба кампири Осуда афтод. Кампирак удсӯз дар даст меомад ва аз дуди «балодуркун»-и ӯ бӯи хуши испанд ва боз як бӯи ғализу талху шиносе ба атроф паҳн мешуд.

Кампири Осударо дидан баробар Фармони Мурод худро ба тангкӯчае зад. Вай феъли кампири ҷодугарро – Фармони Мурод кампири Осударо пеши худ ҳамин тавр меномид – хуб медонист ва ўро хуш надошт, зеро кампири Осуда ҳар балое ки дар деҳ хезад, аз пой қадами Думила медонист, ҳарчанд инро рӯшод намегӯяд, лекин аз нигоҳи маҳкумкунандаи ӯ Фармони Мурод пай мебарад, пай мебарду худро ба нодонӣ мезанад.

Ҳоло Думила худро ба тангкӯчае зада бошад ҳам, аз ҷанги кампири Осуда ҳалосӣ наёфт. Кампирак ўро дида буду ном гирифта фарёд мекард. Фармони Мурод ноилоч истод ва мунтазири расидани кампирак шуд.

– Муродӣ, мегӯям-а, – ҳанӯз нарасида, оғози гап кард кампирак, – падарат одами хуб буд: пашша рӯи лабаш шинад, киш намегуфт, модарат одами хуб буд: гурба ба тахтакаш дарояд, пиш намегуфт, ҳафт пуштат одами хуб гузаштаанд, ту ба кӣ рафтай, намедонам.

– Чӣ шудааст, хола?

– Боз мепурсӣ, ки чӣ шудааст? Сахар рӯи бом баромадиву гови бобои Шодмонро дард гирифт, сари марзаҳо рафтиву тамокуи Шери Холро кирм зад, магар ин ҳама аз пайи қадами ту нест?

– Пайи қадами ман ин ҷо чӣ дахл дорад, хола? Тамокуи марзаи худамро низ кирмҳо задаанд. Соли гузашта гови ман ҳам ғайричашмдошт бача партофт, ҳамин тавр дар як рӯзи равшан, ки моҳе пас дар ҳамин гуна як рӯзи равшан мебоист мезонид, вай бача партофт, сикҳат-сикҳат-а...

– Ман намедонам, ун аз пайи қадами кӣ буд – «Аҷаб не, тири думилаат хато хӯрда бошад» – валекин ин «муъҷизаҳои» рӯз аз пайи қадами туанд, онро ба ман ғайбдонакҳо мегӯянд.

Фармони Мурод дид, ки аз дасти ин кампирак ба осонӣ ҳалос намешавад, худро ба берӯй зад.

– А, кампири ҷодугар! Боз ба номгираку ғайбдонакҳоят сари мардумро гаранг мекунӣ?! Туро ба дасти орган супоридан лозим, вагарна ба сари ҷандин кас об мерезӣ!

– Муродӣ, мегӯям-а, падарат одами хуб буд: пашша рӯи лабаш

шинад, киш намегуфт, модарат одами хуб буд: гурба ба тахтакаш дарояд, пиш намегуфт...

Фармони Мурод даст афшонду – «ба сафсатаҳои ин кампир гӯш карда мешинам чӣ!» – ба қафо тоб хӯрду аз ин кампири «пурхатар» ҳар чӣ зудтар дур шудан хост.

Аммо вай ханӯз кироӣ роҳ нарафта, аз паси худ овозеро шунид.

– Фармони Мурод, ҳо, Фармони Мурод...

Касе ўро бо чунон як овози форами ширадори ҷаззоб нидо мекард, ки Фармони Мурод ғайриихтиёр дар ҷои худ истода ба қафо гашт. Ба қафо гашту ду ҷашми ба сӯяш дӯхташудаеро дид, ки пармаи нигоҳашон сангро шикоф мекард. Фармони Мурод чун афсуншуда ба он ду ҷашм менигаристу ҳис мекард, ки ба танаш раъша меафтад, нури ҷашмаш гоҳе зиёду гоҳе хира мегардад. Баъди чанде он ҷашм риштаи нигоҳашро аз ҷашмони Фармон канду вай каме ба худ омад, аниқтараш ба худ омаду ба даҳшат, зеро дар паҳлӯи кампири Осида ду ландшаури ба сӯяш нигарандаро дид – «Агар аз вучуди худ ин кампирро доим огоҳ карда наистӣ, дар сад сол ба хотираш намеой!» Фармони Мурод аз сағ ҷашм канду барои имтиҳон ба Ҷари Сурх нигарист. Дар фарози ҷар ду аспи худ – «Дар кӯчаи мо ҳам сур мешудааст-е!» – ва ду Бунафшаро дид. «Ҷоду кард маро ин ҷодугар! Ҷоду кард...» – бо даҳшат аз дил гузаронд Фармони Мурод мулаққаб ба Ҷашм, мулаққаб ба Туфанги Думила ва ҳам шуда, дастдасткунон аз замин санге бардошту хост ба сари кампирак зада, майда-майда кунад.

Аммо вай санг дар даст ҳамин тавр шах шуд, зеро дар рӯ ба рӯи худ ду кампираро дид ва Фармони Мурод намедонист, ки кадоме аз ин Осидаҳо кампири «ҷодугар» ва кадомаш шабаҳи ўст.

АСПИ ЗАРИНЁЛ

Ханӯз песабарфҳои ёлаҳои сояру аз зимистони сард ёдовар буданду сабзаҳои пуштаҳои офтобру ба ҷавлони баҳор гувоҳ.

Даста-даста гулҳои ҳасрат, ки бачагон чида меоварданд, ҳасрати дилашро зиёд мекарданд.

Вай баҳори сиюми умрашро пешвоз мегирифт.

Баҳоре ки чун баҳорони зиёди дигар барояш паёме намеовард. Баҳоре ки чун ҳама баҳорон ба зиндагӣ дилашро сардтар мекард.

Аммо ин баҳор чун баҳорони дигар чизи дигаре меовард.

Чизе ки ў на қудрати онро фаҳмидан ва на қудрати онро шарҳ до-

дан дошт. Баҳорон, ки аспист нимраса мегашт, гармие дар пайкари худ эҳсос мекард. Дилаш бо овози дигаре хунёгар мешуд. Дар шигифт буд, ки чаро ин суруд мисли дигар орзуву умедҳо дар ниҳонхонаи дилаш маҳв намегардад. Дар шигифт буд, ки чаро ўро аз ў ме-дузданд, ба итоати худ мекашанд, фармонҳо медиҳанду вай маҷоли сарпечӣ надорад.

Баҳорон, оне аспист нимраса мешуд, оне рахши баҳор бўи онро ба атрофу акноф пош меод, вай рустӣ аз мардум ба саҳро меомад. Ба яке аз вотаҳо медаромад, худро ба миёни вота мегирифт, баъд рӯи аспистҳои нимраса ғел мезаду ғел мезад. Пироҳанаширо бадар мекарду дур меандоخت – ҳамчун чизи зиёдативу нодаркоре. Бо як меҳр ба тани гандумгун, синаҳои дамида, камари бориқаш назар мекард. Паст-паст меҳандид. Ў паст-паст меҳандиду ин дам чашмаи паҳлӯи вота, ки обаш хушкида буд, ҷӯш мезад. Қад-қадӣ оби он сабза руста, гулҳо рӯида мешукуфтанд. Парандаҳои аҷоиби олами афсонаҳои парвозкунон омада, нағмасарой мекарданд. Риштаҳои чилики кампири Зира, ки хонааш наздики вота буду шавҳараш ниғаҳони беда, худ ба худ тоб хӯрда, калоба мешуданд. Кампири бечора «тӯба»-гӯён гиребон қапида, бо шубҳа сӯи вотаҳое менигарист, ки он ҷо духтаре рӯи нимраса дароз кашидааст.

Аммо чашмони кампир хира шудаанд. Ба ў чунин менамояд, ки кадом писарбачаи шуме ба алафдуздӣ омадааст. Кампири Зира ба Шерафкан – сағи зираки думбурида, ки сарро рӯи дастонаш монда хобидаст, дӯғ мезад:

– Рӯзи дароз хоб рафтаи хоб рафтаи, посӯхта! Алафҳоро говлес карда баранд ҳам, парво надорӣ!

Шерафканро пинакаш ҳам ҳам намехӯрад. Хушаш намеояд, ки пашшаҳои инҷикро зада дур кунад. Аз қаҳра намекунад. «Охир, думамро буридаанд. Бо сар зада дур кардани пашшаҳо ба дилам зад. Боз кампир ҷӣ ин қадар ғур-ғур мекунад! Магар духтари меҳрубони ҳамсояро намешиносад? Тӯба!...»

Баногоҳ чизе ба хоҳири духтар мерасид, ки хушёр мегашт. Рухсороҳояш аз шарм лолагун мешуданд. Саросема пироҳанаширо мепошид. Бо вачоҳати андешаманд, валекин бо сари баланд аспистзорро тарк мекард. Гӯё худ ба худ ғолиб омада бошад.

Вай аспистзорро тарк мекарду оби чашма рӯ ба нестӣ меовард. Сабзаву гулҳои худрустаи қад-қадӣ об пажмурда мешуданд. Парандаҳои хушхон сӯи кишвари дурафтодаи дигар бол мекушоданд. Риштаи калобаи кампири Зира чунон чигил мешуд, ки аз хашм ба сари Шерафкан бо чилики дасташ мекуфт. «Рӯзи дароз хоб рафтагӣ

хоб рафтагӣ, посухта! Агар алафҳоро говлес карда баранд ҳам, парво надорӣ!»

Шерафкани бечора худро аз бом зер афканда, норозиёна иринчас мезад. «Чашмҳои шумо хира бошанд, гуноҳи ман чӣ? Тӯба!» Баъд бо ду-се тоз худро ба назди духтари ҳамсоя мегирифт.

Духтар сари вот менишаст, сари ӯро сила мекард. Ҳай сила мекард, ҳай сила мекард, гӯё Шерафкан баъди ду соли хидмати сағона аз мардикорӣ омада бошад. Духтар сари ӯро сила мекарду ашк мерехт. Вай ашк мерехту абрҳои сияҳ рӯи осмони соф пайдо мешуданд, раъду барқ синаи осмонро медарид, аспӣ заринёл – ҳамоне ки баъзан духтар хоб мебинаду Шерафкан ҳам – аз кадом дарае шиҳа мекашид. Чунон шиҳа мекашид, ки аз тарс калобаи кампири Зира аз дасташ хато хӯрда, ғелида зери бом мешуд. Кампир «тӯба!» – гӯён гиребон медошт ва намедонист, ки қаҳру ғазабашро ин дафъа ба сари чӣ резад. «Шерафкан!...» – фарёд мекард кампир, вале саги зираки думбурида гӯш ба қарӣ мезад. «Шерафкан!...» – боз овози кампир баланд мешуд.

Шерафкан гунаҳгоруна ба чашмони духтар менигарист. «Мабинӣ, аз дасти ин кампир як лаҳза қарор нест».

Сағ мерафту духтар аз ҷои худ мехест.

Бо ҳамин баҳор гӯё баҳорияшро гум мекард. Бо ҳамин баҳор ба дигар фаслҳои сол якранг мегашт.

Дар дил аҳд мекард, ки дигар ин қор такрор нахоҳад шуд. Дигар ӯ кӯдакӣ нахоҳад қард, дигар ин орзуро дар худ хоҳад қушт ва онро чун ҳама орзуҳо ба фаромӯшхонаи дил хоҳад супурд.

Аммо чун баҳори нав меомад, он аспист нимраса мегашт, он рахши баҳор бӯи онро ба атрофу акноф пош медод, боз ҳамон дасти ноаён ӯро аз хона берун мекашид, сӯи аспистҳои нимраса мебурд...

* * *

Дар деҳи онҳо ҷавонмарде ҳаст. Ҳамин ҷавонмард ба ӯ илтифоте дошт. Ва духтар ҳам дар дил танҳо ӯро мехост. Ба ёди ҷавон мезист. Шабҳо ӯро дар хоб савори аспӣ заринёл медид, ки ба дидор меояд.

Ва духтар ба истикболи ӯ мебаромад. Ҷавон ӯро ба аспӣ заринёл савор мекард. Асп чун бод онҳоро ба домани кӯҳи Шеданзо мебурд. Ҳарду пиёда мешуданд. Аспак мечариду онҳо то шом хӯрдани моҳ ба ҳамдигар афсона мегуфтанд. Баъд боз савора ба деҳ бармегаштанд.

Ва духтар аз хоб бедор мешуд. Аз хоб бедор мешуду ба қори рӯзгор андармон мегашт. Хонаро мерӯфт, ҳавлиро об мезад, барои

падару модараш чой мемонд. Онҳо наҳор меҳӯрданду вай гумон дошт, ки чавонмард ҳам бо онҳост.

Ҳама корро ба хоҳири чавонмард мекард...

Рӯзе ки дар деҳ овоза афтод: дар хонаи чавонмард мардум чамъ омадаанду ба хостгорӣ мебароянд, ба худ ҷои нишаст намеёфт вай.

Мана, миёнаравҳо аз хонаи чавон баромаданд, – вай аз равзанаи ошхона медид – мана, онҳо ба ин сӯ меоянд, – Худоё, чаро дили ӯ ин қадар метапад?! – мана, хусаҳо ба дарвозаи онҳо баробар шуданд, ҳозир ҳалқа...

Хостгорҳо аз назди дарвозаи онҳо гузаштанд.

Вай меҳост фарёд кунад, ки ба кучо меравед?! Магар дарвозаи хонаи моро саҳв кардед?

Валекин гунгу меҳкӯб шуда буд.

Вақте ки миёнаравҳо ҳалқаи дари дигареро заданд, аз хуш рафт вай...

Дар деҳ арӯсӣ шуд. Сури деҳи кӯчак бузург аст. Ҳама хурду қалон он ҷо буданд, ҳатто падару модари беҳабараш ҳам. Танҳо дар хона буд ӯ. Дар деҳ низ танҳо монда буд ӯ.

Шаб, вақте ки мардум домодро бо арӯс гузоштанд, ба хонаҳояшон пароканда шуданд, дар домани кӯҳи Шеданзо аспӣ заринёли зини мурассаъ ба пушт пайдо шуд. Пайдо шуду по ба замин қўфта, шиҳа кашид. Ҷунон шиҳа кашид, ки домод арӯси дароғӯшгирифтаро аз тарс раҳо кард. Мардуми Сармаддеҳ ба рӯи бомҳо баромаданд.

Аспӣ кист? Савораш кучост?

Ин дам дӯшизаи ноҳоста зерӣ лаб пичиррос мезад: ҳайфи аспӣ заринёли ман... ҳайфи аспӣ заринёли ман...

Аспӣ заринёл се бор шиҳа кашиду ғайб зад.

Он шаб домод ба арӯс наздикӣ карда натавонист. Се шаб ба арӯс наздикӣ карда натавонист домод.

Ҳар шаб аспӣ заринёл дар домани Шеданзо пайдо мегашт, се раҳ по ба замин қўфта, шиҳа мекашид. Ёли зарин то ба замин мезад, зини мурассаъ ҷило меод.

Мӯйсафедон аз ин асп фоли бад гирифта, ба домоди ноком маслиҳат доданд, ки рӯзона ба арӯс қаробат ҷӯяд. Он рӯз, ки ин қор амалӣ шуд, шаб аспӣ заринёл ба пайдо наомад. Ба пайдо наомад аспӣ заринёл.

Пас аз ин зиндагӣ ранги дигар гирифт. Дигар ба ёди чавон намеист ӯ. Дигар савори асп ба домани Шеданзо намерафт ӯ. Аммо фаромӯш ҳам карда наметавонист чавонро.

Ҳар гоҳ баҳор мерасиду аспӣ нимраса мегашт, дасти ноаёне

меомаду ўро аз хона берун мекашид, сӯи вота мебурд...

Он шаб дар домани кӯхи Шеданзо боз аспи заринёл падида меомад. Ёл заррин, зин мурассаъ, сум рӯин. Бод ёлашро парешон мекард, мохтоб зинашро дурахш мебахшид, ғазаб танашро меларзонд. Бо ҳашм се раҳ сум ба замин мезад.

Суми рӯин ба замин мезад асп ва шиҳа мекашид. Чунон шиҳа мекашид, ки мардуми Сармаддеҳ рӯи бому харсангҳои азимро иҷора мегирифтанд.

Аспи кист? Савораш кучост?

Ин дам дӯшизаи нохоста зери лаб пичиррос мезад: ҳайфи аспи заринёли ман... ҳайфи аспи заринёли ман...

Ҳама сағҳои деҳ сӯи асп ак-ак мезаданд, ғайр аз Шерафкан, ки бо дард нӯла мекашид. Гӯё соҳибаш мурда бошад. Гӯё фарзандашро зери хок карда бошанд. Аз ин нӯлаи ӯ ба пушти кампири Зира мурғак медавид, бо ҳашм санг ба сари Шерафкан меафканд. Саги бечора дум хода мекард. «Чашмҳои шумо кӯр бошанд, гуноҳи ман чист? Тӯба!»

Дар деҳ чанд нафаре дар фикри ба каманд гирифтани асп афтоданд. Вақти нимрасаи аспист ба домани Шеданзо баромаданд онҳо — мардҳову камандҳо, камандҳову чавонмардҳо. Мард шаш, каманд шаш, бечора аспак як.

Инак, шаб ҳам расид ва аспи заринёл низ пайдо шуд. Пайдо шуду мардум фаҳмиданд, ки онро ба каманд гирифта натавон. Асп ҳам буд ва ҳам набуд. Дар домани Шеданзо будагон мегуфтанд, ки асп он шаб зухур накард, дар деҳ мондагон акси инро даъво доштанд...

* * *

Дар деҳ мотам шуд. Мотами деҳи кӯчак бузург аст. Зани чавонмард сари хишт чон дода буд. Ҳама хурду калон он ҷо буданд, ҳатто падару модари беҳабараш низ. Танҳо дар хона буд ӯ. Дар деҳ низ танҳо монда буд ӯ.

Ба чавонмард дилаш сӯхт, ба ёди марги беаҳали чавонзан танҳо гирифт...

Соле пас аз ин ҳодиса дар деҳ бори дигар овоза афтод, ки дар хонаи чавонмард мардум чамъ омадаанд ба хостгорӣ мебароянд. Аз рӯи кунҷковӣ боз назди равзанаи ошхона омад.

Мана, миёнравҳо аз хонаи чавонмард баромаданд, мана онҳо ба ин сӯ меоянд — Худоё, чаро дили ӯ ин қадар метапад? — мана, хусаҳо ба дарвоза баробар шуданд, мана, ҳозир аз назди хонаи онҳо мегузаранд.

Аммо хостгорҳо ҳалкаи дари онҳоро заданд.

Вай мехост, ки фарёд кунад: шумо саҳв кардед! Он хона, ки ме-
равед, ин ҷо нест.

Валекин гунгу мехкӯб шуда буд.

Пештар ҳар гоҳ хостгорҳо меомаданд, падару модар аз духтар
ҷавоб мепурсиданд, ин дафъа худашон ҷавоби рад доданд. Онҳо
духтари дӯшиза ба занмурда доданро ор медонистанд. Духтар
чуръати чизе гуфтан накард.

Духтар чуръати чизе гуфтан накард, валекин ашк рехт. Хориаш
омаду ашк рехт, аспи заринёлаш ба ёдаш омаду ашк рехт. Чунон ашк
рехт, ки дар осмони софи деҳ абри сиёҳ зухур кард, раъду барқ ба
ҳар сӯ сиккашӣ намуд ва борон чун аз новдон ба рехтан даромад.

Аз кадомин дарае шиҳаи аспи бесоҳиб ба гӯш мерасид.

Ҳай шиҳа мекашид асп, ҳай шиҳа мекашид асп.

Кампири Зира, ки ин дам назди Ораста ном ҳамсояаш ғайбат кар-
да, «ҳамин духтари шамолрасидаи фалонӣ ба хостгорҳои Ҷовид
ҷавоби рад додааст. Тӯба! Ин хел шавҳарро аз кучо меёбад ӯ?» –
мегуфт, бо шунидани ин валвала даст ба гиребон бурда, дигар ҳарфе
зада наметавонист. Умуман, кампир ба ин зухуроти солҳои охир бо
як ҳарос менигарист. Ба пайдо омадани аспи заринёл, тобу чигил
шудани калоба, раъду барқи чилаи тобистон... шарҳе намеёфт. Тах-
мин мезад, ки рӯзи қиёмат қариб аст. Вагарна ин Буроқи Шеданзо чӣ
маънӣ дорад?

* * *

Солҳо мегузаштанд. Дигар хостгорҳо ба хонаи онҳо намеома-
данд. Дар деҳ ба ҳаққаш ҳар гуна гапҳо мегуфтанд, валекин парвон
ин ҳама надошт вай.

Мекӯшид бо ҷавонмард, ки аз ҷӣ сабабе зан намегирифт, рӯ ба рӯ
нашавад. Агар тасодуф меафтод, бо сари ҳам шитобон аз назди ҷа-
вонмард мегузашт. Ҷавонмард бо дидани духтар аз роҳравӣ меистод,
чизе гуфтан мехост, аммо чуръат намекард.

Баҳори сиёми дӯшизаи нохоста боз аспист нимраса шуд. Боз рӯзе
дасти ноаён ӯро аз хона берун кашид. Ба аспистзор оварда, ба вотаи
шинос ворид кард.

Дилаш чун дили духтари шонздаҳсола метапид. Бӯи баҳору бӯи
алафи нимраса масташ карда буд. Гӯё пеши чашмонашро пардаи
ҳарире гирифта буд, ки ҳама чизи атроф хира метофт. Шерафкани ба
пешвозаш шитобонро намедид, ҷавон, ки байни бутта интизораш
истода буд, саробро мемонд...

Он рӯз бори аввал духтар аз аспистзор хичолатзадаву сархам баргашт.

Он шаб бори нахуст аспи заринёл дар домани кӯҳи Шеданзо ба пайдо наомад.

Дигар ба пайдо наомад аспи заринёл. Ва кампири Зира оҳи сабук кашид, ки то қиёмат ҳанӯз дур аст.

САФОЛҲОИ РАНГИН ВА ТАРОШАҲОИ САНГИН

Дорошо

Кулол Дорошо, ки худро аз авлоди сафолгари машҳури Агмаддара – Боғшо пури Ёршо медонад, се раҳ кӯзаҳоро дар кӯра чида пухт, се раҳ ҳам сафолҳо дарз оварданд, шикастанд.

Бори нахуст оташи кӯраро худ фурузон кард, бори дувум писарак бегуноҳи ҳамсояро талабид, бори савум дӯшизаи намозиеро бозхост, то кӯраро афрӯзанд, коргар наёмад.

Гил ҳамон гил буд, об ҳамон об буд, кӯра ҳамон кӯра, аммо пайомад як тал сафолпора буд, ки назди кӯра рехта буданд.

Дорошо инак бист сол буд, ки сафолгар аст, тӯли ин солиён ёд надошт мочарое дар ин сурат ба ӯ рафта бошад: яке ду дарз меовард, яке ду мешикаст, Худоё, тавба кардам – кӯраи комил! – ин гуна шикастро ҳеч ёд надошт.

– Ягон бадбахтии бузург фаросӯи мо омадан дорад, – бо андӯҳи гарон ба чамоате ки ин мочароро шунида омада буданд, хабар расонд. – Дар ёд дошта бошед, шикасти сахт пешорӯст!

Аммо ҳеч «бадбахтии бузург» рух надод. Балки бачаи оҳангар ба духтари кулол ошиқ шуд.

Иттиҳоди путку досро ҳама ёд доштанд, лек иттиҳоди кӯбаву кӯзаро касе дар хотир надошт. Пеши ҳаёл низ тобанда намешуд. Чаро ки «кӯза» чунон нозуку кашанг буд, ки заргарбача дархӯр дошт, то ба он нигини зарин биншонад, ҳуснашро афзояд, лабрезии май намояд, пасон чуръа-чуръа бинӯшад, нӯшаш бод!

Дорошо аз се раҳ шикастани кӯзаҳо натиҷае гирифта буд, ду поро дар як мӯза хаста буд.

– Ку чуръат намояд, хостгор фириштад, агар сарашро ба сандон гузошта, бо путкаш насудам, аз авлоди Боғшо пури Ёршо набошам!

Марди мулоиме буд Дорошо, пашшае наёзурда буд, харчанд ҷазои бофтааш рашки ҷазоҳои Бектош валади Темуртош мебуд, гумон буд, оҳангар онҳоро чиддӣ пазирад.

Оҳангар Миршодӣ сахл одам набуд, истожи бистсолаи путкзанӣ дошт.

Мо набудем – надидем, даъвои истинодаш надорем, ҳар кӣ ме-хоҳад бо ақлу тамиз истинбот кунад, шохидон меғуфтанд, ки бо ду ангушт меҳро аз дару девор меканад. «Истожи бистсолаи путкзанӣ дошт мардак, меҳ чӣ, агар очурро ба мушташ месуд, чоӣ аҷаб надошт».

Аз ин рӯ чун таҳдиди сафолгар ба ғӯшаш расид, лабханд зад.

– Ба тухми духтар қирон наомада, ки ман – Миршодӣ писари Пиршодии бузург духтари гилкореро ба писарам арӯс бихоҳам! Лойи зимистон бас набуд, ки боз лойи ғӯристонро ба хона орам.

Пиршодӣ, падари Миршодӣ кордсози беназиру машҳури вақт буд. Имрӯз низ ҳар корде дар ҳаво мӯро бибураду дар устухон дамаш нагардад, «корди пиршодӣ» меғӯянд. Таъбири «лоӣи ғӯристон» ба ин маънӣ буд, ки Дорошо барои сафолҳои худ аз пуштаи назди ғӯристон гил мекашид. Ба ин хотир, чун ҳарфҳои оҳангар ба ғӯшаш расид, аз ғазаб таркид. Чун пуфаки дасти кӯдакон нахуст майли ҳаво кард, пасон маъво дар замин ҷуст, ҷо наёфту барҷаст, рӯи хорбута нишасту таркид. Паноҳ ба чархи кулол овард, кӯза сиришт, қонё нагашт, муште ба тораки кӯза заду коргоҳро бихишт. Поҳоро бараҳна сохт, рӯи ҳамбаи гили нам баромад, ҳамбаро Миршодӣ ангошт, ҳай сум зад, ҳай сум зад, ки аспӣ ҷавмаст гирди тавила чунин сум намезад. Монда шуд, чӣ тур нашавад?

Аз гили сумзадаи ӯ сафоли кӯза чӣ, хишти мақбараи Сомонӣ ё қошиҳои Тоҷмаҳалло сохтан мешоист.

Як мундӣ обро дам кашид, чӣ фикре ба сараш зад, ки каме осоид. Ҳатто лабханди ризомандӣ байни буруту риш чархид.

Дорошо зану духтарро фармуд, ки дарвозаи хотаро аз дарун қуфл зананд, онро ба рӯи касе накушоянд, ҳатто агар Боғшо пури Ёршо аз ғӯр зинда гашта, бозояд.

Дорошо дари хотаро ба рӯи олам басту дари коргоҳашро ба рӯи зану фарзанд. Худ паси чархи сафолгарӣ нишаст, ки ангор фикри хестан надошт. Як ҳафтаи дароз кораш ҳамин буд, ки субҳи хурусбонг ба корхона дохил мешуду шомӣ шабчароғ хорич. Нону чойро аз равзан мегирифтӯ духтару занро дохили коргоҳ роҳ наме-дод. Занаш фузулӣ менамуд, бо ғӯшаи чашм дохилро дидан меҳост, аз равзан дохилро менигарист, он чӣ медид, хуш аз сар мепаронд. Пушти чарх Дорошоӣ сарлучу полӯч нишаста буд, арақшор сару рӯ, гил мушт мекард, гил мушт мекард, чизе сохтан меҳост, муваффақ намешуд магар, барҳам мезад.

Ниҳоят як рӯз, на духтар ёд дошту на зан, ки кадомин рӯз буд, худи Дорошо низ, ҳама ҳисоби рӯзро гум карда буданд, кӯзагар нидои шодиёна дардод. Аз корхона берун омад, дарро қуфл зад, ду-се раҳ гом бардошт, бозпас гашт, қуфлро санҷид, қаноатманд зану духтарро ба такудав водошт. Фармуд тағали парвоиро аз оғил берун кашанд, қассобро оранд, тағалро сар зананд, хомшӯрбо андозанд ва хешу табор, ёру ҳамсоёро ба мушқилкушо бихонанд. Зани Дорошоро дар дилаш васваса афтод. Ниҳон аз дидаи шавҳар омаду равзанро дурбин кард: рӯи чарх халтаи болои чизи нимметра афканда дид, чизе нафаҳмид, китф дарҳам кашид, норизо сар таконд ва пайи иҷрои фармонҳои шавҳар шуд.

Тақрибан бист нафар «хешу табору ёру ҳамсоё» чамъ шуданд, хомшӯрбо хӯрданд. Мулло Бухоризода ба гумони мушқилкушо аз Қуръон сурае хонданд, даст ба дуо бардоштанд, ҳозирин низ бардоштанд, мулло аз даргоҳи борӣ ба кӯзагар барори кор хостанд, ҳозирин низ ба як овоз «Худо ба кораш равнақ бахшад, омин!» – гӯён даст ба рӯ бурданд. Чавонакҳои маҷлис аҳлона дастархонро ғундоштанд.

Мардум дар тарадуди хестану нигарони соҳибхона буданд, ҳудаш ҳамон халтапечи занаш дидаро бағал зада, аз дар даромад. Бе ҳарф онро байни давра гузошт ва қомат алам сохта, вазъ гуфт, ки баъдҳо Холдори Чилдурӯғ онро бо ҳазор обуранги худ бофта, ба нодаву ношунудаҳо нақл мекард.

– Азизон, – гуфт Дорошо, – пой қадами мубораки шумо буд ё асари дуои муллои масеҳонафас Бухоризода, ки ин зарфе ки сохтам ва дар кӯра пухтам ва альён берун овардам, на танҳо нашикаст, ҳатто дарзе ҳам наёвард...

Ҳама бо як овоз «муборак бошад!» гуфтанд ва чун Дорошо халтаро бардошт, ба як овоз «воҳ» гуфтанд, зеро ба ҷои «зарф» ҳайкали масҳараи Миршодиро бо путку сандон диданд. Вақте Дорошо бо ангушт тугмаеро пахшид, хона аз ханда таркид: сақф ба ҳаво рафт, чор девор ба чор тараф афтид, ҳатто шахси пуртамкине чун Бухоризода аз ханда рӯдакан шуданд. Зеро чун путк болову поён мешуд, аз қафои оҳангар боди пурсадое берун меомад, ки одами шикамаш аз гоз пуршуда, нотавони ба кори сангин даст зада, беҳоҳиш гоҳу ногоҳ берун мекунад.

Миршодӣ

Рӯзи дигар чун мардум аз «Миршодии путкзан» ва қиссаи он хабар ёфтанд, ба хонаи Дорошо ҳамла бурданд, то як раҳ бо чашми сар

бод андохтани оҳангарро бубинанд. Як нафар намонд, ҳама омаду дид, ҳатто бобои Сангин, ки бемори замингир буд, ба чӣ муъчизае ба по рост шуда буд, бе кӯмаки касе асозанон омада буд, дуруст, ки баъд ўро бардошта бурданд, чаро ки пирмард аз «путкзании оҳангар» ҷунон завқ бурд, ки аз ҳол рафт...

Ин дафъа оҳангар аз қаҳру аз ғазаб ҷунон путк мезад, ки ёвараш хавф дошт сандонро нарма мекунад. Садои путкзании ў то канораҳои деҳ мерасид, Дорошо ҳам мешунид, риши сиёҳи анбӯҳашро панча мекашид, аз хушҳолӣ гоҳ лабҳанд мезаду гоҳ меҳандид. Занаш нори-зо гур-гур мекарду сар меҷунбонид:

– Ба сарат бало харидӣ, ба сарат бало харидӣ...

Аз путк задан тафси дили Миршодӣ паст нашуд, ки нашуд. Путк-ро ба сӯе партоб кард, аз оҳангархона берун омад, роҳи хонаи Дорошо пеш гирифт, то раваду «булачаби» сохтаи ўро бигирад, ба сари «гилкор» бизанад, агар сар шикаст, ҷони Миршодӣ мераҳад, агар «путкзан» шикаст, ҷони Дорошо мераҳад.

Хайрият, мардум сари роҳашро гирифтанд, вагарна хунрезӣ яқин буд. Оҳангарро шарм доронданд, ки кӯзагар бо ҳунараш меҷангад, ту ҳам аз ҳунар чизе дорӣ, бинамо.

Миршодӣ лахзае чанд дар кӯи андеша саргардон шуд, сипас сар аз гиребони андеша берун оварду гуфт:

– Муштзӯрӣ ба касе обрӯ наёварда, ки ба ман орад. Ҳақ шуморост, бояд пайи фикри дигаре шуд. Ҷанги ҳунарий бояд кард.

Аммо маълум шуд, ки ў бист сол дасту бозуро машқ дода, сарро фаромӯш карда будааст. Зеро се шабу се рӯз фикр кард, фикр кард, ягон кини ҳунарий дар атрофи сараш давр назад, пеши назараш низ намудор нагашт. Алаҳда шуд, девона гашт. Боз ҷун пешина остинҳоро барзада, хост назди кӯзагар биравад, булачаби сохтаро ба сараш бизанад, ки баногоҳ фикри раҳгумзадае аз паҳлӯи сараш убур кард...

Ҳавлиҳои деҳ ғолибан деворҳои сангӣ доштанд, ду-се ҳавлӣ симтӯр кашида, чанде ҷиғӣ, як ҳавлии бедевор аз Бухоризода, танҳо ҳавлии Дорошоро намедонистӣ девордораш бигуӣ ё бедевор. Ошкоро бигӯем, чор сӯ хона буд, ду сӯ оғилу корхонаву хонаи зисти ҳудаш, аз ҷониби дигар хонаҳои ҳамсояш. Дар раҳнагоҳи байни корхона ва меҳмонхона дарвозаи оҳанини яклухт шинонда буд.

Дарвозаро Миршодӣ сохта буд, қуфлу калидашро низ. Дигар хонахоро меғуфтанд, ки «хонаи фалонӣ», хонаи сафолгарро меғуфтанд, ки «қалъаи Дорошо».

Як субҳ, дақиқтараш субҳи ҳамон шоме ки Миршодӣ аз андеши-

дан атрофи кини хунарӣ ба чое нарасид ва остин барзада ба сари Дорошо рафтани буд, духтари кулол ду кӯза бардошта, баҳри об сарчашма равона шудани буд, ки дарвоза боз нашуд, рӯшан бигӯем, қуфл ангор калидро наменинохт, калид қуфлро. Модарро садо кард. Модар омад, соате кӯшид, дилтанг шавҳарро ҷеғ зад. Дорошо омад, ӯ низ муваффақ нагашт. Аз роғи дарвоза роҳгузареро диданд, нидояш карданд, калидро доданд, то шояд аз хорич боз гардад, созгор наёмад. Дорошо дилтанг нидо дардод, ки зиндонӣ шудем!

Зани кӯзагар базӯр худро нигоҳ медошт, таркид, тика-тика шуд, ҳаюло гашт, ба чӣ муъҷизае боз ба сурати одам даромад ва ба сари шавҳараш фуру рехт.

– Замини Худо қаҳт буд, ки ту дар ин тангно хона андохтӣ? Магар аз Боғшо пури Ёршо хуми тилло ба мерос дорӣ, ки дарвозаи оҳанӣ созондӣ?!

Дорошо ночор монд, аз таънаборон соябон ҷуст, нардбонро дид, ту гӯй, ғариқ гупсарро дид, часпиду болои бом шуд, то бо дӯстон машварат оварад, ки чӣ бояд кард, вагарна дар ин «зиндон» ҳаром ҳоҳӣ мурд, нашавад, ки ду нардбон гузорӣ аз ин сӯву он сӯи дарвоза: об кашӣ, ғизо кашӣ... пайи кор равуо кунӣ... масҳараи олам гардӣ!

Қисса кӯтоҳ, то шом баҳс оростанд ва билохир дӯстон ба натиҷа расиданд, ки ғайр аз оҳангар дигар касе наметавонад ба доди кӯзагар бирасад.

Кӯзагар дар ҳеҷ сурат ба оҳангар рӯи ниёз овардани набуд, аммо ночор буд, ин мусалламу ошкор буд. Ба шарте ки дӯстон миёнрав шаванд, назди оҳангар раванд, ночор розӣ шуд.

Миршодӣ субҳ аз мочарои хонаи кулол огоҳ шуда буд, чӣ тур нашавад, ки худ нисфи шаб рафта, қуфлро хароб карда буд, ҳоло остинхоро барзада, зери мачнунбеди назди хонааш бароҳат ништа буд, ки чору ночор Дорошо наздаш меояд, ба зону меафтад, нолаву лоба меоғозад, ки... бачаатро хурам, тӯба кардам! Ба додам бирас, ки шармандаи олам мешавам, аммо вай, Миршодӣ абру турш месозад, чой менӯшад, як култ ба гулӯи худ мерезаду як култ ба рӯи гилкор меандозад...

Валекин Дорошо наёмад, дӯстонаш омаданд, падари бузургу саҳопешаи оҳангар, Пиршодии маъруфро ёд карданд, баъд ба тавсифи ҳуди Миршодӣ оғозиданд, ки хунараш ҳампояи хунари падар, саховату қараматаш шӯҳраи баҳру бар, дар гузашту додрасӣ яқтои ин обрав аст...

Миршодӣ, ки чун санги хоро саҳт буд, чун муми мӯмие об шуд, розигӣ дод, ки ба доди кӯзагар расад, қуфлро ислоҳ кунад, ба шарте

Дорошо булачаби сохтаашро шиканад ва дигар ин г... хуриро тақрор накунад.

Ороста

Дарвозаро Миршодӣ кушоду як ҳафта пас Дорошо пеши худ мегуфт, ки илоҳо асло намекушод, то духтари ӯ берун намеомад ва ин шармандагиро бо худ намеовард.

Ин ҳамон рӯзе буд, ки Холдори Чилдурӯғ ҳарфе гуфт, ки чун бисёр гуфтаҳои дигараш зарбулмасал шуд, зеро даҳони Ороста он рӯз чун кӯраи сафолпазии Дорошо тафсида буд, аз даҳшату ҳайрат заҳраи занҳои деҳ қафида буд.

«Агар Ороста радиои «Родина» мебуд, – гуфта буд он рӯз Холдор, – дар олам як батари намемонд!»

Тоза радиои «Родина»-ро ба деҳ оварда буданд. Се батарея ба қавли Холдор якпудӣ бо худ дошт. Радио набуд – муъҷизаи ҳаштуми олам буд. Ин баъд рангобаранг шуду чун чумчаву карсонҳои бобои Гиёҳ ва кӯзаву табакҳои Дорошо бекадр шуд. Шӯҳӣ набуд, ки он айём гови Яздони Орзуро дар пушта гургҳо хӯрданду вай ғазбон бо табар ба тораки сари «Родина» зад, ки ҳаромзодаи беимон, аз ҳафт иқлиму ҳаҷдах ҳазор олам хабар дориву ҳарф мезанӣ, говро дар пушти хона гургҳо хӯрдаанду рафтаанд, вонамуд дорӣ, гӯё беҳабарӣ!

Ороста суҳанро аввал чун арӯс ороста буд. Ин баъд қиссааш берабт ва нопайваста шуд. О, то чанд мувозинатро нигоҳ медорӣ! Ба нисфи хонаҳои деҳ, ки сар халондӣ, оҳу воҳи шунавандагонро дидӣ, илҳом гирифтӣ, қиссаро боз ваҳмангезу балохез сохтани шудӣ, хоҳноҳ ба иштибоҳу берабтӣ роҳ медиҳӣ.

Аз ин рӯ тафсили воқеа ресмони пургирехро мемонду муаммони сарбастаро. Маълум набуд, ки чаро Ороста, ки на наъл, на дос, на корд, на бел... даркораш аст, ба оҳангархона рафтааст. Чаро дар оҳангархона он рӯз на оҳангар будаасту на ёвараш ва онҳо агар ба қавли Ороста «либлuchак ба кори нораво» машғул будаанд, чаро дарро набастанд. Гузашта аз ин, агар чавон бо дидани Ороста бараҳна худро аз бодравзан берун гирифта бошад, чаро ўро касе надид. Охир, оҳангархонаву хонаи оҳангар ҳарду дар байни деҳанд – «дар рӯзи равшан-а?!»

Қисса кӯтоҳ, ҳарчанд ҳикояти воқеии Ороста афсонаро мемонд, аксари мардум ба он бовар карданд.

Ҳар чи буд-набуд, гуноҳи қабира содир шуда буд. Агар ду тани хунгарм корхонаро хилват ёфта бошанд, «либлuchак» шуда бошанд, ғайр аз гуноҳи қабира дигар коре намекунанд!

Пардаи чашми духтарҳои ун айём ҳанӯз надарида буд. Ин ҳоло даст ба даст гаштану фучу муч кардани чавонҳо боиси ҳангома намегардад, ин ҳоло қасри ахлоку номус фурӯ рехтан дорад. Ё ба қавли Шераки Хол, ба ҳар ҷое нигарӣ, нишони охирзамонро мебинӣ.

Он айёми мавриди назар пояи шарму номус устувор буд, бобо.

Моҳпора, духтари Дорошо дигар аз хона берун намеомад. Дар хона ҳам гоҳ зери мушту лагади падар буду гоҳ гесӯи дарозаш дар ҷанги модар.

Дех шаҳр нест, ки як гӯшаашро об бубараду гӯшаи дигараш беҳабар монад. Ин ҷо агар дар Гузари Поён Яздони Малла атса бизанад, дар Гузари Боло Шераки Хол «саломат бош!» мегӯяд, ҳарчанд зери лаб «зоғи бадмур» афзояд ҳам. Ва боз аҷобаташро бубинед, рафту модаре духтар ба гузарипоёниҳо ба шавҳар бидиҳад, рӯзе ду-се раҳ рӯи бом баромада, даст рӯи чашмонаш соябон сохта, ба Гузари Поён нигариста, бо ҳасрату дилсӯзӣ нидо мекунад: «ҷигарбанди сояпарварда, шаҳду шакархӯрда, даст ба оби хунукназадаи ман дар ун мулки бегона чӣ ҳол дошта бошад?»

Сармадех деҳи одие набуд, мардумаш ҳам баору баномус буданд. Чунин нангу бешармиро таҳаммул карда наметавонишанд. Дар вақте ки ҳатто кӯдакон шеър бофта буданд, гоҳу ногоҳ замзама мекарданд:

*Духтар, биё боло равем,
Ё тағ, Рафи Себо равем.
Духтар шуниду ханда кард,
Ороста корро ганда кард...*

Кӣ ба кӣ машварат кард, кӣ аз чӣ натиҷа гирифт, қасе намедонист. Аммо ҳама медонистанд, ки ҳаллу фасл шуда, ки Моҳпора бо-яд деҳро тарк гӯяд, дигар дар ин покбум пайдо нагардад, вагарна бо ӯ коре хоҳанд кард, ки аз замони ҳазрати Одам ва бибии муаззам Ҳавво ба зинкорон мекунанд – харанбор. Яъне мӯшро мебуранд, ба хари ланг мешинонанд, ба рӯяш сиёҳии дег мемоланд ва аз деҳ меронанд.

Ин говсуд амалӣ мешуд ё не, Худо надонад, бандаш намедонист. Агар амалӣ ҳам нашавад, Моҳпора дар деҳ бимонад, гумон буд бечора дигар рӯзи хуше, рӯи шӯе бубинад...

Кампири Осуда

Чӣ мешуду чӣ мемонд, Худо медонист, агар кампири Осуда чун девори чинӣ байни деҳу Моҳпора алам намеафрохт. Номаш Осуда буду ҳеч намеосуд кампир.

– Агар нохалафе пайдо шуда, пас ун нохалаф фарзанди мост, – гуфт кампир, – агар гуноҳ содир шуда, пас мо низ гунаҳгорем. Фарзанди деҳ кӯррӯдаи ӯ нест, ки бурию партоӣ, баъд хотирчамъ бигардӣ, ки аз як узви беҳуда халос шудӣ. Фарзанди деҳ як узви хассосу нозуки он аст. Ҳарчанд гирифтори мараз аст, наметавон аз баҳраш бигзашт. Ҳунари табобат надорӣ, дардашро маафзо, ба решаш намак мапош, охир ӯ Исфандиёри Рӯинтан нест, ки пайкони даҳру забони заҳр коргар наояд.

Кам касоне буданд дар деҳ, ки ба ин фалсафаи пиразан сарфаҳм раванд. Аммо ин нукта яқин буд, ки агар кампири Осида ба рағми чизе қад алам намояд, аз пайомади он андеша бояд кард.

Осидагӣ дар дини кампири Осида куфр буд.

Аввал Оростаро бозпурсӣ кард, аз гумонаҳои дар роҳи Моҳпора кандаи ӯ таҳмин зад, ки занак а санге зер бағал дорад, ё умуман хангома ба по кардан, ғайр аз худ ҳамаро зишт чилва доданро хуш дорад.

Ба кампири Осида назди Моҳпора омад. Духтари рангпариди ва аз ғиря чашмҳояш сурху варамида ро дид. Духтарро низ бозпурсӣ намуд. Ва ба хулоса омад, ки ин духтар ғайр аз гуноҳи гуноҳ накардан дигар гуноҳе надорад.

Кампири Осида пеши худ қавл дод, ки беғуноҳии ин духтарро пеши оламиён исбот хоҳад кард, ҳарчанд барои ин Моҳпораро чун Сиёвуш аз байни оташ гузарондан лозим ояд ҳам.

Имтиҳоне ки кампири Осида барои Моҳпора интиҳоб кард, аз имтиҳони Сиёвуш низ ваҳмангез буд. Ба қавли пиразан, ин санчишро қадди ҷаҳоруми мулло Бухоризода барои як духтари чун Моҳпора ба доми тӯҳмат афтад интиҳоб карда, чони он бечораро харида будаанд. Хулоса, ҷазои аҳли деҳ Моҳпораро ҳукмкарда дар киёси ҷазои кампири Осида саҳлу сабук метофт...

Аммо кампири Осида дар тасмими гирифтааш он қадар устувор буд, ки гӯй ҷанори назди ҳотии Шераки Хол дар мақоми худ ин қадар устувор набуд.

Агар пиразан розӣ мебуд, хурду калони деҳ ин имтиҳонро тамошой мешуд. Аммо кампири Осида ба интиҳоби ҳафт зани муътабар, бар илова Ороста ҳамчун шоҳиду муддаӣ иктифо карду бас. Рӯзу соати имтиҳонро низ ба касе нагуфт, то аз хирагону хангомаҷӯён дар амон бошад.

Ва як рӯз, ки ҳама ба машғалаи ҳамарӯзаи худ андармон буданд, ханӯз вақту соати фароғату ғайбат нарасида буд, нӯҳ зан маҳфӣ аз

деҳ берун шуданд. Соатаке пас Моҳпора бо либосҳои мардона аз пайи онҳо ба роҳ афтод.

Чун ба чаманзори Гулбасарон расиданд, кампири Осуда ҳафт занро дар ҳафт пайраҳа ниғахбон монд. Дар ҷойҳои монд, ки ҳам аз ҷашми ғайр санҷишгоҳро посдор буданду ҳам Моҳпораро мушоҳид. Ин муддат Моҳпора либосҳои худро аз ҳӯрчине ки бо худ дошт, берун оварда пӯшида буд.

Дар чаманзор чил шони занбӯри асал, моли ҳалоли муаллим Озар гузошта шуда буд. Дар ҳар шон чил оила мезисту меҳнат мекард, ки шуморашонро ҳатто ҳуди муаллим намедонист.

Ҳар оила дар итоати модаршох буд ва шон дастаи дарбону шонбону марзбон дошт. Дастаи пайку қондҳову аскарҳо низ буданд. Табиист, ки дастаи азимтарин ин дастаи коргарон буд. Дарбонҳо ҳар як занбӯрро тафтиш мекарданд, агар бегона бошад, дур меандохтанд, агар танбалу бекорхоча бошад, ба шон роҳ намедоданд. Марзбонҳо чаманзорҳои кашфкардашонро хушёрона ниғахбон буданд, то дастаи бегонае ворид нагардад. Посбонҳо шонистонро давр мезаданд, то ба шонистон бегонае, душмане, дузде наздик нагардад. Пайкҳо ба дуриҳо парвоз мекарданд, чаманзорҳои тоза кашф мекарданд ва ба ҳамхайлони худ навид меоварданд. Қондҳо зердастонашонро – коргаронро саф меоростанд ва аз пайи пайкҳои раҳнамо ба гулзорҳои тозаёфта мебурданд. Филҷумла қувваи пурвоҳимае буд ин лашкари болдору нешзан.

Чил шони занбӯрро ба шакли нимчанбар муаллим Озар дар чаманзори Гулбасарон гузошта буд. Ду раҳ ангубин меғундошт – баҳору тирамоҳ.

Кампири Осуда чун занҳоро дар посгоҳҳо гузошт, пеш омад ва Моҳпораро ишора кард, ки бирав!

Моҳпора тарсону ларзон гом бардошт, нимароҳи шону кампири Осударо сипариду дудила бозмонд, сар гардонд, нобовар ба кампир нигарист ва нигоҳи шераксозу ишораи «бирав!»-и ўро диду боз қадам зад.

Моҳпора байни нимдоира даромад. Нахуст рӯймолро аз сар ғирфту дур андохт, пасон ҳар ҷӣ дар тан дошт, яке пайи дигар аз тан бадар меоварду партоб мекард, то дар танааш ғайр аз пирохани момо Ҳавво чизе намонд...

Моҳпора ангор гули пурнакҳате буд, ки занбӯрҳо ғирди сару пайкараш бол мезаданд, бол мезаданд, неш задан ҷӣ, ҳатто ба нишастан рӯи пайкари урёнаш намеёристанд.

Занҳо шигифтгиру шефта ба ин манзара менигаристанд ва касеро

ёрои сухан гуфтан набуд. Ҳамаи онҳо сари як андеша буданд, ки чунин манзараи зеборо то ҳол надидаанду пасон низ нахоҳанд дид.

Кампири Осуда магарам пеш аз дигарон ба худ омад, ки нидои шодиёна зад:

– Бикру поку бегуноҳ аст !!!

– Бикру поку бегуноҳ аст!!! – ба як овоз тасдиқ карданд занҳо.

Ороста, ки ҳама вучудаширо фаромӯш карда буданд, пеш баромад.

– Ба одам хӯ гирифтаанду бас ин занбӯрҳо!

Кампири Осуда гуфт:

– Каллапо шав, агар нешат назананд, ҳақ туроаст.

– Чаро не! – дастҳоро дар миён камон сохта, гуфт Ороста ва аз дидгоҳи худ поён омад, чуству бебок ба ҷониби шонҳо рафт.

Аммо ба нимдоира нарасида, гирди сараш дастак зад ва фиғонкунон акиб гашт. Анбӯҳи абри осимонои занбӯр дунболгираш шуд.

Ороста ҷонталвоса метохту фарёди дилхарошаш дар кӯҳу пушта акси садо медод.

Моҳпора

Моҳпора машҳури олам гашт. «Қалъаи Дорошо» хостгорборон шуд.

Дар деҳу ҳамсоядеҳон талабгорон пайдо шуданд. Оҳангар низ хостгор фиристод. Ё лақаби «лоӣи ғӯристон» ба дили кӯзагар асари бад гузошта, ё ин ҳангомаву рӯсиёҳии бо кӯмаки кампири Осуда рафъшуда сабаб буд, ки Дорошо хостгорҳои Миршодиро аз дами дарвоза боз гардонд.

– Ба кал медиҳам, ба кӯр медиҳам, ба шал медиҳам, аммо ба ин хари нар ман духтар намедиҳам!

Ҳарчанд аз дами дарвоза баргардонидани хостгорҳо воқеаи нангин буд, таҳаммули он ба Миршодие ки бо ду ангушт меҳро аз дару девор меканд, коре бас сангин буд, дандон ба дандон монда метавонист тоқат кунад, охир, мол моли кас аст, на моли ўст, аммо ўро, писари Пиршодии бузургро «хари нар» хондани кадом як гилкорак, инро вай бардошта наметавонист. Остин барзад – фаровард, остин барзад – фаровард... ва хостгорҳоро ки паҳлӯи ў рӯи суфа нишастаи буданд, боздошт, ба хонаи бародараш фиристод..

– Ризоиятро имрӯз бигиред, никоҳро фардо барпо созед, харчу сарф ҳама аз ман.

Ҳамин тур ҳам шуд, рӯзи дигар ҳамаро ғайр аз кӯзагар ба арӯсӣ хонданд.

Зани кӯзагарро забон мехорид, дандон месоид, вақту фурсати

мувофиқ мепоид, то ҳарфе, ҷумлае аз ҳалқуми шавҳар берун ояд, зан таркад, тика-тика шавад, ҳаюло гардад, баъд ҷамъ ояд, ба сари шавҳар фуру резад ва ҳар чӣ дар дил ҷамъ шуда, ба ӯ бигӯяд.

Аммо гӯё шавҳар об дар даҳон дошт, ки лом намегуфт. Аз карда пушаймон буд? Гунаҳгор худро мешумурд? Ҳеч аз вачоҳаташ хоно набуд.

Аз дили Моҳпора чӣ мегузашт, худашу Худо надонад, модар намедонист. Агар қаблан, ба қавли Шопури Моҳигир бо ҷангак аз ҳалқумаш ду-се моҳивожае берун мекашидӣ, альён як калимаро низ берун овардан муҳол буд.

Духтарони Гузари Боло ҳама аз сарчашма об меоварданду духтарони Гузари Поён аз Кафкрӯд. Моҳпора, ки қаблан бо дугонаҳо сари сарчашма меомад, ҳоло соҳили Кафкрӯд мефаромад. Аён буд, ки аз ҷарову барои ҷиҳои дугонаҳо дилғазону нигарон буд. Соҳили Кафкрӯд мефаромад, лаби рӯд менишаст, зарфҳое ки ҳамроҳ оварда буд, соатҳо бо регу ҷанашту тоза мекард. Ба қавли кампири Осида, гӯё ҳайвоне бӯ карда ё кофаре даст зада бошад ба он зарфҳо. Ба назар ҷунин менамуд, ки агар зарфҳои олукаи ҳама ҳонаҳоро бидиҳӣ, ба ҳушӣ қабулу тоза мекунад, то соате дерро соҳили рӯд бимонад ва қалъаи падарро бо сукути ваҳмангезаш ба ёд наорад...

Аммо хоҳ-ноҳҳо бархостану ҳона баргаштан лозим меомад ва ӯ бармехост, косаву ҷумҷаҳоро дар қарсонӣ азим андохта, қарсонро тораки сар гузошта, ду кӯзаи пуробро ба даст гирифта, бори дасту сараш сангин, бори дилаш сангинтар, роҳро то қалъаи падар, ҳар чӣ имкон дошт, дуртар намуда ғом мезад...

Ногаҳон, ҷун барқи ҷилаи тобистон, қадами хостгорҳо аз дари қалъаи Дорошо канда шуд.

Шояд Дорошо ба таркидан наздик расидани занашро пай бурда буд, ё шояд аз кирдори худ рӯзҳои ахир саҳт пушаймон буд, ки ҷавоби хостгорҳо ба ихтиёри модару духтар вогузошта буд.

Ҷун ду-се раҳ аз дуру наздик хостгорҳо омаданду ноумед баргаштанд, Ороста садо андохт, ки агар моҳи беайб мебуд, домани якеро не, якеро мегирифтӣ мерафт. Кампири ҷодугар – Осида дар назар дошт – занбӯрҳоро аз вай – Моҳпораро дар назар дошт – тилисм карду ба ман шӯронд ва айби зинокорро пӯшонд...

Баъзе мардум гӯё маҳз барои он ба олами рӯшан меоянд, ки онро барои дигарон тира созанд. Ороста аз ҳамин тоифа буд сиёҳҷомаву сиёҳнома.

Ороста дар қанори поёни деҳ мезисту Моҳпора дар қанори болои деҳ. Ҳеш набуд, ки гӯй мероси падар меҳаҳад, ҳамсоя набуд, ки гӯй

хамсоия дигар меҳоҳад, дӯшизаи ноҳоста набуд, ки гӯй тоби ҳарифи ғайр надорад... Шояд муктазои табиаташ ин буд. Чун садо печонд, ки духтарак беайб нест, пой хостгорҳо аз дари хонаи Дорошо, мебахшед, қалъаи Дорошо, канда шуд, як сол, ду сол... панҷ сол, то он вақте ки писари овораи амаки Сардор ба деҳ баргашту аввал шаршара, баъд валвала барпо кард.

Раҳдор писари Сардор

Чавон деҳро пушти по зада буд ва рафта буд, ки дигар ба он барнагардад.

Аммо боз омад. Боз омад, ки аввал шаршара созад, баъд валвала.

Кучо рафта буд, чиҳо дида буд, пеши мардум пӯшида буд.

Лоғару касалманд рафта буд, хузарбу тануманд омада буд.

Омад. Соате дар хона нишаст. Дилаш гирифт. Аз хона берун шуд. Сари сарчашма омад. Курткаи чармину куртаи пахтагинашро аз тан кашид, рӯи харсанги лаби чашма монд. Рӯи оби зулол ва сарди чашма ҳам шуд, фахуфухунон обро ба тан пошид.

Мохпора ба об меомад, ин манзараро диду нимароҳ моту мабхут монд. Кӯза аз дасташ фитод, ҳара шуд, ба санге бархӯрда шикаст. Духтар марди нимбараҳнаро бо чунин тани нақшин бори нахуст медид. Лаҳзае чанд ҳайкалвор истода буд, ёрои чунбидан, чашм кандан надошт, баъд ба худ омад, сурх шуд, даргирифт, аланга зад, ба қафо хӯрд – осемаву шитобзадаву тарсон, ту гӯй мори шарзае дунболгираш буд, ба чониби қалъа тохт, аз дарвоза ворид шуду шитобон онро куфл зад, сипас худро ба оғӯши модари харосонаш афканду хитобид:

– Модарчон, тамоми баданаш хол задагӣ!!!

Кампири Марям рӯи бом баромада буд, то суроғи шахбузашро аз кӯху пуштаҳо бигирад. Аммо ба ҷои шахбуз сари сарчашма хурусҷӯчаи нимбараҳнаро дид бо тани мору карафсаву духтари бараҳнаи кадупистон хол зада, диққат дод, бо карохат нидо кард:

– Бачаи Сардор ранги урус шудагӣ!

Бачаи Сардор таъби дил оби сардро ба тан пошид, куртаи пахтагиро ба тани намаш кашид, курткаи чарминашро рӯи шонаҳо партофта, дар кӯчаҳои деҳ ангор дар хиёбонҳои шаҳр мегашта бошад: ду даст ба чайбҳои сирвол хаста, хуштак кашида, сангҷаҳои сари роҳашро ба туфлии ба қавли Холдор якпуда пеши по зада, саланг-саланг гашт. Баъд рӯи боми кохдони колхоз баромад, ду дастро ба миён камон карда, чун сипахбаде ки машқи сарбозонро наззора мекунад, чиликбозии бачаҳоро дар майдон тамошой шуд.

Говгум мерасид, гову бузу гӯсфандҳо пуштаҳоро сарнишеб мешуданд ва чун қатори ба истгоҳ наздикрасида баосу маос мезаданд, ки омода бошед, инак мо мерасем. Дар чехраи бачаи Сардор аз ин ҳама биниш ҳеч болише дида нашуд, баръакс бо як пазмоние аз шаҳр ва дилтангие аз деҳ хитобид:

– Кишлак!

Аз бом зер омад ва озими хонаи падар шуд.

Сағҳои деҳ ўро намешинохтанд, сўяш мечакиданд, духтаракон магар аз ў бим доштанд, ки чун рӯбарӯ мешуданд, ҳаросон худро канор мегирифтанд. Танҳо кӯдакон бо ҳисси кунҷковӣ соате дунболаш буданд, ту гӯй миррихӣ дар симои ў дида буданд. Наздик намешуданд, байни ҳуду ў фосила гирифта буданд, ки рафту аз ҷониби «миррихӣ» таҳдиде рӯ занад, сари вақт канора гиранд. Чун соате дунболаш шуданду ҳеч каромате ғайр аз ҳуштаккашӣ ва сангчаҳоро пешпозанӣ надиданд – ин ҳунарро онҳо низ балад буданд – пайи кори худ рафтанд.

Раҳдор писари Сардор чун ду-се соат ёвагардӣ кард ва мардум хуб ба ёлу кӯполаш нигаристанд, билохир чиликбозии бачагонро аз рӯи боми коҳдони колхоз нигаристу фаҳмид: дигар ҳавсалаи ў аз деҳ пир шудаву ҳавсалаи деҳ аз ў, озими хона шуд ва дар роҳ...

Ҳамон духтари сари сарчашма кӯза афтондаву шикаста ва тарсон гурехтаро дид. Чун духтар ҳаросон худро канор нагирифта буд, балки густоҳу устувор сари роҳ истода буд, кунҷкову ҳайрон ўро нигарист. Духтаре дид ҳуснаш расо, вачоҳат густоҳу вале чашмон пурҳаё...

– Ту чӣ ном дорӣ? – нахустин чизе ки нӯги забон омад, ба замин партофт Раҳдор. – Ту духтари Дорошои кӯзагар нестӣ?

– Ҳо, – боз сурхтар шуда посух дод духтар ва даргирифтаниҳол ба ҳудаф ҳам нафорида, ки ҷавонмардро паҳлӯ зада, шитобон дур шуд.

Раҳдор бо ҳасрат дунболи духтар нигарист ва кӯза шикаста гурехтани ўро бори дигар пеши назар овард ва аз ёвагардиҳои худ камкам хушдил мешуд.

– Всё таки что-то есть в этом богом забытом кишлаке!¹

... ва сар шуд.

Ин ишқи Вису Ромин, Хусраву Ширин, Вомиқу Азро ... набуд. Ин ишқи як ҷавонмарди нотарошидаи шаҳру баҳр дидаи деҳотӣ ба як духтари на шаҳр дидаву на баҳр дидаи рустой буд.

Шомгоҳон бузҳои дӯшони Дорошо дастаи гулҳои кӯҳӣ дар шох

---

¹ Ин деҳи исқотӣ ба ҳар ҳол чизаке дорад! (русӣ)

аз дарвоза ворид мешуданд. Моҳпора гулҳои худрӯро мебӯиду тахмин мезад, ки паём аз ҷониби кист.

Раҳдор гоҳу ногоҳ аз сари роҳаш рӯймолчаи боҳавас гулдӯзишуда меёфт, онро бардошта ба ҷайби сари сина, дар маърази тамошои аҳли олам хаста мемонд, зеро медонист, ки онро кӣ «тасодуфан» гум кардааст.

Раҳдор ҳар нимарӯз меомаду сари сарчашма нимбараҳна мешуд, Ҷаҳоннамо шустушӯ мекард. Ва гоҳу ногоҳ ба мушоҳида мерасид, ки духтарак дуртар кӯзаро бағал зада нишастааст ва гӯё мунтазири ин аст, марди номаҳрам таншӯро бас кунад майдон тикӣ, то пасон ӯ об гираду биравад. Агар мушоҳиде мебуд, ба ҳубӣ пай мебард, ки ин духтари сархам чӣ тур дуздона ба ғулгар менигарад, чӣ тур рухсораш сурх мешавад, дар мегирад, аланга мезанад. Ва ин мушоҳид кампири Марям буд, ки гоҳу ногоҳ рӯи бом мебаромад, то суроғи шаҳбузашро аз кӯҳу пушта бигирад. Имрӯз низ манзараи харрӯзаро дида, бо таассуф нидо кард:

– Халқи оламо бераҳна месозад бачаи Сардор!

Ҷаҳоннамо тур ҳам шуд.

Аммо инро ягон ҷонзоде, ҳатто модари ғамшарику ҳамрош пай набурд, то он рӯзи сарди зимистон, ки духтар сарторик шуд. Чунон сарторик, ки ба қавли сардоия Сармадех ӯ тӯли таҷрибаи чилсолаш монои онро надидааст. Надидааст, ки сарторикии зан ба ҳадди васвос бирасад.

Шопури Моҳигир

Зимистон буд, барф фаровон буд.

Хӯроки мардум дӯғ буд, қиссаҳои Баҳманёр дурӯғ буд.

Аммо қиссаи мо ин тур нест, қиссаи мо ин ҷур аст.

Моҳпора сарторик шуда буд, чунон сарторик шуда буд, ки васвосро мемонд.

Модарро дилаш дур рафт. Чунон дур рафт, ки ба оҳангархона расид. Пӯткро ба сандон зад, сандонро ба пӯтк, ҳатто дами оҳангариро дарид, такурӯ кард... Бо шарму надомат ба хотир овард, ки аз воқеаи оҳангархона расо панҷ сол сипарӣ шудааст, каме таскин ёфт. Боз худро тасалло дод, ки хангоми бенамозӣ низ гоҳу ногоҳ ба духтарон ин ҳол меравад, оромтар шуд.

Аммо Моҳпора моҳӣ мехост. Моҳии шӯр мехост. Бисёри бисёр мехост: як шохкоса, як тағора, як халта...

Моҳӣ дар дарё буд. Сармадех дарё надошт, рӯд дошт. Кафкрӯд гулмоҳӣ дошт, ширмоҳӣ дошт, аммо шӯрмоҳӣ надошт.

Мешуд ширмоҳиро аз рӯд бикашӣ, намак занӣ, дар бодбарзан, паҳлуи бухорӣ, аз чанги гурбаву дандони сағ дуртар ҳамел созӣ ва шӯрмоҳӣ бисозӣ: як шоҳкоса, як тағора, як халта...

Мешуд ба шахр биравӣ, мағозаҳоро як-як хабар бигирӣ, ин нодираи дарёро, ин шахкути бадмастҳоро пайдо бикунӣ ва бихарӣ: як шоҳкоса, як тағора, як халта...

Агар тобистон мебуд, Шопури Моҳигир почай сирволашро бар мезад ва тӯр ба даст мегирифт ва моҳӣ медошт: як шоҳкоса, як тағора, як халта...

Зимистон буд дар чила. Рӯи чода чор қабат барф хобида. Имкони омадан надошт мошини «пӯшида». Шопури Моҳигир имкони по ба оби сард задан надошт. Агар рафту Шопури Моҳигир ғайрат менамуд, пой сирволаш бармезад ва ба об медаромад, магарам дигар намебаромад.

Аммо духтар сарторик шуда буд, моҳӣ мехост. Бисёри бисёр мехост: як шоҳкоса, як тағора, як халта...

Модар хабар ёфта буд, ҳамсоя хабар ёфта буд, Осуда хабар ёфта буд, кулли деҳа хабар ёфта буд.

Кампири Осуда омад – курути маъруфи худро овард, ҳамсоя омад – гӯшти дудзадаи шӯр овард, дурсоя омад – бодарингу пиёзи анзури намакин овард...

Духтар курут намехост, гӯшт намехост, бодарингу пиёзи анзур... намехост. Моҳӣ мехост, бисёри бисёр мехост...

Ҳасрати панҷсола дар дил дошт духтар, кӯдаки панҷмоҳа дар батн дошт духтар, аммо инро касе намедонист.

Модар пеши пой Осуда афтиду нолид, ки чора бисоз. Кампири Осуда ба роҳ афтод, Шопури Моҳигирро аз зери сандалии гарм берун кашиду амр дод, ки чора бисоз.

Оби рӯд сард буд, дили модар пурдард буд, Шопури бечора чун гови оғард буд. Роҳи гурез набуд, ғайр аз чора сохтан чора набуд.

Шопури Моҳигир аз ҷой баланд шуд. Миёнро саҳттарак баст. Тӯрро гирифтӣ рӯи бом баромад ва бонг зад:

– Оё дар ин деҳ шермарде ҳаст?!

Аз зери ҳама бомҳо садо баромад, ки:

– Ҳаст!!!

– Агар бошад, бо ман биёяд!

Инро гуфтӣ аз бом ба зер омад ва ба паси худ нанигариста ба роҳ афтод. Назди Кафкрӯд расиду ба пас нигарист ва аҳли деҳ аз ҳафтсола то ҳафтодсола пушти сар дид, бо хушнудӣ гуфт:

– Баракаллоҳ, хеле шермарде ҳаст!

Шопури Моҳигир раисӣ кард. Чанд тан гулхан афрӯхт, чанд тан хезумчин буд, чанд тан тӯрбон шуд, чанд тан моҳизан гашт.

Ба рӯд медаромаданд тӯрбонҳову тӯр меандохтанд, аз боло моҳизанҳо ҳаёхуйкунон ба рӯд асозанон пеш меомаданд, тӯрро аз рӯд берун мекашиданду моҳихоро мечиданду зуд сӯи гулхан медавиданд, ин дастаро дастаи дигар иваз мекард...

Ва доштанд моҳӣ... бисёри бисёр... як шаҳкоса, як тағора, як ҳалта.

Мулло Бухоризода

Мулло Бухоризода тоза наҳор хӯрда, тоза як раҳ тасбеҳи муборакшонро чархонида, тоза лавҳ гузошта буданд, ки ба қироати китоби дӯстдошташон «Кимиёи саодат» бипардозанд, касе саҳни ҳавлӣ гулӯ тоза кард. Ҳотай мулло девору дарвоза надошт, аз ин рӯ ҳар ниёзманде меомад, як раҳ-ду раҳ гулӯ тоза мекард саҳни ҳавлӣ, ки ин маънои занг ё тақ-тақи дарвозаро дошт.

Мулло чун садои зангро шуниданд, нигарон шуданд, ки субҳи барвақт кадом дармондае омада бошад. Ҳоло дар деҳ аз Дорошо дармондатар касе набуд, ки даромад, иззати муллоро ба ҷо овард, ҳарчанд мулло «боло гузар» гуфтанд, нагузашт, дами дар нишаст. Ломалифе нагуфт. Ёро чунин менамуд, ки ҳама олам аз рӯсиёҳии ӯ хабардор аст, хочат ба бозгӯияш нест. Ҳарчанд оламо ба мусибати Дорошо коре набуд, Бухоризода бетараф буда наметавонист. Табиаташ ҳамин тур буд. Хомӯшӣ ба дарозо кашид. Дар ин муддат мулло тасбеҳи муборакшонро, ки аз ҷадди бузургашон ба эшон мерос монда буд, ду раҳ чархонданд ва худ ба сухан оғозиданд.

– Чаро омадӣ, медонам. Аз дилат ҷӣ мегузарад, гумон мебарам. Чаро ки худам сари ин савдо ду-се рӯз аст андеша дорам. Сардор гирифторм аст: ду дар хона дорад, шаш фарзанд. Ту метавонӣ Раҳдорро хонадомод бикунӣ, лек баддаҳан кам нест, яке гуфту яке нагуфт, дилсиёҳӣ пайдо мешавад...

Мардак, ки гӯё сари сӯзан менишаст, бетоқат шуд, сурфид, сурфааш дурӯғин буд.

– Мефаҳмам, чаро бетоқатӣ. Меғӯй, оғози кор ҳал нашуда, мулло аз охири кор гирифт. Ман оғозашро дидам – Раҳдорро дидам, Сардорро низ. Гумон мекунам, ҳоло хостгорҳо дар хонаат нишастаанд. Бираву омодагиатро бубин.

Дорошо ҳайрон бимонд. Надонист ҷӣ гӯяд, ҷӣ кунад. Сипосгу-

зорӣ намояд – кам менамуд, даст бўсад – наметавонист. Хиҷолатзада аз ҷой сангин бархост ва аз дар берун шуд...

Нимарӯзӣ аз оғили Дорошо ду такка ва аз оғили Сардор як ғӯсфанди охуриро бароварда, сар заданд ва хурду калонро ба арӯси хонданд. Ҳанӯз маърака поён наёфта буд, ки писарбачае дартоз омаду хабар овард, ки зани малламӯе аз мошини «пӯшида» пиёда шудааст ва Раҳдор Сардоровро мепурсад. Мулло Бухоризода ва Раҳдор ҳайратзада аз хонаи Дорошо берун омада, назди дарвозаи қалъа зани малламӯеро бо ду духтарча истода диданд. Чун суроби Раҳдор Сардоров аз дарвоза намудор шуд, кӯдакон «папочка!»¹ ғӯён худро ба гардани ӯ овехтанд.

Хулоса, дар як турфатулайн кӯдакон «папочкаашонро» ёфта буданду аммо духтари Дорошо ҳам шавҳарро аз даст дода буду ҳам «папочкаи» даруни шикамашро.

Мулло Бухоризода зуд дарёфтанд, ки гапу кор чист, андешанок ба чархондани тасбеҳи муборакашон пардохтанд, ки қайла аз мазза нагузашта, ягон чора биёбанд. Ва ёфтанд ҳам.

Аввал зани малламӯро бо писари Сардор, яъне Сардоров никоҳ карданд, бадбахт даҳ сол бо занак зиста, ду фарзанди дӯстру ба олами рӯшан оварда, то ҳол на никоҳи мусалмонӣ доштааст, на кофарӣ. Ва ду кӯдакро ки кокулҳои сурхашон сӯтаи чуворино мемонд, ангор ба сафи кашшофон қабул мекарда бошанд, паҳлӯи ҳам гузоштанд ва бо овози маҳину ширадорашон ба ғӯшашон калимаи шаҳодатро хонданд.

Баъд ҳамчун зани аввал аз малламӯ иҷозат хоста, духтари Дорошоро ба дасти писари Сардор супориданд. Масъулият ба зимма ғирифт, ки то ба олами рӯшан омадани тифл ба модари оянда, яъне арӯси ҳолия, ғамхору вафодор хоҳад монд, баъд ҳаволааш ба Худову чор тарафаш қибла, хоҳад, дар деҳ бимонад ва ду занро саробон шавад, нахоҳад, малламӯро бо заркокулҳояш бигираду биравад.

Малламӯро бо заркокулҳояш дар меҳмонхонаи мулло Бухоризода ҷо доданд, барои Моҳпора ҳамчун наварӯс қариби хонаи хусураш як хонаву як даҳлез сохтанд.

Аз ин муомила зарар магарам танҳо мулло Бухоризода диданд, ки ғӯсфанди охурии чор сол рӯи офтобро надидаашон ҳафт рӯз хомшӯрбои ҳашаргарон гашт.

---

¹ Падарҷон! (русӣ)

БАРФҲОИ КАБУДИ САРМАДДЕХ

Назди бухорӣ нишастааму аз тиреза ба берун менигарам. Рӯи бомҳо, сари дарахтон, рӯи пуштаву куллаҳо... хулоса, ҳама ҷо барф кабудӣ мекунад. Ҳай, чӣ қадар барфҳои зиёде борида об шуд аз он рӯзе ки ман ба дунё омадам. Дар ҳисобаш дармемонӣ!

Аммо барфе ки ба сару рӯи мо нишаст, об намешавад.

Беҳабар мондем, ҷавонмардӣ гузаштаасту рафтааст. Пойлучу сарлучу дар гармову сармо мегаштему парво надоштем, ҳоло назди бухорӣ гармро гирифтааму ёрои то ҳочатхона рафтан надорам. Эҳ, дар ин сармо кучо ҳам меравӣ. Фаслҳои дигар меравию зери бедаи Ҳавзак бо мӯйсафедон рӯзро кӯр мекуни. Аммо зимистон бо ҳамин кампирак чашмаки ман, чашмаки ту гуфта мешинӣ. Ана, номаша гиру гӯшаша каш, дарро кушода, бо худ як доман хунуки гирифта, медарояд кампири ман.

– Як сиёҳӣ сари роҳ пайдо шуду ғайб зад, ба мағзи замин фуру рафт гӯё.

Рӯзҳои охир ба назари ин кампирак ҳар гуна сиёҳӣ менамояд.

– Кадоме аз бозор баргаштагист.

Кампирак бо таачҷуб ба ман менигарад.

– Ту ҳисоби рӯзро гум кардай мегӯм? Имрӯз панҷшанбе.

– Панҷшанбе мегӯӣ? – худро ба нодонӣ мезанам.

– Чӣ хел панҷшанбе набошад, вақте ки дирӯз чоршанбе буд.

– Хайр чӣ, панҷшанбе бошад чӣ? Магар рӯзи панҷшанбе шахр барои харид намеравад? – довталабона мегӯям ман.

Кампирак ҷавобе намедихаду гузашта ба як гӯшаи дигари бухорӣ мешинад. Вай мешинаду боз ҳамон сӯзани нимбуд рӯи дастонаш пайдо мешавад. Зери домонаш гирифта мегардад чӣ? Ҳамеша вай мешинаду худ аз худ, гӯё аз ғайб, рӯи дастонаш сӯзанӣ пайдо мешавад. Баъд кампирак аз кисаи камзулаш айнакро бароварда – агар айнак ҳам худ аз худ рӯи биниаш пайдо мешуд, аҷиб мешуд! – ба чашм гузошта, рӯи нақшҳои матоъ ришта медавонад. Чунон оҳиста, баҳавсала, хӯрдагирона ришта медавонад, ки ман алағда шуда:

– Соат месозӣ чӣ?! – мегӯям.

– Сӯзанӣ медӯзам, – ором ҷавоб медиҳад вай.

Ҳамин тавр аст ин кампирак ҳамеша! Рафту – Худо накунад! – хонаамон оташ гираду аз вай пурсанд, ки чӣ ҳодиса шуд, талхамарг шавам, агар ин кампирак ором ҷавоб надихад: хонаамон месӯзад. Ҳо, чунон ором «хонаамон месӯзад» мегӯяд, ки гӯё хокрӯба месӯхта

бошад. Ин оромии ӯ маро гоҳо алағда мекунад гоҳи дигар таскин мебахшад.

Таскин мебахшад, ки шитоб карда кучо меравӣ? О, ҳазрати вақт тормуз надорад, ки ҳар замон хоҳӣ, дорӣ!

Агар тормуз медошт, аҷаб мешуд, ҳамин тавр не? Лаҳзаи дилхоҳро – тир! – нигоҳ медоштӣ. Масалан, ман – Яздон писари Маҳрбон набераи Шаҳрбон – аҷаб номҳое дорем-а? – ё мухтасар, бобои Яздон, кадом лаҳзаи умрамро нигоҳ медоштам? Ку, як фикр кунамчӣ...

Аҳа, ёфтам! Ишқи аввалини худро нигоҳ медоштам, аниқтараш, бӯсаи аввалини гирифтаамро. Эҳ, холо ҳам ба ёд орам, дилам гум мезанад! Афсӯс, шумо Ягонаро он вақтҳо надидаед. Духтаре буд дар ҳақиқат ягона, тару тоза... чукрии тагсангӣ барин, қаду болояш расо... сарви Тангӣ барин... шоир шаву раве, Яздони Маҳрбон! Хулласи калом, меҳри ӯ ба дили ман афтоду меҳри ман ба дили ӯ ва Ягона аз он сӯи девору ман аз ин сӯи девор лаб ба лаб бурдем. Эҳ, холо ҳам ба ёд орам, дилам гум мезанад! Мо лаб ба лаб ниҳодему дар ҳамин вақт падари гӯрсӯхтааш расида омад.

Чӣ шӯре буд, ки бархост!

Ҳафтае пас вай барқасди ман духтарашро ба як норасида ба шавҳар дод. Агар вақт тормуз медошт, падари Ягона наомада, ман онро пахш мекардам – тир! Бигзор, он норасида дар ҷои иташ давидан гирад буд!

– Ту чӣ ин қадар дасту по мезанӣ, мисли писарбачаи сари рули мошини ҳаёли нишаста?

Ҳой, ин кампир чӣ мегӯяд? Писарбачаи сари рули мошини ҳаёли нишаста! Гапи ёфтаашро бинед. Мешинад-мешинад соатҳо ба даҳон об гирифтаву баъд аз бом тарошамони ягон гапи хунук зада, ё ягон фикри мубҳам гуфта, ба куртаи ман кайк сар медиҳад. Масалан, дирӯз, вақте ҷомаи даридаи маро дарбеҳ мекард, пеши худи гӯё ба гӯши ман чунин мегуфт:

– Ҳама чиз рӯзе не, рӯзе дарз меорад. Дарзи матоъро бо матоъ, дарзи заминро бо замин дарбеҳ мекунӣ... як чизи дигаре ҳаст..., дарз, ки ёфт, бо чизе дарбеҳ кардан намешавад.

Инро гуфту корашро давом дод, гӯё ҳамин тавр андешаи ба сараш задаро гуфту монд. Медонад, медонад гӯрсӯхта, ки ман сари ин масъала хоҳ-нохоҳ фикр мекунам, фикр мекунам ва ниҳоят сарам гичу токатам тоқ гашта:

– Чӣ будааст он дарзи сабил, ки дарбеҳе надоштааст? – мепурсам аз ӯ.

– Чй ҳам мешуд, дарзи чон...

– Дарзи чй? – ба гӯшҳоям бовар намекунам ман.

– Дарзи чон, – ором такрор мекунад вай.

Шунидед? Дарзи ҳама чизро шунида будем, дарзи ҷонро не. Пас аз ин қандатонро хуреду гӯед, ки ақли занак занг назадааст. Оҳиста:

– Ҷони кй дарз овардааст? – мепурсам аз ӯ.

– Ҷони кй мешуд, ҷони ман.

Туба! Ҳама бори зиндагй бар дӯши ману ҷони ин занак дарз овардааст. Ҳама умр ҳамин тавр: борро ҳар мекашаду ноларо ароба мекунад, ҳалворо хӯрад ҳакиму калтакро ятим.

Ҳай, ман ҳам андак не! Мешинам-мешинаму аз зиқй ба танг омада, ба сари он бечора додзанон:

– Чй ин қадар мотам гирифтй? Ё манро пеш аз вақт ба тобут андохта, мӯя мекуни?! – меғӯям.

Вай бечора ба ман бо ҳайрат менигараду чизе намеғӯяд, ё пеши худ чизе меғӯяду пай мебарад, ки ман аз зиқй ба танг омадаам ва баҳонае меҷӯям, то ғубори дар дилам нишастаро берун кашам. Ғубори дилро мебояд берун кашид, вагарна ҷунон оганда мешавад, ки онро ҳатто мошинаи гардкаш низ тоза карда наметавонад. Аз ин рӯ кампирак:

– Як моҳ аст, ки аз Ҷовидон хабар нест, пойпӯши гарм ёфта бошад? – меғӯяд.

Ба ин кампирак мефорад, ки ҳар рӯз мактубаш нависанд. Ду ҳафта пеш мактуб гирифт аз писарашу ҳоло ба назараш як моҳ менамояд. Магар ҷавонон ғайр аз номанависй дигар коре надоранд? Боз дахҳо бор ба ӯ мефаҳмонй – шаҳри азим ин кӯҳи баланд нест, ки аз набудани пойафзол андешадор бошй, он ҷо ҳар қадам дӯконеву ҳар кӯча бозоре... суд намекунад. Аз деҳ берун девлохи Ҷари Сурхро дидаасту бас, ҳама олам ба назараш ҳамин зайл метобад. Ҳай, аз ин кампирак чй мегири! Дар бораи очаи раҳматиаш ҳикоят мекунанд, ки духтарашро ба Гузари Поини деҳ ба шавҳар додаасту баъд ҳар субҳ пеш аз наҳор рӯи бом баромада, дастро ба пешонй соябон сохта, ба Гузари Поин нигариста, меғуфтааст: духтараки бечораяки нозпарвардаяки ман дар ун мамлакати бегона чй ҳол дошта бошад?

– Ба ки саломи низомй медиҳй?

Ин кампирак чй меғӯяд! Таҳмин меғӯяд ё ман дар ҳақиқат кампирӣ раҳматиро тақлид карда, даст ба пешонй бурдам? Худро сафед карда:

– Пешонихорй ҳам наmemонй? – меғӯям.

Кампирак муғамбирона табассум мекунад.

– Аҷаб пешонихориҳо дорӣ.

Ман чӣ ҷавоб доданро надониста, аз тиреза ба берун менигарам. Рӯи бомҳо, сари дарахтон, рӯи пуштаву куллаҳо... ҳама ҷо барф кабудӣ мекунад. Ҳай, чӣ қадар барфҳое борида об шуд аз он рӯзе ки ман ба дунё омадам. Дар ҳисобаш дар мемонӣ!... О, кампири муғамбире, гумон мекуни, ки сар набардошта сӯзанӣ медӯзад, бинед, дар асл ҳар як ҳаракати маро мушоҳида мекунад. Ё ин гап ҳақ, ки чашми зан чилта?

– Ҳозир вақти имтиҳони Ҷовидон будагисту ба сархорӣ фурсат намеёфтагист.

Ҳай, чаро инро гуфтам? Ҳозир ҳучум сар мекунад ин кампир! Ана, сарашро бардошт, не, Худоро шукр, поён кард.

– Имтиҳонаш, ки бошад, таътилаш ҳам қариб аст, ту бошӣ, чун мурғи курк гӯшаи бухорино пахш карда нишастай!

Ҳеч аз бадгӯй намонд ин кампир! Агар вақт тормуз медошт, ту ҳоло кучо будӣ?

– Гӯшаи бухорино пахш накарда, чӣ ҳам мекардам?

– Дар хона на мағзу на мавиз, пеши меҳмонҳо чӣ мемонем?

Ҳай, бача дар сафару номаш Музаффар, кай ба таътил омадани Ҷовидон маълум несту ин кампирок ғами дидорбинихоро меҳӯрад.

– Имрӯз, ки бозор набошаду панҷшанбе бошад, кучо ҳам меравам?

Дидед, ҷавобе намедихад. Баъзан вай ҳам мефаҳмад, ки беҳуда тез мешавад. Мефаҳмаду зуд риштаи гапро ба сӯи дарзи дигар мекашад. Ҳоло низ аз хонаи Шери Хол сар бароварда:

– Духтари хурдии Шери Хол як нозанини кадрас шудааст, – мегӯяд.

Арӯс хуш мекунад. Вай бечора арӯс хуш мекунаду баъд бачаҳо бо арӯсҳои ҳудашон меоянд. Бо чунин арӯсҳое меоянд, ки бечора кампир сару калобаашро гум мекунад: намедонад бо он духтарҳои хондаву олимшуда ва ба «ғароиботи» кӯҳистон диди танқид дӯхта, чӣ гуна муомила кунад. Ҳоло ҳам умедаш ба писари хурдӣ, ки меояду ҳамин ҷо муқим мешавад.

– Ганҷро аз вайрона ёфтам гӯй!

Кампирок ҳаққонӣ меранҷад ва сӯзаниро ба як сӯ гузошта:

– Шери Хол боз чӣ гуна вайрона будааст ба ту?! – гӯён ба ҳучум омода мешавад.

Вакте ки занмардум ба ҳучум мегузаранд, роҳи бехтари ҷонро ҳалос кардан – дирафши сафедро бардоштан, ё худро ба кӯчаи дигар гирифтани аст. Ман аз кӯчаи дигар сар бароварда:

— Боз хаткашон набошад? — мегӯям.

Кампирак бо ҳайрат ба ман менигарад.

— Чиро мегӯӣ?

— Ҳамон сиёҳие ки сари роҳ як пайдо шуду ғайб зад, ба мағзи замин фуру рафт гӯё.

Кампирак ба озмуд менигарад, доништан меҳаҳад, ки ман ҳазл мекунам ё ҷиддӣ мегӯям.

Аммо ман чунон вачоҳати ҷиддие бо худ гирифтаам, ки Сукрот бинад, рашк мебарад.

— Як биам чӣ, — мегӯяду кампирак берун мебарояд.

Ман бошам, боз аз тиреза ба берун менигарм. Рӯи бомҳо, сари дарахтон, рӯи пуштаву қуллаҳо... хулоса, ҳама ҷо барф кабудӣ мекунад. Ҳай, чӣ қадар барфҳои зиёде борида об шуд аз он рӯзе ки ман ба дунё омадам. Дар ҳисобаш дармемонӣ! Чӣ дид бечора, се фарзанд бузург карда?

Раҳпой?

Шабзиндадорӣ?

Сари бачаам луч набошаду пой бачаам бараҳна намонад?

Магар зиндагӣ ҳамин аст?

Ҳой, ҷони ман ҳам дарз овардааст чӣ? Вагарна ин чист, ки байни ришоям метаровад? Боз ин кампирак бедарак шуд. Дурӯғам рост баромад?

Ана, номаша гиру гӯшаша каш, бо худ як доман гармӣ гирифта мебарояд кампири ман. Маълум мешавад, ки ба оғил барои ҳезум рафтааст. Аз ман ҳам бало-е!

МУЛӢХ

Шомуроди Довар туфанги даҳонпури падарашро ки гӯшаи кохдон латтапеч ба сутуне овехта буданд, берун овард, бо ҳавсала онро аз зангору ғубор тоза кард, кулангдону милашро рағғани зағир молид, як порча сурбе ки даруни соғу дар ҳамон кохдон буд, берун кашид, ба тоба андохт ва ёздаҳ яккатир сохт, ки сайёдон барои шикори хирс месозанд. Шӯраву гӯгирду зуғол оварду борут тайёр кард. Корди дудамии шохдастаашро чунон тез намуд, ки ангор бо он риш метарошида бошад. Мушоҳиде мебуд, гумон мекард, ки мардак ба шикори хирс ё бузи кӯҳӣ омодагӣ мебинад, аммо Шомуроди Довар ба шикори одам баромадани буд...

«Шомуроди Довар одам куштанист!» ин хабар дар як лаҳза овоза шуду дили чанд танеро ки вақте бо Шомуроди Довар тезу тунд ома-

да буданд, воҳима гирифт, ки мабодо омомчи кини ӯ гарданд. Онҳое ки бо Шомуроди Довар сару коре надоштанд, низ беқарор шуданд: рафту мардак осебе дида бошад, хешу дарвешро тафриқа нагузорад, ҳар як пешомадро хушомоди тир бисозад.

Шомуроди Довар қабл аз хурусоҳи Сармаддеҳ аз хоб меҳест, рӯи боми хонааш мебаромад, пӯстакеро меғустард, туфангро рӯи сепояе устувор мекард, ки ба ҳамин мақсад сохта буд, тире борут бағали туфанг меғузошт ва интизори касе то ғуруби офтоб менишаст. Занаш рӯзе се раҳ нону чой меовард, ҳамон ҷо меҳӯрд, фақат барои қазои ҳоҷат як-ду бор камингоҳашро тарк мекард, аз бом зер меомад. Ду рӯзи аввал баъд аз шом хона мебаромаду хоб мерафт, рӯзи севум ва шабҳои дигар шабонгоҳ низ камингоҳи худро тарк намеғуфт, рӯи пӯстак, паҳлӯи туфанги даҳонпур бо либосҳои танааш дароз мекашиду хоб мерафт. Дар деҳ меғуфтанд, ки мижа таҳ намекунад бадбахт, шабу рӯз чун модар сари гаҳвора, паси туфанг нишаста, чашм ба роҳи рақиб аст.

Мардум дигар шабона аз хона берун намеомаданд, рӯзона хонаи Шомуроди Доварро масофаи тирнорас гирифта, равуо мекарданд. Ҳамсоҳҳои Шомуроди Довар дар аъроф монда буданд: шабона дару паллаҳоро баста, як навъ худро таскин дода, хоб мерафтанд, рӯзона агар ҷое рафтан лозим меомад, худро паси девору ҷиғҳо гирифта – то ба чашми Шомуроди Довар наафтанд – пайи қорашон мерафтанд, кӯдаконро саҳни ҳавлӣ бозӣ кардан намеғузоштанд, чорпоён сархуй мечариданд...

Зани бадфеълӯ даҳонбефаровез дошт Шомурод. Моҳи гузашта бо зани Худодод пасту баланд омад – сабаби ғолмағолашон ҷӣ буд, ҳоло касе ба хотир оварда наметавонист – мӯканиву рӯканӣ карданд, ҳангоматалаби зиёде ҷамъ шуд. Зани Худодод дар фосилаи задухӯрд – онҳо чун хурус мечангиданд: ба ҳам дармеафтоданд, фосила мегирифтанд, таънабозӣ мекарданд, дар ин муддат ҷои доштанбобу қандбоби ҳамдигарро тағи чашм менамуданд ва боз ба ҳам дармеафтоданд – зани Шомуродро гуфт, ки шавҳари ман туро фалон қардағӣ. Зани Шомурод шавҳари рақибро «ҳезалак» гуфт, айб аз ӯ буд, шавҳари занак ҳозире нозир буд, зани Худодод сари ҷаҳл буд, зани Шомурод сари ҷаҳл буд, ҷӣ аз даҳонашон берун меомад, худ намедонистанд, аммо зани Худодод сари қаҳру ғазаб ҳам фаҳмид, ки ба ягона олати солими мардакаш – ӯ надонад, қӣ медонад, магар зани Шомурод тағи Худодод ҳобидааст, ки медонад! – мӯҳри номардӣ мезананд, пеши чашму рӯи ғӯши халқи олам-а! Ин буд, ки зани Худодод таркид. «Магар шавҳари ман ҳафтаи гузашта дар шабдарав

рӯи ғарами алафҳо туро то рӯз нара накарда буд?!» Ин дурӯғу тӯхматро сари ҷаҳл гуфт, ё шояд ҳафтаи гузашта дар шабдарав паҳлӯи шавҳари мондаву бефараи чун мурда хобидааш дароз кашида, ба нисбати худ чунин як орзуе карда буд, аммо ин дурӯғу тӯхматро чунон аз сидқи дил гуфт, ки як лаҳза пас, дигарон чӣ! — ҳудаш бовар мекард ва зани Шомуродро гузошта, ба шавҳари худ дармеафтод, агар коре намешуд каснодиду гӯшношунид. Зани Шомурод сӯи Худодод давид — «Ҳаҳ! Ҳамин ҳезалак маро кардагӣ!!!» — дар дав эзорашро аз по берун кашид, чӣ тур кашид, шайтон ҳайрон мемонд, эзорро чун ғалстуки пионерӣ бо як чолокӣ ба гардани Худодод баст, ки гумон мекардӣ пионервожатӣ бошад. Як лаҳза ҳама хангу манг монданд, баъд таркиданд, баъзеҳо аз ханда шикамро дошта, рӯи сабзаҳо ғел мезаданд. Мардак эзорро аз гардан канда, дур афканд, ба сӯи хонааш давид, занаш «ҳай, рӯям сиёҳ» гӯён дунболаш гирифт. Зани Шомурод бо ҳамон чолокӣ эзорро ба кунаш кашид ва ангор ягон воқеа рух надода бошад, аз қаноатмандӣ дунбаҳои чун дунбаи ғусфанди хисорӣ азимашро ҷунбонда-ҷунбонда ҷониби хонааш рафт. Аз ин воқеа гӯё осебе ба касе нарасид, магар ин ки аз он баъд Худододро дар ғайбаш «Пионер» ном мегирифтанд...

«Расо як моҳ аз пионершавии Худодод гузашт, — ҳазл мекарданд дар деҳ, — шояд акнун Шомурод меҳоҳад сари синаи Худодод бо тирӣ худ нишони комсомолӣ бигузорад!»

Аммо Худодод чандин раҳ аз масофаи тиррасу дастрас гузашт. Шомурод ба сӯяш назар ҳам накард, пас чун рӯз рӯшан аст, ки ҳадаф ӯ нест. Пас ҳадафаш кист?

Бозори Шоҳон ҳамсоияи девордармиёни Шомуроди Довар буд. Аз чанд ҳамсоияе ки гирду пеш буданд, Шомурод маҳз бо ӯ муносибати хуб дошт, ману тӯе накарда буд. Ҳеч зане аз ҳамсоияҳо намонда буд, ки зани Шомурод ақаллан боре нагазида бошад, аммо касе нашунида ва надида, ки ин ду зан мангирифт омада бошанд. Аммо мардум ба ёд оварданд, ки чӣ тур ҳафтае пеш Шомурод аз кадоме пул қарз гирифта, бозор рафта, чор буз харида, оварда буд. Бузҳоро оварда, чола карда буд. Бузҳо номаълум аз чола баромада, ба ҳотай Бозори Шоҳон даромаданд. Бозори Шоҳон дарахтҳои пири марзаашро канда, навниҳоли зиёд шинонда буд, бузҳо дар ин бор ангор ахбори мустанад доштанд, дар панҷ-шаш дақиқа панҷ-шаш дарахтро пӯст канданд, гӯё дар мактаби пӯсткани хонда бошанд. Бозори Шоҳон чӣ, як одами бегона ин манзараро медид, девона мешуд, пас аҷаб набуд, ки Бозори Шоҳон девона шуд, асо гирифту «зани буздора г...» гӯён ба сари бузҳои таълимдида давид. Баъд, ки фаҳмид, бузҳои ҳамсоиянд,

тафсаш гашт. Шомуроди Довар ҳақоратро шунида буд, ломалифе нагуфт, кина гирифта будааст мардак, гапи баландеро аз бародари хунӣ намебардошт, чӣ ҷои ҳамсоия нонӣ. Оқибати корро бинед, ки туфанг рӯған карда, болои бом ништа, зуҳури ҳамсоиро чашмчор аст.

Аммо Бозори Шоҳон, ки коргари кадом як кон буд, ҳар субҳ барвақт марафту ҳар шом бевақт бармегашт ва Шомуроди Довар ҷониби ӯ майле намекард. «Туфанги рӯғанкардааш аз сараш монад! Чун сағи газанда болои бом сика зада ништааст, ҳамаро дар тахлука гирифтааст. Касеро парронданӣ бошад, парронад, касеро тарсонданӣ бошад тарсонад, мардуми маҳшарро ҷисм дар сақару ҷон дар хатар чӣ нигоҳ медорад?!»

Агар ҳақиқатро бигӯӣ, кулли мардуми деҳро дӯст доштан вочиб мебуд, шояд Шомуроди Довар дӯст медошт, магар ки танҳо Хурсанди Дабиронро ҳеҷ дӯст доштанааш имкон надошт. Ин дуру ангор ситораашон бо ҳам рост наомада буд. Соия ҳамдигарро аз девор мета-рошиданд. Ба маъракае ки Хурсанд ҳузур дошт, Шомурод намерафт, дар суре ки Шомурод ҳузур дошт, Хурсанд қадам намегузошт.

Ҳарчанд мегуфтанд, ки аз рӯзи нахуст ҳамдигарро бад мебинанд, саҳехтар ин буд, ки ҳар ду як духтарро хуш карда буданд, ба хонаи духтар ҳар ду баробар хостгор фиристода буданд, азбаски падари Хурсанд обрӯманду доро буд, падари духтар ба хостгорҳои Шомурод ҷавоби рад дода буд. Хурсанд арӯсро ба хонааш бурду падари Шомурод сари қаҳр аз деҳи ҳамсоя арӯс овард, Ҳамин «пионер-вожатӣро» овард, ки дунбаҳои чун дунбаҳои ғӯсфанди ҳисорӣ азиямашро ҷунбонда-ҷунбонда роҳ мегардад: занҳоро меранҷонад, мардҳоро месӯзонад. Арӯсе ки Хурсанд ба хонаи худ бурд, магарам майл ба Шомурод дошта, ки ҳарчанд сари шонаҳош орд пошида ба хонаи домод дароварданд, ки сафедӣ орад, ҳеҷ сафедӣ наовард. Хурсанд чун сардиву бегонагии наварӯси худро дид, гоҳу ногоҳ бо баҳонае ё бе ҳеҷ сабаб ӯро зери мушту лағад мегирифт, бераҳмона мезад, сахтона мегуфту мастона мезад. Занак лаб мегазиду тоқат мекард, боре тоқаташ тоқ шуд магар, аз ҷанги шӯ раҳо шуду гурехт, аҷалрасида ба ҷои хонаи падар паноҳ бурдан хонаи Шомурод омад, пеши пой ӯ афтод, ки маро аз зулми ин золим раҳой бахш... Хурсанд даррасиду занашро аз ғеҷӯяш кашолакунон хона бурд. Шомурод дандон ба дандон соиду носкадуи дасташро ҷунон фишурд, ки носкаду пора-пора шуд, хуни оламе аз қафаш шорид. Магар шишта-шишта аламаш тоза шудааст, ки туфангро аз коҳдон берун кашада, рӯған молида, рӯи бом камин гирифта ништааст, то ҷавоби ин

хама зулми ба ҳаққи хушкардаи аз дастрафтааш кардаи золиро бо як тир, ки одам чӣ, хирсро аз по меафтонад, бидихад.

Хурсанди Дабирон чанд рӯз аст, ки ба шаҳр рафта буд. Мардум чашм ба роҳ буданд, ки кай меояд, кай аз назди хонаи Шомурод мегузарад, кай тири хирскуш, ки шабу рӯз даруни мили туфанг хайрону дилтанг мондааст, берун мечаҳад, синаи пурбуғзу кинаи ўро медарад, ўро аз буғзу кина ва мардуми деҳро аз таҳлука озод мекунад.

Ба омад Хурсанди Дабирон. Аз мошини «пӯшида» пиёда шуд. Деҳ дам ба дарун кашида, ўро менигарист. Дигар роҳе набуд, ғайр аз ҳамон роҳе ки аз паҳлуи хонаи Шомуроде Довар мегузашту Хурсандро ба хонааш мебурд. Хурсанди Дабирон на деҳи дамбадарун-кашидаро пай бурду на рақибӣ рӯи бом камингирифтаро. Чун ҳамеша абрӯ дар ҳам печида, ба фикри рӯзгори nobasomonaš ғаркида, вазнин-вазнин гом бардошта, роҳро то хонааш кӯтоҳ мекард.

Хурсанди Дабирон беосебу бегазанд ворида хонааш гашту деҳами дарункашидаашро бо хирроси нороҳативу ноҷӯрӣ берун кашид.. «Ҳадафу омоси кинаш ин худозада ҳам набудааст! Худо раҳматат накунад, Довари гӯрсӯхта, то ба пули як барзагов туфанги марғбӯр харидан, онро бозичаи дасти писари чиннифеъл намудан, хомталаш мекардӣ, ё хайру назре меодӣ, савоби оламеро мегирифтӣ, хонаи охирататро ободу пули сиротро ҳамвор месохтӣ! Аз гӯр як лаҳза сар бардору бубин, ки ин девонахӯят бо халқи олам чӣ мекунад?!»

О, магар қиссаи гов харидани Шомуроде Довар фаромӯш шуда?

Се ҳафта пеш буд, не-не, Шомуроде Довар бузҳои таълим-дидаашро ҳоло нахарида буд, як моҳу чанд рӯз қабл Фаррухи Одина гови худро ба бозор бурданӣ буд. Хай таъриф мекард, ки говаш буғӯз асту хушзот, аз маврид то ба маврид аз шир намемонад, субҳ як сатил шир медиҳад, бегоҳ як сатил, афсӯсу сад афсӯс, ки эҳтиёҷ ба пул дорад, вагарна ин муъҷизаи табиатро фурӯхтан ҳам гуноҳ асту ҳам кӯрнамакист, хай дареғи маликаи говон! Шомуроде Довар бозор рафта, гов хариданӣ буд, занаш обистан буд, чор моҳ пас чашмаш рӯшан мешуд, ганҷи ноёб, ки зерӣ даст бошад, чаро ба шаҳр равад, аз шахси ношинос гови носанҷида бихарад, ду рӯз овораву саргардон онро пешандоз карда орад – мошини пӯшида ҳеҷ рақам чорпоро намегирифт – хушзот гӯяду бадзот барояд, зоё гӯяду нозоё барояд! Бо ҳамин ҳаёлу ҳаёлҳои дигар Шомуроде Довар пасандози дусолаашро ба чайб заду хонаи Фаррухи Одина рафт, нақд доду нақд гирифт. Гов ду рӯз ба по рост буд, рӯзи сеюм аз по афтод.

Бозори Шоҳон, ки байтори эътирофшудаи бедипломи деҳ буд, омаду дид, сар чунбонд, корде ки ҳамеша ҳамроҳаш буд, аз ғилоф кашид ва говро сар бурид, шикамашро дариду чигарашро нишон дод: чигарро, чунон ки магас шакарро, шапарак зер карда буд. Бо ин чигар гов барвақт бояд мемурд, гуфтааст Бозори Шоҳон, соҳибаш чӣ давое дода, ки то ба ин рӯз қоим истода, бордор ҳам набуда. Он вақт ҳама гумон доштанд, ки Шомуроди Довар маслуҳи гов ва ё чигари шапаракзадаи онро мебардораду ба сари Фаррухи Одина мезанад ва пулҳояшро – пасандози дусолаашро бозпас мегирад. Аммо вай ин корро накард, «балои омада ба сари ҳамин гови чигархароб бизанад, фарзандро ки Худо дод, ризқашро ҳам медиҳад!» Маълум мешавад, ки зоҳиран бепарво будааст, ҳезуми дарунаш дуд карда, дуд карда, рӯи бом баромадааст, то бо тири хирскуш ба дили пурмуши Фаррухи Одина паём бифиристад, ки ана ба ғанди ҳасон панди касон.

Фаррухи Одина, ки шояд худро омоси кин дида буд, як ҳафта аст аз хона берун намеомад, лек якумра хонашин будан ҳам намеҳост, марзаи тамоқуяш шояд аз беобӣ «вой дод!» мегуфт, тарсону ларзон берун омад, марзаҳои тамоқуяшро об доду баргашт, мавриди холназаре ҳам аз ҷониби Шомуроди Довар қарор нагирифт. Вай аз шодӣ охи сабук кашиду деҳ аз дилтангӣ охи вазнин, ки ину онро намекушад, киро мекушад ин ҳӯсаи рӯи бом?! Оё дар ин деҳ гурдадоре намонда, ки бираваду бо ун Абулҳавли рӯи бом ҳарф бизанад, оромаш кунад, туфангро бигирад, халқи оламо аз таҳлука бирахонад?

Сармаддеҳ бегурдадор набуду намомонад. Чанд нафар ришсафеду соҳибдил ваколат гирифтанд, назди Шомуроди Довар раванд. Ба масофаи тиррас расиданду мили туфангро ба сӯи ҳудашон нигарон диданд. Ҳарчанд аз дур ишораҳо карданду садо, ки мо аз дари сулҳу салоҳ омадаем, хайрхоҳу дӯстат ҳастем, неқӣ ба туву оромӣ ба деҳ меҳоҳем, коргар нашуд. Бонг зад, ки ман дар ин деҳ на дӯст дораму на хайрхоҳ, маро ба ҳолам гузоред, пеш наоед, ба хуни ноҳақ рехтан водорам насозед!

Ваколатдорон ночор баргаштанд. Боз деҳ дам ба дарун кашид, боз дили чанд тан аз бадгумонӣ ларзид. Зоҳиран марди орому нармазбон менамуд, косадуму сағи хапгир будааст ин мулҳи рӯи бом. Агар касеро куштани бошад – кушад, тарсондани бошад – тарсонад, чӣ халқи оламо чун лӯббатакон бозӣ медоронад?!

Истед, истед, ки мо мочарои Шомуроди Довар ва амакбачааш Гулуроди Ховарро фаромӯш кардаем. Хонае аз бобо меросмонда

доштан. Аз боду борон хеле осеб дида. Шомурод ханӯз бузҳои таълимдидаашро нахарида буд, аммо дар фикраш будааст, ки оғил пӯшондани шуд. Ба хишт рехтану пайи болору васса ба кӯху пушта рафтан ҳочат набуд, агар хонаи бобоиро, ки даҳ-понздаҳ сол боз хайрону нигарон мондааст, бикашӣ, хишту кулӯх ҳам мебарояд, болору васса ҳам. Бечора як ҳафта заҳмат кашид, хонаро аз бех барканд, хишту кулӯхашро як сӯ ғарам карду чӯбу чахашро як сӯ, ҳамин монда буд, ки як-ду рӯз ҳамсояҳоро гирд орад, оғил пӯшонад, баногоҳ амакбачааш Гулмуроди Ховар даррасид. Мисли ин ки як ҳафта мунтазир буд, ки Шомурод кай хонаро қисм-қисм мекунад, то биёяду даъво пеш гузорад, ки хона мерос ба ӯ монда, зеро падари ӯ кенчагии бобо буд ва охир низ падари ӯ аз ин хона берун омада. Ӯ ҳақ буд, аммо як ҳафта қабл кучо буд? Охир, на як бору ду бор Шомуродро машғули ин кор дида буд.

Шомурод лаб газида ҳарфе назад, ҳарчанд ба ҳамаи масолах ҳақ надошт, нисфи он аз рӯи Худову расул ҳаққи ҳалолаш буд. Гулмуроди Ховар ду рӯз бо чанд хару занбар масолахро як хас намонда хонааш кашиду Шомуроди Довар дами сӯзонашро ба дарунаш. Аммо то чанд дами сӯзонро дар дарун ниғаҳ медорӣ, вучудатро оҳиста-оҳиста месӯзӣ, пайомадро бубинед, ки рӯи бом камин гирифтааст, то ҳақро ба ҳақдор бирасонад.

Аммо ягона нафар, ки имрӯзҳо хунсарду бебок дар деҳ мегашт, ҳамин Гулмуроди Ховар буд, ки Шомуроди Довар гӯё ўро намедид ё худ нодида мегирифт. Пас ин Худозадаву чун балои ногаҳон ба сари мардумон афтода мунтазири кист?!

...Шомуроди Довар даҳ рӯз рӯи бом буд. Рӯзи даҳум, пас аз ғуруби офтоб, ки сармаддеҳиён одатан гирди суфраи шом менишастанд, садои шилик ҳамаро ҳаросон кард, чун аз хона берун омаданд, Шомуроди Доварро диданд, ки рӯи бом сари по буд ва пайиҳам ба ҳаво тир мепаронд. Ёздаҳ тире ки метавонист ёздаҳ хирсро бикушад ё ёздаҳ одамро, ё чун ҳозира ба ҳаво биравад, ё паҳлӯи туфанг моли музей бошад.

Шомуроди Довар ёздаҳ раҳ шилик карду аз бом зер омад, туфангро ба кӯхнахалтае андохту бурда ба ҷои пешинааш – ба сутуни коҳдон овехт...

Бобои Баҳром ривоят мекунад, ки касе нафаҳмиду надонист, ки ӯ чӣ ният дошту чӣ мехост ва он сир то ба ин рӯз номакшуф аст. Аммо мулло Бухоризода муҳраи фирӯзаи тасбеҳи муборакашонро мечархонанду лабханд мезананд, яъне худам, ки медонам – хапам.

ИШҚИ САЙЁД

Чандин сол муқаддам дар Сармаддеҳи мо сайёди ҷавоне мезист. Ӯ ҷавоне буд баландболо, фарохитф, худованди нерӯи рустамона ва салобати хусравона. Танҳо меҳри аз ҳад зиёди сайёди ҷавонро ба шикор мардум кӯтаҳии ӯ медонистанд. Сайёди ҷавон, субҳ надамидаву касе аз хоб нахеста, бо пайроҳаи шинос боло мешуд ва агар шикораш бобарор бошад, говгум ба деҳ меомад, вагарна ду-се рӯз бедарак мегашт. Гӯё кӯҳ хонааш, сангҳо болишаш ва бод ҳамсӯҳбаташ буд.

Сайёди ҷавон ҳар чӣ сайд мегирифт, байни мардуми деҳ қисмат мекард. Зеро расму русуми онҳо, ки пушт ба пушт сайёди мекарданд, ҳамин буд. Дар деҳ ӯро ҳама дӯст медоштанд. Мардҳо ӯро барои дар мусобикаҳои рӯзи ид (гӯштӣ, асптозӣ, тирандозӣ) аз ҳарифони деҳаҳои атроф дастболо буданаш, занҳо ӯро барои зебоияш дӯст медоштанд. Ҳар гоҳ ки духтарон хабари аз шикор бозомадани ӯро мешуниданд, аз рӯи бому сари девор ба ӯ менигаристанд ва рӯймолчаҳои гулдӯзии худро пеши пояш мепартофтанд (расми духтарони кӯхистон чунин аст, ки бо ҳамин роҳ муҳаббати худро ошкор менамоянд). Аммо вай духтарони аз рӯи бому аз сари девор сӯяш чашмдӯхтаро гӯё намедид, ба рӯймолчаҳои сари роҳаш бо таачҷуб менигарист ва аз худ мепурсид: «Барои чӣ одамон ин қадар рӯймолча гум мекунанд?» Ҳам шуда онҳоро мебардошт, ба рӯи санг ё алафе мегузошт, аз ин кори ӯ духтарон дар шигифт буданд ва гумон мекарданд, ки шояд ҷавон кадомеро дӯст медораду онҳо беҳабаранд.

Аммо сайёди ҷавон чӣ будани ишқи занро намедонист ва ба ин чунун тасодуфан мубтало гашт. Вай он духтарро аз таҳти дил дӯст дошт, чунон ки шикорро, офтобро, кӯҳҳои осмонбӯсро дӯст медошт.

Ин воқеа баҳорон ба вуқӯъ пайваست.

Духтарак Моҳак ном дошт. Ҳезумҳои селовардро бо дугонаҳояш аз об ғун мекард. Духтарон бо ҳам шӯҳӣ мекарданд, базлаҳои намакин мегуфтанд. Кию чувашон ба атроф танин меандохт.

Чашми Моҳак ногоҳ ба кундае афтод. Яке хост он кундаро нигоҳ дошта, бо мадади дугонаҳо ба соҳил кашад. Азбаски кунда вазнин ва суръати об зиёд буд, Моҳак мувозинатро гум кард, ба рӯд афтод. Духтарон аз ҳарос фарёд бардоштанд. Моҳак ҳар қадар талоши ба соҳил наздик шудан мекард, об ӯро ҳамон андоза ба оғӯши мавҷҳояш кашида, аз соҳил дур мебурд, ба сангҳои сари роҳаш мезад. Моҳак ин саҳраҳоро даст гирифтани мехост, вале онҳо лағжон буданд. Агар дар ҳамин вақт дастоне сӯяш дароз намешуданд, талоши

обу ин духтараки камқувват бо пирӯзии об анчомиданаш аён буд. Ин дастони сайёди ҷавон буд, ки аз шикор бармегашту фарёди духтаронро шунида, ба имдодашон шитофт. Шитофту бебок худро ба рӯд зад ва духтарро ба соҳил кашид. Сипас духтари беҳолро озод бардошта, рӯи сабзаҳо бурд ва нарма гузошт. Духтарак ба назараш хеле сабук ва очизу нотавон намуд. Ба ӯ раҳмаш омад. Умуман ба чинси зан раҳмаш омад. «Хайрият, ки мардҳо ҳастанд, – аз дил гузаронд ӯ, – вагарна ҳоли ин бечораҳо чӣ мешуд?»

Моҳак ин дам ба худ омада, ба атрофиён менигарист. Оне ки нигоҳаш ба сайёди ҷавон афтод, ба рухсораи рангпаридааш сурхӣ дамид. Ин сурхӣ чунон одиву табиӣ ва ин нигоҳ чунон самимӣ буд, ки чизе дар дили ҷавон таҳ нишаст ва ба рухсораҳои ӯ низ сурхӣ дид...

Сайёди ҷавон пас аз ин ҳодиса дигар ба чинси зан бепарво буда наметавонист. Акнун ҳар гоҳ ки аз шикор бармегашт, бо гӯшаи чашм ба духтарони рӯйбому саридевор менигарист. Нигоҳи ҷавон байни духтарон касеро меҷуст, ки дилаш боре аз нигоҳаш таҳ ништа буд.

Аммо Моҳак байни нозирон набуд. Ин сайёди ҷавонро ошӯфта мекард. Ӯ тире туфангро дар хона монда, найи худро гирифта, аз деҳ берун мерафт. Дар домани кӯҳи Шеданзо оташ мегиронд, баъд найи худро ба лаб монда, менавохту менавохт.

Суруди най ба атрофу акноф, ба фарозу нишеб паҳн мегашт. Ба деҳ мерасид, аз равзанаҳо медаромад, ба кӯдакон афсона мегуфт, ба беморон шифо меҳост, гаҳвораи тифлонро меҷунбонд ва танҳо касеро ба дидор меҳост. Он кас ин дам дар кунҷи хона пойҳояшро ба оғӯш гирифта ништа буда чӣ кор карданашро намедонист. Шарм мегуфт, ки биншин, дил амр мекард, ки бархез! Тарозуи ақл гоҳ сӯи ину гоҳ сӯи он мегашт ва Моҳаки нозанин дудила буд. Танҳо рӯзи севум бо фармони дил бархост. Ӯ бархосту дар худ аз худ кушода шуд – то ғижирросаш ба гӯш сахт нарасад, абрҳое ки рӯи моҳро пӯшида буданд, зуд пароканда шуданд – то роҳи ӯ равшан бошад, дарахтон навдаҳои худро бардоштанд – то сари ӯ ба онҳо барнахӯрад, сангчаҳои сари роҳ ғелида худро канор гирифтанд – то пойҳои барахнаи ӯ ба онҳо зада озор наёбад.

Аммо Моҳак ҳамаи инро пай намебурд. Вай сари зебои худро баланд бардошта, сӯи оташе ки дар синаи торикӣ забона мезад, шитоб мекард. Шитоб мекарду бовар дошт, ки барвақт сайёди ҷавонро дӯст медорад. Чунон дӯст медорад, ки ин тавр танҳо осмони соф, дамидаи субҳ, шикуфаи дарахт ва тифлаки бегуноҳро дӯст медошт. Ҳар-

чанд ки ӯ аз рӯи бому сари девор сайёдро наззора накардааст, ҳарчанд ки рӯймолчаи гулдӯзиашро пеши пой сайёд напартофтааст...

* * *

Рӯзҳо пайҳам мегузастанд. Акнун сайёди чавон ҳар бегоҳ дар домани кӯҳи Шеданзо оташ меафрӯхту Моҳаки нозанин ба дидори ӯ мешитофт. Байни онҳо чӣ суханҳое радду бадал мегашт, ғайр аз сангу буттаҳо ва ин кӯҳи муҳри сукут ба лаб зада дигар касе хабар надошт. Танҳо мардуми деҳ пай мебурданд, ки аз он рӯзе ин ду дилдода бо ҳаманд, дигар гургҳои гурусна ба рама дарнамеафтанд, тармаҳо ламида киштзорҳоро пахш намекунанд, обҳез пулҳои ларзонро рӯфта намебарад, хазону зимистон зуд сар меоянд, баҳору тобистон дерёзанд, бедардӣ, беғамӣ ва бемаргӣ аниси ҳар хонадон гардидааст. Онҳо ниёиши ин ду дилбохтаро мекарданд, ки абад бо ҳам бошанд.

Аммо зиндагӣ, чунон ки ҳамвора бо инсон мекунад, ба ин ду ошиқ низ имтиҳоне фиристод.

Моҳак ҳарчанд сайёди чавонро ба роҳ андохтани мешуд, ки хуни ҷонварақонро нарезад, вай сарпечӣ мекард. Зеро меҳри сайёди андар хуни ӯ, хун ба ҳар нуқтаи тани ӯ дар ҳаракат буд. Вай дили шаб Моҳакро гусел менамуду ба хонааш рафта, ду-се соат хоб мекард ва чашми рӯз накафида, бедор мегашту туфанги пилтагиашро гирифта, аз пайроҳаҳои шинос боло мешуд. Боло мешуду байни қуллаҳо худро чун уқоби аз замин баҳавохеста озод ҳис мекард. Нақшҳои рӯи пайроҳаҳо гӯё ҳарфҳои дар санг навиштае буданд, ки осон меҳонд ва ҳамеша қароргоҳи оҳувонро беҳато муайян мекард. Оҳувон дар ғафлат монда, аз хайли худ як ё дуру талаф дода, фирор менамуданд. Тақкаи сархайл аз ин офат роҳи ҳалосиро надида, рамаашро боло мебурду боло мебурд. Вале сайёди чавон низ гӯё фарзанди оҳу буд, ки аз онҳо қафо наменонд.

Агар фалокате рӯ намедод...

Оҳуи захмие аз дунболагии сайёди чавон ноилоч монда, худро ба вартае афканд. Ин вартаро Дӯзахак мегуфтанд. Бимгоҳе буд, ки ҳатто оҳувон ёрои ба он фурумадан надоштанд, магар ки аз таъкиби одам ё дарандае ночор мемонданд, худро ба он афканда нобуд месохтанд. Сайёди чавон аз пайи оҳуи захмӣ дар гармогармии таъкиб то ба нисфи он варта фурумаду ба дилаш ваҳм роҳ ёфт. Чунон роҳ ёфт, ки агар ба тани шах часпида кӯшиши баромадан ё фурумадан мекард, дасту пойҳояш меларзиданд. Аз дили ин чавони далер бо дидани ин ҳол ғирев баланд гашт. Ӯ ба осмон рӯ оварда, зорӣ ме-

кард, ки «Худоё! Ба дили ман бовар бахш, то аз ин варта бирахам. Чун бирастам, дигар қасди ҷонваре нахоҳам кард!»

Аммо осмон хомӯш буд, варта хомӯш буд, сангу буттаҳо ҳама хомӯш буданд. Аз ин хомӯшӣ ҷавон тамоман рӯҳафтода гашт ва нахустин бор чун қудак гирифт... Ӯ гиристу кӯҳи ғунуда таконе хӯрда бедор гашт, тармаҳо ламида сӯи киштзорҳо сарозер шуданд, аз кучое тӯдаи гургҳои гурусна пайдо гашта, ба рамаҳо дарафтоданд, обхези нобаҳангом ҳама пулҳоро шуста бурд, дар деҳ яқбора аз ҷандин хона навҳаи мотам баланд гашт... Он гоҳ мардум пай бурданд, ки ба сайёди ҷавон нохушии рӯй додааст.

Мӯйсафедон се ҷавони ҷасур, се паҳлавони ғаюрро ба суроғи сайёди маҳбубашон фиристоданд. Ҷавонон ўро се рӯз ҷустанд, охируламр назди он варта расиданд, ки сайёд аз зер овоз дод.

Ҷўяндагон, ки овозаи Дўзахакро шунидаву худашро надида буданд, ҳоло ба он менигаристанду ангушти ҳайрат мегазиданд. Майдоне ба андозаи Сармаддеҳ гӯё ҳаштак фарсанг ба зер ҷўкидааст. Чор сӯй шаҳҳои азамат, ки танашон дунг ва суфачаҳои хурд-хурд доштанд. Масофаи суфа ва дунгҳо аз якдигар се-чор қадӣ найза буд. Маҳз ҳамин дунгу суфаҳои боло имкони ба сайёд ресмон партофтандро намедоданд.

Се ҷавони ҷасур, се паҳлавони ғаюр лаби он бимгоҳ истода буданду ба тани шахи муқобил, ки дар як суфачаи он ҷавон дармонда буд, менигаристанд. Илочи аз он варта раҳонидани ҷавонро намедонистанд. Ниҳоят маҷбур шуданд, бо сарҳои ҳам ба деҳ баргарданд ва хар ҷӣ дида буданд, ба мӯйсафедон ҳикоят кунанд.

Мӯйсафедон сарҳои аз гузашти вақт сафедшудаашонро афсӯсхӯрон мечунбониданд, зеро медонистанд, аз он варта халос кардани ҷавон кори ношуданист. Аз Моҳак низ пинҳон доштани ин хабар маъно надошт. Онҳо ҷавононро фиристоданд, то хар он ҷӣ дидаанд, ба ў бигўянд.

Моҳак ин хабарро ором шунид. Фарёд набардошт, мӯй нақанд. Ҷавонон аз ин кирдори ў хеле дар ҳайрат монданд, вале беҳарф баргаштанд.

Моҳак он шаб хеле барвақт хоб рафт ва вақти бонги хурӯс аз хоб бедор гашта, аз хона баромад. Бо пайроҳаи кӯҳӣ боло мешуд. Ором буд, шитоб намекард. Хаёлан тифли нармаки зебоеро медид, ки дастакони мулоимашро ба гардани ў ҳалқа кардааст. Хандаи беғамонаи ўро мешунид, ки алъон аз хар теппаву пушта акси садо медиҳад.

Вай бо сари баланд ва дили молмоли муҳаббат мерафту кӯшиш мекард, ҳиссиёти дар дилаш ҷўшидаро нигоҳ дорад. Вале онҳо тар-

кида берун заданд. Ба ёнаву пуштаҳо суруде паҳн гашт, ки ҳатто сахроҳои беҳис ва қарахтро забон мебахшид. Суруде ки кӯҳи хуфта-ро бедор мекард. Ҳама атрофу акноф ин дам гӯшу хуш шуда буд. Ҳатто вартаи Дузаҳак, ки бо даҳшату салобаташ ҳамаро ба ваҳм меовард, ин дам ҳақиру нотавон метофт.

Чавон аз поён ин сурудро мешунид. Мешуниду ба тани аз гуруснагиву ташнагӣ беҳолгаштааш қувват медамид. Овоз медод, ки «о, мани бадбахт дар ин ҷоям, дар ин ҷо!»

Аммо то Моҳак гӯё садои ӯ намерасид, ки сӯи варта назар намекард ва ба фарёди ӯ ҷавоб намедод. Гирди он бимгоҳ мегашту суруд меҳонд. Он гоҳ сайёди чавон ба тани шах часпида, каме боло баромада, ба умеде ки шояд аз ин масофа ўро шунавад, фарёд намуд: «О, мани худозада, ин ҷоям, ин ҷо!»

Аммо овози ӯ то Моҳак намерасид. Боз болотар баромада, овоз дод. Вале Моҳак ҳамона сурудхонон ўро даъват мекард. Баъд сурудаш ба ин мазмун гузашт:

«Кучой ту, эй дӯсти ваҳшиён? Чаро бедарак шудӣ? Магар касе ки дастони бақуввати туро боре гирди миёнаш дидааст, қодир аст онҳоро фаромӯш кунад? Ту маро бо бӯсаҳои худ бадодат кардӣ ва акнун дилам ба ҷӯпонбачае ки бегоҳон назди хонаам меояду рамуз мекунад, бепарво буда наметавонад... Кучой ту, кучо?»

Як лаҳза заминро осмон ба назари сайёди чавон тира гашт. Дар ғазаб шуд ва бепарво ба тани шах часпида баромадан гирифт, то адаби он ҷӯпонбача ва ин духтари аҳдшиканро бидиҳад...

АСПИ ОБӢ

Император Калигула барои аспи худ Интситатус (Тезтак) аз мрамор оғил ва аз оҷ охур созонд... мегӯянд, ки вай Интситатусро консул таъйин кардани буд.

Гай Светоний Транквилл

Мард ба аспи хушсурате савор пайроҳаи кӯҳиро боло мешуд.

Мард рӯи зин, зин рӯи асп, асп рӯи кӯҳ, кӯҳ рӯи замин, замин дар фазо буду давр мезад. Ҷунон давр мезад, ки касе пай намебурд, ки замин давр мезанад.

Ҳама ашё, ҳама мавҷудот, ҳама зухурот байни худ дар мувозина буданд. Аммо мард инро намедонист.

Пайраҳае ки асп рӯи он мерафт, то ба кӯли Кахрабо мебурд. Кӯл

дар жарфи Ремон, жарфи Ремон дар дараи Зиндон, дараи Зиндон дар кӯҳи Обшорон воқеъ буд.

Асп бар фароз вазнин-вазнин сум мемонд, ҳарчанд дар роҳи ҳамвор сокин-сокин меомад. Аён буд, ки ба чунин роҳ ошно нест, аён буд, ки на барои фароз табиат ӯро офаридааст.

Ҳароина аспе буд сумаш рӯин, мӯяш симин, гарданаш очин, чашмаш киргин, ёлу думаш абрешимин. Қисса кӯтоҳ, аспе буд, ки кас аз тамошояш сер намешуд, гӯё ҷонвар не, духтар бошад. Чунон духтаре ки дар ҳақаш мегӯянд: агар об хӯрад, аз гулӯяш метобад.

Ҳо, метобид об аз гулӯи ин ҳайвони фалакиву самакиву ғалатӣ, метобид.

Мард аспбоз буд. Аз оғоз, ба қавле ханӯз дар гаҳвора шиҳаи аспро шунида буд мард. Вақти зода шудан вай гиряву фарёд накард, шиҳа кашид. Чун асп шиҳа кашид. Доя кар буди ин шиҳаро нашонид, модар зирак буди ин нақсро пинҳон дошт. Баъдтар вайро гум мекарданду дар охури асп хобида меёфтанд. Меёфтанду гум мекарданд. Галабон ба деҳаш меовард.

Мард ба аспи хушсурате савор пайроҳаи кӯҳиро боло мешуд. Асп вазнин-вазнин сум мемонд ва ба андешае банд буд мард. Пайроҳаи дудранге ки асп рӯи он мерафт, то кӯли Каҳрабо мебурд.

Ягона кӯле ки монои баҳр мавҷ мезад. Ягона кӯле ки дар он тӯфон меҳаст. Ягона кӯле ки... аспи обӣ дошт.

Аспи обӣ дошт кӯл ва мард аз он насл гирифтанд меҳост.

Асп танҳо шаб ба пайдо меомад.

Шабхангом аспи обӣ аз кӯл мебаромаду дар марғзори атроф мечарид. Чунон мечарид, ки сабзае зери сумаш ҳам намехӯрд, нақше пас аз ӯ дар соҳил наемонд.

* * *

Мард ба аспи хушсурате савор пайроҳаи кӯҳиро боло мешуд.

Мард рӯи зин, зин рӯи асп, асп рӯи кӯҳ, кӯҳ рӯи замин, замин дар фазо буди давр мезад. Чунон давр мезад, ки касе пай намебурд, ки замин давр мезанад. Мард низ аз гардиши замин беҳабар буд.

Аммо мард аз вучуди ҷонваре боҳабар буд, ки дар худ ҳама чизро дорад: латофату карохат, заковату ҳамоқат, часорату муҳофат, ша-рофату разолат... Дар худ ҳама чизро анбошта ин ҳайвони фалакиву самакиву ғалатӣ, дар худ ҳама чизро ғундошта ин ҳайвони ғалативу самакиву фалакӣ, ҳама чизро!

Дар ин обрав, дар ин ноҳия, дар ин кишвар, дар ин дунё аспи хушзоте, аспи бодпое, аспи машхуре набуд, ки мард надонад,

маълумоте надошта бошад. Барои насл гирифтани вай омода буд, ки то ба ун дунё равад, агар он ҷо аспи асиле, аспи хушгиле, аспи зӯрпиле мавҷуд бошад. Чунон ки ба Қафқоз рафт, то аз як аспи охупои абхозӣ насл бигирад, чунон ки шабона рустӣ сарҳадро гузашт, то аз як сиёҳмушкини афғонӣ насл бигирад.

Сиёҳмушкинро мард ғангоми лаби рӯд обхӯрӣ фуромаданаши дида, шайдо шуд. Чунон шайдо шуд, ки тайёр буд, сарҳадро гузашта, он аспро бидуздад. Валекин ин ғиларо ҷавонмарди надонист. Барои ба он асп соҳиб шудан дарёро гузаштан шарт ҳам набуд, мард метавонист модии наботиашро ба сиёҳмушкин намояду худӣ асп сарҳадро гузашта ояд. Аммо ин ғиларо низ дархӯр надонист.

Аз сиёҳмушкин куррае ба дунё омад, ки то ҳол мардуми ин обрав, на танҳо мардуми обрав, балки қулли кишвар дар ёд доранд. Он курра, ки баъдтар бо номи Охутак машҳур гашт, бодпотарин аспи кишвар шуд.

Пас аз Охутак мард боз як зоти дигаре тарбия намуд, ки дар бузкашӣ рақибӣ ҷашмрасе надошт. Рӯзе ки пой Сафдар – аспро ҳамин тавр номида буд, шикасту онро сар буридад, ба мард чунин намуд, ки пой худӣ ӯ шикастаасту сар мебурандаш.

Баъди ин ҳодиса мард як сол аз асп канора ҷуст ва гумон дошт, ки минбаъд низ худро канора мегирад.

Аммо вай марде буд, ки дар ғахвора шиҳаи аспро шунида буд.

* * *

Мард ба аспи хушсурате савор пайроҳаи кӯҳиро боло мешуд. Асп бар фароз вазнин-вазнин сум мемонд, ҳарчанд дар роҳи ҳамвор сокин-сокин меомад.

Мард рӯи зин, зин рӯи асп, асп рӯи кӯҳ, кӯҳ рӯи замин, замин дар фазо буду давр мезад.

Пайроҳаи дудранге ки асп рӯи он мерафт, то ба кӯли Каҳрабо мекӯлд. Ягона кӯле ки моноӣ баҳр мавҷ мезад. Ягона кӯле ки дар он тӯфон меҳаст. Ягона кӯле ки.... аспи обӣ дошт.

Аспи обӣ танҳо шаб ба пайдо меомад. Аз кӯл мебаромаду дар марғзори атроф мечарид. Агар ҳузури ҷондореро дар пасу пеш пай барад, зуд худро ба кӯл афканда, ғайб мезад.

Кам қасоне буданд, ки зуҳури аспи обиро ба ҷашми сар дида бошанд. Аксар меғуфтанд, ки шиҳа кашидани обаспро шунидаанд. Аммо мард хостгори шаҳсе буд, ки обаспро дар ҳақиқат дида бошад.

Мард мардумро мепурсид, мард ба мардум танг медавӣ, ки охир кӣ дидааст он ҳайвони фалакиву самакиву ғалатиру, кӣ?!

Мардум якеро ном мегирифтанд, он яке ба дигаре ишора мекард, он дигарӣ ба гардани севум ҳавола макард... ва ба ҳамин минвол.

Мард шахсеро ки обаспро дида буд, билохира пайдо кард. Пирзоле пайдо кард шалу кару кӯр, базӯр ҳарф мезад. Чунон ҳарф мезад, ки душвор буд фаҳмидан, ки чӣ мегӯяд.

Мард бо сад мушкила, бо имову ишора ба ин мӯйсафеди садсола, ба ин пирзоли аздакёнусмонда матлабашро баён кард.

Лахзае гӯё қомати амидаи мӯйсафед боло шуд, чашмони хирааш нурполо шуд, овози наҳифаш бурро шуд. Мард пай бурд, ки пирзол ўро фаҳмид, саропо гӯш, гӯш, гӯш шуд.

– Мо рамаро паси кӯҳи Обшор бурданӣ будем,– ҳикоят оғоз кард мӯйсафед. – Шарикам аз ман пештар сӯи ағба рафта буд, то бифаҳмад, ки роҳро тарма гирифта ё на. Бо ман рама, сағ ва як модии баориатгирифта монда буданд. Шаб моро қариби кӯли Каҳрабо дарёб кард ва мо шабгузаронӣ ҳамон ҷо мондем. Гӯсфандон камари кӯҳ хобиданду ман назди кӯл оташ гирондам. Сағ низ дуртар аз ман ҳалқа гирифт. Модии ин дам қариби кӯл мегашту аз мо дур мешуд. Ман инро раво дидам ва ҳеҷ парво накардам. Шаб аз нисф гузашта, оташ хомӯш шуда, маро ғанаб бурда буд, ки баногоҳ аккоси сағ бедорам кард. Теги нигоҳи сағро гирифта назар кардам ва аз он чӣ дидам, ҳам ҳайрату ҳам тарс пахшам кард.

Ман аспи нуқрамоно дидам, сап-сафед мисли нури моҳтоб, дурахши танааш чун дурахши офтоб, ҷилои ёлу думаш ба сони ҷилои шаҳоб. Аз баданаш қатраҳои об шорида, ба замин меафтоданд, қатра не, балки ситораҳои фурузон аз осмон бар остон мерехтанд. То бадон рӯз ва баъд аз он ман ба ин зебӣ муъҷизае надида будам ва надидам.

Пирмарди садсола, пирзоли аздакёнусмонда хомӯш шуд.

Мард аз ҳаяҷон пораи болини беморро мушт мекард. Чунон мушт мекард, ки ангуштонаш аз дард кабуд мегаштанд.

Мӯйсафед шояд он лахзаро пеши назар оварда, ҳаловат мебурд, аммо мард қудрати лом гуфтан надошт.

– Сағ аз бедор шудани ман шерак шуда, ба пеш тохт, аммо аспи нуқрамоно худро ба кӯл андохт. Он лахза як умр пеши назарам аст. Баробари ҷаҳиши асп оби кӯл дударрон шуд, чунон ки харбузаи ҷарс бо расиши корд дударрон мешавад. Ва асп ҳамвор, бовиқор, чун зулфиқор ба он ҷоки фуру рафт. Асп ба он ҷоки фуру рафту оби кӯл боз ба ҳам пайваст, чунон ки себи дукафонро ба ҳам пайвандӣ. Валекин дар фуругоҳ то дер ситорагони бешумор медурахшиданд. Ба ман

чунин менамуд, ки ситораҳо як-як аз сатҳи кӯл канда шуда ба ҳаво мераванд, то ба сақфи осмон овеза шаванд.....

Пирмарди садсола, пирзоли аздакёнусмонда боз сукут варзид, хеле сукут варзид ва ниҳоят гуфт:

– Ман он ҳамаро рӯзи дигар ба шарикам гуфтам, вай бовар накард, касе бовар накард ва ту ҳам бовар надорӣ, ҳарчанд ки ин қадар батаъкид ҳақиқати ҳолро доништан мехостӣ ва донистӣ.

* * *

Мард рӯи зин, зин рӯи асп, асп рӯи кӯҳ, кӯҳ рӯи замин, замин дар фазо буду давр мезад. Чунон давр мезад, ки касе пай намебурд, замин давр мезанад. Мард ҳам ба гардиши замин бовар надошт, ҳарчанд ба вучуди аспӣ обӣ бовар дошт. Аспро надида, аз пирмарди садсола, аз пирзоли аздакёнусмонда васфи онро шунида, бовар кард. Чунон бовар кард, ки дигар хобу ҳӯро фаромӯш кард.

Мард модӣёнкуррае тарбия кард, то аз аспӣ обӣ насл бигирад.

Мард модӣёнро бо тухми мурғу бо чави нимраса парвариш мекард, ки мӯю пӯшташ чило диҳад, рағу паяш пур бошад, насли бақуввате ба бор орад. Насле ба бор орад, ки то имрӯз монандашро касе надидаву баъд аз ин низ набинад.

– Он гоҳ мурӣ ҳам, беармон мемури, – мегуфт мард пеши модӣёни худ, – зеро одамӣ ҳамагӣ як бор ба дунё меояд ва тӯли умраш он қадар кӯтоҳ аст, ки метавонад фақат як нишонаи комил созад, эҷод кунад, пайдо намояд ва аз худ ба ёдгор гузорад, чунончи Фирдавсӣ – «Шоҳнома», Мавлавӣ – «Маснавӣ», Мирзо Бобаки Ҳусайнӣ – ангури ҳусайнӣ, Меҳмони Камонгаронӣ гӯсфанди ҳисорино ба ёдгор гузаштанд аз худ ва аз ман... насли аспӣ обӣ...

Мард модӣёни бо чави нимраса ва тухми хом парвардашро ба кӯли Кахрабо овард. Мард аз ин пеш Кахраборо надида буд. Меғуфтанд, ки ҳар хасу хошоке ки ба оби кӯл партоӣ, зуд ба қаър – магар ба коҳдони аспӣ обӣ? – фуру меравад, аз ин рӯ кӯлро Кахрабо меғӯянд.

Бегоҳ буду оби кӯл нарма-нарма мавҷ мезад. Чунон нарма-нарма мавҷ мезад, ки аз пурасор будани ниҳодаш дарак меод. Аз ин латмаҳо оҳанги пасте хеста, ба саҳраву шаҳҳои соҳили чап бархӯрда, пажвок меод. Ин акси садо нисбат ба оҳанги мавҷ баландтар буд ва ҳар қадаре торикӣ фаро расида ғализ мегашту атроф хомӯш, ин овоз ғаронтар садо меод. Чунон садо меод, ки шиҳа кашидани аспро ёдрас мекард. Аз он ки садо монои шиҳаи асп меҳест, мӯй ба пушти марди аспбоз сик мезад.

Моҳтобшаб буду чашми кӯл чило медод.

Мард модиевро ҳайдав гузошта, худ дар камари кӯҳ чо гирифт. Ҳатто ёрои оташ гирондан надошт. Мард худро ба ҷомае печонду ба тани шах такакунон мунтазир шуд. Он қадар мунтазир шуд, ки ғанабаш бурд ва шиҳаи асп бедораш кард. Бедораш карду ба ӯ муъҷизае намуд. Паҳлӯи модиев вай аспи симгунае дид сап-сафед мисли нури моҳтоб, дурахши танааш чун дурахши офтоб, ҷилои ёлу думаш ба сони ҷилои шаҳоб буд.

Аз баданаш катраҳои об шорида, ба замин меафтоданд, қатра не, балки ситораҳои фурузон аз осмон бар остон мерехтанд...

* * *

Мард ба аспи хушсурате савор пайроҳаи кӯҳиро боло мешуд.

Мард рӯи зин, зин рӯи асп, асп рӯи кӯҳ, кӯҳ рӯи замин, замин дар фазо буду давр мезад. Чунон давр мезад, ки мард бовар надошт, ки замин давр мезанад.

Мард ба вучуди аспи обӣ бовар дошт, зеро онро бо чашми сар дида буду модиевни бо ҷави нимраса ва тухми хом парвардааш аз обасп насле чашми интизорӣ дошт. Ёздаҳ моҳ пас модиев куррае ба дунё овард, ки мардум бо диданаш ангушти ҳайрат мегазиданд. Ба ин зебӣ, ба ин расоӣ касе аспе надида буд. Вақте ки курра роҳ мегашт, ё чоргома мерафт, ба назар чунин менамуд, ки сумҳои ӯ ба замин намерасанд. Зеро сабзаҳо аз зарби сумаш ҳам намерӯйданд, вазни сумаш ҳатто дар замини шудгор нақше намеронд.

Овозаи ин муъҷиза ба гирду атроф зуд паҳн мешуд ва мардум аз дуру наздик ба тамошо меомаданд. Харидороне низ пайдо шуданд, ки ба ивази курра пули зиёде доданӣ буданд.

Аммо соҳиби курра ҳарфе дар ин бора шунидан намероҳост.

Мард бо як меҳре аспи худро парво мекард. Мард бовар дошт, ки аз ин курра аспи дилхоҳӣ ӯ ба воя мерасад. Танҳо аз рӯи ҳокӯда неву дар тунукобаҳо ғел зада ҳобидани курра ҳавф мебуд ва боз сад таассуфи дигар меҳӯрд, ки ҳайвони гаштхафиф аз ҷинси заиф аст.

Ҳароина курра ба ҳайвони расидараге мубаддал гашту мард онро Шангул номид. Шангул аспе буд сумаш рӯин, мӯяш симин, гарданаш очин, чашмаш қиргин, ёлу думаш абрешимин. Қисса кӯтоҳ, аспе буд, ки кас аз тамошояш сер намероҳ, гӯё ҷонвар не, духтар бошад. Чунон духтаре ки дар ҳаққаш мегӯянд: агар об хӯрад, аз гулӯяш метобад.

Ҳо, метобид об аз гулӯи ин ҳайвони фалакиву самакиву ғалатӣ, метобид.

Овозаи Шангул то ба дурихо рафта буду мардум аз ҳар канор ба диданаш меомаданд. Ба диданаш меомаданду ангушти ҳайрат мегазиданд ва меғуфтанд, ки соҳиби чунин асп хушбахттарин одами дунё бояд бошад!

Аммо соҳиби асп хушбахт набуд.

Мардро боз шабҳо хоб намебурд, мардро боз ноқисии эҷодаш азоб меод, мардро боз хумори аспӣ обӣ мегирифт, ки пас аз он шаби лайлатулқадр дигар шабеҳаш, гардаш, пайкараш аз пеши назар дур намешуд. Чашм мепошиду аспӣ обиро меид, ки қатраҳои об аз баданаш шорида, ба замин меафтанд, қатра не, балки ситораҳои фурузон аз осмон бар остон мерезанд...

Вақте ки қурра асп шуд, мард онро зин зада, савор шудан хост. Ду-се моҳ омад, ки асп ба зин одат кунад, ду-се моҳ омад, ки асп ба савор одат кунад, ду-се моҳи дигар омад, ки асп раҳвори соқинараг шавад, ҳарчанд ҳамоно ҷарсу нотарс буд.

Аммо ин нақс ба назари мард сахл метофт.

Зеро мард нияти дигаре дошт.

* * *

Мард ба аспӣ хушсурате савор пайроҳаи кӯҳиро боло мешуд.

Мард рӯи зин, зин рӯи асп, асп рӯи кӯҳ, кӯҳ рӯи замин, замин дар фазо буду давр мезад. Ҳама ашӯ, ҳама мавҷудот, ҳама зухурот байни худ дар мувозина буданд.

Аммо мард инро намедонист.

Мард вучуди аспиро медонист, ки дигар ҳамрангаш дар қуллӣ олам набуд. Мард меҳост аз он насл бигирад, насли дувум. Шангул бояд насл ба бор орад, ки мислашро касе надидаву васфашро касе нашунида бошад. Ин насл бо номи ӯ дар таърих хоҳад монд.

Пайраҳае ки асп рӯи он мерафт, то кӯли Каҳрабо мебурд. Қӯл дар жарфи Ремон, жарфи Ремон дар дараи Зиндон, дараи Зиндон дар кӯҳи Обшорон воқеъ буд. Мард то шом он ҷо расидан меҳост ва расид. Оби қӯл гарон-гарон мавҷ мезад. Чунон гарон мавҷ мезад, ки аз ноором будани ниҳодаш дарак меод. Оҳанги вазнине аз он латмаҳо хеста, ба саҳраву шаҳҳои урӯни соҳили чап зада, аксандоз мешуд. Акси садо назар ба оҳанги мавҷ баландтар буд ва ҳар қадре торикӣ ғализ мегашту атроф хомӯш, ин овоз гарантар шуда, шихаи мастанаи аспони гушнро ба хотир меовард. Аз он ки навои қӯл ин дафъа чунин меҳест, ба пушти марди аспбоз мӯяк медамид.

Моҳтобшаб буду чашми қӯл чило меод.

Мард модӣро аз зину афзор озод карду ба ҳайдаи гузошт, аммо

худ ба ҳар эҳтиёт дар камари дуртарини кӯҳ чо гирифт. Чунин наво додани кӯл ба ӯ хуш наомад.

Ё сахт ба андеша фуру рафт, ё ҳаёле ба чӣ мақсад ҳозире нозир будани худро фаромӯш кард, ё орзуҳои ширин ӯро ба олами фиребои худ бурданд, ки аз пайдо шудани аспӣ симгуна дар паҳлӯи Шангул ғофил монд.

Мард аспӣ нуқрамоное дид сап-сафед мисли нури мохтоб, дурахши танаш чун дурахши офтоб, ҷилои ёлу думаш ба сони ҷилои шаҳоб. Аз баданаш қатраҳои об шорида, ба замин меафтоданд, қатра не, балки ситораҳои фурузон аз осмон бар остон мерехтанд.

Дили мард сахт-сахт ба тапиш даромад. Чунон ба тапиш даромад, ки худ беҳабар домани ҷомаро ҷанг мезад, чунон ҷанг мезад, ки панҷаҳояш аз дард кабӯд мегаштанд, чун он рӯзе ки бори аввал аз пирмарди садсола, аз пирзоли аздакёнусмонда ҳикояти аспӣ обиро шунида буд.

Аспӣ обӣ ва Шангул гардан ба гардан монда, тан ба тан фушурда, фук ба фук ниҳода... меҳрубониҳо мекарданд бо ҳам. Гоҳ Шангул гирди кӯл ҷоргома мерафту симгуна ба дунбол, гоҳ аспӣ обӣ пеш-пеш сумак мезаду Шангул аз пас.

Ин манзара он қадар гуворо, он қадар дилрабо, он қадар ба рӯё моно буд, ки мард саропо ҷашм, ҷашм, ҷашм шуд.

Мард билкул фаромӯш кард, ки Шангулро баҳри чӣ ба Каҳрабо овардааст.

Султони шаб шом хӯрда, ситорагони само як-як нопадид мешуданд. Ба руҳсораи тираи осмон сапеда медамид ва кӯҳистон ҳамёза мекашид.

Мард дид, ки боз обаспу Шангул паҳлӯи ҳам қарор гирифтаанд ва ба як нуқтаи муайяни кӯл менигаранд. Мард аз вазъи исти ин ду ҷонвари зебо ҷизеро пай бурд, ки онро қаблан бояд медонист.

Аммо ҳоло фурсат рафта, ҳасрат омада буд.

Оби кӯл ҷӯш мезад. Мавҷҳои бузург мавҷҳои хурдро хӯрда, боз бузургтар мешуданд. Оҳанги дигаре аз ин хӯрохӯр хеста, ба саҳраву шаҳҳои урёни соҳили ҷап зада, аксандоз мешуд. Ҳар қадаре ки сапедаи осмон зиёдтар мегашту атроф зиндатар, ин овоз баландтар шуда, ғиреви саворонро ҳини бузқашӣ ба хотир меовард. Аз он ки навои кӯл монои ғиреви саворони бузқаш буд, ба пушти мард арақи сард мезаҳид. Ва аз ҳаяҷон домани ҷомаро ҷанг мезад. Чунон ҷанг мезад, ки ангуштонаш аз дард кабӯд мегаштанд, чун он рӯзе ки аз мӯйсафеди садсола, аз пирзоли аз дакёнусмонда бори аввал ҳикояти аспӣ обиро шунида буд.

Банобаҳ оби кӯл ором гирифт. Чунон хомӯшии ба миён омад, ки пеш аз борону барқ дар кӯхистон ба мушоҳида мерасад. Мардро чунин намуд, ки ин дам ҳама чиз аз ҳаракат монд, ҳама чиз дар интизории гароне қарахт гашт. Ин хомӯшии якдама гӯё ишорае буд, ки аспӣ обӣ ва Шангул ба кӯл ҷаҳиданд. Баробари ҷаҳиши аспӣ оби кӯл дударрон шуд, чунон ки харбузаи ҷарс аз расиши корд дукафон мешавад. Ва он ду асп ҳамвор, бовиқор, чун зулфиқор ба он ҷок фуру рафтанд. Аспӣ ба он ҷок фуру рафтанду оби кӯл боз ба ҳам пайваст, чунон ки себи дукафонро ба ҳам пайвандӣ. Валекин дар фуругоҳ то дер ситорагони бешумор медурахшиданд. Ба мард чунин менамуд, ки ситораҳо як-як аз сатҳи об канда шуда ба ҳаво мераванд, то ба ғӯши осмон овеза шаванд.

Мард то хеле қарахту гунгу қар ба оби кӯл менигарист. Баъд ба худ омад. Худро дар жарфи Ремон, дар дараи Зиндон, дар кӯҳи Обшорон танҳо дид. Чунон танҳо дид, ки ҷомаро ба сар қашида, аввал бесадо, баъд ҳой-ҳой гирист, ҳарчанд вақти сар буридани Сафдар нагириста буд, ҳарчанд ҳеч гоҳ нагириста буд.

...Вақте ки мард зинафзори модӣро ба пушт гирифта, аз камари кӯҳ ба пайроҳаи қади кӯл фурумад – ин дам офтоб аз қуллаи Обшорон як қади найза баланд гашта буд – андаруни об, қариби соҳил ҷасади бечони Шангулро дид.

Шангули ғариқи ҷашмвоз бо як нигоҳи гунге ба Худованди худ менигарист.

ШИРИН

Қасри пуршукӯҳе рӯи реги соҳил сохта буданд. Аз реги заромехти Кафкрӯд. Офтоб шаъшаа меафканду қаср ба ҳафт ранг медурахшид. Ва духтараки сафедпӯсти ғизолҷашм ба ин муъҷизаи сохтааш менигаристу завқ мебурд.

– Шилин! – садо қард ўро писараке ки дар паҳлӯяш менишаст. – Ин хонаи ту?

Духтарак он қадар ба олами худ фуру рафта буд, ки ўро намешунид. Писарак ба домани ў ҷанг зада, духтаракро аз олами рӯёиаш берун қашида, суолашро тақрор қард:

– Шилин, ин хонаи ту?

Духтарак ҳаёле боҳайрат ба писараки даҳонвоз, ки ду дандони ашқаш рехта буд, нигарист, баъд боз ба қасри сохтааш ва ба оҳанги гуфтори писарак тақлидкунон посух дод:

– Комлон, ин касли палии обӣ, хонаи Шилин ҳо ана дар паси теппа, бомаш метобад.

«Комлон» як нигоҳе ба пушти теппа афканд, боз ба қаср нигаристу бо ангушти ишорат духтаракро таҳдидкунон гуфт:

– Мало фанд медиҳӣ, палии обӣ нест, очаам мегӯяд.

– Очаи ту балоро медонад! – дар қаҳр шуд духтарак, – Ҳар шаб онҳо пушти хонаи мо – назди гулхорҳо базм мекунанд, тарона мегӯянд, маро низ ба давраашон меҳонанд.

Чашмони писарак калон-калон кушода мешаванд аз ҳайрату аз тарс.

– Ту наметалсӣ аз онҳо?

– Чаро тарсам! Онҳо хеле меҳрубону хушзабонанд.

– Шилин, маро ҳам нишон деҳ.

– Онҳо писарчаҳоро хуш надоранд, мӯи сарашонро канда ҷорӯб месозанд...

– Ту ба онҳо бигӯ, ки Комлон бачаи хуб аст, касело озол на-медиҳад.

– Хуб мешавию дертарак. Хонаи достакҳоро кӣ вайрон кард? Ту! Ба шохи бузи Бибимарям кӣ ғукҳоро овехт? Ту! Саги кампири Осу-даро кӣ ранг кард? Ту!

– Ту ба онҳо бигӯ, ки Комлон дигал чунин намекунад.

– Агар қавл диҳӣ, ки баодобу гапдари мешавӣ.

– Қавл медиҳам, қавл медиҳам, Шилин!

– Хуб, ман ба онҳо мегӯям, агар қавлатро қабул карданд, ҳамроҳ мегирамат.

– Шилин, ман туро нағз мебинам.

– Нағз мебиниву дертарак! Дирӯз говро меҳ гардонда биё гуфтам, чӣ гуфти? Намелам! Аз магазин намак харида биё гуфтам, чӣ гуфти? Намехалам. Ту лам-лами ишкам, хӯрокат карам...

Писарак хунгос зада гирия кард. Духтарак ҳайрон монд, ки чӣ тур вайро ором кунад.

– Парихо гирёнчақҳоро хуш надоранд.

Писарак лаҳзае боз истода, гӯш фаро дошт, ки Ширин боз чӣ мегӯяд, вале ўро боз саргарми тамошои қаср дида, баландтар ба гирия даромад.

– Хунгосиҳоро дар сад сол ба базмашон даъват намекунанд па-риҳо!

Писарак аз гирия бозистод, бо муштҳояш чашмонашро пок кард, бо илтиҷо ва мутеъ ба духтарак нигарист.

– Ана ҳамин тур, – гуфт духтарак, – то бозгаштани ман қасрро

нигахбон бош, то касе вайрон накунад, хайвонҳои ба обхӯри омадаро наздик шудан нагузор. Ман ба хона меравamu зуд бармегардам.

Писарак танҳо монд ва аз бекорӣ ва зиқӣ гирди қаср доира кашид. Аслан доира кашид, ки ду-се мӯрчаи дайду ба қаср наздик нашавад. Баъд хотирчамъ рӯи реги нарм дароз кашид.

– Вой! – фарёд зад Ширин, ки ду пора нон дар даст аз хона омада буд. – Ту каллакарам, чӣ кардӣ?

Писарак, ки ғанаб рафта буд, саросема аз ҷой хест, хайрон гоҳ ба Ширину гоҳ ба қаср менигарист ва сабаби ғазаби Ширинро намефаҳмид.

– Чаро парихоро дар хатти мандал гирифтӣ? Акнун онҳо дар тилисмонданд, ба ҷанги девҳо меафтанд...

Писаракро рангаш канд. Забонаш гирифта суол кард:

– Ба ча-а-а-а-нги девҳо меафтанд?!

– Ҳо, аз хатти мандал ягон парӣ гузашта наметавонад.

– Хай, биё хатло кӯл мекунем...

– Хатро кӯр кунем ҳам, хатти мандал боқӣ мемонад, онро фақат бо сеҳру афсун бардоштан имкон дорад.

– Сеҳлу афсуна кӣ медонад?

– Кампири Осуда.

– Кампили Осудало хоҳиш кун балдолад.

– Боз чӣ мепохӣ? Худат, ки кардӣ бираву биёр.

Писарак мулзам сар ҳам кард. Вай аз кампири Осуда метарсид, ҳарчанд саги ўро ранг молида, паланги нақшин сохта буд, кампирак ба вай чизе нагуфта буд, вале писарак бовар дошт, биби Осуда як фурсати мувофиқ ёфта, боб мекунад. Аз ин рӯ писарак сархам менишаст. Нӯги биниаш меҳориду хорида наметавонист: метарсид, ки боз Ширин ўро хунгосӣ гуфта, таъна мекунад.

Духтарак ба вай нигаристу дилаш сӯхт.

– Ма, бихӯр, – гуфту як пора нони маскамолидаро ба вай дароз кард. Писарак зуд нонро гирифт. Вай ҳам саҳт гурусна монда буд, боз нонро ба даҳон бурда, номаълум бинӣ пок кардан мумкин буд.

Онҳо хомӯш нон меҳӯрданд. Баъд чизе ба хотири писарак зад, ки оҳиста аз остини Ширин кашид. Духтарак ба суол нигарист.

– Касли нав созем-чӣ?

– Месозиву дертарак! Ба парихои ин қаср дилат намесӯзад? Онҳоро кӣ аз банд раҳо мекунад?

Писарак ками дигар хомӯш нишасту баъд аз ҷой хест.

– Мелавамӯ кампили Осудало меолам, – қатъӣ гуфт ў ва ҷониби деҳ роҳӣ шуд.

* * *

– Бибӣ, ҳо бибӣ!

– Ҷони бибӣ, бачаи кӣ мешӣ?

– Бачаи Ҷовидон, набелаи бобои Яздон – Комлон.

– Набераи ҳамон қофиябоз мешам гӯ... Аз шаҳр омадӣ, таътил омадӣ, бобову бибиро хабаргири омадӣ, очаву додот ҳам омаданд, бобои Яздону кампираш сур доранд гӯ. Хуб, чӣ кор доштӣ, ҷони бибӣ?

– Дар қасли Шилин палиҳо дар хатти мандал монданд...

– Чӣ, чӣ, чӣ? Оҳиста бигӯ, шитоб наку. Ин кадом Ширин? Набераи кампири Майса-не? Ё балочае! Сари бачаи шаҳриро гаранг кардааст... Хуб, биё бурему бубинем, ки ун чӣ қасреву чӣ хатте.

* * *

– Қаср ҳаст, хат ҳаст, Ширин ку?

– Ҳамин ҷо буд. Шояд боз гулусна монда, балои нон хонашон лафта бошад.

– Шояд, шояд, – табассум кард бибии Осуда, – ана мо ҳозир ин хатти балоро мебардорем ва парихои зиндониро аз ҷанги девони мардумхор раҳо мекунем. Ату, чату, пату, суф! Ату, чату, пату, суф! Ана тилисм ҳам шикасту парихо озод шуданд.

– Илоҳӣ ба сад далоед, бибӣ! Шилин биёд, шод мешавад.

Пиразан табассум кард.

– Ин дуоро аз бобоят омӯхтӣ, шери бибӣ?

Писарак қаноатманд сар ҷунбонду шояд барои бибиро хурсанд кардан бошад, гуфт:

– Бибӣ, ман дигар саги шумоло ланг намекунам.

– Ҳой, ҳолӣ ин ту саги маро ранг кардӣ! Ҳай дар гӯри бобои Яздон р...

Пиразан ҳам шуда, аз замин химча бардошту писарак ҷонсарак гурехт.

Ин дам Ширин аз кучо пайдо шуда буду назди қасраш меистод ва бо завқ ба бозии нурҳои хуршед дар деворҳои қаср менигарист.

ОРЗУИ ШИКАСТА

Шошои девона ду по дошт, дуи дигар ба орият гирифт, ҷорпоя зуд ба деҳ расид. Аввалин қасе ки дид, бобои Мардон буд. Бобои Мардон дар ҳотайи худ алаф медаравид. Ҷунон боҳавсала, покиза,

оҳиста медаравид, ки агар вай ба ин суръат охири марза мерасид, асписти паси сараш боз даравӣ мешуд.

Бобои Мардон сар бардошт, ҳайратзада ба Шошои ваҳшатзада нигарист.

– Мурд, – гуфт Шошо.

Бобои Мардон досро ба як сӯ монд, даст ба дуо бардошт, «гуноҳхояшро биёмурзад, чояш чаннат шавад, омин».

– Кӣ мурд? – оҳиста пурсид вай.

– Ҳаром мурд, гови Яздони Малла.

Бобои Мардон «рӯят сафед, девона» гуфту даст ба дос бурд.

Шошо боз дар тоз шуд. Яздони Малларо сари воти колхоз ёфт, ки чомаашро ба сар кашида, дароз кашида буд. Одаташ ҳамин буд: агар кори дилноҳ фармояд занаш, ё ба бозор раваду савдоаш барор нагирад, ё молро арзон фурӯшад, ё бо касе чанг кунаду пушаймон шавад... ягон гӯшаеро меёфт чомаро ба сар кашида, дароз мекашид. Имрӯз низ аз ғур-ғури занаш – занаш бе ғур-ғур зиста наметавонист – гурехта ин чо омада буд, камтар орзу карда буд, ки кош ҳамин сабзаҳои хушкидаи вотҳо сабз гарданд, ё борони найсон бораду ҳама чо алафзор шавад, ё сел ояду ҳамин пули ларзонро шуста бараду вай аз заҳмати говро ба ун дуриҳо бурдан раҳо ёбад. Зеро занаш чашии рӯз накафида аз хоби ноз бедор месохт, ба дасташ ресмони говро медоду он сӯи рӯд роҳӣ мекард ва баъд соате пас аз гов ёд меоварду Яздонро маҷбур менамуд говро меҳгардонӣ равад.

Ана Яздон мебаромаду сари ҳамин вот менишаст. Менишасту орзу мекард, ки э кош алафҳои хушкидаи ин вотҳо сабз гардад, ё борон бораду ҳама чо сабза дамад, ё сел ояду пули ларзонро шуста барад...

Аммо на сабзаҳои хушкида сабз мешуданд, на борон меборид, на сел меомад... Он гоҳ Яздони Малла чомаро ба сар мекашиду қачпахлӯ мезад.

Яздонро дар деҳ Яздони Орзу мегуфтанд, зеро фақат орзу мекарду коре намекард. Занашро Оростаи Сиёҳ лақаб монда буданд, зеро агар ба дашном кардан меоғозид, дар як зум ҳафт пушти душманашро сиёҳӣ мемолид. Агар касеро хурсанд медид, сабабҷӯӣ мекарду заҳмиҳои кӯҳнаро меҳарошид, ба ин ҳам қаноатманд намешуд, бо таънаҳои бебунёди худ реши рақибро намак мепошид. Агар метавонист, рӯи офтобро ҳам сиёҳӣ мемолид... Баъзан вай ҳеч баҳонаи чангҷӯӣ намеёфт ҳафтахову зик мешуд, рӯи бом мебаромад, душманон ҷавлон карда нагарданд гуфта, дасташро ба чор тарафи деҳ шоф намуда, душманони худро ном гирифта, гуноҳҳои аз ғахвора то ба имрӯз содир кардаи онҳоро дар як нафас гирифтан гуфта, аз бом зер

меомад. Аз ин рӯ бисёриҳо ба солим будани ӯ шубҳа доштанд... Шошо мунтазир шуд, ду-се бор гулӯ тоза кард, Яздон ҷумиду хесту нишаст, баъд хайратзада ба Шошо чашм дӯхт: осмонро нигарист – магар аз осмон афтид? – заминро бо чашм пармосид – магар аз замин рӯид?

– Хӯш-ш? – гуфт вай, намегуфт ҳам, ҳеч гап набуд, зеро Шошо як нафаси чуқур кашидани ва чун Оростаи Сиёҳ дар як нафас ҳама гапро гуфтани буд. Аммо «хӯши» Яздон шасташро гардонд.

– Говро дуруст меҳ карда будӣ ё не?

– Хӯш?

– Меҳгардонӣ рафта будӣ ё не?

– Хӯш?

Ин хӯш-хӯши Яздон Шошоро алағда кард, ки гуфт:

– Хӯшаш ҳамин ки дар Ғӯти Таркида шиками говатро гургҳо дариданд.

– Хӯш? – гуфт Яздони Орзуву баъд «ваҳ» гӯён аз ҷо ҷаст, ранги рӯяш канд – Ту дониу Худо?!

– Ба номи Худо!

Яздони Орзу ду по дошт, ҳар дуру муфт аз даст дод, бемадор бар замин нишаст, пеши назараш Оростаи Сиёҳ мӯканону рӯканон гузашт.

Яздони Малла орзуҳои зиёди калону хурд дошт, лек як орзуи саҳти дигаре ҳам дошт, ки аз он касе хабар надошт. Вай орзу мекард, ки гунчишк шавад, парвоз кунад, ба ягон кишвари гарм равад; он ҷо ҳама чиз фаровон бошад, шикамсерӣ хӯраду баъд рӯи хоктӯдайки нарм дар офтобаки гарм пинак равад, касе пинакашро напаронад. Он ҷо марзаи тамоку набошад, бригадир набошад, гов набошад, Оростаи Сиёҳ набошад, ҳудаш шох бошаду табъаш вазир...

Ин орзуи кӯдакиаш буд, фақат он вақт набошадҳои дигар: муаллиму дарс, корхонаву саҳро буданд. Вай дигар орзуҳои дилашро – ҳар рӯз тоза ба тоза, нав ба нав – кушоду равшан мегуфт ба мардум. Ба дили ҳама зада буд ин орзуҳояш. Аммо касе аз орзуи асосии ӯ хабар надошт.

Ҳоло Яздони Орзу сари воти колхоз нишаста, бемадор, ҳама орзуҳояшро ғайр аз асосӣ фаромӯш карда буд. Магар ҳамин зиндагист, ки гови ба ҳазор сӯм – пасандози сесола харидаатро дар рӯзи равшан гург меҳӯраду раҳмат нагуфта мераваду боз туро ба заҳмат мемонад, ба ҷанги Ороста ном балои азим месупорад?

Ҳаёле ба назари Яздон намуд, ки аз Гузари Боло ғиғони Ороста баланд мешавад. О, магар ҳамин зиндагӣ шуд, ки говро гург меҳӯра-

ду устухони маро Ороста мехояд ва маро ба будани гург ном хӯрандае гунаҳгор медонад? О, магар ҳамин зиндагӣ шуд, ки дар деҳ камаш сад сар гов асту гург маҳз гови Яздони Маллаи бечораро кофтаву ёфтаву медаронад?

Ороста фиғонкашону ба ҳафт пушти шикамбандаи худ сиёҳи молон, аз сари сахти худ нолон, ки чунин шӯ насибаш шуд, магар тухми мард анко шуда буд, ё ситораи Яздон аз само афтода буд, ё чашми вай нобино буда буд? Сад ҳайфи умри ҷавониам, ки рӯшноӣ надид, сад ҳайфи ҳусни бабодрафтаам, ки таннозӣ надид, сад ҳайфи орзуҳои кардаам, ки рӯзӣ надид...— гӯён меомад.

Яздони Малла ду дасту ду по дошт, ҳар ҷаҳорро муфт аз даст дод, як тану қомати ба қавле чоркасмедидагӣ дошт, обу адо кард ва худ аз хориву забунӣ он қадар пеши назараш ночиз шуд, ки ба гунчишке мубаддал гашт. Ин таҳаввул чунон ногаҳонӣ ва ғайриҷашмдошт буд, ки вай хеле гаранг монд. Баъд ба худ омад, болақошро ёзонд, часту бол зад, бемалол парвоз кард. Рӯи ҷиғдевори наздиктарин нишаст, хост ду-се сухани обдору тунде зада, Оростаи аз наздаш шитобону ба ҳафт пушти Яздон таъназанон гузаронро алағда кунад, вале аз даҳонаш ғайр аз чирик-чирик чизе берун наомад. Инаш ба дарди ӯ намехӯрд, чунон намехӯрд, ки дилаки гунчишкконааш сахт-сахт ба таппиш даромад, мадори поякаш хушк шуд, қариб аз ҷиғдевор афтида буд.

Ороста ба воти хушкардаи Яздон омад, ўро надида, либосҳои бе-соҳибро шинохта, шавҳарам ба дарё рафт гуфта, овоз андохт. Вай ин дам гуноҳи гургро баҳшида, гӯсоларо ҳам ба вай пешкаш намуда, — агар ба шарте Яздон ба об нарафта, кучое пинҳон шуда бошад, — сифатҳои бехтарини Яздонро ёд оварда — ин сифатҳоро ба нисбати худ шунида, Яздон аз гунчишк шуданаш пушаймон шуд, — ўро бачагӣ нақун, пайдо шав, — гӯён нидо мекард.

Аз хонаҳои наздик мардум сар бароварда, «ба хайр аст?» — гӯён ҷамъ мешуданд. Фармони Мурод «ба об рафтан ин кори гурдадоре чун Яздон нест, аз тарс эззоро тар карда, кучое пинҳон шудагист», — гӯён Оростаро ором мекард. Чунин таҳқирро ба номи худ шунидан барои Яздон осон набуд, лекин холо ғайр аз ду-се бор бақаҳр чир-чирик гуфтан дигар ноилоч монд.

Аммо Ороста либосҳои Яздонро ба сару рӯяш молида, ҳай навҳа мекарду мардум ўро ором карда наметавонистанд. Баъд онҳо низ ба ташвиш монданд, ки Яздони либлӯч кучо ғайб зада бошад. Чор нафар лаби дарё нишеб шуданд, чанди дигар ба тафаҳхуси гирду атроф пардохтанд, вале аз Яздони бенишон нишоне наёфтанд...

Ороста зери айвони хонааш менишасту либосҳои шавҳарашро пешаш гузошта, ба тамоми деҳ овоз меандохт. Чанд зани ҳамсоя, ки ба дилбардорӣ омада буданд, ин сӯхтанҳои ўро дида, дарду аламҳои худро ба ёд оварда, гардани Оростаро гирифта, ғиғон мекашиданду дили пурғаи худро сабук мекарданд.

Яздон аз равоки айвон ин ҳамаро меду чир-чирик мекард. Ин хангомае ки бапо карда буд, чиддӣ сураи мегирифт. Ҳар чӣ ҳам нагӯӣ, ба ин қадар барои шавҳар сӯхтанҳои занаш бовар надошт, ҳоло ӯ адо шуданиҳои ўро дида, минқор ба болори айвон мезад, ки кори хубе накард.

Нисфи шаб ҳамсояҳо як-як пароканда шуданду Ороста танҳо монд. Танҳо монду оҳе кашид, шавҳари ношудӣ худро ҳақорате доду барои худ ҷой монд, аз соғу қайла гирифт, қайлае ки ҳатто ба Яздон намедоду барои меҳмонон ғиём мекард, баъд бо иштиҳо ба хӯрдан даромад. Ҷунон боиштиҳо, ки Яздон ба хотир овард, қайҳо арзанаке ба даҳон набурдааст.

Қайфи Яздон парид, гӯё ба сараш як сатил об рехтанд. Сад бор шуқр гуфт, ки гунҷишк шуд. Пагоҳ саҳарӣ мепараду ба ягон кишвари гарм меравад. Ба кишваре ки ҳама ҷиз фаровон бошад. Шикам-серӣ меҳӯриву баъд рӯи хоктӯдаи нарм дар офтобаки гарм пинак меравӣ, касе пинакатро намепазонад. Худат шоҳу таъбат вазир. Аз ин мардуми нағмагар алҳазар!

Аз кучое овози «мияв» баромад...

Яздони бечораро ларза гирифт, вай аз душманони гунҷишк фаромӯш карда буд, гӯшу хуш шуд. Вақте ки Яздон будӣ, гурбаро бо як лағад дур мекардӣ, ҳоло ки гунҷишкӣ, як луқмаи хом мешавӣ. Вай вақте ором ёфт, ки фаҳмид, паногоҳи ӯ аз ҷанги гурба эмин аст.

Хурусбонг Ороста бедор гашта, дар тарадлуди наҳор шуд. Медонад, ки рӯзи дароз худро мусибатзада сохта, луқмае ба даҳон намебарад – бо алам аз дил гузаронд Яздон. Ҳароина Ороста шикамашро сер карда, дастархонро ғундошта, баъд ба айвон баромада, ба нола оғозид. Навҳаи ўро шунида, як-як ҳамсояҳои хоболуд меоманд, азбаски торик буд, ашқашонро касе намедид, онро ғиём мекарданд: овоз меандохтанду ашқ намерехтанд.

Ин ҳамаро Яздон аз кодоки айвон меду аламаш тоза мешуд, хоҳиши ин деҳро зудтар тарк кардану худро ба ягон кишвари гарм гирифтани дар дилаш қавитар рӯ мезад. Аз ин мардуми нағмагар алҳазар.

Офтоб рух задан баробар Яздон гунҷишк рӯи деҳ пар мезад, қад-қад роҳ мерафту аз қаноатмандӣ чир-чирик мекард.

Аз деҳ хеле дур рафта, рӯи харсанге нишаста, болҳояшро ёзонда, аз гармии офтоб ҳаловат бурданӣ буд, ки баногоҳ сояе шуду боди тунде хесту худро дар ҳаво дар чанги бошае гирифтор дид. Боша ўро он қадар маҳкам чанг зада буд, ки устухонҳояш чарс-чарс мешикастанд, нафасаш дарун мезад, ў ин дам ҳазор бор аз гунчишк шуданаш пушаймону таънахову хойиданҳои Ороста ба танаш дармону зиндагии яздононааш биҳишти ҷон менамуд дар назараш.

Боша лаби ҷаре нишасту ба сари Яздон минқор зад, ҷунон минқор зад, ки Яздон фиғонкашон аз ҳолати гунчишкона ба сурати аслиаш баргашт, худро сари вот нишаставу Шошоро ҳайратзада ба сӯяш нигарон дид.

Яздони Малла мулаққаб ба Орзу як дил дошт, яки дигар ба орият гирифта ва аз Шошо, ки ду чашм дошт, дуи дигар ба орият гирифта, ба ў менигарист, пурсид:

- Говро гург даронд мегӯй?
- Ҳо, дар худи майдони Ғӯти Таркида...
- Садкаи сарат ва садкаи сарам!

Инро гуфта, вай боз дароз кашиду ҷомаро ба сар.

ЧАШМИ ХУНИН

Каргас рӯи лошаи сағ чун бахил рӯи халтаи зар менишаст. Аз оҳанги нишасташ пайдо, ки ҷон медихаду «зар» намедихад.

Аммо сайёдро то ба каргас коре набуд, ҳарчанд ки аз ин дидори тасодуф як гӯшаи дилаш вазнин шуд, абрпораи шак болои он соя партофт, равшан не, ҳамин тавр тор-тору печ-печ, тӯри моҳигирӣ гӯё. Дилаш аз пешомади нохуше дарак меод. Ба вай ҷунин менамуд, ки ҳамеша вукӯи ҳодисахоро пешакӣ пай мебарад, фақат равшан не, ҳамин тавр тор-тору печ-печ, ҷунон ки хоб мебиниву онро зӯр зада ба хотир оварданӣ мешавӣ, лекин наметавонӣ. Танҳо пас аз мурури ҳодиса вай пеши худ бо тааҷҷубе иқро мекард, ки саранҷоми он корро ҳамин тавр дида буд, фақат равшан не, печ-печу тор-тор. Хоҳише дар дилаш пайдо шуд, ки баргардад, ҳамин ҷо ба шиками каргас ду-се тир занаву хумор шиканаду баргардад. Агар бовар меодид, ки дигар ба шикор намебарояд, шояд бармегашт.

Аммо сайёд медонист, ки хоҳ-ноҳ рӯзе пайроҳаи шиносу ошно ўро ба сӯи худ меҳонаду вай бо худ коре наметавонад кард. «Ҳар чӣ бодо, бод!» – гӯён роҳашро давом дод. «Аз сарнавишт гурез нест. Агар гурез мебуд, ҳамон вақт мебоист туфангро ба санг зада мешикастам». Ҳамон вақт вай туфангро ба санг зада нашикаст. Дилаш

нашуд? На, чуръат накард. Қаблан низ бовар дошт, ки туфангро намешиканад. Дӯсте ки бист сол бо ӯ буду аз хузураш худро дар ин кӯҳистон осудаву ором медонист, чун бишканад? Ҳарчанд қонуни нонавиштаи сайёди, расми суннати ин кӯҳистон инро талаб мекард. Зеро сайди садум, оҳуи кӯҳпайкари чаноршоҳ, ба қавли ҳамсояш Холдор, ба вай сари сучуд овард. Ё ба назараш намуд?

Пештар ҳам чунин мешуд, ки оҳуи захмӣ ба зону меафтод, лекин вай ба ин аҳамият намедод, зеро дар бораи сайди садуми худ фикр намекард. Ҳарчанд ба сутуни айвон нақш меканд, пас аз ҳар як оҳуи куштааш, ҳамин тавр ба эҳтироми суннати бобой, ба сутуни ҳафтуми айвон, ки сутуни ӯ буд, нақш меканд: пайиҳам, яке болои дигар, баробару одӣ, ки пайконҳои қадимаро ба хотир меоварданд. Шаш сутуни дигар аз падару бобову бобокалонҳо буд, ки вай нақшхояшноро кайҳо шуморида буд, оҳуи аввалини худро назада, ҳанӯз нақши аввалини худро наканда, шуморида буд. Аз ҳама нақши зиёд дар сутуни падараш – ҳафтоду шаш то ва аз ҳама кам дар сутуни бобой ӯ – сӣ то буд. Онҳо гӯё аз ҳамин чиз қаноатманд буданд ва барои сайди садум кӯшише ҳам накарданд, ба ҳар ҳол ба ӯ чунин ҳикоят мекарданду вай ба ин бовар надошт, оҳуи аввалини худро назада, ҳанӯз нақши аввалини худро наканда, бовар надошт, баъдтар вай тайёр буд ҳатто туфангашро ба гарав монад, ки ҳамаи онҳо дар ниҳонхонаи дили худ орзуи сайди садумро мекарданд. Худи вай оҳуи аввалинро зада, нақши аввалинро канда, бовар дошт, ки садумашро ҳам мезанаду меканад, пас аз чанд сол – ин муҳим нест! – нақши сайди садум дар сутуни ӯ пайдо мешавад. Вай баъдҳо ба нақши аввалини кандааш нигариста, ҳиҷолат мекашид. Зеро вай ин нақшро хеле боҳавсала, хеле намудор канда буд. Аз ин нақш ғурури ҷавонӣ гӯё мушт ба сина зада: мана ман! – меғуфт.

Аммо сайёд нақши садум – нақши ифтихории худро ҷунон канд, ки гӯё дар умраш нақше наканда бошад: дастонаш меларзиданду сару рӯяшро араки сарде пахш мекард, гӯё ҳасдузд буду сандук мешикофид, гӯё дар тани шахе буду аз боло санг мешорид...

Ривоят мекарданд, ки ба сайёди наваду нӯҳ оҳу сайднамуда, сайди садумаш сари сучуд меорад. Ба маҳорату соҳибхунарӣ, ба ҷолокиву тирандозӣ, билохира ба дилсангиву бераҳмӣ ӯ заминро намоз мебарад. Пас аз ин сайёд бояд шикорро тарк гӯяд, вагарна ба кораш шикаст афтад, бадбахтӣ ба сараш ояд, нокомӣ домангири ӯву авлоди ӯ гардад. Ҷунонки дар бораи сайёди деҳи ҳамсоя Барзу ҳикоят мекунанд, ки пас аз сучуди сайди садум туфангро нашикаст, шикорро тарк нагуфт, ба сайди садуюкум баромаду аз ҷар парид

мурд. Соли ўро надода, писараш ба шикор баромаду барнагашт, танҳо тобистон чўпонон часади ўро аз зери тармаи обшуда ёфтанд. Ҳамин тавр дар бораи бисёр сайёдони ин обрав ҳикоят мекунанд.

Сайёди мо низ аҳд кард, ки пас аз сайди садум шикорро тарк хоҳад гуфт, туфангро хоҳад шикаст.

Аммо натавонист.

Оҳуи садум аз шона боло захмӣ шуду ба замин афтод, шоҳҳои азимаш ба пеш ҳам хўрданд – «Таъзимаш ҳамин бошад?» – баъд ба як паҳлӯ афтода ҷон канд. Вай туфанг дар даст меистоду намедонист чӣ кор кунад: аввал оҳуро сар бурад ё туфангро зада шиканад. Ана, дар ҳамин фурсат вай ба хатое роҳ дод, ки баъд орому қарорро аз вай рабуд. Вай туфангро ба тани санге гузошта, кордро аз ғилоф кашид, ба оҳуи кушта наздик шуд.

Вай сари оҳуро аз тан чудо карда, дур афканд, баъд барои вазза шоҳи бурси наздиктаринро бурид. Оҳуи бесарро рӯи шаппаҳо гузошта, то хеле ҷониби туфанг нигарист. Нигарист, нигаристу туфангро гирифта, ба кифт овехт.

Туфангро аввал дар ҷои муқаррариаш – паҳлӯи раҳти кўрпаҳо гузошт, баъд онро бурда, ба сутуни анбор овехт, то ҳар замон ба чашм афтода, бетоқат накунад, ба ин ҳам қаноатманд нашуд, ба ҳалтаи кўҳнае андохта дар як гўшаи ҳезумхона пинҳон намуд, билоҳира аз он ҷо ҳам гирифту ба чўпоне дод, то аз чашм дуру аз дил ҳам дур бошад. Фоида надошт. Ҳамин ки чўпон моҳе пас аз чарогоҳ барои лавозимот ба деҳ фаромад, аз вай туфангашро талаб кард.

«Ҳар чӣ бодо бод!» – гуфту ба шикор баромад ва каргасро дид.

Каргас рӯи лошай сағ чун бахил рӯи ҳалтаи зар менишаст. Аз оҳанги нишасташ пайдост, ки ҷон медиҳаду «зар» намедиҳад.

Сайёд сағи шикории худро шинохт. Нимнигоҳе кифоя буд, ки вай сағи худро шиносад. Сағ пиру бемору корношоям гашта, интизори соати фаноӣ худ буд. Ана вай ба пешвози марғи худ то кучо омадаст! Ҳамин ҷо бо чашмони хираи обрав ба каргасҳои ҳаво нигоҳкунон ҷон додааст.

Мард кўшиш мекард, ки дар бораи каргас дигар фикр накунад, худро ҷунон созад, ки каргасро надид ва сағ ҳам намурдааст, сағ ҳоло сар рӯи дастонаш гузошта, дар ягон гўшаи гарм хуфтааст, зеро медонад, ки соҳибаш солест ўро ба шикор ҳамроҳи худ намегирад. Сайёд чӣ тавр бо як нигоҳи маҳзун ҳар дафъа ўро ба шикор гусел қарданҳои пирсагро ба ёд оварду боз дилаш ганда шуд, ҳамон гўшаи вазнин вазнинтар гашт, абрпораи шак боз рӯи он соя афканд, равшан не, ҳамин тавр тор-тору печ-печ, тори моҳигирӣ гўё...

Сайёд дар бораи ягон чизи рӯҳбахшу гуворо фикр карданиш шуд, то аз андешаҳои мағшуш раҳой ёбад. Чизе ба хотираш наомад, магар ҳамон сутуни айвон бо сад нақши канда, пайиҳам, яке болои дигар, баробару одӣ, ғайр аз нақши якум ва садум ва боз сад оҳуи сайд кардааш, ки вай метавонист батафсил шикори ҳар яки онро ба ёд овараду ҳикоят кунад, гӯё дар зиндагии ӯ ғайр аз ҳамин шикорҳо ҳодисаи арзандаву ба ҳикоят зебандае набуд, гӯё зиндагии ӯ аз ҳамон сад оҳуи сарбуридаву хӯрда иборат буду бас.

Ҳароина вай ба дигар паҳлӯҳои зиндагии ҳуду наздикони худ бепарвову форигбол буданашро акнун пай мебурд, аниқтараш, нақши наваду нӯҳуми ҳудро дар сутун канда, пай бурда буд. Пай бурдаву тарсида буд. «Наход ман аз рӯзгор он қадар беҳабарам, ки намедонам бачаҳо шири гови ҳамсоҷро меҳӯранд ё аз он ҳудро?»

Сайёд нақши наваду нӯҳумро дар сутуни айвон канду оҳи сабук кашид ва пеши худ андешид, ки шояд ба оҳуи садумро куштан, нақши садумро кandan ҳоҷат наафтад. Ҳоло ки дер нашудааст, пир нашудааст, ҳаттои рафтаро ислоҳ кунад, корҳои хонаву марзаҳои бе-соҳибмондари ба тартиб орад, ҳудро ба зиндагии ҳақиқӣ машғул дошта, ояндари андешад. Аз ҳама хубтар, аҳли деҳаро ҷамъ кунаду фотиҳа гирифта, туфангро ба писараш супорад, чунон ки падараш пас аз сайди ҳафтоду шаш ҳамин тавр кард, чунон ки бобоёнаш ҳамин тавр карда буданд. Аммо гап-гапи мардум...

Вай дигар ба маъракаи деҳ камтар мерафт – илочаш мебуду ба хоҳиши дилаш мегузоштанд, асло намерафт! – то он ҷо аз шикор суҳан нахезад, то он ҷо ҷиҳати сайди садум суол наафтад.

Мардуми деҳ медонистанд, ки вай нақши наваду нӯҳуми ҳудро кандааст ва мунтазир буданд, ки кай нақши садум рӯи сутуни айвон пайдо мешаваду сайёд зиёфати садаи ҳудро дода, аз мардум барои тарки шикор фотиҳа мегирад. Аз ҳама бештар мардум меҳостанд донанд, ки ин шикор чун сураат мегирад ва оҳуи садум чун сари сучуд меорад.

Чӯпонону дарахтбурон, гиёҳчинону сайёҳон хабар меоварданд, ки рамаи оҳувонро дидаанд, қароргоҳашонро аниқ кардаанд. Ба сайёд инро гуфтан ҳоҷат набуд. Вай хуб медонист, ки рамари чун пайдо кунад, қароргоҳи онҳоро аз кучо ҷӯяд. Вай танҳо меҳост, ки шикори сада ҳар ҷӣ дертар фаро расад, то вай ҳудро бо фикре созиш диҳад, ки ин шикори охирини ӯст, пас аз он танҳо хотирот боқӣ хоҳад монд, пас аз он вай нақлҳои аҷибу ғарибро дар бораи шикор аз дигарон хоҳад шунид. Ҳарчанд нохуш буд, ҳарчанд дарднок буд, вай ба ногузирии он тан меод. Боз намехост, ки мардум таъхири шико-

ри садаро ба тарс ҳамл кунанд. Як рӯз вай ба чашм дурбин монда, дараву кӯҳҳои атрофро тамошокунон аён дид, ки рӯзҳои наздик ба шикори охирин хоҳад баромад, ҳарчанд пешомади он рӯи дилаш ягон равшанӣ намеафканад, ҳарчанд ягон тори дилаш ба хубие гувоҳӣ намедихад...

Ҳароина як субҳи барвакт мард туфангро гирифта, номаълум пайроҳаи шиносро боло шуд. Вай ҳеч гоҳе ба шикор бо чунин дили хичилу рӯҳи вазнин набаромада буд, ки ҳоло ба шикори охирини худ мебаромад.

Мард ба нақшҳои рӯи пайроҳа ҳамин тавр сатҳӣ менигарист, мард ба овозҳои атроф ҳамин тавр парешон гӯш меод. Валекин ҳамин нигоҳи сатҳӣ, ҳамин шунидани парешон низ кифоя буд, ки сайёд ба вазъи рӯзи кӯҳистон дақиқ баҳо диҳад. Зеро дигар кӯҳистон барои ӯ китоби бо хатти муқарнас навиштае буд, ки осон меҳонду мефаҳмид. Дигар табиат дари асрори худро барои вай боз карда буд. Вақте ки акнун мебояд сар кард, мебоист шикорро тарк мегуфт. Аламовар буд ин, аламовар...

Ҳамон рӯз сайёд оҳуи садуми худро ба деҳ овард, нақши садуми худро дар сутуни айвон канд.

Аммо ба тааҷҷуби аҳли деҳ зиёфати шикори садаро надод, барои тарки шикор фотиҳа нагирифт, боз ба шикор баромаду каргасро дид.

Каргас рӯи лошай сағ чун бахил рӯи халтаи зар менишаст. Аз оҳанги нишасташ пайдост, ки ҷон медихаду «зар» намедихад.

Каргас чашмони сагро канда, хӯрда буд. Ин ба сайёд хуш наомад. «Чаро маҳз аз чашм сар мекунанд хӯрданро ин палидҳо?» Маҳз ҳамин савол, ки каргасро дидан баробар дар сари ӯ пайдо шуда буду ҷавобе ба он намеёфт, сайёдро ба баргаштан водор менамуд, аз пешомади нохуше огоҳ мекард. Агар бовар медошт, ки дигар ба шикор намебарояд, шояд бармегашт.

Аммо сайёд медонист, ки хоҳ-нохоҳ рӯзе пайроҳаи шиносу ошно ӯро боз сӯи худ меҳонаду вай бо худ коре наметавонад кард. «Аз сарнавишт гурез нест!» – гӯён роҳашро давом меод.

Насими тирамоҳ сарднавозӣ мекард.

Сайёд дар нишеби Хаданги Якка аз роҳ бозистод ва ба атроф нигарист. Ғайр аз сабзаҳои Жарфи Охугир дигар ҳама ҷо зарду сурхча метофт. Дар ин мавзёе буттаву бурс ба назар намерасид, аз хаданги якка бошад, танҳо ном монда буду бас. Пештар вай аз ин ҷо гузарон шуда, каме барои дамгирӣ ё обнӯшӣ таваккуф мекард. Зеро вай дар сояи санг ё ғӯте рӯи ҷомаи нарм дароз кашида, аз насими фараҳбахши дараи Каткистон ҳаловат бурда, саҳифаҳои дафтари хоти-

ротро варақ гардонданро дӯст медошт. Хотироти вай ҳама бо риштае ба шикор гиреҳ буданд, махсусан ёди шикори аввал барояш гуворову фараҳбахш буд. Баъд вай оҳуи зиёде сайд кард, баъд вай нақши зиёде канд рӯи сутуни айвон: пайиҳам, яке болои дигар, баробару одӣ, магар нақши якум ва садум, ки қиссаҳои худро доштанд. Аммо вай тафсилоти сайди якум ва садуми худро ба касе ҳикоят накардааст ва хуш надошт, агар дар ин бора пурсон шаванд. Вай ин ду лаҳзаро барои худ, барои ниҳонхонаи табу, ки ҳар як одам, нек ё бад, бо худ дораду бо худ мебарад, нигоҳ медошт.

Падараш туфанги сайёди ро ба вай дода, ўро маҳз ба ҳамин мавзеи Хаданги Якка роҳӣ карда буд. «Ба муқобили вазиши бод, наздики чашма, байни харсангҳо дар камин бош. Вақте ки оҳувон ба обхӯрӣ мефуроянд, оҳуи сархайлро напарон. Баъди гузаштани таккаи пешрав ва ду-се оҳуи думрав дилат мехостаашро аз рама ба нишон гир». Даставвал аз рӯи нишондоди падар амал намуд, лекин ҳамин ки оҳувони ба обхӯрӣ фурояндаро дид, ҳама чизро фаромӯш кард. То ба имрӯз ларзиши даст – он вақт ба ў чунин намуд, ки на танҳо даст, балки харсанги рӯяш мили туфангбуда низ меҷунбад, аз тапиши дил гӯшҳояш қуфл мезаданд, фаромӯш карда наметавонад ва намехоҳад. Ана, дар ҳо ҳамон рези наздики чашма оҳуи нахустини ў – таккаи сархайл захмӣ шуда ба замин афтод, ана дар ун паси санг вай аз шодӣ туфангро ба сӯе партофта – баъд вай туфангро хеле чуста базӯр ёфт – ба пеш тохт. Во аҷабо! Оҳуи захмӣ, оҳуи аз тири ҳалоҳили ў мурда – вай ҳамин тавр меҳисобид – ба по хеста, фарозро боло шуд. Сайёди ҷавон дар ҷои худ шах шуд: наҳод равад! Не, оҳу афтод... Сари оҳуи аввалини худро вай бо тобаяки тезе бурид. Зеро кордро дар деҳ фаромӯш карда буд...

Сайёд ҳоло дар нишеби Хаданги Якка меистоду бо як нигоҳи андӯҳбор ба мавзеи шиносу азиз менигарист. Вай ин дафъа барои дамгирӣ наистод. Нишебро фуromaда, Жарфи Оҳугирро гузашта, ба фарози зови Рез боло шуд. Рӯи пайроҳаҳои зови Рез нақшҳои тозаро дида, ғайриихтиёр лаҳзае ҳама чизро фаромӯш кард. Оҳувон аз ин зов гузашта, ҷониби камари кӯҳи Оҳан рафта буданд. Боз кӯҳи Оҳан! Боз ҳамон камари шум!

Сайёд сайди садуми худро дар ҳамвории ҳамин камар паронда буд. Вай рӯзи шикори оҳуи садум аз фарози Тобасанг рамаи оҳувонро зеро чашм карда, ҷои исти таккаи сархайлро хуб омӯхта, тариқи ба он номаълум наздик шуданро пеши худ кашида, аз ҷониби дигар ба ҳамвории кӯҳ баромада буд. Баъд оҳуи сархайл захмӣ шуда, ба замин афтод, аниқтараш ба зону афтод. Таъзим кард? Сайёд ба ин

савол ҷавоб дода наметавонист. Ба ҳамдеҳагон низ гуфта наметавонист, ки он таъзим буд ё зарби тир. Ҳамдеҳагон бошанд, қиссаи ин шикорро бо тафсилу шарҳ доништан меҳостанд.

Моҳе пас аз сайди сад вай тоқат накарду боз ба шикор баромад ва каргасро дид.

Каргас рӯи лошаи сағ чун бахил рӯи халтаи зар менишаст. Аз оҳанги нишасташ пайдост, ки ҷон медихаду «зар» намедихад.

Сайёд дишаб аз беҳобӣ печубохӯрон, алайҳи хоҳиши дил қиёмкунон пеши худ гуфта буд, ки аз ин тавр ҳамвора азоб кашида, байни оташи гумонҳои бад аз як диди норавшан ва оқибати шикори саду якум сӯхтан, ҳар чӣ бодо, бод! – гӯён ба шикор барояд, бехтар. Боз кӣ медонад, оху таъзим кард ё аз зарби тир ба пеш ҳам хӯрд! Баъд, ин каргас ин ҷо чӣ дахл дорад? Агар вай ба шикор намебаромад ҳам, каргасу сағ ин ҷо мебуданд. Ин тасодуф аст, ки вай ба онҳо бархӯрд...

Аз ин андешаҳо дилаш сабук намешуд, абрпорае рӯи он ҳамоно соя меафканд, равшан не, ҳамин тавр тор-тору печ-печ, тӯри моҳигирӣ гӯё...

Сайёд аз роҳгардӣ бозистод ва боҳайрат ба атроф нигарист. Вай худро дар фарози Тобасанг дид. Фарозе ки аз он рамаро дар камари кӯҳи Оҳан дида буд, фарозе ки аз он ҷои исти таккаи сархайло пешу худ таъкид намуда, сипас пайи сайди садум рафта буд.

Сайёд ба ин ҷо омаданӣ набуд. Ба ҳар ҳол ба худ гуфта буд, ки ба гарданаи Лочувард меравад. Зеро гарданаи Лочувард аз кӯҳи Оҳан хеле дур буд, вай бошад, меҳост, ки аз ин кӯҳ ҳарчи дуртар бошад.

Аммо кӯҳи Оҳан ўро ҳамчун оҳанрабо сӯи худ мекашид.

Ҳоло сайёд аз фарози Тобасанг ба камари кӯҳи Оҳан нигариста, пеши худ иқро мекард, ки мебоист ҳамин зайл мешуд, мебоист рӯзе не, рӯзе ҳамин ҷо меомад. Зеро маҳз ҳамин ҷо – дар камари кӯҳи Оҳан ба назари ӯ чизе намуда буд, ки баъд ўро ором нагузошт. На оқибати сайди саду якум, балки ҳамон чиз ўро шабҳо аз хоби ширин бедор мекард, бар дилаш васваса меангехт, ўро ба таъзими дидааш мазох мекард, аз нақши садуми дар сутуни айвон кандааш шарм медоронд. Он чизи дидаашро сайёд ба касе нагуфтааст, пеши худ низ иқро нест, ки он чиз ин қадар азобаш медихад.

Ҳамон рӯзи шикори садум вай туфангро ба тани санге гузошту кордро аз ғилоф кашида, сари оҳуро бардошт, то бибурад. Сари оҳуро бардошту чашмони оҳуро дид ва ба худ ларзид. Оҳуи садуми ӯ чашмони хунполо дошт, гӯё хонаи чашми оҳуро бо хуни шахшудае оганда буданд. Ана, барои чӣ вай сари оҳуро саросема бурида, дур афканд – дар деҳ ба саволи мардум дурии роҳ ва вазни зиёдати

баҳона кард, ана, барои чӣ вай туфангро ба санг зада нашикаст – дар деҳ ба саволи мардум гуфт, ки дӯстро нашикананду напартоянд.

Сайёд намехост, ки сайди садуми ӯ бо накс бошад – вай чунин мепиндошт, ки оҳуи бемореро сайд кардааст. Вай аз чунин сайд ҳатто дар ҷавонӣ ҳазар мекард. Аммо ҳоло аз нақши садуми дар сутуни айвон кандаи худ шарм мекард, худ пеши худ шарм мекард.

Аммо оҳуи бесарро ба деҳ оварду ба дилаш алоб афтод. Магар оҳуи бемор, бо ҷашмони хунполои хира сархайл мешавад? Магар як қавми бино як тани нобиноро барои худ асокаш интиҳоб мекунад? Магар...

Сайёд ҳоло аз фарози Тобасанг ба камари кӯҳи Оҳан менигаристу медонист, ки ба ҳамаи шакку шубҳаҳои худ дар ҳамвории камари кӯҳ ҷавоб меёбад. Аз ин рӯ фарозро поён шуд, зовро гузашта, ба домани кӯҳи Оҳан баромад.

Домани кӯҳ сабз метофт. Сайёд медонист, ки рустаниҳои ин доманкӯҳ ҳазонро надида, зери барф мемонанд ва баҳорро надида, тобистон аз тарма озод мешаванду месабзанд. Аввалҳои моҳи июл ин ҷо омадан ҳаловате дорад. Гулу сабзаҳои маҳмалӣ, алафу уشناҳои камарӣ, ки дар забони илм марғзорҳои алпияш меноманд, рӯхро меболанд. Маҳз дар ҳамин ҷо одам аёни мебинад, ки табиат чун буди вай бо он чӣ кард.

Ҳоло низ домани кӯҳи Оҳан маҳмаливу сабзфом метофт.

Сайёд ҳамворие ки он ҷо оҳуро сар зада буд, хуб дар хотир дошт. Аз он ҷо косаи сари оҳуро ки дар байни сабзаҳо сафедӣ мекард, ба осонӣ пайдо кард. Пайдо карду дилаш аз пешомади маҷҳуле таҳ нишаст. То хеле ҷуръат накард, ки ҳам шуда ба хонаи ҷашм нигарад. Баъд ҳам шуду нигарист. Нигаристу бо даҳшат худро қафо гирифт. Аз косаи сари гӯшту пӯшташ хок шудаву рехта ё каргасҳо хӯрда ду куррачаи хунин ба сайёд менигаристанд. Ин ақлногир буд, тамоми вучуди косаи сар нопайдову ду ҷашм барҷо буд! Ду ҷашми хунгирифтаву зинда ба сайёд менигаристанд.

Сайёд баъди чанде аз даҳшат ба худ омад. Бо дастони ларзон туфангро аз китф гирифту ба харсанги наздик зада шикаст. Туфангро зада шикасту дар дилу рӯх чун сапедаи бомдод паҳн шудани рӯшноиро эҳсос кард, аз рӯи дил ғайб задани сояи тор-тору печ-печро пай бурд. Вай аз ин дигаргунии баногаҳ дар ниҳодаш рӯ зада дар ҳайрат афтод ва ҳам шуда боз ба косаи сари сайди садуми худ нигарист.

Хонаи ҷашм чун косаи сар ҳолӣ буд.

«Наход ҳамаи ин ба назарам намуда бошад?!» – мепурсид аз худ сайёд ва ҷавобе намеёфт.

ШАҲБУЗИ БИБИИ МАРЯМ

Агар ҳамаи бузҳои оламро чамъ орем, шохе барояшон бичӯем, пас шаҳбузи кампири Марям зеби шохӣ дошт, дигар номзадҳо дар қиёси ӯ ҳатто ба вазираи арзанда набуданд, зеро бузи биби шохе дошт, ки шояд дар олам дигар ягон буз надошт.

Бо кадом як қонуни нонавиштаи табиат, ё нағмаҳои бузғолагии ҳуди буз, ё ноқисии витамин, ё ягон сабаби дигар дар сари бузи биби Марям шохе ба сурати рақами 8 руставу шах шуда буд. Чунон устувору бароҳат шах шуда буд, ки гӯё бузон аз азал дар дигар сурат шохе надоштанд.

Хонаи кампири Марям дар раҳнамои саёҳати Сармаддара махсус қайд, паҳлӯи тираки ишоратӣ сурати бузе ки шохҳои рақами 8-ро мемонданд, нигошта шуда буд. Аз ин рӯ сайёҳон вақти убури Сармаддеҳ ҳатман дар майдони соҳили Кафкрӯд чодар мезаданд, баъд ҷиҳози аккосиву лавҳу мӯқалам бардошта, ба қавли кампири Майса «ба зиёрати шаҳбуз меомаданд». Ҳароина дасти ҳоли намеомаданд. Пас аз рафтани сайёҳон, пас аз ҳӯрдани шоколаду қанду кулчақанд Ҳашак (ин номро кӣ ба бузак дода буд, маълум набуд) то дер ба алафу сабза назар намекард, бо як танаффури ба атроф менигарист, магар ки шикамаш аз гуруснагӣ тоб мезад, он гоҳ вай иззати нафсагро нигоҳ дошта, дилубедилон ба сабзаҳо даҳон мебурд, гӯё аз ин қаромати дандонҳои хеш алафакҳои ночизро миннатдор мекард.

Бори аввал бузакро ё Ҳашакро як хабарнигори раҳгузар барои оламиён кашф кард. Ин хабарнигор, ки барои аксбардории кӯли Кахрабо мерафт, бегоҳ дар деҳ ба қавле лангар партофт, то раҳбаладе биёбад ва субҳи барвақт озими дараи Зиндон шавад. Вай низ чун сайёҳони Сармаддара говгум дар майдони назди Кафкрӯд чодар зад, сипас либоси сафариашро ба маданӣ иваз карда, бинои сафеди мактабро омӯч гирифта, – аз ҷӣ бошад, ки меҳмонони навомад ҳамеша ин биноро дарвозаи деҳ мепиндоранд – ҷониби он боварибахшу устувор қадам бардошт.

Аммо вай ҳанӯз ба хонаи аввали деҳ нарасида, ҷонҳавлак сӯи чодари худ бозпас давид. Агар мушоҳиде мебуд, мепиндошт, ки ба меҳмон ҷувонаи филгардану уштурпову сабадсуму ҷорӯбдуми Яздони Маҳрбон ҳучум кард (ин ҷувона ҳамин хел нағмаҳо дошт), ё сағи фориғболу танпарвару дӯстро аз душману душманро аз дӯст фарқ намекардаи кампири Осуда ғурид. (Ин сағ пештар сола як бор

ба ҷӯғҳои Сармаддеҳ акос мезаду ҳоло ки чашмонаш хира шудаанд, ҳама ба назараш ҷӯғи менамоянд).

Аммо на ин буду на он.

Хабарнигори бечора чизе дид, ки дар умри сари бемӯяш надида буд. Тасаввур намоед, ки бузе ба шохи дарахти себ баромада ба баргҳои он даҳон мезад. Хайр чӣ, мегӯед шумо, аз ин шайтонлақаб ҳар чизро чашми интизор бояд дошт. Вале шох! Шохе ки рақами 8-ро мемонду бо дидани он хабарнигор ҳангомаву номаҳои зиёди хонандагонро, рӯзномаву маҷаллаҳои кулли дунёро, ки бо ҳуруфи латиниву арабиву чинӣ ва монанди он чоп шуда буданд, дар саҳифаи аввал расми бузи булачабро доштанд, пеши назар оварда, ҷонсарак пайи овардани аксбардор сӯи ҷодараш тохт.

Хабарнигор ҷиҳози аккосиашро бардошта омаду вале ҷонвари ғарибшохро дар шохи дарахт надид, гӯё буз набуд вай, гунчишке буд, ки яке нишасту яке парид.

Хабарнигор ба шохи дарахт нигарист, баъд ба деҳ ва бо таассуфи шодиомезе андешид, ки сафари кӯло мебояд рӯзе ба таъхир гузошт.

Рӯзи дигар вай бузакро аз гӯшаи бом, аз рӯи харсанг, дар байни рама, берун аз рама, хулоса, дар ҳама ҷову дар ҳама ҳолат акс бардошт, магар ки рӯи дарахт. Ба шохи дарахт баровардани бузак бо ягон найранг муяссараш нагашт, аммо вай хафа нашуд, зеро ҳангомаи оянда абадӣ дар навор сабт шуда буд...

Моҳе пас ба номи кампири Марям бастае омад.

Кампири бечора, ки дар умри худ ҳатто номаи одие нагирифта буд, осема шуд. Ба ҳангоматалабҳои атрофаш гунаҳгорона нигарист, аз ҷӣ бошад, ба кушодани баста дар ҳузури онҳо намеёрист. Мардум пиразанро шерак мекарданд, тахминҳои рӯхбахш мегуфтанд. Билохир пиразан бастаро кушод. Бастаро кушоду «вах» гуфт. Баробари вай ҳама «вах» гуфтанд. «Ваҳ» нагуфта наметавонистанд.

Мардуми ин деҳ ба мисли ҳама зиндагиву кор мекарданд ва дар ин ягон забардастӣ намедиданд, ки боиси фахр бошад онро дар олам овоза кунӣ. Ҳоло онҳо сурати рангаи бузи бибии Марямро дар муқоваи маҷаллаи ғафсе диданду «вах» гуфтанд. «Ваҳ» нагуфта ҳам наметавонистанд.

Дар деҳ ин хабар паҳн шуду Сармаддеҳ ба ҷунбиш даромад. Ҳама меҳостанд он маҷаллаи ғафсро бубинанд. Медиданду ангушти хайрат мегазиданд. Каснадиду гӯшношунид буд ин кор: акси бузи кампири Марям дар муқоваи маҷалла!

– Дурусттар бубин, ки боз он маҷалла «Хорпуштак» набошад, – таъкид мекард Холдори Чилдурӯғ сардои Сармаддеҳро.

– Як дида биёям, шояд чувонаи мо низ чизе арзад, – чашмак зада, мегуфт ба занаш Яздони Маҳрбон.

– Аз Пӯпаки ман ҳама насл гирифтанд, чаро ман аз бузаки биби насл нагирам? – пушти сар хорон аз ҳамсӯҳбати ҳаёли мепурсид Шераки Хол.

Ҳар чӣ ҳам нагӯӣ, ҷои шак набуд, ки бузи кампири Марям дариҷаи табуеро барои сармаддеҳиён боз кард, мардум дигар ба вай бо эҳтиром менигаристанд. Агар рафту Ҳашак аз ҷиғдевор ба ҳотаашон дарояд, онҳо дигар калтак гирифта, вайро зада пеш намекарданд, балки ба қавли Холдори Чилдурӯғ, бо «хоҳишу илтимос» бароварда гусел мекарданд. Агар рафту говгум бузак дар ягон тола ё чар дармонад – чунин бо Ҳашак қаблан ҳам рӯй медоду вале касе парво намекард, ҳатто кампири Марям низ, зеро медонист, ки шаб дармонад, рӯз ягон бало карда, халос шуда меояд – ҳоло бошад, нисфи Сармаддеҳ ба ҷустуҷӯяш мебаромад.

Ҳашак дигар моли бибии Марям набуд, ифтихори деҳ буд.

Танҳо набераи кампири Майса, ки аз шаҳр ба таътил назди момояш омада буд, бузпарастии деҳотиёро наменвисандид ва ба момояш аз китоб чунин меҳонд:

«...Аз буз ғоида зиёд аст, зарар на камтар аз он.

Ҷое ки дар он бузон дерёз мечаранд, дарахтон хушк мешаванд, рустанӣ маҳв мегардад, гулистон ба биёбон табдил меёбад. Бузҳо бешаҳои Африқои Шимолӣ, Испания, Туркия, Сурия, Лубнон, Фаластин ва бисёр мамолики дигарро пок-покиза ҳӯрданд.

Маҳви бешаҳо, ки қурбони бузони пурхӯр шуданд, яке аз сафҳои ғамангези таърихи тамаддун аст...»

Кампири Майса сари набераи донишманди худро бо меҳр сила мекард, ҳайратзада сар мечунбонд: «ина бубин-а!» мегуфту бо кунҷковии худ баробар намеомад, боз пеши Марям мерафт, то номаҳои гирифтаи ӯро як назар бингарад.

Аз ҳар гӯшаву канор ба номи кампири Марям нома меомад – унвони ӯро аз кучо ёфтаанд, кас ҳайрон мешавад! – аксар номанависон дар мактуби худ аз ҳоли Ҳашак пурсон мешуданд, рафтори дигар бузро нисбати Ҳашак доништан меҳостанд. Баъзе ҷавонмардҳо аз кампирок фиристодани сурати шаҳбузро хоҳиш мекарданд, то ки рӯзи 8 март дилдода ё занҳои худро табрик карда, ба ҳайрат оранд. Гурӯҳи дигар хоҳиш мекарданд, ки бибии Марям барои дар шакли вонома (откретка) нашр шудани сурати бузаш давутоз кунад...

Пиразан айнак монда, ин номаҳоро меҳонду сар мечунбонд ва

агар ҳамсӯҳбате дар наздаш бошад, ба ӯ нигариста, мепурсид: чӣ, магар дигар коре надоранд ин мардум?

Баъди ҳамчун яке аз мавзеъҳои марғуб ба раҳнамои Сармаддара ва масири сайёҳӣ дохил гардидани хонааш ташвиши кампири Марям як бар даҳ афзуд. Акнун вай мебоист ҳавлиашро ҳамеша рӯфтаву обзада нигоҳ медошт. Вақте пиразан дид, ки мардум ҳар як қадами ӯро наззора мекунанд, ҳар як дарбеҳи пирӯхонашро муҳокима менамоянд, сари калобаи рафторашро гум кард. Вай маҷбур буд, пеш аз он ки ба назари мардум афтад, аз кафши по то қарси сар худро ба тартиб орад. Бечора кампир сандуқҳояшро тағурӯ намуда, бо таассуфе пай бурд, ки дар бисоти худ чизе надорад. Раҳматӣ шавҳараш он қадар марди дурандеш набуд, ки пасандозе барои рӯзи мабодо кунад. Аз ин рӯ вай мебоист аз нӯги пенсаи худ кам-кам ба ҳисоби ҷит ё ягон матои дигар гузорад. Кафшу маҳсӣ ва рӯймоли дуруст низ дар навбат буданд.

Чолаи Ҳашакро, бо супориши раис ду дуредгар омада, таъмир карданд, ду ранггар омада, ранг карданд. Раис гӯё бо ин қонеъ нагашт, ки ба таъмири хонаи вайронаи пиразан фармон дод. Ин чунбучӯлҳоро дида, кампири Марям бо чӯбе ба шохи буз зада мегуфт: шохат сӯзад, гаргин, кучо будӣ то ҳамин вақта?!

Гузашта аз ин ба пиразан гӯшрас намуданд, ки мӯи Ҳашакро натарошад, балки илочаш бошад, ҳар рӯз бо шона тоза кунад.

Байтори колхоз, ки қаблан пойандоз ба роҳаш густаред, ба дех намеомад, ҳоло ҳафтае як бор ба аёдати Ҳашак меомад. Ба газики раис савор меомад, дурчаки фӯлодинашро пури адвия меовард, ки қаблан бо онҳо фақат моли худу раисро табобат мекард. «Замона вожгун гаштааст, – мегуфт кампири Майса, – вагарна бузаке ба ин мартаба намерасид, кампири Марям аз паси Ҳашакаш ҳалво намечашид».

Аммо кампири Марям моил ба ин ақида набуд. Вай ҳалво намечашид, балки аробаи масъулият, ки Ҳашак ном дошт, мекашид.

– Ҳой хола, – мегуфт Холдори Чилдурӯғ биби Марямро дида, – ту чӣ нағма кардӣ бо шохи бузат, ки ман шохи бузҳоямро бо сим бастаам, то шакли ҳашро гиранд, ҳеч натиҷа намедихад?

– Рӯят сафед, Чилдурӯғ, – мегуфт кампирак, – ту ба онҳо бештар тухми мурғ бидех, шояд натиҷа диҳад.

– Холаи азиз, – мегуфт Шери Хол, – мехоҳам аз бузи ту насле бигираму дар сояи давлаташ каме дили беғам бизанам.

– Бигзор гуфтаат шавад, – табассум мекард Марямбибӣ. – Аммо бидон, ки ҳар чӣ бисёр шуд, хор шуд.

– Марям, салом, – мегуфт Яздони Махрбон, – чувонаи мо аз дасти шоххояш гирифтори кассоб гашт, ҳоли бузи ту чун аст?

– Худоро шукр, – мегуфт бо зарда пиразан, – аз давлати шохаш кафша карда гаштааст.

Набераи «донишманди» кампири Майса ба гӯши момояш аз китоби ғафс чунин меҳонд:

«...Кедрҳои машҳури Лубнон, ки ғуломони шоҳ барои маъбади Байтулмуқаддас чӯб мебуриданд, кучоянд? Онҳо нестанд. Ба ин бузон гунаҳгор. Шоҳид – консули румӣ Светониус Паулинос менависад, ки кӯҳҳои Африқои Шимолӣ аз бешаҳо сарсабзӣ доштанд. Ҳавояш намнок, заминаш ҳосилхез буд. Дар бешаҳо хирс, гавазн, филҳо дучор меомаданд. Ҳоло чизе боқӣ намондааст.

Бузҳо ба даштҳои ҷануби Сахро роҳ ёфтанд ва биёбон ба ҳучум гузашт: ҳоло вай ба дохили Африқо сола як километр вуҷуд меёбад. Аз даштҳо ҳайвоноти парандагон фирор карданд. Дар Туркия 60 миллион сар буз мавҷуд аст! Дар ҳар як гектар як буз! Дар замони антиқӣ ин сарзамини шукуфону боғистон буд, ҳоло нимбиёбон аст...»

Кампири Майса бо ранги рӯи канда сар меҷунбонду «ина бубина» мегуфт ва ба фузулии худ баробар намеомаду боз назди кампири Марям мерафт.

Вақте ки сурати рангаи Ҳашак пас аз он маҷаллаи машҳур боз дар ҷандин маҷаллаҳои беруна бо зерматҳои қачу қилебу уреб – истилоҳи ҳуди кампири Марям – ҷоп шуду хабарнигори пурҳавсала онҳоро ба соҳиби буз фиристод, Ҳашак дигар моли бибии Марям набуд, шаҳбузи аҳли деҳ буд.

Акнун ба номи кампирак номаҳо бо ҳамон ҳарфҳои қачу қилебу уреб меомаданд, ки онҳоро ҳатто муаллими забони немисӣ Зовуш хонда наметавонист. Кампири бечора, ки ба вучуди фақат ду забон – эронӣ (яъне тоҷикӣ) ва неронӣ (яъне ғайри тоҷикӣ) иқрор буд, ҳоло ангушти ҳайрат мегазиду сар меҷунбонд, ки дар ин Заминаки танг ин қадар забон будаасту вай беҳабар!

Кампирак баҳавсала номаҳоро як-як таҳ карда, дар сандуқ меоманду аз хаткашон хоҳиш мекард, ки дигар ин хел номаҳои на эрониву на неронӣ наорад, аздусар вай сарфаҳм намеравад, аз ин рӯ ҷавоб намедихад, беҳуда номанависонро умедвор мекунад. Умедвор кардани мардумро барабас кампирак гуноҳи азим медонад, ин гуноҳро бар дӯши пургуноҳи худ сарборӣ гирифтани намоҳад.

Баъд, як рӯзи офтобии баҳорон, ба деҳ автобуси ғарибе омад. Азбаски мошине бо чунин суроби ғалатӣ бори аввал ба Сармадех

меомад, мардуми зиёд ба тамошо баромад. Дар шиками мошини булачаб бо ҳарфҳои бузурги ба қавли Чилдурӯғ як кас ба зӯр мебардоштагӣ «Телевидение» навишта буданд. Аз мошин як марди ғариббоси тарбузшикам берун омад, худро ҳамчун филмбардор муаррифӣ кард, чанд маҷалларо бо расми Ҳашак ба мардум намуд ва хонаи соҳиби бузро ҷӯё шуд. «Ҳашакро ба кино мегиранд!» – гӯён бачаҳо бо шавқ ҷониби хонаи кампири Марям тохтанд.

Рӯзи сахте барои кампири Марям сар шуд.

Филмбардор бо ҷунон як нигоҳи кушандае ба сар то пой пиразан нигарист, ки – ҷунин як бузаки зебо ҷунин як соҳиби ношуд дорад! – ҳулоса бардошт кампири Марям, қариб талхакаф шуда. Аз ин рӯ вай зуд ба хона даромада, пирохани беҳтаринашро пӯшида, берун баромад. Филмбардор ин дам бо Ҳашак машғул буду дигар ба пиразан аҳамият наметод. Лаҳзае баъд кампирок Худоро шукр мегуфт, ки аҳамият надод, зеро нигоҳаш ба кафши даридааш афтод. Биби Марям ҷашми филмбардору шарикони ўро хато карда, аз хона баромад, пеши кампири Майса омад барои кафшро ба орият гирифтанд. Аммо...

Аммо нигоҳи филмбардор фақат борон будаасту амраш новдон.

Ба пиразан супориш шуд, ки нақши соҳиби бузакро бозад. Чароғҳои азимро фурузон карданд. Пиразан интизори ин қадар нури баякбор ба сараш фурурехта набуд, бо гӯшаи қарс ҷашмонашро пӯшонд. Ин рафтори вай беихтиёр ба вуқӯъ омад, вале ба филмбардор хуш наомад. Вай ҳамаи ҳаракатҳое ки пиразан бояд иҷро мекард, як-як нишон дод ва тақрор кардани онҳоро аз пиразан хоҳиш намуд. Хоҳиши филмбардор ҳамеша ҷун амр садо медод.

Пиразан амали дари хонаро кушоданд, аз хона баромадану айвонро гузастан, то ба ҷолаи Ҳашак рафтандро шаш бор тақрор кард – бебарор. Филмбардор алағда мешуд, ки кампирок ҷунин як роли осонро сомон дода наметавонад, ҳозирон алағда мешуданд, ки ҳамдеҳашон пеши шаҳриён онҳоро шарманда мекунад. Аз ин рӯҳияи атроф пиразан ноумед гашт, ба филмбардор раҳмаш омад, худро ба ноўҳдабаро буданаш мазаммат карда, рӯзи Ҳашакдор шуданашро лаънат хонда, зеро обу арақ монда, амалро иҷро кард. Хушбахтона, филмбардор беҳунарии кампирокро пай бурда, аз ў дил шуста, пайи дар дигар ҷойҳо акс бардоштани Ҳашак шуд.

Ҳашакро бурданду кампири Марям охи сабук кашида, пушт ба тани беи назди ҷола монда нишаст. Ба ў ҷунин намуд, ки дигар маҷоли ҷунбидан надорад, дасту дилаш ба коре намеравад, хоҳише дар дилаш рӯ намегирад.

Кампири Марям дар ҳамон ҳолат хеле нишаст. Он қадар нишаст, ки филмбардорон баргаштанд, Ҳашакро ба чола дароварда бастанд, назди пиразан омада, ким-чиҳо гуфтанду рафтанд.

Аммо пиразан ҳамона бемаъно ба чолаи рангин менигаристу менишаст. Баъд баоси Ҳашаки гурусна ва ташна ўро ба худ овард. Пиразан ба бузи машҳури хеш нигоҳ кард, аниқтараш, ба шоҳҳои бузаш. Хеле нигоҳ кард, баногоҳ фикре ба сараш зад, саросема аз ҷой хеста ба анбор даромад. Аз анбор арра гирифта баромад.

Баъд кампири Марям ба гардани шаҳбузаш савор шуда, ба арида-ни шоҳе ки рақами 8-ро мемонд, сар кард.

Вай ҳеч гоҳ чизеро ин қадар саросема наарида буд.

ВАҚТИ ГУЛИ БОБУНА

Ман дар сояи санг, дар сояи хаданг, дар сояи заранг, дар ин кӯҳсори бекуфлу маданг, интизорам варову вай мекунад даранг.

Интизорам варо соат пайи соат, рӯз пайи рӯз, моҳ пайи моҳ, сол пайи сол.

Он қадар интизорам, ки парандагон рӯи сарам лона сохта, тухм гузошта, ҷўча бароварда, онҳоро парвоз омўхта, ба кишварҳои гарм-сер мебаранд.

Тортанак, ин шермагас, ин бофандаи чобукдаст байни пойҳоям миён хамида, тор танида, дом ниҳода, сайд гирифта, чун шахсувори майдон чавлон мезанад ва бепарво аз одаму олам, аз оламу одам шикам мехорад, шикам мехорад.

Либоси танам мағору карра мебандад аз наму аз шабнам, аз шабнаму аз нам, рӯи он гулсанг мерӯяд, гулсанг мерӯяд.

Ду анораки сурхе дар шоҳи дарахти нор бор, ду анораки сурхе дар зери пирохан хор, хор;

ду анораки сурхи дарахти нор чун дирафши баҳор арғувон, арғувон, арғувон;

ду анораки зери пирохан чун шираи рӯян лағжон, ларзон, гурезон;

чун ашки рӯи мижгон;

ду анораки сурхи дарахти нор меваест донгона – аз роҳгузар, аз бохабар, аз ҳар нафар;

ду анораки зери пирохан меваест кудсона – аз моҳи ягона, аз шаҳбонуи хона, аз олиҳаи нозу баҳона – аз Бобуна, аз Бобуна, аз Бобуна.

Ман хостори баҳор, ман хостори дидор, чӣ мушкил аст рӯзгор – дидор солест як бор, як бор, як бор – вақти гули бобуна!

– Вақ-ти гу-ли бо-бу-на...

Вақте ки кулангҳои қофилагир болои сар ресмон мешаванд.

Вақте ки охувон барраҳои ширбӯи худро чаро меомӯзанд.

Вақте ки қорчҳо пас аз борон чун ҳубобҳои рӯи кӯл дар пуштаҳо пӯк-пӯк медаманд.

Вақте ки аспиди бедави ман Шабранг аз фироқи модии қашанги симинсоқ Барфина ба танг омада, дар дараҳо чун Исрофил сур мекашад.

Вақте ки гулҳо... гулҳои бобуна мешукуфанд – ман ба наздат меоям, мири кӯҳ!

– Ман ба наз-дат ме-о-ям, ми-ри к-ӯ-ҳ...

Вай бобунаву ман мири кӯҳам, вай ошиқи кӯҳу ман ошиқи ӯям.

Барои пазираи Бобуна ман аз гулу себарга гулчанбар, аз мӯйҳои хасрав арғунҷак мебофам, аз шаппаҳои тар соябон, аз найҳои кӯл курсӣ месозам ва ӯро интизор мешавам.

Он қадар интизор мешавам, ки пеши назарам кабакон тухм гузошта, чӯча бароварда, онҳоро парвоз меомӯзанд – ман кабакони якбара, дубара ва себараро дастомӯз мекунам;

борон меборад, қорчҳо мерӯянд хушк мешаванд – ман қорчҳои хушкро дар ришта шадда мекунам;

охувон рав рафта, барраоҳу ба дунё оварда, ба онҳо чаро рафтаниро ёд медиҳанд – ман охувонро дӯшида, ширро дар шикамба айрон мекунам.

Ман палангҳои барфиро дар камин мегузорам. Ман охувони пир ва беморро ба камингоҳ мекашам. Ман каргасони ҳаворо сӯи лошаҳо роҳ менаоям. Ман кабакони дариро аз дом раҳо мекунам. Ман аз ёлаву пуштаҳо наботи шифой чамъ меорам. Ман аз морҳои шарза мисқол-мисқол заҳр ва аз шонҳои занбӯр сафол-сафол ангубин меғундорам.

Ман аз заҳру ангубину набот марҳам месозам.

Ман аз ин қорҳо мондаву бефараву кӯфта шуда, сар ба сангҳо монда, шабро рӯз мекунам ва ҳоб мебинам.

Дехаро ҳоб мебинам. Бобунаро ҳоб мебинам. Гоҳе ҳоби кобус мебинам:

оламеро ҳароб мебинам, хуширо ноёб мебинам, заврақеро дар об мебинам, дар тақопӯи оҳандартоб мебинам.

Заврақи бесоҳибу бар ҳоли худ дар миёни укёноси чӯшон пореа кайҳон, лек холиву бечон;

аз гардунаи абри ғуборолудаи маргбор мечӯяд паноҳ, мечӯяд паноҳ;

аммо намеёбад раҳо дар ин соати равоҳ, дар ин соати равоҳ...

Ман бо ҳарос аз хоб бедор мешавам, аз хоби дидаам беқарор мешавам, ба пасу пеш менигараму офтобро дар осмон барқарор мебинам, кӯхистонро собиту устувор мебинам.

Оҳи сабук мекашам.

Сано меғям офтобро, табиатро, оби тармаву чашмаҳоро, гулсангу сабзаву дарахтонро, ҳама ҳашараву хазандаву дарандаву парандаву чарандагонро ки то ҳастанд, ҳастам, агар нестанд, нестанд.

Ман мири кӯхам...

Гулу сабзаҳои Гулдара, ғӯту пуштаҳои Чилдара, бурсу хомаҳои Шилшилдара – мӯмиёи устухони мананд;

оби тармаҳои Обшорон, ҷӯйборҳои дараи Зиндон, сабзақолиҳои Камари Мурғон – тӯтиёи чашмони мананд;

чукриҳои регии зови Тобасанг, хужрокҳои кафшии рези Яккахаданг, вағниҷҳои обии жарфи Барзанг – зулбиёи даҳони мананд.

Ман намедонам, мири кӯхам ё худ кӯхам, кӯхам кӯхам.

Гоҳе ба кӯҳ марди хушнафас меояд, гоҳе ба кӯҳ марди шумнафас меояд. Бар қадами хушнафас назар, аз марди шумнафас ҳазар!

Рӯзе ки ба кӯҳ марди шумнафас меояд, бо асп ё ҳар меояд, бо дос ё табар меояд;

хаданги Хаданго, заранги Тобасанг, доғи Ангато, бурси Арчамайдон, реми Ремон, фарки Кафкрӯд... фиғону нолиш мекунанд;

зеро шумнафас бо досу табар меояд, сиррию беҳабар меояд, аз ҷару аз камар меояд, тарсуву бадғухар меояд ва ин хадангу зарангу доғу бурсу рему фарк мӯҳр бар лабу ларза дар тананд, ки ҳоло вай ба зер аз ҳар меояд, зарба дар бар меояд, пас аз ӯ кундаи бесамар меояд, хазони барҳадар меояд.

Шумнафас гоҳе бо дому бо кафас меояд, бо тири нишонрас меояд, дилсиёҳу баднафас меояд;

паланги барфӣ, бузи кӯҳӣ, кабки дарӣ, харгӯши роғӣ... фиғону нолиш мекунанд, дуову ниёиш мекунанд, шумнафасро хоҳиш мекунанд, мири кӯҳро хоҳиш мекунанд;

агар хобӣ, бедор шав, агар мастӣ, хушёр шав, агар беҳабарӣ, ҳабардор шав;

шумнафас назди мо нозил аст, бераҳму чоҳил аст, бар куштан қобил аст, ҳақиқат назди ӯ ботил аст, одам не – Азроил аст!

Рӯзе ки ба кӯҳ хушнафас меояд, бе дому кафас меояд, бо орзуву ҳавас меояд, бо ёри ҳамнафас меояд, дилкушоду неконафас меояд;

хаданги Хаданго, заранги Тобасанг, доғи Ангато, бурси Арчамайдон, реми Ремон, фарки Кафкрӯд... паланги барфӣ, бузи кӯҳӣ, кабки дарӣ, харгӯши роғӣ... бар вай гироиш мекунанд, омад-омадашро ситиш мекунанд, кӯҳсорро барояш гузориш мекунанд.

Ду ситораи фурузон дар тегаи Обшорон, ду ситораи фурузон дар сари ҷонон;

ду ситораи фурузони сақфи осмон аз кайҳон, аз ҳамагон;

ду ситораи сари ҷонон аз моҳи ягона, аз шахбонуи хона, аз олиҳаи нозу баҳона – аз Бобуна, аз Бобуна, аз Бобуна.

Ман хостори баҳор, ман хостори дидор, ҷӣ мушкил аст рӯзгор – дидор солест як бор, як бор – вақти гули Бобуна!

– Вақ-ти гу-ли бо-бу-на...

Вақте ки зоғчаҳои беқарор пайи рӯзӣ даври Шахи Кафтаро коғ-коғ мезананд.

Вақте ки резхову тармаҳо ламида, ба дараҳо сарнишеб мешаванд.

Вақте ки кабкакони ҷўчаҳои якбараи худро парончак мекунанд.

Вақте ки гулҳо... гулҳои бобуна мешукуфанд, ман ба наздат меоям, мири кӯҳ!

– Ман ба наз-дат ме-о-ям, ми-ри к-ӯ-ҳ...

Вай Бобунаву ман мири кӯҳам, вай ошиқи кӯҳу ман ошиқи ӯям.

Аспи нилакабуди охутаки ман Шабранг аз висоли модиини кашанги симинсоқ Барфина ҷомаи сурӣ ба бар карда, сури сурӣ мекашад бар кӯҳу дар, соҳиби бечораи ғамбодаи ӯ мири кӯҳ аз фироқи дўшизаи афсонаи Бобуна ном ҷомаи нилӣ ба бар карда, чашм медўзад бар роҳи дех, чашм медўзад бар роҳи дех.

Он қадар чашм медўзад, ки риштаи нигоҳи чашмонаш калоба мешавад.

Калобаи риштаи нигоҳаш ғел-ғелон чун муғелон мешавад поён аз пайроҳаи Сангчадав, аз пайроҳаи Мўрчарав, аз пайроҳаи Суфташав.

Калоба аз пайроҳаҳо поён мешаваду ба дех мерасад, аз тангкўчаи Гузари Боло, аз тангкўчаи Гузари Поин мегузараду ҷониби хонаи бобои Ҷовид меғелада, дохили дарвоза мешаваду назди суфа пеши назари Бобуна қарор мегирад.

Бобуна аз дахшат шах мешавад, Бобуна аз ҳайрат шах мешавад. Баъд ба худ меояд, мири кӯҳро ба ёд меорад.

«Оҳ» – мегўяд, «воҳ» – мегўяд.

Калобаро ба даст гирифта, аз хона мебарояд.

Бобуна калобаро печ-печон аз пайроҳаи Суфташав, аз пайроҳаи Сангчадав, аз пайроҳаи Мўрчадав боло мешавад.

Аз омад-омади Бобуна ба ман ғулбаи хушхабар паём меораду ман аз шодӣ дар куртаи тан намегунҷам, ман аз шодӣ дар кӯҳу барзан намегунҷам.

Осемагарӣ мекунад сарам, бесабрӣ мекунад дилам, сарпечӣ мекунад дастам;

Ман ба ҷои гулчанбар ба сари Бобуна ҳамели қорҷоро мегузорам;

ман ба ҷои соябон рӯи сари Бобуна гулчанбар медорам;
ман ба ҷои марҳам ба дасту рӯи Бобуна айрон мемолам;
ман ба ҷои арғунҷак Бобунаро рӯи буттахор мешинонам.

Вағғос мезанад Бобуна, чиррос мезанад Бобуна, аррос мезанад Бобуна.

Маро ғули кӯҳӣ мегӯяд Бобуна, маро хирси ҷўғӣ мегӯяд Бобуна, маро мири саръӣ мегӯяд Бобуна, маро гаранги Хампастӣ мегӯяд Бобуна.

Ноз мекунад Бобуна, ароз мекунад Бобуна, худро созу боз мекунад Бобуна ва боитобу бохитобу бошитоб сӯи деҳ мегардад.

Мани ҳайратзада аз пасаш мешавам, кабкакони якбара, дубара, себара аз пасаш мешаванд, бараохувони ширмаст аз пасаш мешаванд, палангҳои барфӣ аз пасаш мешаванд, суғурҳои тарсу аз пасаш мешаванд.

Ман зора мекунам, ки баргард! кабкакони зора мекунам, ки баргард! охубарагон зора мекунам, ки баргард! палангҳо зора мекунам, ки баргард! суғурҳо зора мекунам, ки баргард!

Ба рӯ чарм мегирад Бобуна, ба дил озарм мегирад Бобуна.

Мири кӯҳ: Баргард, мирбонуи кӯҳат мекунам.

Охубара: Баргард, лесандаи хорҳои роҳат мешавам.

Паланг: Баргард, болиши нарму кӯрпаи гармат мешавам.

Суғур: Баргард, гавҳари шабчароғат меёбам.

Кабк: Баргард, мурғаки нағмаҳонат мешавам.

Бобуна аз ин гуфтор гарм мешавад, Бобуна аз ин рафтор нарма мешавад.

Аммо маро огоҳ мекунад:

Агар рӯи хоҳири дӯстонат намекардам, ту маро ҳеҷ гоҳ намедидӣ, эй ғули кӯҳӣ, хирси ҷўғӣ, мири саръӣ, гаранги Хампастӣ!

Бобуна бо ноз ба ман даст медиҳад, нозӣ варо ман ба «ароз» шаст медиҳам.

Бод мӯйҳои парешони Бобунаро шона мекунад. Бод қиссаи ишқи мири кӯхро дар пуштаҳо афсона мекунад.

Бобуна гули охири баҳор аст,

Бобуна худ баҳор аст, баҳор аст...

Ман мири кӯҳам.

Дарахтони дараи Баҳман соябони мананд, охувони кӯҳи Оҳан дӯстони мананд, гургакони жарфи Жоман посбони мананд, каббако-ни кӯҳу доман нағмаҳои мананд.

Ман намедонам, мири кӯҳам ё худ кӯҳам, кӯҳам, кӯҳам.

ЗАН ВА ҒҶЛ

Гули бобуна аввалҳои моҳи май мешукуфт. Аввал гулҳои ёлаи Ноз, баъд гулҳои пуштаи Соз ва дар охир гулҳои тегаи Боз сапедӣ менамуданд. Чунон сапедӣ менамуданд, ки кулли кӯҳи Шеданзо хирмани бобунаро мемонд. Дар ширмаҳтоб намедонистед кучо бо-буназору кучо ситоразор, замину осмон якранг мешуд.

Дар ҳамин гуна шабҳо аз Дараи Ғулон ба бобуназор ғӯле меомад. Ин ғул низ чун ҳама ғулон бадҳайбату азамат буду ба ҷои либос та-нашро пашми ғафсе пӯшида. Фарқи ин ғул аз ғулони дигар ҳамин буд, ки вай рӯзона ба мисли ҳамхайлони худ ба ҳар ғору мағок пинҳон шуда, хоб намерафт, балки дидгоҳи беҳавфе ёфта, мардуми деҳро тамошо мекард. Аз ин тамошоҳо мардуми деҳро шинохта, ба баъзе одатҳои онҳо сарфаҳм рафта буд. Баъд ғӯлаки мо худ беҳабар ба як занаки ин деҳ ошиқ шуд. Дар байни ҳамхайлони ӯ мафҳуме чун ишқу муҳаббат маълум набуд. Ҳамхайлони ӯ бо хушкардаи худ хуфтухез мекарданд, албатта, ин ҷо ишораи аввал бояд аз албастиҳо мешуд. Ғӯлаки мо низ қабл аз шайдой, бо як албастии бадҷаҳл ғел зада меҳобид, баъд худро канор мегирифту ба ишораҳои «маъшуқа»-аш эътино намекард. Албасти аз ин рафтори ӯ саҳт ранҷида, дандон тез мекард, ки ба сари ғӯлак ягон бало меорад.

Аммо ғул парвои ин ҳама надошт. Вай, ки ишқ ном дардери хис мекард, назди ҳамхайлони худ сина дамонда мегашту пеши назараш кӯҳи Қоф нахӯдакери мемонд.

Ғӯлак сари вазинашро рӯи дастони пашминаш гузошта, андеша мекард, ки бо кадом роҳ дили занаки рустоири ба худ гарм созад. Вай медид, ки мавсими гули бобуна духтарону писарони ин деҳа ба ёлаи Ноз меоянд ва ҳар кадоме гуле чида фол мебинад: «Дӯст медорад» – «намедорад», «дӯст медорад» – «намедорад», рафту ба гулбарги охирин «дӯст медорад» афтад, чеҳраи ҷавон ё духтарак чунон мешукуфт, ки аз тасвири он ғӯлак очиз мемонд. Агар «дӯст намедорад» афтад, ғӯлак баробари онҳо ғам меҳӯрд ва ҳозир буд па-

ногоҳи худро тарк гуфта барояду онҳоро тасалло диҳад, «ғам махуред! дафъаи дигар ба муроди дилатон меафтад».

Аммо ғўл будани худро ба ёд меоварду сари вақт худро даст мегирифт, аз алам мӯи танаширо меканду фаро расидани шабро интизор мешуд. Шаб ғўл паногоҳи худро тарк мегуфту ба бобуназор омада, барои худ фол медид. Вай то сахар бобуна чида, фол медида ягон бор ҳам «дӯст медорад» намеафтод. Ёро сари ин кор ҳамхайлонаш дида, дандонҳои аз алаф хӯрдан зард гаштаи худро бараҳна мекарданд, ки ин маънои заҳрхандро дошт.

Аммо ғўли мо, ки саргарми ҳалли қисмати худ буд, ин тамасхурҳоро намедид. Агар медид ҳам, майли онҳоро танбеҳ додан надошт, зеро ғами дилаш он қадар бузург буд, ки мӯреро мемонд бар дӯш кӯҳе.

Фол дидани ӯ ба ҳамин минвол хеле давом карду бо кӯшиши ӯ ва бо кӯшиши вақт дигар дар ёлаи Ноз, дар пуштаи Соз ва теғи Боз гули шукуфтае боқӣ намонд. Ғўлаки мо маҷбур буд боз ба дидори бебор таскин ёфта, каме бошад ҳам, ба дили сӯхтаи худ марҳам молад.

Вай рӯзе чанд бор сатили вазнинро рӯи сар гузошта, аз рӯд ба хонааш об бурдани дилдодашро дида, ғам меҳӯрд. Ғам меҳӯрд, ки шавҳари ин бечора чӣ қадар дилсанг аст, бар дӯши зани худ чунин кори вазнинро во мегузорад! Ғўл каланд бардоштан, алафҳои бадбӯиро – вай намедонист, ки ин алафҳо тамоку ном доранд – каланд кардан, аз гармову бӯи бад байни чӯяк сарашро дошта нишастани дилдодашро дида, дилаш реш-реш мешуд. Сахт хоҳише дар дилаш пайдо мегашт, ки равад, каландро аз дасти занак бигирад, аввал сари шавҳари дилдодашро – вай алафдаравиро баҳона карда, дар сояи бед ғел зада меҳобид – бо каланд кӯбаду сипас марзари каланд кунад. Лекин боз ба хотир меовард, ки ӯ кисту онҳо кистанд, дандон ба дандон монда, тоқат мекард.

Вай – ғўли бечора ҳеҷ фаҳмада наметавонист, ки мардҳо барои чӣ ин қадар танбаланду хуши ранҷ кашидан надоранд, ҳама корҳоро бар дӯши бачагону занон во гузоштаанд. Онҳо дар маъракаву сур катагарӣ карданро хуш доранд, боз қассири колхоз ки омад, пеш аз ҳама ҳозир мешаванд. Умуман ин бекорхӯчаҳо ба ғўли мо намефориданд ва ӯ ташнаи кин буд.

Шаб вай ба марзаи тамоку омад, аз байни чӯяке каланд пайдо карда, то субҳ ҳамаи чӯякҳоро каланд кард. Баъд боз ба паногоҳаш омада, интизори натиҷаи кораш шуд.

Бомдод занак ба киштзор омада, марзаи каландшударо дида, ҳеч бовараш намеомад. Вай чандин бор марзаро чарх зада, охир ба хуло-сае омад, ки шояд мардакаш раҳми ўро хўрда, ин корро анҷом дода бошад. Аз ин рӯ бо чехраи шукуфон тарафи бед давид, ки он ҷо шавҳараш ҷомаро таҳ карда, дар тараддуди ғел задан буд. Баъди чанде ғўл дид, ки марду зан ҳар ду давон ҷониби марзаи тамоку ме-шитобанд. Сари марза мардак пушти сар меҳориду чизе намегуфт. Вай ҳам бовар надошт, ки кадоме бесабаб, аз худ доништа, ин корро карда бошад.

Ғўлаки мо аз кори худ қаноатманд ба мағоке даромада, хобид. Вай вақте аз хоб бедор шуд, ки шаб расидаву моҳи шаби чаҳордаҳ тулӯ карда буд. Ғўлакро фузулӣ рӯ гирифтун хост рафта, аз ҳоли он ду нафар хабар гирад.

Вай, ки аз баъзе одатҳои ҳамидаву ҳолидаи ин мардум бохабар буд, қаблан як бағал гулҳои кӯҳӣ чида, сипас пайроҳаи шиносро сарнишеб шуд. Ба ҳонаи он ду нафар наздик шуду ҳаёҳуиро шунид. Мард баисрор аз зан талаб мекард, ки иқрор кунад, марзаи тамокуро кӣ каланд кард! Ё зан хушдоре дораду вай беҳабар аст? Занаки бечора биллову валло мегуфт, ки ақли ҳудаш низ ин корро намегирад. Мардак бовар намекард. Ба хӯроки рӯи хон даст намебурд. Билохира онҳо ҳар ду зерӣ ҷогаҳ даромаданд. Мард нишони эътироз ба зан пушташро гардонида хоб рафт.

Ғўли моро кайфаш парид – воқеа ғайри чашмдошти ӯ ранг гирифт. Аз тарси он ки гулҳо ба сари занак балои дигаре наоранд, онҳоро пеши болини зан, чунон ки қаблан аз ӯ дошт, нагузошт, ба охури дарозгӯш партофт, дарозгӯш аз таҳи дил хангосзанон, нисфи деҳро бедоркунон ба ӯ ташаккур гуфт – ба ҳар ҳол ба ғўлаки мо чу-нин намуд.

Ғўлак ба ёлаи Ноз баргашту чашмаш ба як гули бобунаи аз ҷанги ҳуду аз ҷанги дигарон дарамонмондае афтод, беҳуд ба даст гирифт, баргашро як-як канд: «дӯст медорад – намедорад», «дӯст медорад – намедорад»... ба охирин гулбарг «дӯст медорад» афтод. Ин чунон ногаҳонӣ ва ақлмағири ғўл буд, ки бечора то хеле гаранг монд, баъд ба худ омада, аз шодӣ дик-дик ҷастан гирифт. Дик-дик ҷаста, ёлаи Ноз, пуштаи Соз, тегаи Бозро чандин бор баромада фуромад, худ беҳабар. Чанд ҳамхайли ӯ, ки ин дам пайи рӯзӣ дар ун наздиқиҳо буданд, ғўлро дар ин ҳол дида, ангушти пашмини ишораташонро аввал ба сӯи ғўли мо бурда, баъд ба сӯи каллаҳои худ бурда, тоб до-данд, ки дар забони рамзии он қавм маънои «мағзи сараш палағда шудааст»-ро дошт.

Ғўлаки мо аз частухез монда шуда, ба мағоки худ даромада, рӯи шаппаҳои хушк ғел зада, хоб рафт. Дар хобаш дам ба дам табассум мекард. Маълум буд, ки хоби ширин мебинад.

* * *

Рӯзи дигар ғўлак аз дидгоҳи худ мушоҳида кард, ки занак ресмон гирифта, бо пайроҳаи кӯҳӣ боло мешавад. Донист, ки барои ҳезум меравад. Ҳезумчоро ки медонист, аз зан пештар он ҷо рафта, дар ғўшае пинҳон шуд.

Занак ресмонро ба қад партофта, пайи чамъ овардани ҳезум гашт. Вай ду-се дона чӯби хушкро рӯи ресмон гузошту бозпас бо ду-се чӯби дигар назди ресмон омаду рӯи он як пушторай тайёро дида, хеле дар ҳайрат монд, ба атрофу акноф нигаристу касеро надид, тарсид, «ё тўба!» гӯён дарзари саросема баста, ба пушт гирифту пайроҳаро поин шуд. Қариби ба деҳ расидан аз дил гузаронд, ки ба ин зудӣ ҳезум оварданааш боз сабаби гумонҳои шавҳараш мешавад, пуштораро ба замин монда, дам гирифт. Дар сари бечора занак садҳо савол давр мезаду ҷавобе ба он набуд...

Ғўлак аз кори худ шод гашта, ба дидгоҳи худ омад. Як қабза алафро ки раҳораҳ ҷида буд, бо иштиҳо хӯрду баъд дароз кашида, шикамхорон ба андеша фурӯ рафт. Андеша мекард, акнун ки фоли нек аз бобуна гирифт, вақти он аст, худро ба занак нишон диҳад, дарди дилашро каме холӣ кунад. Аммо чӣ тавр рӯзона худро нишон диҳад? Бими ин корро вай, ба душворӣ ҳам бошад, дарк мекард. Аз ин рӯ қарор дод, ки шабона, вақте шавҳари ландаҳури занак саҳт дар хоб аст, дилдодаашро бидуздад.

Ҳамин тавр ҳам кард. Занакро аз рӯи бом, аз паҳлӯи шавҳараш дуздид, ба ёлаи Ноз овард. Чунон беозор бардошта овард, ки занак ҳатто бедор ҳам нашуд.

Танҳо пас аз он ки ғўлак ўро ба замин гузошта, худ дуртар рафта, базавқ наззора кард, бедор гашт. Бедор шуду дар рӯ ба рӯи худ як махлуқи пашмини бадҳайбатро дида, аз даҳшат шах шуд. Фақат нигоҳи пурмеҳр, табассуми содаи ғўл вайро аз фарёд задан нигоҳ дошт. Ғўлак бедор шудани занакро дида, бо даст ишора кард, ки «як дақиқа!» ва дар ҳақиқат пас аз як дақиқа бағале гулҳои кӯҳӣ ҷида омад. Аз ин рафтори ў занак бечора бештар дар ҳайрат монд. Аз он рӯзе ки занак худро шинохта буд, ёд надошт, ки касе ба ў гуле тӯхфа карда бошад. Вай аз дасти ғўл гулҳоро гирифту интизор шуд, ки ғўлак боз чӣ нағмаҳо мекунад. Ғўлак назди пойҳои занак нишасту онҳоро молидан гирифт. Вай чунон беозор мемолид, ки ин ба занак

хеле ҳам форида – шавҳари танпарвари ӯ навозиш чӣ, ду даҳан гапи нарме намезад. Баъди чанде ғулак мӯи сари занакро хабар мегирифт. «Аз рӯи гап шабушк мечӯяд!» – бозавқ аз дил гузаронд зан. Ғулак дар ҳақиқат шабушк мекофту аммо онро пайдо накарда, дар ҳайрат мемонд. Вай сари пуршабушки албастии ошноро ба хотир оварда, меҳраш ба зан як бар даҳ меафзуд...

Соате пас ғулак занакро ба пушташ савор карда, чорғоба ӯро ин сӯву он сӯ мебурд ва ин ба занак хеле хуш меомад. Чунон хуш меомад, ки вай завққунон бо пойҳояш шиками серпашми ғулро хала мекард ва ғул ҳам ҳаво гирифта, зудтар метохт... Корашон то хӯрӯсбонг ба ҳамин минвол буд. Хурӯси аввалин гарданаширо ҳафт ваҷаб дароз карда, ба тамоми деҳ бонг заду занак тарсид, ба ғул бо имову ишора фаҳмонд, ки бевақт асту вай бояд дар хона бошад, ва-гарна шавҳараш бедор гашта, ӯро дар паҳлӯи худ надида, қиёматро коим мекунад.

Ғул фармон бурда, занакро ба муқобилаташ аҳамият надода, сари китфонаш гирифт давра-давра ба деҳ овард. Сипас чун ошиқи висол-дида хурсанду қаноатманд ба мағоки худ баргашт.

* * *

Акнун ҳар шаб ғул занакро аз рӯи бом, аз паҳлӯи шавҳараш дуздида, ба ёлаи Ноз меовард. Онҳо ҳар ду то сапедадам дилхушӣ мекарданд. Дилхушӣ мекарданду валекин як гӯшаи дили зан сиёҳ буд. Сиёҳ буд, ки рафту сираш ошкор гардад, мардак рӯзаширо сиёҳ мекунад. Ошкор шудани сир амри воқеъ буд.

Боре мардак дили шаб аз хоб бедор шуда, занакро дар паҳлӯи худ надида, «ба ҳоҷате хестааст» – гӯён ба паҳлӯи дигар гашт, марзаи худ аз худ каландшудаи тамоку ба ёдаш омаду хоб аз сараш парид. Аз бом фурумада, занакро на дар оғил, на дар хона, на дар ҳоҷатҷо пайдо накард. Дар дилаш алов афтод: «гуфтам-а! Ин занак бебало нест!» Интизор шуд, чӯбе гирифта, дастонаширо молида, алами дар вучудаш бударо кофта ёфта, дандонҳояширо баҳам совида. Қариби сапедадам аз кӯҳ фуруомадани сояро дида, он сояро хушдори занаш тахмин карда, чӯбро сари китф гирифта, омода шуд. «Модари зорашро нишон медиҳам!»

Аммо модари зорашро нишон надод. Он чи ӯ дид, хуш аз сараш рабуду чӯб аз дасташ. Марди пашмине дид чун чанор, занашро дид сари китфони «чанор» нишаста. Ин манзара ақлгир набуду дар та-саввур намегунҷид.

Ғулу занак низ мардро дида, тарсиданд. Ғул занакро ба замин

монда, нигарон шуд, ки чӣ мешавад. Занак ба вай ишора кард, ки биравад. Ғӯл ночор итоат кард.

Ғулак дур шуду мардак ба худ омад. Ба худ омаду ба занак дафтад, зери мушту лагад гирифт. Чунон зери мушту лагад гирифт, ки қариб чон тани нотавадони ун бечораро падруд гуфта буд. Падруд ҳам мегуфт, агар занак ба қавлаш устувор монда, фарёд намекард. Валекин токаташ тоқ гашту...

Фарёд кардани зан ҳамон буду ба сӯе кулӯла шудани мард ҳамон. Ғӯл, ки дилаш гумони бад бурда буд, паси девори кохдон меистод, ба имдод расид. Баъд зани абгорро ба пушт гирифта, ба мағоки худ роҳӣ шуд.

Он рӯз шавҳари занак бо чанд марди дигар бо тире туфанг ғӯлу занро дар ҳар ғору мағок чустанду наёфтанд. Чил рӯз кофтанду наёфтанд. Баъд мардак умедро аз ёфтани зан канду зани дигар гирифт. Чун одат ба ин зан ҳам даст бардошту валекин таҳдиди «агар даст расонӣ, ба пеши ғӯл меравам!»-ро шунида, занашро дигар озор намедод. Корҳои мазорро низ ҳамроҳ мекарданд.

Дар бораи ғулак ва занак гумшуда ҳамин қадар маълум буд, ки сайёдон ё ҷӯпонон ҳикоят мекарданд. Онҳо мегуфтанд, ки баъзан шабона аз ёлаи Ноз хандаву ҳаёҳуиро мешунаванд ва агар ҷуръат карда, ба он ҷо раванд, шохиди чунин манзарае мешудаанд. Ғӯле занро ба пушт савор гирифта, аз ёлаи Ноз ба пуштаи Соз мебурдааст ва аз пуштаи Соз ба тегаи Боз мебаровардааст. Гоҳе дар партави моҳтоб медидаанд, ки ғӯл сари занакро аз шабушкҳо тоза мекардаасту занак қоҳ-қоҳ меҳандидааст.

Ин ханда он қадар аз таҳи дил буд, ки дар деҳ ҳам онро мешуниданд.

ХУРҶСАКИ ПАРПО ПЎПАК

Хурӯси ҳамсоя Куланг ном дошт.

Хурӯсе буд зотӣ Куланг.

Ҳафт пушти Куланг хату чак шуда, маълуму машҳур гашта, таъби дил давр ронда, билохира мардона ба ҷумлаи ҳаёти хурӯсонаи худ дар тоба нуқта гузошта буданд. Аз ин рӯ ягон мурғ таъна карда, Кулангро «ту хурӯси ҳаромӣ!» (яъне инкубаторӣ) ё «сағираи детдом!» (яъне аз фермаи мурғпарварӣ) гуфта наметавонист.

Мокиёнҳо Кулангро ҳатто дар ғайбаш хоча, ҳазрат, эшон, ҳатто шох гӯён ном мебуданд. Онҳо ба Кулангхоҷа бо як ҳисси эҳтиром

ва садокат менигаристанд, чунонки дӯшизаҳои ҳаводори футбол ба Шохи футбол.

Мокиёнҳо ҳар як имову ишораи Шоҳхурӯсро ба зудии ба чинси латиф хос филфавр пай мебурданд, беҳудаву баҳуда каллапocha гашта намегурехтанд, балки парҳоро пеши бар гирифта, «лаббай» гӯён назди ҳазрат ҳозир мешуданд: мабодо ки ба шони ҳафт пушташон хату чак шуда заҳмате расад!

Чӯчаҳои сихпар аз сояи калхоту аз кағ-кағи зог тарсида, зери шаҳболҳои Кулангҳоча паноҳ мебурданду баъд сарчаҳои зардаки худро берун гирифта, ягон хатарро надида, қоил шуда мегуфтанд, ки нофи замин будаанд ҳазрат!

Баъзан хурӯсчӯчаҳо чашми ҳазратро хато карда, ба ҳазрат тақлид намуда, ба мокиёнҳо хушомад заданӣ мешуданду зарби минқорро чашида, ҳақорати «э, гум шав, фисин!»-ро шунда, майнаҳои ханӯз шира набаста, ақлҳои ханӯз ақл нагаштаи худро ба кор андохта, сабаб мечустанду намеёфтанд ва ночор «ҳазрат хӯранд, мо хӯрдагӣ хисоб» гӯён лаб лесида мегаштанд.

Ҳикоят мекарданд, ки соҳиби пешинаи Куланг вақте хурӯси худро ба соҳиби ҳозирааш Фармони Мурод мефурӯхт, дар ҳафт варақи қолабӣ характеристика навишта додааст, ки дар он аз ҷумла чунин сатрҳо будааст: «Ақлаш расо, ғафлаттози беҳамто, қуввати мардиаш беинтиҳо, рақибкушу макқору бало... ва ғайраҳову ва ҳоказо».

Фармони Мурод аз ун гӯлакҳо набуд, ки ба ҳар гуна ҳолномаҳо бо-вар кунад. «Агар ҷонибе манфиатдор бошад, чихое ки дар қоғаз менависанд!» Аз ин рӯ вай пеш аз он ки ду қоғаз ба қавли худаш «тоҷихурӯси» бароварда, ба соҳиби куланг диҳад, хурӯсро чун байтору чун даллолу чун харидор хуб аз назар гузаронид, ба як хурӯси фурӯшии дигар ҷанг андохта дид ва баъд ба хариданаш гаравид.

Фармони Мурод хурӯсро ба хона оварду баъд аз ду-се рӯз мӯйлабҳои кашолашро тоб дода гашт. «Хурӯс не, хурӯсчон будааст шаҳбоз!»

Куланг омадан баробар мокиёнҳо аз ҳайбату аз нахвату аз савла-таш фаҳмиданд, ки ба озодии чинси латиф шикаст афтодаасту дигар «дил-дили Зайнаб!» гуфтан, чашмро хато карда ба ҷапу ба рост – назди хурӯсҳои ҳамсоя рафтанду факат дар хоб ё ба ягон гӯшаи ка-так пинҳон шуда, дар ҳаёл мебинӣ.

Кулангҳоча чун баъзе мансабпарастон дастро ба пушт чилик карда, шикамчаи худро дамонеда, рӯи ҳавлӣ ё дар пуштаи назди ҳавлӣ такаббур намуда мегаштанду мокиёнҳо дар гирдашон парвона буданд. Аз номашон гардам, аз садокат сина ба хок молидани мокиён-

хоро гӯё намедиданд, бинанд ҳам, ба як тини сиёҳ қадр намекарданд.
Феодали ҳақиқӣ буданд ҳазрат!

Аз зиёдии чинси латиф фукашон чихт буду думашон сих ва дигар ба ранг задани мӯкии сурхашон, лифмол кардани шиму пиджакашон аҳамият намедоданд.

Гигиенаро ба як пули сиёҳ нарх намекарданд ҳазрат!

Мабодо ки ягон мокиён аз «ҳарам» берун равад! Он гоҳ Куланг-хоҷа тиннати ҳақиқии худро намоиш медоданд: аз рашку аз ғазаб парҳои танашон сих мешуд, чун гуштигири асил ду даст – ду боли худро қавсайн месохтанд, сурхии тоҷашон ба чашму сафедии чашмашон ба тоҷ мегузафт, сипас шикамчаи пурашонро дарун кашида, гарданчаи ғафсашонро ба пеш ҳамонда, бо чунон як ҳақоратҳои қабехе ба сари мокиёни бечора метохтанд, ки агар ба забон гирӣ, забон месӯзаду агар ба қалам нависӣ, қалам мешиканад.

Қаббору таррору каллабури ҳақиқӣ буданд ҳазрат!

Агар рафту ягон хурӯси ҳамсояро ба сараш бод нишинаду ҳавои иқлими эшон кунад, бечораро баъд аз лаҳзае чор мокиёни мухлисаш ба тобут андохта ё ба занбари бемори ноҳез гузошта, рӯканону мӯканону навҳакунон, «ношукри рӯзсаҳт, тоҷи хуншорат мармари қабрат шавад! Ними нон роҳати ҷонро магар нашнидаӣ, ки худро ба танӯри тафсон мезанӣ!» – гӯён бардошта мебурданд.

Шери Хол низ аз қатор намонам гуфта, ман аз ин Думила – яъне Фармони Мурод – кам нестанд гуфта, аз бозор ба қавле як сабад чӯча харида омаду умедвор буд, ки вай ҳам чун ҳамсоия худ чанде пас тухми нимдунбулу мурғшӯрбо меҳӯрад. Чӯчаҳои вай пур-пур меҳӯрданду зуд-зуд калон мешуданд, аммо фикри тухм мондан гӯё надоштанд. Шераки Хол сабр мекард. Чӯчаҳои аз мошин шудагӣ деррас мешаванд гуфта, сабр мекард, бузургон аз сабр ёфтаанд гуфта, сабр мекард, то он даме ки занаш ишора кард: хурӯсаке мебояд. Шери Хол пушти сар хорон, «чаро ин фикр ба каллаи худам наомад», – гӯён ба шаҳр рафту хурӯсе харида омад.

Пас аз ду рӯз вай мурғхоро аз катак бароварду – «Акнун соҳибдор шуданд!» – сӯи пушта ронд. Шери Хол аз пушта баргашта, ба остонаи хонааш норасида, аз пасаш зораву нолаи мурғонро шунид. Вай дид, ки мокиёнҳо хурӯсагро ба тобут андохта, дар як ҳоли зору низо бардошта меоянд. Шери Хол аз ин воқеа фоҷиа насохту «э, ношуд!» гуфту монд.

Аммо чанд рӯз пас, вақте занаш хабар овард, ки мокиёнҳо дар ка-таки ҳамсоя тухм мегуздоранд, кайфаш парид. «О, инҳо аз занҳои мо ҳам бевафотар будаанд-ку! Ҳафту чилу солаш нагузашта-е!...»

Мағзи гап ҳамин ки Шери Хол чандин сол боз бо ҳамсоияи худ Фармони Мурод чангиву ногап буд. Ин ногапиву ноошноӣ аз ҷониби як ҳамсоияи нофоруаму дилсиёҳ хуш буду дилхоҳ, лекин ун «ноҳа-лаф» – яъне Фармони Мурод – фурсати мувофиқ, ки ёфт, аз вучуди шумаш огоҳ мекард: гоҳе гову хараши «тасодуфан» ба марзаи асписти Шераки Хол мебаромаданд, гоҳе фаробаҳои заминаш ҳавлии ҳамсо-яро «шабоба» мемонданд, гоҳе дарзаҳои алафи амаки Шер «по баро-варда» ба гарамии бедаи Фармони Мурод рафта пинҳон мешуданд... «Болои сӯхта намақоб, боз ин мокиёнҳо ўҳдадорӣ гирифтаанд, ки рақибро бо витамини каллория таъмин кунанд!»

Шери Хол дар андешаи чорагирӣ наафтада, шохиди манзарае шуд, ки дигар намегузошт вай лаб газидаву сар хорида бигардад.

Як бегоҳ чашми вай ба ҳамсоияш афтад, ки соғуи пуртухм дар даст аз мурғхона мебаромад. Фармони Мурод низ Шери Холро таги чашм карда, назди ҷиғдевор омад, тухмхоро як-як аз соғу берун овардан, ба тани соғу зада шикастан, ҳосилашонро фурӯ бурдан, пӯсташонро ба марзаи Шери Хол партофтан гирифт. Чанд мурғи ў низ гӯё дар камин буданд, ки аз рахнаи ҷиғдевор гузашта, пӯстхоро нӯл зада хӯрдан гирифтанд.

Пеши назари Шераки Хол палаки навқоштаи пиёз ба сабади пури гоз мубаддал мегашт ва ба бечораи Шер чунин менамуд, ки...

Беҳтараш нағӯем, ки ба назари ў чӣ менамуд. Ҳамун намуд сабаб шуд, ки вай рӯзи дигар ба мошин савор шуда, ба шаҳр рафт ва хурӯсаки парпое харида омад бо номи Пӯпак.

Хурӯсро дидан баробар дуд аз димоғи зани Шери Хол баромаду дар як дам мӯйлабҳои зардгаштаи марди хурӯсхарро сиёҳ кард. «Ту бо вай кал додари кӯр-е!»

Хурӯсаки парпо Пӯпак дар ҳақиқат як ҳоли ғарибе дошт: пари та-наш фаҳха, патҳои гарданаш рехта, пову соқаш ба ифлосиҳо олуда, хулласи калом, бандии бо роҳи ваҳалу беша аз бадарға гурехтаро мемонд.

Дар бозор хурӯсҳои зотиву чангиву гӯштӣ фаровон буданд. Маҳз ҳамин фаровонӣ сари Шери Холи бечораро гич кард. Вай гаранг-гаранг байни растаи мурғфурӯшон мегашту интиҳобе наметавонист кардан. «Хурӯси чангӣ меқобӣ? Ма, ҳамин Пӯпакро бихар». Марде назди Шери Хол меистод бо чашмони сурхшуда, бо мӯйҳои шонана-дида, бо либоси утунокарда. Аз нафаси мард бӯи шароб меомад. «Вай бо хурӯс кал додари кӯр-е!» марду хурӯсро дидан баробар аз дил гузаронд Шери Хол ва баъд ҳамин баҳоро нисбати ҳуша ва хурӯс аз забони занаш шунида, хеле ранҷид.

Нимнигохе кифоя буд, ки кас ба ин хурӯс дилхунук шавад, ҳарчанд номи зебосе дошта бошад ҳам. «Ин номро ба вай духтарчаам дода буд, – гӯё фикри Шери Холро пай бурда мегуфт мард, – Вай Пупакро дӯст медошт ва бо вай бозиҳо мекард. Ин хурӯсак касеро ба духтарча наздик шудан намонд. Ҳафтаи гузашта духтарчаро мошин...» Чизе роҳи гулӯи мардро баст, ҳалқа-ҳалқа об аз чашмаш берун част. Шери Хол, ки табиатан марди нармдиге буду тобу тоқати ашкро дидан надошт, зуд нархи хурӯсро ба мардак, ки ин дам мегуфт: «Ман дигар тобу тоқати ин хурӯсро дидан надорам...» дода, бозорро тарк гуфт.

Ҳоло Шери Хол аз занаш ранҷида бошад ҳам – ўро бо кадом як бадмасте монанд кард! – ба Пупак нигариста, барои дилбардории ҳудашу хурӯс гуфт: «Занмардум ба ҷинси мо аз рӯи либос баҳо медиҳад, ошно!»

Шери Хол ба пой Пупак ресмончае баста, ба як гӯшаи ҳавлӣ мекард ва чун одат пушти сар хорон аз дил гузаронд: «Ду-се рӯз пас тобути ин бечораро низ бардошта меоянд мокиёнҳо. Баъд, сар қафад зери тоқӣ, мурғхоро ё дар катак маҳкам мекунам, ё бурда мефурушам». «Ин, ошно, маънои пеши рақиб ду даст бардоштанро дорад. Ту ин чизро намефаҳмӣ! Барои шумо, хурӯсҳо, як мушт дону чанд ҷуфт мокиён бошад, шуд, дигар оламу одамро як тин нарх монда, кут-куткунон мегардед. Мо мардум хурӯсгарихои худро дорем, додар...»

Хурӯсаки парпо Пупак аз ин суҳанҳои хитобан ба ӯ гуфтаи соҳибаш чизе нафаҳмид. Танҳо ҳаминро фаҳмид, ки дар ин хона шикамсерӣ хӯрок медиҳанд. «О, кӯфтаҳои гӯшти тозаро ман ҳатто дар хобам надида будам».

Пупак бо чунин як иштиҳое хӯрок меҳӯрд, ки соҳибаш ба ваҳм омад. «Агар хӯрданаш чунин бошад, кораш чун бошад?!»

Мурғони аз зиёрати ҳазрати Куланг баргашта, аввал гӯё аз кунҷковӣ гирди Пупак чамъ шуданд, баъд намоишкорона кут-куткунон, «О, ин ношудакро бинед, гӯё аз харобаҳои Афросиёб ёфта бошанд!» – гӯён сӯи катак рафтанд. Аммо Пупак бепарво меҳӯрду меҳӯрд. «Аввал таом, баъд калом» гӯё шиори зиндагиаш буд.

Рӯзи дигар Шери Хол Пупакро аз назар гузаронду – «Агар инро Куланг занад, ба шӯрбо ҳам кор намеояд» – аз банд раҳо кард.

Хурӯсаки парпо худро аз банд раҳо дида, бовараш наомад. «Хайрият-е, раҳо кард, гумон доштам, ки ин ҳам маро шикамсерӣ хӯронда, баъд мефурушад».

Пупак аввал дар ҷои худ ду-се парпарак заду баъд ба мурғони аз

пахлӯяш гузарон ҳад кашид. Чунон ҳад кашид, ки мурғон дар чои худ қарахт шуда монданд. «О, аз кулӯх оташ мепаридагӣ барин-ку!»

Мурғон аз дӯғи хурӯсаки парпо лаҳзае дудила шуданд: бимонанд ё ин пӯписаро як шӯҳии «кулӯҳак» шуморида, гузашта ба назди ҳазрат раванд. Аммо ду-се қут-қути дигари Пӯпак кифоя буд мурғон фаҳманд, ки бо собуни ин хурӯсак чомашӯй накардаанд.

Хурӯсаки парпо қут-қуткунон пеш гузашту қониби пушта қадам зад, гӯё як умр дар ин ҳавлӣ зиста, маршрути равубиёи мурғонро медониста бошад, гӯё ба сарҷамъ аз пасаш рафтани мурғон шубҳа надошта бошад. Чӣ асрор дорад ин дунё, ки ҳамин тавр ҳам шуд.

Шери Хол ҳамаи инро мушоҳида мекарду пушти сар меҳорид. «Аз қут-қуташ гардам, як гапро медонистагӣ барин-ку!» Вай ба кунҷковии худ коре карда натавонисту аз паси мурғон шуд. «Ин парпо мурад ҳам, мардона мемурад».

Фармони Мурод мулаққаб ба Чашм, мулаққаб ба Туфанги Думила ин дам дар пуштаи назди ҳавлиаш барои танӯр хок меканд. Вай аз бозор хурӯс харида омадани ҳамсояшро шунида бошад ҳам, ҳуди хурӯсро надида буд. Ҳоло вай қут-қути мурғонро шунида, як сар бардошта қониби мурғон нигаристу баъд сӯи Шери Хол нимнигоҳе карда, зери лаб тамасхуркунон қорашро давом дод. «Хурӯсаш монанди ҳудаш пакару гарангу ҷулхунди-е!»

Кулангҳоча пеш-пешӣ мокиёнҳои ҳамсоя бовиқор қадамзанон пеш омадани хурӯсакеро дида, як лаҳза ҳайрон шуданд. «О, боз ин магасак аз кучо пайдо шуд?» – гӯён доначиниашонро, ё ба қавли мурғон «тасбеҳгардонияшонро» давом додани шуданду лекин боз тоқат накарда, сар бардошта, қониби «меҳмони ноҳонда» нигари-станд.

Худашон тундхӯ бошанд ҳам, тоқати бардошти тундии дигаронро надоштанд ҳазрат!

Кулангҳоча ду-се қадам пеш омада, барои зеб як гулӯ тоза карда монданд. «Ҳозир ин патакпо маро мебинаду каллапо думро хода мекунад!»

Аммо «патакпо» на танҳо каллапо шудани набуд, балки аз паҳлӯи Куланг бепарво гузашта рафтани ҳам буд.

Пӯпак мурғонро рост ба пушта набурда, қад-қадӣ чиғдевор меоварду ҳар дам қут-қуткунон мокиёнҳоро огоҳ мекард, ки аз ма-сири ӯ кашида берун набароянд. Ин рафтори парпо Шераки Холро ҳайронӣ Кулангро алағда мекард. «О, ин гаргин мулоимхунуку бе-фармон менамояд-ку!»

Кулангҳоча як худашонро афшонда, синаашонро пеш дамонда,

гарданашонро чун гардани ғоз ёзонда, бонги майдонхоҳӣ заданд. Чунон бонг заданд, ки мокиёнҳо талхакаф шуданду дар пушта пароканда. Рақибро танҳову бепаноҳ дида, Кулангхоча ба андешаи он ки бо як ҳамла титӯ питаширо мебароранд, ба пеш давиданд: шикамчаи пурашонро дарун кашида, гарданчаи ғафсашонро ба пеш ҳамонда.

Хурӯсаки парпо Пӯпак низ гӯё мунтазири ҳамин ҳамла буд, ки зуд часта, болои чиғдевор нишаст. Ин ҳилаи муғамбиронаи рақиб плани Барбароси Кулангхочаро ба як тини сиёҳ баробар кард. «О, бачағар-е, тоқати чанг, ки надорӣ, чаро пешхезӣ мекунӣ?!»

Шери Хол хокканиро мавқуф гузоштан ва бо як истехзо ба хурӯси парпо нигаристани Фармони Муродро дида, зери обу арақ монд, аз шарм замин накафид, ки дарояд. «Ин хурӯсак дар пеши рақиб маро аз об гирифта ба лой зад».

Аммо ногаҳон ҳодисаи ғайри чашмдоште рӯй доду аз гулӯи Шери Хол овози «воҳ!» ва аз дасти Фармони Мурод теша афтода, ба бели оҳан заду садои «динг!» баромад.

Пӯпак баноҳост аз чиғдевор ба поён – ба тахтапушти Куланг часту ба сари ҳазрати дар ғафлат монда нӯл зад – «Нӯл чӣ, зоғнӯл зад!» – ва рақиб аз зарби нобаҳангом ба худ наомада, боз часта болои чиғдевор нишаст.

Қиёмате буд, ки қоим шуд! Аз қаҳру аз ғазаб парҳои тани Кулангхоча сик шуданд, чун гуштигири асил ду даст – ду боли худро қавсайн сохтанд, сурхии тоҷашон ба чашму сафедии чашмашон ба тоҷ гузашт ва бо чунон як фаҳу фӯх ба сӯи Пӯпак ҳамлавар шуданд, ки гумон мекардед Пӯпак чӣ, чиғдеворро титӯ пит мекунанд.

Аммо вазни шикаму ғафсии гардан намегузошт, ки дурусттар чаҳанд хоҷа.

Боз частухезро нағмаи тиррончакҳо гуфта, мушакҳои поро машк надода буданд эшон.

Аз номашон гардам, физкултураро ба як пули сиёҳ нарх намекарданд ҳазрат!

Аз ин рӯ аз частухез зуд монда шуда, бо болҳо замин рӯфта, фаҳу фӯх нафас мегирифтанд.

Ана дар ҳамин ҳол Пӯпак фурсату ҳолати боб ёфта бори дуюм ба тахтапушти Куланг част ва ба сари хоҷаи азҳолрафта боз нӯл зад. «Аз кут-куташ гардам, нӯл чӣ, зоғнӯл зад!»

Кулангхочаро аз ин зарба фалаҷ гирифт, кифғоси пурнихеб аз гулӯяшон баромаду якпахлӯ афтоданд ва дигар бемадад аз чояшон хеста наметавонистанд, ё шояд мадад даркорашон набуд.

Фармони Мурод, ки то ин вақт бо ранги канда ба ин хурӯсчанги

дар умри сараш надидаву нашунида менигарист, пеш омад, Кулан-гро аз замин бардошт, бо як зарб сари хочаро аз тан чудо кард, сарро сӯи Пӯпаку танро сӯи Шери Хол партофту баргашта ҷониби хонааш рафт.

Рӯзи дигар мокиёнҳои ҳамсоя дар катаки мурғони Шери Хол тухм мегузоштанд.

НАЙРАНГИ САРДОЯ

Зани Холдори Чилдурӯғ – сардоия Сармаддеҳ, Поянда безурёт монд, ки монд. Холдори Чилдурӯғ ҳай ғам меҳӯрд, ҳай ғам меҳӯрд, ҳай...

Э, маълум, ки чӣ тур ғам меҳӯрд! Ҷои ӯ каси дигар ҳам мебуд, ғам меҳӯрд.

Аммо Чилдурӯғи шахбоз ҳеҷ сир бой намедод. Вақтхуш мегашту дурӯғхояшро... э хӯш... муболиғхояшро рада мекард, аскарбачаҳои навдаъват барин. Яъне налеву!... ба рост мегаштанд, кругом!... дар ҷояшон сум мезаданд. Ҳай шахбоз, гапро ҷунон буранг медод, ҷунон буранг медод, ҷунон буранг медод, ки...

Усто Шоҳаки Ранда сақфи масҷидро!

Ҳо, бале. Ва ин сардоия Сармаддеҳ гоҳ дар Гузари Болову гоҳ дар Гузари Поён пайдо мегашт: занҳоро мезоёнд, ноғҳоро мебурид ва ҷунон табассум мекард, ҷунон табассум мекард...

Гӯё ҳудаи зоида бошад!

Ҳамсояҳои муғамбир «сирри мард пӯшида беҳ» – гӯён на рӯшод, на дар ғайб безурётии онҳоро ёд намекарданд, ҳамдеҳагони рамузфаҳм нақси чашмраси онҳоро алам намесоҳтанд, аз неши забони Холдор «ҷабрдидагон» ҳама айбҳои ӯро мегуфтанду ин ҷурмашро рақам намекашиданд.

Саҳл одам набуд шахбоз!

Ҳамин ки – Худо нишон надихад! – ба силсилаи киссаҳои «Таърих ёд надорад» афтодед...

Расвои ду олам шудам, гуфтан гиред!

Ҳай аз пашша аввал занбӯр, баъд зоғ, пасон каргас, яъне лошакӯр месохт.

Тортанак барин бофтана хуш дорад мардак, унаш тор метанаду инаш қисса.

Рӯзҳои охир ба шеър ҳам даст задааст шахбоз. Ҳамун нависандаи машхури Сармаддеҳ – Баҳманёрро «ту аз пушти ман нон меҳӯрӣ» – гуфта шеър бастааст.

Ку, хон бубинем чй тур шеъре.
Ана ин тур:

*Бар хонаи қиссагар гузар кардам дӯш,
Дидам наси миз ишитаву лаб хомӯш.
Ногоҳ зи қаъри дил баровард хурӯш,
Ку қиссагару қиссахару қиссафурӯш?!*

Шайтона дарс медиҳад баттол. Хуб, думболаша гир, думболаша.
Сардоя ҳам зани як мушти пар набуд, як мушт зар буд. Дастанах
сеҳр доранд магар, занҳо бедард, осон, бо нимхандаву нимгиря ме-
зоиданд. Ҳа, ку як зӯри дагар бизан! Ана ба ту шахписар, Ҳа, ку як
бори дигар гӯрсӯхтаатро дашном бидеҳ! Мана ба ту шахбону. Як-ду,
як-ду...

Роддоми сайёр гӯву мон.

Ана чуръат куну чунин занро ранҷон: сари хишт меравӣ – агар
зан бошӣ, рӯи фарзандро намебинӣ – агар мард бошӣ...

Думбола гир, думбола гир, ки пайомади ачиберо чашмчорам.

Қисса кӯтоҳ, аз берун хавфе набуду аз дарун мисқол-мисқол заҳр
чамъ мешуд. Чамъ мешуду қадаҳ лабрес мешуд.... Ва маълум набуд,
ки ин қадаҳ ба сари кӣ фурӯ мерезад: ба сари сардоя ё ба сари Хол-
дори Чилдурӯғ.

Чӣ фурӯ мерезад, чӣ тавр фурӯ мерезад?

Э ҳамун заҳра мегӯям-е! Ҳамун заҳре ки мисқол-мисқол чамъ
мешуд, дар қадаҳ...

Қадаҳи сина, дил?

Э не! Дар қадаҳи орияту номус, ки ҳар як оила зери доман дораду
на ҳар оила онро то ба охир ғиём карда метавонад... Ҳамин тур ин
доия таърифиамон, ки вақти наварӯсӣ ана ита, ана ита чилва карда
мегашту холо сардоия ягонаву бебадали Сармаддеҳ аст, баногоҳ
рангаш зард гашту сараш ҳам.

Мусичаи паршикаставу бас.

Ва ин Холдори Чилдурӯғ, ки миёнро ита саҳт баставу токира ита
каҷ мондаву бурутхоро ита-ита тоб дода мегашт, баногоҳ пакару га-
рангу парешон шуду монд.

Биллоҳи азим, бузи зери жола мондаву бас, лекин сабабаш чист?

Қайла аз мазза гузаштааст, сурху сафед шудаанд ва Холдор ё-ё
гуфтааст. Ё-ёаш ҳамин, ки: ё мезой, ё чудо мешавем.

Ту донӣ, Худо!

Мардум байни худ миш-миш мекарданду занҳо саригӯшӣ, ки
оқибаташ чӣ мешуда бошад. Боз ин оила тифоқ мешуда бошад, ё чун

мушу гурба мезиста бошанд, ё Холдор ду поро дар як мӯза хаста, хошокалло чудо мешавам, мегуфта бошад.

Гӯё дар олам аз ин муҳимтар масъала набошад.

Ҳай, қурбони аҳли фаҳм шавам. Дар деҳи мо, ки чунин воқеа кам андар кам сурат мебандад, боиси кунҷковии аксар мегардад, мардум оқибати онро чун ҳаводорони варзиш пайомади гӯштиро бетоқату бесабр интизор мешаванд. Қисса кӯтоҳ, рӯзҳо дароз буданду ҳаводиси навин кам, вақти фориғ вофир буду шахси бадҳоҳ кофир, марди тозаогоҳ соҳир. Аз ин рӯ ҳар як овоза бо ду-се маҳак санчидаву бо ду-се мизон авзон мегашт, то мавриди муҳокимаи умум қарор мегирифт.

Гунчишкоро кӣ кушад? Қассоб.

Аммо ун ду нафар аз ин қуръапартониву танобандозихои атрофиён беҳабар, чун пешина ба ҳамдигар чашм песондаву пеши худ ҳарза гуфтаву вучуди ҳамдигарро бардоштаву поёни шаби сиёҳ сафед аст гуфтаву, мегаштанд.

Чун ҳар як бандаи хокӣ.

Ва мардум ҳар андоза пешомади онҳоро тахмин назананд, анҷоми ин ҳамаро ошкор набинанд, боз ин шикебу бардошти онҳоро дида, ҳайрон мемонданд, ки кори рӯзгор чун ресмон ду сару чун қорвон ду бар доштааст.

Думбола гир, думбола гир, ки пайомади аҷиборо чашмчорам.

Хӯш, аз чӣ сар кунам? Суханро ғоз надода, калимотро чун сақич нахоида, шаф-шаф нагуфта, шафтолу гӯяму монам.

Шафтолу бигӯ, шафтолу!

Холдори Чилдурӯғро дар сури хатнае шарманда қарданд. Аниқтараш, таъна заданд. Як кафшдаҳоне, як пӯкгуёе, як чоклабе ки гапаш дар даҳонаш намеистад – пайдо ки шуд, луп меафтад, таъна зад, ки ту, Холдори Чилдурӯғ, ки ин тур савлат қарда дар маърақаҳо мешинӣ, ин тур боиштиҳо нони мардумро меҳӯрӣ, пагоҳ к...ри занатро бурида, ҷавоби мардумро медихӣ?

Ҳай беинсофе, ҳай дилсиёҳе, ҳай ноодаме!

Холдори Чилдурӯғ дасти ба табақи ош бурдаашро пас кашид, дасти равшанолудаашро ба киса бурд, рӯймолча баровард, арақи чабинашро пок қард ва ҳамин тур ҳайкал ворӣ аз ҷой хесту маърақаро тарқ гуфт.

Ҳайфи ҷавонмарде чун Холдор...

Як маърақа мардум лаб фуру бастанд, як маърақа мардум ба ҷои он ақрамида шарм доштанд.

Чӣ қадар пасту сифлаву фурумоё бояд бошад шахсе ки чунин таъна мезанад.

Ба захми доғ намак пошидан ҳамин тур мешавад, ба чурми мард хандидан ҳамин тур мешавад...

Аз вучуди чунин бадасл маро шарм мадорону қисса бикун.

Холдор маъракаро тарк карду маърака аз нафаси ун сарднафас хунук гашт...

Чӣ тур хунук нагардад, ки ман шохид наям шунавандаям, дар ин ҳолам.

Ҳар чӣ ҳам нагӯӣ, барои Холдор ин шикасти сахт буд. Чунон шикасте ки ягон шикастабанд кодир набуд илоче биёбад... Бо сари ҳам хона омаду то сахар мижа таҳ накарда, шабро рӯз кард, ба чӣ шуду чӣ буд гӯиҳои сардоя лом нагуфт. Субҳ хест, охи бадард кашид, боз ба пурсишҳои занаш посух надода, аз хона баромад.

Тамоман рафт мегӯӣ?

Гӯш фаро дор. Холдор аз дарвоза баромаду сардоя аз пайи тафҳҳуси ин кор афтод. Ҳамсояҳоро пурсучӯ кард, аз қиссаи тӯйхона бохабар гашт ва яқин дошт, ки шавҳараш пушти муллои деҳ рафта, то дар шохидии ӯ занашро талоқ диҳад.

Бечора занак хуб заҳракаф шуд гӯ.

Аной набуд сардоя, ки зуд заҳракаф шавад, ҳарчанд дар дилаш алов афтод, ҷои нишаст намеёфт, ин сӯву он сӯ мерафт, чӣ кор карданаширо намедонист, ҳарчанд як рӯз не, як рӯз ба сараш омадани ин мочароро медонист.

Бадбахт, дар ҷои ӯ будан намехостам.

Рафт он сӯву омад ин сӯву рафт он... ва баногоҳ дар ҷояш тикӣ истод. Чун магаси бапуштафтода, ки фир мегардаду, фир мегардаду тикӣ меистад.

Чизе ба сараш зада мегӯӣ?

Ҳо, бале, қурбони аҳли фаҳм шавам. Тикӣ дар ҷояш истоду баъд ҷониби оғил тоб хӯрд ва аз буз то асп ҳамаи ҳайвонотро берун овард...

Барои....

Дар сад сол намеёбӣ. Берун оварду рӯи ҳота саф кашонд бузу гӯсфанду гову... ҳатто сагро ҳам фарёд карда овард. Баъд аз ошхона як каф намаки суда оварду аз буз то ба саг ба чашми ҳамашон пошид ва худ дар байнашон нишасту навҳа орошт.

Ҳеч чиз намефаҳмам.

Сабр кун, 'мефаҳмӣ. Ин дам Холдори Чилдурӯғ ва муллои деҳ аз дар даромаданду... Аз дар даромаданду диданд: аз чашмони сардоя ҳалқа-ҳалқа ашк мерезад, аз чашмани бузғола ҳалқа-ҳалқа ашк мере-

зад, аз чашмони гӯсола ҳалқа-ҳалқа ашк мерезад, аз чашмоии гӯсфанд, гов, асп, сағ ҳалқа-ҳалқа ашк мерезад.

Қоил кард маро-е!

Аввал Холдори Чилдурӯғ ба ин манзара тоб наёвард, хунгос зада гиристу паҳлӯи занаш рафта нишаст, баъд муллои Сармаддеҳ Бухоризода бо фаши саллааш чашмонашро поккунон худро аз дарвоза берун гирифт.

Қоил кард маро-е!

Маро ҳам, ҳар боре қисса мекунам, боз ба ҳақиқат буданаш шак меорам, ҳарчанд Холдори Чилдурӯғ нестам.

ПИРИЮ ХАРТОЗӢ

Буд гӯям, набуд гӯям, як марди ғалча гӯям ё навча гӯям, ришсафед гӯям ё мӯйсафед гӯям, дар деҳи мо гӯям ё дар деҳи ҳамсоя гӯям, зиндагӣ мекард. Бомдод гӯям ё шомгоҳ гӯям, рӯз гӯям ё шаб гӯям, аз хонаи ошно гӯям ё аз хонаи бегона гӯям, баромад. Хандон гӯям ё ғамзада гӯям, шикуфон гӯям ё пажмурда гӯям, аз кӯчаи рост гӯям ё аз кӯчаи чап гӯям, бардам-бардам гӯям ё беҳол-беҳол гӯям, қадамзанон меомад. Аз пеш гӯям ё аз пас гӯям, аз рӯи бом гӯям ё аз паси чиғдевор гӯям, аккоси сағ баромад. Саги бобои Малла гӯям ё саги кампири Осида гӯям, дандонтез гӯям ё дандонрехта гӯям, гаргин гӯям ё солим гӯям, бадхашм гӯям ё беҳашм гӯям, пеш омад. Ришсафед гӯям ё мӯйсафед гӯям, тарсид гӯям ё натарсид гӯям, лағжид гӯям ё налагжид гӯям, афтид гӯям ё наафтид гӯям, гарданашро шикаст гӯям ё нашикаст гӯям, мурд гӯям ё намурд гӯям. Агар мурд гӯям, қиссаро тамом кунам, агар намурд гӯям, қиссаро давом диҳам?

Бигузор гуфтаи шумо шавад.

– Дур! Ҳе посӯхтаи гаргин! – гуфт Шераки Хол ва хост роҳашро давом диҳад.

Аммо сағ на аз он сағоне буд, ки бо як «дур!» гуфтан шасташро паст мекуни. Вай ғурриду пеш омад, ғурриду пеш омад.

– Ҳой, касе ҳаст? – фарёд зад Шераки Хол ба умеде ўро мешунаванду ба ёрӣ меоянд.

Сағ дар масофаи панҷ-шаш қадам дуртар аз мӯйсафед меистоду меғуррид ва аз вачоҳаташ пайдо буд, ки агар ибои асои дасти Шераки Хол накунад, дармеафтад.

– Ҳой, касе ҳаст? – боз овоз дод Шераки Хол.

Боз хомӯшӣ, бо ғуррос.

Мӯйсафед ночор ба замин нишаст, асоро ба ҳар эҳтиёт ба замин чунон гузошт, ки ҳар лаҳза ба даст гирад.

Саг ҳаёле гаранг монд, ду-се ғурроси бемаънӣ карду хомӯш шуд. Баъд вай ҳам аз Шераки Хол ибрат гирифтубо ду пои қафо ба замин нишаст: ба қавли мӯйсафед «сика зад!».

Шераки Хол ба саг менигаристу саг ба Шераки Хол.

– Хайр, чӣ ин қадар баҳузур шиштӣ? Ман дигар коре надорам, ки бо ту чашмакӣ зада нишинам? Ҳе, ба беақлии ин ҳайвонҳо ҳайрон мемонӣ. Рав, ягон гӯшаи гармро ёфта, хоб рав. Ман-ку ин гӯрсӯхтаи Шодмонро як хабар гирам гуфта, баромадам. Вагарна тило диҳӣ ҳам, дар ин сармо гӯшаи сандалиро тарк намекардам. Вай бечора нотоб, ҳамун Шодмона меғӯям, дидор ба қиёмат намонад гуфта, омадам. Кӣ медонад, нотобии пирмарде мисли ваю ман ба чӣ меанҷомад. Офтобҳои сари кӯҳ, имрӯз ҳастем, пагоҳ нестем... Ҳе, ба ту гап занӣ чиву назанӣ чӣ! Мисли мулӯҳ истодаиву парво надорӣ, об боло ме-равад ё тағрӯ...

Саг дар ҳақиқат чунон вачоҳате дошт, ки ошкор буд ба боло ё тағрӯ рафтани об мароқ надорад.

– Ист, ки ту саги кӣ мешӣ? Аз кампири Осуда мешудӣ, ин қадар хира намешудӣ. Хай, исту бистат Маллаи зардро мемонад-а! Гӯё аз ун мулоимхунук нусхаи сағона бардошта бошанд...

Саг ғуриду ба по хест ва таҳдидомез аккосе зад.

– Гапа мефаҳмидагӣ барин-а... Э дар пайи қадами Маллаи зард мурам, чавонмард бошад, ҳамин хел бошад! «Чавонмардаш ҳамин пирхар бошад, вой бар ҳоли чавонмардӣ!» – инро дар дилаш гуфт албатта.

Саг норизо як ғуриду боз бо ду пои ақибаш нишаст. Мӯйсафед боумед ба атроф нигарист, касе дар назар наменамуд, «аҳмак манам, ки дар чунин сармо ҳавои кӯчагардӣ кардам». Мӯйсафед боз ба саг нигарист. Саг чунон устувору бовиқор нишаста буд, ки гӯё саг не, шер бошад ва ин Шераки Хол дар назараш мард не, як танаки сард бошад. Ин мӯйсафедро алағда кард.

– Э дар чавониам во нахӯрдӣ, ки ду асо ба қоқи сарат занаму да-матро паст кунам.

Пеши худ: «Тарс аз саг мероси бачагист. Моргазида аз ресмони ало тарсидааст. Дар бачагӣ саг газиду чил сӯзан, ки ба ишкам заданд, то ҳол аламаш аз дилам нарафтааст. Мабодо ки дар ин пирӣ ба поям дандон занад, тоби як сӯзан ҳам надорам...»

Хаёле ба мӯйсафед чунин намуд, ки сагро «меҳри сагона»-аш рӯ гирифт, як дум чунбонд.

– Мусулмон мешӣ мегӯм-а? Думлобаи саг аломати ошноияш. Ҳарчанд ба мусулмон шудани саги Маллаи зард имон надорам, худӣ вай ба шаст даромада нашуд-а! Пирию хартозӣ, асп харидааст, дилаш ҳавои бузкашӣ кардааст. Метарсам, ки боз ҷисми нимҷони вайро маслуҳ гумон карда ба ҷои буз натозанд... Ҳӣ-ҳӣ-ҳӣ, вая Шошоӣ девона боб кардааст. Пурсидааст, ки амаки Малла, соятро ҳеч дар шаб дидӣ? Малла гуфтааст, ки бачам, офтоб, ки шаб нест, соя аз кучо бошад? Шошо ҷавоб додааст, ки шаб пеши симҷӯби Фармони Мурод биёву ба сояат нигар, хоҳӣ донист, ки ҷӣ қадар ҳайвони бузургӣ....

Саг ғуррида аз ҷо хест.

– Тӯба кардам! Дигар номи Малларо ба забон намегирам, номаш аз сараш монад. Зардак мегӯму ҷонам халос. Ту дар сад сол нахоҳӣ донист, ки киро мегӯм. Хӯш, ҳамин Зардак...

Саг боз ғурриду қадаме ба пеш омад.

– Ҳой, касе ҳаст?

Саг норозӣ иринчас заду боз ба ду пой акиб ба замин нишаст.

– Аҷаб хира менамоя, гаргин! Ин қадар ки соҳибатро дӯст медоштаӣ, ҳап вайро ҷондорӣ карда шин буд, пеши ман г... меҳурӣ! Мисли хори дуза ба ман часпидааст, гӯё хуни модари зораш ба гарданам бор бошад... туфу!

– Ак-ак-ак...

– Ҳе, ак-акат аз сарат монад! Ҳеч инсоф дорӣ ё не?

Мӯйсафед аз ҷой хест.

– Ҳеч инсоф дорӣ ё не! Мурам ях карда ҳамин ҷо-а?

Шераки Хол як қадам ба пеш монд, саг ду қадам ба қафо.

– Туя соҳибат ҳаминро мецохед? Биё, хӯр, даррон!

Мӯйсафед ду қадам ба пеш монд, саг думро ҳода кард.

– Уф... хайрият, касе надид.

* * *

Буд гӯям, набуд гӯям, як марди ғалча гӯям ё навча гӯям, ришсафед гӯям ё мӯйсафед гӯям, тарсу гӯям ё часур гӯям, дар деҳи мо гӯям ё дар деҳи ҳамсоя зиндагӣ мекард. Аз сояаш метарсид гӯям, муболиға мешавад, соя аз вай метарсид гӯям, иғроқ мешавад. Пирию хартозӣ гӯям ё хартозию пирӣ гӯям, зани пираш мурду зани ҷавонтар гирифт. Зани бадқаҳр гӯям ё меҳрубон гӯям, хушзабон гӯям ё баддаҳон гӯям, моҳсифат гӯям ё албастисурат гӯям, бефаҳм гӯям ё

хушманд гӯям. Агар бадқахру баддаҳону албастисурату бефаҳм гӯям, мӯйсафед вайро «балои ҷон» гӯяду талоқ диҳад, қиссаро тамом кунам. Агар меҳрубон, хушзабон, моҳсифат гӯям, мӯйсафед вайро «марҳами ҷон» гӯяд, пас қиссаро давом диҳам.

Бигузур гуфтаи шумо шавад.

– Марҳами ҷон, – гуфт Шераки Хол ба занаш, аз дар даромада, – агар медидӣ, ки чӣ қиссае бо Холдори Чилдурӯғ дар роҳ рух дод, аз ханда рӯдакан мешудӣ. Дар худи нишеби Гузари Боло сағи девсурати уқобчанги Маллаи зард дарафтааст. Ун бечора сағ нагазад гуфта, аз тарс ба замин нишастаасту сағ ҳам ду-се қадам дуртар сика задааст. Холдори Чилдурӯғ ҳай зора кардааст, ҳай зора кардааст, ки пасама сармо зад, пойҳоям раг кашид... Мисли Малла чавонмардро таърих ёд надорад, ту, ки сағи ҳамон шахбоз бошӣ, сағ не, палангӣ, бас хушсурату қашангӣ, баинсофу баодобӣ, маро намеозорӣ... Аммо сагро пинакаш ҳам нахӯрдааст аз ин хушомадҳову меғурридааст...

Хулосаи калом, амаки Шер он чӣ ба сари худаш рафта буд, ба номи Холдори Чилдурӯғ баста, бо ҳамон оҳанги боло ҳикоят кард ва билохира қиссаро чунин чамъбаст намуд:

– Бобои Шодмонро хабар гирифтаму биё гуфтам, роҳ дуртар бошад ҳам, бо ҳамин нишеби Гузари Боло равам, гӯё касе ба дилам андохт, ки он ҷо як бечораро аз ҷанги ун девсурату бадхӯ – тӯба кардаму лекин нусхаи сағонаи Маллаи зард-е! – халос мекунам. Сурати ҳолро, чунон ки гуфтам, дидаму ду асо ба қоқи сари сағ мондам, акнун то рамаке аз ҷон дар тан дорад, ун калтакро фаромӯш намекунад ва дигар ба ягон инсон наздик намеояд.

«Марҳами ҷон» чизе нагуфт, ба ҳар ҳол рӯшод ба шавҳараш чизе нагуфт, аммо пеши худ «хайр, шаб хоҳем дид, ки ту чӣ гуна марди майдонӣ» – гӯён пайи кори худ шуд. Ва ин ҷо розе нухуфта буд. Розе ки амаки Шер медонисту раҳматӣ занаш. Шераки Хол аз торикӣ он қадар метарсид, ки шомрас ҳеч ҷо намерафт, ҳар ҷо, ки бошад, кӯшиш макард, шомгоҳ дар хона бошад. Шабҳо ба қазои ҳочат ҳамроҳи раҳматӣ мебаромад. Соли азо як хоҳарзодааш ҳамхоба буд...

«Марҳами ҷон» – беваи чилсола зуд фаҳмид, ки «торикӣ ҳосият надорад», «шаҳси тоқаро тазйиқ меорад», «имонро мешиканад» – гӯйҳои шавҳараш чӣ маънои нухуфта доранд. Аз ин рӯ ҳамроҳи вай дилубедилон мебаромад ва илоҷи аз ин «савобҷӯйҳо» раҳо ёфтанро мечуст.

– Хайр, – гуфт амаки Шер он шаб, – вақти хоб ҳам шуд.

Ин ҳама шаб чунин маъно дошт, ки вақти бо ман берун баромаданат расид, занак.

Аммо «марҳами чон» гӯё ин рамзгӯиро нафаҳмид, аниқтараш ба тариқи дигар фаҳмид, ки дар тараддуи чогаҳандозӣ шуд. Мӯйсафед сабр кард, ки вай чогаҳ густурад, баъд ду-се сурфаи сохта кард, то диққати занашро ба худ кашад.

– Чунон торик, ки ҷуволро гиру пур кун.

Зан гӯё ҳайратзада ба шавҳараш нигарист.

– Бо чӣ пур кунӣ?

– Бо ҳамин торикии ғализ.

– Рапа-равшан-ку берун мисли рӯз.

Инро гуфта «марҳами чон» ба чойгаҳ даромаду дароз кашид. Мӯйсафед «вай берун набаромада илоҷ надорад», гӯён хуб тоқат кард.

Аммо занак паст-паст ба хурроккашӣ оғозид. Амаки Шер ноилоҷ монд, аз чой хест, оҳиста дарро кушода, берун баромад. Дар дил коргарони барқро, ки фақат дар симчӯби назди хонаи Фармони Мурод чароғ мондаанд, дашном дода, то ба нисфи ҳота рафту ғайрати то ба ҳочатхона расидан накард. Ҳамон ҷо дар мобайни марза нишаст. Нишасту баъд оҳанги хестан, ки кард, ду даст аз китфонаш дошт. Амаки Шер дар ҷояш ях баст. «Тамом, – аз дил гузаронд вай, – ба дасти кадом шабраве афтодам!»

– Қурбонатон шавам, пеши потон мурам, раҳм кунед, ки як банди бечораам.

Шабрав хомӯш буд. Амаки Шер аз ин хомӯшии вай ба тариқи худ рамз бурд.

– Ҳай дар чонатон садқа, ҳар чӣ меҷоҳед, гиреду маро раҳо кунед.

Дасти шабрав торафт гирди гулӯяш сахттар ҳалқа мешуд. Арақи сард аз сару рӯи Шераки Хол мезаҳид, мисли барги бед меларзид.

– Гуноҳи як мӯъмини мусулмонро гирифтан, хуни ноҳақ рехтанро андеша кунед... Ҳар чӣ дорам, медиҳаматон, боз хонаи ду-се сарватмандро нишон медиҳаматон...

Шабрав дигар тоқат накарду қоҳ-қоҳ хандид. Хандаш занона буд. Амаки Шер сар бардошту «марҳами чон»-и худро дид. Сурх шуд, сафед шуд.

– Ҳай мӯдарози ақлкӯтох, хуб захираф кардӣ-е!

Пеши худ: Ана шавҳари раҳматиат чӣ гуна мурдааст. Боз мо вай чаро сиҳат-сиҳат мурд гӯён мағзи сар об мекардем.

... Қисса тамом гӯям ё нотаом гӯям? Агар нотаом гӯям, ба бало монам, агар тамом гӯям, бояд қиссаи нав бофам. Муроди шумо чист?

ЗАМЗАМАҲОИ РОҲ

Мана офтоб ҳам баромад. Камтарак барвакт мебаромадам, дарёб намекард. Хайр, ба устухонҳои чингакшудаи ман фоида дорад. Ба устухонҳои кампири Майса ҳам фоида дошт, аммо вай наомад. Бечора, дигар қуввати роҳгардӣ надорад. Боз ин кампири Жола аҷаб вақти мурдан ёфт, дар ҷилаи тобистон, боз дар девлох. Ҳозир киро меёбӣ? Яке дар дарав, дигаре дашт фуромад тамоқуқорӣ, севум дар мардикорӣ, чаҳорум картишка бурд савдогарӣ... Аҷаб замоне шуд, мурдаи нобаҳангом бесоҳиб мемонад. Акнун аз Азроил мӯлҷар ме-пурсӣ, ки сабр кун, зимистон биё, ҳоло тухми одам парешон. Одам мурад, баҳорон мурад! Ё дар барфи аввали зимистон! Мӯйсафеди ман зимистон мурд. Ҳай, чунон мурдане кард, ки ҳама ҳасад бурданд. Барф то ғӯристон пойандоз шуд. Саҳар набуд барф, пас аз намози ҷаноза ба рехтан сар кард. Аз ғӯристон низ боло наборид, аз дари хонаамон то сари қабр рехту бас. Дилаш сафед, ки буд, роҳи сиёҳро пӯшонд. Дили бобои Шодмон низ ғӯё сафед буд, аммо рӯзи маргаш жола зад, ҳар як жола мисли каду! Ҳай, дурӯғ ҳам ба ҳаддаш... Аз муқаррарӣ каме калонтар, ки буд, ба назарамон мисли каду намуд. Бобои Яздон соли гузашта каду корид, шаҳбоз неқият, ки буд, заминро замона каду гирифт. Агар ҳамуна Фармони Мурод ме-корид, тухм неш ҳам намезад, рафту неш ҳам мезад, оташак мезад. Қадами номубораки Маҳмудро қадимо ҳамин тавр барои рост омадани қофия нагуфтаанд. Ана, писари миёнаи бобои Яздон ҳам меғӯянд шеър менависад. Ҳоло мардум шеърро менависанд, бузургони гузашта онро мезоиданд. Ҳар як мисраъ чун кӯҳи Шанобурз вазн дошту шоир мисли пайғамбар қадр. Мӯйсафеди раҳматӣ меғуфт, ки чӯбаки миёнам сӯхт! Бечора, дарди камарашро ҳамин тавр тавсиф мекард. Аз тавсифи ӯ мӯҳраҳои устухонам нолиш мекарданд... Пир шудем, устухонакам, вагарна ин фароз ним нашуда, ту ба нолиш намедаромадӣ. Акнун ман маҷбурам дам гирам. Ҳай, як кас бинад, чӣ меғӯяд? Кампири Осида дар ними фароз аз по монд. Шумо умри кампири Осида бинеду дар шашяки фароз дарнамонед, қанд занед! Одамои охири вақт искилети тапа-тайёр, тавба кардам, Худоё! Мардаҳои пешин ҳар яке кӯҳ буд. Ҳамун Шопури раҳматӣ як ҷоваи дусадкилоиро аз дари магазин то Сари Ҳавз бурд, ба пушташ бардошта. Ин искилетҳои ҳозира даҳ нафараи ҳам он ҷоваи равангро бардошта наметавонанд. Ё ҳамун бародари шавҳари раҳматиам – Хол, чӣ паҳлавоне буд! Асло аз хотирам намеравад, ки вақти ғӯштигирӣ ба пояш хор халиду рақибро бо як даст дошта, бо

дасти дигар хорро аз пояш кашида партофт, баъд боз ба ҳариф часпид. Аҷаб вақти мурдан ёфт мегӯям ин кампири Жола! Чиллаи зимистон аз гап монд, гумон кардем, ки тамои вассалом, сафар мекунад, гап байни худамон, ду-се чавонмард замин сахту боз кабкабуд ях баста – гӯён ба ҳар эҳтиёт гӯр ҳам канда монданд. Вай ҷонсахт ба гап даромад. Боз ҷӣ тавр даромад! Аз ҳама пеш ба девлох баромад! Ана, биё, биёву дар чилаи тобистон мур. Ҳозир киро меёбӣ: яке дар дарав, дигаре дашт фууромад тамокукорӣ... Росташро гӯям, ҳамин тамокуяш аҷаб ниҳоли хунук-куя! Ман аз наздаш гузарам, нафасгардон мешавам. Ҳалолашон бод ун марду зане ки дар даруни марзаҳоянд. Аз рӯзе ки ин ниҳол ба деҳ омад, ягон булбул дигар ба деҳ намеояд. Эҳ, пештар шомгоҳу саҳаргоҳ рӯи бом менишастиву чаҳ-чаҳи онҳоро гӯшкунон бори дилатро сабук мекардӣ, умратро дароз. Ҳоло ҳатто зоғ аз болои марзаҳои тамоку парвоз карда намегузарад. Пас аз ин паҳлавон аз кучо пайдо мешавад? Агар шавҳари раҳматиам, Худо ҷояша ҷаннат кунад, аз таги деҳ пайдо мешуд, гурс-гурси шарфаи пояшро аз хона ман мешунидам. Ҳи-хи-хи... ангур аз ангур рангу ҳамсоя аз ҳамсоя панд мегирад. О, ман аз ҳамсояи худ Холдори Чилдурӯғ ҷӣ омӯхтаам? Фақат ҳаминаш намерасад, ки қасам ҳӯрам: агар дурӯғ гӯям, санг шавам, кулӯх шавам! Ҳа-ҳа-ҳа! Тавба, ба ҷаноза меравamu чун духтарчаҳо пеши худ киқир-киқир механдам. Як кас бинад, ҷӣ мегӯяд? Мағзи сари кампири Осида ошуфта шудааст, мегӯяд албатта. Дамат омадагӣ барин-а, устухонакам? Бо иҷозати ту хезам ҳам, мешавад? Вай! Чӯбаки миёнам сӯхт! Гӯр ин радикулит шавад, ман пир мешавам вай не. Аҷаб номҳои ғалатӣ додаанд ба ин дардҳо: радикулит! грип! минингит!... ҳай фаромӯш кардам. Дар замони мо дард ҳам кам буду номаш ҳам. Ғам ҳам кам буд. Шабҳо рӯи бом ҷамъ мешудему байтхониву киссагӯи мекардем. Шабдаравро намегӯед! Гурӯх-гурӯх дарав мекардему суруд мехондем. Ҳай, бобои Маҳробон чун мад кашида мехонд, ки «Дар ҷаман най мекашидам, хирмани гул даргирифт», дили мо дармегирифт. Ҳеч аз хотирам намеравад ҷеҳраҳои онвақтаи даравгарон! Он қадар поку он қадар меҳрубон менамуданд, гӯё омода буданд худро ба оғӯши ҳамдигар партоянд, ҷондорӣ кунанду фидокорӣ. Агар суре мешуд, тамоми деҳ сур дошт, агар сӯге мешуд, кулли деҳ сӯг мегирифт. Мардуми ҳозираро намефаҳмӣ. Бародар аз додар ме-ранҷад, ки ҷаро говаш алафи марзаи маро хӯрдааст, писар ба рӯи падар медавад, ки чизи дилхоҳашро наовардааст, арӯс хушдоманро таълим медиҳад, муаллим аз талаба узр меурсад... Ё пештар ҳам ҳамин тавр буду ман ба он аҳамият намедодам? Пирӣ, устухонам,

вагарна ман ин қадар пурҳарфу ту ин қадар бедошт намебудем. Тоқат кун, фароз қариб тамои шуд, баъд ҳамвори гӯристон, сари қадам медароему мӯйсафеди маро хабар мегирем, зик шудагист ун бечора дар он гунбази танг. Ана имрӯз боз кампири Жоларо меояд наздаш. Вай ҳеҷ ҳамин кампири Жоларо хуш надошт. Хайр, акнун оштии мешаванд, ба гузашта салавот гуфта, ҳамқисмат. Кампири Жоларо ман ҳам хуш надоштам, аз ҳаҷ баднафс буд раҳматӣ, гӯё ҷовид мезиста бошад! Туро чию девлох баромадан чӣ! Хап тағи деҳ Худо гӯву шин буд! Хай, ба ман чӣ шудааст? Раҳматиро ғайбат мекунам. Ин ҳам аз рӯи гап нишони пирӣ, устухонакам. Ё камакаки дигар дам гирем. Не, бадодат нашав, ҷонакам. Роҳ ним нашудааст. Ана, кампири Майса устухонҳояшро бадодат кард, аз по монд, бобои Шер ҳам ҳамчунин. Ҳоло кампири Майса рӯи бом ништа, сиёҳии маро дар ин фароз дида, шукр мекардагист, ки бо ман наомад. Э, сиёҳии бало мебинад вай, чашмош хира шудагӣ! Боз дар колхоз раиси нав монданд, якчашма. Чӣ донам, як чашмаша баста мегардад. Раиси порина ду чашм дошт, ҳар яке мисли пиёла хоҷагиро пеш бурда натавонист, ин бо як чашм чӣ мекарда бошад? Гуноҳи худашон, ки бо сиёсат меоғозанду бо ҳасрат меанҷоманд. Туро ки бовар карда ба аспӣ мансаб шинондаанд, беҳудаву баҳуда маҳмез назан, ба обқанда афтоданат мумкин. Корро аз Яздони кадукор не, аз Фармони кадусар бояд омӯхт. Ҳунарашро бин, ки шикам хорад, шикамаш пур мешаваду пушташро хорад, девҷома пайдо. Хай, ба насихат гузаштам. Насихат ҳам нишонаи пирӣ, устухонакам. Ана, бин бобои Шер аз сахар то беғоҳ насихат мекунад занаша. Ун бечора вақте ғами гӯр дорад, дигар ба насихат чӣ кор дорад? Ун пиракӣ аз бекорӣ кадукорӣ гуфта, ҳамин тавр мелақад аз рӯи гап. Мӯйсафеди ман чумчаву карсон метарошиду ба аҳли деҳ як-як мебахшид, ғайр аз кампири Жоларо, вай дарун-дарунашро меҳӯрду мӯйсафедро ғайбат мекарду тӯхмат, ки вақти чангалбон буданаш чунин мекарду чунон. Аслан кампирак аз писарам Навбахт домангир буд, ки писарашро кушт. Чӣ тавр забонаш гашт, ки инро гуфт! Дамдори вай аз азал нопок буд, аз нопокиаш мурд. Хайр, ба гузашта салавот, ман ба дил нагирифтаам бадеша, ана, ба чаноза меравам, мӯйсафед зинда мебуд, вай ҳам мегафт, Навбахт шунавад, вай ҳам меояд... Уф, ана расидем ба гӯристон, аммо ту ҳай нолидӣ, устухонакам! Бобои Шер барин. Шодӣ накун, ҳозир назди мӯйсафед каме дам мегирему боз пай мезанем. Кучо буд қабри вай? Дар дунё ин қадар чизҳои ба ҳам монандро мисли гӯрҳои мо намеёбӣ. Ана, худӣ худаш. Салом, Муллоғиёҳ, дароз қашида ҳобидаиву дигар парвои дунё надорӣ, дигар ҷӯбаки миёнат

намесӯзад, дигар... чӣ буд номаш... радикулиту грипу минингит ғамат намедиханд, дигар касе туро ғайбату тӯхмат намекунад... Ҳай, ҳеч хабар дорӣ, ки Жола ҳам раҳматӣ шуд? Соате пас бардошта меоранд наздат. Дунё ҳамин будааст – на нек мемонаду на бад. Не, хато кардам, туро мардум ҳар дам ёд мекунанд, Дамдорро ғайр аз Жола касе ёд намекард, эҳ, ҳар чӣ ҳам нагӯӣ, модар... Гуфтагӣ барин, Навбахт хонадор шуд, вақт нашуд, ки омада ба ту гӯям. Як арӯсе овард, ки туфу-туфу – чашм нарасад! – фариштамоно. Ту вайро мешиносӣ, набераи кампири Нохид – Бобуна. Худо умрашро диҳад, хокро ба даст гирад, зар мешавад. Дареғ, ки ту надидӣ! Эҳ, ту бисёр чизҳоро надидӣ... кадомаша мегӯӣ! Вақти зиёд бошад, ки ба ту қисса кунам. Хубаш аз ҳоли ҳудам пурс, ки хоб надорам шабҳо, як-ду соат ғанаб мебареду бас. Нишонаи пирӣ бошад ё... ту серхоб будӣ. Уф, ғам нахӯр, меоям як рӯз наздат, кучо ҳам мерафтам наомада, оқибат ҳама меоянд ин ҷо, ана имрӯз Жола... Ҳай, ҳамин тавр пурҳарфӣ кунам, кай ба ҷанозаи вай мерасам? Хайр, аз бозгашт чӣ қадаре хохӣ, наздат мешиnam... Вай! Гӯр ин радикулит шавад, ман пир мешаваму вай не. Акнун ҷӯбаки миёни ман ҳам месӯзад, Муллоғиёҳ. Ту аз ман наранҷ, ман ҳамин асои сари қабрата мегираму меравам оҳиста-оҳиста...

ТОБУТИ МАРО КӢ МЕБАРДОРАД?

Ҳамин ҳам гап шуд мегӯӣ, фикр кунӣ тобути туро кӣ мебардорад?! Кӯтаҳии мост, ки сари ин масъала вақте дигар ҳочат нест, андеша мекунем. Ана, бигирем ҳамон раҳмати Дӯстро. Аҷалро дар остонаи хонааш истода диду ба ваҳм омад, зиёфате дода, аз мардум омӯрзиши гуноҳ пурсид. Касе ба хонааш нарафт. Баъд вай дар ба дар гашта, чун гадое ки пораи нон металабад, бахшиш металабид гуноҳхояшро. Мардум раҳмдиланд, бахшидандаш. Мегӯӣ бо дили осудаву хотири чамъ мурд? Ман шубҳа дорам ба осудаву хотирчамъ мурдани ӯ. Зеро гуноҳ пас аз марг низ моро осуда намегузорад, ҳатто дар шакли кирм дар ун хучраи танг меҳмонат мешавад. Ҳар қадар одам пургуноҳ бошад, ҳамон қадар хучрааш пурмеҳмон будааст, дӯстам. Ёд дорӣ марги Дамдорро? Як рӯзи сарди зимистон аз чар париду мурд, аз тарс, саги худро шикорбон пиндошта. Ба фикри ту вай саг буд? Не, албатта! Вай гуноҳҳои Дамдор буд, ки аз паси ӯ кашол шуд. Дар чунон як рӯзи сарде кашол шуд, ки ғайр аз гуноҳ ва соҳиби гуноҳ касе ба кӯҳ намерафт. Гуноҳҳои мо ҳамеша аз паси мо кашоланд: дар шакли саг, дар шакли соя, дар шакли зани бад.... Мо

худро тасалло медиҳем, ки онҳо, яъне гуноҳҳои мо дар кучое гум шуданду фаромӯш, ҳол он ки аз дунболи мо кашоланду рӯзе ба до-
манамон чанг зада фарёд мекашанд: офаридаи туем, дигар ту донӣ!

Фарз кардем, ки як рӯзи равшан ҳамин бандаи хунуклақаби наз-
датистода, Холдори Чилдурӯғ баногоҳ мемирад – «Худо ниғаҳ до-
рад!» мегӯй туву ман ҳам ҳаминро мегӯям, лекин барои мисол
меорам, ки масъала аёнтарат бошад, – ба фикри ту тобути маро кӣ
мебардорад? Агар касе пайдо нашуд, мегӯй, ду-се хешу табор ори-
ят карда меоянду ба кафан печонида, намози ҷанозаи чала хонда,
бурда ба гӯр меандозанд. Хайр, гуфтем, ки ду-се ҷавонмарди то-
бутбардор пайдо нашуд, мераванду мошин киро мекунамд, чунон
ки дар шаҳрҳо расм шудааст, баъд тобути маро ба мошин... Э, ман
чӣ мегӯям? Дар Сармаддеҳ мошин аз кучо? Хайр, ароба чӣ бадӣ
дорад? Эҳ-е, агар таърихи аробаро нависӣ, панҷ-шаш китоб меша-
вад. Панҷ-шаш китоби ғафси ғафс, чунон ғафс, ки як харароба
базӯр мебардорад.

Агар дурӯғ гӯям, санг шавам, кулӯх шавам... ҳм, хоҳ бовар кунӣ,
хоҳ не, сахар аз хоб хеста пеши худ савганд хӯрдм, ки дигар ин
қасамро ба забон намеорам ва дурӯғ ҳам намегӯям. Умуман ман
дурӯғ гуфтанро дӯст намедорам, ҳарчанд ноҳақ Чилдурӯғ лақабам
додаанд. Дӯсти ман, ки бошӣ, фақат камтарак ба муболиға кардан
хуш дорам. Ба назари ман ҳақиқати бедурӯғ... туфу! бемуболиға
аробаи бехар барин. Хоҳ бовар кунӣ, хоҳ не, ҳамин тавр аст. Чунон
ки арӯсро белибос ба шавҳар дода намешавад, ҳамин тавр ҳақиқатро
бемуболиға гуфта, мусоҳибро ба ҳайрат оварда намешавад. Масалан,
агар бигӯӣ, ки ҳавопаймо чарххояшро фуруварда, ба фурудгоҳ наз-
дик шуд, ин изҳороти ту аз як гӯши шунаванда медарояду аз дига-
раш ба мисли ҳавопаймо баромада, ғайб мезанад. Агар ҳамин ҷум-
ларо ин тур бигӯӣ: ҳавопаймо чун лаклак пойхояшро овезон карда,
ба лонаи худ – фурудгоҳ наздик шуд, он гоҳ даҳони сомеъ воз меша-
ваду гӯшхояш сик...

Дӯсти ман, ки бошӣ, меоме ба сари масъала. Ана, ман мурдаму –
«Худо ниғаҳ дорад!» мегӯй туву ман ҳам ҳаминро мегӯям – ду-се
тани тобутбардор пайдо нашуд, як нафари савобҷӯ пайи ёфтани
ароба мешавад ва меояд назди ту. Ғайр аз ту касе дар деҳ ароба
надорад. Ту онро соле заҳмат кашида сохтиву аз ин рӯ эҳтиёт ме-
кунӣ ва ба касе намедихӣ, зеро одамӣ чунин аст, ки ба яке додӣ, ба
дигаре дастак мешавад, ки чаро ба фалонӣ додиву ба ман надодӣ. Ёд
дорам, ки боре Шери Хол ба орият гирифту чархашро шикаст, ба
ивазаш қариб ту сарашро шикаста будӣ. Ба тариқи истисно аробаро

гоҳе ба ман медиҳӣ, надихӣ ҳам, хафа нестам, чун рӯихотир мекунӣ, миннатдораму ғиём мекунам. Аз ин рӯ вақте шунидӣ, ки тобути як ҳамдеҳаатро, боз ошноятро, бурдан насиби аробаи ту гаштааст, рад намекунӣ ва шояд рӯихотири дӯстӣ худат миён баста, ба ароба нишинӣ, зеро ин «мочаро», чунон ки як ҳофиз меҳонад, ба сари ҳар яки мо рӯзе меояд. Чи тавре ки ман мушоҳида мекунам, мардум рӯзи марғи шинос, хеш ё ҳамдеҳи худ сарчамъ мешаванд, миён мебаранд ва ҳар яке кӯшиш мекунад, хидмате кунад. Ҳар қадар раҳматӣ неқ бошад, ба мотамаш ҳамон қадар одами зиёд ҳозир мешавад ва ҳар қадаре бад бошад, камтар. Умуман, дар мо мурда бесоҳиб намемонад, дӯстам, зеро ҳанӯз оро номусро фаромӯш накардаем.

Аммо қиссаи мурдани ман, – «Худо ниғаҳ дорад!» мегӯӣ туву ман ҳам ҳаминро мегӯям, – ба тариқи истисно сурат мегирад. Ҳама ба дурӯғҳои... ҳм, муболиғаҳои ман, ки одат кардаанд, муболиғаи мешуморанд ва бовар намекунанд, ки ин дафъа қуръаи муболиғаи тақдир ба номи Холдори Чилдурӯғ афтадааст... Аз ин рӯ он марди савобҷӯ ароба меораду ба он тобути маро меғузоранд ва мебаранд аз байни деҳ. Сармаддеҳиён аз рӯи бому аз сари девор ба ин тобутбарии ғайриодӣ менигаранд, дар шигифт мемонанд, охир, кӣ дидааст дар Сармаддеҳ тобутро бо ароба бурда бошанд?! Хоҳ бовар кунӣ, хоҳ не, ин тур аҷоиботро таърихи Сармаддеҳ ёд надорад! Боз дурӯғ гуфтам чӣ? Не, ҳақиқати талхи лучи сарднафасро мегӯям. Одамӣ баъзан қорҳое мекунад, ки онро ягон Чилдурӯғ фикр кардаву бофтаву гуфта наметавонад. Масалан, ту гумон мекунӣ, ки нафтро об гуфта хӯрдану обро нафт гуфта сӯхтан намешавад. Аммо одам нафтро менӯшад, обро месӯзад, дӯстам!

Баъзан ҳикоятро мешунавиву ба ҳақиқат буданаш садҳо далел оранд ҳам, бовар намекунӣ. Зеро ягон тори мағзи сарат – мағзи сари ту он қадар тор дорад, ки аз он ришта бофта, миёни заминро бастан мумкин – гувоҳ намедихад, ки ҳамин тавр шуданаш мумкин бошад. Ҳикояти Мардонро шундаӣ? Дар қадим ҳамин гуна як марде аз дороҳои Сармаддеҳ будааст. Чандин рама ғӯсфанд доштаасту лекин ба ҳисобу китоб мазза надоштааст. Медонӣ, вай ғӯсфандҳои худро чӣ тавр ҳисоб мекард? Бо сангчаҳо! Агар дурӯғ гӯям, санг шавам, қулӯҳ шавам!... ҳм, яъне сангчаи қабудтоб ғӯсфанди қабуду сангчаи сурхтоб ғӯсфанди сурху сангчаи сиёхтоб ғӯсфанди сиёх.... Ба қои болишту қӯрпа дар тоқчаи хонааш чандин ҳалта аз ҳамун сангчаҳо будаасту вай ҳар замон онҳоро берун оварда, мешуморидасту ҳисобро гум мекардаасту боз мешуморидааст. Агар рафту ягон ғӯсфанд мурату қӯпон ҳалол карда ба деҳ орад, вай бо дастони ларзон аз ҳалта

сангчаи ҳамранги гӯсфандро ёфта, гӯсфандро ба дегу сангчаро бурда ба дарё мепартофтааст, ки балои меомада ба сари ҳамон сангча зада, бо оби дарё ҳар чи дуртар равад, дар ун дуриҳо ҳар чи аз дасташ ояд кунад: хоҳ як рамаро қир кунад, хоҳ сад рамаро!

Магар чунин воқеаро бофтаву фикр карда мешавад?

Дар сад сол ба сари чун туюву чун мане чунин кор намеояд. Ва аз ҳама аҷибаш қиссаи марги ӯст. Мегӯянд, ки ду-се нафар ба шӯҳи маслиҳат карда, халтаҳои ӯро дуздидаанду вай боҳабар гашта, «хонаам сӯхт! Гӯсфандома ба ғорат бурданд!!!» – гӯён талхакаф шуда мурдааст. Акнун бигӯ, ки ҳамон дорои Сармаддеҳ дар бораи меҳвари ҳастии худ: «тобути маро кӣ мебардорад?» фикр мекард? Ҳо, беҳуда намегӯянд, ки ту ин гунбази ақлу хирадро давоми гардан гуфта, қадр намекуни! Ман ҳам сари чунин ақидаам, ки агар фикр мекард, саранҷом қораш чунин намешуд. Раҳматӣ бобои Баҳромро аз қолаби Мардон рехта буданд: ҳар чизи кӯҳнаву партовро ёбад, «ба кор меояд» – гӯён ба хона мекашид. Ёд дорӣ, бачаҳо омочи кӯҳнаро бо чӣ азобе барои музейи мактаб аз вай рӯёниданд? Ин аҷиб нест, аҷиб он аст, ки рӯзи маргаш аз хонаи ӯ ҳама чизро ёфтанду ду порча кафанро наёфтанд, то ҳасади ӯро печонанду ба тобут гузоранд. Ба чизе гузоранд, ки тамоми зиндагиро ҷамъбасту бақову фаноро пайваст мекунад. Қадимо ҳикоят мекунанд, ки Искандари Румӣ дами марг васият кардааст, ки дастонашро берун аз тобут гузоранд, то ҳама шохид бошанд: вай бо худ чизе намебарад. Мағзи гапро дарёфтӣ? Яъне оламро гирифтӣ бо дастони ҳолӣ онро тарк мегӯяд...

Дӯсти ман, ки бошӣ, омадем сари тобути ман, ки онро ба ароба гузоштанду аз байни деҳ бурданд. Ва ин кампири ман сардоияи Сармаддеҳ, ки ҳамаро бачадор карду ҳудаш бебача монд, миён баста, ҳой-ҳой гирифта, аз паси ароба равон мешавад. Дар омади гап бояд бигӯямат, ки ин занак гӯё ҷарогоҳ қаҳт бошад, ҳамон ҷарогоҳи паси қабристонро ҳуш кардааст ва мани бечора маҷбурам, бору бўғчаи ӯро бо ҳамон қурути шӯру ҷакаи ғачаш бо ҳамин роҳи қачу қилеб бараму биёрам. Агар даҳ бор равуоро ба назар нагирӣ, бо ҳар осонтар аст, лекин бо ароба як бор меҷавуи меоям, ҷонат ҳалос. Шояд мегӯӣ ту вай гирия накунад ва ҷунон ки одати мост, аз паси тобут зан набояд равад. Гирия накунад ҳам, ҳеч боқе не, аз паси тобут наравад ҳам, ҳеч қисса не. Валекин гирия мекунад ва аз паси тобут меҷавад, зеро ман шавҳари бад набудам барои вай. Худат як фикр кун. Метавонистам ман аз вай ҷудо шуда, зани дигар бигирам? Метавонистам. Аммо ман ин қорро накардам. Чӣ гуноҳ дорад ун бечора? Хайр, гуфтем, ки ба саломатӣ эътибор надодааст дар ҷавонӣ. Худи мо ма-

гар ба он эътибор меодем? Магар ҳамон вақт мо дар бораи он ки тобути моро кӣ мебардорад, андеша мекардем? Не, албатта! Зеро то пешипо нахӯрӣ, ба пеши поят дурусттар наменигарӣ, дӯстам. Ва саволи «Тобути маро кӣ мебардорад?» ин қадар равшану кундаланг зуҳур намекунад, магар рӯзи марги ягон кас. Одамон ба як тарз ва ба як дард зоида мешаванду ба сад тарз ва ба сад дард мемиранд. Якеро соаташ мерасаду меравад ба мисли бобои Шодмон, дигаре сиҳхат-сиҳхат чун бобои Кӯчаку кампири Ноҳид дунёро тарк мегӯяд, савум аз ягон фалокат чун Дамдор аз ҷар pariда мемирад, чаҳорум... ана чаҳорум, дӯстам, чун ғарики баҳри армон ба алафаки соҳили ҷончанг задаву чанг зада мемирад, заро дар вақташ сари меҳвари ҳастии худ, ки дар саволе дарҷ аст: «Тобути маро кӣ мебардорад?» андеша накарда буд.

Қисса кӯтоҳ, тобути маро дар ароба аз байни деҳ мебаранду сармаддеҳиён ба ин қофилаи ғалатӣ менигаранд: яке бо ҳайрат, дигаре бо фузулӣ, савум бо дилсӯзӣ.... Ҳар чӣ ҳам нагӯӣ, ман он қадар одами бад набудам, ки тобутам бесоҳиб монад, ҳарчанд бо лақаби Чилдурӯғ машҳуру бадном гаштаам. Сармаддеҳиён дар ҳақиқат, бе ягон.... муболиға мурдани Холдорро дида як-як ба он қофилаи ғалатӣ ҳамроҳ мешаванд.

«Қофила» аз деҳ мебарояд, аз деҳ, ки баромад, пули ларзони Кафкрӯдро гузашта, ба роҳи гӯристон баромаданааш лозим. Пулак он қадар бад нест, хару аробаро бемалол мебардорад, фақат ҳамун санги дунги таги шах каме хатарнок аст. Магар кам харони пурбор ба он дака хӯрда, ба коми дарё рафтаанд? Аз ин рӯ ман ҳар гоҳе хараробаи туро бо ин роҳ мебарам, хеле эҳтиёт мекунам, охир, моли мардум хуни мардум аст, ки медонам.

Аммо ҳар то харигариашро накунад, рағи хариаш ором намегирифтааст, дӯстам! Ба ҳақиқат будани ин нукта ман имрӯз бори дигар бовар кардам. Аз рӯзе ки инсон ба пушти гӯр хор полону ба сараш халачӯб зада «ту харӣ! ту харӣ!» – гуфт, ин бечора ҳар шуду монд. Агар ба имтиҳон якеро ба танааш полон заниву ба паҳлӯяш халачӯб ва ҳар дам «ту харӣ! ту харӣ!» – гӯӣ, вай ҳам бепарво «ман ҳарам! ман ҳарам!» – гӯён лағад зада мегардад. Мағзи гапро дарёфтӣ? Яъне ин гуноҳи мост, ки аз як ҳайвони зебову хушсурату озод, ки Баҳроми Сосонӣ шикорашро фаҳри шоҳӣ медонист, чунин як ҷонвари фаҳӯлу кадусару гарданшахе сохтаем. Аз ин рӯ мо харро барои харигариаш маҳкум кардаву ба дор қашида наметавонем. Филчумла, барои ҳар чӣ фарқ дорад, ки тобути Холдори Чилдурӯғро мекашад ё Искандари Румиро? Дака мезанад ба ҳамон санги дунги шах, чунон ки имрӯз

дакка зад. Дака, ки зад, як хари дигаре лозим аст, ин харигариро бо чашми сар бубинаду панд бигирад, зеро ун хари дакахӯрда дигар ба панде эҳтиёҷ надорад. Ана, дӯсти ман, ки бошӣ, аввал тобути ман, сипас хараробаи ту рост ба коми дарё меравад... Чӣ ин қадар рангат канд? Ҳақиқатро бигӯ, ки ба харароба дилат месӯзад ё ба тобути ба мағзи дарё рафтаи ман?!

Медонам, медонам, ки марди олиҳиммате ҳастиву ҳар гуна талафоти ночизи моддӣ ба назарат наменаояд. Аз ин рӯ қудрати Худоро бин, ки тобути ман рост ба коми дарё нарафта, каме дуртар рӯи регҳои соҳил меафтад. Мардум ҳангу манг гашта, чӣ қор карданашонро намедонанд. Яке ба худ омада мегӯяд, ки охир ин бечора чӣ гуноҳ дорад, ки чунин қисмати ғариб насибаш шуд? Ҳо, мегӯянд, ки о, ин бечора чӣ гуноҳ дорад, ғайр аз он ки баъзан ҳақиқатро обу ранг дода мегуфт! Мағзи гапро дарёфтӣ?

Чор тан ба зер фаромада, он тобутро бардошта меоянд, чор тани дигар зуд онҳоро иваз мекунанд ва ҳамин тавр маро оҳандартоб ба сарзамини хомӯшон мерасонанд, ба ҳучраи оромишу сукут мегузоранду ҳок мекашанд. Боз як гумбазак паҳлуи гумбазакҳои зиёди дигар дар ун диёри равумао пайдо мешавад. Ин дам баъзеҳо ба ин гумбазакӣ нав нигариста, охи сабук мекашанд, чунон ки пас аз хидмати дилнохоҳу ногузир, баъзеи дигар хоҳ-нохоҳ сари саволи ҳастии худ: «Тобути маро кӣ мебардорад?» андеша мекунанд. Зеро одам ҳамин тавр ба ҳучраи хомӯш афтада, беному нишон гум шудан намехоҳад. Аз ин рӯ одам аз марг метарсаду шумаш мебинад. Аммо ин нуктаи ҷумлаи ҳаёти мо чун қонуни зиндагӣ ва табиат ногузир аст. Ҳар касе инро фаҳмидааст, марги худро сазовор пешвоз мегирад. Яъне ҳалоли шахсе бод зиндагӣ, ки муддати барояш ҷудошударо таъби дил, бошууруна сарф мекунад. Мағзи гапро дарёфтӣ?

Ман як умр зиндадил будам ва инро бо муболиғаҳои худ ба мардум талқин мекардам. Ман пеши худ аз муболиғаҳои худ завқ мебардам ва зиндагӣ бароям ачибу ғариб менамуд.... Ман як чизро ба ҳубӣ пай бурдам: одаме ки шодиҳо дар дил дорад, худ беҳабар ба ин шодиҳо дигаронро низ шарик мекунад ва шояд маънои зиндагии инсон ҳам дар ҳамин бошад, яъне чӣ тавре Бобуна – набераи кампири Нохид мегӯяд: «Хушбахт будан ва хушбахт қардан!» Мағзи гапро дарёфтӣ?

Дӯсти ман, ки бошӣ, боз омадем ба сари қиссаи тобути ман, ки онро ба гӯр гузоштанду рӯяш ҳок кашиданду нишаста ояте хонданду омодаи хестан шуданд. Ана, дар ҳамин вақт, чунон ки одати мост, пайқор аз мардум мепурсад, ки ҳалоик, раҳматӣ чӣ гуна одам буд?

Аммо ба ин савол ҷавоб додан басте душвор аст, дӯстам. Охир, мо сад сол паҳлӯи ҳам зиста, як рӯзи равшан пай мебарем, ки ҳамдигарро намедонем. Мо чунон як мардумем, ки ба қадри ҳар кас фақат пас аз мурданаши мерасем – яъне зиндаҳору мурдаазизем, дӯстам. «Ҳай, афсӯс! Одам не, гул буд!» – мегӯем раҳматиро, ҳарчанд «Уштур-хораши» лақаб дода будем. Ёд дорӣ, Бобоқӯчакро ғайбат мекардем, ки ба ҳар ош қатику ба ҳар кор шарик аст. Пас аз марги ӯ пулро сел бурду таъмираш сола кашол ёфт. Агар Бобо мебуд, мегузошт, ки мо ҳамин тавр сару шикамхорон бигардем? Ё бигирем кампири Нохидро. Ба назари мо як пиразани муқаррарӣ менамуду будану набуданаш бароямон бефарқ буд. Чун бирафту набераи Шери Хол бемор шуд, то ба худ омадем, даву тоз кардем, рафта духтур овардем, бечора тифлак ғӯрамарг гашт. Ҳамон вақт фаҳмидем, ки кампири раҳматӣ бо ҳамон давоҳои даққунусиву хидмати беминнаташ ҷони чандин касро харида будааст...

Ана, ҳамин тавр пайкор аз мардум мепурсад, ки Холдори раҳматӣ чӣ гуна одам буд ва ҳама гаранг мемонанду бо як шарме пеши худ иқрор мекунанд, ки чӣ гуна одам будани раҳматиро намедонанду дар ин бора наандешидаанд ҳатто. Лекин пайкор мунтазири ҷавоб асту хоҳ-нохоҳ мебояд чизе гуфт. Ва ин дам Шераки Хол, ин сағираи мулоимхунук, ки каду гуфта калларо бардошта мегардад, тоқат намекунаду чун одат пушти сар хорида мегӯяд: «Агар дурӯғ гӯям, санг шавам, кулӯх шавам! Хоҳ бовар кунед, хоҳ не, раҳматӣ одаме буд, ки таърих ёд надорад!» Мардум лаҳзае гаранг мешаванд, баъд ба худ меоянд, Холдори раҳматиро пеши назар меоранд ва ҳар қадар кӯшанд ҳам, худро нигоҳ дошта наметавонанд... Мағзи гапро дарёфтӣ?

Аз ханда оби чашмат меравад, маълум дарёфтаӣ. Акнун бигӯ, ки бо хараробаи ту ба коми дарё рафтани бору бӯғчаҳоро ба сардоия Сармадех чӣ гуна фаҳмонам, то деҳро ба сар набардорад?

БЕВАМАРД

Ин қисса аз ёдҳо зудуда шуда буд. Касе онро ёд надошт, магар муллои сияхпир Бухоризода, ӯ ҳам тасодуфан ба хотир овард, зеро дар ун айём, ки ин мочаро пеш омад, муллои рӯз бачае буд. Он вақт овозаи Бухоризодаи аввал то ба офоқ расида буд, чаро ки аз зарби даму суфаш пӯстакҳои кафшкан қоим гашта, ба ҳам дармеафтаданд. Ҳамаи муллоёни Сармадех аз замони Каюмарсу Чамшед то ба даврони Шераки Холу Яздони Малла дар таърихномаҳо танҳо

бо як ном – Бухоризода ёд шудаанд ва минбаъд агар шаҷараи сарсабзашон аз хазони вақт газанде набинад, ҳамин тур ёд хоҳанд шуд.

Азбаски насли имрӯзаи сармаддеҳиён фақат Бухоризодаи меҳтар ва кехтарро ёд доранд, якеро аввалу дигарро сонӣ мегуфтанд, ҳарчанд таърих гувоҳ аст, ки Бухоризодаҳои аввалу сонӣ габру оташпараст будаанд ва ба душворӣ ба дини ҳақ гаравидаанд. Ҳо, агар таърихи ин дудмонро бинависем, як китоби азиме мешавад, ки... ба қавли Холдори Чилдурӯғ як харароба базӯр мекашад. Дар ҳар сурат садаи бист на маро вақти чунин китоб навиштан медиҳаду на шуморо вақти хондан. Аз ин рӯ гӯши ризо ба ман ниҳед, то қиссаи Бевамардро бароятон ҳикоят кунам, ки онро Бухоризодаи сонӣ тасодуфан ба хотир оварду нахуст ба Яздони Малла, сипас ба камина боз гуфт.

Мулло Бухоризода ҳар як навиштаи маро бо таваҷҷӯҳи зиёд меҳонад ва барҳақ гилагузори мекунад, ки ман ҳар як фарди деҳро чандин раҳ дар қиссаҳои худ зикр мекунаму чун ӯ як шахсияти мӯтабарро қатъи назар.

Бухоризодаи сонӣ як рӯз маро назди худ хонданду наваду нӯҳ мӯҳраи тасбеҳашонро як раҳ ҷархонданду баъд ба қисса оғозиданд, ки ман хеле кӯчак будам, рӯйдодҳои вақтро бо ақли ҷашм медидам, на бо ақли сар, замона низ пурҳаводис буд, сояравшанҳои зиёде дошт, гоҳе намедонистӣ, ки неқ кучосту бад кучост. Аз каромоташ гардам, Худованди азда ва ҷалла гоҳе зарроти хуни шарро, ки шумо имрӯз генаш мегӯед, дар ҳафт пушти як дудмон орому безарар гардонда, баъд онро дар рағҳои яке аз онҳо ба тугён меорад, ки назири онҳоро кам надидаам.

Ун марде ки ман мегӯям, албатта номе дошт, азбаски ҳама Бевамардаш мегуфтанду ҳамин тур номаш мебуданд, ин лақаб номаш шуду монд. Абову бобояш кӣ буд, намедонам. Чун дар кӯчаҳои деҳ пайдо мешуд, мо, бачагон «бевамард омад» – гӯён худро ба ҳар кунҷ меадем. Бузургсолон низ аз дидораш ибто мекарданд, на ба суре меҳондандаш, на ба сӯге.

Марди қавиҳайкале буд бевамард. Чунин сурату андомро ман баъд дар Холи Девзӯр дидам. Ангори холиқ Бевамардро барои нон хӯрдану кор кардану хоб рафтан офарида буду бас. Зеро чун ҳар кор мекард, чун гов нон меҳӯрд ва чун хирс аз говгум то хурӯсбонг хоб мерафт. Ман то ҳол ҳайронам, ки ҷаро мардум вайро ки ҳанӯз зан надида буд, Бевамард мегуфтанд.

Тағи ҷил расида буд синнаш. Ҷӣ ҳаёл дошт дар сар, касе намедонист, вале як нафар савобҷӯ пайдо шуду мардумро ба бепарвоиву

беғамӣ муттаҳам кард, ки ҳой, магар замона охир шуд, ки меҳру шафқат дигар намондааст? Пеши назаратон ҷавонмарде хору низор ме-гардад, шояд умед аз лутфу марҳамати мову шумо дорад, магар ин-соф аст, ки ўро бенасиб аз ризки худодод гардонем? Савобчӯе дар ин деҳ мондааст ё не, то савоби як бандаи мӯъминро бигирад?

Баъди ин гап ду-се нафар чамъ шуданду пирдухтареро аз деҳи ҳамсоя таги чашм карданду як нафарро назди Бевамард фиристон-данд, ки назари ўро дар ин бора бифаҳманд.

Бевамард ҳай неву нестон кард, ки ҳамин қадар сол бе дарди сар мегаштам, ҳочате ба касе намебурдам, аз ин худро бад ҳис намекар-дам, бошад, ки боқии умрро беташвишу дарди сар ба сар барам. Марди миёнрав аз барҷомондагиву дастнигарии пирӣ ёдовар шуду аз игвои шайтону гуноҳи кабира ҳарф заду Бевамардро ба зангири мо-ил кард. Аммо Бевамард чун миёнравро то дами дар гусел мекард, баногоҳ сурху сафед шуда, иқрор кард, ки вай намедонад бо зан чӣ бояд кунад. Мард қум-куму нӯл ба нӯл мондани кабӯтарон, ба ҳам печидани морон, тан ба тан соидани аспон, гирдиҳам чархидани гамбусаконро бар афзудани заминларзаи шаби аввалу чархофа-лакҳои шабҳои дигар чунон ба шавқу завқ ҳикоят кард, ки Бевамард сад афсӯс хӯрд, ки дар ин кори хайр ҳай таъхир кардааст.

Як ҳафта пас сур шуду никоҳ шуду пирдухтари деҳи ҳамсояро ба бевамарди деҳи мо супориданд. Шаби нахусти арӯсӣ орому беҳоди-са рӯз шуд, аммо шаби дувуму шабҳои дигар...

Мардуми Гузари Поинро хоб намебурд, мардуми Гузари Боло ба гӯшхошон пахта хаста, дар тобистони гарм дару тирезаҳоро баста, базӯр хоб мерафтанд. Зеро бо фаро расидани торикӣ доду фарёди пирдухтар баланд мешуд, сағҳои деҳ ба як овоз ба он чӯр мешуданд, фурсате пас гӯё ба даҳони деҳ пахта меҳастанд, ки дамаш ба дарун мезад, кӯху пуштаҳои хобпарида нав сар ба гиребони ғанаб мекаши-данд, ки боз доду фарёд ҳам деҳу ҳам кӯху пуштаҳоро такон медод, бад-ин минвол то сахар.

Арӯси бечора ҳамагӣ се моҳу се рӯз токат кард ва як рӯз, ки Бе-вамард хезумбурӣ рафта буд, гурехту хонаи падару модараш рафт. Ҳарчанд нафаре чанд ваколатдор шуда рафтанд, ки баргард, бар-нагашт, «пушти сарам бинад» мегуфту бас. Бевамард як рӯз токат кард, ду рӯз токат кард, рӯзи севум худ пушти занаш рафту ўро ба зӯр хона овард. Ва акнун агар пайи коре мерафт, дарро қуфл зада мерафт. Ҳоли танги ун бечораро ҳудашу Худо надонад, касе наме-донист, ки рӯзе худро бо рӯймоли сар ба болори хона овехту кушт.

Баъди гӯру чӯб кардани занаш Бевамард як муддат ором гашту

сипас ба қавле вазъаш бечо шуд. Чили занаш гузаштан баробар хоҳиши зангирӣ кард. Ун «мардони савобҷӯ»-ро рӯз намедод, ки ба ман зан ёбед. Савобҷӯҳо низ барои зудтар аз ӯ халос шудан тағу боло давиданд, аммо ягон пирдухтар ва ҳатто беваҳои нохоста чуфти Бевамард шудан намехостанд. Овозааш ба деҳоти атроф низ расида буд, ки хоҳишманде пайдо нашуд. Билохир савобҷӯҳо низ ночор монданд аз ин кор дасту дил шустанд.

Ва аҳли деҳро айёми сангин пеш омад. Дигар касе намеёрифт, ки зан ё духтари қадрасашро пушти коре фиристад, зеро Бевамард кашола мешуд аз пасаш ҳамоно.

Гарданааш қач буд бадзотро, лек чун хилвате меёфт, чанг мезад ба пирӯхану почомаи зану духтарҳо.

Дигар зан ё духтаре ҳезумчинӣ ё ба суроғи гову бузи гумшудаву дермонда намерафт, зеро ҳозирӯ нозир буд Бевамард дар ҳама ҷо. «Ғап байни худамон, – мегуфт Бухоризода, – ба қазои ҳочат низ шаб касе намебаромад».

Қор то ба ҷое расид, ки вай на танҳо ба занону духтарон, балки ба ҳайвонҳои модина низ бо чашмони хунгирифтаи шаҳвонӣ менигарист. Дигар мардум аз бенигаҳбон мондани ҳайвонҳо низ тарсон буданд...

Ҳарчанд ки чашми тарс қортову чашми ғар яктост, боз дар ғафлат монданд мардум.

Дар деҳ ҷавонзане буд бо номи Меҳрбону, шавҳараш низ ҷавонмарди баору номус буд. Дӯстона ва шодона зиндагӣ мекарданд, ҳарчанд ба гуфти шумо табиату ба гуфти мо Худованд лоиқӣ фарзандашон надида буд. Ҳамин бечора Меҳрбону қурбони нафси шаҳвонии Бевамард шуд...

Ҳарчанд Бевамардро сараш неву дигар қисматаш хуб қор мекард, боз пай бурд, ки то рӯзе вай дар деҳ аст, мардум аз ӯ чашм нахоҳанд канд. Аз ин рӯ ақли ноқисаш расид, ки онҳоро дар ғафлат монад. Як рӯзи равшан аз деҳ ғайб зад, шояд ба касе гуфтааст, вагарна овоза паҳн намешуд, ки ба мардикорӣ рафтааст. Мардум аввал ба ин овоза бовар накарданд, чун панҷ-шаш рӯз дараке аз ӯ нашуд, нафаси осуда кашиданд. Занону духтарон бебок пайи қори ҳамаи худ шуданд, ҳатто ҷасорат намуда, ба пуштаҳои наздик ҳезумчинӣ рафтанд, бачагонро боз қию ҷувашон дар тангкӯчаҳои деҳ танин андохт.

Ва Меҳрбону дар камари Ғӯроба ба чанги Бевамард афтод.

Ун вақтҳо камари Ғӯроба аз мавзеҳои сердарахти Сармаддеҳ буд. Ҳоло ту онро чунин лучу урӯн мебинӣ. Дар панҷоҳ соли охир мардум он қадар дарахтонро қир карданд, ки шояд дар панҷсад соли

пешин ин қадар нобуд накарда буданд. Дар яке аз ғорҳои ҳамин камар Бевамард пинҳон шуда буд ва ун захирае ки барои як моҳ аз хо-на оварда буд, кути рӯз мекарду пуштаву пайроҳаҳоро зери чашм, ки мабодо касе пайдо шавад, ӯ беҳабар монад. Аз ин рӯ ба камари Гӯроба ҳезумчинӣ омадани Меҳрбонуро зуд дид ва ноаён наздик шуда, ба ӯ дарафтод. Бечора занак, як чашм Бевамардро диданаш ҳамон буду беҳуш афтоданааш ҳамон...

Субҳ баромада буд Меҳрбону, бегоҳ ба деҳ омад. Ҳезумчинӣ рафта буд, лек як чинга ҳам наоварда буд. Дамдузд шуд занак. Ҳарфе намезад. Ба пурсишҳо посух намедод. Шабҳо хоби кобус медид магар, доду фарёдкунон бедор мешуд. Ва баъд як рӯз шавҳар часади зани худро дар оғил овехта ёфт. Пас аз гӯручӯб мурдашӯҳо овоза карданд, ки занак ҳомила буд.

Баору номус буд шавҳари Меҳрбону. Пас аз сеи занашро додан, рӯзи дигар туфанг бардошту фарози Гӯробаро боло шуд. Аз кучо пай бурд, ки Бевамард он ҷост, аз кучо фаҳмид, ки занаш қурбони нафси шаҳвонии он девсират гашт, касе намедонист. «Ҳоло ман тахмин мекунам, ки – мегуфт Бухоризода, – вай ба Гӯроба рафтан ва аз он ҷо бо вазъи ғариб бозгаштан ва пайомадҳои дигарро дида, натиҷа гирифта буд».

Соате пас садои тир дар кӯҳу пуштаҳо аксандоз шуду ҳамона фарёди ҷонкоҳе низ баланд гашту баъд сукути ногуворе лаҳзае кӯҳу деҳро дар мушти худ фишурду раҳо кард... Чавонмард аз кӯҳ поин омад.

Ду-се чавонмарди дигар бо роҳи омадаи ӯ боло шуданд. Соате пас часади Бевамардро рӯи шаппаҳои бурс гузошта, ваззакашон оварданд. Хуб маслиҳат карданд, ки бо ҷасад ҷӣ кунанд, ба хулосае наомаданд. Бухоризодаи бузургро даъват карданд. Бухоризода аввал лаҳзае сукут рафтанд сари Бевамарди мактулу баъд туф карданду ҳарфе назаданд, баргашта рафтанд. Аз ин ҳаракати муллои мӯътабар мардум ба тариқи худ панд гирифтанд.

Ва часади Бевамардро дар гӯристон не, – боз ба кафани мархумаҳо ҷанг занад гуфта! – дар як пушта гӯр карданд. Ва соле чанд гузашту гунбази гӯраш ба замин ҳамвор шуд ва ба қавле на ном монд аз ӯву на нишон, то он дам ки Яздони Малла ном шахсе ба дунё омаду ба воя расиду Оростаи Сиёҳ ном духтареро зан карду баъд занашро сар дод, ба бевазани ҳамсоя ошиқ шуду ё шояд аввал ба бевазани ҳамсоя ошиқ шуду баъд занашро сар дод ва Бухоризодаи сонӣ Бевамардро ба ёд оварданд.

Аммо ин қиссаи дигар аст.

БЕВАЗАН

Касе намедонист, ки дар Сармаддеҳ чанд бех дарахти бед аст ва ба доништан ҳам нафаре ҳавасманд набуд. «Ҳай, магар коре надорем, ки бишмарем чанд дарахти бед дар канори роҳу сари пуштаҳои Сармаддеҳ аст?» «О, шояд бихоҳед, ки хадангу занангу бурсу мурсахро низ бишмарем?»

Ҳо, гӯле набуд, ки бо сӯзан хирман бод диҳад.

Аммо зарур афтад, сангу сангчаҳои талоқи Марзичро ҳам мешумурдаи.

Ҳамин тур зарур афтоду шумурданд, ки дар канори роҳу сари пуштаҳои Сармаддеҳ як кам сад дарахти бед будааст.

Боз кӣ шумурд гӯед!

Гӯям, бовар намекунед, нагӯям, аз қисса беҳабар мемонед.

Агар ҳаққи гапро бигӯям, гирифтори пурҳарфӣ шудаам, чизеро дар дил ниғаҳ дошта наметавонам, духтурҳои шинос ҳам мегӯянд, ки ниғаҳ надор – сил мешӣ.

Хӯш, ҳеч тахмин задед, ки кӣ шумурд?

Пас, гӯшро фаро доред, ки суҳанамро шамол набарад, токиро ба даст гиред, ки саратонро аз ҳайрат тарк накунад.

Танбалтарин марди Сармаддеҳ – Яздони Малла мулаққаб ба Орзу шумурд!

Агар дурӯғ гӯям... э... ба як суҳан, ки одат кардӣ, ҳамеша нӯги забонат аст.

Хуш, ҳамин Яздони Орзу як рӯз миёнашро дуруст баста, тамоми гурдаву чигарҳои оламо ба орият гирифта, занашро – яъне Оростаи Сиёхро чунон се талоқи сиёҳ кард, ки ҳатто бо роҳи ҳалола онро сафед намудан имкон надошт.

Ин Малла занашро талоқ доду рӯзи дигар аз хоб хеста дарёфт, ки бевазани ҳамсоҷро... Ҳай, калимаи мувофиқ намеёбам, хуб, гуфтем, ки девонавор дӯст медорад. Ё шояд вай аввал бевазани ҳамсоҷро девонавор дӯст дошту баъд занашро талоқ кард, ё чунон ки гуфтем, аввал талоқ карду баъд дӯст дошт, Худо надонад, мо намедонем.

Ҳақиқати воқеӣ ин ки чун Яздони Малла занашро бурда, хонаи хушдоман монду рӯзи дигар миш-мише монои виж-вижи мағас дар деҳ танин андохт, ки ӯ ба бевазани ҳамсоҷа чашми харид дӯхтааст, дарзамон Оростаи Сиёҳ болои минбар... э... боми хонаи падар баромад, як дастро камон сохту дасти дигарашро шамшер: аввал бевазанро шарт-шурт буриду тирборон кард, ки ҳай, рӯякат ба ҳар ду рӯ

сиёҳ гардад, нони газидаатро фурӯ набарӣ, зудтар мардум чалпаки гарматро бихӯранд... дар чор сол чаҳор шавҳарро ба сараш об рехтӣ, акнун Яздони содаи маро таги чашм кардӣ, аз ин ҳам ком мебардориву ба ун чаҳор тан шарикнасиб мегардонӣ...

Пас аз ун беvaro табъи дил «хоидану фурӯ бурдану қай кардан» Ороста рӯ ба хонаи шавҳари собиқаш оварду дашномҳои хубобиро аз толоби даҳонаш дамандан гирифт, ки ҳай, аз он ун бева шакар дорад, ки мағасмоно часпидӣ, ҳай, ту ки сӯрохи мушро аз сӯрохи ... фарқ намекуни, садқаи сарам, пеши Ягона меравӣ ё пеши чувона, ун беваи сархӯр ҳисоби туро ҳам меёбад, агар дар об фарқ шудӣ, ё дар оташ сӯхтӣ, ё аз чар паридӣ, номам Ороста набошад, агар рӯи кафанат нарақсам...

Оростаи Сиёҳ хуб дил ҳолӣ карду аз бом зер омад. Зер омаду лекин боз чизе ба хотираш зад, ки бозпас рӯи бом баромад, тамоми оби даҳонашро чамъ карда, аввал сӯи хонаи Яздон, баъд сӯи хонаи Ягона туф кард. Туф карду ба қавле илмаш қарор гирифт.

Ягонро беваи сархӯр гуфтани Ороста бесабоб набуд. Сиёҳбахт чор бор шавҳар карду чаҳораш ҳам бо фалокате ҷавонмарг гашт. Шавҳари нахустинаш се рӯз пас аз издивоҷ шабона лаби Кафкрӯд ғулкунӣ фурӯ омаду ё дасту пояш ҷанг шуд, ё ба коми гирдобе афтод, ки рӯзона ҷасадашро аз тунукобаи Миҷгон ёфтанд. Шавҳари дуомаш ҳезумчинӣ рафту дар рези Фалахмон санге ба сараш заду мурд. Шавҳари сеюмашро ёбусат гирифту бо азоби алим ҷон дод. Шавҳари чаҳорумаш, ки сайёд буд, зери тарма монд. Аз ин рӯ се сол аст, ки дигар талабгоре пайдо намешуд, ҳарчанд бевазани тансихату ситорагарме буд.

Аммо Яздони Орзу занашро талоқи муғаллаза доду рӯзи дигар аз хоб бархеста, яқин кард, ки бе бевазани ҳамсоя дигар як дақиқа нафаси осуда кашида наметавонад.

Бечора ҳай тоқат кард, ҳай тоқат кард, ки савобчӯе «Яздон чӣ ҳол дорӣ?» – гӯён аз дар сар меҳалонад ва Яздон ба ӯ дарди дил менамояд, аммо савобчӯ ангор набуд, ё бошад ҳам, савоби Яздонро гирифтани набуд. Ва Яздони Орзу нороҳат шуду як бегоҳ кӯчаҳои деҳро хилват ёфта, озими хонаи мулло Бухоризода шуд.

Мулло Бухоризода ин дам кулоҳро, пироханро, тунбонро, ҳатто чорухи пояшонро чаппа пӯшида буданду ба вараке чаппа чизе менавиштанд, – ҳай, афсунгарӣ доранд! – бо дидани Яздони Малла кайфашон парид, зуд ба хонаи андарун рафта, либосҳояшонро роста пӯшида омаданд ва ба пешгаҳ гузашта, чорзону нишаста, тасбеҳро ҷархонда, зери лаб тақбир гуфтан оғозиданд ва баъди наваду нӯх

мӯҳраро чархондан сар бардоштанду ба маънои «хӯш?» ба Яздони Малла нигаристанд.

Яздони Малла зери обу арақ монда, дарди дилашро гуфт.

Бухоризода бо камоли майл ўро гўш карданду боз ба чархондани донаҳои тасбеҳ пардохтанд, наваду нӯҳ мӯҳраро дар зикри наваду нӯҳ номи Худо гардонданду баъд пурсиданд:

– Наметарсӣ?

– Аз чӣ битарсам?

– Ба ёд ор масалеро, ки рӯбоҳ аз даҳони даридаи гургу гардани шикастаи кафтор панд гирифта буд.

– Ман ҳам барои чораи ин корро ёфтан назди шумо омадам.

Бухоризода боз наваду нӯҳ мӯҳраро як раҳ чархонданду сипас андешаманд гуфтанд:

– Ин ҷо фақат як роҳ ҳаст: агар зан розӣ шавад, ўро ба дарахти беде никоҳ бояд кард.

Яздони Малларо дамаш ба дарун зад, чашми ҳайратзо ба Бухоризода дўхт, мулло раҳмашро хўрданду шарҳ доданд:

– Бед дарахти муборак аст, ун балое ки бояд ба сари ту ояд, ба худ мегирад, яъне хушк мешавад. Дарахтро ту бояд интиҳоб кунӣ ва вақти никоҳ зери он ту бояд нишинӣ.

– Шумо маро масҳара мекунед?

– Оё шунидаӣ, ки Бухоризода ба шасту шаш даромада, касеро масҳара карда бошад? Ман ба ту кори озмударо мегўям, вагарна ту медониву орзуят.

Ҳарчанд Яздони Орзу сию ду сол умр дошту Бухоризода шасту шаш, ҳеҷ дар ин шасту шаш сол ёд надошт, ки эшон касеро масҳара карда бошанд, аз ин рӯ каме сар ба гиребони андеша кашида, даст ба чайби муруқаба андохта, нишасту баъд аз ҷой хесту гуфт:

– Бигузор гуфтаи шумо шавад.

* * *

Рӯзи дигар Яздони Орзу ба хонаи ҳамсоя вакил фиристоду розигии бевазанро гирифту ба тафаҳхуси бедҳои деҳа пардохт ва маълум гашт, ки наваду нӯҳ дарахти бед будааст дар Сармаддеҳ. Аз ин рақам хуши Яздони Малла омад, зеро мӯҳраҳои тасбеҳи муқаддаси Бухоризода низ наваду нӯҳ дона буданд. Гузашта аз ин, наваду нӯҳ бед, ки дар канори ҷодахову сари пуштаҳо месабзиданд, ангор моли касе набуданд. Аз ин наваду нӯҳ дарахт сездаҳ бех ниҳолакони навҳез буданд, сию нӯҳ бех тангирифтаву чандир, сию чор бехи дигар сербарги соядор, даҳ бехи дигар ба пирӣ расида, вале ханӯз чанги

хазон ба онҳо нарасида, танҳо се дарахти боқӣ пиру фартуту ағлаби шохҳо хушкшуда буданд. Аз байни ин се дарахт Яздони Орзу якеро интихоб кард, ки аз рӯи тахмини ӯ то расидани тобистон як барги сабзаш наместонд, хушк мегашту нобуд.

Ин дарахт дар пуштаи назди хонаи кампири Майса сабзида буд. Рӯзаш ба шом мерасид кампири Майсарову беди пуштаро ҳам...

Бевазанро ба дарахт никоҳ карданд, бо тамоми қонуну қоидааш. Бухоризода хутба хонданду зан «хостам ва қабул кардам ин дарахти бедро ба соҳибӣ» гуфт ва Яздони Малла, ки забони бед шуда буд, аз пушти дарахт «хостам ва қабул кардам ба ҷӯригӣ» гуфт. Оби никоҳро зан як ҷуръа нӯшиду боқиро ба решаи дарахт рехтанд. Яздон аз назди дарахт дур шуду зан омада, зеро дарахт пушт ба тани азамати он монда, каме нишаст.

Баъд ҳама баргаштанд.

Занак ба хона рафт, бед дар пушта монд, Яздон дар нимароҳ.

Яздон дар нимароҳ монду пушти сар хорид. Пушти сар хорид, ки кори хуб нашуд, оби никоҳро тамом ба решаи дарахт рехтанд, як чакра чаконидан, кифоя будӣ. Мабодо реша ҷон гираду қувват, сабаду нумӯш кунад, ду-се моҳ неву ду-се сол интизор шудан лозим ояд!

Вазъи хуши Яздон табоҳ шуду бозомад назди дарахт. Омаду диду дуд аз димоғаш баромад. Ҷои обрехта ҷунон хушк буд, ки ангор он ҷо обе нарехта буданд. «Макидааст чигарсӯхтаи бадбахт!» Яздон сари чаҳл лагаде ба тани бед заду баргашт.

Қаблан Яздони Орзу то наҳор намеҳӯрд, пушти коре намешуд, лек субҳи дигар ӯ дасту рӯ шусту филфавр озими пушта шуд, то бубинад, ки дарахти пир хушк шудааст ё не.

Аммо дарахт дар ҳамон ҳоли пешина буд, ки буд. «Ҳеч боке нест, — нописанд даст афшонд Яздон, — чору ночор хушк мешӣ, дигар илоҷ надорӣ. Ба сарат оби хайвон резанд ҳам, намесабзӣ!»

Чӣ шуду чӣ монд, касе наметавонист, ҳуди Яздони Малла низ ба ин пурсиш посухе ёфта наметавонист, ки чаро ӯ бепарво як ҳафта гашту аз ҳоли «шаҳбед» хабар нагирифт.

Як ҳафта пас хабар гирифтӣ дуд аз димоғашу «ҳай, дод!» аз даҳонаш баромад. Беди пиру фартуту нимхушк ҷон гирифта буд, шохҳои урёнаш ҳамел-ҳамел муғча баста буд.

Бечора Яздон чун мучассамаи чабрдида дар назди дарахти чабрпеша хеле беҳаракату қарахт рост истоду баъд ба худ омад, бемадор ба замин нишаст, ҳайфо ки ҷомаро бо худ нагирифта буд, вагарна онро ба сар мекашиду орзу мекард, ки э кош оғози баҳор ме-

буд, раъду барқ мешуд, оташаке аз синаи осмон фурӯ омада, ба фарқи сари ин дарахти малъун мезаду хокистар мекард, ё заминларза мешуду ин пушта бо ин хира чил қади найза ба зер фурӯ мерафт... Сад хайф, ки чома надошт, ҳеч бошад ҳам, бо ҳамин орзуҳои ношикаст худро тасалло меод.

Ҳоло пешонӣ мемолиду андеша мекард, ки ду-се рӯз пас ин муғчаҳо барг хоҳанд шуд, чун шохҳо бо барг пӯшида шаванд, умед аз ин дарахт мебояд канд. Пас чӣ бояд кард? Оё мешавад, ки аз ин дарахти беор талоқ бигирем ва ун занро бо дарахти дигар тазвич бидҳем?

Чун ба пурсишҳо маҷоли посух додан надошт, бархесту роҳи хонаи мулло Бухоризодаро пеш гирифт.

Бухоризода ин дафъа рӯи боми коҳдон – ин бом ба ҷои суффа низ буд, зеро дар хамие аз замини ҳота каме баландтар буду бас – рӯи намадпорае качпахлӯ зада, нишаста буданд ва тасбеҳ мегардониданд. Бо дидани тасбеҳ таъби Яздони Малла хира шуд, зеро ҳамона пеши назараш мулоқоти пешина омаду баъди наваду нӯҳ мӯҳраро ҷархондан ба посух лаб кушодани Бухоризода. Вале ноилоҷ буд, пеш омаду дасти мубораки эшонро фишурду дар як гӯшаи намадпора амонат нишаст.

Бухоризода мӯҳраҳоро нима ҷархонида буданд ва Худоро шукр гуфт Яздон, ки нимгардон буданд мӯҳраҳо – мулло нимаи дигарашро ҳам ҷархониданду пас бо ҳамон нигоҳи «хӯш?» ба Яздон нигаристанд. Яздон мухтасару пуртаъсир вазъи дарахту гумонҳои худро баён кард.

Бухоризода наваду нӯҳ мӯҳраро тоза ҷархонда, андеша карданд. Баъд сар бардошта пурсиданд, ки:

– Агар бо дарахти дигар низ ҳамин ҳол рух диҳад чӣ?

Яздон дар ин бора наандешида буд. Мулло рост мегӯянд. Агар ун вазъ тақрор шавад чӣ? Магар ба наваду нӯҳ беи Сармаддех издивоҷ бикунанд дилдодаи ӯ. Агар мардум бохабар шаванд, хуб масҳара мекунанд. Оростаи Сиёҳ фаҳмад, ҳай гардон мешавад осоиёни таънасолаш!

Аз ин рӯ Яздони Малла хомӯширо пеша карду ҳалли ин чигилро ба заковати Бухоризода воғузошт. Аммо Бухоризода пеш аз машварат додан тасбеҳро се раҳ ҷархониданд.

– Биё, каме дигар сабр кунем, ку бубинем, чӣ натиҷа медиҳад.

Ин фикр Яздони Малларо хуш омад ва ба хона баргашт.

Дигар вай ҳар рӯз «шахбед»-ро як раҳ хабаргирӣ мерафт, рӯз пайи рӯз нашъунамои бедро дида, аламаш тоза мешуд, бед дар наза-

раш шумтарин офаридаи Худованд менамуд, ҳатто Оростаи Сиёҳ рӯзҳои пеш аз талоқ чунин шум натофта буд.

Ангор бедшинос шуда буд. Наваду ҳашт беди дигарро хуб тафҳус кард. Ҳар ҷо мӯр ё кирме медид, туи куттии гӯгирд гирифта, баъд онҳоро ба тани «шаҳбед» ба тохтутоз мегузошт.

Аммо рӯзи дигар меомаду ҳамаи он мӯру кирмо мурдаву ба замин рехта мидиду дуд аз димоғаш танӯра мезад.

Сари камандеши Яздони Малла ҳеҷ гоҳ чунин кор накарда буд, ки он шабу рӯз кор мекард. Барои несту нобуд кардани «шаҳбед» ҷи нақшаҳое мекашид! Яке аз дигаре дилфиребтар. Вале як нақс доштанд, ки ба он чашм пӯшидану онро нодида гирифтани имкон надошт: корбасти ин нақшаҳо сабабгорро фош месохтанд, никоҳи баъдии ўро ҳалол наменамаданд. Аз ин рӯ ҷораи дархӯр мебоист.

Рӯзе аз назди мағозаи деҳ гузарон буд, ки чашмаш ба чанори хушкшуда афтоду зуд дарёфт, ки аз ҷи хушк шудааст, ҳарчанд қаблан низ ин чанорро борҳо дида буд. Назди он дарахт харҷоваи карасин меистод ва карасин рехта дарахтро хушк карда буд!

Шабхангом Яздони Малла белеву ҷовае карасин бардошта, назди «шаҳбед» омад, рӯи решаҳои бед ҷоҳаке канда, карасинро рехту баъд болои он хок кашид, лағадмол кард ва хотирчамъ хона баргашт.

Як ҳафта нигарон шуд, ки бед хушк мешавад, вале «шаҳ» чунон зери баргҳои сабз монда буд, ки гумон мекардед ҳоло баргҳо пар-пар мезананду бед парвоз мекунад...

Яздони Орзу илоҷе ғайр аз даму суфи Бухоризода надид, ки боз пеши ў омад. Ҳоло дар кулли деҳ ҳамрозе ба ҷуз муллои ҳамадон надошт ў.

Бухоризода ин дафъа наваду нӯҳ мӯҳраро се раҳ чархонданд.

– Аз рӯи гап, – оқибат сар бардошта гуфтанд мулло, – ин дарахт наздики гӯри кадом як марди кайҳо хокшудаву аз хотир фаромӯшгаштае месабад ва рӯҳаш дар ин дарахт тоза ҷон мегирад. – Ҳай! – нохост мушт ба пешонӣ заданд Бухоризода, – Охир Бевамардро зери ҳамон бед гӯр карда буданд-ку!

– Боз кадом Бевамард?!

Ва Бухоризода қиссаи Бевамардро ба тариқи иҷмол ҳикоят карданд.

– Пас ў, ки як бор мурдааст, дигар балояш наmezанад! – бо ранги канда гуфт Яздон, қиссаро то охир шунида.

– Пагоҳ бегоҳ бевазанро бо дарахти дигаре никоҳ мекунам. – ўро ором кард Бухоризода. – Бовар кун, кадом дарахт, ки интиҳоб кардӣ, зуд хушк мешавад.

Аммо кор то пагоҳ накашид.

Он шаб аҳли деҳаро фарёди зане ба по хезонд ва аз ҳама пеш Яздони Орзуро, зеро фарёд аз хонаи ҳамсоя баланд шуд.

Яздони Малла дартоз берун баромаду ба хонаи ҳамсоя нигаристу аз тарс дар ҷои худ ях баст.

Вай дар мобайни ҳотаи ҳамсоя беи азими пуштари бо решаҳои урён дид – магар бо ҳамон решаҳо роҳ гашта омада буд? – ва дар байни ду шохи он бевазанро дид, ки дар либоси шабпӯш, бо дасту рӯи хуншор, ки ханӯз ҳам осори даҳшат дар он хонда мешуд, овезон буд.

ДУДИ ҲАСРАТ

1

*Гурғи аҷал яқояк аз ин галла мебарад,
В-ин галларо бубин, ки ҷӣ осуда мечарад!*

Авҳадӣ

Усто Шоҳаки Ранда бо қомати афрохта ва нигоҳи пурасрор вори-ди деҳ шуд, то бо он ҷи дар ғӯристон ҷашми сараш дида буд, ҳамаро ба ҳайрату даҳшат оварад. Ин дам кампири Марям калбузи ҳамаҳори худро, ки замоне шахбузи машҳур буд ва дар сар шоҳе ба сурати рақами 8 дошт, ба пуштаи назди ҳотааш меронд, то алафҳо авҷ гирифта, олавро пахш накунад. Усто ба сӯи пиразан ва бузи ӯ нимнигоҳе афканд, бознаистод, холпурсӣ ҳам накард, тундтар гом бардошт, то зудтар шунавандаи сазовор ёбад, кайфияти ҳикояти нахустро ба калбузу соҳиби гаронгӯши ӯ ҳайф насозад.

Шоҳаки Ранда устои гулдаст буд. Он қадар ҳайратнигор буд, ки аз печуҳаи нақшхояш ҳар бинанда моту мабхут мегашт. Меғуфтанд, ки ин нақшхоро ба ин зебой ва нозукӣ дар тани ҷӯб инсон наметавонад канад, шарикхунара аст бо ӯ шайтон, вагарна қадом мусулмон дар токи дарвозааш ҳамчу ҷашмору сурати парии обиро меканад? Ҳай, бо пистонҳои бараҳнаву думи моҳӣ-я! Аз ин рӯ ҷун қандакории масҷид дар миён омад, мардуми деҳ ҳай талош қарданд байни худ, ки дар ин қори савоб гумоштани як шахси носавоб оё савоб аст? Хуб, ин қиссаи дигар аст, ҳоло биёем, ки усто Шоҳаки Ранда ба сӯи калбузу соҳиби ӯ нимнигоҳе афканд, тундтар гом бардошт, то ақаллан ду-се нафарро дар як ҷо сарчамъ ёбад, яъне ба як нафар гуфтаву ҳамчу шоҳид қоста нагардад. Толаш мадад қард – сарчамъ панҷ нафарро дид, ки девори афтодаи бобои Яздонро тармим мекар-

данд. Рақами муборак буд, монда набошед, гуфту рӯи сангтӯдаи сари роҳ нишаст. Онҳое ки даст дар гил буданд, бо чунбондани сару даст пеши бар бурдан иктифо карданд, дастхушкон пеш омаданд, даст фушурданд ва хурмат ба ҷо оварданд. Усто байни онҳо ягон хеши Парисоро надид, шерак шуду гуфт:

– Гӯри Парисо дуд мекунад.

Мавриди дигар мебуд ё шахси дигареро ном мебурданд, шояд ин мардикорҳо гиребон медоштанд, «лоҳавла» мехонданд, аммо чун сухан аз Парисо мерафт, агар гӯраш оташ мегирифт ҳам, аҷаб набуд, аз ин рӯ онҳо бо ҳам нигоҳи маънидор карданд, бо таассуф сар чунбонданд, оқибаташ бахайр бошад гуфтанду монданд.

Усто Шоҳаки Ранда пайомади тозахабарро чунин наангошта буд, гап байни худамон, худро қаҳрамони рӯз ҳам тасаввур карда буд, гузашта аз ин, барои хотирнавозии мардум чанд сухани дархӯр ёфта буд. Вале суратбасти воқеаро дар ҷодаи бепарвой ва беасарӣ дида, дилсард аз ҷой хест ва кори вазнин ақли солимро костааст гӯён, дилтанг роҳи хонаи хеш сар кард. Дар нимароҳ Шераки Холро дид, ки ёздаҳи харобу лоғари худро кашолакунон, дархӯри худ қадамзанон меояд.

Шахсияти гаронмоя набуд, зеро дар тарсуй обрӯи аболи худ Холи Девзӯрро рехта буд, дирафши коваёна барои занҳои зиштрӯю зиштхӯй ба рағми мардҳои нармрӯю нармхӯй гашта буд. Хар чӣ ҳам нагӯй, кампири Марям набуд, ки аз паҳлӯяш чун соя аз об доман тар накарда гузарӣ. Шоҳаки Ранда ба расми одоб даст пеши бар гирифт ва аз ӯ ҳолчӯ шуд, сипас ба қуллаҳои барфпӯши Шанобурз нигарист ва афзуд:

– Сол паси сол мекоҳад.

Шераки Хол каф болои чашмон соябон сохт, нигоҳи андозагир ба тега афканд ва чун марди Худо дар мақоми ризо сар чунбонд.

– Ба хар кучо дида дӯзӣ, нишони охирзамонро мебинӣ.

Ба тани усто Шоҳак сардӣ давид. Агар Шераки Хол аз падидае одӣ чунин натиҷа гирад, пас ӯ аз дидаи худ чӣ хулоса бояд бардорад?

– Пас сар шудааст...

– Охирзамон?

– Ҳа, рӯзи маҳшар!

– Аз чӣ мегӯӣ?

– Гӯри Парисо дуд мекунад.

– Худоё, тӯба кардам, агар бад кардам, дар номат мурам, ки бегуноҳ нест дар ин дунё, дигар худат медонӣ.

Ва Шераки Хол канори чода нишаста, мисли тифли матрук ҳиқ-ҳиқ ба гиря оғозид. Шоҳаки Ранда музтар монд, надонист, ки чӣ тур дилдорӣ диҳад ўро. Суханҳои дархўре ки вай барои хотирнавозии аҳли Сармаддеҳ пеши худ ороста буд, ҳоло ба дарди як марди ошуфта намехўрданд. Вай ночор паҳлӯи Шери Хол нишаст ва пешонии пурчинашро, ки лавҳи ошуриро мемонд, пармосидан гирифт. Ва Шераки Хол баъди фурсате ором шуда, сар фаро рӯи усто оварда, умедвор пурсид:

– Шояд дар назарат намуда бошад?

– Агар ту ҳам намуда бошӣ, шояд.

Шераки Хол дигар ҳарфе назад. Аз канори чода боло шуд, доман афшонд, чунон афшонд, ки гарди роҳро не, балки гуноҳхояшро меафшонда бошад, сипас ёздаҳи худро кашолакунон, нигоҳи худро барои қомати ҳамидааш ба замин дастворакунон, пеши хешу ба гӯши Худои ғоиб лобакунон, дархўри охирзамон қадамзанон ба роҳ даромад.

Дили Шоҳаки Ранда барои Шераки Хол чун гӯри Парисо дуд кард. Аз мардумро ба ҳайрату даҳшат овардан рағбаташ ба якбор баргашт. Хоҳиши зудтар ба корхона рафтан ва дар олами нақшу нигоҳҳои худ паноҳидан дар дилаш рӯ зад. Ба ин ният аз ҷой хест ва тунд гом бардошт.

Аммо зуд ба устохона расидан дар лавҳаи ошурии усто Шоҳаки Ранда наонавишта будааст, ки рӯбарӯяш Барзуи Озарпур шавҳари Парисои раҳматӣ баромад.

Барзуи аз тозахабар беҳабар бо чашми пуршарар заминро ларзондаву ҳашароти пеши пояшро тарсонда, бо як нигоҳ чандин нигоҳро рамонда, пеш меомад. Усто аз вазъи пурачаби Барзу дар аҷаб бимонд ва худро канори чода кашид, то ғавҷуби сайли фараҳ нагардад. Вале Барзуи Озарпур ду-се қадам дуртар аз Шоҳаки Ранда ба замини хориҳо аз осмони орзуҳо ҳамбид, расми адаб гузорид ва дар чашмони усто асрори ниҳон шуморид, пой таҳаммул ба домани сабр кашид, ки агар гуфтани дорад, бигӯяд, вагарна ўро вақт танг асту дигаранг санг.

Усто Шоҳаки Ранда ба нигоҳи ў тоб наовард, чашм ба қуллаи барфпӯши Шанобурз дӯхт ва гуфт:

– Сол пайи сол мекоҳад.

Барзуи Озарпур нимнигоҳи ҳайрат ба тега афканд ва як нигоҳи ҳасрат ба Шоҳак.

– Пайомади намакбоди баҳри Хоразм аст.

Усто Шоҳаки Ранда зуд дарёфт, ки назди ӯ Шераки Хол не, марди донишёр аст.

– Ман ҳам ҳамин тур ҳадс задам, аммо Шераки Хол нишони охи-рзамонро дидааст.

Барзуи Озарпур лабханде намуду ҳарфе наафзуд. Шоҳаки Ранда ин лабхандро ба содагии худ ҳамл кард, ки оташин шуд.

– Дуд кардани гӯрро пайомади кадом бод мегӯй, намедонам.

Барзуи Озарпур ба ҷои чашм даҳон воз карда, ба усто менигарист ва шояд тахмине ба дилаш роҳ ёфта буд, ки худро аз даст дода буду ранг бохта. Барои усто Шоҳак фурсат аз даст рафта ва роҳи гурез буд баста. Ба камоли нохушӣ пурсид:

– Магар фикри зангирӣ дорӣ?

– Духтари бузурги Дониёри осиебонро фотиҳа карданд...

– Кори хайр аст, додарак, аммо намедонам чаро рӯи Парисо ханӯз домангири туст.

– Пас ин гӯри ӯ дуд мекунад?!

– Пеш аз ин тараддудҳо мебоист як кӯза обе ба гӯраш мерехтанд, тафси дилаш менишасту умед меканд. Ҳамин тур оине буд, мо фаромӯш кардаем...

Барзуи Озарпур дигар ўро гӯш намекард, вай ба кӯталҳои Тангӣ дида дӯхта буд, гӯё аз паси онҳо гӯристони Мардони Мард ва гӯри Парисоро медид, ки дуд аз он танӯра мезанад.

Усто Шоҳаки Ранда худро чун астари сарпаст дар назди аспӣ чавмаст зиёдӣ дид ва хайрухушро насия гузошта, ба ягона ҷое ки худро озоду бениёз ҳис мекард – ба корхонааш шиёфт.

2

*Бадбахт агар масҷиди одина бисозад,
Ё тоқ фуруд ояд, ё қибла қач ояд.*

Саъдӣ

Рӯзи дигар аҳли русто иттилоъ ёфтанд, ки Барзу чун моку байни Кафкрӯду гӯристон равуо дорад. Аз рӯд дар кӯза об мебараду ба гӯр мерезад, аммо дуд гӯё аз об ғизо мегирад, ки тундтар танӯра мезанад. Модарро дил месӯхту дояро доман, ки ин ҷӣ рӯзи сахте буд омад ба сараш!

Мардум намедонистанд, ки дуд кардани гӯри Парисоро чун таъбир диҳанд, зеро дар гуфтору пиндору кирдори Барзуи Озарпур танҳо неқӣ медиданд. Валекин боз кӣ медонад, дили қасон чун шаҳри қасон кӯчаву тангкӯчаву бунбастҳои зиёд ношинос дорад!

Бобои Сангин, пири нексиголи ғамдида, ки устухонҳои шахшудаи худро рӯи бом офтоб медод, то зимистон даст ба эътисоб назананд, кӯзакашиҳои Барзуро меду андешаманд риши сафеди худро бо панҷаҳои наҳифаш шона мекард, ба бобои Яздон, ки раҳгузар буду дудила – барои сӯҳбат биистад ё пайи кор биравад, бо сар сӯи Барзу ишоракунон пурсид:

– Чӣ мекунад?

– Тафси дили марҳумаро паст мекунад.

– Тафси дили занро дар зиндагӣ паст мебояд кард.

– Сахт дил баста будааст бадбахт!

– Пайомади некеро ман аз дилбастагии ӯ умедвор набудам.

– Бемориашро аз ҳамин медонӣ?

– Ҷавонмарг шуданахро ҳам.

– Хай, кӣ дидаву шунида, ки шавҳар ду-се рӯз аз шикор таъхир кунад, зан ду-се рӯз кӯҳу пуштари тағурӯ, ки мабодо ҳамсари ӯ тӯмаи гурге гашта ё аз ҷаре парида бошад! Беҳабар аз он ки ҳудашро дар ҳар қадам гурге мепоиду ҷару вартае месоид....

– Қиссаи ранҷур шудани Барзу ва як моҳ соате нахуфта, ӯро ниғаҳбон будани Парисоро шунида, ангушти ҳайрат газидаам.

– Аз шабгардиҳои Барзу дилзанак шуданахро намегӯӣ!

– Ба ҳафтод даромада, беармон меравам, ки вафодории занро на дар китобҳо хондаву дар афсонаҳо шунидаам, балки бо чашми сар дидаам.

– Аммо дуд кардани гӯрашро чӣ мегӯӣ?

Бобои Сангин лаҳзае чанд ба фарози Тангӣ дида дӯхт, гӯё зи раҳи чашму зи раҳи гӯш чизе дидану шунидан меҳост, сипас ба бобои Яздон рӯ оварда гуфт:

– Аз беқадрии ишқаш дуд мекунад.

Бобои Яздонро пурсише забон месӯзонд, вале он чӣ шунид, дар тарозуи ақлаш намегунҷид, аз ин рӯ забон хоид, забон хоиду ба он пурсиш даст афшонд ва чунин шуд, ки ин дастафшонӣ барои ӯ «бало ба пасаш» ва барои бобои Сангин «хайр бошад»-ро гирифт ва бобои Яздон ба майли хотир думболаи кори хеш қадам бардошт.

Ин дам дар гӯшаи дигари деҳ воқеаи ачибе рух медод.

Модари Парисо, холаи Чаманоро – ба ин ном кам касон ӯро ном мебуданд, ҳама холаи Чаманаш мебуданд – қиссаи номуродии домоди собиқахро шунида, худ миён баста, ба роҳ даромад, то бо панду насихат дили духтари марҳумашро нарм созад. Кампири Марям аз ин иқдом хабар ёфта, раҳ мепоид – раҳи дигаре набуд, магар раҳи назди хонаи ӯ, ки ба гӯристон мебуд – раҳ мепоид, ки ду-се сухани

ба кавли худаш бачой, дар фаҳмиши мо саригӯшӣ ба модари Парисо бигӯяд. Ҳай, магар Чаман намедонад, ки пой модар ба гӯристон расад, фарзанд сари по меҳезад! Чаро гӯри Парисо дуд мекунад, Барзу беҳтар медонад, вагарна аз субҳ то шом дар кӯза об намекашид, гуноҳашро фаҳмидааст, ки ин қадар ҷон меканад...

Нияташ неқ буд кампири Марямро, аммо раванди воқеа ҷӣ тасодуфҳое пеш меорад!

– Чамани ҷон, ин тур миён баста, азми кучо дорӣ меғӯм? – аз ҳамашт сар задани холаи Чаманороро дида, ба сухан оғозид кампири Марям.

– Барои худ гӯрқобӣ мерам, дигар кучо мерам! – бо ситеза посух дод холаи Чаман.

– Ҳай, дар номат бимирам! Мешад, ки бишиниву бо ман як пиёла ҷой бинӯшӣ.

– Намешад, хола! Ту, ки ғам надорӣ, ҷӣ парво дорӣ. Худро ба нодонӣ мезанӣ, ки аз дуд қардани гӯри духтари ман беҳабарӣ?

– Ҷӣ тур дилат мешад, ки ин гапҳоро меғӯӣ! Дилам хуноба асту чора намебинам, ба ту ҳам маслиҳат намедихам, Барзу беҳтар медонад, ки ҷӣ бикунад.

– Агар Барзу беҳтар медонист, соли духтарам буд нашуда, орзуи оғӯши гарм намекард! Агар инсоф медошт, пеш аз фотиҳа як каф об ба гӯри ун сӯхтадил мерехт, имонам комил, ки духтарам бахти ўро меҳост. Ҳай, тухми мард сӯзаду якта намонад!

– Куфр нагӯ, Чаман, тӯба гӯ!

– Тӯбаро ту бигӯ! Ун меҳре ки духтарам ба ин гӯзамгулиноҳ дошт, ба дигаре медошт, ба хотири як дар сади он фикри зан намекард.

– Меҳри духтари ту меҳри одамӣ набуд, мардум меғуфтанд, ки паридор аст. Вазнин шаву сари ин гапҳо фикр кун...

– Э, дар даҳони мардуму ту.... астағфирулло! Шумо, ки аз муҳаббати инсонӣ дур шудед ва як бор онро бо чашми сар дидед, ҳар гуна баҳона мечӯед, то иштиёки ҳайвонии худро сафед кунед!

– О, магар ҳамин «муҳаббати инсонӣ» духтаратро тармарг накард?

– Марг аз Худост, гандапири бузпараст!

Ин таъна ба кампири Марям саҳт расид. Ҷунон саҳт расид, ки омода буд остин барзада, пичаҳои рақибашро тор-тор биканад. Аммо Худо шоҳид, ки вай ин тур қарда наметавонист, табиати нарму дили гарм дошт пиразан, қасеро наозурда буд дар умри сари худ. Вале ба ҷунин таҳқир наметавонист хомӯш биистад ва сухане гуфт, вагар

намегуфт, Худоро ҳазор бор шукр мегуфт, гузашта аз ин калбузи таърифиву лаънати худро хомталош мекард ба мардум. Ҳой, чӣ сухане буд, ки ӯ гуфту хобу хӯрро фаромӯш кард?

– Илоҳо, дуди гӯри духтарат то қиёмат танӯра занад!

3

*Бирафту ҷаҳон дигареро супурд,
Ба ҷуз ҳасрат аз даҳр чизе набурд.*

Фирдавӣ

Усто Шоҳаки Ранда, ки худро саҳмгузори ғолмағоли рухдода ме-донист, теша бар даст назди вассаҳои нимтарош меистоду дасту дилаш ба кор намеомад. Чунин ҳолат бо ӯ бори дувум рух меод. Се сол муқаддам, вақте охири вассаи нигорини масҷидро дар ҷояш гузошту аз бом ба зер омад ва ба сакфи мунаққаш нигарист, беихти-ёр охи ҳасрат аз дили пурдард баровард. Зеро кандакории худро дар ҷунон як мавзуние дид, ки ҳар нақш оҳанге мебароварду тамоми сакф симфония, яқин донист дигар... дигар ҳар коре мекунад, нозил-тар аз ин хоҳад буд.

Ва ҳоло низ дар корхонаи худ теша бар даст назди ҷӯби нимтарош рост меистоду меандешид, ки ҳама ҳунари ӯ ба як пайса наме-арзад, вақте ҳамагӣ ним фарсах дуртар гӯре аз бешафқативу зудпоии вафои мардумон дуд мекунад...

Усто Шоҳак дилбохтаи ҳунару пешаи хеш буд. Ба зиндагии мар-дум аз паси нақшу нигорҳои худ менигарист ва гумон мекард, ки дар зиндагӣ ҳама чиз чун нақшу нигорҳои ӯ зебост. Кунун пай мебурд, ки зиндагӣ низ нақшҳои чалаву хатҳои носара доштааст. Ҳай, ба чӣ рӯз расидаем мо, ки аз заифии меҳрварзиамон гӯрҳо дуд мекунанд!

Ҳароина усто духтареро бо номи Парисо пеши назар меовард, ки агар гӯраш дуд намекард, шояд ба ёд ҳам намеовард. Духтареро ки ба муҳаббати урёну бепаноҳаш мардум бо ҳарос менигаристанд, зе-ро хӯ гирифта буданд, муҳаббатро пӯшидаву мастур бубинанд. Аҷаб нест Барзу ҳам аз он муҳаббат дар ҳарос буда бошад. Зеро моҳҳои охири умри Парисо ба баҳонаи кори дабистон хона дили шаб меомад, зуд-зуд ба шикору ба сафар мерафт... Окибат дилзанак кард занакро ва.... Ҳай, ба кор, ки даст нарафт, чӣ фикрҳои бад ба сар меояд!

Ин бори дувум буд, ки дасти усто ба кор намерафт ва ӯ медонист, ки баумед агар сад сол ҳамин тур биистад, хоҳиши кор дар дилаш рӯ нахоҳад зад. Усто Шоҳак тешаро рӯи тарошаҳо партофту аз корхона

берун омад. Занаширо ки сатил тори сар аз рӯдхона бармегашт, суол кард:

– Ба хайр аст?

– Ох, як соат дар корхона будию гумон мекунӣ, олам тагурӯ шуд?

– Хай, нодон, холо дар як дақиқа метавонад олам тагурӯ бишавад, чӣ чои соат.

– Лаби рӯд духтари хурдии Шери Холро дидам, мегӯяд, ки падараш таб карда, хобидааст.

– Ҳоло агар нисфи деҳ таб карда бихобад, ҳеч аҷаб набошад, чӣ чои Шераки тарсу.

– Агар гӯри Парисоро дар назар дорӣ, оташ бигирад ҳам, меарзад. Ох, бечора! Барзу! гуфту сӯхт, Барзу! гуфту сӯхт. Гумонаш, ки Барзу ҳам барои ӯ месӯзад. Рав, ки хобат!

– Хайр, кунун донист, ки намесӯхтааст, чӣ дуд мекунад?

– Ҳатто пиразан бимирад, боз аз мӯйсафеди худ умедвор аст, чӣ чои дилбохтае чу Парисо.

– Ҳо, ҳамин тур носерамед...

– Хай, мо ғайр аз ғурбату ҳасрат аз шумо чӣ мебарем?!

– Гӯё мо чизи бештаре мебурда бошем.

Ҳарду аз ин лутф хандиданд. Ва зани Шоҳак ба ошхона даромаду усто ба кӯча баромад.

Офтоб дар само зард мегашт ва бобои Сангин устухонҳои худро чамъ карда, аз бом ба зер омадану ба масҷид рафтан мехост. Бобои Сангин ин қадар зуд-зуд ба масҷид на танҳо ба андешаи охират, балки ба қавли ҳудаш барои андешасӯзӣ мерафт. Пирмард барвақт пай бурда буд, ки нақшу нигори масҷиди усто Шоҳак нерӯи афсунгарӣ дорад ва андар таносуби тағйири рӯз ба одам асари гуногун мегузорад. Бомдодон рӯхпарвар аст, нимарӯз ба тамкину фурутанӣ меҳонад, шомгоҳон дилдорӣ медиҳаду сафо мебахшад.

Пирмард, ки бахт надидаву зиндагии саҳт дида буд ва аз рӯзгор сабаки талх гирифта буд, Худоро сипос мегузошт, ки дар остонаи адам ба чунин муъҷизае ҳамгунаи нигористони усто Шоҳак ўро шарикнасиб гардонд. Гоҳе пеши худ меандешид, ки агар ин нақшҳои афсунгари усто Шоҳак намебуданд, ў аз асари хотироти пуралами худ дар хориҳои хор ҷон ба ҷаббор месупурд. Аммо гузаштаи бобои Сангин қиссаи дигарест, ҳоло биёем, ки ў аз бом поин омад ва бо тамкину салобати Масеҳи азиятдида роҳи хонаи худро то ба масҷид кӯтоҳ мекард.

Чунин иттифок афтод, ки усто Шоҳаки масҷидсохтаву дигар

қадаме ба остонаи он намонда ва бобо Сангини масҷидро чун хонаи худо Худо писанда рӯбарӯ шуданд.

– Ҳар гоҳу бегоҳ, усто, дуо мегӯям, ки дастат дардро набинаду дилат ғамро, чӣ атое ба мо кардӣ!

– Пас умри мо ба савдои хом намеравад ва ҳасрат бо худ намебарем?

– Ҳай, додар, кӣ аз ин даҳр беҳасрат рафтааст? Хушо касе ки арзанда рафтааст, муҳим ин аст.

– Шумо, ки ин қадар азоб кашидаед...

– Мо барои худ азоб кашидаем, на барои дигарон, аз ин рӯ мо аз ҳамон умр ба савдои хом додагонем.

Усто ба гуфтаҳои пирамард розӣ набуд, вале мавриди эътироз надида баҳс наоғозид ва ғайриихтиёр пурсид:

– Ҳеч хабар доред, ки пайомади кори Барзу чӣ шуд?

– Ҳамин қадар медонам, ки рӯзе чандин қарат аз рӯдхона ба гӯрхона об мекашад.

– Оё мешавад, ки ин кори беҳударо гузораду хонадор шавад?

– Оё мешавад, ки усто Шоҳак гулкании масҷидро ангора гузораду ба нақшу нигори коҳдон пардозад?

Бобои Сангин ба саволи усто Шоҳаки Ранда ҳамин тур бо суол ҷавоб дод ва бо ин суол усторо дар ҷояш меҳқӯб сохта, роҳи масҷидро кӯтоҳтар кард.

4

*Метавонад кишти моро қатрае сероб кард,
Ин қадар истодагӣ, эй абри дарёдил, чаро?!*

Соиб

Шаби он рӯз кампири Марям дар кошонаи худ хоб медид.

Хоб медид, ки тамоми гӯрҳои қабристон дуд мекунанд.

Аз гӯре мӯвор, аз гӯре расанвор, аз гӯре мӯривор дуд танӯра мезанад. Якеро гӯри падар, дигарро гӯри модар, савумро гӯри шавҳар, чаҳорумро гӯри зан, панҷумро гӯри фарзанд... месӯзад.

Гӯристон шаҳри азимеро мемонд, ки лӯлаҳои заводи бешумораи якбора ба ҳаво дуди ғализу захрогин сар додаанд.

Пиразан дар умри сари хеш аз деҳ берун нарафта ва шаҳре ҳам надида буд. Ӯ расми шаҳреро бо чунин лӯлаҳои дудафшон дар маҷаллае ки сурати шаҳбузи машҳураш ҷоп шуда буд, дида буд.

Ҳар як гӯри гӯристон чун ҳар як заводи шахристон аз худ дуди

хоса мебаровард: сурх, сафед, сиях, бунафш... ё ҳафт ранги баҳамо-мехта.

Деҳ аз даҳшат ба по хеста буд.

Сармаддеҳиён ҳар зарфе ки меёфтанд, аз об пур карда, фарози Тангиरो боло мешуданд.

Кампири Марям машки об тӯи бағал байни гӯрҳо мегардаду гӯри шавҳарашро мечӯяд. Шавҳаре ки даҳ сол муқаддам мурдаву аз худ нишоне нагузошта буд.

Пиразан ба ҳар нафаре ки рӯбарӯ мегашт, аз доманаш медошт ва лобаву зора мекард, ки аз барои Яздон, ба мани нотавон раҳм бику-неду бигӯед, кошонои домангири раҳматӣ кадом аст?

Мардум ҳайратзада ба пиразан менигаристанд, аз ӯ канора мечустанд, зеро худ намедонистанд, ки хоки домангири хешону пай-вастагонашон кучост.

Чанд гӯри тозаро соҳибдаракҳо шинохта буданд ва ин чанд тан дар байни ин қадар ваҳшатзада хушбахт метофтанд.

Шераки Хол қабри зани нахустинашро мечуст.

Аҷаб вазъе дошт. Ду-се рӯз буд, ки салла мебаст. Алҳол сарпеч ба гардан хамида, фаши он замин мерӯфт.

Шераки Хол низ чун кампири Марям мардумро ниғаҳ медошт ва пурсон мекард, ки ҳеҷ дар хотир доранд, гӯри мархумаи ӯ кучо буд. Баъд ӯ қабри азимҳаҷмеро дида, онро оромгоҳи падари факидаш Хо-ли Девзӯр яқин карда, «во, падарам, қону чигарам!» гуфта, худро рӯи он афканд.

Холдори Чилдурӯғ гӯё аз зери ҳамон қабр баромад, ки ба сарпечи Шери Хол чанг зада, «ин гӯри падари ту нест, ин оромгоҳи модари ман аст!» – гӯён муддаъӣ шуд...

Дуртар аз онҳо усто Шоҳаки Ранда «аз ин рӯзро дидан мурдан беҳ» – гуфта, барои худ гӯр меканд. Вакте ки кампири Марям сарсо-ну саргардон бори дувум аз назди ӯ гузарон буд, усто Шоҳак мудда-те буд гӯрро канда, оби овардаашро ба он рехта, даруни лаҳад даро-мада, аз мардум хоҳиш мекард, ки рӯяш хок кашанд...

Дар ин мавқеъ холаи Чаманоро ҳозир шуда, «ин ҳама касофат аз дуои ту, бузпараст» – гуфта, ба пичаҳои сафеди кампири Марям овехта, ўро ҷабран ба гӯри даҳонвози усто кашидан мехост...

Даҳшати фузунтареро кампири Марям таҳаммул карда наметаво-нист, ки тарсону ларзон аз хоб бедор шуд. Худро дар гӯристон не, дар хузнистони худ дида, намедонист хурсанд бишавад ва ё маҳзун. Баъди каме андеша натиҷа гирифт, ки дар ҳар сурат кулбаи захзада-ву фурӯрехтаи ӯ аз қабри амир Олимхон беҳтар аст.

Аммо чӣ хобе буд – хобе ки ӯ дид?!

Ба ин пурсиш посухи дархӯре намеёфт кампири Марям. Аз дилтангӣ худро беруни хона гирифт.

Чоки рӯз буд. Ҳаво бӯи борон мекард.

Дар чашмони хираи пиразан рӯшноӣ дамид, шояд борон борад, саҳт борад, кудурати дилхоро шӯяд ва гӯри Парисо низ аз дуд монад.

Аммо рӯзи дароз ҳаво нам монду борон наборид.

Пиразан шикеби осмонро низ аз асари дуои бади худ донисту тасмими ниҳой гирифт. Ҳай, хеле дудила буд. Хеле дудила буд, ки шояд дуои ӯ ба гӯши «болонишинон» нарасида бошад. Маълум мешавад, ки на танҳо расида, балки натиҷа ҳам гирифтаанд дар боло.

Кампири Марям он бегоҳ сармояи ягонаи худ – шахбузи замоне овозадорашро қурбонӣ кард.

Сармаддеҳиён чунин саховатро аз даврони Нӯшервон то бад-ин рӯзгорон ёд надоштанд.

5

*Аз кудурат менамояд субҳ дар чашиам сиёҳ,
Қулбаи торик дорам, рӯшноӣ деҳ маро!*

Сайидо

Рӯзи дигар борон борид.

Боз чӣ тур борид!

Аз новаи осӣёб гӯё рехт борон.

Кампири Марям охи сабук кашид, ки ташнаҳои гӯристон пас аз ин серобӣ хоби пиронаи ўро дигар кобус намекунанд.

Усто Шоҳаки Ранда яқин дошт, ки пас аз ин ҳангомаи борон тафси вулқони ҷӯшон ҳам паст мешавад, чӣ ҷои тафси дили як бандаи бечон.

Бобо Сангини дурандеш Барзуи мӯпарешону ришрасида ва дар ин чанд рӯз хеле коҳидаву рангбохтаро пеши назар оварда, изҳори қаноатмандӣ менамуд, ки ун бечора аз заҳмати кӯзакашӣ имрӯз фориғ аст.

Аммо дили холаи Чаманороро шағоли игво ва гурги шубҳа хом-талош мекарданд, ки мабодо пас аз ин селбориш низ гӯри духтараш дуд кунад, вай бо ин мӯи нимсафеду рӯи нимсиёҳ чӣ тур дар назари мардум менамояд?! Ҳай, чӣ меҳоҳад духтари ӯ? Ё... Худоё, тӯба кардам, чӣ фикрхое ба сари одам роҳ меёбад!

Вале фикре ки ба сари холаи Чаман роҳ ёфта буд, аз хоби кампири Марям ҳам шумтар буд. Чунон шум буд, ки бечора модар дигар наметавонист бо борон чашмбарак карда, паси тиреза нишинад. Ҳай

дилаш бугз кард модарро, ҳай дар рағҳояш ба ҷои хун ғам давид модарро ки дигар як лаҳза наметавонист хона бимонад.

Холаи Чаман боронии шавҳарашро ба сар партофта, пайроҳаи ги-лини паси хонаашро зери дандонҳои кафши сеюмаш гирифта, шағоли иғво ва гурги шубҳаро ба худ анбоз сохта, ба роҳ даромад.

Азм қазм карда буд модар, вагарна ҳеҷ ҷонзоде дар чунин тӯфон хонаи гармро гузошта, ҳаёли фарози нам намекард.

Аммо ҳар чӣ ҳам нагӯӣ, холаи Чаман аз ҷинси зан буд ва ун ҷига-ру гурдаву талҳае надошт, ки ба ғӯристон танҳо биравад. Аз ин рӯ дар нимароҳ гурги шубҳа сари ҷодаашро гирифтӣ шағоли иғво ба доманаш дандон зад, ки ҳай, ҳуш дар сар ва шамшер дар бар дорӣ магар, ин қадар бебоку тунд меравӣ ба сарзамини рафтагонаш бозпас наомада, паёме нафистода, касеро фаросӯи худ нахонда!

Холаи Чаманоро худро дар нимароҳи деҳи тару намкашида сари танҳо дид, гулӯяшро ғамбода фишурд, дили дардмандаш ба фиғон омад ва ду чашмаи дар сӯғвории Парисо ҳушкидаи сараш сероб шу-данд.

Наздиктарин хонаи канори ҷода кулбаи ошнои пешину душмани навинаш кампири Марям буд, ки аз ду тани гармаш яке дирӯз сард гашта буд. Ва ҳоло ду дарахти себи ҳотааш сар ба китфони ҳамдигар монда, ба ёди он бузаки машҳури олам будаву Шаҳбузи Сармаддара ном гирифта ва баъд аз шохҳои худ маҳрум шудаву Калак лақаб ёф-та, билохир қурбони ҳоби кобуси соҳибаш гашта, ҳой-ҳой ашк ме-рехтанд.

Дуртар хонаи Шераки Хол, ки духтаронашро ба дасти шӯву зани аввалашро ба дасти хок супурда буд ва зани дувумаш гурехта буд, аз ин рӯ худ ба хонаи духтари хурдиаш – синҳори Яздони Маҳрбон кӯч баста буд, қоматхамида, аз бекасиву афсурдагӣ чун Шераки Хол пе-ши хеш лоба мекард.

Дар канори рости ҷода дар баландие хонаи усто Шоҳаки Ранда гӯё ба вазъи хонаҳои нимдошти атрофаш писханд зада, устувору бо-виқор меистод. Парии обии тӯи тоқи дарвоза гӯё забон бароварда, раҳгузаронро фаросӯи хеш мехонд. Ҳарчанд усто Шоҳак бо шайтон шарикамал буд – холаи Чаман ба ин шакл намеовард – пиразан ба ӯ меҳре дошт ва эҳтиромаш мекард. Аз ин рӯ умедвор сӯи он хона чун киштии раҳгумзада сӯи манор роҳ пеш гирифт ва гурги шубҳаву шағоли иғво баробараш по бардоштанд, думҳошона чунбонда-чунбонда.

Усто Шоҳаки Ранда ду-се рӯз аст, ки дасташ ба кор намерафт, альфон сари луч – магар илҳомаш омада буд! – искина дар дасти чапу

кӯба дар дасти рост саргарми наққошӣ буд, ба корхона даромадани холаи Чаманро пай набурд.

Холаи Чаман фурсате чанд дами пурсеӯзи худро фурӯ бурда, ба «ҳаракатҳои чинимоноӣ» усто нигарист ва нақшҳои булачаби Шоҳак ўро аз олами гӯрсӯз ба ҷаҳони дилсӯз бурданд, то даме ки нақшҳо комилтар шуданду лавҳаи хомӯш гӯё гашт ва ўро даҳшат гирифт.

– Ту донӣ – Худо, Шоҳак, чӣ мекашӣ?!

Усто Шоҳак ба худ ларзид, сар бардошт, холаи Чаманро дид, гурги шубҳаву шағоли иғворо надид, пиндошт, ки занак аз аккаи шум-хабар нияти ўро шунидааст, чӣ дар чунин селбор ташриф овардааст. Аз ин рӯ айна ҳақиқатро гуфт:

– Дуди ҳасратро мекашам, Чаман.

– Маро шармандаи ду олам мекунӣ, Шоҳак!

– Худо ниғаҳ дорад! Аз чӣ мегӯӣ?

– Магар ин дуди гӯри Парисо нест?

– Ғалат мегӯӣ, ин дуди дили ҳама ҳасратзадагон аст, ки аз зудпоии меҳру вафои мо танўра мезанад.

Зан боз ба нақшҳои пурачаб назар дӯхт, гӯё аз раҳи рост ӯ чап сухан гуфтани усторо санҷидан меҳост. Лаҳзае ҳаёлашро уқоби ғафлат рабуд, ки боз гурги шубҳаву шағоли иғво ба дилаш роҳ ёфтанд.

– Шоҳак, гургу шағол диламро хомталош доранд....

– Чӣ мегӯӣ?!

– Меҳом гӯри Парисоро бикшояму як назар бубинам.

– Ҳуш дорӣ, Чаман? Гузаштагонро бо ғурбати ин ҷаҳон ташвиш мадеҳ. Асрори ун сарзамин пӯшида буду мемонад.

– Гургу шағол маро ором намегузоранд. Ба дигаре дилам об нахӯрд, наздат баумед омадам... Медонам, гуноҳ мекунам ва туро ҳам ба гуноҳ мекашам, вале чора надораму орому қарор ҳам.

– Оё фаромӯш кардӣ, ки бо зани Шопур чӣ руҳ дод?

– Ҳамроҳи кампири Зира гӯри писарашро кушоду қирмҳои ҷӯшони чигарбандашро дида, ақлаш коста гашт. Ҳаминро меҳаҳӣ бигӯӣ?

– Бале.

– Ақл боҳтан аз ин рӯзро дидан беҳтар аст!

Усто Шоҳак бо тундӣ искина ва кӯбаро рӯи лавҳ партофту нигоҳи ғазаб ба холаи Чаман афканд. Зан нигоҳи пурилтиҷо ба усто дӯхта буд ва чунин менамуд, ки то муродаш ҳосил нагардад, даст аз домани ӯ боз намедорад. «Агар бобои Сангин ин ҷо мебуд, бо ду-се сухани дархӯр ўро аз раъяш мегардонд, – андешид усто, – ман забони ҷӯбро ёфтаму забони мардумро не».

– Хайр, чӣ илоҷ, – баъди каме шикеб гуфт ӯ, – ройи дилат чунин бошад, бошад. Аммо дар ин борон коре наметавон кард, магар бозмонаду пасон биравем.

Усто ба умеде инро гуфт, ки шояд то бозмондани борон зан аз фикраш гардад.

Холаи Чаман баъди каме андеша маслиҳати усторо маъкул ёфт ва вазнин аз чой хеста, корхонаро бо искинаву кӯба ба Шоҳак гузошта, роҳи гилолудро зери дандонҳои кафши сеюмаш гирифта, гурги шубҳаву шағоли игворо пешандоз карда, бозпас гашт.

Усто Шоҳаки Ранда занакро бо чашм гуселонду пас искинаву кӯбаро ба даст гирифт, муддате ҳамин тур беҳаракат истод, баъд бо қаҳр олотро сӯи тароша партофт.

Усторо боз дасту дилаш ба кор намерафт.

6

*Донам, сар ояд қиссаам, чандон намонад гуссаам,
3-ин оҳи хунафшон, ки ман ҳар субҳу шоме мезанам.*

Ҳофиз

Борон се рӯз борид.

Се рӯз Барзуи Озарпур дар интизории гунге бозмондани боронро мепоид. Дари хонаи хобашро ба рӯи худо наздиконаш қуфл зада, ба насихату пандҳои пайвастагонаш гӯшашро кар сохта буд. Ду шаби боронӣ Парисо пайи ҳам ба хобаш медаромад. Аҷаб сурате дошт Парисо дар хобаш: обшори мӯйҳояш хасу гилолуда, чашмони шахлӯаш ба умқи хона чӯкида, ранги рухсори гулгуну лабҳои майгунаш парида, ба чои пирӯҳан кафан пӯшида.

Як гӯшаи домонаш дарунӣ месӯхту дуд мекард, дуд нақҳати тани Парисо мекард, ки шамидани онро Барзу ин қадар хуш дошт. Вале ин нақҳати гуворо ҳоло ўро нафасгир мекард, олами рӯшанро дар назараш тира месохт. Барзу аз паси Парисо чорғоба мегашт, домани кафанро мебӯсид ва зораву лоба мекард, ки бубахшад, дар азоби алим нагзорадаш.

Парисо ҳарфе намезад, ба зону менишаст, мӯи сари Барзуро бо панҷаҳояш парешон месохт, дасту рӯю пой ўро бўсаборон мекард, чунон ки дар зиндагӣ мекард. Ва ин навохтанҳо, ки қаблан Барзуро аз остон бар осмон мебурданд, ҳоло аз остон ба сақар мекашиданд, зеро ин дасту лабон сард буданд, сарди ваҳшатзо буданд, ки Барзу худро канор гирифта ғирор кардан мехост. Аз ин Парисо ба завқ меомад, қоҳ-қоҳ механдид ва аз даҳонаш на гулҳои тару тоза – вақте

Парисо бар ҳаёт буду механдид, Барзуро чунин менамуд, ки аз даҳони ӯ гул мерезад – балки ҳоло регу хок мерехт...

Барзу арақшор аз хоб бедор мешуд ва боз ҳар чизе ки аз Парисо ёд мекард, аз хона берун меафканд. Вале мебоист ин хонаро аз бунёдаш биканад, зеро дар ин хона чизе набуд, ки аз Парисо ёд накунад.

Барзуи Озарпур, мудири дабистони Сармаддеҳ, ки дар мавзӯи «Хурофот дар рӯзгори мардуми Сармаддара» рисолаи атеистӣ дифоъ карда, ба ҳама чину арвоҳи будаву набудаи дунё хатти бутлон кашида буд, бо мӯву риши расида ва дар ин чанд рӯз торҳои сафедаш афзуда, ҳар қадар андеша мекард, ки сабаби рухдоди рӯзҳои охирро биёбад, намеёфт ва бештар натиҷа мегирифт, ки ноҳақ қабр мекашад. Хайр чӣ, ки ӯ соли Парисоро навода, духтареро ба арӯсӣ хостааст? Фақат хостааст, ақд набастааст! Инсоф бидиҳед, магар ман ба бевамардии умрбод бо касе паём бастаам?

Агар ӯ хабари дуд кардани гӯри Парисоро аз Шоҳаки Ранда неву аз дигаре мешунид, ҳеч гоҳ бовар намекард. На танҳо ӯ, балки аҳли русто ба покдоманӣ ва шарофатмандии Шоҳаки Ранда имонашон комил буд. Аз ин хотир Барзу чун шунид, ки гӯри Парисо дуд мекунад, донист, ки ҳақиқати маҳзро мешунавад... Ҳамон рӯз се раҳ ниҳон аз дидаи мардум рафту омад ба гӯристон. Се раҳ об ба гӯр мерехту интизор мешуд, ки дуд дигар танӯра нахоҳад зад, вале дуд гӯё аз об ғизо мегирифт, ки бештар танӯра мезад. Ва чун пагоҳи дигар ошкоро об мекашид, ҳарчанд натиҷае аз обкашии худ наметид, яқин дошт, ки рӯҳи домангири Парисо даст аз ӯ хоҳад кашид.

Аммо рӯзи пеш аз борон Барзу фақат ба як хотир об мекашид, ки мардум пасхам задани ўро аз ачзу қусураш надонанд...

Ва ҳоло се рӯз аст, ки осмон қиёмати боронӣ қоим карда буд ва Барзуи Озарпур бо умеду ҳарос дар интизории гунге пайомади боронро мепоид.

Чоки рӯзе ки борон бозмонду субҳи дерхусп бо чароғи оламтобаш аз мағоки наму тира берун част, Барзуи Озарпур муддате дар нимароҳи деҳа ва гӯристон гом мебардошт. Агар раҳгузаре ўро медид, барҳақ мепиндошт, ки ошуфтае, ақлбохтае, аз темористон гу-рехтае ба сӯи олами ҳаёлии хеш чораспа мешитобад.

Ин дам ҳолаи Чаманоро ва усто Шоҳаки Ранда пинҳону ноаён, то ба чашми кунҷкове наафтанду қасдашон ошкор нагардад, на аз чода, балки аз бераҳа озими гӯристон буданд. Ҳарчанд ин ду тан низ чашми рӯз накафида, роҳи фарози Тангӣ пеш гирифта буданд, ба умеди ки деҳро дар ғафлату гӯристонро хилват меёбанд, ғайричашмдошт, балки чашмдошти як гӯшаи дилашон Барзуи Озарпурро дар чодаи

гӯристон дида, худро паси харсанге гирифтанд ва мунтазир шуданд, то ки ӯ бираваду бозгардад, баъд онҳо дар кори худ чора бисозанд.

Аммо Барзуи Озарпур ҳар қадаре ба гӯристон наздик мерасид, ҳамон қадар зиёдтар ҳаяҷон ӯро фаро мегирифт, дилаш на хун, балки оташи сӯзонеро ба рағҳояш пахш мекард.

Ҳар чӣ ҳам нагӯй, баъд аз ин серӯза борон, ки вай онро дар умедвории гунге гузаронд ва ҳоло бовар дошт ноумед намегардад: Парисо ранҷу озори ӯро дида, бахшидааст гунаҳашро.

Вале ба гӯристон расиду гӯри ошноро диду дуд аз димоғу фарёд аз ниҳодаш баромад.

Дуди гӯри Парисо ҳамоно танӯра мезад!

Барзуи Озарпур ба гӯр наздик омад, ба дуди ҳалқа-ҳалқа аз он даманда нигарист. Хаёле бемаъно ва пуч нигарист. Ва баъд... ранги рӯяш дигаргун шуд ва баногаҳ гӯё кайдуме неш зада бошадаш, бо фиғони «рӯзам медиҳӣ ё не?» гӯрро лагаджӯб карду беҳудона аз сарзамини ба ном «хомӯшон» дартоз бадар рафт.

Усто Шоҳаки Ранда ва кампири Чаманоро фирори девонавори ӯро аз паноҳгоҳи худ дида, шитобон ба гӯристон расиданд ва диданд, ки гӯри Парисо...

... дигар дуд намекунад.

7

*Кабоби хомсӯзи оташи ҳасрат диле дорам,
Ки ҳар ҷо бенавое сӯхт, дудаи сар кашид ин ҷо.*

Бедил

Ҳай, Парисо, Парисо!

ШОШО

Сари китфони ӯ ду ситора буд. Гоҳе яке аз онҳо нишемани худро тарк мекард, фосилае пеш мерафт, сурати чашми зиндаро мегирифт ва чашмак мезад, ки биё, биё ва Шошо пеш мерафт, ситора ҳам пеш мерафт, Шошо боз меистод, ситора низ боз меистод ва сурати чашми зиндаро мегирифт ва чашмак мезад, ки биё, биё ва Шошо аз дунболаш мерафт...

Ситора дехро давр мезад, Шошо низ дехро давр мезад, ситора фарозро боло мешуд, Шошо низ фарозро боло мешуд, ситора бо пайроҳаву бераҳа мерафт, Шошо низ бо пайроҳаву бераҳа мерафт, ситора бо пайроҳаву бераҳа поин мефуромад, Шошо низ бо

пайроҳаву бироҳа поин мефуромад, ситора гирди хонаи бобои Ҷовид
ё хонаи модари Шошо давр мегашт, Шошо низ гирди ин хонаҳо давр
мегашт...

Билохира ситора монда мешуд, на Шошо. Тан меод ситора ба
радифи худо омада дар нишамангоҳи хеш маъво мегирифт ва Шошо
низ каме сафо мегирифт...

Номи вай Шодмоншо буду дар деҳ ҳама Шошо мегуфтанд, вай
намеранчид. Зеро Шошо мардуми деҳро саҳт бемору худро духтур
медонист.

Вақте ки модарон фарзандони гирёи худро ором кардани шуда:
ором шав, Шошо меояд, мегуфтанд, вай бо як таассуф ба онҳо мени-
гарист.

Вақте ки хоҳарон додарчаҳои беиштиҳои худро таҳдидкунон:
хӯрокатро хӯр, вагарна Шошо омада пок-покиза меҳӯрад,
мегуфтанд, вай бо як таассуф ба онҳо менигарист.

Вақте ки муаллимон хонандагони сустхонро танбеҳ дода: ақли ту
чун ақли Шошо нест, мегуфтанд, вай бо як таассуф ба онҳо менига-
рист. Аммо намеранчид. Чунон ки ошиқ аз ситезаи маъшук наме-
ранчад, чунон ки духтур аз нозу нузи беморон намеранчад, чунон ки
ҷӯпон аз маоси беҳудаи ғусфандон намеранчад.

Шошои «духтур» дар деҳ мегашту ба мардум санҷида назар ме-
кард: мабодо марази касе хуруҷ кунад!

Дар ин гуна ҳолатҳо бачагон ба вай хира мешуданд.

– Шошо, – мегуфт яке, – сарам дард мекунад.

Шошо ҷиддан ба муоинаи сари «бемор» машғул мешуд. Сари
«дардманд»-ро даст-даст карда медид, нарма-нармак мемолид. Чунон
нарма-нармак мемолид, ки писарак тоқат наоварда, қоҳ-қоҳ меҳандид.

– Ҳанда нишони солимист, сикат шудӣ, – шод мегашт Шошо.

Аммо бачагон ӯро ба ҳолаш намомонданд.

– Шошо, дар қасби синаам ҷизе меҷунбад, – шикоят мекард
дувум.

– Шошо, даруни рағҳоям ҷизе ҷорист, – воҳима мекард сеум.

– Шошо, сари китфонам ситорае пайдо шудааст, – китфонашро
ҳам мекард чаҳорум.

Пас аз ин гап Шошо меранчид, саҳт меранчид. Бачаҳо инро зуд
пай мебарданд ва қиҷувкунон пароканда мешуданд. Зеро ба Шошо
ҳолати ғарибе руҳ меод. Ранги рӯяш меканд, лабонаш пир-пир ме-
париданд, чашмонаш васеътар мешуданд, танааш меларзид, нуктаеро
болои сар омор гирифта, равон мешуд.

Бачаҳо худро ба ҳар ғӯшаи деҳ мезаданду овоза мекарданд.

– Шошоро дардаш гирифт!

– Шошоро дардаш гирифт!

Аз кучое модари Шошо меомад дав-давои, Шошоро хона мебурд зорикунон.

Баъди ин рӯзе чанд касе Шошоро дар деҳ намедид.

– Шошо чила нишаст, – шӯҳӣ мекарданд калонсолон.

– Сармаддеҳ бедухтур монд, – оҳ мекашиданд бачаҳо.

– Ачаб, Шошо бедарак шуд, – мегуфт бо андӯҳ як духтари деҳ.

Ин духтар Бобуна буд.

Бобуна пай бурд, ки ҳар гоҳ ба Шошо дучор меояд, девонаро ачаб ҳолате рӯ медиҳад: худро гум мекунад, сурх мешавад ва аз вай саросема дур мешавад. Баъзан Бобуна пай мебурд, ки касе ӯро пинҳонӣ наззора мекунад: вақте ки ба об меравад, вақте ки зерӣ айвон ё рӯи бом нишаста, чизе медӯзад, вақте ки дар сояи маҷнунбед дароз кашида, китоб меҳонад. Ин барояш нофориам буд, ҳатто метарсид, танҳо безарар будани девонагии Шошоро асос гирифта, худро ором мекард. Баъд одат кард, чунон ки ба сурати девори хонаи хобат одат мекуни, чунон ки ба нигоҳи фузулии кампиракони рӯи бом одат мекуни.

Аммо ба Шошо дилаш месӯхт.

Вақте ки вайро сархаму андешаманд медид, дилаш месӯхт.

Суол мекард, ки сари чӣ андеша дорӣ? Ҷавобе намешунид.

Вақте ки вай нисфҳои шаб аз хона баромада, нуктаеро болои саромоч гирифта, рӯ ба кӯҳ мениҳоду модари бечорааш сарлучу пойлуч дунболаш мерафту зорӣ мекард, ки баргард, Шошо гӯш намекард, ба он ҳар ду дилаш месӯхт.

Аз вай мепурсид, ки чаро ба модарат раҳм намекуни, пойлучу сарлуч аз пайат мераваду баргард мегӯяд, гӯш намекуни, магар ту сангдилӣ?

Вақте ки вайро Бобуна ба сангдилӣ муттаҳам мекард, ларза дар андомаш меафтад, ашк дар чашмонаш ҳалқа мезад, аммо ҳарфе намезад.

Боре Шошо насиҳатҳои кампири Майсаро гӯшкунон иқрор кард, ки ду ситора рӯи ду китфаш нишешан гирифтаанд. Ин ду ситора толеи ду одами бехтарини деҳ аст. Ман ниғаҳбони онҳоям, – гуфтааст вай. – Баъзан яке аз онҳо канда мешавад, дур меравад, ман дунболаш меравам, то бозпас ба маъвояш хонам. Агар ин корро накунам, толеи шахси мансуб мешиканад ва фалокате меояд, фалокати саҳт.

– Ин ду ситора толеи кист? – мепурсиданд аз ӯву ҷавоб намеодод. Агар исрор менамуданд, рӯ ба гурез мениҳод. Ин рафтори ӯ ҳисси

фузулии баъзеҳоро бедор мекард, онҳо ба ҳар роҳ аз сирри девонаи безарар огоҳ шудан меҳостанд.

Валекин кӯшишашон бенатича мемонд.

Шошо рози худро аз ҳама пинҳон медошт, ҳатто аз модараш ҳам. Ҳарчанд модари бечорааш хоҳиши дониستاني ин сирро надошт, вай танҳо ба ҳоли фарзанди дардмандаш ашк мерехт, пинҳону ошкор ашк мерехт.

Аммо Шошои духтур дар деҳ мегашту ба мардум менигарист: мабодо, марази касе хуруҷ кунад!

* * *

Баъд пайҳам воқеаҳои аҷибу ғариб рух додан гирифтанду меҳри Бобуна ба нисбати Шошо афзуд. Бобуна шунид, ки Шошо аз кучое бурсаке оварда, сари қабри Бобокӯчак нишондааст ва бурсак гирифтааст. Боз шунид, ки Фармони Мурод аз шоҳи сафедор қаламча буридааст, то онҳоро дар марзаи кампири Майса шинонда, барои зарурати худ сабз кунонад. Бомдодон Шошо ўро сари ин кор дида, пурсидааст, ки чӣ мекуни? Фармони Мурод мубҳам ҷавоб додааст, ки аз як оча сад бача мекунам. Баъди пешин Фармони Мурод Шошоро сари машғулияте дидааст: девона қаламчаҳои ўро як-як канда, аз марзаи кампири Майса берун меафкандааст. Бо ҳашм пурсидааст, ки чӣ мекуни?! Аз сад бача як оча мекунам, – мубҳам ҷавоб додааст Шошо.

Ин ҳикоятро Бобуна аз забони Навбахт шунид, хеле завқ кард ва рӯзе пас Шошоро лаби дарё дида, ишора фармуд, ки биё, то соатеро, ки кадом сайёҳи Сармадара гум задаву вай ёфта буд, тўхфа кунад.

Аммо Шошо наомад.

«Ё метарсад, ё шарм мекунад» – аз дил гузаронд Бобуна.

Ва рӯзе ки Бобуна «Аҷаб, Шошо боз бедарак шуд» – гуфт, дар деҳ ҳодисаи нохуше рух дод.

Шошо шабона боз нуктаеро болои сар омон гирифта, рӯ ба кӯҳ ниҳод. Модараш саҳт бемор буди аз ғайбати ӯ кампири Майса боҳабар гашт, чанд ҷавонмардро ба дунболи Шошо фиристод. Чўяндагон ҳарчанд овоз доданд, ҷавобе нашониданд, ҳарчанд ҷустанд, ғоибшударо наёфтанд. Навҳае ки нобаҳангом аз деҳ хест, онҳоро бозпас овард.

Модари Шошо мурда буд.

Сармаддеҳ чунин мотами саҳтро ёд надошт. Ба модари бекаси Шошо гўё кулли деҳ хеш шуд. Ҳама ҷавонмардҳои деҳ миён баста, ба даст асо гирифтанд, ҳама ҷавонзанҳои деҳ либоси азо пӯшиданд.

Рӯзи дафн соҳиби мурда – Шошо набуд. Чанд нафаре ки субҳ ба суроғи ӯ рафтанд, ноумед баргаштанд. Мӯйсафедон маслиҳат доданд, ки мурдаро гӯручӯб кунанду чавонон боз ба ҷустуҷӯи Шошо бароянд.

Ду рӯз ҷустанд ҳама кӯҳу пуштаҳоро, ҳама дараву ғору мағокҳоро, нишоне аз он бенишон наёфтанд.

Рӯзи сеи раҳмати Шошо ба деҳ омад, рангзарду лоғар, либосҳояш даридаву қоматаш хамида, гӯё дар ин се рӯз чизе ба даҳон набурдаву фарсахҳо раҳ сипарда бошад. Ба суоли мардум: кучо будӣ? чӣ кардӣ? лом намегуфт, ҳар дам даст ба китфи рostaш мебурд, мефармосид, гӯё чизе меҷуст. Чӣ меҷӯӣ? суол мекарданд аз ӯ, ҳарфе намезад.

– Ситораи толеи модарам нопадид шуд, – гуфт боре вай ба кампири Майса, ки аз хобу хураш бохабар буд – аз ин рӯ модарам ҳам наменамояд... Шояд пайдо шаваду модарам ҳам ояд...

– Илоҳо пайдо шавад, – дуои хайр мекард кампири Майса, чашмони хираи обраваширо пок карда.

– Шошо, бедарак шудӣ? – яке ўро дида, шӯҳиомез пурсид Бобуна.

Хаёле Бобунаро чунин намуд, ки Шошо сартопо ларзиду сурх шуд. Вай ноҷо афтодани суолашро пай бурду узромез гуфт:

– Меғӯям, ки дигар хабаргирӣ намеой?

– Меоям, – боз сурхтар шуда, гуфт Шошо, – Ту омаданафро ме-хоҳӣ?

– Албатта мехоҳам!

– Пас, меоям.

Аммо Шошо наомад. Бобуна дигар ўро надид, нигоҳи пояндаи ўро пай набурд. Дар деҳ низ Шошо кам ба чашм меафтод. Ҳолдонҳо мегуфтанд, ки вай марзаҳои бесоҳибмондаи модару кампири Майса-ро обод карданист.

– Аз духтурӣ муродаш ҳосил нашуд, даст ба кишоварзӣ зад, – шӯҳӣ мекарданд аҳли деҳ.

– Ҳеч намефаҳмӣ санъати ин кишоварзро, – пушти сар хорон мегуфт Шераки Хол, – аз саҳар то ба чошт сангҳои марзари берун меафканад, аз чошт то шом онҳоро чида дарун.

– Ба фикрам, касалиаш боз хуруҷ кардааст, – хабар овард Навбахт ба Бобуна, – лек ин дафъа ба тарзи дигар.

– Бечора, – гуфт Бобуна, – дар зиндагӣ чизе намебинад, бинад ҳам, дарк намекунад.

– Барои чӣ? Дарк мекунад, вале аз олами девонагии худ.

– Як лаҳза дар ун олам будан мехоҳам, то баъд бо ӯ чӣ гуна муносибат карданро донам.

Рӯзе пас аҳли деҳ фаҳмиданд, ки оқибат Шошо масъалаи сангҳоро ҳал кардааст – онҳоро бурда ба марзаи Фармони Мурод афкандааст. Фармони Мурод бохабар шуда, Шошоро зери мушту лагад гирифтааст, хайрият, мардум ба имдод расида, ун бечораро аз ҷанги ун ситампеша раҳой додаанд.

Ин ҳикоятро шунида, ба ҳоли Шошо дили Бобуна сӯхт. Вай ба аёдати Шошо омад.

Шошо дар хонаи кампири Майса рӯи чоғах бо сари баста хоб буд. Бобунаро дидан баробар ашк дар чашмонаш ҳалқа зад ва гӯё аз ин заифии худ шарм дошт, ки зуд чашмонашро пок карда, гунаҳкорона ба вай нигарист.

– Ғам махӯр, Шошо! – дилбардорӣ кард Бобуна, – Вай туро барои покиат зад, на барои сангҳоро ба ангораш афканданат.

– Вай бемор аст, саҳт бемор, аммо дардаш бедавост, зеро...

Шошо забон хонд, баъд нигоҳи шераксози Бобунаро дида, давом дод:

– Зеро бо худ ситорае надорад...

Азбаски Бобуна дар бораи ситораҳои ду китфи Шошо шунида буд, салоҳ донист, ки дар ин бора хомӯш бошад.

Аммо Шошо ҳуши ғапзанӣ дошт.

– Ту, Бобуна, бо худ бисе ситора дорӣ. Он қадар ситора дорӣ, ки ман ҳар дафъа шумори онҳоро гӯм мекунам. Касе дар деҳ ба ин андоза ситора надорад. Ман танҳо ду ситора доштам, яке толеи модарам буд, қанда шуду рафт... Акнун бо ман ситораи танҳоест...

«Шояд ин ситора толеи кампири Майса бошад» – пеши худ андешид Бобуна. Фикраш қавӣ гашт вақте ки аз Шошо шунид:

– Ин ситора ҳам амонат аст.

Шошо лаб фурӯ баст, хомӯшии ногуворе ба миён омад, пас аз ҷанде боз овози хушки Шошо баланд гашт.

– Ин ситора ҳам амонат аст... баъд...

Шошо боз лаб фурӯ баст ва кампири Майсаву Бобуна ба як овоз пурсиданд:

– Баъд чӣ?!

– Баъд ман худам ситора мешавам...

* * *

Сари китфи ӯ як ситора монда буд. Гоҳе он ҳам нишемани худро тарк мекард. Фосилае пеш мерафт, сурати чашми зиндари мегирифт ва чашмак мезад, ки биё, биё ва Шошо пеш мерафт, ситора ҳам пеш мерафт, Шошо бозмеистод, ситора ҳам бозмеистод ва сурати чашми

зиндаро мегирифт ва чашмак мезад, ки биё, биё ва Шошо аз дунболаш мерафт.

Ситора дехро давр мезад, Шошо низ дехро давр мезад, ситора фарозро боло мешуд, Шошо ҳам фарозро боло мешуд, ситора ба пайраҳаву бераҳа мерафт, Шошо ҳам ба пайраҳаву бераҳа мерафт, ситора ба пайраҳаву бераҳа поин мефуромад, Шошо ҳам ба пайраҳаву бераҳа поин мефаромад, ситора гирди хонаи бобои Ҷовид давр мегашт, Шошо ҳам гирди хонаи бобои Ҷовид давр мегашт.

Билохира, ситора монда мешуд, на Шошо. Тан медод ситора ба радифи худо омада дар нишемангоҳи худ маъво мегирифт ва Шошо низ каме сафо мегирифт.

Ва ин ҳодисаи зер рӯзе рух дод, ки ба хонаи бобои Ҷовид хостгорҳо омаданд ва ӯ даст ба дуо бардошта фотиҳа дод, авзои Шошо бечо шуд.

– Шошо, сарам дард мекунад.

– Шошо, дар қафаси синаам чизе мечунбад.

– Шошо, даруни рағҳоям чизе ҷорист...

Аммо Шошо ба касе нигоҳ намекард, вай нуктаеро болои сар омоч гирифта, равон буд.

– Шошоро дардаш гирифт, – боз дар деҳ овоза карданд бачаҳо.

Бобуна оҳ кашид, аҳли деҳ оҳ кашиданд, кӯху дараҳо оҳ кашиданд.

Чанд нафар рафта, ўро ба зўр баргардонданд. Шаби арӯсии Навбахт ва Бобуна Шошо аз деҳ тамоман ғайб зад.

Рӯзи дигар яке ба хотир овард, ки Шошоро дид, фарози кӯхро боло мешуд, нуктаеро болои сар омоч карда. Дигаре ба хотир овард, ки Шошоро дид, дар гӯшаи бом нишаста ва ба осмон чашм дӯхта. Севум ба хотир овард, ки Шошоро дид, ба кучое шитобон ва кампири Майса аз пасаш гирён.

Мардум аз пайи ҷустуҷӯи Шошо шуданд. Се рӯз кӯху пуштахоро ҷустанд, дараву ғору мағокхоро ҷустанд, нишоне аз он бенишон наёфтанд. Як нафар машварат дод, ки саги бӯйгир биёранд, мурда ё зиндашро ёбанд.

Аз шаҳр марди низомие бо сағ омад. Сағ пойпӯши Шошоро бӯида, ба роҳ даромад. Аз пасаш хурду калон, пиру чавон, марду занони Сармаддеҳ ба роҳ даромаданд, гӯё Шошои девона додарашон буд, бародарашон буд, писарашон буд, хешашон буд.

Сағ деҳаро давр зад, мардум низ дехро давр заданд, сағ фарозро боло шуд, мардум низ фарозро боло шуданд, сағ фарозро фуруомад, мардум низ фарозро фуруомаданд, сағ гирди хонаи бобои Ҷовид хе-

ле пасу пеш рафт, мардум низ гирди хонаи бобои Човид хеле пасу пеш рафтанд, баъд саг ба ҷониби хонаи Шошо роҳ пеш гирифт, мардум аз дунболаш.

Саг рӯи бом баромад, саг дар гӯшаи бом қарор гирифт, саг сар бардошт, саг ба осмон нигарист ва нӯла кашид.

Хурду калон, пиру ҷавон, марду занони Сармаддеҳ ба осмон нигаристанд ва навҳа кашиданд.

Ситорае дар замин кам шуд, ситорае дар само афзуд.

ХУКХОНА

Пирак ва Мирак рӯи боми коҳдони колхоз, яке аз ду ҷои хушқардаашон – дигаре гӯшаи боғи колхоз, болои намадпораи фарсудаи ғалбергашта, қачпахлӯ зада буданд ва аз бекориву дилтангӣ – на «пахол» буд, ки дуд диҳанд, на зормонда барматухаи «Помир» буд, ки бинӯшанд ва бо сарҳои махмур роҷеъ ба мавзӯи дӯстдошташон: аз Пирак – туфанги шикорӣ харидану пайи сайдҳо гаштан, аз Мирак – ба шаҳр рафтану дӯшизаҳои норпистонро чун амир Олимхон ҳар шаб иваз кардан, баҳс биоғозанд, замоне чиликбозии бачагонро дар майдончаи назди коҳдон тамошо карданд, баъд дастхоро пушти сар қавсайн сохта, ба осмони беғубори соф нигаристанд ва баробар гӯё ҳамон як фикр – орзуи ношикастаашон – аз дили ҳар ду гузашт, ки охи бадард кашиданд, беихтиёр хандиданд, зеро чун осмони болои сарашон рӯшан буд, ки чаро оҳ кашиданд.

Баногоҳ аз ҷо нимхез шуд Пирак, даст рӯи чашмонаш соябон сохт, ба фарози Ялмо нигарист ва ба оҳу воҳ даромад.

– Ҳай дузд, ҳай нобакор, ҳай беинсоф, ҳай ...

Вачоҳати пурғазаб гирифт Пирак, ба ростӣ дузд ё нобакореро дида буд. Бачаҳо низ бозиро тарк карда, рӯи бом тохтанд, ки дузд ё нобакорро бо чашми сар бубинанд.

– Чӣ шуда, бобо? – Мирак низ нимхез гашт, ба фарози Ялмо нигарист.

– Мебинед ун падарлаъната?! – ба бачаҳо рӯ овард Пирак ва дасташро ба сӯи фарози Ялмо чун Ленин ба сӯи коммунизм рост кард.

– Чия?! – ба як овоз пурсиданд онҳо.

– Падарлаънати муша! Агар ҳамин тур кашидан гирад, ду-се рӯз пас як дона ғалла намонанд дар Ялмо.

Бачаҳо бо диққати тамом ба гандумзори фарози Ялмо нигаристанд. Он ҷо муш чӣ, агар уштур ҳам мебуд, аз ун дурӣ ба назар наменамуд. Аз ин рӯ бачаҳо ҳайрон гоҳ ба фароз менигаристанду гоҳ

ба Пирак. Мирак низ даст рӯи чашмонаш соябон сохту ба мисли Пирак ба оху воҳ даромад.

– Ҳай, бобочон, аз паси ун муш боз чаҳор мушбача ҳам гандум мекашанд!

Аз ин ҳозирҷавобии ӯ Пирак ба шавқ омад.

– И-ии... баракаллоҳ! Агар амир Олимхон мебудам, ба ин «бадеҳа» як канизу як хум шаробу як ҷувол «пахол» дар як турфатулайн пешкаши ҷанобашон мешуд!

Ҳар ду бозавқ хандиданд ва бачаҳо диданд, ки ин ду масхарабозӣ доранд, ба майдонча баргаштанд.

* * *

Парвонаи Шопур, раиси колхозии «Сармаддара», мулаққаб ба Раиси Баста ҳамроҳи муҳосиби колхоз Вағнич аз фарози Хорбуна ба деҳ менигарист. Ба бомгӯшаҳои «сагканда», деворҳои намкашидаи хонаҳо, сутунҳои миёнхамидаи айвонҳо менигаристу дилаш танг мешуд. Зеро баъд аз ҷаласаи дирӯза, ки сарони ноҳия ба шахси ӯ танбехоти зиёде гӯшзад карданд, вазъи ҳолиёи деҳ умеде ба корбасти нақшаҳояш намедод. Камаш сад соли дигар мебоист сипарӣ гардаду ин деҳ шаҳрмону шавад ва насими ҷонбахши коммунизм ба он вазад. Боз чун собиқа изофанависӣ мебуд кард, вагарна аён аст, ки дигар ҷонсипориашро ба назар нахоҳанд гирифт – «ҳар кӣ бо мо нест, ба рағми мост!» – канор мезанандаш аз мансаб. Аслан, ҳақиқатро бигӯям, Сари Бузург дар Маскав ништа, деҳоти кӯчакеро чун Сармаддеҳи мо намебинад, агар ин деворҳои намкашидаву ин сутунҳои миёнхамидаро медид, ин қадар хотамона ваъдаи коммунизм намедод. Мо ба ҳамин сотсиализмаш ҳам шукр мекардем, агар месохтем. Ҳай, гумон мекунед, ки мо зидди коммунизм ҳастем! Худо... и... табиат шоҳид, ки...и... ба номи партиаи азизамон қасам, ки мо то охирин қатраи хунамон барои расидан ба коммунизм мубориза хоҳем бурд. Аммо инсоф бидиҳед, ки бо чунин деҳи аз замони дақёнус монда, ки ҳатто чароғи иличӣ надорад – «Коммунизм – это советская власть, плюс электрофикация всей страны!» – чӣ тур ба шаҳроҳи коммунизм бароем? Лек чидду чаҳд мекунем, на шаб хоб дорему на рӯз, агар соатаке ғанабамон бубарад, коммунизмо хоб мебинем. Ана, шоҳи зироат – ҷуворино коштем, хукбон, ки ёфтем, ин соҳаро низ ба роҳ мемонем. Шоҳи домдорӣ, шоҳи ҳайвонот – хук будааст, ки донистем...

Раиси колхозии «Агмаддара» беҳурматӣ, густохӣ, гуноҳи нобахшидани кардааст: хукбачаеро бо лагад задааст! Зуд ба райком хабар

бурдаанд. Ҳай ғавғо барпо шуд, ҳай сарҳо тафсиданд, ангор раис хукбачаро не, партияро лагад зада бошад. Дар шӯрои ҳизбӣ ин рафтори раисро ҳамчун беҳурматӣ ба нисбати Шахсияти Маъруф, гузашта аз ин ҳамчун таҳқир ба нисбати Бародарони Бузург маънидод карданд, хайрият, сари вақт хуш ба сараш зад ва даъворо тӯхмату бӯхтону хукбачаҳоро муъҷизаи охирзамон ва ҷондори нозанин хонд, барои исботи фикраш аз фуку бинии хукбача бӯсид...

Туфу! Агар аз сад ҳизб ҳам меронданд, ман ин корро намекардам! Ба Сари Бузург, ки мефорад, бигузор онҳоро чун маъшуқа бибӯсаду ҳамроҳашон расм гирад!

Баста! Баста, Парвона Шопур, ба дасисаи афкори тротскиймаобон дода машав! Ҳар чӣ дар дил аст, рӯзе ба забон меояд, ба забон, ки омад, зуд ба марказ мерасад. Ақли шайтон ҳайрон мемонад, ки чӣ тур ту ханӯз ҷумларо ба поён наоварда, аввали онро ба марказ мерасонанд. Агар хоҳӣ, ки фуку бинии хукбачаро набӯсӣ, болоро гӯш куну поинро манигар, баста!

Парвона Шопур аз чайби шими галифе рӯймолчаи шабашерозе бароварда, араки сарди ҷабинашро пок кард, гиреҳи галстуки гиребонашро поин кашид ва ба ёд овард, ки модари пираш сахар бо заҳмати зиёд галстук бастанӣ ўро дида, гуфта буд: «Оё шарт аст, ки дар ҳамин тамузи тобистон ҷонатро дар азоб мониву худро ба дор кашӣ?!» Ин дам нигоҳи ҳайратомези муҳосибро ба худ дӯхта дида, ба фароз ишора кард, ангор онро соате қабл набаромада, альон баромада бошад.

Воқеан, чӣ муъҷизае кардем! Аз феодализм рост ба сотсиализм ҷаҳидем, ду аждаҳо – капитализм ва империализмро даҳонвоз гузошта. Пас чаро сотсиализмро даҳонвоз гузошта, ба коммунизм наҷаҳем? Халқи бузурги шӯравӣ ба ҳама чиз қодир аст. Амриқоро талхақаф сохта, ба кайҳон баромад, коммунизм чӣ, аз он беҳтар «изм» бошад ҳам, месозад!

– Ё ту бовар надорӣ?

Ба муҳосиб рӯ овард раис, гӯё то ин дам на пеши худ, балки бо ӯ гуфтугӯ карда бошад. Нигоҳи ҳайратзадаи муҳосибро дида, шояд хатои худро пай бурд, ки даст афшонд ва ҷониби пайроҳаи фарози Ялмо ба роҳ афтод, ки он ҷо сармаддеҳиён гандуми тирамоҳӣ медавриданд. Навад тон гандум бояд месупориданд сармаддеҳиён ба колхоз, ҳарчанд аз заминҳои лалмии Сармаддара дар ҳама даври замон аз ҳафтод тонна зиёд ғалла ғундоштан имкон надошт.

Аммо дар дафтарчаи ёддошти раис паҳлӯи калимаи «Гандум» рақаи «100» дар доираи сурх худнамоӣ мекард. «Аз дигарон қафо

намомонем, ба сӯи коммунизм бо қадамҳои устувор ва дастовардҳои рӯзафзун пеш меравем! Баста!»

* * *

Ҳафт иқлиму ҳафт муҳиту ҳафт гунбази фалакро бичӯед ҳам, чун Мираку чун Пирак ду ёраки вафодорак, ду ҳамрози ба ҳам ғамхорак, ду ландаҳури аз кор безорак пайдо нахоҳед кард. Як пояшон дар бозор, як пояшон дар мазор меғуфтанд мардум дар ҳаққашон. Ҳар чи зану бачаҳояшон вобаста ба мавсим аз қорчу ревоҷу зираву мева чамъ мекарданд, ин ду ба бозор мебурданд, меғурухтанд, нақдинаро се қисм мекарданд: яке барои хӯру пӯши зану бачаҳо, яке барои маишати имрӯзу фардои худ ва яке барои рӯзи мабодо. Баъд як гӯшаи боғи колхозро иҷора мегирифтанд ва рӯзе ду—се шиша винои «Помир»-ро ба қавли худашон «то қатраи охирин мемакиданд». Чун ҳиссаи имрӯзу фардори «мемакиданд», ҷанг ба ҳиссаи рӯзи мабодо мезаданд, чун онро низ сарф мекарданд, намадпораи худро мебардоштанду гӯшаи боми кохдонро иҷора мегирифтанд. Ҳамин ки Пираку Мирак рӯи боми кохдон пайдо мешуданд, мардум мефаҳмиданд, ки ин ду ро чӣ тиб гаштааст. Имрӯз низ рӯи намадпора нишаста буданд, гӯш ба хушсадо ва умед ба савобҷӯи Худо доштанд, ки шояд аз ғайб паёме ё аз дармонда инъоме бирасад. Аммо рӯз ним меғашту паёмеву инъоме намерасид, бачаҳоро гирди худ чамъ карда буданд чун Мункиру Накир онҳоро бозпурсӣ мекарданд.

— Аз ҳама ноёбтарин чиз чист дар дунё? — меғурсид Пирак.

— Калӯш! — меғуфт яке.

— Вафо! — меғуфт дигаре.

— Ҳақиқат! — меғуфт сеюм.

— Чаро? — тааҷҷуб мекард Пирак.

— Модарам меғӯяд, ки тухми анқоро пайдо кардан мумкин калӯшро не, — меғӯяд аввалӣ.

— Бобоям меғӯяд, ки дунё ҳама чиз дораду вафо надорад, — меғӯяд дувум.

— Бобои Сангин меғӯяд, ки «дар ин мамлакат ҳақиқат набуд, нест ва нахоҳад шуд» — меғӯяд савум.

Пирак қаноатманд сар мечунбонад ва Мирак суол медиҳад.

— Аз ҳама арзонтарин чиз чист дар дунё?

— Одам! — меғӯяд яке.

— Намедонам. — меғӯяд дигаре.

— Маслиҳат. — қатъӣ меғӯяд савум.

— Чаро?! — дар шигифт мемонад Мирак.

– Бибиам мегӯяд, ки ҳар чӣ шуморааш зиёд гардад, қиматаш намонад, аз одам зиёдтар чизе ҳоло нест. – мегӯяд аввалӣ.

– Дар китобе навиштаанд, ки «маслиҳат арзонтарин моли дунёст, ҳар киро бипурсӣ, медиҳад» – мегӯяд савум.

Пираку Мирак ба вачд меоянд.

– Илм омӯхтан хубтар аст ё ҳунар?

– Пул ғундоштан!

– Бе илму ҳунар пул наёяд ба даст.

– Ҳай, ба кӣ мегӯӣ! Мудири ферма на илм дорад, на ҳунар, лек пул дорад.

– Борақаллоҳ!!! – мегӯянд Мирак ва Пирак ба як овоз ва қаноатманд ба пушти писарак тап-тап мезананд ва ба ӯ баҳои «панҷ» мегуздоранд ва ояндаи дурахшон ваъда медиҳанд.

* * *

Андозчини одӣ буд Парвонаи Шопур қабл аз раисӣ. Мегӯянд, ки чун ба аспӣ куранг савор ворида деҳа мегашт, мардумро, ваҳм мегирифт. «Чӣ, мегӯӣ, ки мурғ надорӣ, ки тухм бизояд? Ҳеч қисса нест, худат тухм мезоиву ба давлат месупорӣ. Баста!» «Гов надорӣ, ки шир бисупорӣ? Зани шушпистонатро, духтари норпистонатро медӯшиву месупорӣ. Баста!»

Мегӯянд, ки мардум аз дасти ягон андозчин ин қадар ба дод наомада буданд, магар аз зулми Парвонаи Шопур. «Агар давлат шохи мору шири мурғро андоз меандоخت, чамъ мекарду медод гӯрсӯхта!» «Саги бўйғирро ба як нӯл мезад Баста! Агар таги замин ҳам пинҳон кунӣ, пайдо мекард».

Мегӯянд, ки зане аз тангдастӣ дороии яксолааш – ду шикамба маскаро даруни гаҳвора пинҳон кардааст. Аз дарвоза ворид шудани андозчинро дида, бағали гаҳвора нишастааст ва ба «аллагӯии тифлаш» пардохтааст.

«– Ку рӯған?» – пурсидааст Парвона.

«– Говҳо қисир монданд, аллаё» – посух додааст зан.

«– Худат қисир намондӣ?! – сиёсат кардааст Парвона, – Говҳо қисир монданд-а?!»

«– Ман чӣ донам, аллаё» – гуфтааст зан.

«– Ту надонӣ, кӣ медонад?!» – алағда шудааст Парвона.

«– Додои бачаҳо медонанд, аллаё» – ҷавоб додааст зан.

«– Додои бачаҳот балоро медонад! – ғзабаш гирифтааст андозчинро, – додои бачаҳот вақти буқаҳоҳии занашро медонаду аз говҳоро чаро намедонад?!»

«Чум, чӣ медонам, э, аллаё...» – зор нолидааст зан.

Парвона дар дил «аз ин зани беақл чӣ мегири!» – гӯён даст афшондааст ва худ ба ҷустуҷӯи равшан пардохтааст. Худ, ки деҳзода буд, хуб медонист, ки мардум чизҳои рӯзи мабодояшонро дар кучоҳо пинҳон мекунанд. Аммо аз ҳеч ҷо ҷумчае рӯған наёфта, рафтани шудааст, лек аз назди дарвоза баргаштааст. Аз ҳад зиёд гаҳвора ҷунбондани занак, муддати ҷустуҷӯ ором нишастани ӯ ба назараш шубҳанок тофтааст гӯрсӯхтаро. Меояду занакро ба сӯе тела медихад ва ғаранги гаҳвораро мебардорад, ки ба ҷои кӯдак даҳони пурмаскаи шикамба лаб гиз кардааст...

Андозчини собиқ, раиси вақти колхозии «Сармаддара» Парвонаи Шопур, мулаққаб ба Раиси Баста дар теппаи Сумиганҷ, соҳили рости Кафкрӯд хукхона месохт. Андак-мундак не, барои дусад сар хукхона месохт, ки бояд мардуми Сармаддеҳро ба шохроҳи коммунизм барорад. Чунин сохтмони пурҳангомаро аз замони оташкадасозии Бухоризодаи Габр то бад-ин айём таърихи ин дара ёд надошт. Ғайр аз беморони замингир дигар ҳама – пиру ҷавон, хурду калонро сафарбар карда буд. «Ҳар касе аз ин маърака барканор мемонад, вай аз коммунизм барканор мемонад! Мо таҳкурсии хукхонаро не, таҳкурсии коммунизмо мегузорем! Агар расвои олам шудан нахоҳед, ба ҳашар бароед!» Чашми рӯз накафида, бонги раис баланд мегашт. Аз хурӯсҳои хушёрхоби деҳ пешдастӣ мекард Парвонаи Шопур.

Дар ин айём мудири дабистони деҳ, муаллим Озар ба раис хира шуд, ки ба мардум китобхона, ҷойхона, нонво, ҳаммом мебояд, на хукхона. Маърифати мардумро мебояд баланд бардошт. Маърифат моро ба коммунизм мерасонад, на хукхона.

Аҳа, гуфт раиси колхоз, политический близорукост, прибежчик дар таги биниамон гаштааст, мардумро аз шохроҳи коммунизм бероҳа мекунад, ба лойобаи комфорт ва мешанство мекашад.

Хуш, ту бо шиками холӣ дарс дода метавонӣ? Не? Аҳа! Талабагон бо шиками холӣ ба дарси ту сарфаҳм мераванд? Не! Аҳа! Шиками холӣ моро ба ғӯристон мебарад, шиками пур ба коммунизм. Так что... Партия ва ҳукумат аз ману ту хубтар медонад, ки ба халқ китобхона зарур аст ё хукхона! Баста!

Шояд иғвову дасисаи ҳамин «перебежчикҳо»-и Озармонанд буд, ки то ҳол ягон нафар аз аҳли деҳ хукбониро ба гардан намегирифт. Аммо Парвонаи Шопур ба ин мардуми доираи тафаккурашон тангу дар қайди ҷаҳолату хурофот монда чӣ карданаширо медонист.

Сиёсати хирадмандонаи партияи ҷоноҷон, ана чист мароми

пешравии мо. Дар тамоми заминҳои кишт ҷуворӣ мекорем, дар тамоми тепаҳои ҳайронмонда хукхона месозем. Дар даҳ сол аз империализми хунхори Амрико мегузарем.

Хукбонӣ кардан наметоҳед? Хуш, ин заминро ки картошка меко-риву шиками худ ва бачаҳоятро сер мекунӣ, аз он кист? Давлат? Аҳа! Пас чаро замини давлатро истифода мебариву ҳуки давлатро бонӣ кардан наметоҳӣ? Ё замин, ё хук! Политикаи давлат ҳоло чунин аст. Фаҳмо? Ана, баъди ин гапҳо хукбонӣ накунаду қандаша хӯрад. «Зинда бод сиёсати оқилона ва ғамхории падаронаи партиаи ҷоноҷони мо! Баста!»

* * *

Ин рӯзи сеюм буд, ки Пираку Мирак қатрае оби «Замзам» ба даҳон набурда буданд. Барои рафъи ҳумор чанд раҳ «пахол» дуд дода буданд, аммо «кайф» набардоштанд, ки қаноатманд набуданд. Қариби бегоҳ ногоҳ писарбачае даррасиду хабар овард, ки раис очил ҳар дуру назди худ меҳонад. Агар раис меҳонад, пас коре дорад, чун Пираку Пиракро меҳонад, пас меҳмоне дорад, агар меҳмоне дорад, пас шаробу кабобе дорад, ки ё саркуташ мемонад, ё ҷошнӣ насиба-шон мегардад – шаробу кабобро касе беҳтар аз Пираку Мирак омода намасохт – ин дар ҳар ду сурат аз «пахоли бадбӯ»-ро дуд додан ва дар ҳаёл парандаҳои хаворо кабоб карда хӯрдану оби Кафкрӯдро шароб пиндошта нӯшидан беҳтар аст.

Парвонаи Шопур аз ун хомкорхое набуд, ки як кори ҷиддиву пур-масъулиятро ба ду тани ночиддиву бемасъулият супорад. Ҳоло ҳар латифаву базлае ки мекунанд, аз замони раисиву андозчинии ӯ меку-нанд. Дар вақташ аз салобату сиёсати ӯ гургро дар кӯҳсору булбулро дар гулзор заҳра медарид. Ҳайбати ҳудаш ҷӣ, танҳо аз дидани идораи холиаш мардумро ваҳм мегирифт. Расми азими Ленинро пушти сар зада буду сурати рафиқ Хурушӯфро паҳлӯи дар, то яке пуштибонаш бошаду дигаре раҳнамояш. Рӯи мизи кориаш ҳафт қуттии телефон буд, ки яке мустақим бо Кремл пайваст буд ва гоҳу ногоҳ ҳуди Сари Бузург занг зада, аз сихатии раис ва қору бори колхоз ҷӯё мешуд. Баъдтар мардум фаҳмиданд, ки аз ун шаш-ҳафт телефон танҳо яке то маркази ноҳия пайваст будаасту бас, ҳамон ҳам соли як раҳ-ду раҳ агар занг занад, дигар абадӣ хомӯш буд. Аммо он вақт... ҳар кӣ ҳоҷате дошт, кӯшиш мекард худ ҳоҷатбарори худ бошад, сари раисро, ки бо бузургтарин мардони мамлакат муҳимтарин масъалаҳоро ҳаллу фасл мекунад, бо ҳоҷати ночизи худ гаранг накунад. Ин баъд мардум фаҳмиданд, ки раис аз тиреза омадани ҳоҷатмандро мебинад ва гӯшии

телефони наздиктаринро мебардорад, бо «юфҳои бузург» баҳс мекунад. «Рафиқ фалониюф, мо ки ваъда додем, ҳатман иҷро мекунем. Дар участкаи худ аз рӯи тамоми нишондодҳо аз як штати Амрико пеш мегузарем, ба ин шумо бояд ҳеч шак наоред. Баста!»

Он рӯз низ аз маркази ноҳия ҳай зӯр заданд, ҳай зӯр заданд, ки ба идораи колхозии «Сармаддара» бо телефон тамос бигиранд, ҷӯр наҷфтод. Нафареро бо «уазик» роҳӣ карданд, то ба Парвона хабар расонад, ки пагоҳ аз пойтахт комиссия меояд, омода бошад. «Омода бошад» ҷӣ маъно дошт, раис хуб медонист. Азбаски барои шикорҷӣ ба кӯҳ фиристодан дер шуда буд, якero фармуд, ки хона ба хона бигардад ва кабкҳои дастомӯз гирд орад, — дар деҳ хонае набуд, ки кабке набошад — дигареро ба чарогоҳ фиристод, то чакаву маска ва як ғусфанди шишак орад. Баъд паси миз нишаста, арақи аз фармондихӣ дар ҷабинаш ҷӯшидаро пок кардани ва як охи сабук кашидани буд, ки чашмаш аз тиреза берун ба ҳайкали дохӣ афтод ва аз ҷо ҷаст.

* * *

Ҳайкали барқади дохӣ зери ҷангу саргини парандаҳо монда буд. Кадом паранда, магарам зоғ ҷунон бароҳат болои сари дохӣ нишаста буд, ки биниву ҷашму даҳонро олуда буд. Хайрият, ки вақт дидам — шодӣ кард раис, вағарна пагоҳ очаи зорамро нишон медоданд! Вай саросема аз идора берун омад, гирду атрофро нигарист, касеро надид, магарам рӯи боми коҳдон Пираку Миракро дид, ки баъди «пахолро» дуд додан пинакӣ мезаданд ва дар ҳаёли худ мурғҳои хаворо кабобу оби Кафкрӯдро шароб месохтанд.

Ҷунин як кори пурмасъулият — танзифи ҳайкали дохиро¹ — ба ду одами бемасъулият супоридан кори хато буд, аммо раис дигар илloch надошт: рӯз ба поин мерасид ва ҳам ғайр аз ин ду тан касе дар гирду атроф наменамуд. Писаракеро пеш хонда, пайи он ду нафар фиристод. Он ду ғӯё нигарони ишорае буданд, ки филфавр даррасиданд. Раис одату хӯи онҳоро ки медонист, калиде аз ҷайб баровард, ҷевонро кушод, як шиша баровард, ҷун барқ задани ҷашмони Пираку Миракро дид, бо таҳдид гуфт:

— Фақат баъд аз танзиф менӯшед!

Раис дари идораро куфл карду хонааш рафт. Пираку Мирак бо шишаи арақ назди ҳайкал танҳо монданд. Даставвал бо ҷӯшу хурӯш ба кор ҷаспидани буданд, аммо ҷун ин сӯву он сӯро ҷустанд, ғайр аз ҷорӯби калак ва бели шалак ҷизе наёфтанд, рағбаташон ғашт.

---

¹ В.И. Ленин

– Ҳамин гуна шахси бузургро мешавад, ки бо чунин ду чизак тоза бикунӣ!? – гап оғозид Пирак.

– Агар ман ба ҷои ин ҳайкал мебудам, аз қаҳру ғазаб гурехта, ба макони ободе мерафтам. – розӣ шуд Мирак.

– Магар биравему аз хона латтаву собун биёрем, – нохуш гуфт Пирак.

– Аз рафтан боке нест, магар ғур-ғури занҳо... – забон хоид Мирак.

– Зан – сӯҳони умр, – масал зад Пирак.

– Илоҳо, дар ҷаҳон як зан намонад,

Агар монад, аз они ман намонад, – замзама кард Мирак.

– Ҳар чӣ ҳаст-нест, сар мекунем... – аён буд, ки рағбати кор кардан надорад Пирак.

– Қурбон?

– Меғӯям, ки ду-се чуръа ба манфиати кор хоҳад буд.

– Тасаддуқ, бобочон!

Аз даҳони шиша кулкул нӯшиданд ва лабу рӯ туршиданд.

– Гумон меравад, ки май ихтирои Худованд асту арақ ихтирои аҳриман, – гуфт Пирак.

– Дарунсӯзиашро дар назар дорӣ?

– Шайтониашро.

– Қурбон?

– Ҳамин ки дохил шуд, аз паси худ чизе талаб мекунад.

Мирак атрофро нигарист ва дар шохи дарахт ду дона себи аз назарҳо пинҳонмондари дид ва бо як чолокие ки аз чунин ландахур гумон буд, зоҳир шавад, ба дарахт баромад, себҳоро чанг зад, поин шуд, бо бари доманаш пок кард, якеро ба Пирак дод.

Шишаро тихӣ карданд ва тасмим гирифтанд, ки акнун ба кор оғозанд ҳам мешавад. Чун Мирак чолокии худро намуда буд, ба тоза кардани сари дохӣ оғозид ва Пирак танзифи пояи ҳайкалро ба ӯҳда гирифт. Пирак нав ба қорӯб задани пояи ҳайкал шурӯъ карда буд, ки аз боло фиғони Мирак баромад. Пирак гумон кард, ки рафикаш мувозинатро гум намуду сарнишеб шуд, сар бардошт, Миракро рӯи дасти ҷониби коммунизм дарозкардаи дохӣ устувор нишаста дид, вале рангпарид.

– Чӣ шуд?

Мирак кебида-кебида ба рӯи дохӣ ишора кард. Ранги рӯи Пирак ҳам канд, дохӣ бинӣ надошт. Мираки ландахур бо бел канда ё шикаста буд. Лаҳзае ҳар ду хомӯш буданд. Ҳар ду ро як фикр дар сар чарх мезад, ки ниҳоят онро Пирак гуфт.

– Агар Парвона раҳмамонро бихӯраду накушад, ба Сибир бадарға кунад, Худоро шукр бояд гуфт.

Аз кайфияти арақ асаре намонд, ҳар ду бузи тағижоламондаро мемонданд. Бинии ба рӯи поя афтода чунон пора-пора шуда буд, ки онро ҳеч илочи ба қояш часпондан набуд. Ҳар дуру ғам гирифт. Чунон ғам гирифт, ки Пирак розӣ буд туфанги шикорӣ ҳеч насибаш нагардад. Мирак розӣ буд дӯшизаҳои норпистони шаҳро то дами гӯр набинад, ба шарте ки аз ин бало бираҳанд.

Баногоҳ Мирак ба хотир овард, ки дар колхозӣ ҳамсоя низ ҳамқади ин ҳайкал ҳайкале ҳаст, чӣ мешавад, ки бинии онро бикананду биёранд ва ба ин часпонанд. Пирак эрод гирифт, ки биниро кандану часпондан кори сахле нест, бехтараш сарро арра кунанду иваз. Ваҳми Сибир шерак карду торикии ҳаво мададгоришон шуд. Сарҳоро иваз карданд ва чунон бо ширеш часпонданд, ки ягон ҷондоре пай намебурд, ки чӣ дарбеҳе дорад.

Пираку Мирак аз кори худ ҳеч гоҳ чунин қаноатманд набуданд, ки ҳоло буданд. Парвонаи Шопур низ аз қорашон қаноатманд гашт магар, ки субҳ барояшон як шиша арақ фиристод. «Инро хӯранду то рафтани комиссия аз хонаҳои берун наоянд. Баста!»

* * *

Комиссия қариби нисфирӯзӣ омад, худи сарвари ноҳия раҳнамо-яшон буд. Байни аъзои комиссия як айнакӣ мудири кадом як шӯъбаи Кумитаи марказӣ буд, ки ба ҳама чиз эрод мегирифт. «Чаро ҳуққонаро дар теппа месозед? Харҷу захираи зиёдатӣ барои обу ҳуққонашонӣ!», «Агар раис аз ӯҳдаи як ҳуққон ёфта набарояд, пас ӯ аз ӯҳдаи чӣ мебарояд?», «Дар тамоми деҳ як шиор нест. Гуё ба деҳи Шӯравӣ не, ба деҳи афғонӣ омада бошӣ!» ва ғ. ва х. к.

Баъд комиссия дар идора гирди мизи раис нишаста, маҷлисаке орошт. Ронандаи раис, ки бо ҷойники ҷой даромада буд, пай бурд, ки аз рӯи мизи раис шаш телефон ғайб задааст. Тахмин кард, ки барои навиштану ҷой хӯрдан майдон фарох сохтаанд. Пас аз маслиҳату муҳокима ҳама берун омаданд, то ба боғи колхоз раванд, кӯфти роҳро бароранд ва ҳам раисро хафа насозанду нону намакашро бичашанд.

Аз назди ҳайкал ҳама гузаштанд, нигоҳе ҳам ба он накарданд, магар боз ҳамон айнакӣ, ки гаштаву баргашта нигоҳ кард ва аз гурӯҳ қафо монд. Раис пас давид, то бифаҳмад, ки ба ин айнакии худозада боз чӣ хуш наомадааст.

– Аҷиб! – гуфт айнакӣ.

– Чй ачиб? – хайрон буд Парвонаи Шопур.

– Ҳайкали ачиб! – тунд гуфт айнакӣ. – Ҳам дар сараш кепка дорад, ҳам дар дасташ.

«Ачиб! – пеши худ гуфт Парвонаи Шопур. – даҳ сол рӯзе даҳ бор аз назди ин ҳайкал гузаштаму боре ҳам пай набурдам, ки дохӣ як кепка дар сар дораду як кепка дар даст. Чй қадар мушоҳидакор аст ин айнакӣ, ки бо як дидан пай бурд!»

– Махсус супориш шудааст, муаллим, – фикри Парвонаи Шопур дарҳам-барҳам шуд.

– Ачиб! – гуфт айнакӣ ва аз паси гурӯҳ ба роҳ афтод.

– Ачиб! – чун тӯтӣ тақрор кард Парвонаи Шопур. – Даҳ сол рӯзе даҳ бор аз назди ин ҳайкал гузариву боре ҳам ду кепка доштани онро пай набарӣ! Ё пир шудай ё ҳушёрӣ ҳизбиро гум кардай, Парвонаи Шопур. Баста!

* * *

Дехи тапақдевор ҷои ман нест, мегуфт Мирак. Ҳар чӣ дар пешонӣ навиштаанд, ҳамонро мебинӣ, масал мезад Пирак, агар навишта бошанд, ки амир Олимхон мешавӣ – мешавӣ, агар навишта бошанд, ки хукбони коммунизм мешавӣ – мешавӣ. Аз сарнавишт ғурез нест, ки нест.

Ҳар ду ох мекашанд ва боз дастхоро пушти сар қавсайн сохта, рӯи намадпора дароз мекашанд.

Аз кучое ак-аки саге баланд мешавад. Пирак аз ҷо часта меҳезад. Агар сад саг ак-ак занад ҳам, вай ин ак-акро тафриқа медихад.

Саг буд. Дар деҳ саг кам набуд. Аммо ин саги сагон буд. Саги сагон буд саги Парвонаи Шопур. Пирак бо ҷӯбдаста мегашт дар деҳ, каси дигар намегашт. Саг ҳам ба касе намечакид, фақат ба Пирак мечакид. Саг ҳамаро медиду намедид, Пиракро намедиду медид.

Мирак шаҳри азим хоб медид, Пирак саги азим. Саг дар бедорӣ ҳам ба Пирак мечакид, дар хоб ҳам. Ҳар чӣ сӯзан дар хона ёфт Пирак, ҷамъ кард. Нонпораеро пурсӯзан кард. Нонпораро ба пеши саг Мирак партофт. Ё саги зирак буд саги Парвонаи Шопур, ё нон хӯроки саги Парвонаи Шопур набуд. Бӯ ҳам накард.

Сӯзанҳои нонпораро ба порчаи гӯшт хаст Пираку ба дасти Мирак дод. Гӯштпораро низ бӯ накард саг. Сӯи Мирак ғуррид, ки ҳой ҷавонмард, аз ҳад нагузар, вагарна чун Пирак шаҳри азим не, саги азим хоб мебинӣ. Мирак фаҳмиду пас гашт. Аммо Пирак пас нагашт.

Сагеро аз деҳи ҳамсоя оварду машқ дод. Ҷанги сагона машқ дод. Пас аз ду ҳафта саг хеле фарбеҳу девонафеъл гашт. Аммо қонё набуд Пирак. Сӯхоне гирифту дандонҳои сагро чун дирафш тез кард,

то як дандон ба гардани саги раис андозаду сарро аз тан чудо созад.

Сияхрӯз будааст саги Пирак. Бо дандонҳои сӯхонзада ба чизе дахон зада наметавонист.

Хароб шуду адо шуду мурд саги Пирак.

Марги саги бечора сабақ нашуд ба Пирак. Зеро Мирак ҳамоно шаҳри азим хоб медиду ӯ саги азим. Саг дар хоб ҳам ба ӯ меҷакид, дар бедорӣ ҳам.

* * *

Хукхонаро сохтанд.

Деворҳо аз хишти пухта, сакф шиферпӯш. Аз кадом гӯшае нанигарӣ, биноӣ зеботарини деҳ, ҳатто иморати мактаб дар қиёси он хукхонаро мемонду хукхона мактабро. Шояд аз ин рӯ ҳар комиссияи тозае ки ун айём барои тафтиш ё боздиди фаъолияти дабистон меомад, иштибоҳан роҳи хукхонаро пеш мегирифт, ба гумоне ки дабистон аст.

Парвонаи Шопур хукбон наёфт. Ҳарчанд тарғибу таҳдид кард, бо политикаи «ё замин, ё хук!» мардумро тарсондани шуд, коргар нашуд. Билохир маҷбур шуд аз шаҳр зани малламӯи чилчилупанҷсолаеро оварад. Худаш занро бо эҳтиром Людмила Павловна нидо мекард. Аммо аҳли деҳ Луда-Палвонаш меҳонданд..

Баъд хукҳоро оварданд дар мошини боркаш.

Тамошоӣ хукҳо гӯё ҳангома буд ба сармаддеҳиён.

Хурду калон, пиру ҷавон, ғайр аз беморон ва Пираку Мирак ҳама ба Сумиганҷ рафта буданд. Ҳарчанд дар кӯҳу пуштаҳо гурозҳоро дида буданд мардум, хукҳои коммунизмро надида буданд.

Тамошогар зиёд буду лек нафаре ба Людмила Павловна барои хукҳоро аз мошин фаровардан, ба хукхона бурдан кӯмак кардан намераст. Бечора худаш танҳо дашномҳои номафҳум дода, маълум набуд хукҳоро дашном медиҳад ё тамошогаронро, ҳамаи сад хукбачаро, ки баҳорон бояд шуморашон ба сесад мерасид – дар дафтарчаи ёддошти раис кайҳост, ки раками сесаду панҷоҳ дар паҳлӯи калимаи «хук» дар доираи сурх худнамоӣ мекард – «Аз дигарон қафо намемонем, ба сӯи коммунизм бо қадамҳои устувор ва дастовардҳои рӯзафзун пеш меравем! Баста!» – аз мошин мефуроварду ба хукхона мебаровард.

Баногоҳ як хукбача аз дасти Людмила Павловна хато хурду гу-рехт. Марду зан, хурду калон, қию ҷув бардоштанд. Луда-Палвон аз паси хукбача медавид. Парвонаи Шопур сари роҳи онро гирифтанд меҳост. Тамошогарон ҳамоно қию ҷув мекарданд. Ниҳоят Луда-Палвон ба хукбача наздик шуд, ҳам шуд, то аз пояш дорад, шояд ба

санге пешпо хӯрд, ки афтид, магар сахт лат ёфта буд, ки рӯи хок нишасту даст ба рӯй бурд ва ҳой-ҳой ба ғиря оғозид.

Мардум хомӯш шуданд, ба бечора занакӣ мусофир дилашон сӯхт, ду-се бачаро во доштанд, то хукбачаро дошта оянд. Писарбачаҳо дар он хукбачаро дошта оварданд, ба Луда-Палвон супориданд ва баъд бо ӯ лойи Кафкрӯд соате даст шустанд, то дасташон ҳалол шавад.

Парвонаи Шопур алаҳда шуда буд.

Раиси ғазбон ва асабӣ рӯи санге баромад ва чун доҳӣ аз болои зирхпӯш як соат дар бораи фарқи сотсиализму коммунизм аз капитализму империализм нутқи оташин кард. Касе чизе нафаҳмид. Агар сабти овозашро ба ҳудаш мешунавониданд, гумон буд, ки ҳудаш низ чизе бифаҳмад. Билохир аз даст афшондану ҳарф задан монда шуд, ки нутқашро ҷамъбаст кард. «Дар гӯшатон ҳалқа бикунед, ба зану фарзандонатон низ такрор ба такрор гӯшзад намоед, ки шиори имрӯзу фардои мо ин аст: як кас барои ҳама, ҳама барои як кас! Ба-ста!»

* * *

Охируламр сағи раисро кушт Пирак.

Туфанги хурдмилаи як дӯсташро ба орият гирифт. Пайт мечуст, пайт мечуст Пирак, ки сагро ғофил бигирад, аз худ нишон намонад.

Рӯзи ҷавоб барои сағи раис ва рӯзи мурод барои Пирак фаро расид: сағи девонафеъле ки ба касе намечакид, фақат ба Пирак мечакид. Дигаронро меду намедид, Пиракро намедиду меду.

Ба деҳ як мошин хук оварданд, пиру ҷавон хуктамошо рафтанд. Калимаи «коммунизм» худ ба сари худ ин қадар воҳима дошт, хукҳош чигуна бошад?

Деҳ барои Пирак ҳолӣ буд. Аммо сода набуд Пирак. Аввал Миракро ба таҷассус фирисод. Чун ишора шуд, ки «деҳ ҳолист», туфангро бардошту ба роҳ афтод.

Дилпуру бебок мерафт Пирак. Зеро шунида буд, ки зани раисро ба бемористони марказ бурдаанд, ягона духтараш яқин хуктамошо рафтааст.

Сағ дами дарвоза буд. Мирак ҳам онро ҳамон ҷо дида буд. Пирак низ онро ҳамон ҷо ёфта буд.

Сағ Пиракро ҳанӯз надида мечакид. Пирак аз тарсу ваҳм меларзид. Ниҳоят Пирак лаҳзае дили Миракро ба орият гирифт ва даҳони кушодаи сагро ба нишон. Садои тир баромад, сағ наҷакид, дили Пирак наларзид. Аммо баногоҳ фарёи духтари раис «Гургир, хо Гургир!» баромаду дили Пирак ҷӣ, дили Мирак низ ларзид.

– Бало зад кора, – гуфт Пирак.

– Аз сад чонамон яке раҳо намешад, – гуфт Мирак.

Ва ҳар ду чунон рӯ ба гурез оварданд, ки гумон мекардӣ, саги чинифеъли раис зинда шуда, аз паяшон афтодааст.

* * *

Луда-Палвон ба ҳамаи хукҳояш ном гузошта буд Марфа, Ваня, Галя.... билохир ба як хуки гарданкулуфти якрав Никита ва ба як хуки гарангу баднафс Парвона ном дода буд. Ин «Парвона» занакро ҳай ғам меод. Рӯзи дароз дар зақобаҳо ҷӯлида мегашт, ҳар чӣ пайдо мекард, хоҳ латта, хоҳ қоғаз, фуру мебурд. Аз ин рӯ зуд-зуд касал мешуд ва Луда-Палвон чун мурғи посӯхта тағу боло медавид, ҳар гуна алафҳои шифой ҷамъ мекард, ҳалилоб месохт ва ба гулӯи «Парвона» мерехт. Баъди ҳалилоб «Парвона» каме ба худ меомад, боз саланг-салангу гаранг-гаранг мегашт ва ҳар чӣ пайдо мекард, хоҳ латта, хоҳ қоғаз, фуру мебурд...

Парвонаи Шопур ба хукхона чун бутпараст ба бутхона менигарист. Мутмаън буд, ки хукҳо сармаддеҳиёро ба коммунизм, ўро ба авҷи шӯҳрат мерасонанд. ӯ чунон хукпарвариро ба роҳ мемонад, ки чаши тамоми мамлакат ба Сумиганҷ дӯхта хоҳад шуд. Аз тамоми гӯшаву канори кишварамон ба Сумиганҷ таҷрибаомӯзӣ хоҳанд омад. Расми ўро ҳамаи маҷаллаву рӯзномаҳо ҷоп хоҳанд кард.

«Лутфан бигӯед, ки чӣ тӯр шумо ба чунин дастовардҳои ҷашмгир ноил шудед?» «Пеш аз ҳама туфайли ғамхориву пуштвонии партияи азизамон. Партия ба мо – деҳотиён чун асокаш ба кӯрон раҳнамо буд. Агар ин раҳнамоии оқилона намебуд, хукҳои мо ҳама талаф мешуданд аз асари пурхӯриву беморӣ!»

«Шумо соли нахуст аз сад сар хук сесаду панҷоҳ, соли дуюм чорсаду панҷоҳ, соли сеюм панҷсаду панҷоҳ сар хукбача гирифтед, ин нишондоди беҳтарин дар кишвар ва ҳатто дар ҷаҳон аст. Бигӯед, ки ин ҷо ягон сире ҳаст ё...»

«Ҳеч сир-пире нест. Сир фақат яқтост – мо аз ҳатти кашаи партияи чун падар ғамхорамон як сантим ҳам берун набаромадаем. Ба-ста!» Ин интервюи ӯ аз тариқи радио ва телевизион ба тамоми ҷаҳон пахш хоҳад шуд...

Парвонаи Шопур на танҳо ба дохили хукхона, балки ба зоҳири он низ аҳамият меод, дар тоқи дарвоза: «Фермаи хукпарварии ба номи Н. С. Хрущёв», поёнтари он бо ҳарфҳои нисбатан майда «Даёшь коммунизм!», дар девори сафеди хукхона бо ҳарфҳои азими сурх «Шаъну шараф ба КПСС, ба раҳнамои мо ба сӯи коммунизм!» навишта буданд.

Ба қавли мулло Бухоризода, Раиси Баста ба кеши хукпарастӣ гаравида буд, панҷ ракат намозаш ин буд, ки рӯзе панҷ раҳ аз хукхона, ё ба қавли сармаддеҳиён, «коммунизм» дидан мекард. Ҳар дафъа аз сикхативу иштиҳои хукҳо чӯё мешуд. Людмила Павловна ҳар хукро бо номаш, феълу атвораш, хобу рафтораи тавсиф мекард. Ва ҳамеша аз ду хук, ки аз ҷӣ бошад, ном надоштанд – албатта сухан аз Парвона ва Никита мерафт, – шикоят менамуд. Ин ду хукро занак гоҳ Чингизхону гоҳ Темурланг мехонду гоҳ фашисту капиталист ва маслиҳат медод, ки Парвонаи Шопур барои онҳо чолаи алоҳида созад, ки аз дасти ин ду гарданшаху баднафс ба дод омадааст. Аммо раис розӣ намешуд. Хукҳои мо бояд имтиёз ё маҳдудияти иҷтимоӣ надошта бошанд, мегуфт ӯ. Агар коллективи хукхона тифоку солим бошад, ду хуки бадфеъл хоҳ-ноҳо ба он унс мегиранд ва ҳамранги ҷамоа мегарданд. Шиори хукхона ин аст: аз ҳар сар мувофиқи қобиляташ, ба ҳар сар мувофиқи талаботаш. Чола – пола нам некчему. Баста!

* * *

Духтари раис Пирак ва Миракро шинохта буд. Парвонаи Шопур суратбасти воқеаро аз духтар шунида, қаноатманду маккорона лабханд зада буд. Хӯш, Пираки азиз, саги маро шумо куштед, не? Аҳа! Пайомади корро медонед, не? Аҳа! Сари ҷавони худро дар маҳбас, зану кӯдакони худро бесаробон дидан намехоҳед, не? Аҳа! Людмила Павловна, як мушти пар, як мусофири бечора аз ӯҳдаи парастории сад хук намебарояд, не? Аҳа! Ба ӯ як-ду ёвару мададгор мебояд, не? Аҳа! Пас аз ду яке: ё маҳбас, ё хукхона. Баста! Роҳи дигарро ман намебинам, шумо мекбинед, не? Аҳа!

Серавно ман дар ин деҳи тапақдевор намеистам, гуфт Мирак ба Пирак ва борхалтаро ба пушт гирифт ва пайроҳаи пушти хонаашро сарозер шуд. Сарозер шуд, ки дигар ин фарози дилгиру кӯбандаро боло нашавад, худро ба шаҳри азим гирад, дар хонаи барҳаво, ки бӯи тапаку дуд намекунад, кайкҳо намегазанд, бизияд, дар обшанги мрамрӣ оббозӣ кунад ва сар ба синаҳои занҳои норпистон гузошта, бофароғат хоб равад. Дар шаҳри азим аз рӯи шунидаш духтарҳо лав задагӣ. Онҳо села-села гирди фаввораҳо по болои по гузошта ништааанд. Сигор дуд медиҳанд, худро ба оламу одам бепарво вонамуд мекунанд, лек ҳар раҳгузарро бо гӯшаи ҷашм аз филтр мегузаронанд. Ин тур по болои по барои он мешинанд, ки дар пошнаи пояшон нархи ишқи якшабаашон сабт шудагӣ: даҳ сӯм, бист сӯм... сад сӯм. Норасидаву бокирааш сад сӯм! Падумаш сад сӯм! Вай ҳар рӯз сад-дусад сӯм кор хоҳад кард. Баҷаи обутобёфтаи деҳотӣ аз ҳазор

бачаи шахрии чун бўлка – нони меҳӯрдаашон – ковок беҳтару ху-
бтар кор хоҳад кард. Рӯзе сад-дусад кор хоҳад кард ва шабе сар ба
синаи як дӯшизаи садсӯма хоҳад гузошт...

– Фу грез! – вай бо нафрат ба селай духтарони гирди чашма ғун-
шуда нигарист ва бо мӯзай кирзи пояш кӯлмаки ифлосро чунон лағад
зад, ки лою лажан ба сару тани духтарон пош хӯрд. Духтарон кию
чивкунон пош хӯрданд, – Мираки девона! – ғирев бардоштанд аз паси
Мирак, лек ӯ баргашта нимнигоҳе накард. Вай ба сӯи сарнавишти фи-
ребо ва пур аз дӯшизаҳои зебо бебоку устувор гом мебардошт.

Пирак аз рӯи боми коҳдони колхоз бо ҳасрату ҳасад дунболи
дӯсту ҳамдардаш менигарист.

* * *

Луда-Палвон ёвару ҳамсӯҳбат ёфт. Чехраи асабӣ ва хастаи ӯ ак-
нун кушода буд ва гоҳу ногоҳ табассуму ханда аз лабу даҳонаш шу-
нида ва дида мешуд.

Аммо лабу даҳони Пирак ангор баста шуд: шарикӣ ғаму шодияш
Мирак рафта буд, раис ўро бе ресмон ба хукхона баста буд.

Як ҳафта бо Луда-Палвон кор карду як раҳ самимӣ ва аз таҳти
дил хандид, вакте ки Луда-Палвон як хукро Никитаву дигареро Пар-
вона ном бурд.

Ду ҳуки бадфеълу баднафсро Никита ва Парвона ном кардани за-
нак ба Пирак хуш омад. Аммо ба касе дар ин бора ҳарф назад: мабо-
до ба ғӯши Парвонаи аслӣ бирасад, Луда-Палвонро пеш мекунад ва
хукбониро ба гардани ман мениҳад!

Ғизокаши хукҳо шуд Пирак. Мисли хук ҷонвари пурхӯрро надида
буд Пирак. Агар ба ин бадчинсҳо рӯзе бисту чор соат хӯрок диҳӣ,
меҳӯранду сер намешаванд, мегуфт Пирак, агар ҳол чунин аст, ман
баъди ду-се ҳафта аз пою даст мемонам...

Аммо Парвонаи Шопур чун байраки якуми май бо қомати аф-
рохта мегашт. «Дар тамоми заминҳои кишт ҷуворӣ мекорем, дар та-
моми теппаҳои ҳайронмонда хукхона месозем. Дар даҳ сол аз импе-
риализми хунхори Амрико мегузарем. Баста!»

Аввал кори каснодиду ғӯшношунид кард Парвонаи Шопур. Аз
ноҳия муҳаррики барқ оварду хукхонаро ҷароғон кард. «Бигузур
шабу рӯзро фарқ накунанду зудтар бузург шаванд, зиёдтар насл
диҳанд!» Баъд насос оварду обро то тағи фуки хукҳо бурд.

Сармаддеҳиён ба ин тақопӣ раис бо ҳавас ва ҳасад менигари-
станд. «Агар хуқҳои коммунизм ин қадар инояту шафоат бубинанд,
одамхояш дар биҳишт мезистагистанд!»

Аммо чун ҳаво рӯ ба гармӣ овард, мардум бетокат шуданд: бӯи уфунатомези хукҳо ба деҳ зад. Тафси ҳаво рӯз аз рӯз зиёдтар мешуду бӯи уфунат низ. Агар шамолаке аз ҷониби Сумиганҷ вазад, ба хона паноҳ бурдану дару тирезаҳоро бастан низ фоида надошт: аз бӯи бад нафасгир мешудӣ. Мардум ин шамолгардишҳоро «насими ҷонгири коммунизм» меномиданд.

Ҳеч гап не, мегуфт Парвонаи Шопур шикояти мардумро шунида, ба коммунизм ҳамин тур муфту бароҳат расидан мехоҳед? Хестед, ки хоб дидаед. Революция требует жертв. Баста!

* * *

Мардум кам-кам ба бинои боҳашамати деҳ, ки «коммунизмаш» меҳонданд, одат мекарданд. Ба тар-тари муҳаррики барқ, ки шабу рӯз овоз медод, одат мекарданд. Ба ҳаёхую тақопӯи Раиси Баста хӯ гирифта буданд. Аз хукбонии Луда-Палвону ёвараш Пирак ҳазар намекарданд: якеро мусофир, дигареро ҷабрдида шуморида, дар суру маърақаҳо эҳтиромашонро ниғаҳ медоштанд.

Аммо мардум ба «насими коммунизм», ки рӯз аз рӯз уфунаташ меафзуд, одат накардаанд, ки не. Ҳатто чорпоёни ҷойдорӣ дигар дар атрофи Сумиганҷ чаро намекарданд. Аспро ба имтиҳон тозиёна бизанӣ ҳам, ба сӯи «коммунизм» по намебардошт...

Шикоят ба раис беҳуда буд. «Революция требует жертв. Баста!»

Ҳама дар интизории гунге буданд, ки пайомади ин ҳама чӣ мешавад. Ва шуд. Нимашабе ҳамаро бонги «коммунизм месӯзад!» ба по хезонд. Ҳама рӯи бомҳо баромада, шӯълаи азими коммунизмо дидаанд, ҳаёхуй ва шевани Луда-Палвонро шунидаанд, вағғоси ҷонталвосаи Марфа, Ваня, Галя... Никита ва Парвона ба гӯш мерасид...

Аммо касе ба имдод наmeshитофт.

Чунин сангдилии сармаддеҳиёро таърих аз замони Бухоризодаи Габр то бад-ин айём ёд надошт...

НҶШИНА

Зани занон буд Нӯшина.

Яктой замон буд Нӯшина.

Душмани нотавон буд Ёсума.

Ёсума аз хоб меҳест, худро мураттаб месохт: чашмоша сурма, абрӯша усма мекашид, либоси тоза мепӯшид, ба мӯяш гулоб мепошид. Баъд гурс-гурсу чурс-чурс пошназанон ба роҳ меафтод.

Худро кабки дариву сарви сикҳи меангошт Ёсума.

Агар кабки дарӣ ё сарви сикҳи буд, Нӯшина буд, ҳарчанд ҳамёза-кашону лобазанон аз хоб мехест, сару рӯ гурбашӯ мекард, баъд сатилро мегирифтӣ пешу бари хонаро об мезад, чорӯб мегирифтӣ мерӯфт, меҷакид, ки тарҷомаи Ёсума чорӯб мекашаду пул мегирад, ӯ чорӯб мезанаду як тини сиёҳ намегирад.

Фарроши мактаб буд Ёсума. Ҳама занҳо хонашин мансуб мешуданд, коргар буд Ёсума.

Бегона буд, бегонагӣ мекард Ёсума.

Мираки занбора болои занаш ўро зан карда оварда буд, баъд партофта рафта буд. Ба зодгоҳи худ баргаштан намехост Ёсума. Касе надорам – мегуфт Ёсума.

Волидайн вая оқ кардагӣ – бо зарда мегуфт Нӯшина.

Бегоҳ рафтани рӯфтан намехост Ёсума, субҳи барвақт рӯбучинро хуш дошт Ёсума.

Ин бесабаб нест, Нӯшина.

Муаллими барно ва зебо омада. Тоза омада. Зовуш ном дорад. Чунин номро шундаӣ, Нӯшина?

Хоҳари ҷонат Шодмона низ наштида. Ин тарҷома меравад, ҳама синфхоро мешӯяд, баъд ба дафтари Зовуш меояд. Чунон боҳавсала, чунон беаҷала мешӯяду мерӯбад, ки то худӣ Зовуш нарасад, ба ӯ салом надихад, баҳономаро гирифта, ба дарсхона наравад. Он гоҳ ин тарҷома корро анҷом медиҳаду пурсуруро пурғурур бармегардад, гурс-гурсу чурс-чурс пошназанон.

Ту донӣ худо, Шодмона?

Ба номи худо, Нӯшина!

Сари роҳи Ёсума камин гирифт Нӯшина.

Ҳоло даст ба пичаҳои Ёсума мезанад Нӯшина, мӯйҳои гулобафшони ўро як-як меканад Нӯшина, хуни рӯи ғозандуди ўро сари нохунҳои худ чак-чакон мебинад Нӯшина.

Тарҷомае, тарҷома! – дар ҷои исти худ давр мезанад Нӯшина.

Тарҷомае, тарҷома! – меғулладу ҳада мекашад Нӯшина.

Агар сари гулобафшонатро кал накардам, агар пои гурсгурсонатро шал накардам ...

Аз ҳамгашт пайдо мешавад Ёсума.

Забонгир мешавад, ду қадам ба қафо меравад, роҳ фарох мекунад Нӯшина.

Хоҳари ҷон Шодмона, дилам сӯхт ба рӯсабии Ёсума. Сараша ба сангҳо назадам, ғарибнавозӣ кардам, ҳаволаат ба худо гуфтаму рафтаам.

* * *

Борон нарма-нарма, реза-реза меборад, Шодмона.

Дилам меход, ки тире камон шавад. Аз хонаи ман сар занад ва ба мактаб интиҳо ёбад.

Худо ба ман қувват диҳад, муъҷиза намояд, ман сабуку бебоқ рӯи камон гом бардорам. Ҳама ба тамошо бароянд, талабаҳо ҳам бароянд, муаллимҳо ҳам бароянд.

Моту мабхут маро нигаранд.

Фаришта шудааст Нӯшина! – мағал бардоранд бачаҳо.

Дили поку бекина, ки дорад, рӯи пули фалак чун малак мегардад! – ба сӯям рӯймолча афшонанд занҳо.

Ман орому бебоқ ба майдончаи мактаб фуруд оям. Бачаҳо «ура»-занон бо гулу гулдаста пешвоз оянд.

Вай, муаллими нав аз ҳама пеш расад, маро ба оғӯш кашад, аз ду бари рӯям бӯсад, гунаҳои ман лолагун гардад. Вай ба шавқ ояд, дасти маро гирад, ба сӯи хонааш барад ва ба ҳама олам гӯяд: ман ба ин фариштаи олам хонадор мешавам!

Орзу қардан наместонанд, хоҳари чон Шодмона.

Намак дорӣ, Нӯшина? Ба духтари ман пирохани арӯсӣ бибур, Нӯшина. Ду ҷуфт калӯш харидам, якеро бихар, Нӯшина.

Чигилкушо Нӯшина. Марҳами дилҳо Нӯшина.

Шоҳи бадиҳо Ёсума.

Ҳеч хабар дорӣ, Нӯшина, чӣ рӯсиёҳои мекунад Ёсума? Ҳунари таббӯхӣ ба роҳ мондааст Ёсума. Ҳар бегоҳ хӯроқи гарм мебарад Ёсума. Аз роҳи шикам ба дили Зовуш роҳ ёфтанист Ёсума.

Шармандагӣ аз ин зиёд мешавад, Нӯшина?!

Домодхоро як-як аз пеши чашмат мебарад Ёсума. Ту мемониву сари сахтат, Нӯшина.

Таббӯхиро фақат медонад Ёсума? Аммо шарму ҳаё дорад Нӯшина. Аз дӯсту аз душман ибод дорад Нӯшина. Дасти гиро ва ақли расо дорад, чашми бино, гӯши шунаво дорад Нӯшина. Кӯри худост, бешарму беҳаёст Ёсума.

Ғарибнавозӣ бас мегӯям, хоҳари чон Шодмона!

* * *

Ба арӯсӣ омода буд Ёсума.

Кулли деҳ ҳавоҳои Ёсума.

Гӯшвораҳои ман сазовори ту, Ёсума. Аз сарандози ман рӯ нагардон, Ёсума. Тангаҳои соли дароз ғун қардаам насиби сарчоши ту будаанд, Ёсума!

Касе ҳаводори ту нест, Нӯшина. Пирдухтар мирӣ ҳам, касеро кор нест, Нӯшина. Ин домодро ҳам, ки аз даст додӣ, дигар рӯи гарму би-стари нармро намебинӣ, Нӯшина. Ҳанӯз ки дер нашуда, бархез, Нӯшина!

Аз ҷой меҳезад, табарро мегирад Нӯшина. Сари Ёсумаро бо табар хоҳад бурид Нӯшина.

Кучо мерӣ шитобон, Нӯшина?

Хонаи аҷалрасидаи Ёсума.

Дар деҳи мо Ёсума ном зане нест, Нӯшина.

Хоҳари ҷони ман Шодмона ҳам нест мегӯӣ?

Ёсумаву Шодмонаро дар ҳаёли худ сохтай, Нӯшина! Баргарду хона рав, Нӯшина.

Пас нестанд Ёсумаву Шодмона?!

Табарро мепартояд, коҳ-коҳ меҳандад, арғушт меравад Нӯшина.

Девонаи худост Нӯшина.

Аз ҳама ҷудост Нӯшина.

Ва ҳамеша бо мост Нӯшина.

БАБРАКИ ЛҶҶҲ

Бабраки ЛҶҶҲ ба аспӣ сиёҳмушкини амаки Сардор, падари Холдори Чилдурӯғ дил бохта буд. Дардманд буд сарсаҳт! Ҷавонмард ба нозанин дил бозад, ин савдой ба аспҳо дил мебохт, ангор ўро чун дигарон аз сандуқи момо не, аз охури аспҳо ёфта бошанд. Ишқи зан, худӣ занро ба як тини сиёҳ қадр намекард. «Вафодориро аз асп би-ёмӯзед, занро бо рӯи рангину дили сангинаш раҳо созед! Ҷавонмард ҳамонест, ки суҳанро зин занад, аспро зин занад, занро зин занад!

Мабодо кас аз зан меҳр ҷӯяд,

Ки дар шӯрабиёбон гул нарӯяд!»

Ба аспе дил, ки бохт, сингори ҷиннӣ мешуд бадбаҳт. Барои ба асп соҳиб шудан омода буд модарашро ба гарав монад, падарашро аз гӯр берун кашад, хоҳарашро ба таковар иваз кунад. Ҷунуни марди аз аспӣ обии кӯли Кахрабо насл гирифта пеши ҷунуни Бабраки ЛҶҶҲ ҳеҷ буд.

Дар бузқашӣ яктои олам буд. Сад шукр худоро ки сармаддеҳӣ набуд қаллоб.

Касеро ақлу қавлу ҳам вафо нест,

Яқин дон, ў зи Сармаддеҳӣ мо нест.

Аммо пайванди хешӣ дошт. Хоҳараш ҳамсари Холи Девзӯри мо буд. Рӯи майдон, ки меомад, сармаддеҳиён ҳавохоҳи ӯ мешуданд. Ба ҳар реб додани аспаш, ба ҳар ҳунар намудани ҳудаш ғиреву ҳаёху мезаданд, зафари ўро зафари худ, шикасти ўро шикасти худ меҳисобиданд.

Ба сиёҳмушкини амаки Сардор дил бохту роҳи байни деҳашон ва деҳамонро охурча кард. Як рӯз омад, ду рӯз омад, се рӯз омад... ҳеч савдояш бо соҳиби асп напухт. Амаки Сардор ду поро дар як мӯза хаста буд, ки намефурӯшам, Бабрак аз сад роҳ сар зада, ҳама ёру ошноҳояшро восита карда буд, ки мефурӯшӣ. Окибат хирагии Бабрак ба дили амаки Сардор заду зансеталоқ хӯрд, ки то зинда аст, сиёҳмушкинро намефурӯшад, агар мурд, ихтиёри писаронаш.

Бабаки Лӯлӣ гӯё дасту дил шусту рафт...

Як моҳ касе ўро на дар деҳи мо дид, на дар деҳи ҳудаш.

Баъди як моҳ ӯ пайдо шуду сиёҳмушкин ғайб зад.

Асп дар тавила баста буд, дари тавила баста буд, дари ҳавлӣ ҳам баста буд. Субҳ дари ҳавлӣ баста буд, дари тавила баста буд, аммо аспи дар сутун баста набуд, ангор гунчишк шуда, аз равзана раста буд.

Амаки Сардор аз Бабрак гумонбар шуд. Дар ин обрав говчигари дигар набуд, қаллобу чаптаст ҳам. Каси дигар ба ҷои амаки Сардор буда буд, бешак ҳамин гумонро зада буд.

Аспбоз набуд амаки Сардор, лек сиёҳмушкинро аз қуррагӣ тарбият карда буд, ба ин якрони хушсурату бофаҳм дил баста буд. Сиёҳмушкин асп набуд барояш, дӯст буд. Субҳ аспро наёфта, чун мурғи болшикаста, ҳайрону ғазбон рӯи бом ништа буд. Намедонист чӣ бикунад, сари сангини худ ба кадом дар бизанад.

Ҳама дарҳои ҷаҳон баста ба ӯ,

Ғайр аз ин ғамкада, к-ин ҳам бедар.

Ниҳоят натиҷа гирифт, ки назди Бабрак биравад.

Бабрак ҳикояти амаки Сардорро шунида, даст ба сар кӯфт, ҳай дарег, ҳай дарег... сад раҳ «ҳай дарег» гуфт. Сипас афзуд, ки чунин аспи ҷонона, чунин таковари шоҳона бе ному нишон гум намешавад, яқину мубин аст, ки рӯзе не, рӯзе аз худ дарак медиҳад.

Сода набуд амаки Сардор, ки ба афсӯс хӯрдану тасалло додани қаллобе чун Бабрак бовар кунад. Аз ӯ узр хосту тавилашро кофт, аз ҳамсоя ва хешони Бабрак низ маъзарат пурсиду ба оғилҳояшон сар халонд. Аз сиёҳмушкини ӯ дар ин деҳ на ном буду на нишон. Но-

умед ба деҳ баргашт, аспи ҳамсолашро ба орият гирифта, ба тафҳхуси кӯху дараҳои дуру наздик пардохт, бенатича.

* * *

Дузди машҳури Агмаддара – Ноёбшо вақте амаки Сардор дар кӯху пушта сиёҳмушкини худро мечуст, дар деги чорпудӣ об мечӯшонд, то сиёҳмушкини бо ҳамдастии Бабраки Лӯлӣ дуздидашро «оббозӣ» доронад. Ин усули деринаву озмудаи ӯ буд.

Аспро дар чордевори танге тахтабанд мекард, баъд оби доғро аз сатил ба сару тани асп мерехт, чандон мерехт, ки мӯй аз пӯст ҷудо мешуд, – ҳай даҳшатнок мешуд асп! – баъд аспро ду-се моҳ дар оғили торик нигоҳ медошт, то мӯи тоза сабзонад. Ранги мӯи асп билкул дигар мегашт: сиёҳмушкин саманд ё хинг мешуд, хинг сиёҳмушкин ё куранг мегашт...

Баҳори соли дигар Ноёбшои агмаддарӣ барои фурӯхтан куранги кашангеро ба Сармаддеҳ овард. Курангро дидан баробар дили Сардори сармаддеҳӣ таҳ нишаст: рехти тану гардан, ёлу дум, сару гӯш, пову даст нухаи сиёҳмушкини ӯ буд. Гом задан, шиҳа кашидан, резачорпо давидани куранг кандаи гому даву шиҳаи сиёҳмушкин буд. Ангори курангу сиёҳмушкин аз як шикам бо ду ранг берун омада буданд.

Хабари куранги фурӯширо писари хурдии амаки Сардор – Холдор овард. Ҳамон Холдор, ки баъдҳо бо лақаби Чилдурӯғ дар ин обрав ном баровард.

– Ҳай, дадо, бинӣ-набинӣ, сиёҳмушкин! Маро дидан замон шиҳа кашид, чароғпоя шуд, савораро ба зер афканда, сӯи ман тохтан хост. Аммо мардак намонд... Мардаки бадҳайбати чашмош хунин!

Амаки Сардор, ки ба воҳимаву муболиғаҳои писараш хӯ мегирифт ва гоҳе аз онҳо хушаш меомад, табассуме карду барои дидани «нухаи сиёҳмушкин» ба майдони Ҳампастӣ фурумад. Ва курангро диду дилаш таҳ нишаст.

Аммо ҳар чӣ ҳам нагӯӣ, куранг-куранг асту сиёҳмушкин – сиёҳмушкин. Дареғи сиёҳмушкин! Нонаш ҳалол бод касеро ки чунин курангро тарбият кардааст ва насиб кунад ба харидори он. Аз чунин ҷонвар роҳат мебинӣ, умри дароз меёбӣ. Ва амаки Сардор ҳатто нархи аспро напурсида – «чунин асп бебаҳост!» – ба хона баргашт.

Ин дам мудири дабистони Сармаддеҳ, муаллим Озар бо Ноёбшои агмаддарӣ саргарми сӯҳбат буд.

– Додар меғӯям, о магар дар Агмаддара харидоре ёфт нашуд, ки ин нозанинро ба ин қадар роҳи дур гирифта овардӣ?

– Харидор ба ҳар тори мӯяш буд, бародар, лекин ҳамин ватанҳои шуморо бубинам гуфта, мазорҳояшро як зиёрат бикунам гуфта, омадам.

– Нияти хайр, додар ...хуб, ватанҳои моро чӣ тур ёфтӣ?

– Айни Агмаддара, кӯҳистон, обшорон. Мо аслан ҳаминҷой. Аҷдоди мо аз ҳамин мулкҳои шумо рафтагӣ. Деҳи моро муҳочир карданд ба дашт, ман дар деҳ мондам бо чанд хешу ошно.

– Ин тур бошад, додар, аспро бигир, хонаи мо равем, як пиёла чой бинӯшему як лукма нон бихӯрем ва ёру ошно бишавем. Харидор молро меёбад.

– Ҷонам қурбони ёру ошно.

Бегоҳ дар деҳ овоза шуд, ки курангро Бабраки Лӯли ба панҷ ҳазор рубли хурушёвӣ харидааст. Ба ин нарх дар ин обрав касе то бад-ин рӯз аспе нахарида буд.

Ноёбшои агмаддарӣ ду рӯз дар хонаи муаллим Озар меҳмон шуду ба ватани худ баргашт. Рӯзи ба ватан баргаштани ӯ аспе аз поёноби Кафкрӯд гум гашт. Аммо гум шудани аспро бо рафтани ӯ касе алоқаманд намедонист, зеро бе омаду рафти Ноёбшо низ сола ду-се асп ғайб мезад.

*Дар ин рӯзгорон, ки шум асту наҳс,
Ду-се асп шуд гум, чӣ ҷое ба баҳс.*

Чун мавсими суру бузкашӣ расид, дар забони мардум Ҷафат номи Бабраку куранги ӯ буд. Ҳар чӣ буд-набуд, дар бузкашӣ яқтои олам буд қаллоб. Ба ҳар давра, ки асп меронд, тамошогарон яқин доштанд, ки маслуҳи бузро ӯ мегираду ба марра мебарад. Рӯи майдон пайдо, ки мегашт, сармаддеҳиён ғиреву ҳаёҳуӣ мезаданд, ҳар чӣ ҳам нағӯӣ, пайванди хешӣ дошт ба мо сарсаҳт. Ҳай ҳунарнамоӣ мекард Бабрак, ангор курангро барои ӯву ўро барои куранг офарида бошанд.

Ана баъд дар Сармаддеҳ сури хатна барпо шуд.

Сургар ҷовандозони дуру наздикро даъват карда буд. Мукофоти асосӣ уштур буд. Аз ин рӯ ба Сармаддеҳ ҳам даъватшудагон омада буданду ҳам овозаи уштурро шунидагон.

Бузкашӣ сар шуд. Ҳай ҳунарнамоӣ кард Бабрак. Куранг ҳам шохӣ аспҳо буд. Тохти сабуку тӯдаро чун моҳӣ обро дарида гузаштанхош, чун бод ба чапу ба рост тоб хӯрда, таъкибгаронро реб доданхош мардумро девона мекард.

– Як борак ба ҳамин асп савор шуда, баъд мемурдам, беармон ме-рафтам, – мегуфт бобои Сорбон, ки дар ҷавонӣ паҳлавони номдоре буд.

– Ба ману ту акнун фақат маркаби чӯбин мезебад, – неш мезад ўро ҳамгулу рақибӣ деринаш бобои Мехрон.

– Агар сиёҳмушқини Сардор гум намешуд, ҳамин тур рахше мешуд, – муаллим Озар ҳӯи ин дуру ки нағз медонист, суханро ба дигар маҷро кашид.

– Ба ин шаке нест, – баробар розӣ шуданд мӯйсафедон. Ва баногоҳ ҳама тамошогарон ба по хестанд. Мӯйсафедон, ки саргарми сӯхбат буданд, «чӣ шуду чӣ монд» гӯён ба атроф нигаристанд.

– Бабракро забартанги аспаш сушт шуд магар, ки аз рӯи асп парид, – хабар дод ҷавонаке.

Ҳароина Бабраки Лӯлӣ дар ёна меҳобиду куранги бесавор, зин зери шикам чоргома фарозро боло мешуд.

Чанд савор ба кӯмаки Бабрак шитофтанду чанд савори дигар ба-рои даст гирифтани паси куранг асп тозонданд.

– Акнун курангро аз Агмаддара меёбӣ! – хитобид кадоме ва гӯё фикри ҳамаро мегуфт.

Аммо куранг рост ба сӯи деҳ тохт, ба ҳавлии амаки Сардор расид ва дари тавиларо воз дида, дохили он шуд.

Вафодориро аз асп биёмӯз! Рост мегуфт Бабраки қаллоб.

Ҳамаро яқин гашт, ки ин ҳамон сиёҳмушқин аст. Аммо чӣ тур ранг бадал карда буд, барои ҳама ғайр аз Бабраки Лӯлӣ ва Ноёбшои агмаддарӣ муаммо буд.

*Пурмуаммову муаммой, ҷаҳон,
Фош гардад ину ҳам он як замон.*

КАРОМОТИ МУЛЛО БУХОРИЗОДА

Аз замони Бухоризодаи мӯбад то даврони Бухоризодаи кунунӣ чӣ қиссаву ривоятҳои зиёде аз ин сулолаи муътабар гуфтаанду мегӯянд. Ҷадди ҷаҳоруми Бухоризодаи кунунӣ, мегӯянд, аз илми кашмир бо-хабар будаанд, бо қароматҳои ҳудӯдодашон метавонистаанд дар як турфатулайи худро ба қуллайи Шоданзо ё ягон макони дигар биги-ранд. Суфу дами ҷадди сеюмашон чунон пуртаъсир буда, ки дар Сармаддеҳ нишаста, дуо хонда, беморро дар деҳи ҳамсоя ба по рост мекардаанд. Дар бораи падари муборакашон беш аз ҳама ривояту қиссахост. Зеро ханӯз солорони деҳ ҳама Бухоризодаи Аввалро ёд доштанд. Аммо чун дар бораи ун ҳазрат сухан мекарданд, биму харосе дар авзояшон мушоҳида мешуд. Раҳматӣ ғайр аз илмҳои

шаръӣ аз илмҳои ғайришаръӣ низ хуб бохабар будаанд. Гарму хунук мекардаанд, роҳи пешоби душманонро мебастанд, кӯрхат менавиштаанд... хулласи калом, қорхое мекардаанд, ки на аз роҳи яздон буданаш маълум буду на аз роҳи шайтон. Қиссаи зангириашонро шояд дар ин обрав каси нашунида намонда бошад. Ҳазрат пас аз хатми мадрасаи динӣ ба деҳ меоянд ва хешу табор дар фикри хонадоркунии эшон меафтанд. Аммо ҳазрат ун айём ба чӣ коре ба як деҳи болооби Сармаддара мераванд ва сари сарчашма духтареро мебинанду волаву шайдо мешаванд, дигар дар бораи ягон духтар шунидану ҳарфе задан намехоҳанд. Аммо аҳли он деҳ ҳеч гоҳ ба Сармаддеҳ духтар надода буданд, сармаддеҳиён низ ёд надоштанд, ки дар ягон даври замон арӯсе ба ун деҳ дода бошанд. Ҳар чӣ ҳам бошад, Бухоризода сахл одам набуданд, ки хостгорхояшон ноумед баргарданд, ҳар кас бояд ифтихор бикунанд, ки бо чунин бузургзода хеш мешавад. Лек чӣ мегӯед, ки миёнаравҳо ҳайрону гаранг баргаштанд. На духтар мехост, ки ҳазратро ба сарбонӣ бипазирад, на волидайнаш мехостанд, ки аз хешии Бухоризода ифтихор бикунанд. Ба як раҳ рафтан соҳиби духтар ба шоҳ ҳам розигӣ намедихад, худро дилбардорӣ доданд Бухоризода ва хостгорхоро бори дигар роҳии он деҳ карданд... Вақте ки бори савум ҳам ҷаҳдгарон ноумед баргаштанд, ин ба иззати нафси ҳазрат хеле саҳт расидааст. Ду-се рӯз дар мувоқибату тафаккур гузаронида, рӯзи ҷаҳорум барвақт аз хоб хестаанду таҳорат кардаанд, дарро ба рӯи оламиён баста, ҷаҳор-панҷ китобро пеши худ гузошта, ба дуо хондану ба ҳар сӯ дамидан оғозидаанд... Ҳолдонҳо баъд мегуфтанд, ки аз дуохониву ба чор сӯ дамиданҳо ҳазрат арақшор шудаанд, либосҳои танро бадар овардаанд, бо сари бараҳна ва як пирохани шабпӯш мондаанду бас... Дар ун субҳ духтар баногоҳ беқарор шудааст, ҷои нишаст ба худ пайдо намекардааст, дар дилаш ҷунон оташе афтодааст, ки агар ҳама барфҳои қуллаи Шеданзоро рӯяш афканӣ, тафсаш паст намешудааст... билохир сарлучу пойлуч аз деҳ бадар омада, ҷониби Сармаддеҳ сарнишеб шудааст...

Қариби говгум духтар худро ба хонаи ҳазрат расонидааст ва дигар боре ҳам ёди деҳашон накардааст...

Ба шумо дурӯғу ба халқи олам рост, модари Бухоризодаи кунунӣ ҳамон духтари маъруфа буд, ки ҳоло худо раҳматаш бикунанд, дар пуштаи Мардони Мард ба хоби ноз рафтаасту ҳеч қаромате ғайр аз сури Исрофил бедораш намекунад.

Бухоризодаи кунунӣ дар ҳавои шӯҳрату овозаи қароматҳои аҷдо-ди пуршарафи худ ба ғайрият пардохтанд ва сафи ихлосмандона-

шон рӯз ба рӯз пурра мешуду коста намешуд. Ва рӯзе Нӯшинаи париири васвосшударо хонданд ва аз зарби даму суфашон ду пӯстаки кафшкан қоим гашта ба ҳам дарафтоданд, дигар дар ин обрав нафаре набуд, ки ҳатто дар ҳаёл ба қудрату эҷози худододи эшон шак орад. Ҳамин тур шояд то ба охир марафт ва шумори муридони ҳазрат бешумор мешуд, агар ба деҳ атеисти суп-сурх, Барзу писари муаллим Озар, мудирӣ дабистони Сармаддеҳ пас аз дифои рисолаи илмӣ бо номи «Хурофот, нақши он дар дар зиндагии мардуми Сармаддара» намеомад.

Муаллим Озар ва мулло Бухоризода ҳамсоя буданд. Шояд мулло Бухоризода аз муаллим Озар ва муаллим Озар аз мулло Бухоризода бехтар ҳамсояро орзу намекарданд. Дар кӯхистони камзамин кам воқеъ мешавад, ки ду ҳамсоя ақаллан боре баланду паст наомада бошанд. Аммо ин ду ҳамсоя ягонаи вақт буданд, ки бояд ба «Китоби рекордҳо»-и Ҳиннес дохил мегаштанд.

Аммо чун Барзуи Озарпур ба деҳ омад, на танҳо ба қароматҳои мулло Бухоризода, бал ба таъсири даму суфашон низ шак овард, ҳазрат ҳароина бегоҳат шуданд. Барои мулло Бухоризода як нафар, ҳарчанд ӯ атеисти суп-сурх бошад ҳам, наметавонист масъалае эҷод бикунад. Аммо вучуди як нафар шаккокро низ таҳаммул наметавонистанд бикунанд. «Агар аз мардум этикодашонро бигирӣ, мардум ранги ҳайвон мешаванд, – меғуфтанд Бухоризода, – ман дар байни ҳайвонҳо зистан намеҳоҳам!»

Қисса кӯтоҳ, Бухоризодаро мароми муътадили зиндагии худӯрашон ҳалалпазир гашта, офтоби пуртаҷаллии шӯҳрати худашон ва ниёкони бошарафашон ҳавфи костан пайдо кард. Гузашта аз ин, ҳазрат наметавонистанд дар қаноре нишаста, қавлони бодӣ ҳазонро дар гулистони ҳамешабахори бо арақи қабин ва мувоқибаву мутолиаи шабҳои тӯлонӣ ободу муаттар сохташон тамошоғар бошанд.

Ҳар чӣ ҳам нағӯӣ, ҳазрат Мӯсо а.с. набуданд, ки асои худро аждаҳо бисозанд. Исо а.с. набуданд, ки мурдари зинда бигардонанд, ҳатто Сулаймон а.с. набуданд, ки бо лашкари деу парӣён ягон муъҷиза ба по қарда, қудрати худовандиро бо ин банди шаккоку осӣ намоянд ва бо ҳамин ба фаъолият вучуди як Сомии навпайдо нуқтаи таммат гузоранд, сармаддеҳиро аз сарнавишти қавми Луту Самуду Нӯх дур бидоранд.

Бухоризода ҳикмат аз рафтори нобиноён бардошта буданд, то асо назананд, по намегузоштанд. Мушоҳида карданд, ки Барзуи Озарпурро одати ҳамаи рӯза аст бираваду тухмхоро аз зери мурғҳо ҳар субҳ қамъ орад, барои худ ҳоғина бипазад...

Ба шумо дурӯғу ба халки олам рост, мурғҳо чанд рӯз баъд тухмҳое мегузоштанд, ки рӯяшон нақшҳои аҷиб доштанд. Аввал нақшҳо он қадар равшан набуданд, баъдан шакли ҳарфҳои ноҳоноро гирифтанд, билохир як рӯзи равшан мурғҳо тухме ба бор оварданд, ки рӯи пӯташон сартаъбири ҳама таъбирҳо, калиди ҳама муаммоҳо – ибороти қудсии «Ло илоҳа иллаллоҳ» бо ҳуруфи мусхафӣ сабт буд.

Чаҳор тухм чун чаҳор муъҷизаи каснадиду ғушношунид аз даст ба даст ҳама деҳро давр зад, аз кӯдаки гаҳвора то пири садсола ҳама онро як раҳ диданду шукри худо гуфтанд, аз деҳоти ҳамсоя ҳар кӣ имкон дошт, омаду диду шукр гуфт, касе ба қаромати илоҳиро бо чашми сар диданаш шубҳа накард, магар Барзуи Абӯҷаҳлмазҳаб. Вай тухмҳоро чун Павлов мағзи сари сағҳоро бо пурбин дид, бо заррабин дид ва чун Архимед «эврика!» гӯён нидо кард. Дар деҳ касе набуд бидонад, ки ин нидо чӣ маъно дорад, ҳатто мулло Бухоризода бо ҳама заковату фаросате доштанд, аз шарҳи ин калимаи булаҷаб, ки на дар «Ғиёс-ул-лугот» буду на дар «Бурҳон», оқиз монданд. Ҳарчанд ҳама хоҳиш доштанд, ин тухмҳои малакутиро дар хонаи худ нигоҳдоранду чун гавҳараки чашм ҳифз намоянд, Барзу онҳоро ба касе надод, ба қутти андохта ба шаҳр рафта, дар таҳлилгоҳ бо онҳо чӣ коре кардани буд.

Аммо қудрати илоҳиро бубинед, ки чун Барзу чунин ғарази лодинӣ ба дил роҳ дод, ҳуруфи масхафӣ аз рӯи пӯстҳо ғайб заданд ва тухмҳо дар ҳамун сурате буданд, ки мурғи нахустин онро гузошта буд. Аз ун хотир чунин қатъӣ мегӯям, ки масъалаи «Худованд аввал тухмро офарид ё мурғро» дар Сармаддеҳ тавассути бобои Баҳроми ҳамадон ҳалли қотеъи худро ёфта буд. Эшон фармуданд, ки аввал мурғро офарид, мурғ тухм ба бор овард, мурғ курк шуд, рӯи тухмҳо нишаст, муддате гузашт, чӯчаҳо аз тухм берун омаданд, агар акси ҳол мебуд, гуфтанд эшон, аз тухм чӯча бар намеомад... Аз ин рӯ ҳазрати Нӯҳ (а) ба киштии худ мурғҳоро гирифтанд, на тухмҳоро!

Ҳар каси дигар мебуд, агар ғабр ҳам мебуд, муъҷизаи мазкурро дида, мусалмон мешуд, агар дар роҳи имон дудила мебуд, имонаш қавӣ мегашт, аммо Барзуи Озарпур ангор ҳеҷ муъҷизае надида буд, ангор мурғҳои олам на як бору ду бор чунин қароматҳо аз худ ба зухур оварда буданд.

Чил рӯз аз ин воқеа сипарӣ шуд ва инсон як махлуқи фаромӯшхотир аст, ки баъди чил рӯз пеш аз ҳама некиву қароматҳои дидаашро фаромӯш мекунад, танҳо бадиву хори дидаашро то лаби ғӯр дар хотир нигоҳ медорад, гӯё аз онҳо дар роҳи пули сирот лангарчӯб ме-сохта бошад. Ҳатто онҳое ки тухмҳои қудсиро дар даст дошта бу-

данд, ламс карда буданд, холо анику дақиқ гуфта наметавонистанд, ки рӯи он чизе навишта буд ё на.

Бухоризода, ки гармиву сардии ҳаводиси зиндагиро дида буданд, шириниву талхии онро чашида буданд, гуё пешомадеро дар чунин сурат чашмдор буданд, ки ҳеч бетоқатӣ аз худ зоҳир накарданд. Гузашта аз ин, хеле орому бепарво пас аз намози ҷумъа ба ҳозирон эълон доштанд, ки хоб дидаанд, ки қиблагоҳи раҳматиашон пайдо шудаанд, пирохани дебои хушдӯхт дар тан доштаанд ва нури илоҳӣ аз рухсорашон шаъшаъа мезадааст. Ба фарзанди худ гуфтаанд, ки ҳафтаи оянда шабзиндадорӣ кунад, нимашаб фариштае бо болҳои оташин аз осмони Сармаддеҳ мегузарад ва ҳар кӣ онро бубинад, хуштолеъ мешавад. Ин суханҳои пуррамзро гуфта, раҳматӣ ғайб задаанд ва Бухоризода аз хоб бедор гашта, таҳорат карда, ба хотири шодравон дуову фотиҳа хондаанд. Хулласи калом, гуфтанд ҳазрат ман ин ҳамаро ба ин хотир мегӯям, ки ҳар яки шумо аз фардои худ андешанок аст, бошад, ки инояте ё ҳидояте ба ӯ бирасад, шаби панҷшанбе – шаби мурод хоҳад буд.

Ин суханҳоро гуфта, ҳазрат аз масҷид берун омаданд ва ҳозирон то хеле лолу мабхут монданд, баъд хомӯшу андешаманд паси аъмоли худ шуданд. Соате пас ҳама аҳли деҳ бо як ҳаячону шавқ ин пешгӯиро байни худ муҳокима мекарданд, аксар шубҳае надоштанд, бегоҳи ҷумъа шоҳиди муъҷизае хоҳанд шуд, ки худованд насиби ҳар кас намегардонад. Буданд ду-се нафар, ки чун шоири нобино Башор ибни Бурд то «ба чашми сар набинанд», бовар намекарданд, танҳо як нафар буд, ки ба вукӯъ пайвастанӣ чунин як муъҷизаро аз нигоҳи илме ки омӯхта буд, аслан имконпазир намешумурд.

Ҳар қадар ки рӯзи мурод наздик меомад, ҳаяҷони мардум меафзуд, муридони ҳазрат ин хушхабарро шунида, аз дуру наздик меомаданд. Сармаддеҳ аз замони Бухоризодаи Ғабр то даврони Бухоризодаи кунунӣ чунин ҳангомаро ёд надошт. Ҳама деҳ рӯфтаву обзадаву оинбаста буд, рӯи ҳама бомҳо намад густурда, пӯстаку кӯрпача андохта буданд.

Ба шумо дурӯғу ба халқи олам рост, соати дувоздаҳу сӣ дақиқа муъҷизае бо амри парвардигори азиз ва чалил эҷод гашт, ки ҳар шоҳиде ки буд, аз ҳафтсола то ҳафтодсола онро баъд бе ҳаячону оби чашм накл карда наметавонист.

Фариштаи оташболе аз бағали кӯҳи Шеданзо боло шуд, шаб тираву беситора буд, ангор як лахт оташи азим дар ҳаво бол мезад, сардои бол заданашро ҳама мешуниданд, баъзеҳо нидои ғариберо низ аз ӯ шунида буданд, осмони деҳро убул кард, ба бағали барфпӯши Ша-

нобурз расида, ғайб зад. Нидои такбиру калимаи шаҳодат дехро ба ларза даровард. Ба шукронаи ин каромат се рӯз дар Сармаддеҳу деҳи атроф сур барпо карданду худой.

Пас аз ин Барзуи Озарпур низ ба даҳон об гирифт, касе дигар аз ӯ даъвои атеистӣ нашунид, аз атеизм даст кашиду ба илми таърих дода шуд ва мулло Бухоризода охи сабуки фараҳмандона кашиданд, на аз ин хотир, ки таърихро сабақҳо зиёд аст, балки яқин буд минбаъд ҳам дар байни одамҳо зиндагӣ мекунанд, на ҳайвонҳо.

Аз ин воқеа солҳои зиёде сипарӣ шуд. Шоҳе буд, чувориву хукбачаҳоро дӯст медошт, маъзул карданд, дигаре омад, ки чамъовариҳои мошинҳои гуногунтағаро хуш дошт – дар замони ӯ мутеъон хуш рӯзгоре доштанду мушрикони дар зиндон бад аҳволе, мурд, ду дигар омаданду зуд мурданд, ҷавонтаре шоҳ шуд, ҳамаро озодии имону вичдон дод, бозсозиву ошкорбаёнӣ гӯён ҳарачу марачи зиёде ғҷод намуд.

Дар ҳамин айём буд, ки гузорам ба Сармаддеҳ афтод. Одатам ҳамин буд, ки қабл аз ҳама фотиҳаи гузаштагонро меҳондаму баъд зиёрати мӯйсафедонро мекардам. Як раҳ ба хонаи Бухоризода, ки пири барҷомонда шуда буданд, низ сар халондам. Ҳазрат хеле шод шуданд. Аз гузаштаи дуру наздик сӯҳбат кардем. Ман аз тухмҳои қудсиву фариштаи оташинбол ёд кардам. Ҳазрат тасбеҳи муборакашонро чархонданду табассум карданд.

Каромату муъҷиза ба анбиё раво буда, бо амри борӣ амалӣ гаштааст, чун «ло набию баъдӣ» шуда, мо инсонҳои ҳокӣ чӣ ҳам метавонем бикунем, – ҳазрат боз як раҳ тасбеҳи муборакашонро чархонданд ва идома доданд, – ман он корҳоро ба хотири авомфиребӣ накардам, атеизмро бо силоҳаш кӯрхат додам. Атеизм чун илм аз пайдоиш то ба имрӯз ба инсоният ҳеч манфиате наовард ва байни илмҳо бо ин хосият ягона аст. Агар афюне ҳаст, пас ҳамин илм аст, на дин, ки ҳамеша марҳам буда. Худат беҳтар медонӣ, хочати шарҳу исбот намебинам.

Як сайёҳи олмонӣ ба ивази чумчаи урфие ки тӯҳфа кардам, худнависе дод, ки навиштааш соате пас нест мешуд. Фариштаи оташинбол каргаси болшикастае буд аз тири кадом сайёд, ки ба ҳотаи мо афтода буд. Болаш табобат кардам ва он шаб латтакӯҳнаи нафтолу-даро бо ресмони тар ба пояш баста, аз домани Шеданзо сар додам...

Ҳазрат муғамбирона ба ман нигаристанд. Нигоҳашон чун нигоҳи Исо ба Яҳудо буд. Мефурӯшӣ ба сӣ тангаи нукраи румӣ? Ман сар поин андохтам, зеро медонистам, ки як рӯз не, як рӯз муфт мефурӯшам. Солноманависи Сармаддеҳ, ки шудӣ, аз ин роҳи гурез нест.

ЧАШМЗАХМ

Чизе фикр кардан мебоист! Чӣ? Касе намедонист.

Харсанг истода буд хаймамоно. Калони калон, панҷ-шаш кас дастбадаст бигиранд ҳам, гирди он чанбар гирифта наметавони-станд.

Динамит набуд, ки тарконӣ. Динамит буд – дар Сармаддеҳ набуд. Фармони Мурод набуд, ки тарсонӣ. Фармони Мурод буд – дар Сармаддеҳ набуд. Ба шаҳр рафта буд. Кай омаданаш маълум набуд.

Ҳар сол як моҳ-ду моҳ мерафт хонаи писараш. Баъд меомаду қис-саҳо мекард. Дуруғу рости бисёр.

Фармони Мурод ба шаҳр мерафту мардум охи сабук мекашиданд, ки ана, худоро шукр, як моҳ-ду моҳ аз Туфанги Думила эмин хоҳанд буд. Ба гардани гову бузу барраҳо, набераву абераҳо ба қавли Хол-дори Чилдуруғ «тӯморҳои якпудии» мулло Бухоризодаро, ки «чашм-паномашон» мегуфт, нахоҳанд овехт. Кампири Осуда низ испанду хаши чорраҳо, пораи пайтобаҳои бӯини Дамдорро дар миҷмари бобой дуд дода-дуд дода, кӯча ба кӯчаи деҳ намегардад, то аз захми чаш-мони Дамдор деҳро дар хати мандал гирад.

Шояд ба сармаддеҳиён ҳар чӣ гӯӣ, бовар бикунанд, аммо ба онҳо гӯӣ, ки як рӯз не, як рӯз ба «думилаи» Фармони Мурод зор меша-ванд, ба вожгуна гаштан ё бодия шудани кӯҳи Шанобурз бовар ме-карданду ба ин бовар намекарданд.

Аммо чӣ мегӯед, ки ҳамин тур ҳам шуд.

Аз шӯҳихот гардам, фалак!

Чунин фикрҳо факат дар сари пурмағзу дили бетоқати мулло Бу-хоризода чамъ мешуд.

Рӯи бом менишастанду тасбеҳи муборакашонро чархонда-чархонда нақша мекашиданд: ин тур кунӣ – он тур хоҳад шуд, он тур кунӣ – ин тур хоҳад шуд. Ана, бигирем ин зови Карафсаи рӯбарӯи чашмамонро. Либ-луч хору регистон. Дилро ғам мегирад, агар ба он нигарӣ: на бутта, на дарахт. Рӯбарӯи чашмамон. Агар дуртар мебуд, дарди бахайр мебуд – таҳаммул метавон кард, аммо дар қафаси си-наи Шанобурз. Шанобурз шоҳи кӯҳхост. Ба сари сапедаш, ба ёлаву пуштаҳои сарсабзаш менигарӣ – чашм нур мегирад, ба синаи харобу урёнаш менигарӣ – дилро ғам.

Шераки Хол ғур-ғур мекунад:

– Синаашро, ки канда намешавад?

Холдори Чилдуруғ бо андӯх сар мечунбонад:

– Андова ҳам.

Мулло Бухоризода ороманд бо салобати ҳамешагиашон:

– Аммо чарроҳӣ метавон кард.

Яздони Орзу дар банди орзуст:

– Мулло даму суф кунанд, ба кӯҳ даманд, мардум аз хоб хезанду бинанд: зов несту роғ, роғ несту боғ.

Мулло ба сӯи ӯ нимнигоҳе намеафкананд.

– Чарроҳӣ мебояд: аз чашмаи Нӯшин то ба зов ҷӯй мебояд канд. Ман нақшаашро кашидаам, ана ин тур.

Бухоризода аз зери болиш лӯлакоғазеро берун меоранд, банди миёни онро мекушоянд, нақшаро рӯи дастархон паҳн месозанд, ду пора нон болову поёни коғаз мегуздоранд. Ҳама сарҳо ба ҷуз сари Бухоризода рӯи харита ҳам мешаванд. Ҳар сангу ҳар пайроҳа рақам дорад: хатти сабз – ҷӯй, холҳои сурх – харсанг, холҳои азими сиёҳ – шах...

Чун кунҷовии ҳама қонёи гардид, мулло нақшаро пеши худ кашиданд.

– Усто Шоҳаки Ранда саркор мешавад, пешопеши ҳашаргарон рача мекашад, агар вачабе хато шуд, кор моҳе тӯл мекашад... усто ба ин роҳ намедихад.

– Усто Шоҳак, ки сардор шуд... – забон хоид Яздон, – ба бисёр чизҳо роҳ намедихад.

Холдор ба сӯи Бухоризода бо рамз менигарад.

– Махсусан, ба орзу кардани Яздон!

«Орзу кардани Яздон» – маънои ҷомаро ба рӯи кашидан, дар ёна қачпахлӯ задан ё дар соя хобиданро дошт. Аз ин рӯ Бухоризода маънидор лабханд карданду гуфтанд:

– Ҷӯйро ки кандем, баъд ҳар қадар бихоҳад, орзу кунад.

* * *

Ҷӯйро ба қандан қанданд.

Ҳашари азим шуд: хурду калон, пиру ҷавон мисрону метину бему каланд бардошта баромаданд. Як ҳафта меҳнат карданд... ва билохир бо он харсанги таъриҳӣ рӯбарӯ шуданд. Гӯё харсанг ҳам набуд, дар харитаи мулло нуқтаи сурхи кӯчаке буд. Маълум, ки ҳатто мулло онро нодида гирифтаанд: боло шах, поён шах, дар байн пайроҳаи хокии осонгир ва ҳамин ғутак.

Аввал гумон доштанд онро бо осонӣ аз байн мебардоранд, аммо чун атрофашро тоза карданд, ангушти ҳайрат ба лаб бурданд. Ғӯтях /айсберг/-и тайёр. Як метр рӯи хок, даҳ метр зери хок. Моҳҳо мебоист, ки бо кӯбаи сангкафон онро нарм соӣ...

Диномит набуд, ки тарконӣ. Диномит буд – дар Сармаддеҳ набуд. Фармони Мурод набуд, ки тарсонӣ. Фармони Мурод буд – дар Сармаддеҳ набуд. Вагарна меомаду бо ду чашми сар меду як «воҳи» торихӣ аз ҳалқум берун мекард, санг чӣ, пӯлод мебуд, дукафон мешуд.

Агар ба сармаддеҳиён мегуфтӣ, ки як рӯз не, як рӯз онҳо мӯхтоҷи «думилаи» Фармон мешаванд, дар сад сол бовар намекарданд. Ана, биёву бубин: хурду калон, пиру ҷавон харсанги азимро – ғутяи тай-ёр! – ҳалқа гирифта, нишастаанду афсӯс меҳӯранд, ки Фармони Мурод дар деҳ нест.

Аз шӯҳихот гардам, фалак!

Бо амри усто Шоҳаки Ранда шоҳу кундаҳои гирду атрофро гирдоварданд, болои харсанг рехтанд, ҳар рақам дар деҳ сатилу кӯзаву ҷова буд, аз чашмаи Нӯшин об пур карданд, ҳезумро оташ заданд, чун ҳезуми давру бари ғӯт бисӯзид, бо амри усто баякбор ба сари санг об рехтанд. Ин амалро чандин раҳ такрор намуданд, бефоида. Ангори харсанги оташмагири ин вилоят буд. Тамоми ҷангали Шанобурзро давру бараш бисӯзӣ, пирияхҳои қуллаашро тори сараш бирезӣ, рағаш намечунбид ин ғӯтро.

Мулло Бухоризода либосҳои танашонро чаппа пӯшида, зери обу арақ монда, азоим хонда, ба харсанг дамиданд, харсанг ангори чунбид, ҳамаро чунин намуд, лек натаркид.

Шераки Хол сар хорид.

– Аз азоими мулло нафасе монда буд, ки битаркам, ҳарчанд ҳадаф ин харбут буд.

Холдори Чилдурӯғ як ба харсанг нигаристу як ба мулло, пасон ба усто Шоҳаки Ранда, ғӯё шунаванда ӯ бошад.

– Хоҳ бовар кунед, хоҳ не, вақти дамидани мулло харсанг як ваҷаб аз нишемани худ боло шуд, вале касе инро пай набурд, ҳама зери фусуни дуои ҳазрат монда буданд.

Яздони Орзу нобовар ба ӯ нигарист.

– Аҷиб, чаро афсуни ҳазрат ба ту қора накард?

Ба ҷои Холдор усто Шоҳак бо писханд гуфт:

– Вай вақтҳои охир оҳангархона бисёр менишинад, аз садои путику сандон гаронгӯш шудааст, овози маҳини муллоро шуниданаш муҳол буд.

Ҳама хандиданд. Холдор паст омадани набуд.

– Пас чаро чунбидани ғӯтро ҳама яқин доранду ба диди ман шак меоранд?

Ҳама хомӯш шуданд. Касе боз Фармони Муродро ба ёд овард.

Афсӯс хӯрданд. Ногоҳ муаллим Озарро ба хотир расид, ки дар Агмаддара Бормон ном мулаққаб ба Тирдӯз арзи ҳастӣ дорад ва таъсири захми чашмаш як дараро дар қабзаи таҳлукаву ваҳшат ниғаҳ медорад. Аз шундаҳо, Фармонро ними он қувваи шар дар тирдони думилааш нест, ки оқои Тирдӯзрост.

Агар омадани Фармонро интизор бикашӣ, моҳе ё зиёдтар ба дарозо хоҳад кашид. Ба суроғи Тирдӯз биравӣ: як рӯз рафт, як рӯз омад, як рӯз меҳмонӣ – ёру рафиконро нодида баргаштан гуноҳи гарон менамояд, се рӯз мегузарад.

Мулло Бухоризода чун ин хабарро аз муаллим Озар шуниданд, як раҳ мӯҳраҳои тасбеҳи муборакашро ҷархонданд, аз кардаву шунда натиҷа гирифтанд.

– Ҳанӯз ки тасфи дили ҳашаргарон аз қор сард нагаштааст, фил-фавр паи овардани Тирдӯз бояд шуд.

* * *

Муаллим Озар, вай дар Агмаддара ёру ошноҳои зиёд дошт ва Шераки Холро вакил баргузиданд. Тӯша омода сохтанд, аспу хар ёфтанд, бо ҷодаи маъмулӣ не, бо роҳи наздиктарин, бо ағбаи Шери Хуфта гусел карданд. Сафари вакилон се рӯз не, панҷ рӯз тӯл кашид. Ба қавли муаллим Озар ёру ошноҳо исрор намудаанд, то иззаташро ба ҷо наоранд, иҷозаи бозгашт надиханд. Боз онҳо ҳеҷ қабул надоштанд, ки ӯ Тирдӯзро бо худ бубарад. «Аз шарри чашмони ӯ мо роҳи ворастан мечӯем, намеёбем, чӣ тӯр шумо ба талабаш омадаед, намефаҳмем!» Охируламр ки розӣ шудаанд, ҳушдор додаанд. «Шумо худ бо пой худ ба суроғаш омадед, агар дар мулкҳои шумо балое ҳезонд, ҳалале расид, домангири худ бошед, ҷаро ки ройи мо дар ин амр набуд, ҳарчанд ҷон дар азобем, ки сухани мо напазируфтед!»

Тирдӯз аз Думилаи мо қавиҳайкалу ҳузурбтар буд. Гумон аст, ки ҳамдеҳагони моро бо ҳар гуна ёлу кӯпол ба ҳайрат орь. Инҳо ки Холли Девзӯрро ба чашми сар дидаанд, ҷасади Бевамардро аз Ғӯрдара вазза кашада фурувардаанд, ё худ дар бораи он ду шундаанд, бо ҳар рақам ҳайкал бӯхтзада намегарданд. Аммо чун дидаанд, ки ҷуссаи Бормон азимтару захиитар аст, ба пурзӯртар будани захми чашмаш низ бовар доштанд.

Раво надиданд, ки меҳмонро омадан баробар назди харсанг баранд. Се рӯз иззату ҳурматашро ба ҷо оварданд. Бечора, ки ҳеҷ гоҳ ба нисбати шахсияти «номатлуби» худ чунин инояти «матлубро» надида буд, ҳайрону нигарон буд, ки пайомадаш чӣ бошад. Зеро ба баҳонае ки аз Агмаддара ба ин ҷо оварда буданд, бовар надошт. Ба ӯ

гуфта буданд, ки дар Сармаддара соҳибдараки ӯ пайдо шуда, ӯро сахт хоҳиши дидан дорад. Ба суоли ӯ, ки чаро худаш наомад, посух шуда буд, ки пир асту таҳаммули роҳи дароз надорад. Ҳоло нишаста буд ва ҳеч суол намекард, зеро бовар надошт, ки хеше пайдо шуда бошад ва агар пайдо шуда бошад, гумон аст, ки хешии ӯро бихоҳад. Мақсадашон чизи дигарест, таҳпурсӣ аз одоб нест, дер ё зуд ошкор хоҳад шуд.

Кампири Осударо аз вуруди Тирдӯз хабар расида буд, бечора кампирро ваҳм гирифта буд. Испанд муҳайё буд, ҳақи чорраҳа муҳайё буд, поре аз пайтобаи Тирдӯз монда буд, ки бигирад дар мичмар бисӯзад, кӯча ба кӯчаи деҳ бигардад ва деҳро бо сокинонаш аз захми чашии Думилаи навпайдо тилисм бикунад.

Кампир ду писарбачаи дилпурро ба тафаҳхуси ин кор – бадаст-ории пореи пайтоба – гумошта буд. Онҳоро хонаи муаллим Озар фиристода буд. Аммо бозгашту хабари бачаҳо дуд аз димоғаш бароварда буд.

Тирдӯз пайтоба надошт, чун Думилаи онҳо чорук намепошид, батинка дар по дошт. Ҷуроб дар по дошт, боз нейлонӣ, инчак мешавад, чилқад мешавад, дуд намекунад, агар дуд ҳам мекард, поре аз он бурида гирифтани амри муҳол буд – Тирдӯз шаборӯз онҳоро аз по намекашид!

Пиразан, ки чашмори худро омода насохта буд, оромӣ надошт. Ба анбор даромад, куттии кӯчакеро аз зери латтакӯҳнаҳои сандуқи бесарпӯш баровард, онро кушод, ду шамъ, шонаи шикаста, оинаи шикаста, чанд тор мӯи ғӯл – моли модаркалонаш буданду эҳтиёт мекард ва танҳо ногузир монад, истифода мебард, – гирифту рӯи бом баромад. Шамъоро рӯи тобасанге ки гӯшаи бом меҳобид, фурӯзон кард, мӯҳоро аз шона гузаронд, испанду ҳақи чорраҳаро рӯи ангишти мичмар партофт, ду тора мӯро низ партофт ва оинаро байни шамъу мичмар чунон гузошт, ки рӯи оина ҷониби хонаи муаллим Озар бошад. Чун дуд аз мичмар як-ду вачаб баланд шуд, зери лаб ҷи афсуне хонда, дудро ба чор тараф пуф кардан гирифт...

* * *

Чун мулло Бухоризода диданд, ки иззати меҳмонро бояду шояд бачо оварданд, субҳи рӯзи чорум ӯро ҳамроҳ гирифта, равон шуданд. Ҳамроҳашон муаллим Озар, Шераки Хол ва Навбахт. Навбахти ҷангалбонро барои он гирифтанд, ки модараш, кампири Осуда сахт инро меҳост. Ҳарчанд кампир афсуни худро хонда буд, деҳро аз ҳар мабодо тилисм карда буд, чун пореи пайтоба наёфта буд, дилпур

набуд. Дилпур, ки набуд, писарашро ҳамроҳ кард, то ҳар қадами Тирдӯзро наззора кунад, баъд ба ӯ ҳикоят.

Назди пули ларзони Кафкрӯд ба ин ҷамоат Холдори Чилдурӯғ пайваст. Гарчи даъватӣ набуд, нишаст-нишасту дилаш тоқат накард. Шояд воқеаи каснадиду гӯшношунид рух диҳад, ӯ шоҳид нагардад ва ин Шераки Тарсу бо даҳони пур «агар бо чашми сар надида бошам...» гӯён лоф занад ӯ натонад?

Бухоризода ба афзудани ҷамоат аҳамият намедоданд ва раҳорах аз ҳар дар ҳарф зада, меҳмонро машғул медоштанд. Аз ҷумла мегуфтанд, ки ҳар меҳмони олиқадре биёяд, сокинони деҳ мекушанд, ки ӯ аз чашмаи Нӯшин ва марғзори дилрабои он дидан кунад. Ин марғзори ин чашмасорро нодида рафтан маънои Сармад-дараро нодида рафтанро дорад, хоса дар ин айём, ки мардум синаи кӯҳро бурида, то ба зови Карафса аз чашмаи Нӯшин об бурдан хо-стаанд.

Усто Шоҳаки Ранда ба гап ҳамроҳ мешавад.

– Агар зов обшор гардад, тасаввур бинамояд, ин кӯҳи азамат чӣ ранг мегирад! Аз по то ба гардан сабз, сар сап-сафед. Биёву акс бар-дор ва ...

Тоқати Холдори Чилдурӯғ тоқ мешавад.

– Ва хоҳ бовар кунед, хоҳ не, сайёҳони олам остонаи деҳи моро охурча мекунанд. Аз Тангӣ то ба қулла хати гардунаи ҳавой хоҳанд кашид. Хоначае хоҳанд сохт пурнакшу нигор, усто Шоҳак месозад, паси дариҷа Шераки Хол айнак ба чашм гузошта, билетфурӯшӣ ме-кунад, сайёҳон чун турна қаторак мешаванд...

Шераки Хол лабханд мезанад.

– Сар кард шахбоз...

Холдор зуд ҳарфи ўро мебурад, то Шерак идомаи ҷумларо нагӯяд. Чӣ мегӯяд? «Сар кард шахбоз дурӯғҳои сари роҳ ёфтаашро!» Магар ӯ Шеракро намедонад?

– Сайёҳон чун турна қаторак мешаванду Шераки Хол айнакро рӯи бинӣ устувор месозад... аввал ба ду пой булӯрии «турнаҳо» менигарад, баъд ба чашмони хуморию мӯйҳои тилоӣ. Вактро чун сакич хоида, ҷои пиёлаи дасташро бафурча нӯшида, баъд дилу беди-лон, кому ноком билет бурида медиҳад. Аммо ҷунон аз вактро чун сакич хоидану билет фурӯхтан монда мешавад, ки аз идораи масъул барои худ сименшик талаб мекунад...

Шераки Хол як лаҳза беҳабар ба «варсоқиҳои» Холдор бовар ме-намояд ва бо эътироз мегӯяд:

– Ба ман ҳеҷ гуна сименшик даркор нест. Ман Оростаро сар

надодаам, ки дилам ба поҳои булӯриву мӯйҳои хурмой кашол шавад... Рас-два... хазортаяшонро ба қулла гуселу қабул мекунам, боз «испасиба» ва «сенкуяшро» низ мешунавам...

Ҳама ахлона механданд ва Шераки Хол ба худ омада, ба онҳо шарик мешавад.

Ҳамин тур ҳарфзанону базлагӯён то ба чашмаи Нӯшин расиданд. Тамошоро аз оғози ҷӯй сар карданд. Номалум ба харсанги азими сари роҳ наздик шуданд. Чунон номалум наздик шуданд, ки барои меҳмон ғайриоддиву ногаҳонӣ буд. Аз ин рӯ харсангро диду сидқан «воҳ» гуфт. Чунон ҳайратзада «воҳ!» гуфт, ки харсанги азим ду бўлак шуд, ин манзараро дигарон дида, баробар «воҳ!» гуфтанд, харсанг реза-реза гашт...

* * *

Ин дам дар деҳ воқеаи ачибе рух меод. Мошини «пӯшида» омада буд. Аз он Фармони Мурод зер меомад. Халтаву бӯғчаҳояшро партофта буд, ҷисми ҳузарбашро, ҳарчанд ба ҷисми Тирдӯз баробар намеомад, паҳлӯи бор гирифтани меҳост. Ҳанӯз Фармони Мурод по-яшро аз борти мошин нақанда, ҳамдеҳагон ўро рӯи даст бардошта, ба ҳар шинонданд, нӯхтаро ҷониби хонааш не, ба сӯи пули ларзон кашиданд. Зеро ҳама бовар доштанд, ки он харсанг ҳамин тур осон бо як «воҳ!» гуфтани Тирдӯзи бегона дукафон намешавад, хатман «воҳи» Думила низ мададгор бояд шавад.

Қазияро раҳорах ба Фармон фаҳмонданд. Хеле ғазбон шуд, худро аз ҳар мисли чанде пеш аз мошини «пӯшида» ба зер гирифтани, сӯи хона гурехтани хост. Мардум нагузоштанд. Билохира розӣ шуд. Бӯи рақобат бинии кунҷковиашро хоронид.

Назди санги резашуда Бухоризодаву Шоҳаку Холдору Шераку Тирдӯз нишаста буданд. Навбахт паи кораш рафта буд. Инҳо низ омодаи бозгашт буданд, аммо ҷамоати аз пул гузаштаре дида, нигарон монданд, ки оё чӣ пеш омада?

Наврасидагон ҳоли харсангро диданду моту мабхут монданд. Фармони Мурод низ лол гашт. Баъди чанде ба худ омад, байни чехраҳои шинос бегонаро пайдо кард, яқин донист Тирдӯз аст, нидои таслиму таҳсин аз гулӯяш берун част:

– Э, ба чашмҳои тирдӯзат садқа!

Баъд аз он чӣ шуд, ҳар кас ҳар ранг нақл мекард. Чамбасти ин нақлҳо чунин буд, ки Фармони Мурод харсанги нармашударо дида, ҳайратзада монд, ҷониби ғӯт рафт, ангор ба он чӣ пеши назар медид, бовар надошт. Соате – ин Холдор соате мегуфт, дигарон лаҳзае

мегуфтанд – соате ба сангресаҳо нигарист. Пасон баргашту ҷониби марди мусофир рафт ва ҳамон ибораи ғавқулзикрро гуфт.

Баробари тамом шудани хитобаи таърихӣ нидоҳои «во!»-и Бормон низ баланд шуд. Тирдӯз ду кафи даст ба сӯи чашмонаш бурд. Аммо ҳанӯз кафҳо ба чашм нарасида, рӯи онҳо ду дида об шуда рехт. Ҳамаи ин дар як турфатулаин ба вуқӯъ пайваст. Вале шохидон бар ин буданд, ки гӯё сола тӯл кашид.

Вақте ҷамоат аз ҳайрату даҳшат ба худ омаданд, назди худ на Фармонро диданду на Бормонро. Ҳанӯз онҳо ба худ наомада, муаллим Озар ва Шераки Хол лаҳзае пас қасам меҳурданд, ки ҳеҷ гоҳ пайи марде бо номи Бормон ба Ағмаддара нарафтаанд ва наовардаанд. Аҷибтараш иқрори зани Фармони Мурод буд, ки мегуфт: шавҳараш ҳанӯз аз шаҳр барнагаштааст, фақат бо мусофире як халта ва як бӯғча лавозимоти рӯзгор фиристодааст. Пас харсанги фалокатӣ чӣ гуна реза шуд? Ёбу гир.

Аз шӯҳихот гардам, фалак!

МУҶОҲИД

Ин қиссаро бобои Баҳром аз падараш шунида буд ва ба дурустии он тардид дошт, ҳарчанд имкони руҳ доданаширо инкор намекард.

Ўро Хубоншо мегуфтанд. Марди миёнаҳоле буд, машғул ба кишоварзиву домдорӣ. Аз шугли мақбул ҳунараш ин буд, ки баъди ғунучини ҳосилу захираи алаф ва оғози маърақаҳо ҳар кучое хабари суру бузқашӣ мешунид, бо чанд нафар ҳамдеҳагон роҳии он макон мешуд. Дар кӯшхона лангар мепартофт, як-ду рӯз бузқашӣ мекард, боз бармегашт. Аспи хушгилу хушзоти куранг дошт. Онро аз курагӣ тарбия карда меомад. Гоҳе мешуд, ки аз бузқашӣ бе ҳеҷ мукофоте бармегашт, парво надошт. «Имрӯз надод, пагоҳ медихад!»

Дех – деҳи дурафтода аз марказҳои маъмурӣ буд, хабарҳои тоза гоҳ-гоҳе мерасид, чун ба деҳ мерасид, дер мерасид ва он дигар хабари тоза ҳам набуд. Аммо фасли зимистон, ки мардум гирифтори кори саҳро набуданд, ба ҳамин хабарҳо низ хурсанд мешуданд ва дар меҳмонхонаи умумии деҳ, ки байни Гузари Боло ва Гузари Поён сохта буданд, гирд меомаданд, ҳар кас бо худ чизе меовард, рӯи дастархон мерехтанд, ҷавонон ҷой мекашиданд, солорон ҷой менӯшиданд ва он хабарҳоро муҳокима мекарданд.

– Меғӯянд, ки шоханшо аз салтанат даст кашидааст.

– Сирф дурӯғ. Ҳеҷ шохе аз шохӣ даст намекашад...

– Агар маҷбураш кунанд чӣ?

– Шоҳеро, ки олам зери итоаташ аст, кӣ маҷбур метавонад кард?
– Фарз кардем фарзандонаш. Чунин воқеа дар ториhi худамон низ рух дода.

– Агар шоҳаншо аз салтанат рӯ гардонда бошад, пас амири мо низ аз итоати Русия сар мепечад.

– Ҳатто мумкин аст, ба Фетерфурғ лашкар бикашад, охи вай бо шоҳаншо чӯра буд.

– Ғалаба даст диҳад, як мамлакати азим мусулмонобод хоҳад шуд.

– Он вақт ун аробаҳои нафтӣ, ки Муродӣ дар Карасинобод дидааст, то ба деҳи мо ҳам мерасанд.

– Ва мо дигар хару хингил карда, то ба шаҳр се рӯз намеравем, як соат меравему як соат меоем.

– Худо нокарда, шикаст бихуранд, он гоҳ фарзандҳои шоҳаншо очаи зорамонро нишон медиханд, қатли ом мекунанд, аз сарҳи манора месозанд ва хуни мусулмонон чун дарё раван хоҳад шуд.

– Худованди мутаол, иншооллоҳ, ба ин роҳ намедихад, зеро аз рӯзи хичрати расул с. то бад-ин рӯз кишвари мусалмонӣ ҳамеша рӯ ба густариш будаасту Худо хоҳад, то қиёмат ҳамин тур хоҳад монд.

– Меғӯянд, ки дар Фетерфурғ одамое пайдо шудаанд, ки на Худоро мешинохтаанду на подшохро.

– Онҳоро «болшиной» меғӯянд, аксар модарбахато будаанд, аз ин рӯ оиладориро низ инкор мекардаанд, занҳоро умумӣ эълон кардан меҳостаанд.

– Яъне чӣ тур?

– Меҳоҳад биёд бо зани ту бихобад – ба мисол гуфтан дорам, рангати наканад, – меояд, ту бихоҳӣ биравӣ бо зани ӯ бихобӣ, почалуста, яъне «хуш омадӣ!»

– Астағфуруллоҳ!!!

– Ту донӣ Худо?

– Ина ба ман савдогари бухорӣ, ки ҳафтаи гузашта омада буд, нақл кард.

– Охирзамон мерасад.

– Даччол бо лашкараш...

– Маздак аз гӯр берун шуда!

Ана ҳамин тур ё ба ҳамин монанд хабари тоза муҳокима мегашт. Ин аз хабарҳои сиёсӣ буд, гоҳ-гоҳ мерасид. Хабарҳои маҳаллӣ низ ағлаби нишастхоро гармӣ меод.

– Дирӯз савдогари кошгарӣ омада буд...

– Чӣ оварда?

- Чой, абрешим, пиёлаву коса ва як туфанги даҳонпур.
- Туфанги даҳонпур?!
- Мегӯяд, ки ба лаъл иваз мекунад.
- Ба чӣ микдор?
- Ба сӣ мисқол...
- Баднафс менамояд.
- Мегӯяд, ки дар Бадахшон аз ин зиёдтар медиҳанд.
- Пас чаро дар Бадахшон нафурӯхта?
- Мегӯяд, ки он ҷо русҳо намегузоранд.
- Агар ба бист мисқол розӣ бошад, ман ҳозир меҳарам.
- Дар хонаи Шодмони оҳангар фурӯ омадааст.
- Чаро ба меҳмонхона наёмад?
- Надонам, шояд ибo мекунад ё тарс дорад.
- Аз чӣ? Аз кӣ?
- Мегӯяд, ки роҳҳо чунон ноором шуда, ки ба бародарат бовар надорӣ, агар ҳамсафар бошад.
- Тӯба, агар ҳамин тур ҳарачу мараҷ дунбола бигирад, дигар як савдогар ин сӯҳо нахоҳад омад.
- Он гоҳ барои як мушт намак мебояд шаст-ҳафтод фарсах равию ой.
- Ва он як мушт намак аз зар ҳам қиматтар меафтад.
- Кор бо як намак, ки ҳаллу фасл намешавад...боз ниёз ба садҳо чизи дигар низ дорем, бигирем ҳамин туфанги даҳонпурро, ки ҳар як кӯхистонӣ орзуи доштанаширо дорад...
- Ё биринҷ, ки бе он ягон маърака намегузарад.
- Ё тамоку, ё чой, ё ягон балои дигар, ки имрӯз зиндагии моро бе инҳо тасаввур карда намешавад.
- Худо нокарда, ин савдогарҳо равуоро бас кунанд, намедонам чӣ пеш меояд.
- Ҳамаи ин аз ин рӯст, ки Русия тика-тика мешавад, замони Афросиёбу Кайковус баргаштан дорад.
- Ё чунон ки дар китобҳо навиштаанд, салтанати Даччол мерасад.
- Худоё, гуноҳхонмон биёмурзу моро аз шарри ин ҳама балоҳо эмин дор.
- Омин!!!

* * *

Чун хабари тоза расид, ки «болшивойҳо» шоҳаншоро куштаанду ҳукуматро ба дасти худ гирифтаанд ва доранд ба ҷониби Бухоро меоянд, меҳмонхона ҷои нишаст дигар надошт. Ҳатто дар кафшкан ҳам розӣ буданд таъхиркардагон рӯи пӯстакҳои ифлос бинишинанд ва хабарҳои тозаворидро бишнаванд.

– Худоё, Худовандо, агар ин модарбахатоҳо, Худо нокарда, Бухоро бигиранд, холи мо чӣ мешавад?!

– Чӣ шуданаш маълум аст, аввал маҷбур мекунам аз динат рӯ бигардонӣ, баъд аз зану фарзандат.

– Ини ману ини ту гум мешавад, ҳама чиз умумӣ мегардад...

– Ба пойлучи Бофтак Худо дод гӯ.

– Замон – замони Бофтакҳову Похтакҳо мешавад, зеро ин болшивойҳо ҳама монанди ҳамин Бофтаки мо будаанд.

– Пас зан, имон, ватан ҳама аз байн меравад?

– Аз байн намеравад, балки мафҳуми пешинааш гум мешавад, мафҳуми тоза мегирад.

– Яъне чӣ тур?!

– Дигар ту «зани ман», «дини ман», «замини ман» гуфта наметавонӣ, балки мегӯӣ: «зани мо», «дини мо», «замини мо».

– Ҳаргиз!!!

Сарҳо ҳама якбора ба ҷониби даҳлез гаштанд. Дар кафшкан Хубоншоро диданд, ки нимҳез шуда буд, дастҳоро мушт карда буд ва аз чашмонаш оташи қаҳру ғазаб ба чор сӯ шарора меафканд.

– Ҳаргиз! – тақрор кард ӯ, – То ман зиндаам, қадами шуми ягон «болшивой» ба хоки деҳи мо нахоҳад расид. Гузашта аз ин, пагоҳа худаш, ҳанӯз ки қадами шуми кофарҳо ба остонаи муқаддаси Бухорои Шариф нарасида, ман ҷиҳод меравам.

– Ба ҷиҳод? Ба муқобили болшивой, ки шоҳи шоҳонро аз байн бурдааст.

– Боз тани танҳо!

– Агар аз ҳар деҳ чун мане бархезад, ин чӣ миқдор мешавад?

– Хеле мешавад.

– Пас чаро тани танҳо будаам?

Ҳама хомӯш шуданд ва баъди чанде, дақиқтараш, баъди хеста рафтани Хубоншо дигарҳо низ як-як, ду-ду меҳмонхонаро ҳолӣ карданд.

Субҳ барқосо дар деҳ овоза афтод, ки Хубоншо ҷиддан дар фикри ҷиҳод аст ва ҳоло дорад аспро зин мезанад. Мардум бесаришта шуданд.

Фурсате нагузашта, назди хонаи Хубоншо аз издиҳом пур гашт. Хубоншо ба касе аҳамият намедод, ҳарфе ҳам радду бадал намекард: машғули кори худ буд. Аспро шикамсерӣ чав дода буд, хорумол ҳам карда буд ва акнун зин мезад, чунон боҳавсала ва пухта зин мезад, ки гумон мебурдед роҳи садфарсаха дар пеш дорад.

Зани Хубоншо дар айвон ду кӯдакашро оғӯш гирифта, ҳой-ҳой

мегирист. «Магар аз чонат сер шудай, ё хӯрондану пӯшондани ду кӯдак зӯрат омада, ё кадом беинсоф тахти Сулаймон ваъдаат карда, ё ақлат битамом сари пӯсидаатро тарк карда... ки мучоҳид шудан ме-хоҳӣ, хуб, гуфтем, шаҳиди гулгункафан шудию рост ба бихишт рафтӣ, о ин ду кӯдакро малоикаҳои бихишт омада, меҳӯронанду мепошонанд, ё мани беваро...»

Занакаро магарам тамошобинони атроф ба ёд омад, ки баногоҳ лаб фуру баст, аз ҷой хест ва ба мардуми атроф ишоракунон нутқашро давом дод. «Як лаҳза чашм бикшову ба атроф нигар. Ин ҳама мардум низ мисли туанд, бебачаву беғам низ кам нест. Чаро як нафараш дар фикри ҷиход наафтадааст. Ё мусулмонӣ дар ин дех танҳо ба ту расид?! Агар амири Бухоро бо он ҳама ҷайши азим, тирӯ туфанг коре карда натонад, ту бо ду дасти холӣ ва ин аспи корӣ чӣ кор ҳам метавонӣ кард?!»

Хубоншо гӯё мӯякашиҳои зани ҳамсоҷро мешунида бошад, парвоя надошт, машғули кори худ буд. Мардуми атроф ҷун диданд, ки ўро аз роҳ гардондан имкон надорад, байни худ ба миш-миш пардохтанд. Лаҳзае пас ду нафар туфанги даҳонпури савдогари кошғариро харида омаданд. Занҳо низ аз хонашон ҳар кӣ ҳар чӣ зиёда дошт, бардошта меомаданд. Ду хонаи хӯрчин кайҳо аз кӯмочу қурутӯ маскаву паниру тутпису ғўлинг... пур шуда буд. Лек занҳо ҳамоно бо дастовезе меомаданду меомаданд.

Билохир Хубоншо хӯрчинро рӯи зин афканд, шикамбаи айронро дар қоши зин баст, туфангро рӯи шона гирифт, кӯдаконро як-як бӯсид, зани гирёнашро бо ишораи даст «тутакатро бигир» гуфт ва аз ришсафедон хоҳиш намуд, ки ба ӯ фотиҳа диҳанд. Мулло Бухоризода, ҷадди дуҷоми Бухоризодаи кунунӣ пеш баромаданд, ояте аз Қуръон тиловат карданд ва фаровард аз Худои ҳозирӯ нозир хо-станд: «...Худоё, шамшерашро бурро, тирашро ғурро гардон, ёрашӯ пуштибонаш худат бошӣ, рӯинтанаш гардон, ки тири кофирон та-нашро бегазанд гардад, ба аспаш гашти бодро дех, ки ҳеч душман ба дунболаш нарасад, бозуяшро қавӣ гардон, ки ба як зарб сари душман дуним созад, чашмони уқобаш дех, ки тираш ҳамеша синадӯз бошад... Худоё, амонати худ ба ту додем, хиёнат намехоҳем, сиҳат бурдӣ, саломат бирасон. Омин!»

«Омин! Аллоҳу акбар!» Ҳама хурду калон даст ба рӯи қашиданд ва Хубоншо ба асп савор шуду маҳмез зад. Ва ҷанде пас дар ҳама Тангӣ нопадид гашт.

Аз рафтани Хубоншо ҷанд моҳ гузашт, лек аз ӯ на хат буд, на ҳа-бар. Дар меҳмонхона ҳар бегоҳ як раҳ аз ӯ суҳан мерафт.

- Гумон меравад, ки имрӯзҳо ба Бухоро расидагист.
- Агар аз ҳар деҳ ақаллан як нафар бо ӯ ҳамроҳ шуда бошад, ҳоло шумори лашкараш аз даҳ ҳазор болиғ шудагист.
- Рафту нисфи ин шумор ҳам бо ӯ бошад, амир ҳатман ўро ҷомаи фохир пӯшонда, сипаҳсолор таъйин кардагист.
- Дар бадтарин ҳол афсари ҳазора мегардад, Худо диҳаду душманонро шикаст диҳанд, аз мусулмонобод берун зананд, Хубоншои мо бо чӣ қадар ғанимату асир ба деҳ боз хоҳад гашт.
- Даҳ-бист асираи зарринмӯ низ ҳамроҳашон...
- Асира аз кучо?
- Болшивойҳо бе зан ба юриш намераванд. Занҳо либосҳояшонро мешӯянд, хӯрокашонро мепазанд, захмҳояшонро мебанданд...
- Агар бо ин асираҳо ба деҳ ояд, занаш киёматро коим хоҳад сохт...
- Ва ўро маҷбур хоҳад кард, ки онҳоро бифурӯшад, ман барзаго-вамро меодаму якеашро мегирифтам...
- Ана, баъд зани ту киёматро коим месохт!
- Бехтараш, ки вай ин асираҳоро ба деҳ наорад ва мардумро бесаришта насозад... умуман асирҳоро фурӯшад ба мо аробаҳои нафти орад, савоби оламо мегирад, ҳамон аробаҳоро меғўям, ки Муродӣ хини аз хидмати иҷборӣ гурехтан дар Карасинобод дидааст.
- О, ун аробаҳо дар роҳи рост мегарданд, на дар оврингҳои мо, то Тангӣ мераваду мебинӣ, ки сарнишеб шудааст.
- Бехтараш асирҳоро ораду ба роҳсозӣ андозад.
- Ба вай қосид фиристода, ин ҳамаро навиштан даркор.
- Аммо намедонӣ, ки қосидро ба кадом ҷониб роҳӣ кунӣ.
- Рост ба Бухоро, он ҷо ҳатман хоҳанд гуфт, ки ӯ дар кучо.
- Боз навиштан лозим, ки бештар аспу чодар ба ғанимат бигирад, ҳар лашу лушро чамъ наорад, чодару асп ҳоло ба мо аз ҳар лашу луш дархуртар аст.
- Камтар зару зевари болшивойҳоро биёрад ҳам, зарар надорад, ин ҷо аз савдогарҳо даҳҳо чизи заруриро меҳарем.
- Болшивойҳо зару зеварро хуш надоранд, меғўянд, ки онҳо зару зевари калисоҳояшонро – масҷидашонро ҳамин хел меғўянд, – об карда, барои тўпхояшон гулӯла месозанд ва вақте шилик медиҳанд, душманонашон ду чашм ба дунболи онҳо, ки кучо меафтанд, то бираванду соҳиб шаванд, ҳатто болои гулӯла ҷанголу кордкашӣ мекардаанд. Меғўянд, ки якеро гулӯла пояшро зада, аз тан ҷудо кардааст, ба ҷои он ки ғами ҷонашро хӯрад, маҷрӯҳ гулӯларо оғӯш карда, дод мезадааст, ки «Аз они худам! Аз они худам!»

– Тӯба кардам, Худоё! Охирзамон, ки расид мегӯянд, меҳри одам ба зару зевар зиёд мешавад...

– Боз ин мучоҳиди мо аз паси гулӯлаҳои Даччол шуда, ба сараш ягон бало наорад.

– Не, вай ки пайи зару зевар нарафтааст, барои чиҳод дар роҳи ҳақ ҷонбозӣ рафтааст...

– Ба вай боз навиштан мебояд, ки ба гулӯлаҳои душман фирефта нашавад, вақте кофарҳо шикаст хӯрданду гурехтанд, анбор-анбор онҳоро партофта хоҳанд рафт. Ана он гоҳ ҳар қадар бихоҳад, онҳоро ғелонда овардан гирад.

– Бигузур ҳуди асирҳо онҳоро пуштора карда оранд. Ана баъд мо аз ин деҳаамон Карасинобод месозем, Карасинобод чӣ, Фетерфурғ месозем.

– На танҳо аробаҳои нафти, балки аробаҳои бодӣ низ меҳарем.

– Аробаҳои бодияш боз чӣ чизест?

– Нафтеш дар замин мегардад, бодеш дар ҳаво.

– Ту донӣ, Худо?!

– Ба номи Худо, савдогари бухорӣ гуфт, ки дар Тифлис онҳоро бо ҷашми сар дидааст.

– Боз ин ҳама балоҳо ихтироӣ Даччол барои гумроҳ сохтани мӯъминон набошад?

– Ақли одам чиҳое меофарад, Даччолро ин ҷо чӣ кор. Дар торих навиштаанд, ки Даччол созанда нест, балки сӯзанда аст.

– Пас мо бояд дуои ҷони Хубоншоро кунем, ки музаффар баргардаду мо шоҳиди ин ҳама муъҷизаҳо гардем.

– Албатта!

Ҳамин тур баҳсхӯву сӯхбатҳо мекарданд, то он вақте хабар расид, ки болшивойҳо Бухороро гулӯлаборон карда, тасхир намудаанд ва амир гурезон шуда, ҷониби Шумон рафтааст, дуд аз димоғи ҳама берун гашт. Зани Хубоншо рӯи боми тавила баромада овоз андохт, ки «амир гурехта бошад, ба яқин мучоҳиди маро партофта гурехтааст. Қадом доро дар фикри Хубоншо меафтад, вақте доманаш месӯзад, аввал зану ... кошкӣ як зан дошта бошад – ҳазорта! Аввал зану бачаҳои худро ҳалос мекунад, баъд чизу чораашро... Хубону Тобон дами марг ҳам ба ёдаш намерасад. Хубони ман шаҳид шуд, шаҳид...»

Мардум ҳарчанд ўро тасалло меоданд, ки ақибнишинии амир муваққатист, вай аз шоҳи Афғону Эрон кӯмак гирифта боз ба сари кофарҳо хоҳад тохт ва ҳеч шубҳае нест, ки ҳоло Хубоншо дар паҳлӯи ўст, ором намешуд.

«Илоҳо аробаҳои бодиву нафтит аз сарат монад, вақте барои ман як говоҳану испор дархӯртар аз ҳазортаи онҳост! Вақте барои ман ва бачаҳои ман як гулӯлаи маска авлотар аз сад гулӯлаи заррини болшивой қимат дорад. Ҳа, илоҳӣ шаҳид нашуда, ҳаром бимирий...».

Баҳс боз дар меҳмонхона тафсид.

– Агар амир гуруҳта бошад, пас болшивойҳо сахл нерӯ набуданд. Дер ё зуд ба ҷойҳои мо низ хоҳанд расид. Мо чӣ бояд нигарон бошем?

– Алҳол ки ягон хабари баде аз онҳо шунида намешавад.

– Ҳоло намешавад, баъд мешавад. Вақти сел намедонӣ чӣ баҳош диҳӣ, чун гузашту рафт, он гоҳ маълум мегардад, чӣ оварду чӣ кард.

– Ҳанӯз ки сел наомада, сари фикре бояд омад. Маълум ки мо бо ду дасти ҳолӣ муқобили тӯпу туфанг истодагӣ карда наметавонем, дар сурате амир бо ун тире туфанг коре карда натавонист. Фирор бикунем, ба хотири ин ки зан – зани худамон бошаду фарзанд – фарзанди худамон, ба кучо, мулки Афғону Эрон, ки аз ин ҷо дур аст ва Худо медонад, дар роҳ моро чӣ интизор аст ва Худо медонад лашкари кофар кучоро гирифтаву кучоро монда...

– Ба як сухан, мо ҳама чизро нимарӯшан шунидаем. Худо куняду муҷоҳиди мо бирасад ва ба ин торикиҳо рӯшанӣ биандозад...

Муҷоҳид нарасид, «болшивойҳо» расиданд. Як нимарӯз бачаҳои хезумкашу бузбон дартоз ворида деҳ шуданд ва ғулғула ба роҳ андохтанд, ки аскарҳо мерасанд, парчами сурх доранд, либоси ғариб, ҳама яксара савори асп. Ҳамаро ваҳм гирифт. Зану мард дохили хоҳона шуданд, дару паллаҳоро бастанд.

Деҳ нафас намекашид, воҳима нафас мекашид.

Ин интизорӣ чанд соат тӯл кашид, баъд касе ба яқин гуфта наметавонист, моҳе буд, соле буд, ҳамзабони худро шуниданд, ки онҳоро шерак месохт, ки ин аскарҳо ба касе кор надоранд, онҳо ҳукумати барзгару коргар, одилтарин ҳукумати оламро месозанд, мо ки ҳамқавми шумоем, аз Бухорои Шарифем, кайҳост бо онҳо пайвастам, зеро онҳо аз мо на хироч мегиранд, на андоз, ҳама арбобу миру амирро барҳам задаанд, мо акнун худамон шоҳу таъбамон вазир аст.

Аммо мардум он қадар сода набуданд, ки ба ин гапҳо зуд бовар кунанд. Аз ин рӯ касе берун намеомад, то он вақте ҳамон овоз ба таҳдид гузашт. «Гӯш кунед, ғалчаҳои нотарошида ва кавдан, ин ҷо чил аскари сартопо мусаллаҳанд, агар хоҳанд дарҳоятонро мешикананду аз гиребонатон ё аз ҳоятон, касе чигуна хоҳад, берунатон мекашанд, азбас чунин хоҳиш надоранд ва аз боло фармон доранд, ки бо заҳматкашон, ки ҳамкешу ҳамкасбашон ҳастанд, чун бародари

хунӣ муносибат намоянд, ин тур намекунанд ва аз шумо чун аз одам мулоим ва баҳурмат хоҳиш доранд...»

Мардум дохили хонаҳо ин суҳанҳоро мулоҳиза карданд ва дарёфтанд, ки ҳолӣ аз мантиқ нест, чӣ мушкилӣ дорад, ки дарро бишкананд ва онҳоро берун кашанд.

Як-як берун омаданд. Назди меҳмонхона чамъ шуданд ва диданд, ки чил аскар рӯи сабзаҳо дароз кашидаанд, тамбоку дуд медиҳанд ва ба онҳо нимнигоҳе ҳам намекунанд, маълум буд, ки чунин ҷондорҳоро хеле дида, ҳавсалагир шудаанд.

Вақте аз ним зиёди мардони солори деҳ чамъ шуданд, сардори аскарҳо ним соат, ҳама нишаставу ӯ истех, нутқи оташин дар бораи ҳукумати нав эрод кард. Азбаски ҳамаро тарсу ваҳм фаро гирифта буд, касе чизе нафаҳмид, фаҳмида ҳам наметавонист. Шояд тарҷумон ҳам он қадар забони нотикро балад набуд, ё шояд нотик ҳам моҳияти он чӣ мегуфт, то умқ дарк намекард. Ба ҳар ҳол касе чизе нафаҳмиду нотик низ натиҷа гирифт, бори аввал набуд, ки ба ин вазъ рӯбарӯ меомад, аз ин рӯ усули одӣ ва фаҳморо пеш гирифт. Хоҳиш намуд, ки марди нодортарини деҳро назди ӯ ҳозир созанд. Бофтакро пайдо карда оварданд.

Сардори аскарҳо гуфт: «Аз имрӯз иборатан ин одам намояндаи ҳукумати нав дар ин деҳ хоҳад буд. Ҳар арзу шикоят доред, ба ӯ рӯ оред ва ҳар чӣ ӯ мефармояд, бечуну чаро иҷро бикунед!

Акнун барои мо ҳӯроки нимарӯзӣ ҳозир намоед, то мо роҳи худро идома бидиҳем ва дар болооби Кафкрӯд, яъне деҳоти дигар низ ҳукумати ҷадидро барқарор созем».

Аз ҳар хона чизе мувофиқи имкон оварданд, чил сарбозро шикам сер карданд. Баъд аз ин аскарҳо боз ба аспҳои худ савор гашта, деҳро тарк гуфтанд.

* * *

Бофтак рӯзи аввалу дувум чун пешина сархаму пакару ғаманбор мегашт, рӯзи сеюм рафтору кирдору гуфтораш билкул дигар шуд. Аввалин коре кард, ин буд, ки дигар дар бораи мучоҳид, душмани сохти нав суҳан гуфтанро манъ кард, ҳам дар меҳмонхона, ҳам берун аз он. Чояш қаблан дар меҳмонхона кафшкан буд, ҳоло аз мулло Бухоризода ҳам боло менишаст, болишҳои ягонаи меҳмонхона ду ҷуфт зери каши ӯ гузошта мешуданд. Суҳани аввалу охир аз ӯ буд. Фармон дода буд, ки ҳар ҳафта як оила як гӯсфанд барои ҳукумати нав бидиҳад, то ӯ барои аскарҳои гушнаву ташна бифиристад. Аммо ҳама медонистанд, ки он гӯсфандҳо аз оғили Бофтак

берун намераванд, балки ҳамон ҷо сар зада, дар як рӯз се раҳ кабоб шуда, барои шиками носерами Бофтак ғизо мешаванд.

Ҳафтаи дуюм, як рӯзи рӯшан гулӯи Бофтакро бурида, часашро дар сойи пушти хонаи Шодмон оғуштаи хоку хун пайдо карданд. Миш-миш мекарданд, ки он шаб назди Шодмон омада, аз ӯ талаб кардааст, ки шаб занашро ба ихтиёри ӯ монад. Охир, ҳукумати нав занҳоро умумӣ эълон намудааст.

Шодмон ҳам ҳарфе назада, кордро аз ғилофи миёнаш берун кашида, гардани ӯро бурида, часашро бурда, ба обканд партофтааст. Як моҳ пас аскарҳо аз деҳоти сарғаҳи Сармадара баргаштанд, боз дар ҳамон ҷои пешина, майдони назди меҳмонхона аз аспҳо пиёда шуданд...

* * *

Ҳамон рӯзе ки аскарҳо аз болооб поён омаданд ва аз барқарор шудани ҳукумати нав як маҳ гузашта буд, ба деҳ Хубоншо баргашт. Пиёда, бо чорухҳои дарида, либосҳои пора-пора, ришу мӯи сар расида, хулоса, Бофтак бо ҳама тикидастӣ ҳангоми зинда буданаш назар ба ӯ шохзодаро мемонд. Чун ҳама ӯро гирд гирифтанду аз рафтаву шунида пурсон шуданд, ашк дар чашм ба чунин кисса пардохт. То нимароҳ баофияту беҳавф роҳ сипардааст. Дар ягон деҳ ягон нафар ба ӯ ҳамроҳ нашудааст. Ҳарчанд ӯро хуб қабул мекардаанд, ҷои хобу ҷою нон дареғ намедоштаанд. Аммо чун ободон ба поён расидаву биёбон оғоз шудааст, мушкिल пеш омадааст. Ӯро роҳзанҳо ғорат кардаанд, аспу туфангу хӯрчинро бо обу нон рабуданд. Аз ташнагӣ ҷон ба ҷаббор супориданаш наздик омада будааст, ки ўзбаки кӯчии тасодуфан ӯро беҳуш ёфта, ба қутани худ бурдааст. Ду моҳ назди он ҷӯпон мондааст, то бозгашт ба деҳ ӯро сару тан дода, тӯшаи роҳ омода сохта, гусел намудааст. Раҳораҳ дар рабӯтҳо хобида, аз мусофирҳо шунида, ки бо аморат ҷӣ шуда, амир кучо гурехта, ҷиход дигар маъно надошта.

Мучоҳид ба хонааш нарасида буд, ки аскарҳо расиданд ва сардор Бофтакро хост. Чун гуфтанд, ки Бофтак гурехта рафтааст, аз қаҳр ба замин туф кард. Чун чашмаш ба «мучоҳид» афтод, ӯро пеш хонд, номашро пурсид, кию чикора буданашро тахпурсӣ накард, ӯро дар назди ҳозирин намояндаи ҳукумати нав дар ин обрав таъйин кард. Ва чун пешина шиками аспҳову аскарҳоро пур карду рахт баст, то дар дараҳои дигар низ ҳукумати навро устувор созад.

САНГУ САБЎ

Бобои Баҳром таърихи Сармаддеҳро чунин даврабандӣ мекунад: даври аввалро даври Гилкафанон меномад, даври дувумро даври Кафанхӯрон меҳонад, даври севумро даври Беҳабарон.

Дар даври Гилкафанон мардум ҳама бечораву овораву бемоя будаанд. Бенавой то ба ҷое буда, ки мардум ба танашон пирохану ба мурдаашон кафан намеёфтаанд. Аз ин рӯ тани мурдари бо гили пашмолу андова мекардаанд, тобистон дар офтоб, зимистон назди оташдон мегузоштаанд, то хушк шавад, сипас ҷаноза меҳондаанд ва бурда ба хонаи охираташ мегузоштаанд. Агар пирохане доштанд, хеле ғиёмаш мекарданд, хона бараҳна мегаштанд, танҳо шармгоҳро бо латтапорае мепӯшиданд, агар нафаре берун омадан меҳост, ҳамоно пироханро пӯшида берун меомад. Вақти дарав ҳама мардҳо шолворхоро кашида канор мегузоштанд, то аз хору хас надаранд. Кӯдакон курси моҳи осмонро нон пиндошта, канда додани онро аз модарон хоҳиш мекардаанд. Ва ин матал аз он замон монда: нон дар нондон, калиди мадангаш дар осмон.

Ҳарчанд, меғӯяд бобои Баҳром, мардум нодору дасткӯтоҳ буданд, баору баномус буданд, ба қавл устувору зоминдор буданд, ба доди ҳамдигар мерасиданд, аз ҳамдигар пуштибонӣ мекарданд...

Даври Кафанхӯрӣ – даври сериву пурӣ, хариву дурӣ, фиску сархӯйӣ будааст. Анборҳо пуру сарҳо ҳолӣ, хонҳо пурнеъмату дилҳо пуркина буда. Ҳатто чорпоён аз сериву пурӣ пускаҳои чарбуандуд ихроҷ мекардаанд. Дунбаҳои ғӯсфандон то ба замин мерасидаанд, роҳ гашта наметавонидаанд, чигинаҳои чархдор зери дунбаҳо мебастанд, то роҳ бираванд.

Бухлу кина, ҷаҳолату ҳамоқат байни мардум ба авҷ расида буд, ки писар марги падарро меҳосту падар ҷашми диди писарро надошт. Бухлу кина дар зиндагӣ он қадар дар мағзу устухонашон ҷо гирифта буд, ки меғӯяд бобои Баҳром, пас аз марг низ оромашон намегузошт. Мурдаҳо дар ғӯр кафанхоро бо дандон мегашиданд, ки пайвастагони зиндамонда низ як-як бимиранд, зери ҳок шаванд, зару сие ки ба онҳо насиб накард, ба дигарон низ насиб накунад. Ва наздикони мурда мачбур буданд, ғӯрро бикушоянд, кафанро аз даҳони мурда бикашанд ва ба даҳонаш як мушт танга бирезанд, то кафанхӯрӣ накунад. Нобоварӣ ва бухл ба ҳамдигар то ба ҷое буда, ки агар падар мемурд, шаб писар ба ғӯристон мерафт, ғӯр боз мекард, ҷумҷуми сари падарро нарм мекард ва боз номаълум бармегашт, агар писар мемурд, ин корро падар мекард...

Ё ба Худо хуш наомад, ё замин ин ҳама ҷаҳолатро таҳаммул натавонист кардан, ки заминларзаи сахте шуд ва кам касон дар ин мулк зинда монданд. Ва насли онҳо кам-камак зиёд шуд ва даври севуми таърихи Сармаддеҳ оғоз ёфт, ки онро даври Беҳабарон ном карданд, зеро мардумони ин давр на аз даври Гилкафанон боҳабар буданду на аз даври Кафанхӯрон.

Мулло Бухоризода чунин даврабандии таърихи Сармаддеҳро воҳимаву бофтаву сохтаи ровии бебадали Сармаддеҳ медонад.

Аммо бобои Баҳром ба риши дар осиеб сафеднакардаи худ касам меҳӯрад, ки бофтани сохтан кори Баҳманёр асту воҳимаву муболиға кори Холдори Чилдурӯғ, ман ҳар чӣ дидаам ё шунидаам, ҳамонро меғӯям. Агар худораҳматҳое ки ман аз онҳо ин ҳамаро шунида будам, чизе бофтаву сохта бошанд, Худо биёмурзадашон, ки банда як нокили ахбораму бас.

Ҳар чӣ ҳаст-нест, ман ба бобои Баҳром саҳт ихлосмандам ва ба гуфтахош шак намеорам, ба ҷой доштани ҳаводиси мазкур дар таърихи Сармаддеҳ бовар дорам, чӣ тур бовар накунам, ки аз он бадтар низ имрӯз воқеъ мегардад. Мисол меҳоҳед? Бо ман биёед.

* * *

Шаҳбози дузд дар сояи ғӯт ба дамгирӣ нишаста буд ва ба осиеби дами дара менигарист. Осиеб чун ятимақ, сағираи ҳайрон паҳлӯи рӯдаки камоб, маълум набуд чаро Шаҳрӯдаш номидаанд, дами дара болотар аз он ҷое ки Шаҳрӯд ба Кафкрӯд мерехт, истода буд. Шаҳрӯд бо гулмоҳии худ маъруф буд ва ҳеҷ рӯду рӯдаке дар Сармаддара ин микдор гулмоҳӣ надошт, ки Шаҳрӯд дошт. Осиебон гулмоҳиро шаҳмоҳӣ мегуфт. Шаҳбози дузд на шунида буд, ки каси дигаре гулмоҳиро шаҳмоҳӣ гуфта бошад. Ў ҳар вақт ки ағбаро пушти сар гузошта, то ба ин ғӯт мерасид ва ба дамгирӣ менишаст, пеши худ қавл мегузошт, ки ин раҳ аз осиебони худозада мекурсад, ки чаро ӯ гулмоҳиро шаҳмоҳӣ меғӯяд, ҳар раҳ фаромӯш мекард. Дар кӯдакӣ Шаҳбозро метарсониданд, ки шабҳо дар осиеб ғӯлу ачина базми ҷодуӣ барпо мекунанд ва ҳар раҳмондаеро биёбанд, агар раҳмашон ояду нахӯранд, тилизму девонааш мекунанд. Онҳо танҳо ба осиебону наздиконаш кордор намешаванд. «Ана барои чӣ вай бо зану бачааш осебе намебинад». Гузашта аз ин, онҳо оилаи осиебонро аз ҳар гуна дузду бадхоҳ пуштибонанд. Бо зикри калимаи «дузд» Шаҳбоз лабханди нописандона кард. «Аз мани дузд пуштибон нашуданд!» Ҳароина ӯ моҳе як-ду раҳ ба осиеб меомад, баъд аз дар роҳхову шаҳрҳо пайи рӯзӣ давидан, ўро хуш меомад, ки ба ин ғӯшаи

хилват биёяд, ду-се рӯз бароҳату фароғат дам гирад. Вай барои осиебон ҳеч гоҳ меҳмони ноҳонда набуд, як чизак – ним чизаке осиебон ҳамеша аз ӯ хоҳиши овардан мекард. Ҳоло низ ана дар ин ҳалта ду сар қанду як сер чой, ду порча хонатласу як қабза гулмеҳ – супоришҳои осиебонро овардааст. Чойи рафт ҳам надошт Шаҳбоз. Дар деҳ як бародар дорад, ки даҳ сол аст, на ба хонааш рафтааст, на рангашро дидааст. Даҳ сол пеш онҳо барои як порча замин, мероси падар тезу тунд шуданд, бародар меҳост дар ун замин барои писараш хона андозад. Шаҳбоз, ки дар фикри зангири афтода буд, низ чунин ният дошт. Ана, даҳ сол аст, ки ӯ аз баҳри замин гузаштааст, ҳамчунин аз баҳри бародар низ. Худаш мондаву сари танҳояш. Дар роҳҳо ва шаҳрҳо дуздӣ мекард, моли дуздиро арзон мефурӯхт, ба шаробу занҳои сабукпо сарф мекард ва деҳро пазмон мешуд. Ба ин пазмонӣ ҳеч қор қарда наметавонист. Бо роҳи наздиктарин – бо роҳи ағба бармегашт, лек ба деҳ намерафт, дар ҳамин осиеб, ки қорҷак фарсах аз деҳ дуртар аст, лангар мекартофт ва ду-се рӯз, гоҳе як ҳафтаи тамом манзил мегирифт. Худаш низ намедонист, ки дар деҳ чӣ гум қардааст, ки онро пазмон мешавад, дилдодае надошт; оне ки ба занӣ меҳост, дерест шӯ қардаву бачаи зиёд зоидааст; ҳамрозе надошт, то қарди дил биқунад... Шояд чун гурги танҳо, беёру ошно гаштану ҳеч зиндагиашро ба сомон наандохтан ба дилаш мезад ва дар ин мулк, ки қӯдакиву айёми беғамияш гузашта буд, таскин меёфт, ё шояд ба умеди меомад, ки ҳешу ақрабо аз гуноҳаш мегузаранд, ба осиеб меоянд, ўро ба деҳ даъват мекунанд, барояш як дар хона меандозанд ва ўро побанди яқумраи аёлу замин месозанд.

Ҳароина гоҳе пеши худ иқрор мекард, ки ба оворагиву молимардумдуздӣ аз ночорӣ даст задааст, чун дигарон қор қардану зистан барояш хуштар аст. Ва ҳоло ӯ аз фароз ба осиебон ҳасад мебарад, барои қамақак хушбахтие ки ӯ дорад. Зан дорад, духтар дорад, осиеб дорад ва ин дара ҳарчанд тангу пурсанг аст, ризқи ду-се гову даҳбист гӯсфанду бузашро ба серӣ медихад. Занаш ҳам сахл зане нест. Шаҳбоз ҳеч як занеро бо чунин пайқари хузарб надида буд: қадаш аз қади осиебон як-ду вачаб боло, шонахош низ фарохтар, синахош барҷаста, тарҳи рӯяш низ хушрехт буд ва ҳамаи ин гувоҳӣ медод, ки дар қавонӣ моли бозоргире буда ин зани сиёпанҷсола. Ва қаро ба ин осиебони гарангнамову қасалманд насиб қардааст, ба Шаҳбоз муаммо буд. Аҷаб нест қамбағале аз осиебон қарздор шуда, пардохта натавониста, духтарашро гузашт қарда бошад... Аҷаб нест... Гӯр ба сараш, ҳар чӣ ҳаст-нест, ҳақиқат ин аст, ки ӯ соҳиби чунин мол аст, на Шаҳбоз. Қарчанд... Шаҳбозро чунин менамояд, ки зан ба ӯ бета-

фовут нест: аз омаданаш хурсанд мешавад, гоҳ-гоҳ гарм-гарм мени-
гарад, аммо ҳеч як ишорае намекунад, ки Шаҳбоз рамуз гирад,
пайкари хузарби ўро ба замин пахш кунад, синаҳояшро бифишорад,
лабонаш бигазад, хуншор кунад... Аз пеши худ ў чуръат намекунад,
ки амали зиёдатие нишон диҳад, ҳамаро расво созад, раваду ин гарм-
гарм нигоҳ карданҳо маънои дигар дошта бошанд, аз содадилӣ ё
меҳмоннавозии ў бошад ва чун Шаҳбоз ҳаракати бечо кунад, доду
фарёд бардорад, шарманда созад...

Дигар ў наметавонад ин ҷо бимонад, наметавонад дигар ба ин ҷо
қадам гузорад, вай, дузди бехонумон ҳар моҳ, ду моҳ як раҳ наояд,
пазмон мешавад, гӯё хонаву дари худро ёд мекарда бошад...

Ў, ки хонаву даре надорад, ҳар сангу бурси ин ағба хонаву дари ў,
шаб ҳар кучое дарёбад, сар мемонаду хоб меравад, агар дар шаҳр
бошад, хонаи як ошно, ки ҳеч худро бароҳат ҳис намекунад, танҳо
дар хонаи осиебон худро мисли одам мебинад, на барои он ки зани
осиебон либосҳояшро, чирки якмоҳаашро беҳазар мешўяд, худ бо
духтараш дар хонаево ўро бо осиебон дар як хона ҷогаҳ мепартояд,
балки... чин занад, ў аниқ намедонад, ки чаро, чаро маҳз дар ҳамин
хонаву маҳз ба ҳамин мардум дилбастагӣ дорад. Ба ин осиебони ка-
салманд, ки занаш аз дилсўзӣ худ ҳалтаҳои гандуму орд мебардорад,
дўлро ҳолӣ мекунад, унс гирифтааст, ба зане ки ўро бо нигоҳи гарм-
гармаш афсуан кардааст, меҳр пайдо кардааст.

* * *

Ин раҳ дар лаби зани осиебон ханда набуд. Гузашта аз ин, ни-
гоҳаш сард ва вачоҳаташ туршида буд. Ба саломи ў сар ҷунбонд, хо-
мӯш буғчаро аз дасташ гирифт, донист чӣ мегирад, ташаккур ҳам
нагуфт, хона даромад ва бо намадпораву пўстак берун омад, сахни
айвон намад густард, пўстак андохт, ба ў бо овози хаста «бигзаред»
гуфт, лахзае баъд дастархону чой овард, пеши Шаҳбоз гузошт, худ
рӯи намадпора нанишаст, бал канортар, рӯи чанд ҳалтаи таҳчидаи
ҳолӣ нишаст. Шаҳбоз намедонист, ки ҳамаи инро чӣ чўр бипазирад.
Чунин пазироии сард ва бегонаро бори нахуст медид, ҳол он ки со-
ате қабл, баъди чанде дар сояи ғўт фароғат кардан, фарозро поин
мегашт, пеши худ вохўриро бо зани осиебон: бо рӯи кушоду хандаи
чаззоб тасаввур намуда, дар вучудааш сурури гунгу рӯҳбахше ҳис
карда буд ва ҳам аз дур қомати хузарби ўро, ки даст рӯи чашмон со-
ябон сохта, сӯи шахси оянда менигарист... «Кӣ бошад?» дида, ди-
лаш таҳ нишаста буд, ҳоло занак ўро мешиносату лабонаш аз ханда,
чун ғунҷаи гули шомусаҳар аз насими саҳарӣ, мешукуфад, аммо...

Аммо ин ҳамаи сардошноиро дид, билохира тоқати пурбардошташ шикаст.

– Ба хайр аст?

– Чил рӯз аст, ки бедаму беёд хоб аст мардак.

Аз ин ҷо рафтани Шаҳбоз ва бозгаштанаширо чил рӯз нашуда буд, боз ӯ, ки мерафт, осиебон бардаму бақувват менамуд, ӯ занак ҳисоби рӯзу вақтро гум карда, ӯ саҳт хаста шуда, ки рӯзе ба назараш соле метобад.

– Ҳеч осори дардмандӣ, ки ман надидам.

– Баъд аз се рӯзи рафтани шумо ҳолаш бад шуд, табларза дошт, он ҳам гузашт, аммо сари по нашуд, мулло ҳам омаду рафт, нафъаш накард, ду-се раҳ чуръае обу чумчае ҳапилоб ба гулӯяш мерехтам, имрӯз ҳатто мадори қатраи об ҳам фуру бурдан надорад, ба ҳар эҳтиёт Гулбуттаро пайи мулло ба деҳ фиристодам. Худо раҳм меҳурду ҷонканиаширо осон мекард, хуб буд...

Ҷумлаи охиристо зан ҷунон ором гуфт, ки ба пӯсти мард сардӣ давид. Ба ҳаққи шавҳари худ, бигузур замингир ҳам бошад, ҷунин гуфтан фарти беҳурматӣ намуд, лек хомӯширо авло донист.

Зан нолишашро идома дод:

– Дилам гувоҳӣ меод, ки ҷӣ дарде дорад, як рӯз не, як рӯз аз по меафтанадаш, аммо ҷунин зуд, бо ҷунин забунӣ... Ҷони ӯ-ку раҳо меёбад, мо – ду мушти пар, дар ин хилватгоҳ...

Зан ашкашро нигоҳ дошта натавонист, хомӯш шуд, танҳо ларзиши ҷуссаи азимаш гувоҳ буд, алами чилрӯзааш ӯ шояд бистсолааш берун мезанад. Дар дили мард хоҳиши хестан, сари ӯро сила кардан пайдо шуд, шояд меҳест ҳам, агар ин дам аз пайроҳа ду тан – духтареву марди ришсиёҳе пайдо намегашт. Мулло ва Гулбутта буд.

Мулло бо Шаҳбоз ҳолпурсӣ кард, дохили хона шуд, баъди ҷанде овози ширадорӣ фораи баланд шуд: кадом сураи Қуръонро меҳонд. Ним соат пас берун омад, занак ошхона буд, ба Шаҳбоз рӯ овард:

– Худо ҳудаш шуморо расонда. Гумон мекунам, ки то пагоҳ умраш намонда. Мард бошад, хуб аст, ин ду аёл, ки аёланд...

Шаҳбоз нафаҳмид, ки мулло бо ин ҷӣ гуфтан меҳост.

– Ман ба деҳ бояд баргардам, субҳ боз меоям, гумон мекунам, то субҳ умраш намонда.

Ҷумлаи охиристо мулло дар роҳи ошхона мегуфт, ӯ ба зани осиебон ҷӣ супоришхое дод, Шаҳбоз нашунид. Мулло ба хӯроки шом наистод, шояд кори очиле дошт дар деҳ.

Зан як коса дӯғро назди Шаҳбоз гузошту баъд дар як табакчаи ҷӯбин барои ҳуду духтараш дӯғоба гирифта хона даромад.

Торикӣ кам-кам фаро мерасид. Шахпораи рӯбарӯи айвон кам-кам шакл тағйир меод. Ба чанори азими пуршохубарг мубаддал мегашт. Саги хонадон, ки то ин вақт кучое нопадид буд, омад, дар гӯшаи айвон чанбар зад ва ба Шаҳбоз нигарист. Нигоҳи саг нигоҳи беҳис ва бетафовут буд. «Шояд нигоҳи осиебон низ ҳамин ранг шуда бошад» – аз дил гузаронд Шаҳбоз. Ва аз фикри он ки имшабро ҳамроҳи мيرانда рӯз мекунад, рӯи пӯсташ сарди давид. Қаблан низ ҳар вақт меомад, зани осиебон барои ӯву шавҳараш дар як хона ва барои худу духтараш дар хонаи дигар ҷогаҳ мефартофт. Агар чилаи тобистон бошад, барои ин ду рӯи бом ва ба худу духтараш рӯи фарши айвон. Ҳоло поиз бо шабҳои сардаш салтанат дошт, наmeshуд, ки занакро бо баҳонаи гармӣ хоҳиш кунӣ, айвон ҷогаҳ андозад. Боз ин мулло таъкид кард, ки ӯро Худо расонда, ки аёлхоро муттақо бошад. Аз ин рӯ вақте занак баъд аз муддате берун омаду хабар дод, ки барои ӯ дар хонаи бемор ҷогаҳ андохтааст, «бисёр хуб» гуфт. Зан косаву хонро бардошт, рафт, ӯ аз ҷо хест, барои хоб ҳоло барвақт буд, шаршари рӯдак ба гӯш мерасид, ки гулмоҳӣ дошт, агар имшаб осиебон бимирад, ӯ ҳеч нахоҳад донист, ки чаро ӯ гулмоҳиро шахмоҳӣ мегуфт.

Шаҳбоз аз зан собун пурсид ва лаби рӯд фурумад. Оби сарди рӯд ҳаловатбахш буд, аз араку гарди роҳ раҳо гашт. Рӯзона дар оби зулол гулмоҳиҳоро дидан мумкин буд, ки як-як ё села-села шино доштанд, «шаб хоб мераванд ё пайи рӯзӣ мегарданд?» Агар шаб осиебон бимирад, ба ин суол низ ҷавоб намегирӣ. Аслан дар рӯшании моҳ омада дидан мумкин буд, ки гулмоҳӣ шаб хоб меравад ё шино мекунад, аммо ӯ инро фақат аз осиебон доништан мехост, ё шояд вай бо ҳама роҳ мекушид, ҳатто пеши худ иқро накунад, ки имшаб мурдани осиебонро мехоҳад.

* * *

Вай гумон дошт, ки баъди ин бефарагии роҳи дароз ва ҳам пас аз обтании рӯҳафзо ҳамин ки ба ҷогаҳ даромад, хобаш мебарад. Аммо ин тур нашуд, гӯё вай интизори мурдани осиебон ё чизи дигаре ки имшаб бояд хатман рух занад, хобро аз худ ронда буд. Чун хона даромаду дар рӯшании хираи чароғ беморро дид, дилаш ларзид. Худоё, одам дар як моҳ чӣ қадар ношинос тағйир ёфта буд! Гӯё дар ҷогаҳ марди пири садсолаи иборат аз пӯсту устухон хобида буд. Ранги пӯсташ ҳам маълум набуд, ки зард гашта ё сафедӣ ба зардӣ моил гашта. Дастӣ росташ, ки аз кӯрпа берун буд, шаппаи кайҳо хушкида ва билохира аз нам тосидаро мемонд. Аввал вай гумон кард, ки осиебон дерест мурдаву манаҳаш афтодаву шах шудааст, аммо чун наздиктар омад, бӯи нофорае ба машомаш зад ва нафасгирии ваз-

нинро шунид, гӯё кӯдаки ду-сесола пуфакро кӯшиши дамандан дошт.

Мард паллаҳои тирезаро кушод, ҳавои тозаву сард ба хона даромад, «магар зан ба ин бӯи бад одатӣ шуда, ки хонаро ҳаво надодааст?», баъд либосҳои рӯяшро кашиду зери ҷоғаҳ даромад, чароғи болои сарашро каме пилта фурувард, зан хоҳиш карда буд, ки фурузон бошад, «кӣ медонад, чӣ пеш меояд?!» Мард хоҳиши хобидан дошту аммо лаҳзае пас боз пеши худ иқрор кард, ки аслан чунин хоҳишро надорад. Вай умедвор буд, ки чизе имшаб рух мезанад, мурдани осиебон на, вай барои ӯ бо рафтани мулло баробар мурда буд, шояд пештар, хеле пештар, дафъаи гузашта, ки вай ин ҷо буд ва гарм-гарм нигаристанҳои занро намедонист чӣ тур маънидод кунад, мурда буд.

Вай умедвор буд, ки дар ун хона низ занак нахобидааст... Аҷаб набуд, ки занак нахобида бошад. Чӣ тур хобаш бубарад, ки шавҳараш дар назъи ҷон аст, ӯ чӣ, ҳар зани дигар, ҳазор сангдилу марги шӯхоҳ бошад ҳам, бояд дами марг тарахҳуме дар дилаш пайдо шавад... боз чунин марги ҷавону нобахангом. Аммо ӯ ин лаҳза барои худ сохта буд, ки зан маҳз барои ӯ бедор аст...

Ҳарчанд ҳавои тоза хонаро сард карда буд, мард даруни ҷоғаҳ тафсида буд. Шояд аз эҳсосоти дарҳам-барҳами дарунаш тафсида буд, ки кӯрпаро аз рӯяш дур андохт ва гӯш ба садоҳои берун дод: шаршари рӯд ба гӯш мерасиду гоҳ-гоҳ овои канда-кандаи ҷокак, болои шахи рӯбарӯи айвон ду ситорае низ хира милт-милт мезаданд, шахи рӯбарӯ сурати ҷанори азимро гирифта буд. «Чаро шах шабонгоҳ сурати ҷанори азимро мегирад?» Осиебон мурда буд, ба ин суол шояд зани ӯ ҷавобе дошт, ки магарам хобида буд, вагарна шаб аз ним гузашта буд, агар бедор мебуд, бо сурфаи сохтае, ё охи бадарде, ё бо пӯшидан ё кушодани паллаи дар ё тиреза мефаҳмонд, ки бедор аст. Овозе аз ун хона берун намешуд, гӯё он ду ҳам чун ҳамсоия ӯ мурда буданд.

Мард оҳиста-оҳиста ба фикри он ки зан хобидааст, созиш мекард, ором мешуд ва дар фикри хобидан афтода буд, ба ин мақсад даст дароз карда буд, ки кӯрпаро болои худ кашад, бо даст шудани тафси дилаш сарди ро эҳсос карда буд, аммо ин дам садои кушодани дарро шунид, аз кӯрпа даст кашид, дам ба дарун зад, дарро бо шаст, гӯё барои огоҳӣ, пурсадо кушода буданд. Аммо лаҳзае пас дари ин хонаро хеле баэҳтиёт кушоданд. Мард худро ба хоб зад ва ҳис кард, ки зан ворида хона шуд. Сари болини шавҳар омад, дасти ӯро зери кӯрпа кард. Мард номаълум мепоид, даст чӣ, шояд ҳеч узви ҳассосе

надошт бемор. Аммо зан сари по нишаста буд ва кӯрпаи ӯро дуруст мекард. «Чалаб, даромадан баробар фаҳмид, ки ман бедорам!» Аммо зан гумон дошт, ки ӯ хоб аст. «Агар бедор мебуд, садо медод, гулӯ рӯшан мекард, ки бедор аст, то ман хавотир наштам ва беҳуда ташвиш накардам».

Зан баргашт, кӯрпаро бардошт ва ба рӯи Шаҳбоз кашид, шояд фикр кард, ки дар хоб дур андохтааст, ҳавои хона хеле сард шуда буд ва зан нияти паллаи тирезаро пӯшондан низ дошт. Чун дасти зан кӯрпаро то гулӯи мард кашид, вай номаълум, гӯё ин ҳаракатро дар хоб мекунад, даст рӯи дасти ӯ гузошт, дасти зан тафсон буд, зан даст накашид, ҳамтур саропо беҳаракат монд, лаҳзае чанд бигузашт, ба назари мард қиёмат тофт, дасти дигар ба миёни зан андохт...

Мард ҳеч ҳаловате дар ин сурат эҳсос накарда буд, ҳатто вақте ки ягон роҳгузари бойро дар роҳ камин мегирӣ, ногаҳон ҳамла меорӣ, ба замин пахш мекунӣ, тарсу ларзро дар тану чашмони ӯ мебинӣ, чунин ҳаловат намебарӣ, ки холо занро зери худ пахш карда буд, тарсу ларзро дар тану чашмони ӯ дида буд, аммо зан муқобилате нишон навода буд, баръакс чун вай дар ӯ омехта буд, чунон ки шиновари мохир ғарқро ба рафти об мебарад, ӯро ба равиши худ бурда буд. Аммо ин кай буд, чӣ тур шуд, баъд мард ба хотир оварда наметавонист, зан фарёди бимноке зад ва аз ҳаракат монд. Мард ба ӯ нигарист, ки сабаби тағйироти ногаҳониро бифаҳмад ва чун фаҳмид, мӯй дар танааш рост шуд. Осиёбони мурда нимҳез шуда буд ва ба ин ду менигарист, бо ҳамон нигоҳе менигарист, ки саг рӯи айвон нигариста буд...

* * *

Субҳ мулло бо се нафари дигар, гумон мерафт, ки хешони осӣбон ҳастанд, расида буд. Чун мулло фаҳмид, ки осӣбон чон ба Ҷонофарин таслим кардааст, ба ишораи «маълум буд» сар чунбонд ва ду шарикашро бозпас ба деҳ фиристод: яке бояд мардумро ба чаноза меҳонд, дигар бояд гӯрковро пайдо менамуду дар кандани гӯр ба ӯ ёр мешуд. Шаҳбозро фармуд, ки оғилро хабар гирад, чорпои парвоие бошад, берун орад, сар занад.

Соате пас чор-панҷ зан расиданд ва ба гиря карданҳову нолиданҳои духтари осӣбон пайвастанд. Шаҳбоз ин дам гӯсфандро сар зада, пӯст канда, шохи дарахте овехта буд ва гӯштро қисм-қисм мекард. Хайрон буд, ки чаро зани осӣбон наменамояд ва овоз намеандозад. Чун шаб ун воқеа рух дода буд, зани осӣбон «вах, рӯям сиёҳ!» гӯён, изорашро чанг зада, тирвор аз дар берун шуда буд. Вай лаҳзае қарахт монда буд, кам-кам ба худ омад, хайрон монд, аз

дилаш ҳазор фикру нақша гузашт, ҳатто хоҳиш пайдо шуд, ки гардани ин бемори нимчонро хафа кунад, Худо накунад, ки пагоҳ ба забон ояду ба мулло кори гузаштаре бигӯяд... Аммо ба ин ҳоҷат нашуд, осиебон, чунон ки тулумаи ҷурғотро рост бигузори, даст бигири, ҳамун тур пушт зад, садое монанд ба хирросе аз ҳалқумаш баромад ва вақте Шаҳбоз пеш хазид, бовар ҳосил кард, ки ин дафъа осиебон дар ҳақиқат мурдааст ва вай супориши муллоро ба хотир овард, рӯймолчаи гирди сари беморро кушоду манаҳашро баст, дасту пояшро рост кард, баъд ба хотир овард, ки чашмашро напӯшидааст, дар чашмон боз ҳамон нигоҳи саги рӯи айвонро дид, тааҷҷуб намуд, бо қаҳр пилкҳоро поён зад. Баъд ба айвон баромаду намадпораву пӯстакро дид, фикр накард, ки чаро зан ғундоштани онҳоро фаромӯш кардааст, чомаро ба ҷои болиш гузошту намадпораро ба рӯи кашид ва ҳамон замон хобаш бурд, то субҳ ак-аки сағ бедораш кард ва муллоро бо ёронаш дид.

Мардак гӯштро пора мекарду тааҷҷуб, ки чаро сар ба чома монду хобаш бурд. Шояд зани осиебонро низ ҳамин ҳолат рух дода бошад?

Ним соат пас аз занҳо мардҳо омаданд, тахминан чил-панҷоҳ нафар чамъ шуданд, лек нафаре овоз наандохт, гумон мерафт, ки осиебон хеши наздике надорад, агар дошта бошад ҳам, ҳанӯз нарасидааст.

Мулло тадорукоти намози чанозаро медид, мурдаро шуста, кафанпеч карданд. Тобутро фаромӯш карда буданд, ки сари роҳ аз қабристон биёранд, ду ҷавонакро фиристоданд, ки тоз-тоз рафтанд, ҳаял нашуд, ки баргаштанд, ун марде ки пайи гӯрков рафт, пай бурда, бо як нафари дигар тобутро бардошта меомада, ки ҷавонакҳо расида, аз нимароҳ гирифтаанд. Мурдаро дар тобут гузоштанду тобутро сахни ҳавлӣ бароварданд, ки ҳаво ба боридаи оғозид. «Абрпорае ки набуд?» Тобутро бардоштанду рӯи айвон оварданд, мулло пеш гузашт, мардум пасаш саф кашиданд. Мулло намози чанозаро ҳай ҳоида-ҳоида меҳонд, шояд умедвор буд, ки то ба поён расонидан борон ҳам мемонад.

Аммо борон шиддат гирифт, касе гуфт, ки ғави новаро бояд баст, ки эҳтимоли сел омадан дорад, ду ҷавонаки тобутоварда бари чомаҳоро ба сар кашида, сӯи осиеб тохтанд. Мулло чанозаро хонда буд, лек дудила истода буд, ақл мегуфт, ки бозмондани боронро интизор бояд шуд, аммо мурдаро пас аз намози чаноза нигоҳ доштани гуноҳ буд, билохир мулло ишора ба бардоштан намуд.

Чор нафар аз чор пояи тобут бардошта, ба роҳ афтоданд, чор нафари дигар фурсате пас онҳоро иваз карданд, босуръат мерафтанд,

то пайраҳаи бағали пушта. Пайраҳа лағжон шуда буд, имкони бо-
суръат рафтан набуд, аммо мардум, ки хеле тар шуда буданд, «зуд
бошед» мекарданд, дар нисфи пайроҳаи Бузчарон пои яке аз он ду,
ки пояҳои пеши тобутро медоштанд, лағжид, ҳама ба як овоз «воҳ»
гуфтанд, зеро яке афтоду дуомиро низ кашид, ки афтод, дуи қафо
низ афтоданд, ҳарчанд пояи тобут дар дасти яке монда бошад ҳам,
мурда аз тобут парид, ду-се ғел заду ба Шаҳрӯд афтод. Даҳ қадам
поинтар аз он ҷо Шаҳрӯд ба Кафкрӯд меомехт. Аз ин рӯ мардум
ҳоюхуй карданд: зуд гиред, ки мурда ба Кафкрӯд наравад. Аммо об-
ро ин ҷо суръат зиёд буд ва ҳам обхез буд, то гурӯҳе ба соҳил раси-
данд, ки мурдари Шаҳрӯд ба ҷанги мавҷи болохези Кафкрӯд супурда
буд.

* * *

Ҳафт рӯз мурдари қад-қадӣ рӯд кофтанд, пайдо накарданд, аз
деҳи поёноби дара низ паёме наёмад, ки об мурдари берун афканда-
аст. Гумон мерафт, ки гирдобе онро зери харсанге кашида ва мурда
варамид, дар ҳафои харсанг дармондааст. Чун ҳама ноумед шу-
данд, мулло ба бас қардани ҷустуҷӯ супориш дод, ҷомаашро дар гӯр
гузоштанд – агар мурда пайдо шавад, хонаи охираташро соҳиб ша-
вад. Гӯрро хокпӯш карданд, мулло сурае хонд, ҳама ҳуззор даст ба
рӯ кашиданду дунболи қори худ гирифтанд.

Се рӯзи аввал Шаҳбоз бо ҷӯяндогон буд, ҳамроҳи онҳо қад-қадӣ
рӯд асое дар даст, зери харсангҳои рӯдро тафакхӯс мекард; агар сари
асо ба нармаӣ бархӯрад, аз мурда яқин буд, чун бенатича будани
ҷустуҷӯро дарк намуд, ба осиеб баргашт.

Зани осиебон дигар гӯё ба ӯ рӯбарӯ шудан наметавонист, ки аз хона
берун намеомад, танҳо духтараш барои ӯ ҷою нон меовард ва бо фа-
ро расидани торикӣ барояш дар хона ҷогаҳ мепартофт. Ҳеҷ фурсат
даст наметавонист, ки ӯ бо зан танҳо бимонад ва муносибати ояндаи
худрову ӯро муайян созад. Як муколамае низ барои ин матраҳ карда
буд, ки чунин буд. Ӯ мегӯяд: «Қори шуда шуд. Сарнавишт чунин
будааст. Барге дар шохи дарахт бе амри Худо наметавонад, – инро
рӯзе ки мурдаи осиебон ба рӯд рафт, Шаҳбоз аз мулло шунида буд –
пас Худо пешбинӣ карда, ки раванди ҳодисот ба ун сурате ки гу-
зашт, бигзарад. Агар сад нафар тобутро медоштанд ҳам, мурда ба об
мерафт!» Зан мегӯяд: «Ман гуноҳ қардаму Худо ба ман нишон дод,
ки хушёр бош, ҳамаро ҳисобу санад аст!» Ӯ мегӯяд: «Агар Худо
наметавонист, мо гуноҳ намекардем». Зан мегӯяд: «Ӯ маро имтиҳон қар-
ду ман нагузаштам, аз ин рӯ хушдор дод, тавбаву тазарруъ бидунам
ва минбаъд аз оқибати ҳар гуноҳ андешанок бошам». Ӯ мегӯяд: «Аз

имтиҳон нагузаштани турову маро низ пешбинӣ карда буданд. Мо ба кардани ин гуноҳ маҳкум шуда будем!» Зан меғӯяд: «Чӣ баҳонаи содае! Пас дар дунё як гунаҳгор нест...» Ў меғӯяд: «Гуноҳ ҳамон аст, ки қаблан сари он андешида бошӣ, ки содир мекуни. Ҳар чӣ аз мо рафт, ногаҳон буд, на ту дар сар фикри онро доштиву на ман». Зан меғӯяд: «Намедонам, намедонам... Беҳтараш, ту аз ин ҷо биравӣ, ки ҳамвора азоб диданат...» Ў меғӯяд: «Ту ҳоло беш аз ҳарвақта ба ман мӯхтоҷӣ. Осиёбонӣ, ки кори зан нест. Боз дар ин хилватгоҳ мондани ду очиза... Дар ҳар сурат ман бояд ин ҷо бошам, на ҷои дигар... Оворагардӣ ба дилам задааст, ман чун ҳама реша давондан меҳом!» Зан лаҳзае меандешаду меғӯяд: «Мутаассифона, ту ҳақ меғӯӣ. Бе дасти мард ин ҷо имкони зистани мо нест. Кӣ меҳод, ки он чӣ бист сол фароҳам овард, дар як соат бипошад, ин ҳамаро ба дигар биспорад?» Ў меғӯяд: «Ҳо, бале, дар акси ҳол шуморо ба деҳ мебаранд, ҳашар мекунанду бароятон як хонаяке месозанд ва ин ҳамаро ба ихтиёри марди дигаре месупоранд». Зан боз каме фикр мекунаду меғӯяд: «Бимону реша давон, аз қисмат гурез нест».

Шаҳбоз даруни ҷогаҳ даромада буд ва чунин як муколамае пеши худ сохта буд ва интизор буд, ки ҳоло дари хонаи дигар пурсадо бозмегардад ва зан назди ӯ меояд ва муколамаи боло сурат мегирад ва зан билохира аз далелҳои ӯ қаноатманд сар ба синаи ӯ мегузорад ва имшаб ва ҳама шаб аз онӣ ӯ мегардад. Шаб аз нисф гузашта буду дар пурсадо боз намегашт, ӯ паҳлӯ мегашт, гулӯ рӯшан мекард, бедору интизор буданаширо менамуд, аз он ҷониб ҷавоб ҳарфи гунгу шунидани кар буду бас. Пилкҳои чашмаш вазнин мешуданд, вазнин мешуданд... ва ӯ субҳ боазоб чашм мекушод ва худро хобида меёфт ва ҳайрон мегашт, ки кай ба ӯ хоб чира гашта ва ӯ аз омадани зан шояд дар ғафлат монда бошад. Аммо чун ин ҳама шабҳову рӯзҳои дигар такрор ёфтанд, вай фаҳмид, ки зан билкул хоҳиши дидори ӯро дидан надорад ва ҳамсӯхбат ҳам шудани нест. Аммо вай бовар дошт, ки хоҳ-нохоҳ зан ба тақдир тан медихад ва як шаб не, як шаб меояду бе ҳарф даруни ҷогаҳи ӯ медарояд.

Аз ин рӯ ба кори осиеб часпид. Ғавро бардошт, чархро ба кор даровард... ва мардум гардиши чархро дида, боз ғаллоти худро ба овардан сар карданд. Танҳо бародараш боре ҳам чизе наовард, «шояд ба осиеби деҳи ҳамсоя мебарад, ё нафареро хоҳиш мекунад ба ҷои ӯ ғаллоташ орд бикунад, ор мекунад ҳаромӣ!»

Ва як бегоҳ, ӯ ёд надошт кадом бегоҳ, вақте ӯ чархро боздошта, дар фикри хона баргаштан буд, ки ба осие занак даромад, шояд барои коре ё шояд барои нон пухтан орд меҳост. Шаҳбоз ба ёд овард,

ки Гулбутта соате қабл барои намак ба деҳа равона буд. Занак ба сӯи Шаҳбоз нигоҳе ҳам напартофт, гӯё Шаҳбоз ном ҷондоре аслан вучуд надошт, агар вучуд ҳам дошт, барои ӯ ҷои ҳолӣ буд, занак сӯи ҳамбаи орд рафт, то карсони дасташро орд пур кунад. Назди ҳамба омад, ҷӣ фикре ба сараш зад, ё ҷӣ хоҳише таҳи дилаш пайдо гашт, ки назди ҳамба беҳаракат истод, ба Шаҳбоз намуд, ки қиёмат истод ва ин кифоя буд, ки бо ду хез худро ба зан расонад, ӯро озод бардораду рӯи халтаҳои даҳон-бастаи ғаллот хобонад. Зан муқобилат нишон медод, ӯро «пирхару ҳаромзода» мегуфт, аммо ӯ бо ҷолокие ки баъд аз он ҳайрон монда буд, пирҳани занро боло задаву поҷомаашро аз хиштак ду пора карда, ба ӯ пайваста буд. Ва ӯ баъд ба ёд овард, ки ин дам парраҳо худ аз худ ба гардиш даромаданд, ҷарх низ на овози гӯшхароши ҳамарӯза, бал овози форами ғижжаку камонча дардода буд ва зан муқобилияти худро қатъ карда, ба кӯмаки ӯ шитофта буд.

* * *

Акнун ӯ бо зан дар як хона меҳобиданду духтар дар хонаи дигар. Ӯ вақте бори аввал занро дида буд, аз дил гузаронида буд, ки дар оғӯши ҷунин зан хобидан ҷӣ қадар бояд хуш бошад. Ва акнун ки шабҳои дарози кӯҳистон вай ҳамеша дар оғӯшаш буд ва гоҳе мизочи гарми дарунаш рӯ мезаду Шаҳбозро қариб хафа карда мекушт, ҳарина хуш будани ҷунин оғӯшро бо ҷашми сар медид. Ва гоҳе ки онҳо баъд аз мубориҷаҳои тӯлонӣ хаста гашта, паҳлӯи ҳам рӯболо дароз мекашиданд, зан ба суҳан медаромад. Маълум мешавад, ки зан ба ӯ аз рӯзи аввали ин ҷо пайдо шуданаш бебарво набудааст. «Ёд дорӣ, ту се сол қабл, тобистон ба ин ҷо омада будӣ? Аз сару рӯят арақ мешорид, рӯи либосҳоят як вачаб хоку ғубори роҳ нишаста буд, аз пушта поён омадиву ба ману шавҳарам, ки рӯи айвон нишаста будем, гуфтӣ: «Оё мусофиреро дар ин даргоҳ як шаб дами гарму ҷоғаи нарм медиҳанд?»

Шавҳарам гуфта буд: «Мусофири саргашта дар ин даргоҳ нодир асту дилхоҳ, даҳ шаб ҳам агар бихоҳӣ, дами гарму ҷоғаи нарм пайдост!» Ту сипосгузори қардӣ ва аз ман собун пурсидӣ, то гарду ғубори роҳро бишӯӣ. Он рӯз ман туро аз равзани ошхона дар Шаҳрӯд тасодуф бараҳна дидам – ту баъд он ҷоро хуш қардӣ, ҳар раҳ, ки меомадӣ, аз ман собун мекурсидиву он ҷо тан мешустӣ, ҳатто ҷилаи зимистон ҳам... Ман туро аз равзани ошхона дидаму ба оби сард ба тан кашиданхот, ба мушакҳои бақуввати бозуву синаат... ҳавасам рафт, ҳар як зани дигари баймон ҷои ман мебуд, шояд номаҳрамеро ҷунин боҳавас нигоҳ намекард, аммо ман бо худ коре

карда наметавонистам. Охир, ман ғайр аз як шавҳари дардманду пӯстуустухонгашта, дигар марде надида будам... Ҳар раҳ, ки ту аз сафар бармегаштӣ, собун мепурсидӣ, ман собунро ба ту медодаму худ паси равзана камин мегирифтам. Боре шавҳарам тасодуфан маро машғули ин кор ёфт...

Ёд дорам, ки хеле тарсидам, ӯ пеш омаду аз равзан берун нигарист, чизе нагуфт, хомӯш баргашту рафт...

Вай ҳамеша ҳамин тур буд: боре надидаам, ки ӯ ба ягон кори ман эроде гирифта бошад, баъзан ман фикр мекунам, ки рафту ӯ дарро бикушояд ва маро барахна дар оғӯши бегонае бубинад, охиста, гӯё ҳеч балое нашуда бошад, дарро мепӯшаду меравад. Ман барои ин ўро бад меидам, марде латта, латтаи дегпоккунӣ.

Он рӯз, ки ӯ маро назди равзан дид, ман бисёр меҳостам, ки ӯ маро бизанад, чӯбдастае бигираду то мурдан бизанад, то он ҳама ҳавову ҳавасҳо аз димоғам барояд. Агар он вақт ӯ маро мезад, мову ту бо ҳам намебудем...

Аммо ӯ ҳарфе назад ва ман ўро боз шумтар дидам. Медонӣ, ман дар хурдӣ боре дидам, ки чӣ тур кӯдакон саги дайдуеро миёнагир карда буданд ва ўро бо чӯбдаставу санг мезаданд, саг иринҷос мезад, печутоб меҳӯрд, аммо дар чашмонаш на нишони дард буд, на нишони хашм. Он шаб, вақте ки ту маро соҳибӣ кардӣ, ва ӯ, оне ки як моҳ бедаму беёд буд, ногаҳон нимҳез гашту ба мо нигарист, ман айнан ҳамон нигоҳро дидам, нигоҳе ки дар он на дард буду на хашм. Агар нигоҳи ӯ дард ё хашм медошт, шояд ман парвоя намекардам, аммо нигоҳи бедарду беҳашми ӯ маро он шаб заҳракаф кард. Чаро? Ман то ба ҳол наметавонам ба ин пурсиш посухе биёбам. Ва вақте гуфтанд, мурдаи ӯ ба дарё рафт, ман фаҳмидам, балки бо тамоми вучудам эҳсос кардам, ки ӯ намурдааст. Ў ҳамин тур барои санҷидани ман, барои мушоҳидаи фуру рафтани ман ба фасоду лажан худро бемору замингир нишон дода буд, мурданаш ҳам сохта буд. Он чое ки ӯ аз тобут парида буд, ман рафта дидам. Чизи бечон, мурда наметавонад бо ду ғел ба коми дарё биравад... мефаҳмӣ, вай худро мурда рост карда буд, агар ўро дар гӯр мегузоштанд, ӯ шаб аз гӯр берун меомад, лағжидани тобутбардор барои ӯ фурсати ғайриҷашмдошт пеш овард, ӯ худро ба коми дарё андохт ва худро, аз чое меҳост, берун гирифт, ҳамчун шиновар ӯ ҳамто надорад, ман на як бору ду бор шинои ўро дидаам...

Аз ин рӯ ман ин қадар рӯзҳо худро аз ту дур медоштам, зеро медонистам, ки ӯ дар ҳамин қарибхост ва маро мушоҳида мекунад. Ба фасоду лажан фуру рафтани маро дидан меҳаҳад, баъд пеши назари

ман пайдо гашта, қоҳ-қоҳ ба очизиву пастии ман хандидан ме-
хоҳад...

Ў медонист, ӯ аз рӯзи аввали заношӯи мо медонист, ки ман ун
зане нестам, ки ӯ меҳост. Вай ҳатто ба Гулбутта, ки аз пушти ӯ, аз
нутфаи ӯ ба дунё омада буд, меҳре надошт. Гумон мекард, ки ман
ӯро аз кадом як чавонмарди деҳ, ки рӯзе як-ду нафар ғалла ба осиеб
меоранд, бор овардаам...

Аммо вақте ки ту маро назди ҳамбаи орд даст гирифтӣ ва рӯи
халтаҳои даҳонпури ғалла хобонда, ба ман пайвасти, медонӣ, чаро
ман аввал туро намехостаму баъд хостамат? Ҳанӯз ман аз эҳсоси он
ки ӯ зинда асту ҳоло аз кучое ин манзараро наззора мекунад, халос
нашуда будам, аммо чун баногоҳ парраҳо ба гардиш даромаданд,
чарх навои форами рӯхбахш дардод, ман фаҳмидам, ки наззораву
нафрати ӯ дар назди ин ҳама воқеият ҳеч аст... бигузор тамошо ку-
над, бигузор чун ахриман ба ин гуноҳҳо, ки ин қадар ширинанду
сӯзон, заҳрханда занад!

* * *

Дузди Шаҳбоз ба осиебон табдил ёфт. Касе дигар ӯро дузди
Шаҳбоз намегуфт, ҳама боэҳтиром Шаҳбози осиебон мегуфтандаш.
Ва ӯ ҳам, ба қавли худ, реша давонда буду аз зиндагӣ қаноатманд
менабуд. Ба ҳар ҳол ба зан чунин менабуд, ки мардак қаноатманд
аст, ҳарчанд як чиз ӯро дар ташвиш монда буд. Шаҳбоз агар соли
гузашта ҳамагӣ се раҳ, на зиёдтар аз як ҳафта ба «шаҳрҳо» – ӯ ба ка-
дом шаҳрҳо мерафт, ғайр аз ҳудаш касе намедонист ва дар ин бора
гап заданро ҳуш надошт – рафта бошад, пас имсол моҳе дар хона
буду моҳе бедарак. Баъзан овозаҳое ба гӯши занак мерасид, ки
Шаҳбоз ба шуғли собикааш баргаштааст, дар роҳҳо роҳзаниву дар
шаҳрҳо дуздӣ мекунад, зан ба ин бовар қардан намеҳост. Танҳо як
чиз занро рӯзҳои охир ҳавотир мекард, шабҳо хобашро мепаронд:
вай сард гаштани меҳри Шаҳбозро ба худ рӯзҳои охир эҳсос ме-
намуд. Аз қаробатҷӯӣ, аз навозишҳо, аз сӯҳбатҳояш эҳсос мекард, ки
дигар он Шаҳбозе нест, ки ӯро озод бардошта рӯи халтаҳои ғалла
хобонида буд ва аз гармии меҳрашу аз зиёдии қуввааш парраҳо худ
аз худ ба гардиш даромада буданд, чарх чун ғиҷжак навои рӯхбахш
дардода буд ва ҳамон Шаҳбозе нест, ки шабҳо ӯро чунон танг дар
оғӯшаш мегирифт, ки нафасаш дарун мезад, худро байни замину
осмон андарво медид.

Ва ҳамчунин зан аз эҳсоси он ки ҳамеша, шабу рӯз назарбанд аст,
халос намегашт. Аввалҳо ба ин аҳаммият намедод, парво намекард,
ки шавҳараш, – зан ҳоло ҳам бовар надошт, ки шавҳараш мурда

бошад, – гирду атроф мечолад, ҳар қадами ўро мешуморад, ҳар ҳаракати ўро баҳо медиҳад ва рӯз аз рӯз нохоставу бечоратар гаштани ўро дида, заҳрханда мезанад.

Акнун зан ҳар гоҳе ба ҳезумчинӣ мерафт, ҳар замон бо як ҳисси нохуш атрофро менигарист, ки раваду мушоҳид дар ҳамин қарибиҳо бошад, ўро поида бошад. Боре чун дарзаи ҳезумро пуштора карду ҷангалро убур мекард, аз паси худ қадам мондани шахсеро пай бурд, чунон баръало пай бурд, ки воҳимааш гирифт, аввал тез-тез, баъд дар тоз даромад ва то ба хона расидан боре ҳам ҷуръат намуда, ба пас нанигарист. Ба нигоҳи ҳайрон ва ҳаросони духтараш гуфт, ки «хирс дар пайам афтод!»

Шаб ба тани Шаҳбоз ҷафс шуда, воқеаи ҷангалро ҳикоя кард, Шаҳбоз хандид ва гуфт, ки чӣ тур мурдае ки вай манаҳашро бо дастонаш бастааст ва ҳам ба коми дарё рафтани ҷасадашро бо ҷашмони сар дидааст, метавонад зинда шуда бошад?!

Зан чун дид, ки Шаҳбоз суҳанҳои ўро ҷиддӣ қабул намекунад, дигар дар ин бора бо ӯ ҳарфе назад. Зеро фаҳмид, ки мардак рози дили ўро рағбати шунидан надорад ва ба ӯ ғамшарик ҳам намегардад...

Рӯзе ки ӯ дар оинаи дастадор сурати худро медид, оҷангҳои зери ҷашму гарданааш, тор-тор сафед шудани мӯяш, хулоса, пеш аз вақт пир шуданашро дид, дилаш ларзид... Баръакси ӯ Гулбутта рӯз аз рӯз мешукуфт. Духтар ҳафтдаҳсола шуда буд. Қомати баланду синаҳои таранги дамидааш аз модар, ҷашму абрӯи пайваста ва лабҳои сергӯшту хушреҳт аз падар гирифта буд. Занақ кӯшиш мекард, ки Шаҳбоз онҳоро паҳлӯи ҳам набинад, зеро дар паҳлӯи ин гули шикуфон ӯ гули рӯ ба ҳазонро мемонд ва пир гаштану зишт гаштанааш аёнтар мешуд. Ва ҳам боре бо нигоҳи мизонӣ ба духтараш ҷашм дӯхтани Шаҳбозро дида, дилаш дур рафта буд...

Онҳо як сол беникоҳ зиндагонӣ карданд, танҳо бо исрори зан Шаҳбоз муллоро, ки гандум ба осиеб оварда буд, хоҳиш кард, онҳоро никоҳ кунад. Аммо никоҳи шаръӣ низ меҳри Шаҳбозро ба зан наафзуд, баръакс ғайбзаданхояш афзуд, моҳе буд, моҳе набуд ва агар ба шуғли қадима баргаштанааш рост бошад...

Зан дилёб намешуд, ки дар ин бора аз шавҳараш бипурсад, ё шо-яд метарсид, ки ҷавоби мусбат мешунаваду арбада мебардорад, ўро боз аз худ мерамонад. Ҳоло зан танҳо як чизро меҳост, ҳар чӣ зудтар ба Гулбутта хостгор биёяд, сағир аст, кабир аст, дорост ё нодор, фарке надорад, вай бо ду дасти адаб духтарашро мебарораду медиҳад... зан бо як тир ду нишон заданӣ буд: ҳам аз тимсоли

беқарориаш – оне ки пириашро айнтар месозад, оне ки шавҳар нигоҳи мизонӣ мезанад ва дили модарро гургҳо тала мекунад, халос мешавад ва ҳам шояд Шаҳбоз танҳо мондани занро дида, ҳавои шаҳру камини роҳро аз дил дур созад, ҳамеша бо ӯ бимонад. Ангор дар деҳ ҷавони зангире набуд, ё мардум яқсара нобино гашта буданд, ки гули шикуфону сарви равонро дар осиеб намедиданд, ки хостгоре намеомад...

* * *

Имсол зимистон зудрас омад. Барфи аввал ҷунон ба замин нишаст, ки гумон буд ба ин наздикӣ об шавад. Азбаски дар оташдони ду хона алов мекарданд, зан тахмин мезад, ки ҳезумҳои захира гумон аст, ки то баҳор кифоят кунанд. Аз ин рӯ вай Шаҳбозро хоҳиш кард, ки бурсеро биафтонад, ҳезумашро сарчин карда бимонад, зан ҳар вақт фурсат даст бидиҳад, бираваду кам-кам ба хона бикашонад.

Шаҳбоз табар бардошту рафт, бурси азимро бурид ва се рӯз аз ҳезум тали бузурге сохт. Танҳо занак таачҷуб кард, ки чаро бурси канори ҷангалро набуридааст, бал дар мағзи ҷангал буридааст, магар Шаҳбоз намедонад, ки зан аз дохили ҷангал бимнок аст? Ё барқасд кардааст, ки ӯро бо таваҳҳумоташ масҳара бикунанд...

Ва ин ҳамун рӯзҳо буд, ки Шаҳбоз гоҳу ногоҳ дар бораи галаи гургҳои гурусна, ки дар ҷангал пайдо шудаанд, ҳарф мезад ва занро огоҳ месохт, ҳудро эҳтиёт кунанд. Зан нишоне аз гургҳоро надида буд ва зимистонҳои зиёд дар ин хилватгоҳ, яке-дуе аз ин ҷонварҳоро дур наздик дида буд ва ҳеч надида ва нашунида буд, ки онҳо ба одам ҳамлавар шуда бошанд. Танҳо Гулбутта ин хабарро ҷиддӣ пазируфта буд ва модарро аз ҳезумбиёри манъ мекард, агар раванд, ҳамроҳ бираванд, агар на, бигузур як рӯз ҳамакаса бо падарандар бираванду бикашанд. Аммо модар даст меафшонд ва ҳар гоҳ аз кори рӯзгор фориғ мешуд, мерафт ва як пуштара ҳезум меовард. Ва як рӯз рафту ҳаял кард, хеле ҳаял кард, ки Гулбутта беқарор шуд ва боз саги ҳамеша хомӯшу пир – Хайбар аз пуштаи назди ҷангал ҷунон зӯзаи ҷонхарош кашид, ки ба пушти Гулбутта сардӣ давид, тозон ба осиеб омад, Шаҳбозро хабар кард, ки модар хеле ҳаял кард ва ҳам Хайбар зӯзаи бадбахтӣ мекашад.

Ҳарду пуштара боло шуданд, барфи тоза меборид, изҳои пой модарро пӯшонда буд, аммо чун ҳарду ҷои тали ҳезумро медонистанд, хомӯш ба ҷангал дохил шуданд... ва дар назди сарчин либосҳои пора-пораву хунолудро диданд, аз гурғдарида ҳатто устухоне боқӣ намонда буд, ба ғайр аз чанд қабза мӯи сар.

Шаҳбоз ҳамаро хуб андешида буд. Бурси мағзи чангалро низ до-
ниста бурида буд. Фочиа беҳуда маҳз рӯзе ки тозабарф мебориду
изхоро мерӯфт, рух надода буд.

Шаҳбоз ҳеч ба хотир оварда наметавонист, ки кай аз зан якбора
дилсард шуд. Шояд ҳамон рӯзе дилсард шуд, ки обтании духтаран-
дараширо дид. Ҳамин тобистон буд, ки вай халтаҳои холии гандумро
беруни дари осиеб метаконд ва чашмаш ба Гулбутта афтод, ки даст-
моле сари китф партофта буд ва собуне дар даст дошт, лаби Шаҳрӯд
мефуромад. Баногоҳ ба хотираш ҳикояти Холдона расид, ки чӣ тур
таншӯии ӯро аз равзани ошхона мепоидааст, мушақҳои барҷастаи
бозуву кафаси синаашро дида, ҳаваснок мешудааст... Пас чаро ӯ...

Шаҳбоз ҳарчанд кӯшид, ки ин фикрро аз худ дур созад, натаво-
нист. Билохир халтаи дасташро ба замин зад, «агар як раҳ бубинад,
осмон ба замин омада намечаспад!» Вай дар камин гирифтани но-
маълум ба ҳадаф расидан таҷриба дошт, боз ба ҳар эҳтиёт атрофро
нигарист, Холдона дар назар наменамуд, аз мӯрии ошхона дуд
танӯра мезад, гумон мерафт, ки занак чизе барои чошт мепазад.

Шаҳбоз номаълум худро ба соҳил расонд, карафсҳои зиёде рӯида
буданд, аз байни онҳо гавак кашида, пеш рафт, шаршари рӯд, хаш-
хаши сӯтаву баргҳои карафсро пахш мекард ва ҳам духтар шояд дар
гӯшаи ҳаёл роҳ намедод, ки касе дунболи ӯ меояду обтаниашро та-
мошо мекунад...

Он шаб хоби Шаҳбоз набурд, паҳлӯ мегашт, оҳ мекашид, зане ки
як вақтҳо пайкари ҳузарбашро ба замин пахш намудан орзуяш буд,
ҳоло дар назар аҷузкампиirro мемонд, он синаҳои тарангу анорӣ
кучову ин халтаҳои чурғоти тирамоҳӣ кучо, он тани лағжони шир-
моҳӣ кучову ин ҷувони пуркоҳи ҷуворӣ кучо!

Субҳ вай хӯрчинро сари китф партофту роҳи шаҳрро пеш гирифт,
ба зан гуфт, ки бозор ба харида лавозимот меравад, дар асл мехост аз
худ бигрезад, аз фикру иғвоҳои бади дар дилаш пайдошуда бигрезад.
Ва рафт, моҳе оворагардӣ карду боз омад, зеро дар ин як моҳ
фаҳмид, ки вай ба хонаву дар, ба ин осиеб, ба рӯдаки пурмоҳӣ хӯ
гирифтааст.

... Омаду боз аз моҳе зиёд тоқат накард, ҳамин ки пай мебурд, со-
ате зиёдтар бимонад, фалокате рух мезанад, хӯрчинро сари китф ме-
партофту роҳӣ мешуд. Ва ин дурӯғ буд, ки мегуфтанд ӯ ба шуғли
собикааш баргаштааст, мардикорӣ мекард. Аз кори вазнинтарин ҳам
рӯ намегардонд. Бовар дошт, ки кори вазнин фикрҳои сабукро аз сар
дур мекунад.

Чун зимистон расиду корҳои мавсимӣ тамом гашт, омаду дерёз дар осиеб монд ва ин дафъа натавонист фалокатро нахезонад, балки онро худ бо ҳама чузъиёташ тарҳрезӣ кард. Ва он рӯз, ки барф мебориду изхоро мепошонд, вай Холдонро дид, ки ресмон дар даст сӯи ҷангал меравад, гирду пешашро нигарист, доси зангзадаеро дар су-туни назди дӯл хаста дид, гирифтӯ зери ҷома пинҳон кард ва аз ҷониби дигар, то ба ҷашми кунҷков наафтад, сӯи ҷангал рафт...

Холдона ресмонро ба қад партофта, рӯи он ҳезум мегузошт, як дарза монда буд, барои донаи дигар ҳам шуда буд, ки чизи тезе байни шонаҳояш фуру рафт, дарди ҷонкоҳе тамоми вучодашро сӯзонд, рӯи дарзаи ҳезум афтод ва ҷонталвоса қомат рост кард, аввалин чизе ки дид, ин шавҳараш буд, ки байни шаппаҳои бурси муқобил сар баровада буд ва зарҳанда мезад, ин ўро ба даҳшат наовард, ки қафо баргашт, ки бифаҳмад, ҷӣ зарбае аз пас даррасид, Шаҳбозро дид, бо ранги мурдаву бо ҷашмони хунгирифта... Аммо дигар мадоре дар танаш намонда буд, ки чун зуғӯтаи буридаи қарафс ба замин афтод.

Шаҳбоз лаҳзае қарахт ба ин манзара нигарист, дасту пояшро ларза гирифта буд, ранги рӯяш чун ранги мурда канда буд, ҳароина фаромӯш карда буд, дигар ҷӣ бояд бикунад... Ин дам коҳ-коҳро шунид, сӯи садо нигарист, мурда буд, мурдатар гашт. Осиебонро дид, ки аз байни шаппаҳои бурс берун омада буд, дар танаш пӯстакеро печида буд, ришу мӯи сараш ҳеҷ рӯи қайчиро надида буд, агар Шаҳбоз ўро намешинохт, гумон мекард, ки ғулест.

Аммо осиебон буд, аз байни шаппаҳои бурс берун омада буд, сӯи мурдаи зан даст дароз карда буд, бо ангушти ишора ўро нишон ме-дод ва аз ханда сушт мешуд.

* * *

Рӯзи дигар буд, ки Шаҳбоз дар нимароҳи деҳа мерафт, ба Гулбутта гуфт, ки деҳ меравад, туфанг ба орият мегирад, гургҳоро як-як мебаронад, дар асл аз зинда будани осиебон заҳрақаш шуда буд, ўро меҳост шикор бикунад, зеро зинда гаштани як шохид, боз чунин шохид! зиндагиро заҳролуд месохт, он чи баъд рӯй дод, кам-кам рӯшантар ба ёд меовард. Ба ёд меовард, ки шояд соате буд, ки хангу манг монда буд, ҷӣ қарданашро намедонист, билохира ба сараш зад, ки ў ҷиноят содир кард, ҷинояти сангин ва шохид дар рӯбарӯяш истода, ин тур чун девона меҳандад. Аз ин андеша ў ба худ омада буд, сӯи осиебон ҷаҳида буд, ки бо ду-се хез ба ў бирасад, гардани наҳифашро байни панҷаҳои оҳанинаш бигирад ва бо тамоми қувва ҳафа кунад. Ба ин ният хез ҳам зада буд, ба осиебон расида, барои

гирифтани гарданааш даст дароз карда буд, аммо осиебон бо як чолокие ки аз ӯ ҳеҷ чашмдор набуд, ӯро реб дода, гурехта буд.

Чун рӯз рӯшан буд, ки осиебонро дигар аз паяш шудан як кори беҳуда аст. Баргашт, либосҳои мақтулро пора-пора кард, ба хун ҷулонд, чор тараф партофт, чанд қабза мӯяшро низ канда партофт, баъд ҳасадро бардошту ба кодоки ҳарсанге ки қаблан тағи чашм карда буд, бурда ҷо намуд, рӯяш сангхоро чид, рӯи сангҳо барф пошид, баъд ҷомаи танаширо кашид ва изҳоро, ҳарчанд медонист, ки барф мепӯшад, бо ҷома ҳамвор сохт.

Баъди ин ба осиеб баргашт...

Шаҳбоз аз деҳ туфанг овард ва дар деҳ ҳар касеро медид, бо тафсил қиссаи Холдоноро мекард, ки ҷӣ гуна гургҳо дариданд.

Як ҳафта Шаҳбоз дар кӯҳу пуштаҳо гашт, лек нишони осиебонро наёфт. Субҳ мебаромад, говгум ё шом бармегашт, рӯзе ду-се тир ҳолӣ мекард, то бегоҳ биёяду ба Гулбутта бигӯяд, ки ду-се гургро куштааст. Чун як ҳафта аз осиебон на пай ёфту на ҳайдар, рӯз ба рӯз ба худ талқин намуд, ки осиебон дар назараш тофтааст ва ун вазъе ки дошт — бори аввал одам мекушт — ҳар гуна таваҳхумот пеши назар пайдо шуданааш имкон дошт ва билохира худ низ бовар кард, ки осиебон саробе беш набуд. Аз баҳри шикори сароб баромад ва Гулбуттаро гуфт, ки гургхоро яке намонда, ҳамаро омочи тир сохтааст.

Боз рӯзҳои якрангу дилбазан бо шабҳои дарозу сард дар маҷрои пешинаи худ ҷорӣ шуданд.

Шаҳбоз дар ҳонаи худ меҳобид, Гулбутта дар ҳонаи худ. Рӯзона Шаҳбоз ба кори осиеб машғул мешуду Гулбутта ба кори рӯзгор, ки баъди марғи модар бештар шуда буд, зеро модар ним зиёди корхоро ба зимма дошт. Субҳ барвақт меҳесту ҳамиш мешӯронд, баъд нон мепухт, барои падарандар ҷой мемонд, сипас ба оғил мерафт, тағи пои ҷорпоёнро тоза мекард, бо ҷоду беда майда карда, ба охурашон мерехт, аз рӯд барояшон об меовард, сипас ҳонаи ҳоби худу падарандарро мерӯфт, ҷизе мешуст, ҷизе медӯхт, хулоса, рӯз ҷӣ тур поён меёфт, пай намебурд, танҳо ба дарозо кашидани шабхоро эҳсос мекард, баъзан аз танҳои ва тангдильи зерӣ кӯрпа медаромаду паст-паст мегирист.

Зимистон кори осиеб кам буд, мардум бештар захираи ғаллоташонро орд карда, гирифта буданд. Аз ин рӯ Шаҳбоз ду-се соат дар осиеб ҷунбучӯл мекарду боқӣ рӯзи дароз кораш ҳамин буд, ки бо шасте ки худ сохта буд, аз рӯд гулмоҳӣ медошт, рӯзҳои аввал ҳеҷ шикораш бобарор набуд, дар моҳигирӣ таҷриба надошт, аммо оҳиста-оҳиста ҷунон ҳунарманд шуд, ки рӯзе то бист-сӣ моҳӣ ме-

дошт ва баъзан моҳиҳои доштаро ба ҳоҷатманде ки ба осиеб зими-
стон аҳёнан саргашта мешуд, меод. Ҳарчанд шахмоҳӣ ҳам бошад,
ҳар рӯз, ки бихӯрӣ, дилбазан мешудааст. Бо Гулбутта ӯ рӯзе ду-се
ҳарфе радду бадал мекарду бас, қаблан низ духтар аз ӯ мекебид, кам
ба чашм менамуд, пас аз марғи модар билкул ба худ фуру рафта буд.
Шаҳбоз чанд раҳ ўро ба гап кашидани шуд, бенатиҷа. Рӯзе ӯ ба
Гулбутта эълон кард, ки ба шахр мераваду шояд бегоҳ барнагардад,
агар ӯ танҳо тарсад, рӯзона молуҳолро бубинаду бегоҳ ба деҳ бира-
вад, хонаи ягон зани шинос. Гулбутта гуфт, ки як рӯз ҳеҷ боке надо-
рад, ки танҳо бимонад, дар деҳ низ касеро намешиносад.

Ҳароина Гулбутта дар деҳ шиносе надорам гуфта, рост мегуфт.
То он ҷое ки худро ёд дорад, ҳеҷ гоҳ аз осиеб берун нарафта буд ва
соле як-ду зан агар саргашта шаванд, ба мисли зани ҷўпони деҳа, ки
шавҳараш дар кӯҳу пушта буду ӯ ночор ба осиеб ғалла меовард ва
соате даромада бо Холдона сўҳбат мекард, дигар сурати зан дар ин
хилватгоҳ пайдо намегашт. Ҳамрозу ҳамсозу дугонаву шиноси
Гулбутта фақат модари бечорааш буд, ки ҷунон ки духтар пай ме-
бурд, бо падар хушбахт набуд, бо Шаҳбоз ҳам агар соли аввал хуш-
рӯз буд, соли дигар ангор сояе байнашон афтода буд...

Чун Шаҳбоз хўрчинро сари китф партофту рафт, Гулбутта боз ба
кори ҳамарўзаи худ саргарм шуд, кўр гаштани рўзро пай набурд,
ҳамин ки торикӣ фаро расид, худро дар хилваткада танҳо дид, ба
дилаш ваҳм ҷо шуд, ҷор тараф Хайбарро ҷуст, пайдо накард. Ба хо-
тир овард, ки аз он рӯзе ки Хайбар аз пушта зўзаи бадбахтӣ кашида
буд, дигар дар осиеб пайдо нашуда буд. Агар Хайбар мебуд, ба ҳар
ҳол ҷони зиндаи дигар, ҳимоятгар, ҳарчанд то ҷое ки Гулбутта ёд
дорад, дузде на бар деҳу на бар осиеб сар нахаста буд, ягона дузд
Шаҳбоз буд, ки ӯ ҳам дур аз деҳ дуздӣ мекард ва агар гапи мардум
рост бошад, боз ба шуғли қадимааш баргаштааст.

Кўрнамаки Хайбар, рўзи дароз чанбар зада рӯи айвон меҳобид,
ҳоло ки ба дард меҳўрад, ғайб задааст. Гулбутта ба ғўлу ачина ҳеҷ
бовар надошт, афсонае беш набудани ин гапҳоро модар ҳамеша
талқин мекард, магарам барои натарсидани духтар ҷунин мегуфт ва
алён шояд дар осиеб базми шайтонӣ ораста бошанд. Ҳарчанд
мегўянд, ки онҳо ба осиебону наздиконаш зиён намеоранд, баракс
онҳоро ҳимоят мекунанд, боз кӣ медонад, магар ба қувваҳои бадпе-
ша бовар карда мешавад? Бифаҳманд, ки бечораяки бепуштупаноҳе
танҳои танҳо, бо як сари сахташ мондааст, ҷаро бо ӯ дилхушӣ наку-
нанд? Худо гирад ин дузди Шаҳбоза, баъди он ҷи аз сари модарам
гузашт, гумон намекунам, асаре ба ӯ гузошта бошад, баръакс ҷунин

менамояд, ки модар сарборӣ буд... халос шуд, чонач осуд. Ва ин дархоро махсус бекуфлу калид сохтаанд, ки ангор чизи дуздиданӣ дар онҳо нест, ё дуздноме рӯи олам нест. Ҳатто танбае ҳам пушти дар гузошта намешавад: ҳама ба берун кушода мешаванд, гӯё ҳамаро махсус сохтаанд, ки чони тарсони ўро дар қавсайн нигоҳ доранд...

Ачиб, ки то бад-ин рӯз боре наандешида буд, ки чаро дарҳо куфлу калид надоранд, чаро ба берун кушода мешаванд.... Чӣ чигил аст ин ҳама дар зиндагӣ! Чароғ хира-хира месӯхт, чони Гулбутта ҳам хира-хира месӯхт... Рӯи устухону бурдаи нонро набинӣ, Хайбари бадзот! Туро модарам дар бари доманаш калон кард, сағбачаи кӯри очизак будӣ, туро модарам Хайбар ном кард, лек ту аждар будай... ҳай илоҳӣ, рӯи устухону бурдаи нонро набинӣ, кӯрнамаки ҳақношिनос!

Шаб аз нисф гузашта буд, хоб аз сари Гулбутта билкул парида буд, даставвал ғайр аз шаршари рӯд ва овои дурфосилаи буме дигар чизе шунида намешуд, ҳар қадаре шаб дар мақоми худ устувор мешуд, овозҳо зиёд мешуданд. Наход шаб ин қадар пурсадо бошад ва ў боре инро мушоҳида накарда бошад, ё хоби барвақту саҳти чавонӣ ўро ба олами рангини пурасрори худ мекашиду аз ин ҳама ҳангомаҳои тирашаб ҳифз мекард, ё шояд ин ҳама садоҳо аз тарс дар гӯшҳои ў садо медиҳанд ва ҳам ин сояе ки пушти тиреза яке пайдо шуду ғайб зад, маҳсули ҳамон як чиз аст... ё ғӯлу ачина базми худро дар осӣе қатъ кардаанду ба ҷустуҷӯи сайди худ баромадаанд?

Шарфаҳои по, ҳам гурс-гурс шунида мешаванд, номгираре «Гулбутта, натарс ин ман!» гӯён овоз баланд мекунад. Гулбутта ба ҳам бархӯрдани дандонҳояшро, ларзидану сушт шудани дилашро ҳис мекунаду аммо бо худ коре карда наметавонад... Аз паси дар садои «Гулбутта, ин ман, Шаҳбоз!» шунида мешавад. Аммо духтар ба гӯшҳояш бовар надорад, ғӯл бо овози Шаҳбоз ҳарф мезанад, дар кушода мешаваду дар чорҷӯби он ҳайкали Шаҳбоз пайдо мешавад, духтари рангкандаи ларзон худро дар паноҳи деворгирифтаро дида, лаҳзае ҳайрон мемонад, баъд табассум мекунад, хӯрчинро аз китф мегираду аз дохили он куртаву рӯймол, чомаву маҳсӣ ва ҳар гуна майда-чуйдахоро берун меорад... ким-чӣхое беист меғӯяд, ки духтар кӯшиш мекунад ҳушашро чамъ ораду бифаҳмад, ки ў чӣ меғӯяд, наметавонад...

Шаҳбоз тани ларзони ўро ба сӯи худ мекашад, духтар қуввати муқобилат намудан надорад, баръакс беҳушона дар оғӯши ў муттақо мечӯяд...

Ин дам аз берун хандаи ихтилочиву девонавор баланд мешавад, ки онро дигар на мардак мешунаваду на занак...

Акнун онҳо дар як хона меҳобиданд. Паси як дастархон менишастанд, аз як пиёла чой менӯшиданд, аз як табак хӯрок меҳӯрданд ва ҳар субҳ Гулбутта барои таҳорати худу Шаҳбоз об гарм мекард, аввал ӯ ба сару тани Шаҳбоз об мерехту баъд Шаҳбоз ба сару тани ӯ.

Шаҳбоз рӯзи дароз пайи корҳои худ мешуду Гулбутта пайи корҳои худ. Ва Гулбутта бо тарси шармолуду гумзаданҳои дил пеши худ иқрор мекард, ки ҳар чӣ зудтар кӯр гаштани рӯзро меҳаҳад, то ки шаби дароз дар дарёи навозишҳои Шаҳбоз ғарқ гардад. Худоё, бо тарс гоҳе нидо мекард ӯ, ҳамаи ин чӣ қадар гуноҳи сангин аст, аммо чӣ қадар гуноҳи ширин!

Субҳи он шаб, ки бедор шуду худро дар оғӯши падарандар дид ва воқеаи шаби рафтaro ба ёд овард, дар сараш фақат як чумла тоб меҳӯрд: Худоё, чӣ шармандагӣ, Худоё, чӣ шармандагӣ!

Зуд аз чой ҷаст, аз хона берун шуд. Ҳавои сарди сахарӣ низ сӯзиши тани даргиронашро паст намекард, худ ҳис мекард, ки чун ду бари рӯяш лав-лав дар гирифтааст, аз шарм наметавонад ҳатто ба оғил дарояду ба чашми чорпоён бингарад... Меҳост ба пас нанигариста гурезад, ҳар қадар имкон ҳаст, аз ин ҷо дуртар гурезад, аз ҷое ки шарманда шуд, аз рӯҳи лаббафарёди модар, аз рӯҳи домангири падар, аз писханди заҳрогини ин дузди оқипадар бигрезад.

Аммо кучо гурезад? На ҳамроз дорад, на шинос... Ё бираваду худро ба коми Кафкрӯд афканад: рӯде ки падарро беномунишон кард, ўро ҳам беномунишон бикунад.

Оташро об хомӯш мекунад. Тани аз шарм, аз шармандагӣ даргирони ўро оби сарди Кафкрӯд мебояд... Кафкрӯд падарро беномунишон кард, чаро ўро накунад.. чаро ўро накунад... Чӣ ҳол ба ӯ руҳ дод, чӣ тур вай ба ин ҷо омад, худ намедонист. Истода буд рӯи харсанги азим, ки аз бағалаш Кафкрӯд чун девонаи по дар занчиру кафк дар даҳон сар ба сангҳои сари роҳаш зада метохт...

Чанд лаҳза рӯи харсанг истода буд, ба ёд надошт, инаш мусаллам буд, ки тафси баданаш паст шуда буд, аз сардии ҳавову боди дарё дарак-дарак меларзид... Дигар таҳаммул кардан, маънои баргаштан ба макони шармандагӣ, эҳсоси рӯҳи модари лаббафарёду падари домангирро дошт ва ӯ даст бурд, то домани пироханашро ба сар кашад, то чуръат намояд ва худро ба оғӯши ин девонаи побазанчиру кафкбардаҳон биандозад, ки касе ўро даст гирифт, баргашт, Шаҳбозро дид. Шаҳбоз ўро озод чун кӯдак сари даст бардошт ва ӯ ҳам мутеъ, ангор ба тақдир тан дода бошад, ангор интизори ҳамин лаҳза бошад, сар ба китфони васеи ӯ гузошт... Ва баъд ҳар рӯз фаро расидани то-

рикиро интизор ӯ пеши худ иқрор мекард, ки оғӯши гарму пурнаво-
зиши ин дузди камгапу дағал аз оғӯши сарду пурваҳми он девонаи
побазанчиру кафкбардаҳон авлотар будааст...

* * *

Моҳи баҳман ба охир мерасид. Аммо охири зимистон пайдо
набуд. Захираи ҳезум ҳам ба охир меомад. Агар дар ду хона алов
мекарданд, ҳезум муддатҳо пеш тамои мешуд. Дар як хона алов ме-
кард, дами гармро ҳам дар оташдони бухорӣ омода месохт. Бо ин
роҳ ҳам ҳезум сарфа мешуд, ҳам хона гармтар мегашт. Қариб рӯзе
пас барф меборид ва мақоли «баҳман – барф бизанад даҳ ман» ҳақ
буданаш аён мегашт. Гулбутта ба ёд овард, ки дар ҷангал Шаҳбоз
бурсеро афтонда ҳезум тал карда буд. Бо ба ёд овардани ҷангал ва
ҳодисаи он ҷо бо модараш гузашта мӯ ба тани Гулбутта сик шуд.
Либосҳои хунолуду мӯйҳои қабза-қабза пеши назар омаданд...
Шаҳбозро хоҳиш кунад, ки аз ҷои дигар дарахт бибурад? Охир, вай
рӯзҳои охир аз бекорӣ ҷӣ карданаширо намедонад, мардумро низ за-
хираи гандумашон ба охир мерасид, ки аҳён-аҳён ба осие сар ме-
хастанд. Аз ин рӯ Шаҳбоз рӯзи дароз ба моҳидорӣ ё ба кабкшикор
машғул буд – вай ун туфанги аз деҳ овардаширо аз соҳибаш харида
буд. Аммо рӯяш нашуд, ки аз ӯ ин хоҳиширо кунад, ҳанӯз ҳам
Гулбутта аз рӯбарӯву чашмбачашм бо Шаҳбоз харф задан мекебид.
Шаб гапи дигар буд, чароғро мекушту оҳиста зери ҷогаҳ медаромад
ва беибо, бал бо камоли майл тани ҷавони худро ба ихтиёри дасту
бозуҳои дағали Шаҳбоз меод. Ва гоҳе кӣ будани худу Шаҳбозро
чунон фаромӯш мекард, ки тани ҳузарбу дағали ӯро дар итоати дасту
бозуи худ медид...

Ҷӣ ҷои тарс аст, вақте гурге дар ин дара намондааст ва ҳам агар
бошад, гумон аст, ки баъди рӯзе ду-се шиллик барои кабкҳо задани
Шаҳбоз ягон гург ҷуръат намояду наздик ояд. Ин буд, ки Гулбутта
чилбурро сари китф партофту мӯзаҳои падарашро пӯшиду фарозро
боло шуд. Кӯрпай барф то соки мӯза мерасид, қар-қари ғулбаҳо ва
хониши кабкҳо сукути ҷангалро ҳалалдор мекарду бас. Ҳоло ки
Гулбутта бори аввал барои ҳезумҳои Шаҳбоз меомад, тааҷҷуб ме-
кард, ки чаро вай аз канори ҷангал ҳезум набуридааст, ин қадар да-
руни ҷангал омадааст.

Инак аз дур ғарами барфпӯши ҳезум низ намудор гашт. Гулбутта
пеш омад, ресмонро бар қад партофт, барфи рӯи сарчинро тоза кард,
ду пора ҳезум гирифт, рӯи ресмон гузошт ва дар ҳамин вақт ба ӯ ҷу-
нин намуд, ки нолише ба гӯшаш расид. Қомат рост кард, гӯшу хуш

шуд, нолиш боз такрор ёфт, нолиши саг буд. Хайбар! Гулбутта сӯи овоз рафт ва дар камари харсанге Хайбарро дид. Ғайр аз пӯсту устухон дар ҷисми саг чизе намонда буд. Саг ангор ўро шинохт, ки зӯзаи оҷизонаи дигаре зад. Гулбутта пеш омад, гирду пеши саг чанд пора устухон ва пашмҳои харгӯш меҳобид. Чаро ин ҷоро хуш кардааст ин бечора! Саг дум ҷунбонд, пеш омад, пирӯҳанаширо бӯ кард, баргашт барфи камари харсангро бо ҷанголаш канд ва нигоҳи имдодхӯна ба духтар дӯхт. Духтар пеш омад, тахтасангеро дид, гумон кард, харгӯше ё ҷондори дигаре зери он пинҳон аст, сангро дур кард, мӯй дар танаи ӯ сик шуд ва саросема ҳама сангҳои рӯи мақтулро дур кард, модарро берун овард, досро аз байни ду шонааш кашиду гирифт...

Камон дар сутуни айвон бо ду кабк овехта буд. Шаҳбоз ҷун шикораш бабарор меомад, ҳамеша камонро бо сайд дар сутуни айвон меовехт – худнамой мекард. Маълум, ки омада буд, хона набуд, осиеб ҳам набуд, яқин дар оғил буд. Ҳароина дар оғил буд, бо ҷоду алаф мебурид, ҷунон машғули кор буд, ки ворид шудани Гулбуттаро пай набурд, ё агар пай бурда бошад ҳам, аҳаммият надод. Ин кам воқеъ мешуд, ки Шаҳбоз ба кори ҷорпоён марок зоҳир карда бошад, шояд баргашта Гулбуттаро наёфта, ба ҷӣ кор андармон шуданаширо надониста, ба оғил сар халонда буд. Гулбуттаро он ҷо низ надида, бо ин кор худро сарғарм дошта буд.

Гулбутта чанд лаҳза хомӯш ба тахтапушти васеи ӯ нигарист, баъд досро бардошту бо тамоми қувва байни шонаҳои Шаҳбоз зад. Шаҳбоз аз зарби дард оҳе кашид, баргашт, Гулбуттаро дид, гӯё аз ин тааҷҷуб накард, аз он ҷи пушти сари Гулбутта дид, ҷашмонаш аз ҳайрат ба фарқи сар ва ҷисмаш ба замин ҷаппагардон шуданд. Ин дам аз паси сари Гулбутта қаҳ-қаҳи ханда баланд шуд, вай баргашту дар ҷорҷӯби дари оғил падарро дид, падари ришу мӯйлабаш бетартиб, ба тан пӯстаккашидаро дид.

Осиебон дами дар истода буду даст дароз мекард ва бо ангушти ишора Шаҳбозро нишон дода, аз ханда суғт мешуд.

Таҳаммули ин ҳамаро дили нозуки Гулбутта надошт, ки ҷун зуғӯтаи қарафси бурида бечон ба замин афтод.

ТАВСАН ДАР ҚАВСАӢН

– Муаллимаи ҷон, набараяки маро ҷавоб деҳ, раваду аз пушта хезум орад. Хонда ҷӣ мешавад? Пешорӯ – зимистон...

Ханда. Хандаи дилсофона. Ҳама синф ғайр аз ӯ ва набераи кампири Майса меҳанданд.

Кампирак ҳайрон.

Рӯи набера суп сурх. Себи хубонӣ.

Кампиракро ҷисмаш берун, сараш аз чорҷӯбаи дар андарун, як ба муаллима менигарад, як ба набераи худ, баъд ба аҳли клос рӯ меорад:

– Хато гуфтам?

Ханда. Хандаи сақфгир.

Кампирак ҳайронтар.

Рӯи набера сурхтар. Помидор.

Кампирак боз як ба муаллима менигарад, як ба набераи худ, баъд ба аҳли клос:

– Ҳа рӯятон лахчаи зимистон!

Дар. Дари баста. Гӯё буду гӯё набуд.

Муаллима дарро бесадо кушода, ба толор менигарад.

Кампирак ба суратҳои девор чашм песонда, чашм песонда амонат қадам мезанад.

Баногоҳ дар ҷояш меистад.

«Ваҳ!»

Пештар меравад. Бовараш комил мешавад. Забонаш меҳорад. Ба атроф менигарад. Касе наметобад. Пеши худ ғур-ғур мекунад.

«Аз кӣ пурсам, ки чаро Баҳманёр, писари ҳамсоия моро, ягона хушбурутро дар қатори ин қадар тобариишҳо овехтаанд?»

Чашмаш ба дари синфхонаи наберааш меафтад. Муаллимаро мебинад, ки ҷисмаш андарун, сараш аз дар берун, монанди ҳудаш чанд лахза пеш, фақат баръакс, акнун муаллима кампири Майсаро менигарад.

Кампирак рӯҳ мегирад. Билохир шунаванда пайдо гашт.

– Ана ҳамин шаборӯз хонда чӣ шуд?! На яки падараш ду шуд, на мӯи дар рахпой сафед кардаи модараш сиёҳ! Аз ин ки сурати набераи маро дар девор зананд, хонаи ман гарм намешавад...

Кампир боз чанд қадам пеш меравад. Дар баробари лавҳаи «Аълохонҳои дабистони мо» шах мешавад. Сурати набераи ӯ – Комрон байни чанд тани дигар. «Ваҳ!»

– Инак задаанд! Аммо пешорӯ – зимистон...

* * *

Садо. Садои занғула. Танаффус. Ғавғо, мағал. Занбӯрхона.

Муаллим Хидев. Бо химчаи тари бед. Бачахоро аз толор ба майдончаи варзиш меронад.

– Худоё, ба инҳо панҷ дақиқа озодӣ медиҳӣ, ки нафаси тоза

бикашанд, ҳамонро низ дар толори пургарду ғубор гузарондан ме-
хоҳанд.

– Танаффусро даҳ дақиқа бояд кард, дарсро чил дақиқа, он гоҳ
ҳам дарс мешаваду ҳам танаффус.

– Муаллима Нӯша, – Хидев ба вай дилсофона менигарад, – вақте
шумо вазири маориф шудед, – ман инро аз даргоҳи Худованд ҳар
рӯз орзу дорам – он гоҳ чунин шавад, ҳайрон намешавам, ҳоло...

Муаллим Хидев забон мехояд. Оби даҳонашро бо ҳарфҳои нозада
фурӯ мебарад. Барои он ки озор надихӣ ва ҳам озор набинӣ,
ҳарфхоро мебояд гоҳе фурӯ бурд чун оби даҳон...

Мудири дабистон, муаллим Озар байни онҳо қад алам мекунад.

– Ҳоло, ки шумо, мӯҳтарама Нӯша, – вай ҳамеша ба ӯ чунин му-
роҷиат мекунад. Эҳтиром? Истеҳзо? Муаммо. – Ҳоло ки шумо вази-
ри маориф нестед, марҳамат намуда, ҳар чӣ дар барнома матраҳ
шудааст, аз ҳамон пайравӣ кунед. Баъдан лутф намоеду ба ман
фаҳмонед, ки ин чӣ шӯро мағале буд, ки аз синфхонаи шумо бар-
хост?

– Кампири Майса омада буд.

– Чӣ шудааст?

– Набераашро ба ҳезумчинӣ ҷавоб мепурсид.

– Ҳаминаш кам буд...

– Инаш ҳеч гап не, вай расми набераашро аз лавҳаи фахрӣ канда
бурд.

– Инаш боз барои чӣ?

– Чашм нагирад гуфта.

– Алҳазар аз ин қавми бесоҳиб! Мактаб гӯё хонаи бобояшон
бошад, ҳар чӣ хоҳанд, мекунанд.

– Ман ҳам ҳаминро ҳамеша пеши худ мегӯям.

– А?!

Садо. Садои зангӯла. Занги вуруд.

Ғавғо, мағал.

Занбӯрхона.

* * *

– Муаллима, ман бо Баҳром намешинам, либосаш шабушк дорад.

– Ман дафтари иншоро гум кардам.

– Рӯяшро сиёҳ мекунад, бибиаш пешдаргирон кардагист.

– Чаро Фирдавсӣ ба Главлит муроҷиат накард, ки ҳаққи қала-
машро аз Султон Маҳмуд рӯёнад?

– Худнамоӣ дорад, ки бародараш дар Главлит кор мекунад.

– Падари Каюмарсро мудири фермаи домпарварӣ таъйин карда-

анд. Чаро хап аст, ки ба як гови қисирӣ ферма Зебуннисо лақаб мондаанд.

– Падари Хуршед занашро ки рӯзе як раҳ ҳаммом натафсонад, бемор мешавад, Робиаи Балхӣ ном гузошта.

– Агар пас аз дарс бинии Ҷовид шиканад, Хуршед гунаҳгор нест.

– Ё «Робиаи Балхӣ» мӯи сари модари Ҷовидро биканад, Хуршед гунаҳгор нест.

– Чӣ хел ман «вағфос» назанам, ки ҳаромзодаи Бобак ба пуштам сӯзан мехалад.

– Қадом аҳмақ ҳамин аломатҳои китобатиро ихтироъ карда бошад?

– Ба Худо қасам, ки ман ихтироъ накардаам!

– Рӯяшро сиёҳ менамояд, агар даҳ дақиқа ба дасти директор бисупорӣ, ба гардан хоҳад гирифт, ки ҳамин ихтироъ кардагӣ!

– Як суол хоб аз сарам парондааст...

– Агар як суоли дигар дар сараш ҷо кунем, сар аз танаш мепарад!

– Дарси гузашта чӣ буд?

– Аз мурданама хабар дораму аз ин не.

– Гапу гапу гап...

– Фазлфурӯшӣ дорад! Донед, ки Ҳамлет бачаи амӯяш буд.

– Хомӯш, бачаҳо!

– Хомӯшӣ – гавари саломатӣ!

– Аблах! Тозагӣ – гавари саломатӣ!...

* * *

Хона. Хонаи ҳафтболори бобой. Байни ду болор сиёду васса.

Вай ба яқин инро медонад. Кӯдак набошӣ! Ба ҷогаҳ дароз мекашиду мешумурд. Чанд раҳ шуморида буд? Худо медонад.

Ў аввалин духтаре буд, ки аз Сармаддеҳ ба пойтахт хондан рафт. Хонду омад. Пайомадаш чӣ? Пирдухтар. Нохоста.

Аз назари дехотӣ шаҳр зодгоҳи иблис аст, дех – зодгоҳи пайғамбар. Шаҳр рафтӣ – мурдӣ, дех рафтӣ – бурдӣ. Шаҳр аз фаришта албасти месозад. Оё кучо аз албасти фаришта месозад?

Гӯристон?

Тиреза. Тирезаи дутабакаи урфӣ. Вай хуш дошт оринҷхоро рӯи тахтонаи он гузорад, дастхоро зери манаҳ ҳаҷча созад ва соатҳо берунро нигарад. Кӯдак набошӣ... Вай пеш меояд, тирезаро боз мекунад.

Бод. Боди сарди анҷоми поиз. Бӯи ҳазон. Бӯи дуд. Бӯи тунди хезуми тари бурс. Кампири Майса. Остинҳо барзада. Назди танӯр

хамчу ганчур назди ганчина истода. Нони ширин дар танӯри зарин.
Як каф об ба рӯи нон, як каф об ба рӯи худ...

Дех шигарфиҳои худро дорад.

Мавлавии бузург деҳро хуш надошт: «Дех марав, деҳ мардро
аҳмақ кунад, ақлҳоро кунду беравнақ кунад». Ҷои дигар фармуда:
«Думи мурғ сӯи шаҳр, сар сӯи деҳ. Думи ин мурғ аз сар бех».

Нимо шаҳрро хуш надошт: «Ман аз ин дунони шаҳристон наям,
хотирпардозии кӯҳистониям!»

Нӯша то ҳол намедонад, ки шаҳрро дӯст медорад ё деҳро. Агар
барои ӯ мебуд, шаш моҳ дар деҳ мезисту шаш моҳ дар шаҳр – поизу
зимистон дар шаҳр, баҳору тобистон дар деҳ.

Ин тур ки имкон надорад. Пас ману ин деҳу ин бузҳо...

Пофишорӣ карданд дар донишгоҳ, ки бимонад. Хонданро дунбо-
ла диҳад, рисола ҳимоя намояд, ба деҳ барнагардад, ҳуду дониши
худро хор масозад. Магар одам дар зодгоҳаш, дониш дар коргоҳаш
хор мешавад?! Посухи ӯ ба донишгоҳ чунин буд.

Оё ҳоло чунин посух медиҳад?

Худо медонад.

Бӯи дуд меояд. Бӯи ҳезуми бурс бо тапак омехта.

Танӯр. Танӯри зарин. Кампири Майса. Остинҳо барзада. Як каф
об ба рӯи нон мезанад, як каф ба рӯи худ...

Қоғазпораҳое ки фарроши мактаб ба сабаби навиштаҳо доштанишон чамъ кардааст

1

«Оё миш-мише ки гирди муаллимаи адабиёт ва муаллим Зовуш
мекунад, ҳақиқат дорад? Зуд «ҳа» ё «на»-ашро навис, ки дилам аз
бетокатӣ кафидан дорад!»

Сайёд

«Агар харгӯш парронданат ҳақиқат дошта бошад, пас ин ҳам
дорад».

Шаккок

2

«Нафаре ба ман намефорад. «Арӯси» маро ғам медиҳад. Ба
«адабхона» кашем, чӣ мегӯӣ?»

Шодон

«Нисфи дунё ба ман намефорад, аммо тоқат дорам. Ҳикмат: бу-
зургон аз сабр ёфтаанд!»

Баҳром

3

«Мурғе ки аз хурӯс фирор мекунад, чӣ фикре дар сар дошта бошад?»

Каюмарс

«Ҳезалак, чунон метозад, ки гӯё маро доштанӣ набошад?»

Бобак

«Дилам меҳод, поҳом рашк мебаранд!»

Шодон

«Оё фосила зиёд намондам? Рафту надорад!»

Хуршед

«Ноз кифоя! Агар шалпар гардад, ба чизе кор намеояд».

Баҳром

«.....» /хат задагӣ, чизе хонда намешавад/

Қаҳрамон

«Бешармҳо!!!» /беимзо, ҳусни хати Бунафша/

4

«Ин рамзи чист?»

Ҷовид

Расм: тортанак гирди пашшае тор метанад.

«Мактаб ва хонанда!»

Афшин

/ном хат задагӣ, вале хонда мешавад/

5

«Баъди омадани муаллимаи адабиёт дигар муаллимҳо деворҳои оташкадаи Бухоризодаи Габрро мемонанд».

/Бе имзо. Бо дасти чап навиштаанд/

6

«Чаро муаллима иншоҳои озодро намехонад?»

Сайёд

«Зеро ту хатман харгӯш парронданатро муҳобот намудай!»

Шорех

7

«Сиёҳ ба русӣ чёрний мешавад, сип-сиёҳ чӣ мешавад?»

Барзу

«Чип-чёрний!»

Ромин

«Муред ба ин русидониатон!»

Афшин

8

«Эврика! «Сапоги» аз «сарипогӣ», «колбаса» аз «калабаста», «петух» аз «бетухм», «плати» аз «пула те», «чубарек» аз «чўчабурак», «табака» аз «тобакабоб»... хулоса, русҳо забонро аз мо дуздидаанд?!»

Қаҳрамон

«Эҳтимологияро бо этимология перепутать нақун, дурак!»

Комёр

P.S. «дурак» аз «дуракл», яъне дур аз акл».

9

«Муаллимҳо дар танаффуси калон талқон бо чой меҳўранду мо хуни чигар!»

Баҳром

«Ош шавад!»

Хуришед

* * *

Тақ-тақ. Тақ-тақи дар. Паси дар Шаҳрон. Хонандаи клоси сеюм.

Ҳамсоя. Гоҳу-ногоҳ меояд, чизе мепурсад.

Сағираи беоча, дасту рўяш кафида, либосҳояш ношуста. Чашмонаш сурх.

– Чӣ шуд?

Ашк. Ашки пиёзӣ. Ашки сағираи берӯзӣ.

– Касе задат?

Хомӯш. Хомӯшии гунг. Аз дасташ мегираду дарун меорад. Рӯи курсӣ мешинонад. Куртаи ношустаи ўро боло мезанад: тахтапушташ шох-шоҳ. Ноошное замин шудгор карда. Дарҳаму барҳам.

– Кӣ?!

– Моиндарам, барои ғўсоларо маконданам.

Яке ба нохуни кўдак зор. Дигаре аз атои Худо безор...

Либосҳои чиркини кўдакро мекашад. Тағора меорад. Оббозӣ ме-

дорад. Бо дастмоле пок мекунад. Мебардорад. Рӯи бистари гарм ме-
хобонад. Кампали пашмуштуриро рӯяш мепартояд.

Назди тиреза меояд.

Шир. Шири модагов. Модараш ба он Гулбутта ном дода.

Мусикие чунин хушсадо нест, магар мусикии рехтани шир аз пи-
стони гов ба сатил. Чӣ садои форами гӯшнавоз. Тайёр аст онро со-
атҳо бишнавад. Худоё, чаро ба ёдам нарасид!

Зуд назди бистар меояд.

– Шаҳрон, гурусна най?

Чашм. Чашмҳои пӯшида. Ё хоби ростин, ё худро ба хоб зада.

Як қурс нони зарини кампири Майса ва як коса оби чашма, ё як
курс нони хушки тоқча. Вай ин хуришхоро хуш дорад ва гумон ме-
кунад, ки ҳамаро аз ин хуришҳо хуш меояд. Не, ба Шаҳрон ҳоло як
коса шири Гулбутта даво мебуд...

Чое хонда буд, ки ашрофзане дар обшанги пур аз шири модии
оббозӣ мекарда ва ин машғулияти дӯстдоштаи ӯ буда. Чӣ қадар
ҳаловатбахш бояд бошад дар ташти пуршир оббозӣ кардан.

Шоҳбонӯе дар обшанги пурхун оббозӣ мекарда, ки ҳусни худо-
додашро умри гузаро нахоҳад.

Ў атрофи ин ду зан, атрофи ду обшанг, яке пурхун, яке пуршир,
зиёд месиголид. Он қадар месиголид, ки онҳо гоҳу ногоҳ ворида
хобҳои кобусаи мешуданд, яке ўро барои обтанӣ дар ташти пуршир,
дигаре дар ташти пурхун хидоятгар буд...

Чашм. Ду чашми ғизол. Ду чашми меҳр.

Фаришта. Фариштаи бегуноҳ. Болаш зери кампали пашмуштурӣ.

– Нахобидӣ?

Хомӯш. Хомӯшии гунг. Лабҳо меларзанду чашмҳо ҳарф меза-
нанд. Э кош, ту модари ман мебудӣ! Фарёд аз жарфои дил, аз паҳнои
чашм, на аз лаб. Лабҳо баста. Мӯҳрзада.

Баногоҳ синаҳои ӯ пуршир мешаванд. Вай инро яқин медонад,
ҳис намекунад, медонад ба яқин. Чунон пуршир шудаанд, ки агар
бичафӣ, шир берун мезаҳад...

Паҳлӯи писарак дароз мекашад. Сари ўро сила мекунад. Баъд худ
намедонад, ки чӣ мекунад ё барои чӣ. Синаашро аз чоки пирахан
берун меорад ва пистон ба даҳони Шаҳрон мебарад. Шаҳрон чаш-
мҳояшро мепӯшад ва мемакад, чун кӯдаки ширхора...

* * *

Занг. Занги вуруд. Баъд аз шар-шари шир вай садои зангӯларо
хуш дорад. Ба вежа занги вурудро..

Медарой, бачаҳо ба по мешаванд. Мешинӣ, мешинанд.

Як нигоҳи рӯякӣ ба аҳли клос. Чехраҳои шукуфон. Ҳар яке – як олам, сарчамъ – кайҳон.

Ӯ ягона муаллимест, ки ҳозир-ғоиб намекунад. Дарси ман иҷборӣ нест: ҳар кӣ бихоҳад, биёяд, нахоҳад, наояд.

Агар иқрори ӯ ба ғуши мудирӣ дабиристон мерасид, хатман сактаи қалбаш мегирифт.

– Дуруд, бачаҳо!

– Дуруд, муаллима!

– Дуруд, муаллимаҷон!

Ханда. Хандаи дилсофона.

Кӣ «муаллимаҷон» гуфт? Аҳа, ин боз Комёр.

– Комёр, дарси гузашта чӣ буд?

– Аз мурданаши хабар дораду аз ин не.

– Панду насиҳат дар ашъори Лоҳутӣ.

– Муаллима, чаро ин шоирҳо ин қадар панду насиҳат гуфтанро хуш доранд?

– То ки ту барин аҳмақҳо камтар шаванд.

– Аз ту напурсидаанд, Заҳҳоки мордӯш.

– Муаллима, ин маро Заҳҳоки мордӯш гуфт.

– Агар пас аз дарс ғуши Афшин помидор гардад, Шодон гунаҳгор не.

– Муаллима, Баҳром футакбозӣ дорад, мана се донаи олуболу, ки вай ба пушти сари ман зад.

– Зӯри вай фақат ба духтарҳо мерасад. Маро занаву бинад... вой, маро ҳам ба рӯям зад.

– Агар пас аз дарс каллаи бемағзи Баҳром бикафад, Хуршед гунаҳгор не.

– Парво макун, Бунафша! Баҳром ба ту ошиқ шудагӣ, рустоии нотарошида ишқашро ҳамин тур изҳор мекунад.

– Ҳунг-ҳунг, ҳунг...

– Ба рустой ошиқ шавӣ, гиря мекунад, духтари шахрӣ мебуд, парвоз мекард.

– Комёр ба муаллима ошиқ шудагӣ, муаллима гиря намекунанд.

– Парвоз ҳам!

– Хомӯш, бачаҳо!

– Хомӯшӣ – гарави саломатӣ.

– Аблаҳ! Тозагӣ – гарави саломатӣ.

Занг. Занги хуруч.

Толор. Толори пурчанг. Муаллим Хидев, муаллима Моҳпарӣ, муаллим Зовуш. Дуи аввал ба сӯи дафтари мудир мераванд, муаллим Зовуш назди ӯ меояд.

Лабханд. Лабханди занбора. Ҳозир меоғозад ба ваъдаву паймон нисбати зани дуюм, ки аз якум мӯътабартар хоҳад шуд. Яъне маъшуқаи шаръӣ. Филҷумла – сиға.

– Муаллима, – Зовуш ўро ҳамеша чунин нидо мекунад. Эҳтиром? Табу? Муаммо. – даҳони мардумро танҳо бо ҳамин роҳ метавон баст.

– Муаллим, – вай ҳам ном намегирад. Эҳтиром? Истеҳзо? Муаммо. – Румиро ҳарчанд қатрон бимолед, зангӣ намешавад. Борон меборад, обе мерасад, аслаш рӯ мезанад,

– Агар хушксоли бошад, борону обе наёбад, зангӣ бимонад?

Сода ё соданамост? Муаммо.

– Дар ҳар сурат дилашро намешавад берун кашид, сиёҳӣ молид ва бозпас ба маъвояш гузошт.

– Пас чаро сапедии онро пай намебаранд?

– Имрӯз набурданд, пагоҳ мебаранд.

– Бузак-бузак...

– Бале, зимистон ваҳмовар нест, зеро медонӣ дар пай баҳор дорад.

– Худфиребӣ низ ҳунар аст. Аммо фаромӯш накунад, ки зани дар шаҳр хонда, пардаи чашмаш дарида дар деҳ чун мепазиранд!

– Шояд ин ҷо пардаи даридаи чашм не, чизи дигаре онҳоро алағда месозад.

– Яъне чӣ?

– Яъне – ақл. Мардҳои мо одатӣ нашудаанд, ки дар баробарашон муштипаре қад алам наояд ва ҳатто пешдаст бошад.

– Шумо муаллимҳои ин мактабро дар назар доред?

– Ман пеш аз ҳама шуморо дар назар дорам. То омадани ман ин ҷо мақому манзалате доштед ва альбон рақибро, боз занеро наметавонед дар баробари худ таҳаммул кунед.

– Худоё, муаллима! Шумо чиҳо мегӯед! Ман самимӣ ва ҷиддӣ бо шумо ҳарф мезанам.

– Ман ҳам бо шумо самимӣ ва ҷиддӣ ҳарф мезанам. Агар беҳбудии кори маро мехоҳед, маро ба ҳолам бигузored. Агар дандон ба дунбаи нарм задан мехоҳед, хороро интизор бошед.

– Муаллима, шуморо беҳуда «духтари орзуҳо» лақаб надодаанд.
Ба замин фуроед, хоҳед дид, ки чи қадар саҳт аст.

Меравад. Баумед. Ба мағлубият тан намедихад. Сояпарварда?
Раҳгумзада? Шикаст нахӯрда?

Муаммо.

Дарсҳои хоста

– Кӯрӣ ё бино?

– Бино.

– Агар биной, шаҳбузи бибӣ Марямро ба ман намо.

– Ба чашм, ду дақиқа вақтам деҳ.

– Бошад.

– Ана... не, вай буз не, ҳо, ана, дар толаи Барзу!

– Офарин, Ромӣ! Дар як дақиқа пайдо кард.

– Доной ё коно?

– Доно.

– Агар доной, ин муамморо бикушо!

Оҳи мақбул дар миёни шаб,

Номи он сарви моҳру бошад.

– Таслим, коноям.

– Кӣ донотарошӣ мекунад, пеш ояд.

– Муаллима, раҳм!

– Бошад. Мақлуб ба маънои чаппа аст. Чун «ох»-ро дар миёни
шаб бигузorem «Шаҳоб» ҳосил мегардад. Қабул?

– Сад хазорон бор қабул!

– Шарт ин буд, ки то муаммое накушоед, раҳо наёбед.

Ба муаммои дигар диққат диҳед:

Аз миён бархез, эй сарви барин,

Ҷои ту ин нест, болотар нишин.

– Баҳром?

– Аз коно бадтар чист, ман ҳамонам, муаллима!

– Ҷовид?

– Ман ҳампартаи Баҳромам, муаллима.

– Комёр?

– «Сарви барин» киноя аз «алиф» аст, ки «рост», «хушқомат» ва
монанди инро далолат мекунад, чун «алиф» болотар нишинад, номи
«Амин» ҳосил мегардад.

– О-о-фа-рин!

– Қабул нест.

– Чаро?!

- Ман инро дар кучое хонда будам.
- Муҳим нест. Донои ин маҳфил имрӯз туй.

- Гунгӣ ё гӯё?
- Гӯё.
- Агар гӯёӣ, таронае саро.
- Ба чашм:

*Ман калон мешавам,
Қаҳрамон мешавам...*

- Масҳарабозӣ накун, Афшин! Таронаи тоза саро.
- Ба чашм:

*Сар-сари ёла бошад,
Чор тараф лола бошад.
Духтари хола бошад,
Ў бошаду ман бошам.*

*Хиргаҳи дебо бошад,
Қул-қули мино бошад,
Духтари зебо бошад,
Ў бошаду ман бошам...*

- Кифоя, кифоя! Ин боз моли кист?
- Ашъори номатбуӣ Ҳамлети асри XX – Комёр пури Бахтиёр.
- Ҳаргиз бовар надорам!
- Ин ҳоло ҳеҷ гап не, муаллима. Навиштаҳои девори мабрази мардон низ «шоҳкориҳои» ӯянд.
- Хомӯш, Афшин! Агар бори дигар чунин варсоқӣ бихонӣ, аз дарсҳои хоста маҳрум хоҳӣ монд.
- Вай ҳамеша аз набудани Комёр суиистифода мекунад...
- Вай ба Комёр ҳасад мебарад...
- Вай...
- Басанда! Ҳафтаи оянда дарси хоста дар соҳили Кафкрӯд мешавад, агар боз чунин «ҳангома» бапо созед, якҷоя ба ин дарсҳо видоъ мегӯем.

* * *

Қаср. Қасри зарандуди очӣ.

Чӣ шуда, чӣ монда – ӯ малика, шаҳбону. Бар фарози тахт нишаста.

Ашрофзодагон бо либосҳои фохир ва зиннатҳои мурассаъ, дастҳо пеши бар аз ду чониб саф кашида. Чехраҳо ношинос, магарам ду дарбон бо найзаву сипар – Зовуш ва Хидев пеши дар истода.

Гармо. Гармои гарм. Бадтар аз гармои чилаи тобистон.

Ду зангӣ бодбезан ба даст, ўро бод мезананд. Бефоида. Арак аз байни ду синааш мезаҳад, ба ноф мерасад, боз поён мешорад.

Шаҳбону чун бути Фархор истода, тимсоли Томирис ё Клеопатра. Хон густурда. Анвои нуклу наво, ғайр аз шири мурғу тухми анқо рӯи хонтахта муҳайё. Ашрофзодагон гирди хон, чун галаи кафторҳо гирди бозмондаи сайди шер, луқмачинӣ доранд.

Зане аз гӯшаи қаср ўро ишораҳо мекунад. Дикқат медиҳад – Моҳпарӣ дар либоси машшога.

Моҳпарӣ дасти ўро мегирад ва ба толори васеътар аз тахтгоҳ мебарад.

Ҳавз. Ду ҳавзи булўрин. Яке пуршир, дигаре пурхун.

Шир. Шири одам, асп, буз, гов...?

Хун. Хуни одам, асп, буз, гов...?

Арак ҳамона аз байни синаҳояш мезаҳад, ба ноф мерасад... либоси ҳарираш ба пайкараш часпидааст.

Орзуяш ташти пуршир буд, инак пурхун низ муҳайё. Пас диранг, тардид чаро?

Тасмим мегирад. Ба ҳавзи пурхун ғута мезанад.

Бухор. Бухори гандидаи хун. Дилашро бечо мекунад, нафасашро дар сина зиндонӣ. Осема худро аз ҳавз берун мекашад.

Пўст. Пўсти сапеди очӣ, ки гаштааст арғувонӣ.

Ваҳшат мегирадаш ва худро ба ҳавзи пуршир мезанад. Хун аз пўсташ шуста намешавад.

Фарёд. Фарёди ноумедӣ.

Аввал ду дарбон дар мерасанд: Хидев ва Зовуш. Ашрофзодагон аз дунбол, яке пой мурғ, дигаре рони харгўш, савумӣ ҳамели ҳасиб... дар даст. Комак мезананд ва қоҳ-қоҳ. Комак мезананд ва қоҳ-қоҳ. Бо ангушти ишора ўро таҳдид мекунанд...

Аз шарму аз алам сар ба девори булўрини ҳавз мезанад... хун аз пешонӣ ба рухсорааш мешорад ва аз рухсорааш ба ҳавз мекакад, ҳавзи ширӣ хунӣ мешавад...

Ваҳшатзада чашм боз мекунад. Сару рӯяш арақшор.

Утоқи хобашро мешиносад, Шаҳронро мешиносад ва шитобзада синаашро ба чоки пирохан пинҳон мекунад...

* * *

– Муаллима, пурғавго дарсҳои шумо, ҳама мактаб мешунавад, ба дигарҳо ҳалал мерасонед.

– Дарс аст, охӣ.

– Дигарҳо низ дарс медиханд, дар дарсашон пашша пар занад, мешунавӣ.

– Дар дарсҳои ман бачаҳо пар мезананд, на пашшаҳо.

– Муаллимҳо шикоят мекунанд, ки ба онҳо ҳалал мерасонед. Муаллим Зовуш бори сеюм аст, ки шиква дорад.

– Ба ман акси инро мегӯянд: «муаллима, аз дарсдиҳии шумо хушам меояд!»

– Намедонам, ба шумо чӣ мегӯяд ва бо кадом ғараз мегӯяд, аммо аз ман ҳамчун шахси масъул пешгирии худсариҳоро талаб дорад.

– Ин «худсарӣ» нест, ин озодӣ ба худнамоии бачаҳост. Ман онҳоро дар қолаб ё қафас гирифта намехоҳам.

– Шумо даъво доред, ки мо онҳоро дар қолабу қафас нигоҳ медорем?!

– Ман ҳеҷ даъвое надорам, гузашта аз ин, ба дарсдиҳии касе даҳлат кардан намехоҳам, лек тоқати даҳлати дигарҳоро ба дарсҳои худ низ надорам...

– Усули дарсбарии шумо ба мо бегона ва хилофи барномаи таълимист. Ман ҳамчун шахси масъул бояд шуморо огоҳ намоям, аз синфхонае ки чилу панҷ дақиқа шӯру мағал ба ғӯш мерасад, дарсе умедвор шудан муҳол аст.

– Аз рӯи эҳсос мегӯед. Чанд раҳ бо комиссияҳои маориф дар дарсҳои ман ҳузур доштед...

– Ман шӯру мағал ва ба дигарон ҳалал расониданатонро мегӯям...

– Ин тур бошад, барои дарсҳои забон ва адабиёт синфхонаи хоса, аз дигарҳо дуртар, ҷудо кунед.

– Пагоҳ дигарҳо низ класҳои алоҳида талаб мекунанд, ман онро аз кучо меёбам?!

– Инаш кори шахси масъул.

– Шахси масъул ба риояи барномаи таълимӣ ҷавобгар аст, на ба худнамоии баъзеҳо.

– Пас чӣ бояд кард?

– Шумо беҳтар медонед.

– Ба доништани ман, агар бошад, менамоям, агар набошад, «пашша пар занад, мешунавӣ!»

– А?!

Дарсҳои озод

Асп

Доро ва нодоре ҳамсоя буданд.

Бо ҳам ҳамгап набуданд ва рафтуо ҳам надоштанд. Ҳар ду як дард доштанд: аспҳоро дӯст медоштанд. Доро аспҳои зиёде мепарварид, ҳамсоя як асп. Аммо ӯ ин аспро чунон мепарварид, ки ҳамаро аз аспӣ ӯ хушаш меомад.

Доро алағда буд, ки саиси ӯ ин чӯр асппарвар нест, зеро ӯ меҳост, ки аспҳои ӯ низ чун аспӣ ҳамсоя фарбеҳу хузарб бошанд, мӯяшон ҷило диҳад ва ҳама ба ғом задану тохтанашон боҳавас бингаранд.

Боре аспе харид ва назди ҳамсояи худ овард. Ба ӯ гуфт: «Ин аспро паҳлӯи аспӣ худ бубанд. Ҳардуро як чӯр парвариш бидеҳ, мисқоле ин ё онро иноят афзудӣ, ғиламанди хеш бош, агар инсоф ниғаҳ доштӣ, подоши хуб хоҳӣ ёфт».

Ҳамсоя гуфт: «Ба чашм».

Нодор марди баинсоф ва худотарс буд.

Тарозу пеш овард, то дар микдори дону об хатое наравад, соате дар сутуни тавила насб кард, то фосилаи вақт нигоҳ дорад.

Соле пас доро ба дидани аспӣ худ омад. Дид: аспӣ ӯ ҳамчунон лоғару карахт, аспӣ ҳамсоя ҳамчунон фарбеҳу хушёр, мӯяш ҷило медиҳад, ба ғомбардориву тозаши ҳавас меояд.

Ба ғазаб гуфт: «Эй фурумоҳ, чаро аспӣ худ мӯятабар доштӣ, аспӣ ман бад-ин хориву зорӣ бигзоштӣ?!»

Ҳамсоя гуфт: «Муҳтарам, агар аз гуфтаат заррае хато кардам, Худованд ҷазои бадтарин сазо бинад. Агар яке аз дигаре муятабар доштам, харду чашмам кӯр гардад!»

Доро чун ба имону инсофи ҳамсояи худ эътиқод дошт, бовар кард тақсире аз ӯ нарафта. Аспӣ худ бозпас хост ва андешаманд бирафт.

Бачаҳо, суол ин аст: чаро чунин шуда?

Комёр: агар боинсофтарин занро кӯдаки бегона паҳлӯи тифлаш гузоред, бо таҳдиди қатл амри ҳардуро як чӯр шир додан намоед, хоҳ-нохоҳ пистон аз даҳони тифли худ ба таъхир бигирад, ҳарчанд гумон барад, ки ин корро накардааст.

Баҳром: шояд марази моҳпарвин дошта, шабҳо худ беҳабар тавила меомада, аспӣ худ хорумол мекарда, ғизо меода?

Хуршед: Баҳром лунатик, аммо касе шабҳо ба тавила рафтани ӯро ёд надорад.

Баҳром: оҷаат лунатик, ӯро порсол аз тавилаи ҳамсоя ёфта буданд.

Шодон: агар пас аз дарс бинии Баҳром шиканад, Хуршед гунаҳгор нест.

Муаллима Нӯша: ором, бачаҳо, ба мавзӯ баргардед!

Ромин: Зан аз шавҳар пинҳонӣ ба асп ҷав додааст.

Муаллима Нӯша: на, дӯстам.

Ҷовид: муаллима Роминро «дӯстам» гуфтанд.

Бобак: Ҷовид кафидан дорад, ки ўро нагуфтанд.

Каюмарс: бо ин аблаҳҳо то киёмат нахоҳӣ донист, ки чаро аспӣ доро парво наёфта!

Муаллима Нӯша: ҳама гап инҷост, ки ҳамсоия доро чун дохили тавила мешуда, аввал нигоҳи пурмехр ба аспӣ худ мекарда.

Баҳром: Бунафша, ки дохили синфхона мегардад, аввал нигоҳи пурмехр ба кӣ медӯзад?

Хуршед: ба фарш, то башараи хунуки туро набинад!

Мурғ

Қозиюлқузоти кишваре ғавт кард. Аз муқаррабони шоҳи кишвар се нафар ошқору нӣхон ба ин вазиға муддаӣ шуданд. Шоҳ дар ин амр ҳайрон монда буд. Зеро намехост нафаре аз онҳо озурда гардад. Бо вазири ботадири худ машварат орошт.

Рӯзи дигар муддаиёро ба дарбор хост. Онҳоро гуфт: «Дӯстон, мо ин ҷо маслиҳат кардаем ва сари фикре омадаем, ки қозиюлқузоти кишвар ҳамонро диҳем, ки шартӣ мо хубтар аз дигарон иҷро намо-яд». Ҳар се гуфтанд: «Ба чашм. Шарт чист?». Шоҳ гуфт: «Ҳар яке аз шумо мурғе бардорад, ба берун барад, сар занад, пар канад ва ба матбахи шоҳ биёрад ва ин амро ҷунон кунад, ки касе набинад, огоҳӣ наёбад, шоҳид нагардад».

Пазируфтанд. Ҳар яке мурғе бардоштанд ва рафтанд. Баъд аз со-ате, ҷунон ки қарор буд, баргаштанд. Ду нафар дар даст мурғҳои парканда доштанд, як нафар мурғи зинда бозпас оварда буд. Яке дар таҳонаи хонааш, ки ғайр аз ӯ касеро ба он ҷо раҳ набуд, дигаре хо-наи берун аз шаҳр дошта, ки касеро аз вучуди он хабар набуд, мурғро кушта буд. Табиист, ки мурғро куштани пар кандани онҳоро ҷондоре надида буд.

Аммо шоҳ мансаби қозиюлқузотро ба нафари сеюм, ки мурғро зинда оварда буд, бо қамоли хушӣ ва қаноатмандӣ биспурд. Суол ин аст: Чаро?

Ромин: марди раҳмдил буд, дилаш ба мурғ сӯхт.

Бобак: гунчишкро дар умраш накушта буд, натавонист.

Хуршед: баъзе одамҳо аз хун метарсанд ва...

Шодон: Хуршед нафареро бедард тасаввур кунад, хуш аз сараш мепарад.

Баҳром: агар ҳамон «хуш» дар ун сар бошад.

Хуршед: муаллима, ин аблаҳ маро «беҳуш» гуфт!

Каюмарс: хуш – мафхуми нисбист. Будани он дар ин ё он сар, агар пеши Худо маълум набошад, пеши касе аён нест.

Комрон: Эйнштейн шаву рав, шахбоз!

Ҷовид: агар Хуршед имшаб Эйнштейнро хоб бинаду хуш нагирад, Каюмарс гунаҳгор нест.

Муаллима Нӯша: аз суол нагурезед!

Қаҳрамон: суол чӣ буд?

Комёр: будан ё набудан – суол ин аст!

Баҳром: аз сарҳои пӯлаи мо дигар фикри тозае берун намеояд, чавобро худатон гӯед, муаллима.

Муаллима Нӯша: фикр кардан, ақро ба кор бурдан намехоҳед? Хуб, мегӯям. Муддаи севум марди худотарс буд. Охир, аз чашми ҳамабини Худо чиро метавон пинҳон кард?

Ромин: ин масалро дар пештоқи ҳама қозихонаҳои кишвар бояд навишт, то барои қозихи мо дарси ибрат гардад.

Ҷовид: ин ҳоболуд гумон дорад, ки мо ҳоло ҳам дар замони Исмоили Сомонӣ зиндагӣ дорем.

Каюмарс: ман дар ин асри бемурувват зистан намехоҳам, маро ё ба пеш партоед, ё ба қафо...

Бобак: назди Херберт Уэлс рав!

Номаи Мулло Бухоризода ба муаллима Нӯша духти Амурдод

«Бисмиллоҳир-рахмонир-рахим. Аммо баъд, бандаро чунин менамояд, ки вақт расида, то ба чанд сухани ин ҷониб гӯш фаро диҳед, агар ғоидае аз он набошад, зарар ҳам нахоҳад дошт.

Шайх Абдуллоҳи Ансорӣ фармуда: «Баста беҳ аз раста!», ҷои дигар гуфта: «Раста беҳ аз баста!», яъне кибр бояд баста бошад, дониш раста. Чун илмро дар қолбад гирифтӣ кибро аспи тозӣ доӣ – ҳаробӣ меорад: одамаҳои қолабӣ, одамаҳои бодӣ.

Солиёни зиёд ҳамчу мушоҳид дидаву натиҷа гирифтаам, ки барномаи таълимии мо қолабӣ буд, ҳаст ва хоҳад монд, агар ягон балое рух надиҳад, гумон дорам, фаҳмидаед, ки ман чӣ гуфтан мехоҳам.

Чаро девони Рӯдакии Самарқандӣ аз байн рафт, девони Сӯзани Самарқандӣ барҷой монд, ин яке аз муаммоҳост, ки сари он ман бисёр андеша кардаам, лек ба натиҷае нарасидаам. Тасодуф? Қисмат? Намедонам.

Ба чизи дигар аҳамият диҳед: ба муносибати ҷомеа ба дин. Чаро онро аз макотибу мадорис берун андохтанд, байни тӯдаи мардум низ

гулӯгир сохтанд, шахдро афюн эълон доштанд, боз ҳам ба мақсади дар қолаб гирифтани мардум. Чаро бузурге чун Ҷалолиддини Балхӣ таълим дода намешавад: ба хотири сӯфӣ буданаш ё ба хотири «Қуръони паҳлавӣ» навиштаниаш? Гумон мекунам, шояд чун ӯ одамонро аз қолаб мебарорад. Одамони қолабшиканро идора кардан душвор аст. Ҳар лаҳза тавтиае аз эшон нигарон мебояд буд. Хайёму хоҷаи Шерозро таҳриф метавон кард ва шоири сурх чилва дод, аммо «Қуръони паҳлавиро» на.

Чомеае ки фисқро нодида мегирад, ба модарбахатоҳо ҳамчун ба амри воқеъ менигарад, «солиментарин», «одилтарин», «хушбахттарин» ... буда наметавонад. Чӣ гуна бо таърихи дурӯғин, адабиёти дурӯғин, ахлоқи дурӯғин... одамони ростин тарбия метавон кард?!

Гуфтаниҳои зиёд аст, бисёр масъалаҳои ки ман сари онҳо андешидаму ба натиҷае нарасидаам, шумо хубтар медонеду мефаҳмед. Аз ин рӯ вақти пурқимати шуморо гирифтани намоҳам.

Чун дидам қолабшиканиҳои аз шумо ба зухур омад ва ҳам дар хонандагон ҷунбише баҳри худшиносӣ, мавқеъёбӣ... ба мушоҳида расид, ин коғазро сиеҳ намудам, ки танҳо нестед. Фақат ҳамчун падар шуморо хушдор медиҳам, ки замона саркашонро таҳаммул надорад, бояд хушёр буд ва така ба ҳаммаслакони худ кард. Саъдии бузург низ ниёз ба дӯстон дошта. Зеро замона санг бошӣ – мум мекунад, мум бошӣ – гум мекунад. Боқӣ Худо ниғадору мададгоратон бошад.

Дуоғӯи шумо, ба истилоҳ Бухоризодаи Сонӣ»

* * *

– Муаллима, ин чӣ гап? Боз чӣ хел «дарсҳои хоста»?

– Яъне мувофиқи дархости хонандагон.

– Агар мо бо хоҳиши хонандагон кор кунем, бояд ба дари мактаб қуфли якпудӣ занему ҳама муаллимҳоро ба дор кашем.

– Ҳоло онҳо чунин хоҳиш надоранд, хондан ва доништан мехоҳанд.

– Шумо гуфтаниед, ки пас аз худсариҳои шумо...

– На, инро шумо гуфтаниед.

– Хуб, бигӯед, ки ин «дарсҳои хостаи» шумо чӣ ҷӯрист?

– Дирӯз дар бораи гиёҳҳо буд: кӣ бештар гиёҳ мешиносаду номашро медонад.

– Барои гиёҳшиносӣ муаллими ботаника ҳаст...

– Ҳафтаи дигар мо дар оташкадаи Бухоризодаи Габр ковиш гузаронидан мехоҳем.

- Ҳафриёт бе назорати коршиносони ин соҳа қатъиян манъ аст!
- Коршиносон ба оташкада арзише қоил нестанд, мо нишон хоҳем дод, ки сахт хато мекунамд.
- Падару модарон шикоят мекунамд, ки бачаҳо ба кори рӯзгор намерасанд.
- Дарсҳои хоста ҳафтае ду-се соат.
- Ҳоло барои мардум як дақиқа ҳам ғанимат.
- «Шикояти» падару модарҳо тавассути муаллим Зовуш расидагист?
- Дирӯз кампири Майса маро сари роҳ дошта, гилагузори кард.
- Комрон, наберааш дар дарсҳои ман ширкат надорад.
- Чӣ чӯр?
- Қаблан узр овард, ки сахт банд аст.
- Пас кампир чӣ меҳаҳад?
- Як-ду ҳафта ҷавоби умумӣ.
- Тӯба! Чаро ман то ҳол девона нашудаам!
- Ман низ ҳайронам...
- Ақлозмой мабошед. Ба муаллим Зовуш низ ду-се нафар...
- Чаро ба ман шикоят наметананд?
- Шояд барои зан... и... духтар буданатон, ғаматонро меҳӯранд.
- Охир, берун аз дарс бачаҳо озоданд.
- Ғавғои дарсҳои озода шумо барои ман басанда аст, «хостаҳо»-и шумо Худо медонад чӣ пеш меорад.
- Агар чизе пеш орад, масъулият ба гардани ман.
- Масъулияти мактабу талабаҳо ба гардани ман! Ҷавобгар низ ман: аз ман мепурсанд, на аз шумо. Ман гузаронидани ҳар гуна дарсҳои сукротиро ба шумо манъ мекунам!
- Сукротӣ не, арастуӣ.
- Чӣ?
- Меғӯям, ки чунин дарсхоро Арасту мегузаронд, на Сукрот.
- А?!

Иншоҳои озод дар мавзӯи «Ҷолибтарин воқеа дар ҳаёти ман»

«Ҳар қадар фикр кардам, ягон воқеаи ҷолиб дар ҳаёти ман рух навода будааст. Ҳама якранг, дилбазан. Киروي мурда гиристан намекунад. (Ин таъбири дӯстдоштаи бибиям буд. Худо чоша чаннат гардонад!)

Р.С. Агар рафту минбаъд ягон воқеаи ҷолиб бо ман рух занад, ба

рӯҳи бибиам қасам, ки ҳар кучое бошам, барои шумо нарезондаву
начаконда навишта мефиристам.

Баҳром»

«Падарам маро ҳамроҳаш соли гузашта ба шикор бурд. Вай шикории хаваскор аст. Аз пайи охуву паланг намегардад. Соле ду-се раҳ ба сайди кабку харгӯш мебарояд. Субҳ надамида, мо ба роҳ афтодем ва офтоби қади найза дар Каткистон шудем. Падарам борхалтаро ба ман супурд ва амр дод, ки то омаданаи чойро муҳайё созам. Соате пас баргашт бо ду кабк. Чун чой хӯрдани маро донист, қаноатманд туфангро ба ман дод ва худ зери бурс дароз кашид. Ман пай бурдам, ки ӯ маро беҳуда ҳамроҳ нагирифта будааст. Ба ман озодии том барои шикори нахустин дода буд. Қаблан низ ман туфангро борҳо пинҳонӣ ба даст гирифта будам, ду раҳ дар ангатзор ба ду шишаи ҳолӣ шилик ҳам дода будам. Лек ҳоло ҳоле доштам, ки ошиқӣ ба висоли маъшук нарасида шояд чунин ҳол надошт. Дасту поям меларзид, дилам гуп-гуп мезад...

Як-ду соат саланг-саланг гаштам, ғайр аз осу карафса ягон ҷондоре надидам, фоҳтае аз кучое ку-ку дошт ва аккае пасу пешам қарқаркунон маро алағда менамуд. Билохир хеле шалпар гашта, дар сояи бурс дароз кашидани будам, ки харгӯше бист-сӣ қадам дуртар аз зери буттаи хома ё муша – дар хотирам намондааст – берун част, истод, гирду пешро нигарист ва сокит гашт. Туфанг ҳамоно дар дастам меларзид, гуп-гупи дилам даҳчанд шуда буд – он вақт тайёр будам онро аз қафаси сина биканам, дур андозам. – Мили туфангро рӯи шоҳи ҳамидаи бурс гузоштам, харгӯшро нишон гирифтам, нафасро дар гулӯ бастам, кулангро паҳш кардам... ба чашмони худ бовар надоштам: харгӯши нимбисмил рӯи сабзаҳо фир-фир чарх мезад...

Агар ман аз ҳама фанҳо баҳои аъло бигирам ҳам, шояд ин қадар ба вачд наоям, ки аз сайди нахустини худ ба вачд омада будам.

Ягона сайёди дабиристон Афшин Б.»

«Ҳазор бор нақл кардам, ҳазор бор қасам хӯрдм, касе бовар надорад. Гоҳе худам ҳам дар шубҳа меафтам: буд – набуд? Ба ягон муаллим нагуфтаам, онҳо аслан ба мо, талабагон бовар надоранд. «Агар дурӯғро ёбед, аслан рост намегӯед!» Ана чӣ мегӯянд онҳо. Ба назари онҳо мо Холдорақҳои Чилдурӯғи майдаҳақ менамоем. Агар ҳамин шабу рӯз амаки Холдорро бубинам, ҳатман хоҳам пурсид, ки дар мактаб чӣ ҳол дошт. Шахсан аз дурӯғҳои амаки Холдор хушам меояд: безарар, музҳик.

Аз муаллимҳо шумо истисно. Мо шуморо байни худ «одами худӣ» мегӯем. Мо хеле шодем, ки шумо дар шахр намондед, ба зодгоҳатон баргаштед. Ҳарчанд падарам афсӯс меҳӯрад, ки ин ҷо донишу истеъдодатонро ҳайф мекунед... Аммо ман чунин фикр надорам. Агар ҳама донишу истеъдод дар шахр бимонад, ҳоли деҳ чӣ мешавад?!

Акнун биёем ба воқеаи ҷолиби ҳаёти ман. Соли гузашта тобистон ман рӯи бом ҳамроҳи бобоям хоб будам. Саҳеҳтар бигӯям, бобом хобида буд, хоби ман гурехта. Зеро рӯзона китобхониро баҳона сохта, зери бед, лаби ҷӯ миёни хобро шикаста будам. Осмон рӯшан. Моҳи ҷаҳордаҳрӯза. Деҳ чун кафи даст менамояд. Худатон медонед, ки ширмаҳтоб деҳи мо чӣ қадар зебо. Мегӯянд, ки онҳое ки деҳро пушти по зада рафтаанд, гоҳу ногоҳ аз хумори ширмаҳтобу шабдаравҳояш ғамбемор мешаванд...

Ғарқи тамошову орзу баногоҳ чунинам намуд, ки садои мусиқӣ мешунавам. Гӯшу ҳуш шудам. Ҳароина касе ғижжак менавохт. Чунон мохирона, пуртағсир, дилнишин... менавохт, ки ҳар шунаванда моту мабхут мешуд. Аз ҷогаҳ хеста, ҷаҳор сӯ нигаристам, то бубинам навозанда кист? Дар дуру наздик касе набуд. Мӯ дар танам рост шуд. Ман ба ёд овардам, ки чанде пеш аз мусиқӣ ак-аки сағҳо басанда гашта, бод аз вазидан монда буд... Шар-шари рӯд ба гӯш намерасид.

Наво авҷ мегирифт. Бод набуд, лек шохҳои дарахтон рақсларза доштанд. Намедонам, ҷаро баногоҳ маро яқин намуд, ки Худованд дар арши аъло зик монда, ба замину одамакҳои ночизи он нигариста, дар ҳасрату надомат афтода, ғижжак менавозад, то сари ин андеша ояд, ки бо ин хаос (муродифи тоҷикиашро наёфтам, бубахшед) чӣ бояд кунад...

Аз ин фикрҳои ба кавли мулло Бухоризода «мулҳидонаи» худ саҳт тарсидам ва маро ҳам аҷаб табларзае гирифт. Охир, кӣ медонад, шунавандаи навои малакутиро чӣ пеш меояд. Кар мешавад? Гунг мешавад? Он гоҳ мисли Мавлоно меҳурӯшад, ки «Ман гунги хобдидаву олам тамом кар, Ман очизам зи гуфтану халқ аз шуниданаи!»

Бобоямро бедор кардам. Вай ғайр аз шар-шари рӯду ак-аки сағ чизе намешунид. Шояд бобоямро бедор кардаму вай норизо ғижжакро канор гузошт? Пас ҷаро дар гӯшҳои ман ҳанӯз ҳам садо медиҳад? Шояд шунаванда танҳо ман интиҳоб шудаам? Намедонам.

Инак ҳар моҳ интизори ширмаҳтоб мешавам, лек навое намешунавам... Тасаввур карда наметавонед, ки ин чӣ қадар ғамовар аст!

Каюмарс»

«Хохиш мекунам, ки ин байни худамон монад. Ба дасту гӯши касе нарасад. Ин ҳол ба шумо шинос бояд бошад. Вақте ки ман духтар шудам, аз он хун он қадар тарсидам, гумон кардам ба қадом марази носур гирифтор шудаам. Рӯзи дароз дар тарсу ваҳм гузашт, ҳатто ба модарам ҳарфе назадам, хайрият ҳудаш пай бурд ва оромам кард. Ё шояд ин воқеа одиву беҳуда аз ёди ман сутурда намегардад? Шумо беҳтар медонед.

Бунафша»

«Меҳоҳам ба шумо воқеае нақл намоям, ки фаромӯш қардан, аз лавҳи хотир зудудан меҳоҳам, наметавонам. Мегӯянд, ки агар чизеро фаромӯш қардан бихоҳӣ, онро бояд нависӣ. То чӣ андоза ин мададгор мешавад, хоҳем дид.

Ман дуздӣ қардам. Кордчаи дӯстамро дуздидам.

Бисёр меҳостам, ки чунин кордча дошта бошам. Аммо падарам пул намедод, ки касеро диҳам, аз шаҳр харида орад. Хохиш зӯр омад, билохир дуздидам. Ба дуздидан – дуздидам, аммо оқибаташро наандешидам. Охир, ман он кордчаро ба касе нишон дода наметавонистам, дуздӣ ошкор мегашт. Ба соҳибаш низ баргардондан имкон надошт, нобовар мешуд ба ман, дӯстӣ аз байн мерафт. Ман он кордчаро ба Кафкрӯд партофтам...

Дӯстӣ боқӣ, лек гоҳу ногоҳ ба ёд меояд, вичдонам дар азоб мекӯнам.

P.S. Аз шумо хохиш дорам, иншои маро пеши рафиқо нахонед.

Шодон»

«Боре саланг-саланг дар кӯчаҳои деҳ мегаштам. Ба қавли модарам саланг-саланг гаштан, беҳудаву баҳуда ба ҳар дар сар халондан, сӯҳбати дигаронро гӯш қардан машғулияти дӯстдоштаи ман бошад. Тӯҳмат! Боз аз наздиктарин одам.

Машғулияти дӯстдоштаи ман рӯи бом ё зерӣ айвон дароз қашида китоб хондан аст. Агар бовар накунад, аз бибиям пурсед.

Рӯзе ки мегӯям, иттифоқо худро назди хонаи ошно ёфтам. Ҳеҷ нияти он ҷо омадан надоштам. Чӣ тӯр омадам, худ намедонам. Чун омадам, бояд як нигоҳе «ошноӣ худро» бубинам. Ба ин хотир наздики тиреза омадам. Пардаи тиреза фуруварда буд. Шояд шитоб доштанд ё қамаҳамият буд, ки роғе байни ду парда монда буд. Ба дохил нигаристам. Нигаристам ва бо ҳарос қафо частам. Вақте буд ё соли буд, ки ба худ омадам. Ва он чӣ бо чашми сар дидам, агар соли

дигар чун хайкали Роден «Донишманд» меистодам дар ҷои худ, ақлам намерасид.

Кам-кам ба худ омадам. Боз ба тоқчаи тиреза часпидам. Манзарае ки ин қадар маро ғулу гаранг сохта буд, аёнтарам гашт... Кӯдак ва ҷавонзан масти хоб буданд, пистони ҷавонзан дар даҳони кӯдак буд...

То ҳол ба худ наомадам ва гумон аст, ки биёям.
(Аз ҳусни хат фаҳмидаед, ки иншои кист)»

* * *

Шар-шар. Шар-шари рӯд.

Шаб. Шаби рӯи деҳ чодарзада.

Деҳе ки ӯ дар он ҷо – дар шаҳр хоб медид. Кӯчаву пуштаҳояшро хоб медид. Одамҳояшро хоб медид. Бузу бузғола, гову ғӯсолаҳояшро хоб медид.

Ӯ ғамбемори ин деҳ буд.

Орзу. Орзуҳои ба бод рафта. Пушаймон аст? На.

Бунафша. Бунафшаи дӯшиза. Чун ӯ паси тиреза нишаста, деҳро менигарад. Ва дар қадом адире Баҳром ба шабдарав рафта. Чун Бунафша Баҳроми то миён урён, дос дар даст машғули даравро пеши назар меорад, рӯяш алав мегирад. Чунон ки вай имрӯз иншои Бобакро – аз ҳусни хат муаллифро шинохта буд – хонда рӯяш алав гирифт. «Бо ман чӣ рафт? Чаро ин тур кардам?» Солҳо мегузараву вай ба ин суол ҷавоб намеёбад.

Комёр. Комёри ошиқ «Ҳамлет». Ин ҷавонаки ҳаёлпараст, ки намоишномаи Шекспирро азёд медонад ва гоҳу ногоҳ аз он иқтибос меорад, ҳоло маликаи нозанинеро хоб мебинад. Маликаеро хоб мебинад, ки ӯро шучоъву далер ёфта, аз байни ҳама ҳамгулон баргузида, ба сӯи шабистони худ ҳидоят менамояд, то дар шабистони дебофаршу нақшинсақф лаззату таровату малохату ҳаловати пайкари булӯринашро ба ӯ намояд. Беҳабар аз он ки сарнавишт духтари дувоздахсолаеро, ки ҳоло боз чун шабҳои дигар бистарашро тар кардааст, барои пас аз шаш сол ба ӯ зан шудан омода месозад. Ин духтар ҳама шаб дар ҳамон як соат, ҳамон як хобро мебинад: саҳрои васеи бепахно, сабзаву гулҳои берун аз шумор дар он рӯида ва ӯ он ҷо яккаву танҳо бо як пирохани ҳарир. Боди сарде мевазад, гурдаҳои дардмандашро ба дард меорад, чӣ хуш, ҷондоре пасу пеш наметобад ва ӯ бо камоли хушӣ метавонад пуфчакҳои пурашро ҳолӣ созад...

Чаро Комёр иншои озодро нанавишт? Вақте ӯ иншохоро ҷамъ мекард ва бо суол ба дастҳои холии Комёр нигарист, вай аз зери пар-

та маҷаллаи «Садои шарқ» – ро дароз кард: «Аз ман хубтару беҳтар навиштаанд!» Ҷои ишорашударо кушод. Ҳикояи «Гавазни чанбар-шохи ман»-ро дид ва ба ёд овард. Лабханде гирди лабаш давр зад. Маҷалларо баргардонд. «Ман ин дostonро хондаам» ва по фароз монд, то иншоҳои дигарро ҷамъ орад.

Каюмарс. Каюмарси романтик. Ё шоир мешавад ё носир...

Шарфа. Шарфаи сангин.

Ҳайкале дар баробари тиреза қомат алам мекунад. Нӯша як қад мепарад. Муаллим Зовушро мешиносад. Бо кароҳат аввал тиреза, баъд пардаро мепӯшад. Одаме ки пеши даҳони мардумро гирифтани меҳонад, худ ба онҳо маводи зиштӣ медиҳад!

* * *

– Ин боз чӣ худсарист?!

– Чӣ шуда?

– Синфи даҳ «Ҳамлет» меҳонад!

– Чӣ, шумо меҳостед «Афсонаҳои халқи тоҷик»-ро бихонад? Ман онро ба синфи ибтидоӣ тавсия меодам.

– Ба тавсияи шумо ҳеҷ кас ниёз надорад. Барномаи таълимӣ – барномаи таълимист. Барномаи ҳонаи ҳудро ҳар ранг метавонед, матраҳ кунед, барномаи мактабро кардаанд.

– Оё шуморо чунин наменамояд, ки ин барномаву ин китобҳо кӯҳна шудаанд, таҷдиди назар меҳонанд. Ҳар даҳ сол онҳоро бояд иваз кард. Охир, хонандагони имрӯза аз хонандагони даҳ-бист сол қабл ҳеле фарқ доранд, ҳамин тӯр не?

– Даҳ-бист сол қабл хубтар меҳонданд: Баҳманёрҳо меҳонданд, Озарпурҳо меҳонданд! Ҳоло чӣ? Баҳромҳову Комронҳо...

– Чаро ду-се нафарро мебинеду дигарҳоро нодида мегиред? Ҳоло танҳо дар синфи даҳ сездар нафар аълохон – аксарият!

– Шумо маро бо ин синфи даҳатон инфаркт мекунад. Ман ба ҳеҷ худсарӣ дар мактаб роҳ намедихам. Берун аз дарс «Ҳамлет» чӣ, бигзор «Майн камп» бихонанд... не, не, хато кардам. Бигзор ҳезум-кашӣ бираванду ҳар гуна Майсаҳо синфхонаҳоро ба сар набардоранд.

– Шумо осудагии ҳудро аз ҷама авло медонед. Ман аз ҳар гуна қолабҳо аллергия дорам.

– Ман аз муаллимҳои худсар.

– Пас чаро зӯр мезанем, ки хуруҷашонро зиёд созем?

– Чӣ месозем?

– Дар пиёла тӯфону дар танӯр вулқон.

– А?!

* * *

Парда. Пардаи сапеди шомӣ. Ҳарчанд роғе барои чашми Бобак ва Зовуш нест, ислоҳ мекунад. Меояд, паси миз мешинад. Боз варақҳои иншоро пеш мекашад, бори дувум ба хондани онҳо меоғозад.

Тиқ-тиқ. Тиқ-тики шиша. Шишаи тиреза. Тирезаи паси пардаи сапеди шомӣ. Пас-паси тиреза, тирезаи паси пардаи сапеди шомӣ касе истода. Агар каси истода паси тиреза, тирезаи паси пардаи сапеди шомӣ муаллим Зовуш бошад, корро боло зад. Мебояд хезӣ, назди тиреза оӣ, пардаи сапеди шомиро як сӯ занӣ ва тирезаро кушой. Агар нахезӣ, назди тиреза, тирезаи паси пардаи сапеди шомӣ наоӣ, муаллим Зовуш аз пушти тиреза, тирезаи паси пардаи шомӣ овоз баланд хоҳад кард, он гоҳ корро боло зад гуфтан гир. Ҳамсояҳо мешунаванд, гапу гапчаҳо зиёд мешаванд. Агар ҳамсояҳо шунаванд, гапу гапчаҳо шаванд, ба гӯши талабаҳо мерасад, ба гӯши талабаҳо, ки расид, аз ту эътиқодашон хоҳад гашт, эътиқодашон, ки гашт... боз корро боло зад гуфтан гир.

Тиқ-тиқ. Тиқ-тики шиша. Шишаи тиреза. Тирезаи паси пардаи сапеди шомӣ. Пас-паси тиреза, тирезаи паси пардаи сапеди шомӣ – марди хира. Марди хира – занбора! Кушоям ё накушоям? Ҳа, не, ҳа, не, не... Иншо! Қоғазҳои фарроши мактаб чамъ карда. Аҳа!

Қоғазро аз рӯи миз мегирад ва менависад:

«Ин ҷо масҷид аст, оқои занбора, на хонаи дидор!

(Аз ҳусни хат фаҳмидаед, ки моли кист)»

Бармегардад. Пардаро чап мезанад. Тирезаро мекушояд. Қоғазро ба дасти ҷағонаи муаллим Зовуш метапонад. Боз тирезаро мепӯшонад. Пардаро рост мезанад.

Бозпас меояд. Паси миз менишинад. Ду кафи дастро ба манаҳ ҳаҷча мекунад.

Хомӯшӣ. Хомӯшӣ паси тиреза. Тирезаи паси пардаи сапеди шомӣ. Пас пушти тиреза. Тирезаи пушти пардаи сапеди шомӣ муаллим Зовуш – хомӯш. Хомӯш ҷу ҳайкал. Ҳайкали мунҷамиди муаллими хира, занбора. Ба як даста варақҳои иншоӣ рӯи миз менигардад. Бори дувум намехонам, нигоҳ ҳам намедорам, бурда дар оташдон месӯзам...

Парда. Пардаи сапеди шомӣ...

* * *

– Суол ҷӣ буд?

– Будан ё набудан – суол ин аст.

– Агар ин девона боз аз ун девона иқтибос кунад, ман сарашро зада пӯла месозам.

– Агар пас аз дарс сари роҳ каллаи пӯла ёфтед, Баҳром гуноҳгор нест.

– Агар он сар сари Комёр бошад, Баҳром ду қарат бегуноҳ!

– *Исо ба раҳе дид яке қушта фитода,*

Гуфто, ки киро қуштӣ, то қушта шудӣ зор.

– Эврика! Ромини аз шеър қимоб шеърдон шуда.

– Ҳампартаи чиннӣ, ки шудӣ, чиннӣ мешавӣ.

– Муаллима, Баҳром маро «чиннӣ» гуфт!

– Чаро Комёр ҳап асту Ромин дод мезанад?

– Соя аз ҷисм сабуктар...

– Агар Баҳром даҳони бӯинашро қуфл назанад, ман чун дирӯза мекунам.

– Дирӯз Ромин аз дарс баромада рафта буд.

– Чаро аз иншоҳои озод ҳарфе нест?

– Иншоҳои озодро зиндонӣ карданд.

– Пешниҳод дорам: иншоҳо ба кампири Майса барои пешдаргирон дода шаванд.

– Ё ба бобои Хурсанд барои носпечонӣ.

– Носкашҳо ҷолибтарин воқеаи ҳаёти моро хонда, аз ханда чандрӯда мешаванд.

– Ман меҳоҳам, ки онҳо бо овози баланд хонда шаванд.

– Меҳоҳад боз мо лофашро дар бораи харгӯш шунавем.

– Ман чизе намехом. Фақат меҳом маро ба ягон ботлоқ партоянд.

Вақ-вақи қурбоқаҳоро гӯш кардан аз вақ-вақи инҳо хуштар аст.

– Каюмарс ҳатман дар бораи симфонияи илоҳӣ навиштагӣ...

– Хомӯш, бачаҳо!

– Хомӯшӣ... Э, тозагӣ – гавари саломатӣ...

ПАЙҒАМБАРИ БЕУММАТ

Гурба рӯи пӯстак пинак мерафт, фах-фух нафас мекашид, аз машғалаи пиразану набера дилтанг буд, нимҳобу нимбедор сар мебардошту ба он ду менигарист ва пеши худ гур-гур мекард, ки э кош, набера намебуд ва ин кампир ҳам кӯр мешуд, як табақ шавла мепухт, аз як тарафаш ман меҳӯрдаму аз як тарафаш вай.

Тортанак дар шифти хона тор метанид, бо тарсу бо ҳарос метанид, аҷаб набуд, ки чашми кампир ё набера ба ӯ афтад, чорӯб гиран-

ду домашро баркананд, худаширо нобуд созанд. Аз ин рӯ бо ҳарос дом мебофту орзу мекард, ки э кош дар ин хона ҳама зудтар би-миранд, ӯ соҳиби хона гардаду шахтози ягона.

Саг рӯи бом сар рӯи дастҳояш гузошта, дароз кашида буд. Чашм аз дари хонаи набера ва мома намеканд. Дар ҳаёлаш, ки дар ҳоло боз мешавад, бо набера як села бача берун меоянд, ҳар яке бурдаи нон ба вай медиҳанд...

Набера гурбаро медид, ба сараш ниҳеб мезад, тори бофандаро медид, зуд ба даст ҷорӯб мегирифт, фақат бо дидани саг меҳрубон мешуд ва дар лабонаш табассум гул мекард, сари сагро сила мекард. Чашмонашро мепӯшиду ҳаловат мебурд саг.

Қисса на дар бораи гурба, на дар бораи бофанда, на дар бораи саг, қисса дар бораи ман аст. Каминаи камтарин – Баҳманёр, муаллифи ҳамин қисса ва қиссаҳои дигар. Зодаи Сармаддеҳ, миллияташ сармаддеҳӣ, нав бистро пур карда, ба бисту як қадам мондааст.

Ҷавонмард, ки бистуяксол шуду вақти убури кӯча ҳамдеҳагон ба ангушти ифтихор сӯи ӯ ишора накарданд, донед, ки умр беҳуда ба сар бурдааст. Муаллифи ин қисса низ як рӯзи равшан аз хоб бедор шуду худро пайғамбари беуммат дид. Хадичае набуд, ки рози дил гӯяд, Абӯбақру Умаре набуд, ки ба ӯ гӯш фаро доранд.

Ман норозӣ аз худ ва дигарон аз ҷо хестам, ҷомадони кӯҳнаеро пеш кашидам, лаку паке ки доштам, дар он ҷо кардам ва пеш аз он ки ин деҳаро тарк гӯям, хостам бо он видоӣ кунам, ҳарчанд деҳ маро аз худ рондаву қабул надошта буд, – ба бистуяк дароиву бо ангушти ҳайрат ва ифтихор сӯят ишора накунам! – аммо ман наметавони-стам ҳамчун як фарзанди ноҳалаф аз он рӯ ба фирор орам.

Рафтам ва бо ҳар чӣ ба ман азизу мӯътабар буд, видоӣ кардам. Бо дабистоне ки ба ман хату савод омӯхта буд, аммо дониши казоие надода буд, бо Кафкрӯд, ки омода буд ҷор фасли сол маро ба оғӯши сарди худ бигирад, бо куллаи Шанобурзу Шеданзо, ки ҳамеша аз дур боҳашамат метофт ва ман боре ба фатҳи он ҷуръат накардаам, бо фарози Хорбунаву Ялмо, толаи Барзуву шахи Тангно... хулоса, бо ҳама видоӣ кардам, баъд деҳро давр задам ва бо мардум, бе он ки хабар ёбанд, хостам видоӣ кунам... кулбаи момаву набераро дидам. Шояд қаблан низ ман ин кулбаро ҳазорҳо раҳ дида будам, аз наздаш гузашта будам, аммо...

Пешӣ дари кулба манзараи ачиберо дидам: мома рӯи ҷорпояе ништа буд, набера болои сараш рост истода буд, саг паҳлӯи онҳо бо салобат чун Абулҳавл сика зада буд. Ҳар се ба ман менигари-станд, ангор убури маро аз назди кулбаашон медонистанд... ангор

тасмим гирифта буданд, ки ҳидояте бароям бидиҳанд, роҳи сафед бароям орзу кунанд, ҳамин тур буд ё тасодуфи дигаре буд, намедонам. Аммо ман ба рикқат омадам, ашк дар чашмонам ҳалқа зад, барои сипосу хотири онҳо боз рӯзе дар деҳ мондам.

Мома Нигора ном дошт, набера – Ситора.

Ман ўро ситораи бахти худ, Хадиҷаи худ хондам.

* * *

Ман дар ин деҳ зода шуда будаам. Ё шояд ман дар деҳи дигар зода ва бузург шудаам ва ин деҳро дар тахайюли худ сохтаам. Ва ин мома ва набера ҳам бофтаву сохтаи рӯёёҳои ҳамешагии мананд. Рӯёёҳо! Рӯёёҳои қирмизӣ, ҳинӣ, обӣ... онҳо ҳама умр домангири мананд. Шояд Худованд маро пайғамбари рӯёёҳо гумошта бошад ва ман иштибоҳан худро пайғамбари орзуву ормонҳо муаррифӣ кардам. Агар чунин аст, пас тахтасанги мазор, бо он шеърӣ ҷонсӯз, ки усто Шоҳаки Ранда бо хоҳиши ӯ ҳаққокӣ кардааст, чӣ маъно дорад? Мешавад, ки он чиро мебинӣ ва ламс мекуни, рӯёё номид?!

Вақте ки ман деҳро тарк мекунам, набераи мома рӯи боми кулбаашон аст, дар тан пирохани қирмизӣ дорад, рӯймоли қирмизӣ ба сар баста, почомаи қирмизӣ ҳам пӯшида. Бод пироханаширо алвонҷ меदिҳад, гесувони дарози аз зери руймол берунмондаашро парешон мекунад...

Ва ин рӯёё – гули лолаи танҳои рӯи бом, ки аз вазиши бод нарма-нарма алвонҷ меҳӯрад, маро то дер дар пеши назар буд, баъд рӯёёҳои қаҳвай, ҳинӣ, обӣ... онро аз хотири ман зудуданд, то ин ки ман чандин сол баъд баргаштам, кулбаи порисаву бомгӯшарехтаро, рӯи бом байни барфпесаҳо як гули ҳасрати танҳо рустаро дидам.

Ва шабонгоҳ, ки ширмаҳтоб буд, вай ба ваъдагоҳ омад. Ширмаҳтобе дар само буд, ширмаҳтобе дар замин буд Хадиҷаи ман. Кучоед, саҳобаҳои рӯёёи ман, то ман бароятон ширмаҳтоби шаби ширмаҳтобро қисса кунам! Ҳарчанд ман ягон қиссаро ин қадар ба сахтӣ ва сангинӣ нанавиштаам ва ба ҳар ҳарфаш пешпо нахӯрдам.

Бод буд, ки моро мешунид, рӯд буд, ки бо мо ҳамсадо мешуд. Мо чӣ мегуфтем, чӣ мекардем, ин боз як рӯёёи дигаре буд. Мо гоҳе чун кабутарон парвоз мекардем ба сӯи ширмаҳтоб, гоҳе моҳӣ мешудем, ба Кафкрӯд ғӯта мезадем ва парӣни обӣ моро ба сӯи қасрҳои булӯрин, зарин ва симини худ раҳнамоӣ мекарданд, маро ба тахти шоҳи худ, ўро ба тахти маликаи худ менишонданд ва ба сари мо тоҷҳои мурассаи зарин мепӯшонданд. Баъд парӣни ромишгар пайдо мешуданд ва моро ба аргӯшт мекашиданд...

Баъд мо рӯи регзори сард, сабзаҳои нарма дасти ҳам гирифта, гом мезадем ва ин рӯё набуд. Мо ду ҷавони ноозмудаву нодиди рустой будем. Мо дасти ҳам гирифта будем ва нармак-нармак ларзидани тани ҳамдигарро ҳис мекардем. Мо ҳамин тавр беҳудаву бесухан то субҳ гом задем ва боре ҳам хастагиро эҳсос накардем ва боре ҳам дар дили мо хоҳиши нишастан, ҳарф задан пайдо нашуд...

...Вақте ки ман шеърӣ ҷонсӯзи ўро хондам, дигар дар олами рӯёӣ не, дар олами воқеӣ будам, ошкору аён дидам, бахти ҳангуфте ки тақдир маро ба он рӯбарӯ карда буда, аз даст додаам, кадр накардаам. Ва ин бадбахтиҳо ва нокомиҳо аз занҳои сабуку бемағз ман худам ба гардани худам бор кардаам...

Субҳ мо ҳамдигарро падруд гуфтем. Ва ҷомадоне ки ғайр аз орзу дар дохил чизе надошт, ба сафар омода буд.

Ман барои видоъ ба кулбаи мома ва набера меравам. Аввалин ҷондоре ки мебинам, сағ аст, ки рӯи боми коҳдон сар рӯи дастонаш гузошта, дароз кашидааст ва ҷашм аз дари хонаи мома ва набера намеканад. Дар ҳаёлаш ки ҳоло дар кушода мешавад, бо набера як села бача берун меоянд, ҳар як бурдаи ноне ба вай медиҳанд.

Ў гӯё маҳз интизори омадани ман буда, ки берун меояд, бе мома, танҳо берун меояд, сағ аз ҷо мечаҳад, думлобақунон ба пешвозаш мешитобад, вай сари сағро сила мекунад, табассум дар лабонаш мешикуфад, ҷашмони пурҳаёӣ охубарра ба ман дӯхта мешаванд.

...Ин рӯёӣ сағ то охири умр маро азоб медиҳад. Сағе ки рӯи боми коҳдон сар рӯи дастон ниҳода, дароз кашидааст ва ба дари кулбаи мома ва набера менигарад. Кулбае ки дигар дараш кушода намешавад, кулбае ки дигар мома надорад, кулбае ки порисаву бонгӯшаҳояш рехтааст, набера бо як села бача берун намеояд, рӯи бонм байни барфпесаҳо гули ҳасрати танҳо рустааст...

– Маро интизор мешавӣ? – мепурсам аз ў.

Вай сар ҳам мекунад. Баъд гӯшаи ҷашми охубарра ба ман дӯхта мешавад, охубарраи бегуноҳу пок, ки на гургро дидааст, на уқобро, на домро дидааст, на сайёдро.

Ман даст ба гесувони дарозаш мебарам. Гесӯяш аз дасти ман рам меҳӯрад – чун кабӯтар аз сояи уқоб. Ҷашмони ҳаросон ва пурҳаёаш ба нигоҳи гурги балъанда, уқоби тезчангол, сайёди бераҳм тоб намеоранд, заминро менигаранд. Ангуштони дарозу нозукаш ҳамоно сари сағро сила мекунанд, ғайри ихтиёр, бе он ки бидонанд чӣ мекунанд.

Ман дасти озоди ўро ба даст мегирам. Ангуштони нарма нозукаш дар қафи ман арақ мекунанд.

– Маро интизор мешавӣ? – мепурсам аз ӯ.

Боз чашмони пурҳаё ва ҳаросони оҳубарра ба ман менигаранд. Ман асари нобовари ро дар чашмони ӯ меҳонам. Алаҳда мешавам. Ба ман бовар надорад. Касе дар ин деҳ ба ман бовар надорад. Пайғамбар дар ватани ҳудаш уммат намеёбад. Дилам аз Макка гирифт, Мадинаи ҳудро пайдо кардан меҳонам.

– Маро интизор мешавӣ?! – бо қаҳру зарда мепурсам.

– На! – ангор ин овози ӯ нест, гӯё ҳесувони ӯ печутубхӯрон забон бароварда посух медиҳанд.

– Ҳа, ҳа, ҳа! – ин овози ӯст, ки дасташро аз дасти ман канда, фирор мекунад, ба кулба паноҳ меораду дари кулбаро саҳт мепошад.

Сағ аз ин фирори ногаҳонӣ музтариб мемонад, баъд гунаҳгори фирори набераи мома маро шинохта, сӯям меғурраду ак-ак мезанад.

Аммо ман парвои сағ надорам.

Ман бовар дорам, ки ӯ маро интизор мешавад, пирдухтар мегардаду маро интизор мешавад, пири замингир мегардаду маро интизор мешавад. Пайғамбарро ки аз шаҳри азим ронданд, бояд бидонад, ки дар кӯҳи баланд ӯро интизоранд...

... Соате пас, вақте дар чодаи Сармаддеҳ чомадон дар даст ба мошини раҳгузаре савор мешудам, бори охир баргаштаму ба деҳ нигаристам ва ӯро дидам: рӯи боми кулбаи мома – лолаи сурхи танҳоро.

Набераи мома рӯи боми кулбаашон буд. Дар тан пирохани қирмизӣ дошт, рӯймоли қирмизӣ ба сар баста, почомаи қирмизӣ ҳам пушида. Бод пироханаширо алвонҷ медиҳад, ҳесувони аз зери рӯймол берунмондаширо парешон мекунад...

Мошин ба роҳ медарояду ман Маккаи ҳудро ба умеди ёфтани Мадина видоё меғӯям.

* * *

Маро шаҳри азим бо рӯи хуш пешвоз намегирад, ҳавояш даму нафасгир аст, муҳиташ сарду бегона. Ва ин шаҳр ҳамеша дар дигар сурат маро пазируфтани намеҳонад, ҳавои даму нафасгир ва муҳити сарду бегонаширо ба ман арзонӣ медорад. Аммо ман ба он хӯ мегирам, ба муҳити сарду бегонааш, ба ҳавои даму нафасгираш. Чунон хӯ мегирам, ки кабки сури ваҳшӣ ба қафас хӯ мегирад. Ва вақте ӯро аз қафас озод мекунам, боз ҳудро ба қафас мезанад.

Рӯёи дигари ман инҳо – қафасҳои булӯрин, зарин ва симинанд, ки тӯли даҳ сола ки дар шаҳр будам, аз яке ба дигаре гирифтор меодам. Аз яке мерастам, дигаре маро ҷазм мекард, аз он мечастам, ба ҷанги севум гир меафтадам. Рӯёи қафаси булӯрини

ман зани чоки сапедтани сурхрӯи сисолаест, ки хонаи тангу ним ба замин фуруфтаеро – кулбаи мома ва набера дар қиёси ин қасри пушукӯхеро мемонад – ба пайғамбари овораву бехонаву бечора ичора медихад. Ва як моҳ пас ҷавони нодидаву ноомӯхтаву новарзидаи бистуяксолои кӯхистониро ҳамбистари худ месозад. Се моҳ пас тикикиса будани ўро фаҳмида, аз хона меронад.

Боз дарбадариву оворагиву корҷӯй барои пайғамбари беуммат оғоз меёбад. Гоҳе дар вокзали роҳи оҳан шабро рӯз мекунад, гоҳи дигар дар хонаи ягон ошно, ки он ҷо ҳам аз шабе зиёд монданро барои худ раво намебинад, то он замоне ки гирифтори қафаси зарин мегардад.

Духтари вазир буд бистусесола, аз шавҳар ҷудошуда, бо хонаву дару бо чизҳои пуркаруфар таъмингашта, навиштаҳои ину онро хонда, аз байни ҳама ин ғарибро баргузида, то зиндагии якрангу якнавохти худро тобиши романтикӣ бахшад ва ҳамчун кашшофу парастори як Маркес ё Борхеси тозае дар таърихи адабиёт бимонад...

Ва ин пайғамбари беуммат дар муҳите меафтад, ки ҳама худро пайғамбар метарошанд. Абӯбакру Умару Хадича мечӯянд, ҳарзаву сафсатаву билиберда мегӯянд...

...Дар ин айём буд, ки ба ў хабари марги мома мерасад. Ў ин ҳарро бе ҳеҷ эҳсосу ҳаяҷон қабул мекунад. Боре ҳам намеандешад, ки кулба танҳо аст, набера танҳо аст. Набера шояд ҷашм ба роҳи ў дӯхтааст, то ёвараш, пуштибонаш бирасад...

Муҳите ки духтари вазир барояш омода месозад, ўро дигар ба ёди оби сарди Кафкрӯду куллаҳои номакшуфи Шанобурзу Шеданзо намебарад. Дар обшанги гарм обтанӣ мекунад, қуллае ки фатҳ мекунад, ин манзили ҳафтуми бинои нӯхошёна, ки бо лифт мебарояд. Марде ки аз бесарпаноҳӣ ба танг омада буд, дар ҷаҳор хонаи барҳаво ва мучаҳҳаз худро хеле хубу роҳат дармеёбад.

Аммо навишта наметавонад.

Вазирдухтар, ки ҳар рӯз интизори як шохкор аст, алаҳда мешавад, асабӣ мегардад, борони таънаву надомат ба сари ў мерезад, ки кӣ будиву кӣ кардамат, бо ашрофон ҳамсӯҳбату ҳамнафас сохтамат, аз қазри гили сиёҳ ба авҷи Зухал бардоштамат, подоши ин ҳама аз ту чӣ мебинам, аз мазраи гандумкоштаам ҳоло ҷав медаравам... Ин васвоси ў ҳар рӯз такрор мешавад, рӯз ба рӯз зиёдтар. Ва билохира вай аз ин қафаси зарин фирор мекунад. Дар хонаи пиразане ичора мешинад, қисса пайи қисса менависад, ҷоп мекунад...

...Дар ҳамин айём буд, ки хабари бемории набера мерасад, бемории сил. Ў ин ҳабарро бе ҳеҷ эҳсосу ҳаяҷон қабул мекунад. Фикр

намекунад, ки ӯ ниёзманди чизест ё на, парастор дорад ё на, шавҳар кардааст ё на.

Тафсилоти ин беморию вай баъд мефаҳмад аз усто Шоҳаки Ранда, хеши дури мома. Набераро пас аз ғуру чӯби мома кор ҳамин будааст, ки рӯзе як раҳ соати қабл аз расидани мошини пӯшида, ки ягона мусофиркашу хаткашони деҳоти дурафтода буд, бо саг сари чода меомадааст, интизори мошин рӯи теппа, сари роҳ менишастааст. То фурумадани охирин мусофир интизор мешудааст. Ноумед боз бо саг ба кулбаи худ бармегаштааст...

Вай ин рӯё гоҳу ногоҳ пеши чашми ман зуҳур мекард.

Духтари саропо сурхпӯшида рӯи теппаи мушриф ба чодаи Сармаддеҳ, бо саги ғушу думбуридаи чӯпонӣ. Ҳар ду чашм ба роҳ дӯхтаанд. Бод пирохани сурхи ўро алвонҷ медиҳад, мӯйҳои аз рӯймол берунмондаашро парешон мекунад. Мошини пӯшида меояду дар ҷои ҳамешагиаш қарор мекунад. Аммо ҷавонмарде ки онҳо интизоранд, намефурояд, номае аз ӯ намераса...

Баъдҳо вай аз худ мепурсид, ки чаро ақаллан номае ба ӯ ирсол нашошт, посухе намеёфт, агар ҳам меёфт, қаноатманд намешуд.

Вақте ки набера бо саги чӯпонӣ рӯи теппаи мушриф ба чодаи Сармаддеҳ чашм ба роҳи ӯ дӯхтаанд, вай дар авҷи шӯҳрат аст.

Рӯзнамаву маҷаллаҳо қиссаҳои ўро бенавбату бетахрир бо камолӣ хушӣ ба таъб мерасонанд. – Духтари вазир онҳоро дида зери лаб ғуррос мезанад: ҳай, қаллоб! Ҳай, қаллоб!

Тақризҳои муфарраҳ паиҳам ҷоп мешаванд ва ӯ худ беҳабар мубталои қафаси симин мегардад, ё шояд симин ҳам набуд – мисин буд, ё... аз оҳани муриёнахӯрда.

Духтаре ба зиндагии ӯ ворид мешавад, ки чашмони оҳубарааш чашмони набераи момаро ба хотир меорад, қаду қоматаш ёд аз духтари вазир мекунад, лабу даҳони сергӯшташ ҳамон қадбонуеро ба ёд меорад, ки як шаби сарди тирамоҳ бе ягон сухан зери ҷоғаи ӯ даромаду ифғати бачагиашро бардошт. Ва ўро – пайғамбари беумматро як инсонӣ ҳокӣ, як регрезаи соҳили укёнус сохт...

Дар қафаси симин рӯёҳои қирмизӣ, қаҳвай, ҳиной... ба ҳам омехта мешаванд. Гоҳ гумон мекунад, ки рӯёи қирмизӣ аст, маълум мегардад, ки ҳиной будааст, ҳиной номаълум ба қаҳвай мубаддал гаштааст... ва ҳамин тур беохир. Ва рӯз аз рӯз тангтар шудани қафаси симинро эҳсос мекунад. Ин зан ҳеҷ кӯтаҳие нашошт, магар як кӯтаҳӣ ё шояд касалие дошт: ўро бо ҳавое ки нафас мегирифт ва обе ки фуру мебурд, рашк намекарду бас, дигар ҳама чиз дар назари ӯ

шубҳанок метофт. Аз кучое аз кадбону хабар ёфта буд, аз вучуди духтари вазир ҳам бӯ бурда буд...

Чунон ки саг аз занҷир метарсад, вай аз ин зан метарсид.

Розӣ буд, ҳеч ба хона наравад ва он гурзаи газандаро умрбод набинад. Аммо ҳоло ки ўро мешинохтанд ва синну солаш имкон намедод, ки дар вокзали роҳи оҳан ё фурудгоҳ бихобад ё бори миннати ҳеч ошно ё рафикеро таҳаммул кунад, ночор буд. Ва он айём вай ба майнӯшӣ дода шуд, аз навиштан ҳам монд.

Шояд дар ҳамун рӯзҳо буд, ки хабари марги духтари мома расид. Ин хабарро низ вай бе ҳеч эҳсоси ҳаяҷон қабул кард. Агар қаблан ҳар рӯз як шиша менӯшид, он рӯз ду-се шиша нӯшид, бомдод аз рутубату сармо бедор шуд ва худро дар як ҳараки боғи шаҳр хобида дид.

Пас аз он шаб вай дигар ба қафаси симини худ барнагашт, ба як хобгоҳе ки маълум набуд бинокорон мезистанд ё коргарони кадом як корхона, ҳучраи танге рафике ба ихтиёраш гузошт. Вай дар ин ҳучраи танг шаш моҳ зиндагӣ кард, шаш моҳ рӯзе ҳушёр набуд, шаш моҳ нафаре ҳам аз ҳолаш хабар нагирифт.

...ва ман як рӯзи равшан дар ин ҳучраи танг ба худ меоям.

Ба худ меоям ва мебинам, ки танҳо мондаам, бе уммат, бе саҳоба, бе Хадича. Ба дарди касе намехӯрам ва касе ба дарди ман намехӯрад.

Ва ӯ ягона дороии худ – мошини чопро мефурӯшад. Ба ҳаммом рафта, тан мешӯяд, ба саргарошхона даромада, риш мегирад, мӯйсар ба тартиб меорад. Бо мошини роҳгузаре баъд аз даҳ соли ғурбат ба Сармадех бармегардад.

* * *

Аввали поиз рафта будам, охири зимистон баргаштам. Даҳ сол сипарӣ шуд, аммо дар ин деҳ гӯё чизе тағйир наёфтааст. Магар кулбаи мома ва набера, ки рӯ ба харобӣ ниҳодааст. Баъди марги набераи мома саг боз рӯи бом дароз мекашидааст ва чашмони хираву обравашро ба дари баста медӯхтааст. Ба умеди ки дари кулба кушода мешавад, бо набера як села бача берун меояд ва ҳар яке бурдае нон дар даст доранд...

...ва дар ҳамон ҳол як рӯз ўро мурда ёфтанд, вакте зоғу заған рехтаанд рӯи бом, пай бурдаанд. Усто Шоҳаки Ранда часади сагро бурда, дар як баландӣ гӯр кардааст. Ва мегӯянд, ки тахтасанги рӯи гӯри набераи момаро ҳам ӯ гузоштааст.

...ман усто Шоҳаки Рандаро мебинам, ки рӯи тахтасанг ҳам шуда, порчакоғазеро наздаш гузоштааст, аммо ба варақ нимнигоҳе

хам намекунад – ба як хондан аз бар кардааст. Қаблан ӯ тахтасанге бо хоҳиши худ ҳақкоқӣ карда, рӯи қабри Парисо гузошта буд, он ҷо ҳеҷ ҳарфе набуд, нақшу нигор буд. Аммо чӣ нақшу нигоре! Ҳоло низ вай бо амри дили худ ин мрамморро ҳақкоқӣ мекунад. Рӯи ҳар ҳарф чунон чунбучӯл мекунад, ки барои ҷортароши як сутун ин қадар вақт сарф намекунад...

Аммо ин аз олами рӯёҳои баъдии ман аст. Ҳоло ман ба кулбаи пориса ва бомгӯшарехтаи мома менигараму қалби худро чун ин кулбаи беодам холиву беҳис меёмам. Фоҷиае ки ин ҷо руҳ задааст, ҳанӯз акси садо дар дили ман намедихад. Ман ба умқи ин нукта намерасам, ки духтараке аз нигаронӣ ва раҳпой мубталои сил шуда, аз асари он ин дунёи ғирбоиро ки барои он офарида набуд, падруд гуфтааст. Ман ин нуктаро дарк карда наметавонам, ки чӣ тур метавонад дидори якшаба ва ваъдаи якдама ин қадар дар дили инсон асар кунад, ки ӯ қариб ҳафт сол раҳ бипояд, боре ҳам шак ба дилаш раҳ наёбад, ба сарнавишт сар нафурорад ва талабгарони худро ноумед бисозад. Дар сурате ки ман дар моҳи аввал, вақте ки соҳибхоназан як шаби поиз тунду бепарво даруни ҷоғаҳам даромад, ҳамаро ба ҷанги фаромӯшӣ додам...

...ман пахнои ин фоҷиаро он ҷо – дар ғӯристон, сари ғӯри ӯ дарк мекунам...

Ҳаво тира мегардаду ман ҳам назди кулбаи мома ва набераам. Баъд ман дари кулбаро кушода, дохили хона қадам гузоштам. Ҳавои кулба сард ва мартуб буд. ...Диққати маро тоқчае ки рафи аҷибе дошт, ба худ мекашад. Муқовабандеро тахмин берун мекашам... Ҳар чӣ ман навишта будам, ҳар чӣ дар бораи ман навишта буданд, тозаву озода бурида, бо муҳаббат ҷамъ оварда, муқова баста буданд...

Қараху беҳаракат, гунгу қар истодам, то замоне ки дастеро рӯи шонаам ҳис мекунам, бармегардаму усто Шоҳаки Рандаро мебинам. Вай ҳарф намезанад, ман ҳам ҳарфе намезанам. Ман суоле намедихам, ӯ ҳам посухе намедихад. Мо бе ҳарф ҳамдигарро мефаҳмем. «Дер шуд, – ниҳоят мегӯяд ӯ, – дер омадӣ, – ислоҳ мекунад ӯ, – пагоҳ субҳ омода бош, раҳнамоият мекунам».

Ман боз аз олами рӯёӣ ба олами воқеӣ бармегардам. Худро дар ғаркнои сарди шаби охири зимистон, дохили кулбаи рӯ ба хароби-ниҳода танҳову гич меёмам. Аз усто Шоҳаки Ранда нишоне намебинам. Усто Шоҳаки Ранда рӯёӣ буд? – наметавонам ин суолро рад ё тасдиқ намоям.

Вазнин, сангин ба сӯи хонаам гом мебардорам.

* * *

Бомдод озими гӯристон мешавам. Дар интиҳои деҳ усто Шоҳаки Рандаро интизор мебинам. Пас рӯё набуд?! Ӯ хомӯш сар мечунбонад, ман ҳам ба оҳанги он сар мечунбонам ва хомӯш ба роҳ меафтем. Хомӯширо танҳо хиш-хиши барфи нимшаб ҳалалдор мекунаду бас...

Вай ҳамон тур хомӯш гӯри набераи момаро аз дур ба ман менамояду ҳамон тур хомӯш дур мешавад. Ман назди гӯр меоям, аз дур сатри аввали шеърро меконам: «Барфи баҳман об шуд, хуршеди фарвардин, биё!» Офтоб баланд шудаасту барфҳо об мешаванд. Пошнаҳои туфлии ман ба гили нарму нами гӯристон фуру мераванд. Ангори ин шеърро соате пеш аз расидани ман гуфта бошад! Гулӯямро чизе мефишорад, гулӯлаи сахте роҳи харноямро мебандад. Ҳавои рӯшан тира мегардад, чашмони ман хира мегарданд, дигар ман харфҳоро ташхис дода наметавонам, аммо аз кучое овози ҳазине ба гӯш мерасад, ки мувашшаҳи рӯи тахтасанг ҳаққоқиқардаи усто Шоҳаки Рандаро ба гӯши ман меконад.

*Барфи баҳман об шуд, хуршеди фарвардин, биё!
Ашки моро раҳ бубанд, эй хандаи нӯшин, биё!
Ҳури афлокиву ноҷо дар заминат ҷустаам,
Мағз-мағзам тира чун шабҳост, эй Парвин, биё!
Аз баҳори орзуҳо офаридам ман туро,
Номи ту бигрифтам аз Бобунаву Насрин, биё!
Ёр, эй ёре ки дар пиндорҳо менозамат,
Рӯҳи моро кардаанд андар фалак кобин, биё!*

Садо хомӯш мешавад. Гӯристон низ сукути асроромези ҳамешагии худро боз мегирад. Ва ин пайғамбари беуммати аз шаҳри азим рондашуда ва дар кӯҳи баланд низ муттақое наёфта, назди гӯри набераи мома ба зону меафтад ва зор-зору ҳой-ҳой мегиряд.

Аммо чӣ суд?

ШОҲАНШОҲ

Роман

*«Эй, мард! Ҳар кӣ бошӣ, аз ҳар кӯҷое биёӣ, зеро ман
донам, ҳоҳӣ омад. Ман Куруш писари Камбӯҷиям, ки
ин ҷаҳондориро барои порсиён бино кардам. Ту ба ин
пора хок – ҳосили ҷаҳондориш ман – рашк мабар!»*

*(Катибаи гӯри Куруши Кабир, ки
Искандари Мақдунӣ сӯтурсааст)*

*«Каффи нафс танҳо василаест, ки шахсро ба касби
фазоиле мерасонад, ки зевари ҳаёти башарӣ маҳсуб
мешавад».*

(Андарзи Озарбад)

Духтар пешопеши ман мерафт. Баландболо, бо пой расову гесу-
вони сиёҳ, либосҳои фарангии фофо, аз онҳоест, ки аз пушти сара-
шон мебиниву мегӯӣ, чеҳрааш ҳам ба якин ҳаст зебо. Ман чашм ба
мӯи ӯ дӯхта, по ба муми роҳ кӯфта, дунбол мегирам ўро.

Хиёбони тафсони чилаи тобистон, имрӯз маъруф ба Сарвхӣбон,
ғайричашмдошт альён камодам буд. Мардум равуо доранд бо ши-
тоб, гӯё аз паси вақти талафгашта бошанд оворау саргашта. Ду-се
нафаре ҳам дучор меоянд, ки бо ҳам аз аршу аз фарш сӯхбат ораста-
анд ва ангор ҷое ачала надоранд. Пирамарду пиразанҳои сархами
гаронҷону гаронвазн ба ёди вақти гаронмоия бабоддода баробари
ҳавои нафасгири саратон сӯхта-сӯхта мераванд, лек ба ин созиш
кардаанд, аҷаб ба ин тӯдаи пуршироб созгор намеоянд.

Ман пушти сари ўро пеши назар дорам ва гоҳу ногоҳ зери поямро
менигарам, то чун он мунаҷҷими бағдодӣ, ки дар «Ҷаҳор мақола»
омадааст, пешипо нахӯрам ва ба ҷоҳи сарвои бастакорон фурӯ нара-
вам. Ман дигар пуштисаршинос шудаам, зеро дар мӯрхонаи пурҷӯш
ба осонӣ пушти сари ўро мешиносам ва тафриқа медиҳам.

Духтар лаҳзае чанд назди ветрини китобфурӯшии «Анис» та-
ваққуф менамояд, тозаномаҳои ба намоиш гузоштаро менигарад ва
дохили мағоза мегардад. Чи мавқеи созгор ва чи маҳалли беозор ба-
роӣ дидор! Дидори чеҳраи дилҷӯи ӯ. Пеш меравам ва дунболи ӯ ан-
даруни китобфурӯшӣ мешавам, ўро дар бахши китобҳои бадеӣ ме-
ёбам, машғули варақ задани тозаномаҳо. Аҷаб тазоде китобро низ
мисли асп ёлу думу суму зеру забарашро мебинанд, дандонҳояшро
мешумаранд, чархидану чаҳиданашро наззора мекунанд, пасон ме-
харанд. Не, хуш наёмад, «асп» ё пири дандонрехта буд, ё ба як по
мелангид, ки баргашту ба қафаса ниҳод, китоби дигаре аз рада берун
кашид...

Замоне ман ҳам ин амрро хуш доштам: китобфурушиҳои шаҳрро рӯзи истирохат як раҳ دیدан, китобҳое ки ҳанӯз бӯи матбаа мекарданд, ҷарағадон ва ба интиҳоб ду-сето харидан. Дар шаҳр китобфурушиҳо набуд, ки «пои мубораки» ман останаи симентии онро ақаллан як раҳ насуда бошад ва ҳам китобфурушиҳо набуд, ки «ҷеҳраи мулоимхунуки» маро надида бошад.

Чанд тан аз онҳо маро – харидори доимиро ба радаи «дӯстон» ҷо дода буданд ва китобҳои камёбу пурфурушиҳо ки имкон дошт ба китобҳои дилхоҳ иваз карда шаванд, барои ман ниғаҳ медоштанд.

Ҳонаи кӯчаки ман ба анбори китоб мемурад, фақат фарқ дар ин буд, ки анбор назму тартибе дошт, ин надошт. Агар ман китобе меҳостам, ногузир ба тағуру кардани ин ҳама «афкори олам» рӯбарӯ будам. Дигар ошноҳо пайи ба даст овардани ҳар гуна гарнитур, тройка, қоли ва ҷавоҳирот буданд, мани аҳмак ба қавли модарам пайи «демонаҳое» чун худам.

Ҳоло ман нимарӯяшро медидам. Аммо чи нимарӯе! Хуштарҳ ва классикӣ, ту гӯй дар музей нимарӯи Венераро медидам. Агар Худо кунаду ба ман нигарад... Гӯё фикри маро хонда буд, ё нигоҳи бардавоми бегонаро ба шахси худ пай бурда буд, ки баргашту маро нигарист. Нафас дар гулӯям зиндонӣ шуд, дилам таҳ нишаст ва ларзаи сабуке ба ҷисмам афтод. Маро ҷеҳраи хуштарҳи ӯ не, бал ҷашмони аз андоза бузургӣ ӯ дар ҳайрат андохт. Ҷашмонро ба ин андоза бузургӣ ва зебӣ ман надида будам. Ангори ду ҷашми бемуҳобо зиндаи ғизол аз косахонаи сари одамӣ ба ман менигаристанд.

Духтар вази маро магарам пай бурд, чунин ҳолро на бори аввал медид ба яқин, ғамаро хӯрд, лабханди малехи баркосое намуд ва рӯ тофт, боз болои китоб сар ҳамонд, маро дар ҷоям нишонд.

Ман на ҷуръати пеш рафта, на тавони ақиб нишастан доштам. Шояд мисли хӯсаи киштзор намуди зор доштам, агар худамро дар оина медидам, безор мешудам. Духтар боз китоби дасташро ба қафас гузошт ва дигареро ба даст гирифт. Худоро шукр, ки дигар мутаваҷҷеҳи ман нашуду ҳоли зори маро надид. Аммо беҳбудие дар ҳоли ман набуд, ҳамоно чун ҳайкали музей будам мунҷамид.

Ӯ «аспи хушзоте» ёфта буд магар, рафт ба сӯи божа, баҳои китобро пардохт ва китоб рӯи бар, равон шуд ҷониби дар. «Меравад!» Кам-кам ба худ омадан доштам ва чун дидам, ки аз роҳи тахтонӣ поин мешавад ва аз назаргоҳи ман пинҳон, билкул ба худ омадам ва ба дунболлаш шудам ва қадам тундтар бардоштам.

Вай роҳи тахтониро боло шуд ва ба сӯи дари супермаркети «Чорсӯ» равона гашт. Аз дами дар ногаҳон баргашт, каме монда буд, ки

мо сар ба сар занем. Ман ғайриихтиёр гоме пас гирифтам. Бо надомат гуфт:

– Оё шуморо, ки як нафари шинохта ҳастед, шарм намеояд, соатест духтари ношиносро таъкиб доред?!

Вазъи вовайлои маро Биструпе¹ мебоист тасвир намояд.

– Пас шумо маро мешиносед?!

– Бале, оқо, бо ин чавонӣ турфа хушномӣ, пас чаро нашиносанд?

Замин накафид, ки дароям. Вай раҳмавро хӯрду бо мулоямат гуфт:

– Номи ман Чисто! Мехоҳам, ки шиносоии мо боре ин чӯр сурат нагирад.

Баргашту дохили супермаркет шуд.

Ман лаҳзае чанд ба дарвосаи холии «Чорсӯ» менигаристам. «Чисто!» Чи номи зебову чи номбардори дилрабо!

Дафтари кори ман дар манзили сеюми бинои Иттиҳодияи нави-сандагон ҷойгир шуда. Агар ба мисол аз ман бипурсанд, ки дафтари кориатро хуштар дорӣ ё хонаи шахсиятро, бемуҳобо хоҳам гуфт: дафтари кориамро! Зеро ин ҷо ман шоҳам! Аммо ба хона занам гоҳу ногоҳ аз деҳ меояд ва онро бароям маҳбас месозад. Ё чун аз деҳ ба шаҳр меояд, ҳамоқати рустоиаш авҷ мегирад ва зиндагии романтикии маро ба реализми сотсиалистӣ табдил медиҳад. Танҳо вучуди як фарзанди дӯструяк, ки арзи ҳастӣ карда буд, маро аз тасмими қатъӣ гирифтан барои ҳамзистии осуда садди роҳ буд. Чаро ки ин кӯдак ҳамарӯза омадани маро аз пушти тиреза интизор мебуд. Курсиро мекашид назди панчара ва мебаромад рӯи он, дастонашро рӯи тахтона гузошта, ба роҳ менигарист, ки падар кай меояд. Ҳамин ки маро медид, чунон аз шодӣ мешикуфт, ки аз тасвираш ман очизам...

Ба дафтари кории ман аксари кормандони ҳам маҷаллаи ҳудамон ва ҳам аз рӯзнамаву маҷаллаҳои ҳамсоя рӯзе як ё ду раҳ ташриф меоранд. Зеро нишастҳои дерёзи мо ноаён ба маҳфили хурди адабӣ соз шуда буд. Меомаданд, ҷой ё қаҳва меҳӯрданд, рӯйдодҳои адабиёти ҳудамон ва ҳам дигаронро баррасӣ мекарданд. Агар ин мавзӯ дар миён набошад, аз ҳар дару ҳар бом ғайбат мекарданд. Ғайбат ва адабиёт дугониканд, аз як шикам, пасу пеш зода шудаанд.

Аз вучуди «маҳфили хосаи» мо роҳбаронро огоҳонида буданд, онҳо дидадорони худро фиристода, таҷассус карда буданд, чаласаи

---

¹ Биструп – рассоми машҳури мизҳикнигор.

сиёсӣ набуданашро ба роҳбарон фаҳмонда буданд. Роҳбарон охи сабук кашида буданд, набуданаш беҳтар ҳам гуфта буданд.

– Баҳман, аз қаҳваи ту беҳтар қаҳва нест дар олам!

Ин Соҳираи Мирзо аз «Хунар». Гоҳу ногоҳ сурињои чун дунбаи ғӯсфанди ҳисорӣ азимашро ҷунбонида-ҷунбонида меояд ба дафтари кори ман.

Вай менишинад, финҷони ба ӯ додаамро наменӯшад, бал чун лаби маъшук мемакад. Ҳоло ба дастони ман хира шудааст.

– Баҳман, дастони зебо дорӣ!

– Боз чии зебо дорам?

– Қаҳва!

Вай қоҳ-қоҳ меҳандад. Зан. Ноз дорад. Нозбардорадро ёфтааст.

Хатти равуои ҳамаи ман аз Донишгоҳи кишоварзӣ то бозори «Баракат» ва баръакс. Ба ҳар чӣ пеш ояд, савор мешавам: ба троллейбус, автобус, гардуна (маршрутка)... Гоҳу ногоҳ ба ресторани «Варзоб», ки як истгоҳ аз хонаи ман болотар аст, меравам то шом бихӯрам. Хӯроки дӯстдоштаи ман дар ресторан яздодии «Варзоб» аст бо сад ғром водкаи русӣ. Намедонам, ин котлет чаро хушгӯвор афтада буд. Ҳафтае як раҳ ба ошӯнаи якуми ресторан, ки «Гардонабар» ном дошт, сар меҳалонидам. Ин ҷо тобакабоби хушмаза дошт ва ҳам муштариёнаш аксар дӯшизағони шаҳр буданд. Ман ин ҷо як тобакабоб ва саду панҷоҳ ғром водкаи русӣ мефармоям. Пешхидматҳо ҳама маро мешиносанд ва ҳамин ки курсии ҳолӣ пайдо карда нишастам, беҳарф табақчаи тобакабоб ва тунги кӯчақеро бардошта меоранд. Ман ин ҷо дерёз менишинам ва рақси дӯшизағонро тамошо мекунам. Ҳамеша танҳо меоям, ба ҳамкоронам онро таъриф намекунам, чароки зуд ҷуфтбаст мешаванд.

Он рӯз низ ман паси мизи таом нишаста будам ва бо ҷангаку корд ҷӯчаро қитъа-қитъа ба даҳон мебурдам ва гоҳ-гоҳ ҷуръае менӯшидам ва ҳам даст ба сотгини «Шоҳамбарӣ» мебурдам. Ногоҳ болои сарам садое монои зангӯла баланд шуд:

– Романтик дар муҳити худ!

Сар бардоштам ва ӯро дидам – Чисторо! Хеле қашанг менамуд. Шояд саҳми либосҳои танаш низ буд, ки имрӯз сар то по сурх пӯшида буд ва ҳатто айнаке ки болои абрӯвон бардошта буд, қоби сурх дошт. Бале, хеле хушгил буд. Аз ҷой баланд шудам, дасташро бӯсидам ва курсии паҳлӯро пеш кашидам, вай низ бе ҳеҷ ибодат нишаст.

– Ҳеҷ гумон надоштам, ки шуморо дар ҷунин ҷойҳо дучор меоям.

– Хонаи ман дар ҳамин наздикӣ ва ман ҳафтае як бор барои худ шабнишинии мучаррадона матраҳ мекунам.

– Турфа коре!

– Чӣ?

– Шабнишинии мучаррадона.

– Шумо танҳоед?

– Бо сад ҳазор кас танҳой,

Бе сад ҳазор кас танҳой.

Пешхидмат даррасид.

– Чизе меафзоед?

– Майл ба чӣ доред? – рӯ овардам ман ба ӯ.

– Меҳоҳам шарикӣ шабнишинии шумо бошам.

– Ҳатто бо саду панҷоҳ гром водка?!

– Чаро не? Гулять – так гулять!¹ – бо ангуштон шикан мезанад ӯ.

Бо сӯхбати озодаш, бо ҳаракату жестҳои мардонааш, бо ҷамолу ишваҳои занонааш вай маро кам-кам ба худ маҷзуб мекард. Пас аз нӯшидани ду-се ҷуръа вай хушҳол шуд.

– Кунҷковии маро ин шабнишинии шумо бедор сохт. Ҳамеша танҳо меоед ё...

– Ҳамеша танҳо! Гоҳ-гоҳ ин ҷо шарикӣ пайдо мешавад, мисли...

– Мислеки имрӯз ман пайдо шудам.

– Монанд ба ҳамин.

– Ё аз ин дӯшизаҳои танноз якеро аввал ба ракс даъват мекунеду баъд паси миз?

– Чизе монанд ба ҳамин.

– Хуб, инак дӯшиза паси миз омад, нишаст, шоми мучаррадонаи шуморо ҷашид, пасон чӣ?

– Пасон, – бо ҳамон оҳанг ҷавоб додам ман, – агар ӯ танҳо бошад, то истгоҳ, агар хонааш дар гӯшае ваҳмнок бошад, то хонааш гусел мекунам.

– Век живи, век учись!² Ҳамааш ҳамин?

– Боз чӣ?

– Агар ман ба ҷои шумо мебудам, даставвал ӯро ба хонаи худ ба нӯшидани як финҷон қаҳва даъват мекардам. Охӣ, шумо дар қаҳва-пазӣ усто, дафтари коратон ҳамчун қаҳвахона ном бароварда.

– Инро шумо аз кучо медонед?

---

1. Тафреҳ бошад, ҳисоби бошад! (русӣ).

2. Ду дунё як қадам, шигифтиҳояш дам ба дам! (русӣ). (Тарҷумаҳои озодаи муаллиф).

– Муҳим нест. Аммо ба маълумоти шумо, ман дар ҳеч гӯшаи «ваҳмнок» зиндагӣ намекунам, маро то истгоҳ гусел кардан низ ҳоҷат надорад, роҳро медонам. Лек доништа бошед, ки ман аз ин ҷо рост ба хонаи шумо меравам ва қаҳваи хушноматонро менӯшам.

Пайдост, ки вай дар бораи ман хеле маълумот дорад, барои санҷиш мепурсам:

– Магар аз зану бачаҳои ман ибo надоред?

– Зану бачаи шумо дар деҳ, деҳи дури дур, ҳатто Сармаддеҳ ҳам не. Ба фикрам, ин Сармаддеҳи пуровоза бофтаи худатон аст. Бофтаи сара. Масалан ман дар чунин деҳ бо камоли майл зиндагӣ мекардам.

Ман бо хайрат ба ӯ менигарам. Ақли шайтон ҳам намегирад, ки ин духтар бо ин сару либос, бо ин ақли фароз чӣ гуна метавонад дар деҳ, бигузор он Сармаддеҳ ҳам бошад, зиста тавонад.

– Хеле хуб, фикр хоҳем кард, ки чӣ гуна шуморо ба орзуятон расонем.

– Яъне шумо чизҳои тозаи номатбӯъ доред ва ман метавонам онҳоро бихонам?

– Қурбони аҳли фаҳм, то бад-ин рӯз ҳеч ҳамсӯҳбате чунин мақбул ва ёраке чунин пургул шарикӣ шoми муҷаррадонаи ман нашуда буд.

– Аз хушгӯиатон сипосгузорам, вале ба одамон аз сӯҳбате баҳо надиҳед, дар асл ман хеле ба аҷузкампири афсонаҳо мемонам.

– Агар аҷузкампир мисли шумо бошад, хеле хушгӯву хушгил будааст.

– Агарро бо магар тазвич карданд, аз онҳо духтаре омад ба дунё кошка¹ ном.

– Инаш зарбулмасали тоза, лек оқилона! – вай маро беш аз пеш маҷзубтар мекард, кам иттифоқ меафтад, ки бо оқилае ҳамсӯҳбат шавӣ. – Хоҳиши ракс доред?

– Чи тавре ки Убайди Зоконӣ мегӯяд, «аз моли дунё фақат ҳаминро дорам».

– Вай, ба фикрам, дар бораи «иштиҳо» мегуфт.

– Аммо ман хоҳиши раксиданро мегӯям. Як ракси классикии тоҷикист бо номи «Зангӯла». Раққоса онро тӯли ҳашт соат мерақсид дар маҳфили шоҳон. Баъзан дар ман хоҳиши бисту чаҳор соат раксидан, пасон афтодану мурдан пайдо мешавад.

Ман боз хайратзада ба ӯ менигарам. Вачоҳаташ ҷиддӣ буд, чашмони ғизолонааш рост ба чашмони ман менигаристанд. Вай қарибки

---

1. Гурба (русӣ).

ба тобакабоб даст назада буд. Чомаш ҳам ҳамун тур нимахолӣ монда буд. «Чӣ дарди сахте дорад, — аз дил гузарондам ман, — ё ишқи ном, ё ғурбати хонадон, ё...»

— Бо чунин ҳусну чамол, бо чунин ақлу камол боз фикри марғ?

— Биёед, беҳтараш бираксем, вагарна идомаи чунин сӯҳбат дар калби шумо низ хоҳиши марғро бедор мекунад.

Бар имрӯз ғайри чашмдошт камодам буд. Ман онро ба ин камнуфусӣ ҳеҷ гоҳ надида будам, вақте аз пешхидмат сабаб пурсидам, вай гуфт, ки дастаи пуровозаи эстрадиё омада ва ҷавонон ҳама он ҷоянд.

Мо ба оҳанги се мусиқӣ се раҳ рақсидем ва омада дар ҷойҳои худ нишастем. Аммо чун баъди ду мусиқии шӯҳи дигар оҳанги ороме садо дод, Чисто худ аз ҷой баланд шуд ва дасти маро гирифта, ба рақс кашид. Вай дастанахро ба гардани ман ҳалқа сохт, ман аз миёни ӯ доштанӣ шудам, ки вай онҳоро ба чанбари камараш кашид. Акнун ҳис кардам, ки хеле тани чандир ва варзида дорад.

— Варзиш мекунад?

Вай лабханд зад.

— На, шоҳо, фақат рақс, рақс, рақс!

— Аввалаш чаро шох? Баъдан ман шуморо дар ҳеҷ даста надидаам.

— Ман бисёр орзуи шохзодае ёфтанро доштам, наёфтам, ҳоло ба шохаш низ умед надорам. Баъдан, ман бастаи ҳеҷ даста наям, ман танҳо барои худ мерақсам.

— Аҷиб!

— Ҳеҷ аҷобате надорад. Аҷобат дар пеш аст...

Яку ним дар хона дорам ман. Боз сари роҳи хиёбони Ленин, садои ва соили нақлия аввалҳо ба хондану навиштани ман ҳалал мерасонд, ҳоло одат кардаам. Хонаи хрущёвӣ меноманд, зимистон бо ангишт бояд гарм кунӣ, ҳар қадар бисӯзӣ, хона гарм намешавад, аз ин рӯ радиаторе харидаам. Аммо чун ин хонаро баъди даҳ соли иҷоранишинӣ ва дарбадарӣ гирифтаам, ба назарам Ситорамоҳихоса¹ менамояд. Паногоҳе аз ин хубтар надоштам, баъди дафтари кор. Ду қафаси бузурги китоб аз ду ҷониби тирезаи зол, як телевизорӣ назарногир ва мизи таом, ки мизи кориам низ буд ва як дивон. Рӯи он менишастам, мехондам, истироҳат мекардам ва бистари хобам низ буд. Ҳарчанд хонаи хоби кӯчаки беасос низ, ки дар аз зол дошт, дорам, вале дар зол хобиданро хуш доштам.

---

¹ Қасру боғи тобистонаи амирони Бухоро.

Хонаи фақиронаи ман зуд ба Чисто хуш омад. Пеш омад, китобхоро сар-сарӣ нигарист.

– Чунонки Акутагава мегӯяд: «аз оғози маърифат то охирзамон», аммо чаро ман дар паҳлӯи Кафка Камю ва Сартро намебинам? А, чиҳо мегӯям, ҳоло онҳоро чоп накардаанд ва Худо медонад, мекунаманд ё не, зинда бод сензураи шӯравӣ, ки мегӯяд: «бе онҳо зиндагӣ доштем, боз бе онҳо зиндагӣ хоҳем кард!»

Баъд меояду худро рӯи дивон мепартояд ва оҳувоҳкунон сурунашро мемолад.

– Худоё, ин дивон аст ё тобут?!

– Моли супоришӣ аз кооператив, ба радикулити сутунмӯҳра муфид...

– Агар ман супориш медодам, майдончаи футбол, бо як метр астар, барои ракси шикам мувофиқ, дар ин ҳатто... – вай муғамбиро ба ман менигарад ва ғайричашмдошт мегӯяд: – Дар ин ҳатто ба роҳат нишастан намешавад.

Ман ба дасти ӯ маҷаллаи пешомадро мечаспонам ва худ машғули қаҳвапазӣ мешавам. Донахоро тобаандар таф медиҳам, аз дастос мегузаронам, ба қаҳвапаз рехта, рӯи гоз мегузорам ва баъд дар ду финҷон гирифта меорам.

– Баҳ-баҳ, чи бӯи хуш! – як ҷуръа менӯшад, – Аҳа, ман чунин қаҳваро танҳо дар Байрут хӯрда будам.

– Шумо он чо будед?! – ман, ки арабшинос ҳастам, ин мавзӯ ба-роям муҳим аст.

– Падари ман аз муқовимати Фаластин, яъне аз бозмондагони флистимянҳои Таврот. Гоҳе иҷоза медиҳанд, ки равад, аз Сурия ё Лубнон дар ҳатти сарҳад ватанашро бингарад, яъне Исроилро, ҳумор шиканад ва пас гардад. Аммо ман ба яқин медонам, ки бо супориши КГБ амри махсус ба таҷассус мегирад, вале ҳарфе дар ин бора намегӯяд, чаро ки сир равад, сар ҳам меравад.

– Пас чаро шуморо ҳамроҳ гирифта?

– Барои маскировка.¹

– Аҷиб!

Вай қоҳ-қоҳ механдад.

– Агар ман вақте ба шумо лақаб гузоштани шавам, «Абулачиб» мекӯнам, чароки шумо ин калимаро хеле зиёд истифода мебаред, ба мисли миррихие ки бори аввал заминро дидааст.

– Пайхас накардаам.

---

1. Иститор.

– Табиист. Масалан, дар донишгоҳи мо як саргурдро (майор), ки дарси ҳарбӣ медиҳад, Майор Там-там лақаб мондаанд, чаро ки ин вожаро ҷою ноҷо хеле истифода мебарад.

– Рус аст, албатта?

– Тоҷик, аммо тарбияи русӣ дида. Там студент... иди там... возми там... тақрибан ҳамин тур ҳарф мезанад.

– А... шигифто!

Вай сидқан механдад.

– Оё хоҳиши мусиқӣ гӯш кардан доред?

– Чунонки Алӯяки Суғдӣ мегӯяд, «касе ки чунин хоҳиш надорад, ё ҳамдам нест, ё аз ҷумлаи одам!»

– Чӣ мефармояд?

– Магар дар интиҳоб маҳдуд наям? Не? Пас Брамсро. Зери оҳангҳои ӯ ишқбозӣ кардан кайфияте дорад!

– Чӣ кардан?!

– Чи тавре ки Баҳманёр ҷое гуфтааст, «сиголидан!»

– Агар маро ба шумо лақаб гузоштан мебоист, Бинтуликтибос мегузоштам.

– Чи қадар дароз ва беэб!

– Аммо чи тавре ки адабиётшиносон мегӯянд, «ғоя ба шакл» мувофиқ.

– Сипос. Аммо ку падари сиголишҳо Брамс?

– Бубахшед, як лаҳза!

Мо ним соат хомӯш ба Брамс гӯш фаро додем, то ин ки вай ба хамёза кашидан оғозид. Дар ин муддат ман як раҳ хоҳиши қаробатҷӯӣ кардам, вай бо як оромӣ ва қатъияти хушоянд дасти маро аз шонахош гирифтӣ ба ҷояш гузошт. Билохир гуфт:

– Таҳти ин мусиқӣ сиголидан муяссар нагашт, ба гӯшам фақат «Ҳоби ширин, хурдтаракон» мерасид.

– Пас...

– Пас Брамсро ҳаёс кунеду маро озод аз қафас.

– Хонаи ман ба шумо қафас менамояд?

– Бадтар аз он – сияҳҷол!

– Сияҳҷол?

– Як калимаи тоза ба захираи луғавии шумо. То пагоҳ луғатро бикобеду тафсирашро ёбед, он гаҳ сӯҳбат мекунам. Акнун лутф бифармояд маро то истгоҳ гуселонед!

– Магар шумо ду-се қадам дуртар...

– Аз ресторани «Варзоб»? На, дурӯғ гуфтам, аммо ин ҳоло ҳеҷ аҳамияте надорад. Як вақт, насиб бошад, хоҳед донист, ки хонаи мо кучост. Ҳоло, ба пеш то истгоҳ!

Ман ин духтари ғайриодиро ки ба шиносҳои то инвактаи ман ҳеч монандие надошт, то истгоҳ гусел кардам – бо троллейбуси №2 рафт. Ман ўро расо як ҳафта надидам, чанд раҳ ба «Грилбар» низ сар халондам, нишоне набуд. Баъди як ҳафта худаш пайдо шуд. Боз дар кучо гӯед? Дар дафтари кори ман.

Дар охира кушода шуд. Сари зебои ў роғандар дарун омад, маро паси мизи кори нишаста дид, чеҳрааш шикуфо гашт.

– Ваҳ, – гуфт ў, – Обгин дар қафасаш!

Вай дарро ба пушт кушод, пеш омад, салом дод ва ба сӯи дари кушода нидо дардод:

– Сито, пеш о!

Дар паҳнои буландии дар сурати зебо ва болои расои духтараке шуд пайдо, басо монанд ба Чисто.

– Ин хоҳараки ман – Сито, нозпарвардаи оилаи мо, боз шармгин. «Нависандаи зиндари надидаам» мегуфт, овардам, ки бинад ва ҳатто агар бихоҳад, пармосад.

Рӯи духтар лолагун гашт, ду гандумаке дар ду бари рӯяш пайдо шуд, маро бо шарму бо отифаи занонааш маҷзуб кард.

Чисто пеши чашми ман даст афшонд.

– Эй, эй, боз чашмат нагирад! Ин бечора ин се табақаро базӯр баромад. Ҳама ба мо чунон менигаристанд, ки гӯё нав аз ҷангал баромада бошанду занро надида! Аввал дарбонҳо, баъд ронандаҳо, баъд дармондаҳои рӯзномаву маҷаллаҳо, ки зинаҳоро болову поён мешуданд, баъд «нависандаҳои зинда» гӯё аз радио шунидаанд, ки мо меоем, як-як аз дафтари қорашон берун меомаданду ба мо менигаристанд ва ҳатто мепоиданд, ки назди кӣ меравем. Ва боз ин хунук...

– Чисто, бас кун! – ин калимаи аввалини Сито буд, овозаш халхолро мемонд.

– Чаро нагӯям? Яке аз лақабҳои ман – Оинаи тамомнамо, бигуздордонанд, ки киянд. «Хоҳарҷон, ман метавонам ба хидмататон бирасам?» – вай «хунуки» гуфтаашро тақлид мекард ва ман зуд дарёфтам, ки ун «хунук» кист. Юсик! Мо котиби масъули маҷалларо ҳамин тур байни худ ном мебуридем.

– Ман акнун фаҳмидам, ки чаро эҷодкорҳо дар зиндагиашон қадру манзалат намеёбанд, танҳо пас аз мурданашон шӯҳратёр мешаванд.

– Барои чӣ?

– Барои он ки худро эҳтиром намегуздоранд ва эҳтиром ҳам намеёбанд.

– Аҷиб!

Чисто ба хоҳараш рӯ овард.

– Ман ба эшон лақаби Абулачибро додаам, минбаъд аз ӯ ин калимаро ба фузунӣ шунидӣ, хайрон машав.

Сито лабхандаи малех мекунад ва боз ҳамон ду гандумак, ки дар истилоҳи омма «хусни зиёда» ном дорад, пайдо мешавад, ман маҷзубтар мегардам. Чисто бо қаҳр ҷузвдони рӯи миз, навиштаи қадом навқаламро мебардорад, ман зуд худро ба даст мегираму ба ӯ рӯ меорам.

– Маро «Обтин» хитобидӣ?

Хоҳарон баробар меҳанданд.

– Ин номи сағи мост, мо ӯро дар қафас ниғаҳ медорем.

– Сағ, боз дар қафас?!

Онҳо боз баробар меҳанданд.

– Бечораро модарамон намегузорад дар хона, ақаллан дар балқон нигоҳ дорем, маҷбурем дар қафас, паси деворақҳои саҳни ҳавлӣ аз ҷашми раҳгузарон дур паноҳонем. Ӯро агар Бобоқалон ҳамеша хабар намегирифт, кайҳо аз гуруснагӣ мемурд, охир ману хоҳарам рӯзи дароз дар донишгоҳу китобхона, омӯзишгоҳу корхона бандем...

– Бобоқалони худатон?

Хоҳарон бо завқ меҳанданд.

– Бобоқалон аз долони дигар – лилипут.

– Лилипут?!

Онҳо боз меҳанданд. Ба фикрам, онҳо аз ҷумлаи он духтаронеанд ба ханда, ки оғозиданд, дигар боз намеистанд. Ҳар чи ҳам нагӯӣ, ханда ба ин ду хоҳар ҳам мезебиду ҳам ҳусни зиёда мебахшид. Чароки ҳар ду ҳам зебо буданд, ҳам завқи либоспӯшиашон баланд буд. Имрӯз Чисто сар то по сафед пӯшида буд, ҳатто қоби айнаки болои абрӯяш низ сапед буд. Ситоро завқи либоспӯшӣ аз хоҳарбузургаш камӣ надошт, вале чунин менамуд, ки ба як ранг пӯшидан он қадар моил нест. Чисто чун бузургтар бештар ҳарф мезад, Сито тақрибан хомӯш буд. Боз Чисто ба гап даромад.

– Хайрият, дар дафтари кори шумо ғубори рӯи дилам афкандаи ин бино тоза шуд.

– Ба ростӣ, ман чизе намефаҳмам, гузориш диҳед.

– Бошад! Дар долони дигар, дар табақаи сеюм ҷавонмарде зиндагӣ мекунад – пакана. Падараш генерали мустафӣ, модараш қадбону буду ҳаст. Бефарзанд будаанд, бечора занак хеле худро табобат кард, оқибат дар сию панҷ зоида, чунин ноқис...

– Ҷаро ноқис будааст?! – олуғда мешавад Сито, – Хеле бачаи зираку хушманд аст, «Маснавӣ»-ро тамоман хондааст.

– Охир, ман ҷисман ноқис аст мегӯям, лек дар ҳақиқат бачаи хеле баодоб ва ҳам босавод аст. Қадаш навад сантиметр аст, ошиқи Сито...

– Дурӯғ! Ошиқи худат...

Вай боз лоламоно сурх мешавад. Сурх шуданашро пай бурда, бештар алов мегирад. Ба вай раҳмам меояд, чунин духтари фаранги-маоби пурҳаёро бори аввал мебинам, барои бештар дар ҳиҷолат на-афканданаш ба ӯ наменигарам. Ошкор мебинам, ки агар ками дигар алағда бикунӣ, ҳатман пурсадо мегиряд.

– Ҳамин ҷавони ғариб, ки Ваня ном дорад ва мо ба хотири Чехов ӯро тағои Ваня номиданӣ шудем, қабул накард, вале ба Бобокалони тоҷикӣ ҳеч воқунише нишон надод. Ҳоло дар маҳалла ҳама ӯро Бо-бокалон меноманд.

– Ва ин бечораро шумоён сағбон кардетон?

– Не, худаш чун мебинад, ки ману хоҳарамро ба сари вақт ғизо додани сағ даст намерасад, аз пеши худ ба ин кор иқдом мекунад.

– Шумоён аз ин беҳабар?

– Ҳо, бале, кӯдакони маҳалла сари вақт моро огоҳ карданд ва мо аз боиси Обтин хотирҷамъ шудем. Аммо...

– «Аммо» чӣ?

– Вай... ба Сито ошиқ шуд!

– Дурӯғ! – боз дармегирад Сито, – Ба худат ошиқ шуд, вай ҳар рӯз ба ту гул меорад ва роҳатро мепояд.

– Хайр, қисса кӯтоҳ, ҳамин тур гапҳо... Хуб, дигар ки Сито «нави-сандаи зиндари» дидан меҳосту бидид ва ман ҳам як нигоҳ ба дафта-ри кориат андохтан меҳостам, андохтам – ҳар ду ба мурод расидем. Ҳарчанд қавҳаи таърифиатро нанӯшидем, вақт аст, ки ғазали Ҳофиз-ро бихонем.

– Чӣ кунем?!

– Худоҳофизӣ.

Ман саросема аз ҷой меҷаҳам, узр пеш меорам, ки сӯҳбат басте шавқовар буду ёди қавҳа аз сар рафт, ҳоло ҳозир, дар ду дақиқа омода месозам. Аммо онҳо гӯш кардан намехоҳанд.

– Ташвиш нақаш, дафъаи дигар, насиб бошад, менӯшем.

– Шумоён боз меоед?

– Ман меоям, вай – ба Сито ишора мекунад – рағбаташ аз нави-сандаи зиндаву мурда баргашт, гумон аст, ки биёяд.

– Ту ба ҷои ӯ ҳарф мезанӣ?

– Охир, ман ӯро хеле хуб мешиносам.

– Ман хеле маъзарат меҳоям, ки шумоёнро бо қавҳа зиёфат накардам, – ба Сито рӯ меорам, – Бисёр меҳоям, ки ҳар дуи шуморо

ба хона, агар макбул наафтад, ба бар даъват бикунам ва кусури чурми имрӯзаро барорам.

– Ў майкада рафтанро хуш надорад, – Чисто ба Сито ишора мекунад, – ба хонаҳои дигарон рафтанро тем более. Ман имрӯзу пагоҳу фардо гирифтор ҳастам, умуман ин нишастро ба як рӯзи ба ману худат мувофиқ вопас мегузорем.

– Ман ҳам меоям, – Сито аз дами дар бармегардад, ба ман чиддӣ ва санчида менигарад, – ба шарте ки...

Чисто бо ҳайрати ошкоро ба хоҳараш менигарад, гӯё назди худ Ситои дигарро медида бошад.

– Ба ҳар шартӣ шумо ман розиам, бифармояд!

– Ба шарте ки қиссае нависед.

САҒЕ БО НОМИ ОБТИН

Чунин ҳол маро бисёр руҳ медиҳад ва ман ба гӯшае меҳазам, то бо ғаму дарди худ танҳо бимонам. Зеро ман хеле хуб донистаам, дар олам касе нест ба ғаму дарди ман шарик шудан бихоҳад. Маро ҳодисае ба даҳшат оварда, ки бояд пагоҳ ба вуқӯъ ояд. Ва маро чунин менамояд, пагоҳ на танҳо ин тандиси шукӯҳ ва даҳшат, ки Аршак ном дорад, бал қулли олам зеру забар хоҳад шуд. Баъд аз Меҳрон Обтин дувумин ҷондоре буд, ки ман ба он дил бастам. Ва пагоҳ ўро ба қафаси шерон меафкананд ва дар қатори дигарон маро ҳам гиребон мегиранд, ба тамошои ин сахнаи мӯдҳиш во медоранд. Ва ман барои он ки дар назди бардағони ў чун сағ зўза нақашам, ҳудро ба ин ҷо хоҳам гирифт.

Дандонҳои ман аз тарсу ларз чунон ҳамдигарро мекӯбанд, ки номақбони нобино Ҷомосп гумони муш мекунад ва кафши ҳудро аз по бадар оварда, ба паноҳгоҳи ман ҳазида партоб медиҳад. Баъд меояд, кафшашро пармосида меёбад, лаҳзае чанд гӯшҳояшро фаро медорад, садое намешунавад ва қаноатманд бармегардад.

Ман аз ҳарос чунон шах шудаам, ки ҳатто нафас кашидани ҳудро намешунавам. Чун хавфро бартараф мебинам, ҷомае ки аз ҳамон матоъ ва ба ҳамон дисаи ҷомаи ў дӯхтаанд, зардӯзи кардаанд, тарсеъ додаанд, бадар мекашам, қаблан тоҷеро ки нусхаи кӯчаки афсари ў буд, дур афканда ва чун Обтин дар канори қафас, дар гӯшаи китобхона ҳалқа мезанам. То он вақт ки алами дилам таскин меёфт ва он гаҳ меҳестаму номаълум берун мешудам. Агар дерёз мемондам, вай ғайбатамро пай мебурд, хуррамбошро бо хуррамқояш пайи пайдо кардан ва гӯшмол додани ман ба роҳ меандоخت. Онҳо маро

пайдо намекарданд, ҳарчанд кохро тагурӯ мекарданд, ҳатто аз ах-
таҳои ҳарам низ маро нишон мегирифтанд, лек ақлашон намерасид,
ки ба номакдиҷ сар халонанд.

Вай хуш дошт, ки ҳар чи ӯ бипӯшад ва бихӯрад, ман ҳам бояд
бипӯшам ва бихӯрам. Ҳар ранг аспе ки ӯ савор шавад, ман ҳам ба
ҳамон ранг савор шавам. Аз ин хотир, аспҳои хурд-хурде, аз ҳар
хурдтар, аз буз бузургтар пайдо карда оварда буданд. Ба ин аспакҳо
зину афсоре шабеҳи зину афсори аспҳои ӯ дуруст карда буданд,
ҳама заркӯбу мурассаъ.

Паҳлӯи тахти худ аврангак гузошта буд, шабеҳи тахти шаҳаншаҳӣ,
бо нардаҳои тилло ва паллаҳои обнӯс ва ҳангоме ки мардумро бор
медод, ман бар фарози он менишастам. Борхоста аввал ба ӯ сӯҷуд
меовард ва баъд ҳамин амалро ба нисбати шахси ман менамуд.
Дапирпатоне ки бори аввал ба боргоҳи ӯ медаромаданд, ҳарчанд
қаблан ба онҳо расму русуми дохилро ёдрас мекарданд, лек чун ан-
дарун меомаданд ва манзараи болоро медиданд, чанд лаҳза аз
ҳайрату ваҳшат ба худ омада наметавонишанд – вай аз ҳоли музта-
риби онҳо завқ мебурд – бечораҳо ниҳоят ба худ омада, беихтиёр ба
зону меафтоданд. Баъзан ҳоли онҳо чунон дигаргун мегашт, ки
нахуст пеши пой ман меафтоданд – шоҳ мастханда мезад – баъд ха-
тои худро фаҳмида, ба ӯ намоз мебурданд.

Ӯ бисёр меҳост, ки ман низ чун ӯ ҳарами худро дошта бошам аз
ҳамхайлони худ – вай маро аз ҷинси одамӣ намедонист – сапеду
сабзу сиёҳу зард. Сапеду сабзу зардашро пайдо карда буданд,
сиёҳашро намеёфтанд. Ин баъд буд, ки Сито, зани маҳбубу нозпар-
вардаи ӯ, фармуд киштие омода созанд, ба кишвари сиёҳон бифи-
ристанд, то барои ман зани майдаҳаки сияҳпӯст бичӯянд, ҳарчанд
муродаш алмосҳои Зангбор буд, ки гоҳу ногоҳ шоҳи Ҳабаша ба рас-
ми инъом ба даргоҳ мефиристонд ва ҷилову гаронии қимати он хоб
аз сари ӯ паронда буд. Аммо барои ману шоҳ чунон гуфт, ки гуфтам.

Шоҳ гоҳе ба ин ки дар ҳарамхонаи ман сияҳпӯсти пакана набуд,
ханда мезад. «Ҳон, эй нусхаи ночизи Аршак, меҳоҳӣ, ки аз зангиҳои
мода якеро ба ихтиёрат гузорам?! Чун субҳ мардум онҳоро дар
холҳои сабз ғарқ бубинанд, шигифтзада бипурсанд: «Магар ин
ӯст?!» На, гӯянд онҳо бо шарм, шарми бало доранд ин занҳои сиёҳ!
Аслан пӯсташон чунон ранге дорад, ки шарму хашмашонро тафриқа
дода наметавонӣ! Аз ин рӯ онҳо ё боҳашм, ё бошарм – агар дар
вучудашон чунин як чизе бошад – хоҳанд гуфт: «Гӯри бало! Шаби
дароз рӯи тани мо ҷуфтак мезаду нидо дармедод: «Оё ҳамаи ин
сармоя моли ман аст?!» Ва шоҳ қоҳ-қоҳ меҳандад, тақуки холиро ба

сӯям мепартояд ва ман онро дар ҳаво дошта, ба соқӣ медиҳам ва
ҷоми лабрезро қаблан як ҷуръа нӯшида, ба ӯ бозпас меорам. Вай
хуш дорад, ки аз дасти ман шароб бинӯшад, на ба хотири ин ки ҳар
ҷомро ман чошнӣ мегирам – «Миқдори андаки заҳр агар бошад,
бояд ба ин тани ночиз зуд асар бигузорад!» – балки хуш дорад, ки
нусхаи дигари ӯ – нусхаи ҳақиру забуни ӯ барояш ҷом орад. Умуман
ӯ сартопо пур аз тазодҳост.

Вақту бевақт маро ба наздаш меҳонад ва сӯҳбатҳои хоса дар
миён мегузорад, агар сархуш бошад, ҳини ҳушёрӣ байни худ ва ман
фосила ниғаҳ медорад, гоҳу ногоҳ ба ришханд маро менигарад ва бо
нафрат мегӯяд: «Агар ман соате дар сурати ту медаромадам, дилкаф
мешудам!»

Аммо ман ба яқин медонам, ки ҳангоме ба танги танг меафтад,
ба пӯсти ман даромадан ва ба назари мардум нонамуданро орзу
мекунад. Дар ин ҳолатҳо дили ман ба ӯ месӯзад ва хоҳише дар қал-
бам рӯ мегирад, ки сари ӯро ба оғӯш бигирам ва чун кӯдаки бепаноҳ
навозиш намоям...

Чаро бо ман ин ҳол имрӯз рух дод? Сабаб ҳамин саг буд, ки вай
онро Обтин ном ниҳода буд. Шояд ман аз зода шудан сағҳоро хуш
надоштаму онҳо маро. Ба ҳар ҳол ман то бад-он рӯз, ки Обтинро
оварданд, ёд надорам, ки ягон саг аз дидани ман гӯшу думаш сик
нашуда ва сӯи ман бо ҳашм наҷакида бошад.

Аммо Обтин дигар буд.

Ҳангоме ӯро, сағбачаи бепуштупаноҳро ба дарбор оварданду ба
шоҳ намуданд ва сағбача ба навозишҳои ӯ рӯ наёвард, Аршакро хуш
наёмад, хост ҳамоно амр ба дур андохтанаш бидиҳад, лек чун шӯ-
нид, ки сағбача аз ҷумлаи ғаниматҳоест, ки диҷбон Обтин дар радаи
ҳазор чизи дигар бигзошта бигрехтааст, андешааш дигар шуд. Ман
баъдтар фаҳмидам, ки чаро шоҳ аз фикраш гаштааст.

Аммо он рӯз ман хеле шод будам, ки шоҳ ба дур кардан ва ё
куштани сағбача амр надод, зеро сағбача зуд бо ман унс гирифт. Ин
ягона махлуқе буд, ки ба ман бо нигоҳи ихонат, таҳқир ва ё ҳазар
наменигарист, бал дар чашмони азим ва зебояш ман оташаки меҳру
вафоро медидам, агар саг ном ҷондоре ба ифои чунин чизҳо қодир
бошад, пас ман он айём хеле хушбахт будаам.

Ман аз хурангаҳ беҳтарин луқмаҳоро барои ӯ мекашидам ва аз
дастархони шоҳӣ лазизтарин қутҳоро медуздидам ва ба анбонаке ки
зери ҷомаам дӯхта будам, мерехтам ва ба ӯ мебурдам. Ман аз
ҳарисӣ ва бо иштиҳо хӯрок хӯрдани ӯ завқ мебурдам.

Ин Обтин аҷиб махлуқе буд! Чун маро медид, раги бозигариаш

ба чунбиш медаромад, то аз бозӣ сер нагардад, то поҳои маро чандин раҳ дандон назанад, дохили қафас кардан намешуд. Чун ба хӯрдан оғоз мекард, ўро боздоштан имкон надошт, ҳама чизе ки ман меовардам, пок-покиза мехӯрд ва баъд сар мебардошту думлоба менамуд, ки боз чизе бидеҳ. Серӣ надошт ин ҷонвар!

Он ҷо саги дигаре буд, ки нозпарвардаи Аршак буд. Аз зоти сағҳои дарборӣ, ки махсус барои ҳифозат ё шикори бабру хирс тарбия мекарданд. Вай ин сагро Аршак ном ниҳода буд. Саги сесолаи хеле ҳузарбе буд. Ин Аршак маро аз рӯзи чашм кушодан хуш надошт, ҳамин ки маро медид, девона мешуд, агар Худо нокарда ба ғфлат ба чангаш меафтадам, дар як чашмзад лахт-лахтам мекард. Ўро дар қафаси зарандуд нигоҳ медоштанд ва аз хурангаҳ беҳтарин ғизо барояш меоварданд.

Шоҳаншоҳ ба саги ман беҳуда Обтин ном наниҳода буд. Номии душмани ҷониашро гузошта буд, ки инак панҷ-шаш сол аст, наметавонист мағлубаш кунад.

Обтин дар қалъаи дастнорасе нишаста буд дар кӯҳистон ва гоҳу ногоҳ ба мулки ӯ метохт. Марзбонро дар ғфлат гузошта, ногаҳон пайдо мешуд, мулкҳои гирду атрофро зерузабар мекард, то шоҳаншоҳ хабар ёфта, сардори диловар ва вафодораш Зармеҳро мефиристод, ки Обтин ғайб мезад бо ғанимати фаровон ва чанд фирқа асирон. Баъд Обтин боз ин асиронро ба худи Аршак мефурӯхт бо нархи гарон. Чанд раҳ паҳлавон Зармеҳр ин диҷро ба муҳосира гирифта буд, лек муваффақ нашуда буд, ки ҳатто раҳнае ба он бизанад ва ё роҳе ба он бикушояд. Диҷ гӯё рӯин буди диҷбон рӯинтан.

Диҷи Обтин дар яке аз теғҳои кӯҳи Арванд дар остони Мехробод воқеъ буд. Бурҷу кунгураҳои он ҷунон сохта шуда буд, ки аз дур гумон мебудӣ, як пораи кӯҳи Арванд аст. Чанд чашма дар дохили қалъа буд, ки ба масрафи диҷнишинон басанда буд. Хӯроки ҳамасола ҷӣ гуна захира мекард, назди оламиён пӯшида буд. Ҷаҳонпаҳлавон Зармеҳр, ки чандин раҳ диҷро борубанд карда буд, ба гумони он ки қалъа роҳи таҳтонӣ дорад, дар ҳама пайраҳаву роҳҳо диҷбон гузошта буд, вале аз нақб нишоне наёфта буд. Нафаре чанд аз диҷнишинонро асир гирифта, шахсан бозпурсиш карда буд, шиканча ҳам дода буд, лек онҳо низ хабаре аз ҳеч роҳе ғайр аз роҳи асосӣ надоштанд.

Ин диҷ ва диҷбони он устухоне дар гулӯи Аршак буд, ки на фурӯ бурдан метавонист, на берун афкандан. Ҳар гоҳе аз шабехунҳои Обтин хабар меоварданд, шоҳ алаҳда мешуд, ба худ пойгоҳ намеёфт, мушт ба сар мезад ва шахси пешомадаро зада, ба замин ҳамвор ме-

сохт ва ба сари сипаҳбад Зармеҳр ниҳеб мекашид, ки як дузд, як раҳзан, як қалтабонро ҳеч саркӯб наметавонӣ бикунӣ! Зармеҳр, сардори диловари ӯ, сархам меистод, ҳарфе намезад, ёдрас кардани ҳам набуд, ки худи шоҳ ду раҳ диҷро ба борубанд гирифт, лек ба ҷое нарасид. Саҳеҳтараш ба ҷое мерасид, ки паҳлавон Зармеҳр мерасид – панҷ-шаш моҳ обтиниёро ҳисорӣ мекард, на ба кушодани диҷ, на ба таслими диҷнишинон комёб мешуд, аламзадаву пурғзаб бармегашт ва ҳар деҳе ки сари роҳ медид, ба шӯълаи оташ мекашид.

Шоҳ чун дид, ки ба зӯрӣ муродаш ҳосил намегардад, хост бо роҳи макр ин диҷбони гарданкулуфту якравро ба худ мутеъ созад. Духтари ягонаи ӯ – Чисторо хостгор шуд. Аммо Обтин, ин шоҳаки оӣ, хостгорҳоро гуфта, ки шоҳи шуморо ғами ғуру чӯб хӯрдан мебояд, на пайи зани тоза тохтан, чи бе ин ҳам ҳарам бесоҳиб монда, зеро Аршакро дигар на фурсат мондаву на қувват, ки ба онҳо бирасад. Ман аз мулки дунё иктифо ба ин диҷи матину расин дорам ва ба як зани нозанин қаноат меварзам, ба ин неъматҳои ба ман додаш аз Худованд шукргузорам. Шоҳаншоҳи онҳо нисфи дунёро гирифт, сернашуд, боз чашми тамаъ ба ин диҷаки сангин дӯхта, ҳазор занро дид, чӣ дид, ки боз ҳавои дӯшизаи мо дар сар парварда, магар аз ақл чизе дар сару аз шарм чизе дар дилаш намонда, ки фикри мурдан надорад!

Ӯ ҳеч гоҳ, аз ҳеч кас чунин густоҳӣ надида ва нашунида буд. Ба шоҳи шоҳон, ба Худованди нисфи ҷаҳон чунин посух додан... Ҳарчанд медонист, ки ҳеч пайомад нахоҳад дошт, боз сипаҳбад Зармеҳрро ба тасхири диҷи Арванд фиристод ва нахчирсолорро фармуд, то Аршак ва Обтинро ба ҷанги сағона омода созад.

Ин ду сағро ҷанг андохтан камоли беинсофӣ буд, зеро Аршак сағи пурқуввати сесола ва Обтини бечора яксола ҳам набуд ва ҳам аввалӣ ҷангидаву варзида, дувум нодидаву ноомӯхта буд. Аммо шоҳро то ба ин ҳама коре набуд. «Нодидаву ноомӯхта? Боз беҳтар! Бигузор Аршак ёро пора-пора бикунад ва бигзор ҳамноми хонашери майдонғариби ёро Зармеҳр тика-тика намояд!»

Маро табларза гирифт. Худоро шукр, ки ӯ надид ва пай ҳам набурд, вагарна ба қавли дӯстдоштаи ҳудаи: «ё маро ба сари Бобул партоб мекард ё Бобулро ба сари ман!»

Ман дар камтар аз як сол бо сағ унс гирифта будам. Вай зиндагии пурмеҳнату пурнакбати даргоҳи Шоҳаншоҳро каме бошад ҳам ба ман сабук ва хушранг гардонда буд. Ин вай буд, ки ман чун ҳар бомдод аз хоб чашм мекушодам, суруре дар дил эҳсос мекардам, ки

ҳоло меравам ба хурангаҳ, аз чашми ошпазҳо ниҳонӣ анбончаи зери римозамро аз қутҳои лазиз меанборам ва меравам назди Обтин. Ва ҷунонки кӯдаки хурдсол луқмаи бомазаро ҳӯрон оҳу воҳ мекунад, Обтин ҳам нолишкунон бо ҷунон як иштиҳое меҳӯрад, ки маро ҳавас меояд. Ин лаҳзаҳо буд, ки дар дилам орзуи сагча шудан, паҳлӯи ӯ ғел задану пӯз ба пӯзи ӯ бурда, ҳӯриши лазизро наҷвокунон ҳамроҳи ӯ хӯрдан пайдо мешуд.

Майдони назди истабли шоҳиро ки ба тарзи амфитеатрҳои румӣ ва маҳз барои ҷунин намоишҳо сохта буданд, омода карданд. Яъне дар як лаҳза онро аз хасу хошок танзиф намуда, об зада, соябон ва тахти шоҳиро аз ҷонибе гузоштанд, ки нури хуршед ба ӯ натобад, монеи тамошо нагардад.

Қафасҳои сағҳоро аз ду ҷониби майдон, Аршак аз ховару Обтин аз бохтар, гузоштанд. Сағсолор бо тани бараҳна, вале бо тунбони ҷармӣ тозиёнаи симкӯб дар даст ва дар сар тиграҳуди сақой назди қафаси Аршак мунтазири шоҳ истода буд. Шоҳ ҷун ҳамеша бадиранг хоҳад омад, вай ҳамин тӯр дарбориён, борхоҳон, сафиронро мунтазир, дар нигарониҳои гунг ва пешомади маҷхул ниғаҳ доштанро хуш дошт. Ҳоло низ ба яқин ним гот дер меояд. Қаблан ман ҳамеша дар рикоби ӯ будам, баробари ӯ меомадам, баробари ӯ бар тахт менишастам, аммо имрӯз тахтаки кӯчаки ман дар майдон набуд ва ҳам ҷун тақдири дӯстам ҳал мешуд, ман тоб наёвардам ва бо нафаси дар сина зиндонӣ ба Обтини бечора менигаристам, ки соате пас андоми парешонашро аз майдон хоҳанд барчид.

Оқибат шоҳ бо мавкиби худ омад. Вай ҳаёле ба ман нигарист, шояд аз ҳузури ман дар намоишгоҳ қабл аз худ шигифт дошт, ҳарчанд ба гумони қавӣ будан ё набудани ман дар паҳлӯяш фарқе надошт. Вай ба таҳнияти тамошоиён сар ҷунбонд ва ба тахт нишаст. Баъд ба ман рӯ оварду гуфт:

– Ман, Аршак – шоҳи шоҳон барои сари сағи худ сад дорики шоҳаншоҳӣ меғузорам, ки ин Обтини базаҳкорро бахш-бахш мекунад. Ту, ки Аршаки II ҳастӣ, десаи ночизи ман, вале мухторӣ, қадом яке баргузидаӣ?

Ин суол барои ман ногаҳонӣ буд. Зеро қаблан низ дар ин майдон сарбозон, асирон, бардагон, шерон, шуторон, тағалҳо... меҷангиданд ва ман боре надидаам, ки шоҳ ба сари онҳо чизе гузошта бошад. Тамошоиён меғузоштанд, на шоҳ. Шоҳ ба тариқи худ довар маҳсуб мешуд. Агар афтодари меғуфт, ки ҷира аст, ҳамин тӯр пазируфта мегашт. Пас ӯ ин ҳамовезиро хеле ба дил наздик пазируфта ва аз пайомадаш нигаронӣ дорад.

– Шумоҳ бағон, – ман аз ҷо барҷастам ва ба ӯ намоз бурдам, – ман аминам, ки ҳама ҳозирин ғайр аз Аршак ба сари дигар нагузоранд, ин аз рӯи инсоф нахоҳад буд, ин сояи ночизат Обтинро баргузида, то дод дар миён бошад.

Шоҳ лаҳзае чанд бар ман хира монд, вале ҳарфе назад. Баргашт сагсолорро ишора кард. Сагсолор ба ду ғулом, ки паҳлӯи қафасҳо меистоданд, ниҳеб зад: «Майдон!» Ғуломон даричаи қафасҳоро боз карданд ва ду саг чун ду шеро ғуррон по ба майдон ниҳоданд.

Як нигоҳ ба ин ду саг боиста буд, ки ба осонӣ дарёбӣ, агар Аршак Обтинро лахт-лахт накунад ҳам, ҳароина нимбисмил хоҳад кард. Ба рағми пиндори ҳама, ки яқин доштанд ин мубориза зуд поён меёбад, он ба дарозо кашид: кулӯла мешуданд, як лаҳза ҷудо мешуданд, боз ба ҳам дармеафтоданд, гоҳ ҷиғи яке, гоҳ ҷиғи дигаре баланд мешуд – ҳар ду ҳамдигарро хоидаву хуншор карда буданд, жарф-жарф нафас мегирифтанд, лек ҳеҷ қадом гардан ба дандони рақиб намедод, ки ин аросот поён ёбад. На танҳо ман, балки ҳама аз ин чобукиву нотарсии Обтин дар шигифт буданд. Охир, ин саг ба вучуди ҷавон будан, то бад-ин рӯз бо саге наҷангида, ҳунар наомӯхта буд, лек аз худ ин ҳама кордонӣ нишон медод. Ё бесабаб гуфта нашуда, ки мол агар ба соҳибаш наравад – ҳаром аст?!

Шоҳ хеле олуғда шуда буд. Вай ҳеҷ ангошта наметавонист, ки чи тӯр як сагбачаи устухонаш ҳанӯз боядшуд шах нашуда, ба ҳарифе чунин ҳузарбу шерчангол истодагӣ метавонад бикунад. Вай лаҳзае чанд боз ба ин гирудори ғайриодӣ нигарист, пасон ба сагсолор ишора кард. Сагсолор ниҳеб зад: «Қафас»! Ду ғулом пеш ҷаҳиданд ва сагҳоро қилода зада, аз ҳам ҷудо сохта, ба қафасҳояшон кашиданд.

Шоҳ сангин аз тахт баланд шуд, аз табақи дасти ридаке ки назди тахт қоим буд, ҳамёне зар бардошт, пеши пойи ман партофт ва дур шуд...

Минбаъд сагҳоро гоҳу ногоҳ ҷанг меандоштанд. Вай ин ҷангҳоро тамошо намекард, нахирсолор ҷирадастии ин ё он сагро – ғолиб набуд – ба ӯ хабар медод. Агар мешунид, ки Аршак пешдастӣ намудааст ва рақибро бештар хоидааст, сари ҳол меомад ва мефармуд ҳамаро бо май зиёфат диҳанд, агар Худо нокарда Обтин чобукӣ нишон медод, рӯзи ҳуду рӯзи дигаронро тира месохт.

Сагбон Обтинро рӯи хуш намедод: қафасро танзиф намекард, бечораро мезад, ғизои хӯро намур медод. Шоҳ аз хӯрок бурдани ман ба Обтин огоҳ шуда, чун пуфак дамида, ҳар дашноме медонист, ба сари ман рехта, маро ба таҳдиди ин ки агар бори дигар сари чунин машғала биёбанд, ба қафаси Обтин ҷо мекунанд, манъ фармуда буд.

Ман дигар ошкоро ба Обтин чизе бурда наметавонистам, дар ду-се рӯз як раҳ созгор меомад, ки чашми сағбонро хато бикунам ва ба Обтин чизе бубарам. Гоҳе чунин иттифоқ меафтод, ки тӯли ҳафта имкон намеёфтам, то ба сағ чизе бидиҳам. Қутҳои тӯи анбонча анбоштаам мегандид ва бӯи уфунати ӯ ба атроф мезад. Боре нигоҳи безорию шоҳро ба худ дӯхта дида, бо даҳшат пай бурдам, ки бӯи гандида аз ман ба димоғаш мерасад.

Ман, ки ҳеч хоҳиши паҳлӯи Обтин дар қафас будан надоштам, хеле батадбир будам, ҳатто хостам сағбонро бо ҳамёни зари шоҳ ба худ ҳамроҳ созам, лек ин сакоии филтан он қадар буздил буд, ки дидам, агар каме дигар пофишорӣ бикунам, ҳатман маро ба шоҳ хоҳад намуд...

Бечора Обтин хеле лоғар гашта буд, дар сурате ки Аршакро рӯз ба рӯз ҷиранд меафзуд ва ҳам коҳилу хоболуд шуда буд.

Аммо Обтин ҷонвари ҷонсаҳту пуртоқате будааст, бо ин ҳама шикаҷаву гӯруснагие ки мегандид, боз гоҳу ногоҳ бар Аршак ғолиб меомад. Шоҳ Аршакро аз ин диду вазъ аламаш даҳчанд мегашт, як Обтин дар диҷ, дур аз чашмаш, як Обтини дигар дар қафас пеши назараш ӯро гӯё ба пириву заифиаш масҳара мекарданд. Охир, кӣ дидаву кӣ шунда, ки шоҳи сеяки оламо зерин нигин дошта ба як диҷбони ғалча ва як қалъаи рехта сарбасар наояд?! Охир, кӣ дидаву кӣ шунда, ки сағи тарбиядида, санҷидаву варзида бо як сағбачаи ноомӯхта, ҷангнодида, шикамгӯрусна баробар наёяд?!

Шоҳ амр дод, ки сағҳоро муддате чанд ба ҳам нанамоянд, бо кинаҳои қаблӣ бигӯзоранд, то ин дафъа барои ӯ ҳаёту ӯ мамонт ҷангида битавонанд.

Ошкор буд, ки вай то ҷасади Обтинро пора-пора набинад, намеосояд, ором намегирад, хоса ки ин шаборӯз аз паҳлавон Зармеҳр ҳеч паёми фараҳбахше намерасид.

Ин таҳдид ду моҳ идома ёфт, аз рафтани Зармеҳр ба кӯҳистони Меҳробод, ки онро Обтин табдил ба Барзах карда буд, расо чаҳор моҳ мегузашт. Вай диҷи Обтинро ба муҳосира гирифта буд, вале ба чизе муваффақ намешуд. Чанд раҳ ба дарбор пайк фиристода буд, иҷозаи бозгашт хоста буд, чароки зимистони зудраси Меҳробод расида, лашкар беозуқа монда ва ҳам аз сармо ба танг омада буд. Аммо шоҳаншоҳ чизе дар ин бора шундан намехост, то ин ки ошӯби Рум, ки марде бо номи Георгиус бардошта буд, ночораш кард сипаҳбадро бозпас бихонад.

Вай ба кӯҳистони Меҳробод пайк фиристоду боз кинаи деринаи дилаш тоза гашт. Нахчирсолорро фармуд, ки сағҳоро ба ҷанги сағона

омода созад. Шояд гумон дошт, ки ин раҳ саги ӯ саги дижбонро бахш-бахш месозаду алами дили ӯ низ каме таскин меёбад...

Ғуломони сагсолор ду қафасро дар ду ғӯшаи майдон гузоштанд. Шоҳ низ рӯи тахт дар шаҳнишини майдон нишаста буд. Далқак низ ҳамон ҷо буд ва меҳост чун ҳамеша бо суханҳои музоҳиши ки худ шоҳро машғул дорад. Аршак ба сӯи ӯ нигоҳи забонгир кард. Далқак бо қаҳри нозомез худро ба ғӯшае гирифт. Шоҳ ба чи фикре банд буд, шояд шигифт дошт, ки чӣ тӯр ӯ, ки сеяки ҷаҳонро зери нигини худ дорад ва аз ҳайбату нахваташ дар Фарангу Чин, ки ӯ даст наёфтааст, шоҳон хобу хӯр надоранд, наметавонад як дижбони пеши чашмаш осиро на бо зӯрӣ, на ба зорӣ, на ба зар аз байн бардорад? Чӣ шуда, ки як саги шерпанҷаву ҳузарб як сагбачаи бечораи лоғарро наметавонад мағлуб бисозад?! Агар имрӯз ҳам ғолиб наояд... не, бало занад! Ба шоҳи шоҳон ғайр аз Худованд касе ғолиб намеояд! На рӯҳан, на ҷисман! Чун сипаҳбад Зармеҳр аз ҷанги Георгиус баргардад, ӯро ҳатман боз Меҳробод хоҳад фиристод. Бигузор ба ҳар роҳе ки бошад, ба ман сари бетани ӯро биёварад, зинда маёварад, чароки ман то ҳол сари як фикр наомадаам, ки ӯро бо чӣ азоби алиме бояд бикушам. Маро дарди сар мадиҳад, ман ба ин зудихо наметавонам ҷазои сазоворе барои он худозада бияндешам. Бигузор Зармеҳри диловар сари бетани ӯро ба ман биёварад, ҷунонки сарҳои зиёде овардааст. Агар ӯ аз ин сарҳо бурҷе месохт, чи бурҷи азиме мешуд! ӯ ин сарҳоро як раҳ медиду ишора ба дур бурданашон мекард, ҳеч рағбат надошт, то бидонад, ки дигар бо он сарҳо чӣ мекунанд. Ҳоло бо таассуф меандешад, ки мебоист аз онҳо маноре месохт. Бурҷе ки Обтинҳоро дар ваҳшат ниғаҳ дорад, боди такаббур аз димоғашон рабояду фикри исён аз мағзҳои пӯсидаашон!

Аслан рӯшод бигӯем, ӯ пиру заиф шудааст, ҳарчанд ин ҳақиқати талхро пеши худ иқрор намекунад. Шабҳо хоб надорад, то беҳушӣ май нанӯшад, хобаш намебарад. Аз ҳамон рӯзе ки писари ягона ва маҳбубаш он номаи балохезро ба ӯ намуд, хоб надорад. Аз ҳамон рӯзе ки Комус, ин ғуломи вафодору ҷонсупораш, сари ӯро бурида овард ва ба шоҳ намуд, хоб надорад. Писари ягона, валиаҳд, ки ӯ ин қадар дӯст медошт, пинҳонӣ дӯст медошт, гӯё аз ошкор гаштани сустии қалби оҳанинаш шарм мекард, ки ин муҳаббатро ҳатто аз фарзанд пинҳон медошт. Атрофиён гумони қавӣ доштанд, ки чунин як шахси ҷаббору қаҳқору золим қодир ба дӯст доштан нест. Ҳарчанд дилбастагии ғайриҷашмдошти ӯро ба зани нозпарвардаву ғаммозааш, беваи сатрапи Бохтар ба чашми сар дида буданд, бовар надоштанд. Комус, ки барои буридани сари шоҳзода мерафт, раҳораҳ бо

шигифтӣ ба худ меандешид, ки чаро шоҳ ягона вориси худро куштан мехоҳад... ин кишвари азим, ин сарвати ҳангуфт, ки тӯли чил соли кишваркушоиҳо ғун кардааст, ин қадар дӯшизаҳое ки дар ҳарам ҷо додааст... ба кӣ мерос мегузорад?

Ғуломон сағҳоро аз қафасҳо бароварда буданд. Онҳо ду саги ғурону паронро базӯр аз қилодашон нигоҳ медоштанд. Сағҳо меғуриданд, меҷакиданд, заминро бо пойҳояшон шудгор мекарданд, ангор медонистанд, ки ин ҷанг-ҷанги одӣ нест, қуръаи ё тахт ё тахта дар миён аст.

Ниҳоят шоҳ ба сагсолор ишора кард ва сагбонҳо сағҳоро раҳо сохтанд. Сағҳо дар зум ба ҳам часпидаву кулӯла шуданд, ки намедонистӣ Аршак қучосту Обтин қучост. Часпу талоши сағҳо чун пешина ба дарозо кашид. Шоҳ, ки аз хабари исёни Георгиус бомдод ошuftа гашта буд, ҳоло ошuftатар ба назар мерасид. Аз субҳ аст, ки май менӯшид. Ман шумори такукҳои ҳолӣ кардаи ўро гум карда будам. Асари майи сурхи шерозӣ низ дар чеҳрааш ҳонда намешуд, ин ҳолати ў ба ман ошно буд. Вай танҳо сари ҳол бошад, аз май сархуш мешафт ва ҳам сахӣ мешуд, чандин табақ зар нисор мекард, мулкҳоро ба ину ба он мебахшид. Аммо хуррамбош, ки одати ўро медонист – чун хушёр гардад, пушаймон мешавад, – зарҳоро аз резачинони дарбор, қаболҳоро аз соҳибмулкони номдор бозпас мегирифт.

Вай танҳо ду раҳ ҷанги ин сағҳоро тамошо карда буди бас. Як раҳ, ки Аршак чобукии нишон дод, сари ўро сила кард ва фармуд, ки аз ҳурангаҳ барояш дилу ҷигару гурдаи оҳуи тозакушта биёваранд. Яъне ҳамон чизҳое биёваранд, ки ҳудаҳ хуш дошт. Чун як раҳ Обтин чирадастӣ намуд, ба сӯи ў туф андохт, ба Аршак нигоҳе ҳам накарду рафт ва баъд дигар ба дидани ҷанги ин ду саг рағбат нанамуд, то ин ки моҳе онҳоро дур аз ҳам дошт ва имрӯз ба ҳамовезии ё марг, ё зиндагӣ баровард. Ҳоло кӯзаи пурмай пешаш гузошта буд, ки ба Аршаки ғолиб медиҳад. Шояд баногоҳ ҳамёни зари бамандодааш ёд омад, ки ба ман рӯ оварду гуфт:

«Сояи ночизи ман, ба сари кадоме мегузорӣ?»

«Ҳарчанд ки медонам ин раҳ Аршак пирӯз хоҳад буд, лек боз ман ба Обтин мегузорам, то дод дар миён боқӣ бошад, шумоҳ бағон!»

Вай ҳарфе назад, боз рӯ ба майдон овард.

Чун ман шоҳро наззора мекардам, мутаваҷҷеҳи майдон набудам, дидам, ки ранги рӯи ў мутағаййир гашт, бо ду даст шерони кеҳтари нардаҳоро саҳт фушурд – ин одати ўро хуб шинохта будам, ки сари ғазаб ояд, шумхабаре бишнавад... чунин мекард – ва ман зуд баргашта ба майдон нигаристам ва ба он чи чашмонам медиданд, бовар

надоштам. Обтинро ба по истода даҳон дар гардани Аршак зада дидам! Аршак талвосаи ҷонканӣ дошт. Ҳама ваҳшатзада ба ин манзара менигаристанд. «Дур кунед!» – ғайриихтиёр фарёд задӯ, ки ин корро ҳеҷ гоҳ накарда буд, чаро ки дар ҳама муборизаҳо вай ором менишасту ором меҳест, хоҳ вай ҷанги асир бошад, хоҳ уштур, хоҳ тагал... магар набарди ин ду сағ, ки вай бетараф набудани худро пинҳон ҳам накарда буд. Ҳоло аз ҷой хеста буд ва аз қаҳру ғазаб меларзид.

Сағбонҳои ваҳшатзада зуд пеш давиданд ва даҳони Обтинро аз гардани Аршак раҳо карданд. Аммо дигар ҷондори зинда будани Аршак аён набуд.

Шоҳ ба нахчирсолор рӯ овард: «Шерҳоро имрӯз ҳӯриш надихед, пагоҳ ин гаргинро, – ба Обтин ишора кард, – дар қафаси онҳо афканед!» Инро гуфту дур шуд, ҳамени ба сари Обтин гузоштаи маро фаромӯш карда.

Ман намедонам, сипас вай ба даргоҳ баргашта машғули чӣ шуд. Зеро чун шоҳ ҳукми худро ба нисбати Обтин эълон дошт, ман пай бурдам, ки агар сари худро гирифта ба гӯшае паноҳ набарам, ҳароина ин ҷо, пеши чашми мардум, ҳой-ҳой хоҳам гирифт. Пеши чашми мардуме ки гумон доранд ман на тавони гиристан дорам, на дард кашидан. Аз ин рӯ ман худро ба гӯшае гирифтам, ки дар чунин ҳол мегирифтам – ба Номакдиж! Номакдори пир, ки ҳанӯз дар замони шоҳи пешин ниғадори ин дор буд, гоҳу ногоҳ сар меҳалонд, ҳамон ҳам барои гардҳои китобҳоро рӯфтан. Вай дерест, ки чун одат китоб намехонад, чашмонаш хираву обрав шудаанд, лек вай сир бой намедихад, ҳамарӯза гоҳу ногоҳ меояд, гарду ғубори китобҳоро пок мекунад, сипас пушти лавҳе менишинад, ки рӯи он ҳамон як китоб дар ҳамон як саҳфа инак ду-се сол аст, ки боз аст, ман чандин раҳ саҳфаҳои онро варақгардон кардаам, вале ӯ пай намебарад. Ҳаминки садои боз шудани дарро шунид, ба саҳфаи боз хира мемонад, ангор китоб меҳонад! Вай шояд ин корро аз ин хотир мекунад, ки нобино шуданашро надонанд ва аз даргоҳ берун наронанд.

Аммо ман Худоро шукр меғӯям, ки чашмони номакдор хира шудаанд, маро ташхис додан наметавонад ва ман ҳам бепарво ба курсӣ менишинам ва аз китобҳои зиёди руфӯф якеро мегирам ва рӯи зону мегузораму боз мекунам ва вонамуд месозам, ки нома меҳонам, то мабодо яке андарун ояду рози ман ошкор гардад. Китобро боз мекунаму фикрҳои парешонамро ҷамъ. Баъзан ман ба саҳфаи кушода хира мемонам, ногаҳ пай мебарам, ки чизи ачибе меҳонам, беихтиёр машғули мутолиа мегардам ва боз Худоро шукр меғӯям, ки

китобдорро ба хирагии чашм гаронии гӯш низ сарборӣ шуда ва ӯ varaқгардонҳои маро ташхис наметавонад додан.

Ҳоло ман ба курсие наништам ва китобе ҳам рӯи зону нагузоштам, ба гӯшаи китобхона паноҳ бурдам ва ҷомаи шоҳиро ба сар кашидам, қаблан тоҷи шоҳиро дур афканда. Ман аз ҳукми беинсофонаи шоҳ, ки ба ҳаққи Обтин кард, хеле парешонам. Агар солу анд моҳ қабл ба ман мегуфтанд, ки ба саге чунин меҳр мебандам, шояд аз ханда беҳол мешудам, аммо ҳоло чун саг дар гӯшаи қафас зӯза кашидан меҳоҳам аз нотавазиву оҷизии худ.

Ман фоҷиаи фардори дар пиндорам зинда месозам: ду шеро ҷаёну ғурони ғурусна бо чашмони хунгирифта андаруни қафаси азим хашмӣ пасу пеш мераванд, саг чӣ, агар говмеше афканӣ, дар зум мебалъанд. Ман боре бо чашми сар дида будам, ки чи тур онҳо остондори осиро лахт-лахт карда буданд. Он вақт шоҳ амр дода буд, ки шиками шеронро сер бикунанд, чунон сер бикунанд, ки ба луқмае нанигаранд. Пасон он осиро наздашон афкананд. Бечора чун худро дар қафаси шерон дид – то ин вақт чашмаш баста буд – аз ҳуш рафт, шерон оҳанги ӯ накарданд, замоне чун ба ҳуш омад, худро паҳлӯи шерон дид, боз аз ҳуш рафт. Шоҳ бо кароҳат туф карду дур шуд, дигар вай рағбати хомталоши шеронро дидан надошт. «Ман ҳеч намефаҳмам, ки инҳо бо чунин дилу гурда чӣ ҷӯр ҷуръати исён менамоянд?!» Аммо пагоҳ вай то охири қатраи хуни Обтинро ласидани шерон наззора хоҳад кард, бигузур саг бошад ҳам, номи Обтинро дорад! Пасон низ чанд рӯз ба сари ҳол намеояд, магар ки сипаҳбад Зармеҳр аз Рум бирасад, хабари шум ё неқ биёварад, он гоҳ ё дуди димоғаш боз ба фалак бипечад, ё ғиреви фараҳаш.

Номакдор кам-кам ба ғанаб меравад. Акнун ман метавонам биравам ва аз пушти китобҳо ду ҳамён зар, ки шоҳ дар ин ё он мавқеъ ба ман додааст, берун орам. Барои сармояи ман аз китобхона ҷои боэътимод ва амн вуҷуд надорад. Ба ин рафҳо ғайр аз номакдор касе намечӯлад. Ҳар китобе пизишкон, андарзбадон, ахтаршиносон... хоҳиш доранд, ӯ худ ба зудӣ пайдо мекунаду медиҳад. Бо чашмони хира низ ӯ ҳар як китобро, дар кадом қафаси ё сандуқ аст, медонаду меёбад.

Ман ҳамёнҳоро ба анбончае ки зери римоз барои тағзияи Обтин дӯхтаам, мегузорам ва аз китобхона берун омада, ба ҷониби истабли шоҳӣ гом мегузорам. Истабл ду қисм аст, яке барои чорпоёни аҳли, дигар ваҳшӣ. Бо сагсолори сағзӣ ҳарфам напӯхт, сағбон аз зари сурх рӯ нахоҳад тофт...

Рӯзи дигар нахчирсолор хабар овард, ки Обтин аз қафас гум

шудааст. Шоҳ ба ин бовар кардан намехоҳад. «Ҳо?!» «Касе дари қафасро кушода, ўро раҳ карда, ё шабраве ўро дуздид». Шоҳро ҳамон бовар намеояд. «Ҳо?» Шоҳ аз нахчирсолор рӯ метобад ва маро менигарад. Ман ҳамон ваҷоҳати беҳаракати худро дорам. Умуман аз чеҳраи пурчини ман аломати чизеро хондан муҳол аст. «Аршаки кехтар чӣ мегӯяд?» Ин дафъа вай маро «соия ночизи ман» нагуфт, ки маънои аз ман бадгумон буданаш буд. «Ман гумон мебарам, ки чун дирӯз сагбонҳо пас аз ун воқеа хеле парешонҳол буданд, қуфл задани қафасро фаромӯш кардаанд!». «Пас ту ҳаёл дорӣ, саг дохили боргоҳ аст?». «Аз эҳтимол дур набошад». Шоҳ фармуд, то ҳама гӯшаву зовияҳоро бичӯянд.

Хеле ҷустанд, вале наёфтанд. Ёфта ҳам наметавонистанд. Зеро ҳамёни заре ки ман ба сагбон дода будам, то қуфлро бикшояд ва ҳамёни дигаре ки ман ба қофиласолори чинӣ дода будам, то Обтинро бо худ бубараду тарбия кунад, подоши амал ёфта буданд.

Соле баъд, вақте ҳуди шоҳ бо паҳлавон Зармехр қалъаи Мехрободро ба муҳосира гирифт ва рӯзе дар бурҷи қалъа диҷбон Обтин бо саге пайдо шуд, чашмони шоҳ аз хона ҷастанд, зеро вай он сагро шинохт, ҳамон бечораи қафасӣ буд, ки ҳоло хеле ҳузарбу тарбиядида менамуд. Ман ҳам саҳт шигифтзада будам, чароки корвон роҳи Чинро дошт, ки машриқ буду дижи Мехробод дар мағриб. Чӣ тӯр ба дасти соҳибаш афтода – муаммо буд.

* * * * *

* * * * *

* * *

Давоми ҳафта ман чандин раҳ ба ӯ занг задам, вале касе пеши телефон наомад. Ё хоҳарон бо ҳам кучое рафта буданд, ё хатти телефоншон хароб шуда буд. Рӯзи ҷумъа вай ҳудаш ба ман телефон кард.

– Хӯш, ба чӣ кор машғулем?
– Қиссаҳои шоҳонро мехонам.
– Офарин, ман бовар доштам, ки ту ба ин кор кодирӣ!
– Ба хондани қиссаҳои шоҳон?!
– Не, албатта, ба навиштани роман!
– Роман?
– Чӣ, ту гумон доштӣ, Худованд ба ту фақат истеъдоди сарвонависӣ додааст?

– Намедонам, ба ман чӣ додааст, вале...

– Вале дар гӯшаи хотир надоштӣ, ки ба ин жанр ҳам даст мезанӣ?

- Бале, ман вақте новелла менависам, роҳат мекунам, аммо...
- Аммо романныависӣ азоби қиёмат!
- Бале, чизе монанд ба ҳамин.
- Пас сар шудааст.
- Чӣ?
- Қиёмат!

Вай гӯширо гузошт, «хайр бошад!» ҳам нагуфт. Ман чанде дар дафтари кориам пасупеш равуо кардам, сари гуфтаҳои ӯ андешидам, барои худ қаҳва пухтам ва чуръа-чуръа нӯшида, сигор дуд дода, бо як даҳшат пеши худ иқро кардам, ки ҳоло бисёр меҳоҳам Ситоро бубинам...

Баногоҳ дар ба пушт боз шуду дар даревоси он сурати Сито пайдо. Дар лабонаш табассум шикуфо буду худ низ шикуфон.

– Дуруд ба аҳли суруд!

Зухури ӯ он қадар ногаҳонӣ буд, ки ман чанд лаҳза лол мондам. Аз вазъи ман лабханди ӯ фарохтар гашт ва ҳамон хусни зиёдаш рӯ ба афзоиш ниҳод ва маро лолтар сохт.

– Магар дар коргоҳи шумо меҳмонро чунин гунгу хунук пешвоз мегиранд?

Ман осема аз ҷой частам, пеш рафтам, курсие рӯбарӯи курсии худ барояш гузоштам.

– Хушо аз қудуми мубораки шумо, ки ин гӯристон нуристон гашт!

– Шукри Худо, ки булбулакатон ба чаҳчаҳа оғозид.

– Шуморо ҳеч чунин хушгӯ нампиндоштам.

– Гумон доштед, гӯлаку гаранге беш нест?

– На, ҳамин тур тахмин мезадам, ки...

– Тахмин мезадед, ки «в тихом омуте много чертей!»¹

– Шумо маро мачоли ҳарф задан намедихед.

– Бубахшед, чи тавре ки Чисто мегӯяд, «имрӯз сози ман чӯр омада», ки гоҳу ногоҳ бо ман рух медихад. Ба ин худатон гунаҳгор!

– Ман?

– Ҳо, бале. Маро бо қиссаи худ васваса кардед, бисёр хоҳиши давоми онро хондан дорам.

– Қисса?!

– Магар шумо қисса наменависед?

Ман надониستم ба ӯ чӣ бигӯям. Хоҳарбузургаш даъво дошт, ки ман роман менависам, ин меҳоҳад қисса бихонад, аммо ман ғайр аз

¹ русӣ. Кадум дар меҳробу парӣ дар толоб.

хикоёт чизе навиштанӣ набудам. Бигузор қисса ё роман бишавад, ин ду нафар ҳисси фузулии маро бармеангехтанд: ку бубинем, чӣ пеш меояд!

– Бале, чизе монанд ба ҳамин.

– Пас давомаш ку?

– Шумо гумон доред навиштан ин қадар кори саҳл аст?

– Не, чунин гумон надорам, вале ба ҳар ҳол шумо бояд чизе навишта бошед, бигирем баҳши дувумро.

– Бошад, ҳамин ки навиштам, шумо ё Чисторо огоҳ мекунам.

– Ба ман ачиб намуд, ки шумо духтари Обтинро Чисто номидад.

– Аввалин номе ки ба сарам зад...

– Ба ҳар ҳол ман мунтазири баҳши дигарам, барор меҳоҳам, бо иҷозаи шумо, ман рафтам.

– Магар бо ман қаҳва наменӯшед?

– Не, ман қаҳваро хуш надорам.

– Пас, чунонки қарор буд, дар грилбар вомехӯрем?

– Шояд. Аз Чисто бипурсед.

Вай рафт. Ман боз танҳо мондам. Чаро бояд аз Чисто бипурсам? Магар вай шахси озод нест? Муносибати ин ду тан маро дар бунбас-ти гумонҳо афканда буд. Ошкор буд Чисто ба хоҳари худ дасти тасаллут дорад. Ба чӣ хотир? Шояд кехтар меҳтарро арҷ мегузораду аз пешхезӣ ибод дорад?

Хуш надорам суолҳои зиёде даври сарам бигардаду ман ба ҳеҷ кадоми он ҷавоб наёбам. Баромадам ба толор. Якеро не, якеро вомехӯрӣ, ки бо зиштёдҳои безарараш метавонад суолҳои беҳударо аз даври сарат дур созад. Инак Искандари Хатлонӣ бо шитоб меояд. Вай ҳамеша кучое шитоб дорад, «сағпо» лақаб мондаанд ба ӯ ҳамкорон. На худ, на дигарон намедонанд, ки ӯ кучо мешитобад.

– Дуруд, Бахманский! Ҳоло як ҷо шитоб дорам – боз кучое шитоб дорад! – баъд наздат меоям, як чигили насрӣ дорам, бояд кӯмак кунӣ, вагарна назм бе писари оворааш мемонад.

Ман даҳон накушода вай дур мешавад. Ман, ки ўро Хатлонский меномам, вай низ ба ҳамон оҳанг маро муҳотаб қарор медиҳад. Ман пай мебарам, ки «чигили насрии» ӯ чӣ зерматне дорад. Котибаеро сар гич карда, ки туро ба занӣ мегирам, вай бечора низ бовар карда. Хатлонский дар Маскав зан ва бача дорад, аз ин рӯ ҳолаш парешон.

Аз дур башараи номатлуби Юсик пайдо мешавад ва ман зуд боз худро ба дафтари корӣ мегирам, вагарна як соат ба варсоқиҳои ӯ гӯш бояд дод ва ба халосгар зор бояд шуд. Ман ба мардуме ки ўро намешиносанд ва варсоқиҳоиашро нашунидаанд, ҳасад мебарам.

Аммо ҳамоно аз паси ман дар кушода мешаваду Юсик дарун меояду сар мекунад:

– Додарчон...

Шаб хобам намебарад. Ин ҳол бо ман гоҳу ногоҳ рух медиҳад. Кор ҳам кардан наметавонам, зеро ман танҳо бо мошини чоп кор мекунам, ки шаб садояш ҳамсояҳоро нороҳат месозад, аз ин рӯ кӯшиш мекунам китоб бихонам. Ҳоло китоб ҳам хондан наметавонам. Дар бораи хоҳарон фикр мекунам. Аз рӯзе ки ин ду хоҳар ба зиндагии беранги ман дохил шудаанд, беҳобиҳои ман афзудааст. Ман аз иқрори ин ҳақиқат ба даҳшат меоям, ки ба ҳар ду хоҳар баробар меҳр бастаам. Якеро бар дигаре наметавонам арҷ бигузорам. Хоҳиши зиёди ба онҳо занг задан дар дилам пайдо мешавад. Назди телефон меоям ва даст ба гӯшӣ мебарам ва ҳамоно ба соати девор менигарам – дувоздаҳу ним! Нимаи шаб, ҳама ғайр аз мани аҳмак хоб!

Даст пас мекашам ва ба сӯи дивон равон мешавам, аз пушти сарам занги телефон баланд мешавад, ҳайратзада бармегардам ва гӯширо мебардорам.

– Наҳобидаӣ?

– Чисто? Аз кучо?

– Аз хона. Маро хоб набурд, ҳатто диазепам хӯрдам, суде накард. Дилам гувоҳӣ дод, ки ту ҳам наҳобидаӣ, аз ин рӯ занг задам.

– Ачиб, ман дар бораи ту фикр мекардам! – дурӯғ гуфтам, на танҳо дар бораи ӯ.

– Чи тасодуфи шигифте! Ман низ фикри ту ро доштам. Мунтазир бош, баъди ним соат меоям наздат.

Ман суоли нӯги забонам «чӣ чӯриро» нагуфта, вай гӯширо гузошт. Соат дувоздаҳу ним, хонааш дар дигар гӯшаи шаҳр...

Пас аз сию панҷ дақиқа дарро заданд. Ман дарро боз кардаму пушти дар ӯро дидам – ораста, пероста, дилхоста.

– Чӣ тур омадӣ?

– Магар аз «таксиҳои навбатдор» хабар надорӣ?

– Ту занг задию вай омад?

Чисто бо завқ механдад.

– Не, чун шахбону бишкан задаму пайдо шуд!

Ҳайрати бешафзуни маро мебинаду тараххум мекунад.

– Сода, назди хонаи мо ду-сетоаш доим дар навбатдорӣ истодаанд шаборӯз.

– Магар ту тарс надорӣ?

Вай ҷавоб намедихад, кифчаашро мекушояду ба ман тапончаи хурдакero нишон медихад, маънидор ба ман менигарад.

– Магар бо чунин ҳамроҳ метарсӣ?

– Аз кучо? ! Охир...

– Охир, «нигоҳ доштан ва истифода бурдани аслиҳаи кайдношуда катъан мамнӯъ аст ва ба ҷавобгарии ҷиноӣ аз рӯи моддаи фалону фалон кашида мешавад», ҳамин тур?

– Оре.

– Ин барои соати мабодо. Ба суоли дигарат, ки нӯги забонатро хоридан дорад, низ ҷавоб мегӯям: онро ба ман Бобокалон дод, чун дид, ки ман шабу нимшаб бисёр мегардам. Падари ӯ марди ҳарбист ва ин тапончаро дар солгарди панҷоҳ ба ӯ тӯҳфа кардаанд. Байни онҳо ҳамин тур таомули нонавишта будааст, фақат ба генералҳо. Ҷавоби охир ба суоли охир: падараш намедонад, ҳамин ки бозпурсид, бармегардонам. Дидӣ, ман ба ҳама суолҳое ки метавонистӣ бидихӣ, ҷавоб додам, то ту заҳмат накашӣ ва нерӯи худро барои роман навиштан ҳифз намоӣ.

Дар сари ман дахҳо суоли дигар давр мезад, худдорӣ кардам. Вай бепарво ҷониби нимкат рафт, кифашро ба нардаи он овехт ва бо нигоҳи ҷиддӣ, ки қаблан дар ӯ дида намешуд, маро сар то по аз назар гузаронд. Ман ҳайратзада ва музтар – охир ҳеч гуноҳе ба фикрам накардаам? – ба ӯ хира мондам.

– Наздат Сито омада буд?

– Омада буд, вале зуд бирафт.

– Муҳим нест, ту нисбат ба вай бояд каме дурандеш бошӣ.

– Рӯшантар биғӯ.

– Вай ханӯз кӯдак аст, мисли ману ту гурги болондида нест, зуд ошиқ мешавад. Рӯзҳои ахир ҳамвора дар бораи ту ҳарф заданро хуш дорад, ки маро нигарон кардааст. Ту бояд ҳеч баҳонае боиси саргичӣ ба ӯ надихӣ!

Ман хомӯш мондам, ҷои гап ҳам набуд. Роҳи гурези ман дар чунин ҳолатҳо ҳамеша ошхона буд, ки хостам пеш бигирам.

– Қаҳва менӯшӣ?

– Қаҳваро ба сахар бигузор, ҳоло ягон нӯши қавитар биёр.

Ман рафтам ва шишаи шикамғафси «Наполеон»-ро овардам бо як тахта шоколад. Ба ҳардуюмон то камари ҷом май рехтам. Вай чуръа-чуръа менӯшиду ман то катраи охир ба сар кашидам. Вай кифашро рӯи зону кашид ва дохили онро тагурӯ намуд.

– Рӯшан дар хотир дорам, ки сигор ва оташзоро – ин сохтаи ҷанобашон – бо худ гирифта будам, ҳоло кучо шуда, Худо медонад!

Ман рафтам сигори «Малборо» ва гӯгирд овардам.

– Ба ман як чаъба «Малборо» оварданд, агар нимаширо бардорӣ, хурсанд мешавам.

– Мехрубонии чанобашон хеле зиёд аст, аммо бигзорем ин чо, ҳар гоҳ бихоҳам, бигирам, дур бошад, камтар мекашам, муфт бошад, бештар. Хушбахт мардумхоянд, ки ба онҳо чаъба-чаъба «Малборо» тӯҳфа мекунанд. Мо бо дуди ҳамин «Родопи» бузург шудаем, сабук-тарашро биёбем, гӯё хазон дуд медиҳем, асар надорад.

– Як рафиқ аз хориҷа омада буд...

Вай бархост, рафту рафи касетҳоро нигарист, якеро берун кашид ва ба қафои мусаччил гузошт, омад, майи боқимондаи чомашро нӯшид ва дасти маро гирифт ба рақс кашид. Ман камари ӯро ҳалқа гирифтам, вай дастонашро ба гардани ман андохт ва лабҳои мо бе ҳеч таҳрике аз ҷонибе ба ҳам пайвастанд.

Бегоҳи ҳамон рӯзе ки аз хонаи ман рафт ба ман занг зад.

– Дуруд ба Шоханшоҳ!

– Шоханшоҳ?

– Ману Сито туро байни худ ҳамин тур ном мебарем. Аввал ба сари ман омад, баъд ба Сито маъкул афтод. Дар омади гап бояд бигӯямат, ки Сито аз грил даст кашид. Ман дар синну соли ӯ ин корро ҳеч гоҳ намекардам. Шарм медорад. Аммо розӣ шуд, ки пагоҳ нисфирузӣ ба хонаат ояд.

– Аз грил даст кашиду ба хона омадан розӣ шуд?!

– Ҳисси кунҷковиаш боло гирифта, меҳоҳад бидонад, ки шоханшоҳ дар касри худ чӣ гуна зиндагӣ дорад.

– Аҷиб!

– Ҳеч аҷобат надорад. Дар синну соли ӯ ин ҳоли муқаррарист.

– Ту чунон ҳарф мезанӣ, ки гӯё хеле калонсол бошӣ.

– Меҳостӣ бигӯй, ки пирзол бошӣ!

– Сафсата маҳон, ту аз ду соли байни худ ӯ девори чинӣ сохтай.

– Ман ӯро бисёр дӯст медорам ва ҳамеша дар назарам кӯдаки бепошту паноҳ менамояд, – инро вай бо арабӣ ба ман гуфт, маълум, наздаш Сито, ки намехоҳад гӯши ӯро бихарошад.

– Хуб, ман чӣ бояд омодагӣ бубинам?

– Ташвиши беҳуда мақаш. Хӯроки саридастӣ бошад кифоя. Ҳанӯз «Наполеон»-ро ба сараш об наредтай?

– Ту чӣ, гумон дорӣ ман майхораам?

– Кӣ медонад шумо аҳли қаламро! Ба назари мардум ҳамаи шумо алқаш.

Паси он гӯшӣ хомӯшӣ рух дод. Ангор аз дур ба гӯш мерасид, ки ду тан саригӯшӣ сухан мегӯянд. Баъд овози Чисто баланд шуд.

– Сито мехоҳад, ки пагоҳ ту баҳши дувуми романро ба ӯ бидиҳӣ.

– Чӣ, ба назари шумо ман ҷиҳози таксирам, ки фир-фир нусха бардошта додан мегирам!

– Хайр, ҷиҳози мукабируласвот нашав! – вай боз ба арабӣ гузашт. – Кӯдакро дилхунук накун, бехтараш ин ё он чизи чопнашудаатро бидеҳ. Дидӣ, одамро шод кардан ҷи қадар гарону ранҷондан ҷи осон.

– Бубахш, ман бо ин роман андаке ба гирдоби парешонӣ афтодаам.

– Боз чӣ шуда?

– Ҳеч, – ман нахостам ба тафсири ин мавзӯё пардозам, – гумон мекунам, онро ба айёми фориғтар вопас гузорам.

– То нафақа? То нафақа ту бояд ақаллан Букер бигирӣ, так ҷо продолжай в том же духе!

*Бинишину сабр пеш гир,
Дунболаи кори хеш гир.¹*

– Бошад, – идомаи ин мавзӯёро нахостам, – пас то боздид?

– О кей, хобҳои кобус набинӣ!

Онҳо ҳар ду соати якуним омаданд. «Мисли гули арзан коре баромад!» Дериҳои Чисто ҳеҷ аҷобате надошт, баръакс, агар вақти гуфтааш меомад, бисёр аҷиб мебуд.

Барояшон хӯриши саридастӣ не, балки палави панҷекатӣ пухта будам. Дар мо ин таъбир машҳур аст, «нони Самарқанд, ҷойи Ургут, палави Панҷекат».

Чисто шароби шишаи «Наполеон»-ро дар ҳамон хатти пешина дида, ба ман мармуз нигоҳ афканд, вонамуд кардам, ки чизе надидам. Сито наменӯшид, ману Чисто кам-кам нӯшидем. Баъд ман рафтам ба ошхона ва як табақ палав ва се чумча овардам.

– Ваҳ! – гуфт Чисто, – Ҷи қадар хушбӯ! Агар бӯяш ҷунин бошад, мазааш ҷун бошад? – вай чумчаи наздашро ба сӯе гузошт ва афзуд: – Ҷунонки Шоханшоҳ фармудааст, «палавро бо чумча хӯрдан – шеърро дар тарҷума хондан аст!» – бо каф лукмае ба даҳон бурд, – Бай, бай, ҷи қадар хушмаза, қоил кардӣ!

Сито ҷун одат хомӯш буд, танҳо вақте ворида хона гашта буд, онро кунҷковона аз назар гузаронда буд. Қафаси китобхоро хеле

---

¹ Чисто байти шайх Саъдиро таҳриф кардааст.

диду боздид кард ва китоби Албер Шандор «Куруши Кабир»-ро дар тарҷумай Мухаммад Қозӣ берун кашид ва гуфт:

– Ман ин китобро хондан меҳохам.

Гуфтам:

– Бошад.

Пеши худ андешидам: «ин ду хоҳар ба дарди шоханшаҳӣ гир афтодаанд, бубинем то фарҷом чӣ ояд». Ман худ аз қафаса китоби «Дувоздаҳ қайсар» таълифи Гай Светоний Транквилло берун кашидам. «Хондаӣ?» Вай зуд китобро ҷанг зад. «Шунидаам.» «Аз кӣ?» «Аз Чисто.»

– Шумо аз ин китобҳо кам-кам медузед? – ин мулоимхунуки Чисто.

– Ман чун занбӯр аз ин гулҳо нақхат ҷамъ меорам, то барои шумо ангубин бисозам. Ва ин гулҳо аз замин ғизо гирифтаанд, аз борон сероб шудаанд ва аз бод навозиш дидаанд, то нақхат бидиҳанд.

– Чунонки ҳазрати Сулаймон фармуда, «зери ин ҷодари миной чизи наве намеёбӣ!» Ё инро каси дигар гуфта?

– «Тоза ин кӯхнаи зудуда», ба фикрам чунин гуфта.

– Ду понздаҳ – як сӣ! – пофишорӣ мекард Чисто.

– Пас ин Шоханшоҳ шоханшоҳи шумо нест? – ба гап ҳамроҳ мешавад Сито ва ошкор буд, ки агар ҷавоби мусбат бишнавад, мегирад.

– Ҷаро нест, вақте ман аз сад қайсар як қайсар месозам.

– Зинда бод шоханшоҳи қайсарсози мо!

Чисто сархуш шуда буд. Вай сари ҳол буд беш аз ҳарвақта шароб хӯрда. Сито аз баҳши тозаӣ роман ҳеҷ сухан наоғозид ва ман барои ин аз вай миннатдор будам. Чун хоҳарашро сархуш дид, омодаи рафтан шуд. Аммо Чисто рафтани набуд.

– Ту бирав, хоҳарҷон, ман косаву табақи шаҳро мешӯям, хонаашро мерӯбам, пасон меоям.

Сито лаҳзае ҷанд гич ба хоҳараш хира монд, баъд бархост, кифашро бо китобҳо бардошт ва равон шуд. Ман дар ҳоли ногуворе мондам. Сито ба чи ҳаёле аз дами дар баргашт.

– Вай дар ин вазъ шояд зарфхоро бишиканад, магарам ман бишӯяму баъд ҳамроҳ биравем?

– Аз ман нигарон нашав, – аз пушти гӯши ман овоз баланд кард Чисто, – Ман шояд ҳоло ним соат бихобаму пасон чун гули аз тагарг озошуда аз пасат биёям.

Сито ҳайрон китф дарҳам кашид ва рафт. Баробари пӯшида шудани дар Чисто худро ба сӯи ман афканд ва лаби маро ҷунон ҳарисона ба лаб гирифт, ки гумон кардам онро канда мегирад.

Рӯи нимкат мо ҳамдигарро ба оғӯш гирифта, хобидаем. Саҳеҳтараш, ӯ хобида, ман машғули омӯхтани чехраи зебои ӯям. Чехраи хуштарҳи Шарқи наздик: эронӣ, курд, араб... Кампалро дур меандозам ва ба омӯхтани тани бараҳнаи ӯ меоғозам. Шигифт ин аст, ки ҳамаи занҳои бараҳна ба ҳам монанданд, ҳарчанд таносуби андомашон гуногун бошад ҳам. Ин пайкари духтараки бистсола низ истисно набуд, аммо чизе ки маро ба ҳайрат овард, ду пистони ӯ буд. Сина чун сина, вале чун синаҳои расида майл ба поин не, ба боло дошт... Вай чашм кушод ва ба ман нигарист.

– Чиро ин қадар барҷид бо пурбинҳои бадвоҳимаат менигарӣ?

– Синаҳое ки майл ба ноф не, бал ба рухсор доранд.

– Бо хоҳиши ман духтур аз дохилашон ҳаҷча монд.

– Рост мегӯӣ?!

– Содашо, шӯхӣ дорам.

– Акнун ту ҳар рӯз ба ман як лақаб мегузорӣ?

– Ман лақабгузориҳо хуш дорам.

– Боз чиро хуш дорӣ?

– Гуфта будамат, ки рақс, рақс, рақс! Ту ҳеҷ фикр кардаӣ, ки чаро Мавлавӣ рақсиданро хуш дошт? Мегӯянд, ки чун аз бозори оҳангарон убур мекард, аз навои путку сандон ба хурӯш омаду ба рақс даромад.

– Ба фикри ту чаро вай чунин мекард?

– Одам таҳталшуур пазмоние ба ибтидо ва асли худ дорад, ки гоҳу ногоҳ рӯ мезанад. Ба гумони ман, инсон қабл аз ҳарф задан рақсиданро омӯхта буд. Охир, имову ишора – мимика низ ба тариқи худ рақс аст. Ҳар гоҳе инсон мерақсад, худро беғам, бедард, бевазн, безанҷир... ва даҳҳо «беи» нафӣ ва салбро меёбад ва меангорӣ, ба кӣ монанд мешавад?

– Ба кӣ?

– Ба Худованд!

Ман надониستم чӣ бигӯям ва хомӯш мондам. Вай мӯи сари маро панча зад, сарамро пеш кашид, аз лабонам бӯсид ва гуфт:

– Ин хуб аст, ки Сито бахши тозаӣ романро напурсид. Оё фикр кардаӣ, ки ин бахш чиро ба тасвир бояд гирад? Не? Пас гӯш кун, дар бораи орзуҳои ношикастаи ман бинавис, яъне дар бораи

ШАҲЗОДА МЕҲРОН

Ман ҳеҷ дар пиндори худ гунҷонида наметавониستم, ки чӣ гуна аз ин падар чунин писар ба дунёи рӯшан омадааст. Меваи себ аз да-

рахти себ дур намеафтад гуфтаанд. Аммо ин мева аз дарахт хелеҳо дур афтода буд. Чунон дур афтода буд, ки гоҳе бо тарсу бо ларз пеши худ меандешидам, ки аҷаб нест, агар Марям, зани гурҷии ӯ – модари Меҳрон чунин ном дошт – вақти ғайбати шоҳаншоҳ оромдеху сафобахши ҷисми ҷавону тапони худро дар хилвате ёфта бошад.

Аммо ин фикрро аз сар дур мекардам, чӣ шоҳ ҷои чашмони ҷуфти муфарради худ он қадар чашм мегузошт дар сари ҷосусону суҳанчинону хоҷасароён, ки гумон буд, нафаре аз сесаду шаст зани ӯро ҳавову ҳавасе ғайр аз хаёли ӯ дар дил пайдо шавад. Чизи дигаре ки маро ва ҳадс мезанам, шоҳро низ гоҳе саргич мекард, ин буд, ки чаро аз сесаду шаст зани ӯ танҳо яке обистан гашту бас? Магар боқӣ ҳама астарвананд?! Ҳамон рӯзе ки ӯ Комусро ба сар буридани Меҳрон гумошт ва ман тарсону ларзону гирён худро ба китобхона гирифтам ва ҳой-ҳой дарандоштам ва номакдор бо гӯшҳои гарон онро шунид ва бо ҳарос пурсид, ки «ин ҷо кӣ навҳа кардан дорад?!» ва ман бо азобе худро ба даст гирифтам, лаб газидам, дам фуру бурдам ва рӯшан дидам, ки шоҳ низ бо ин гумону шак мезиста, ки фармон ба қатли ягона ҷонишини худ дода, вагарна ҳеч ақлгир набуд, ки чунин як шоҳписари ҷононаро ба чунин дилсардӣ ва бераҳмӣ ба дасти Комуси саффоқ бидиҳӣ.

Меҳрон аз рӯзи зода шудан то дами марг барои ман ҳамон пояи манзалатро дошт, ки сипаҳбад Зармеҳр. Ман намегӯям, ки Меҳрон маро дар баробари худ мизон мекард, бал гуфтаниам, ки безътиноие ба шахси худ боре аз ӯ надидаам. Муҳим ин буд, ки чуноне хешу наздикони худро медид, фосилаи адаб байни худу онҳо ниғаҳ медаш, бо ҳамон мизон маро низ бармекашид. Дар сурате ки дигарон ба ман ё бо тарс менигаристанд, ё бо нафрат. Тарс аз ин ки ҳамеша бо шоҳ будам, тоҷу либосҳои шоҳона мепӯшидам, гоҳу ногоҳ, агар шоҳ вақтхӯш буд, қазовати мӯҷримонро ба ройи ман вомегузошт. Аз ин ки ман ба онҳо монанд набудам, махлуқи ғарибро мемондам ва маро ҳосили гуноҳҳои ниёгонам ва омоҷи ғазоби Худовандгор меангоштанд, бо кароҳат менигаристанд. Ҳар гоҳе ман ба пардозхонаи кӯшк мебаромадам, рӯбарӯи оинаи тамомнамо меистодам, сояи шоҳ Аршакро дар оина медидам, худ пеши худ иқрор мекардам, ки ҳароина маро ғайр аз бо ду мизон – тарсу нафрат авзон наметавон кард.

Аз ин хотир шаҳзода Меҳрон ва сипаҳбад Зармеҳр истисно буданд.

Аз ҳама аҷиб ин буд, ки ман ҳеҷ ташхис наметавонистам дод, ки шоҳро назар ба ман чӣ гуна аст. Ин ки ӯ аз ман тарс надошт, чун рӯз

рӯшан буд. Ин ки ӯ аз ман нафрат ҳам надошт, эҳсос мегашт. Вай ҳатто чи дилбастагии номафҳуме низ ба нисбати ман дошт. Ё шояд вай маро ба ин хотир арҷ мегузошт, ки шаҳомату салобати худро пешӣ ман бештар эҳсос мекард?

Ҳар вақте ӯ маро бо сипаҳбад Зармеҳр ё ягон шахси дигар ба маърака ё амре маъмур мекард, муродаш ин набуд, ки таҷассус барам ё суҳанчинӣ намоям – ин корро бе ман низ ғумоштагон ё ба қавли ҳудаш «ҳазору як чашми ман» – ба ҳубӣ анҷом меоданд, бал мехост ҳамеша дар ҳама ҷо ҳузури бевоситааш эҳсос гардад. Ин буд, ки чун сипаҳбад дар майдони корзор барои худ соябон устувор мекард ва зерӣ он тахти обнусии беперояи худро мегузошт, ҳамеша паҳлуи он тахти мунаққашу мурассаи ман ғузошта мешуд, ҳамоне ки айнан нусхаи тахти шоҳ буд, фақат кӯчак, «кеҳинтахт» ном мебуданд. Ҳамчунин болои сари ман тоҷи азиме андарво набуд, чунонки тахти ӯ дошт – тоҷи азиму сангине бо алмосу ёқуту лаълу фирӯзаву ҳазору як сангу маъдани гаронбаҳои дигаре мурассаъ, ки номҳояшонро на ӯ медонисту на ман, зеро ин сангҳои дар бузургӣ ягона ё ба ғанимат расида буд, ё расулони кишварҳои дурафтодае ки номашро на ӯ шунида буду на ман, тӯҳфа оварда буданд. Ман борҳо шоҳид будам, ки борёфтагон чанд лаҳза хира ба ин тоҷ нигарон ва лол мемонданд – шаст ман зари холис ба кор бурда буданд, марворидҳояш ҳар як миқдори байзаи гунҷишк буд, ёқутҳои румонии он дар шаб чун чароғ рӯшноӣ меод ва гоҳе ба ҷои чароғ ба кор мебуданд, зумруҳояш дидаи афъиро кӯр мекард ва занҷире аз тилло ба тӯли ҳафтод зироъ аз сақф то айвон овехта ва тоҷро ба қисме ба он баста буданд, ки ба сари подшоҳ қарор мегирифт ва аз вазни худ осебе ба ӯ намерасонд. Ин занҷир чунон нозук буд, ки аз дӯр дида намешуд ва бечорагони навворид мепиндоштанд, ки воқеан тоҷ ба сари шоҳ қарор дорад. Аммо барои сари ман нусхае аз он тоҷ сохта буданд, ки хеле сабук буд ва ҳам маро нороҳат намесохт.

Аз ин ки Меҳрон зода шуда буд ва дар кучое тарбия меёфт, шоҳаншоҳ хабар дошт, вале боре ҳам ба дидани фарзанд рағбат наменамуд. Баъд номқдор маро фаҳмонд, ки одати шоҳони қадиму навин ин аст, ки фарзандро то дувоздаҳсолагӣ ба падар нанамоянд, то меҳри ӯ дар қалби падар ҷой нагирад ва агар аз қазо кушта шавад, ё бар асари беморӣ даргузарад, падарро ғаму дардаш сабук ояд. То дувоздаҳсолагӣ ман низ ӯро надида будам. Ёд дорам, рӯзе ки вай зода шуд, шоҳ хеле хушҳол буд, ҳамаро бо майи аълосифати румӣ зиёфат намуд ва зару зевари зиёде ба хосагони худ бахшид, аз ҷумла маро низ бо ханчари зарини ҳиндӣ шарафёб кард. Гуфт: «Сояи

ночизи ман, ин барои мо ханҷар аст, барои ту шамшер!» Ва қоҳ-қоҳ зад қаноатманд, ки чунин зудандозӣ намуд.

Рӯзи боздиди онҳоро ман хеле хуб дар ёд дорам. Он рӯз ҳама дар давутози зиёде буданд. Гумон мерафт, ид ё ҷашнест. Ба пурсишҳои ман касе посух намедод, «таги по ҷӯлида нагард, бе ту ҳам дарди сарамон кофист!» Шаҳр озинбаста буд, кӯшк чароғон. Он қадар шамъу чароғ дар кӯчаву хиёбонҳо гузошта буданд, ки монандашро ман на қабл, на пас аз он надидам. Хунёгарону арғуштровонро аз Ҳинду Чину Рум оварда буданд, ки дар раставу бозор, кӯю барзан мардумро дилхуш медоштанд, дорбозону шўбадагарон, далқакону таннозон шўру шағабе барпо карда буданд. Дар аспрез шаҳсуворон чобуки нишон медоданд, дар майдонҳо паҳлавонон ҳамовез меҳостанд...

Хонсолор хони зиёфатро барои даҳ ҳазор меҳмон чунон ороста буд, ки ту гӯй дар олам ҳеч шаҳқуте набуд, ки ин ҷо набошад. Майкашони мохруху сарвқади румиву зангиву чинӣ бо миноҳои майи қадиму навин саф кашида буданд. Қисса кӯтоҳ, чунон омодагӣ гирифта буданд, ки гумон мекардед, шоҳаншоҳи фақид Зардук аз сағона зинда шуда меояд.

Аммо ӯ наомад, наберааш омад.

Садои санҷ баланд гашт. Ду табақаи дар бесадо кушода шуд ва хуррамбош нидо дардод:

– Шоҳзода Меҳрон ба хидмати шоҳи ҷаҳон меояд!

Ҳама ғайр аз ману Аршак – маро аз ҳама тақаллуфоти дарбор муоф дошта буд – сар ба сӯҷуд бурданд. Шоҳзода, писараки дувоздаҳсола дар бадрақаи хуррамбош аз пеш ва ду хочасаро аз пас назди тахт омаданд. Хуррамбош ва хочасароҳо худро канор гирифтанд ва ӯ рӯбарӯи мо танҳо монд. Нигоҳи кунҷкови ӯ аввал ба ман дӯхта шуд, ба яқин махлуқеро бад-ин шаклу шамоил бори нахуст медид! Ин фузулии ӯ магарам ба дарозо кашид, ки шоҳ гулӯ рӯшан кард, шоҳзода ба худ омад, ба ӯ рӯ овард ва бурро ва шунаво гуфт:

– Шумоҳ бағон, фарзандат Меҳрон пури Аршак пури Зардук... ту ро ки шоҳаншоҳи олами айни мебошӣ, дурӯд мегӯяд!

Шоҳ аз ҷо баланд шуд, пеш омад, аз ду бари рӯи шоҳзода бӯсид ва ўро ба тахти дигаре ҳаммонои тахти худ, фарқ ҳамон тоҷи андарво буд, ки набуд, ба дасти рост нишонд ва ба ҳозирин рӯ овард:

– Инак шоҳзода Меҳрон шуморо дурӯд мегӯяд, бифармояд.

Ҳама яке пайи дигар ба ҳасби мартабаву манзалат пеш меомаданд ва худро муаррифӣ менамуданд.

– Хурин пури Сурин – вузургфарамдор!

– Нарсї пури Сипитамон – мӯбадон мӯбад!
– Шоҳон пури Ардавон – дабирон дабир!
– Нӯзар пури Лӯҳросп – додбадон додбад!
...Ин ошной додан ду соат ба дарозо кашид, ки шоҳзода ҳам дил-
гир шуд, ман ҳам, билохир шоҳ низ тоб наёвард.
– Бас аст! Биравем, чизе бихӯрем.
Хуррамбош нидо дардод:
– Худойгони ҷаҳон мефармояд, ки нағма бишнавем ва ғизо би-
хӯрем.

Хонсолор назди даре ки ба боғ кушода буд, қомат алиф кард.

... Пас аз ин боздид шоҳзода рӯзе як раҳ ба дидори падар меомад. Падар низ аз боздиди ӯ шод мегашт. Ман ҳеч гумон надоштам, ки дар қалби ин бути даҳшату ваҳшат чунин як меҳри инсонӣ нуҳуфтааст. Ҳарчанд ӯ бисёр мекӯшид инро ошкор нанамояд, лек ҳамаро метавонистӣ фиреб бидиҳӣ, на маро. То ҷое ки ман ӯро омӯхта будам, пай мебурдам, ки вай хеле қаноатманд аст, ки чунин писари ҷонона дорад, танҳо аз раҳмдилӣ ва меҳрубонии ӯ ба нисба-ти маъмурон эҳсоси нороҳатӣ мекард. «Сояи ночизи ман, кишваре-ро бо ин бузургӣ наметавон бо меҳру раҳм дар ҷанг ниғаҳ дошт! – гоҳе роз мешикофт ӯ ба ман, – Дасти оҳанин, дили сангин мебояд!»

Шоҳзода танҳо аз дабирбад Шоҳон пури Ардавон безорӣ ме-намуд, тобу тоқати тамаллуқ ва ҷоплусии ӯро надошт. «Гӯш фаро дор, Кеҳинаршак, ин чӣ рақам ҳарф аст, ки ба шоҳаншоҳ бизанӣ: «Хуршедмақомо, ман он мӯҳраи ночизи шатранҷам, ки ҳар кучо ан-гушти ҳумоюнӣ ирода кунад, дар он ҷо қарор хоҳам гирифт ва вази-фаи худро ҷонсупорона иҷро хоҳам намуд!», ё мутаваҷҷеҳ бишав, эй Кеҳинаршак, ба ин калом: «Бар ман ин рухсатро арзонӣ фармояд, ки хештанро ба манзури сипос бар пои шумо қурбонӣ кунам! Оё худой-гони ҷаҳонро воҷиб наменамояд, ки вақте забони ман готе аз сито-иши қарини ситорагон бозмонд, сазовори аз ком кандан аст!» Оё туро чунин наменамояд, Кеҳинаршак, ки ин пури Ардавон зиракта-рин ва фурӯмоятарин мардумони ин боргоҳ аст?!»

Ғайр аз ман ҳамсӯҳбате надошт дар даргоҳ. Хуш дошт ба ман «Кеҳинаршак» нидо кунад, соатҳо бо ман шатранҷ бибозад. Борҳо пеши худ андешидаам, ки чаро ӯ наметавонад ғайр аз ман дар дар-гоҳ ҳамсӯҳбате биёбад? Ҷавобе наметавонам пайдо кард. Шояд вай дар колбади ин коху ин салтанат намегунҷад ё намесозад?

Модари ӯ аз фуқарои Тифлис буд, ин баъд чун ӯро асир ги-рифтанду ба шоҳ намуданд ва ӯ моил гашт, овоза афканданд, ки шоҳдӯхтар аст.

Падараш Аршак буд ё набуд? Ин муаммоест, ки ман ҳеч гоҳ нахоҳам донист. Чаро аз сесаду шаст зани ӯ фарзанде ба олами рӯшан наомад, танҳо ин бенавои гурҷӣ шоҳро бо ин неъмат шарафёб кард? Намедонам ва нахоҳам донист, ки ҳоло ун бечора ҳам намондаву фарзанди ягона низ.

Пас ин мавзӯро бигузorem канор ва биёем сари қиссаи марги ин баргаштабахт, ки ҷигарҳоро хун карду чашмҳоро Ҷайхун.

Қаблан ёдовар шудам, ки ӯ моил ба сӯхбати аҳли даргоҳ набуд, аз хориҷи қаср низ дӯсте надошт ва боре падараш аз «одамгурезии» ӯ маро суол карда буд, ман ҳам оромаш карда будам, дар ҳарамсаро бузург шуда, ҷавонию ҷавонмардӣ надида. Охир, занону хоҷасароён дӯст надоранд, агар ду нафар бо ҳам меоянд, ғараз ин доранд, ки сеюмро сияҳном созанд. «Ҳо? – гуфт ӯ, – пас бояд ӯро ба асворон рафиқ бисозам, то асптозиву тирандозӣ биомӯзад ва дӯстон низ аз ун миён биёбад». «Эҳ, кош, – гуфтам ман баъди ун воқеа, – ӯ дар ҳарамсаро боқӣ мемонд, зинда мебуд, ҳарчанд шаҳсувору тирандози моҳир шуд, рафиқ ҳам пайдо кард, аммо ғўрамарг намешуд!» Нахчирсолор баъд мегуфт, ки шоҳзода беш аз ҳама майл ба шикор дошта буд, орзу дошт шере бигирад ва пӯсти онро рӯи тахтҳои худ биафканад. Ҳарчанд нахчирсолор бо иттифоқи чанд сайёди дигар барои ӯ шере гир овардан хост, мувофиқ наёмад. «Охир, – мегуфт ӯ, – муҳим ин аст худ сайд бикунам ва рӯи тахтҳои худ афканам ва бидонам, ки онро бо чи кӯшише ба чанг овардаам, на ин ки чун ба хоб биравам, ё аз хоб бихезам, чашм ба бори миннати касе дӯхта бошам!» «Медонӣ, Кеҳинаршак, – мегуфт ӯ ба ман, – агар ба луқмаи муфт сохтӣ, бидон, ки умри худро бохтӣ, одатӣ мешавӣ, фарқе байни луқмаи ҳалол ва ҳаром намегузорӣ!» Аммо ӯ пай намебурд, дар муҳите ки ҳама ба луқмаи ҳаром одатӣ шудаанд, ҳалолхор чун зоғи ало менамояд, вучӯдаш хори чашм асту бори хашм.

Як рӯз шоҳзода хеле парешонҳол ба наздам омад. «Кеҳинаршак, ба додам бирас, ки хоб аз сарам паридаву об аз танам!» Гуфтам: «Чӣ шуда?» Маро ин ҳоли ӯ ғариб намуд, ки ҳеч гоҳ бад-ин чӯр надида будамаш, ҳамеша оромӣ батамкин буд. «Маро ӯ девона мекунад!» «Кӣ?» бо тарс пурсидам. «Гурдия!» Маро низ тарси фавқулода фаро гирифт. Ин зани шоҳ Аршак, духтари Шоҳон пури Ардавон буд. Ва ба яқин дарёфтам, ки агар чизе шуда, бе даҳолати пури Ардавон нашуда. «Чӣ мекунад?» – пурсидам, ба қадри тавон худро ором гирифта. Ва ӯ қисса кард.

Ман ба андарун – ҳарам гоҳ-гоҳе, агар зарур афтад, мерафтам. Ба ростӣ, ин бахши даргоҳро хуш надоштам. Ҳаминки ман дохили

ҳарамсаро мешудам, маро мавриди масхара ва истехзо қарор ме-
доданд. Аввалин хоҳиши ин занҳои бешарм ин буд, ки маро бараҳна
созанд ва бубинанд, ки олати мардӣ дорам ё на ва агар дошта
бошам, ба чӣ андоза! Хушо аз шоҳаншоҳ, ки ба ман ханҷари обдори
ҳиндӣ тӯҳфа карда буд, онро охта месозам, дандон ба дандон месо-
ям ва наъра мекашам: «Даст дур бидоред, агар хунатон нарехтам,
чокари шоҳ Аршак набошам!» Аз ҳоли суратам пай мебаранд, ки
маро саҳт олуғда кардаанд, беҳтараш бо ҳамин иктифо бикунанд ва
маро ба ҳолам бигузоранд. «Худоё, тӯба, ин махлӯқҳои яквачаба
хашми чилвачаба доранд!», «Худоё, ин қадар қаҳру ғазаб дар дили
гунҷишкони ӯ аз қучост?», «Агар бо ин қисмак ин қадар дағдаға до-
рад, пас олаташ низ диданист!», «Анаҳита мегӯяд, ки вай онро ба
пояш баста мегардад, то раҳгардиро барои худ ҳамвор созад!»... Аз
ин рақам ҳарфҳои бепарда мегӯянд мегӯянд, қаҳқаҳа мезананду
дур мешаванд. Ман кам-кам ба худ меоям ва билкул фаромӯш ме-
кунам, ки ба ин кӯшкӣ бешармӣ чаро омада будам. Ман ин шоҳро
дар ин мавқеъ ҳеҷ намефаҳмам, ин миқдор зан – сесаду шасто! –
барои рӯзе яке, агар ғайрат ба роҳ монад, сола ба яке расидагӣ ме-
тавон кард ё на, худ бефараву инҳо ҳама ташна, ҳафтаҳо майгусорӣ
дорад, Худо медонад, аз ӯ коре пеш меояд ё на! Агар ин шуморро то
ба ҳафт нафар кам мекард, ҳамон ҳам агар ба тақвими саргум нара-
вад, Худоро бояд шукр мегуфт.

Ман чун мебинам, ки занҳо аз ман дур шудаанд, бо кароҳат ба
замин туф мекунам ва ба кох бармегардам ва дар нимароҳ ба хотир
меорам, ки хоҷаи сиёҳ Хушрӯз маро бисёр хоҳиш карда буд, ки ба-
рояш мӯмиё биёбам, чароки дарди миёнаш хурӯҷ намуда буд, қома-
ти зумухташро баланду паст наметавонист кардан. Ман ба ҳафт пуш-
ти Хушрӯз лаънат фиристода, хурӯҷи бештари дарди миёнро аз Худо
барояш хоста, пеши худ мегӯям: агар мӯмиё мефорадаш, марҳамат,
биёяду бубарад, маро бо ин гала модииҳои ба гушн омада дарди
сар насозад!

Баъзан ман аз ин хоҷаҳои сиёҳу сапеду зард пеши худ месиголам,
ки чӣ ҳол дошта бошанд ин ахтаҳои бадбахт дар ун хилватгоҳи
шаҳвату фиску фучур? Агар фурсат даст диҳад, Хушрӯзро таҳпурсӣ
хоҳам кард. Ӯ хуш дорад гоҳу ногоҳ ба ҳучраи ман биёяд, майи
баҷоии маро бинӯшад ва аз ҳар дарду бало ғайр аз ҳарамсаро жож
билояд. Ва аз ҳама зиёд вай дар бораи кишвари сиёҳи худ қисса
намуданро хуш дорад, ўро бачид бигирем, пас агар бихишт дар рӯи
Замин ҳаст, ҳамин асту ҳамин аст. Он ҷо ҳеҷ зимистон набуда, ҳама
ҷо ҳавзу рӯду кӯл, гулҳои доимшикуфо ва дарахтони сарсабз, товусу

ғизолон паҳлӯи шеру палангон мечаридаанд, одам аз онҳо бокеву онҳо аз одам тарсе надоштаанд. Он ҷо шоҳу гадо набуда, чароки хӯрданиву нӯшидани ҷунон вофир буда, ки маъние ба ғундоштану соҳиб шудан надоштааст. Зану мард бараҳна мегаштаанд ва аз ин ибo надоштаанд, ҷуфтҳои озода, ба ҳар кӣ дилат меҳоҳад, бифармо... Аммо мардумони бад – пас бихишт набудааст ё ба дӯзах ҳаммарз будааст! – низ дар саҳрову дарё ба сар мебурдаанд, гоҳу ногоҳ ба мулкҳои онҳо тохта, хонаҳоишонро ғоратида, ҳудашонро ба бардағи мебурдаанд...

Алқисса, чизҳои нақл мекард, ки ҳеҷ боварбахш набуд. Умуман, баъд аз хайли мо ин занҳои аҷаб махлуқҳои ғалатие буданд, содаву ҷонсаҳт.

Аммо ин ҳамаро ба он хотир ба шумо мегӯям, ки каму беш аз он шигифтсаро ва бошандагонаш оғаҳ гардед, то аз ҳикояти Меҳрон сардаргум наравед.

Шоҳзодагонро баъд аз дувоздаҳсолағи аз доягон ва модарон ҷудо мекунанд, аз хонаҳои хоса, ки паҳлӯи ҳарамсарост, ба онҳо ҷо медиҳанд. Рӯзона ӯ аз андарзбадон дарс мегирад ё аз асворон ҳунари тирандозӣ, аспасаворӣ меомӯзад. Шаб зери дидаи хоҷасарои вежаанд, ки ҳар қадами онҳоро наззора мекунад, яъне ба ҷое мамнӯъ, хоса дохили шабистони шоҳӣ шавад, зинҳор роҳ намедиҳад. Рӯзе Аршак Меҳронро дар маҳалле дид, ки ҳаққи рафтан надошт. Меҳрон он вақт чаҳордаҳсола буд. Ӯ пурсид, ки оё хоҷиб ӯро ҳини вурӯд ба ин утоқ дидааст ё не? Меҳрон гуфт: «Бале!» Шоҳ ба ӯ гуфт: «Бирав, сӣ тозиина ба ӯ бизан ва ӯро берун кун, озодамардро маъмури ҳифзи парда намо!» Меҳрон ҷунин кард. Каме баъд муруҷиат намуд ва хост дохил шавад, аммо озодамард муште маҳкам ба синаи ӯ навохт ва гуфт: «Агар дафъаи дигар тӯро бад-ин маҳал бубинам, шаст тозиина хоҳам зад, сӣ зарбаи дигар барои ин ки нахоҳӣ ҳамон зулмро бар ман ҳам муқтаиб шавӣ!» Ҷун шоҳ аз ин каломи он мард огоҳ шуд, ӯро хилъат ва инъом дод.

Занҳоро низ ба ин мақом роҳ набуд. Ҳатто модарон имкон надоштанд, ки ҳар вақте бихоҳанд, фарзандро дидор бубинанд. Аммо Гурдия, духтари пури Ардавон, аз зани масеҳияш, ки аз ҳарами шоҳи мағлуби Киликия ба ӯ расида буд, дар даргоҳи падараш озодии бештаре дошт. Ҳар гоҳ ғурсат ғанимат медид, ба дидори Меҳрон меомад ва бо ӯ аз ҳар дар сӯҳбат мекард ва сӯҳбатҳои пинҳонӣ ба ишқи сӯзон мубаддал гашт, ки аз ин духтари ҳафтдаҳсолаи шикуфон ва ҳам тафсон аҷаб набуд. Ҷун хоҷасароёнро бо хушодаду ишваҳои ва ҳам зару зевари аз ҳазонаи падар овардааш харида буд, ин кор

ӯро ба осонӣ даст медод, ки вақту бевақт Меҳронро бубинад. Аммо чун хоҷагон аз рашку ғаммозии дигар занон нигарон буданд, ӯро аз ин кор ҳатталимкон манъ мекарданд ва розашро махфӣ медоштанд.

Аз зану макри ӯ шунидаед? Агар на, ба китобхонаи шоҳаншоҳӣ биёед, ин ҷо Ҷомоспи номакдор чанд китоб аз сурёни, юнонӣ, ҳиндӣ тарҷума карда, онҳоро дар қафаси хоса гузоштааст. Мӯбад Нарсӣ, хонандаи муҷтаҳиди ин номакдиж, боре ба шоҳ мегуфт, ки Ҷомосп дар ҷавонӣ ин китобхоро хонда, аз ҷинси зан безор шуда, танҳо дар пирӣ ба ташвиқи Нарсӣ зан гирифта, дар синни шаст соҳиби фарзанд шуд. Ҷомосп зимистон, ки ба гардиши бӯстони шоҳӣ намерафт ва як гӯшаи бухориро иҷора гирифта, рӯзи дароз ғанаб мерафт ва ё агар ягон шунавандаи дилхоҳ меёфт, соатҳо қиссагӯиро аз хондаву шунида хуш дошт, боре ба ман гуфта буд: «Хуш дор, Аршаки кучак, нахуст суде ки ман аз хондани китоб бардоштаам, аз арбадаву миннати зан осудам, дувум, чашмдошти подош аз саффоке набудам».

Қисса кӯтоҳ, раво ва ҳам рамузнамоиҳои Гурдия афзудаасту бечора Меҳрон ба кунҳои онҳо намерасида ва билохир чун бо фаросат дарёфта, талхакаф гашта, ба назди ман шитофтааст. Мағзи сари кӯчаки ман дар ин ришта монои дигар риштаҳо майдони паҳно намедод, раво донидам, ӯро ҳаволаи номакдор намоям.

Ҷомоспи хирачашму гаронгӯш – ман раҳораҳ мағз гиҷ мекардам, ки чӣ тӯр қазияро ба ӯ намоям – лаҳзае чанд ба ман хира шуду шинохт, лабханди фароҳе бо ҳама дандонҳо намуд ва ман шигифтзада андешидам, ки солгиреҳи умраш аз ҳафтад гузаштаву радаи марҷонхоро ниғаҳ дошта? Пасон бо шигифтӣ ба шоҳзода нигарист, ба яқин ӯро нахустин бор медид, аммо базудӣ дарёфт, киро мебиннад, аз ҷо баланд шуд ва ба ӯ намоз бурд. «Медонам, чаро омадед!» – ризоманд гуфт ӯ. «Чӣ тӯр?!» – гумон мекунам, чашмонам фарох шуда бошанд. «Хушрӯз нигаронӣ дошт». Гумон мекунам, чашмонам аз ҳадақа ҷаста бошанд. «Хушрӯз?! Магар ӯ китоб мехонад?» Худоро шукр, ки чашмонаш хираанду ҳоли маро намебинад.

Ҷомосп чунон баланд қоҳ-қоҳ зад, ки аз пирмарде чун ӯ гумон намерафт ва аз мавҷи хандаи ӯ чанд китоб аз рафҳо ба фарши очури афтод. «Худоё, Аршакча, ту маро девона мекунӣ! Хушрӯз ва китоб? Дар олам ду чизи ин қадар ночасп пайдо намекунӣ!» «Шояд барои мӯмие омада буд?» «Мӯмие? Хабар надорам. Ё дер боз рӯзи одина, ки занҳо гармоба мераванд, ин ҷо меояд – огоҳ шуда аз қадом гӯре ки ман дар таҳона чанд хум шароб ниғаҳ медорам – ҷоме чанд ба сар мекашад, зиштёде чанд мекунад ва меравад». «Пас ахиран ӯ чӣ мегуфт?!» «Мегуфт, ки Гурдия ё сари шоҳзодаро ба бод медиҳад, ё

сари худро!» «Дуруст ҳам мегӯяд! Ту, ки ҳама чизро медониву мефаҳмӣ, ин амрро чи гуна арзёбӣ мекунӣ?» Ҷомосп боз лабханди фарох бо ҳама марҷонҳо намуд ва гуфт: «Аршаки кеҳин, аввалан, ҳама чизро танҳо Худовандгор медонаду мефаҳмад, баъдан, аз дидаву шунида дар ин боргоҳ натиҷа гирифтаам, ки шоҳзода ҳарфе аз ин моҷаро бо шоҳаншоҳ дар миён наёрад, ҳарчанд ба гуфти писар сидқ орад, боз кудурат дар дил бигузорад, иттифоқи ғайримунтазира пеш ояду қафай тарозуи адолат ҳамсанг афтад, қафай шаҳзода сангинтар нахоҳад шуд, чароки ин кудурат ба қафай тарозуи душман сарборӣ шуда бошад». «Пас чӣ бояд кард?» «Ин масъала каме таҳаммул меҳаҳад ва шумо фурсате соқит бошед!» Мо ҳама лаб фурӯ бастем, лаҳзае чанд бигзашт, билохир ӯ сар бардошт ва гуфт: «Пагоҳ дарёсолор Талимон новгоне ба Зангбор мебарад, ҳарчи зудтар падарро бубин ва хоҳиши бо новгон ҳамроҳӣ карданро намо. Сафари Талимон на камтар аз шаш моҳ идома хоҳад ёфт, дар ин муддат бодӣ димоғи Гурдия низ паст хоҳад шуд ва ҳам ту ҷаҳонро хоҳӣ дид ва ҳама чиз ба собиқаи худ хоҳад баргашт». Шоҳзода нобовар ба ман нигарист ва ба ӯ. «Оё вай ризой медиҳад?» Ҷомосп ба қатъият гуфт: «Агар шоҳзода далели бозътимод биёбад, шоҳ монеъ нагардад!»

Ҷомосп ҳақ буд. Чун шоҳзода Меҳрон падарро гуфт, ки ҷаҳон диданист, талхиву ширинии сафарро чашиданист ва тариқи дарёнавардӣ омӯхтанист, шоҳ баъдӣ каме тааммул ӯро навозиш кард ва бо ин ҳарфҳо иҷоза дод: «Дилам аз фироқи оянда хунин аст, вале ҷавонмардро насазад, ки гӯшаи боргоҳ бигзинад ва домони модар биншинад, дарёгардон нисбат ба сарбозон ҷонсаҳту тангразманд ва боз ин Талимон беҳтарин новгонсолори ман аст. Худованд мададгору ниғаҳдорат!»

Ҳамин тӯр шаш моҳ не, қариб як сол Меҳрон бо Талимон ва новгони ӯ бедарак шуданд, то ин ки як рӯзи рӯшан ускудорон паём оварданд, ки новгони Талимон дар бандари шоҳаншоҳӣ лангар партофтааст. Шоҳ Аршак хеле шодмонӣ кард ва шодии ӯ самимӣ буд. Чун дигар занҳояш фарзанде ба бор наёварданд, умедаш ба валиаҳд буд, ки пас аз сари ӯ ин ҳама ҷаҳондории беҳадду канорро ниғаҳдорӣ мекунад ва шояд пас аз ин сафари пурхатару пурмеҳнат раҳми занона аз дилаш дӯр шуда бошад.

Меҳрон, ҷавони шонздаҳсолаи майсаҳои пушти лабаш дамида, обдидаву санҷидаву варзида бо ёлу кӯполи гузида, бо мӯйҳои тилоранги печида аз киштӣ фурӯ омад. Шоҳ, ҷунонки интизор намерафт, ба пешбози ӯ ба бандар омада буд, аз асп пиёда шуда буд, ки ин рафтор ҳамаро шигифтзада сохта буд. Ҳар чи ҳам гӯӣ, боздиди ин ду

тан басо риққатовар буд ё шояд ман шоҳзодаро хеле пазмон шуда будам ва бо ашки шодии худ коре кардан наметавонистам. «Инак сояи ночизи ман, аз ин рӯз ба баъд торихи навини ин ҷаҳондорӣ оғоз меёбад!» Инро хитобан ба ман гуфт ва ба пешбози писари ягонааш гом бардошт. Пешгӯии ӯ ҳақ баромад, аз он рӯз ба баъд торихи хунини ҷаҳондорӣ оғоз ёфт. Ва ин сафҳаи торих аз воҳӯрии ин ду тан – яке саффоку ҷаббору гурги болондида, дигар ҷавонмарду ҷавонрою меши бетачриба.

Ду-се рӯз ба майгусорӣ гузашт, ман ҳайрон будам, ки чаро шоҳ ҳеч рағбати инро надорад, ки аз писар бипурсад, қазияи сафар чун буду чун шуд, чиро диду чиро монд. Аммо чун ӯ даҳон мекушод, шоҳ даст меафшонд: «Пасон, пасон! Сафар ранҷи саҳт аст, медонам, дидаву шундаи зиёд дорад, рӯшан аст. Рӯзе чанд биосой, ба зиндагии шоҳона бисоз бикун, шабу рӯзи Худой зиёд аст, агар даҳ сафар пушти сар дорӣ, қисса менамой!»

Чун ду-се рӯзи дигар гузашту шоҳро вақти шунидани моҷарои сафар набуду шоҳзодаро ҳавсалаи қисса гуфтан, гоҳу ногоҳ маро ба гӯшае мекашиду аз аҷоибу ғароиби дида бо шавқу шӯр ҳикоят мекард ва маро дилпур месохт, ки агар ин раҳ озими Зангбор шавад, маро ҳамроҳ мегирад – бечора гумони ғолиб дошт, ки ӯро ҷаҳонгардӣ зиёд дар пеш аст. «Агар чунин иттифоқ афтад, – ӯ мегуфт, – мо бароят мамлакати паканаҳоро ки хеле бароямон бумиён таъриф карданд, пайдо менамоем ва тӯро ба маснади шоҳаншоҳи онҳо менишонем!»

Аммо вазъ дар ҷаҳондорӣ беканори падараш ошӯфтаву баҳамхӯрда гашта буд. Қиёмҳои пайдарҳамаи остонҳои канора, ҳуҷумҳои пайвастаи сақоиҳо ва ҳуҷумҳои нимаваҳшӣ ба марзҳои сарҳадӣ ҳобу хӯрашро ҳаром сохта буданд. Вай остондорони осиро яке пайи дигаре бо дасти сипаҳбад Зармеҳр аз байн мебардошту лек аз ҳуди сипаҳбад саҳт бадгумон буд. «Вай ин қадар беҳуда ба сарқубии душманон иродат наменамояд, барои худ майдон фарох месозад, меҳаҳад бо ман тан ба тан бимонад ва он гоҳ ниқоб аз рӯй фуру гузорад!» Ин буд, ки вай ҳампанҷаи Зармеҳрро мечуст, то туфайли бозуи қавии ӯ аз ин душмани ҷону ҷаҳони худ осудаёд бошад. Ба ин хотир вай Комус, марзбони Аронро ба дарбор бихонд.

Ҳама бало аз ҳамон нома сар зада буд.

Шоҳзода Меҳрон тоза аз хоб хеста буд, мунтазири таштдор буд, ки чун ҳамарӯза бояд бо ташти зарин ва дастмоли сапеди дебо ҳозир мешуд болои сараш ва ӯ дасту рӯ мешуст, сипас ҳамон ҷо, дар хонаи хоб наҳор меҳӯрд. Ин амр ҳар рӯз ба як маром такрор меёфт,

бе ҳеч дигаргунӣ. Шоҳзода аз рӯзи берун аз ҳарам шудан, ҳамеша ҳамин ҷо ғайр аз рӯзҳои чашн ва аъёд – се раҳ таом меҳӯрд. Хондори ӯ Висак аз ҳар таому ҳар нуқл поре чашн мекард, ба заҳрогин набудани хӯриш итминон меёфт, он гоҳ шоҳзодаро сари хонтахта меҳонд ва то поёни тановул болои сари ӯ қоим меистод.

Таштдор омада рафта буд, аз Висак хабар набуд. Ҳайрону нигарон болои тахтҳои худ нишаста буд, ногаҳон коғазпоре паҳлуи кат афтод, ӯ такон хӯрд, лаҳзае чанд ба коғазпора хира монд. Баъд баргашту партобгоҳро нигарист – дарича боз буд. Ё онро шабонгоҳ фаромӯш карда буданд бубанданд, ё таштдор онро тоза боз карда буду шоҳзода аҳамият надода. Аммо ин чӣ коғаз аст?

Шоҳзода қабл аз он ки коғазпораро бардорад, назди дарича омад, берунро нигарист, майдону гулгаштҳои пеши кӯшк ҳолӣ буд, ӯ лаҳзае чанд паҳлуи дарича андешаманд бимонд. Номаи ошиқона?! Худо нокарда аз Гурдия бошад! Ӯ пас аз сафар Гурдияро ба нисбати шахси худ бепарво ёфта, Худоро сипос гузошта буд, ки ҳавои домгузорӣ дар роҳи шоҳзода аз димоғаш дур шуда. Пас ин ба ҷуз фиреби назар чизе набудааст?!

Меҳрон бо ваҳму ҳарос коғазро аз замин бардошт. Номаро ба сангпоре печида партоб карда буданд. Вай назди дарича омад – ҳанӯз шабистон нимарӯшан буд – ба хондани нома оғозид. Пас аз хондани ду-се банд ранги рӯяш канд, табларза ба ҷисмаш афтод ва арақи сарде рӯи ҷабинаш ҷӯшид. Тане чанд аз сардорони гурҷӣ, ки аз ҷониби модар ба ӯ бастагӣ доштанд, аз ояндаи худ ноумед гашта, алайҳи шоҳи саффоку бераҳму носипос ҳамдастон шуда буданд ва аз шоҳзода даъват мекарданд, ки барои қабули ҷаҳондорӣ ба ҷои падар омода бошад, онҳо васоили ин амрро фароҳам хоҳанд сохт.

Меҳрон аз ин нома, ки ӯро ба куштани падар ва тасарруфи тоҷу тахт бармеангехт, чандон бимноку ваҳшатзада гашт, ки соате нома дар даст дошту ба худ намеомад. Кам-камак ҳуш ба сараш баргашт ва маҷоли андешидан пайдо шуд. Ҳеч гоҳ дар чорҷӯби ҷунин қолаб наандешида буд ва гумон намерафт, ки минбаъд биандешад. Зеро медонист, ки агар қазову қадар носозгор наёяд, чархи гардун бад-ин минвол бичарҳад, хоҳ-нохоҳ пас аз сари падар ин ҷаҳондорӣ чун вориси ягона мар ӯро сохт. Аммо ӯ ҳеч гоҳ ба ин амри дар нома матраҳшуда набуд ва нест. Пас чӣ бояд кард? Номаро бисӯзад ва вонамояд, ки хабаре аз он надорад? Оё муқаддимачинон ба ин қонён мешаванд, магар онон аз пайи ёфтани ҷонишини дигаре намегарданд ва оё аз меросхӯрони оли Зардук, бигирем ҳамон Обтини барзахиро алам намесозанд?! Ва ё аз тариқи санҷида ва ҳамвор –

Меҳрони ростинро аз байн бурдан, Меҳрони дурӯғине сохтан суд намеҷўянд?!

Ин ҳама афкори мағшуш бечора шоҳзодаро водоштан, чора ҷуз ин набинад, ки аз фарти ростӣ ва содагӣ раваду номаро бо ду дасти адаб ба шоҳаншоҳ супорад. Чун шоҳ номаро қироат фармуд, ранги рӯяш канд, нардаҳои курсиро чанг зад ва чунин менамуд, ки ҳоло ғаш мекунад. Шоҳзода ўро дар ин вазъ бори аввал ва чун бо супоридани нома ба худ гўр кофта буд, бори охир медид, битарсид.

Шоҳ пас аз кўшиши зиёд худро ба ҳолати пешина даровард ва ба зоҳир писарро навозиш кард ва хурсандӣ намуд. Аммо дар ботин чунон бимноку ваҳшатзада шуда буд, ки аз он рўз ба баъд ҳамашаб хобгоҳи худро ду-се раҳ тағйир медод. Фармуд, то чиҳил бистар дар нуқоти мухталиф таҳия бикунанд, чунин иттифоқ ҳам меафтод, ки гоҳе вай дар ҳеч кадоми онҳо намехобид, балки шабро дар кўшки назарногир ба сар мебурд, ба ҷои нозболиш сарро бар бозуи худ қарор медод. Ҳеч кас ҳуқуқ надошт дохили хонаҳои вежагии шоҳ шавад...

Тасодуфи аҷиб ин буд, ки соате қабл аз вуруди шоҳзода Барзини ахтаршинос ба ў гуфта буд, ки хатаре мутаваҷҷеҳӣ ўст, бояд муроқиби ҷони худ бошад. Шоҳ Аршак аз ҷумлаи он шоҳоне буд, ки ба аҳкоми нўҷумӣ имони комил доранд, муътақид шуд, ки писар ҳарона қасди ҷони ўро дорад. Аммо қабл аз он ки қасди ҷони писар кунанд, ҳар кучо сардор ё сарбози гурҷӣ буд, бо сад хориву зорӣ ба дасти Комус бидушт. Модари Меҳронро ба баҳонаи аёдати хешон ба Арон «гусел намуд», баъд хабар расид, ки ба қофила сақоиҳои роҳзан дарафтода, ўро пора-пора кардаанд. Аммо ғайр аз шоҳ касе наметонист, ки ин «сақоиҳои роҳзан» гумоштагони Комусанд, ки ба ин амр масъул буданд. Комус дигар дасти ростӣ ў буд. Ба вай мартабаи дидасолори ҷаҳондорӣ дода шуда буд. Ў дар ин амр чунон таҷаҳҳуд намуд, ки қариб буд мамлакат аз остондору лашкар аз сардор ҳалӣ гардад. Халқи оламро ваҳм гирифт, ҳар кӣ аз ояндаи худ нигарон буд, чора ҷуз паноҳ ҷустан ба мулки Обтин намеёфт. Дар ҳуди даргоҳ низ панҷаи марг соя афканда буд. Хандае шунида намешуд, гузоришу супориш саргўшӣ гуфта мешуд. Ҳатто далқаки бечора Пуфак бо як ҳазли ноҷояш, ки қаблан шояд мавриди иноят қарор мегирифт, маҳкум ба чил дарра шуд, ки ҳамон ҷо пеши назари шоҳ задандаш, ки бечора ҷисми нимҷони худро базўр ба гўшае кашид.

Вай дигар гўё маро ҳам наметид ва сипос Худоро мегуфтам, ки намебинад, чаро ки тобу тоқати чор дарраро ҳам надоштам. Пеши

ман рӯшан буд, ки шоҳ чаро рӯи сӯзан нишастааст, ӯ намехост раванди сиголиш ба ҷониби Ҳамоиши гурҷиён бо шоҳзода дошта бошад...

Шоҳзода он рӯз, пас аз он ки номаро ба падар супорид, навозиш ва хурсандии ӯро дид, ба назди ман шитобид ва ҳар чӣ бо ӯ гуфта буд, чун ҳикояти марғубе ба ман гузорид. Аммо ман хуб тарсидам ва осема ӯро ба номақдиж кашидам.

Ҷомосп дар гӯшаи узлати худ, канори бухорӣ – ҳаво нарм буд, вале мартуб, ӯ оташ меафрӯхт, то рутубати ҳаво ба китобҳо газанд наёрад – нишаста буд ва пинак мерафт. Чун қиссаи маро аз қазияи шоҳзода шунид, бетоқатӣ намуд. «Ҳай нодон, ҳай нодон, чаро шитобзадагӣ намудӣ, оё намешуд аввал ройи маро бипурсӣ, ки ҳазорон дoston аз зиндагии шоҳон хондаам, чанд танахро бо чашми сар дидаам, пайомади навозишу хурсандиашонро низ дар зеҳн гирифтаам!»

Ҷомосп лаб фӯрӯ баст ва дар сукути гарони китобхона бо ҳазорон китоби даҳонбаста садои ба ҳам бархӯрдани дандонҳои шоҳзода шунида мешуд. Бечора ба тозагӣ фаҳмида буд, ки ба чӣ балое худро гирифтор сохта. Кам-кам вазъи тани ӯ ба ҷисми ман ҳам интиқол меёфт – акнун ба ҳам бархӯрдани дандонҳои ду ком шунида мешуд. Ҷомосп бо гӯшҳои гарон мутаваҷҷеҳи ин садои ғариб гашт, чун донист, ки чист, овоз баланд кард: «Гумон намекунам, ки ҳама чиз аз даст рафта бошад. Чунонки Озарбади бузург мегӯяд: «набойд аз шаб ҳаросид, ки субҳ дар пай дорад» ва боз мегӯяд: «набойд душманро чун дӯсти тоза пиндошт, зеро ки душман мор аст, агар сад сол бигзарад, душманӣ аз ёд набарад, вале бойд дӯсти пешинро дӯсти навин намуд, чи дӯсти куҳан чун шароб аст, ҳар қадар сол бар ӯ бигзарад, латифтар ва гувортар гардад!» Вай боз лаб фӯрӯ баст. Мо ҳарду низ сукут варзидем, чаро ки на аз гуфтаи ӯ чизе фаҳмидем, на аз андарзи Озарбад бӯе бурдем. «Дарёсолор Талимон бо супориши шоҳ ба Финиқия рафта, то осиёни шаҳри Тирро, ки аз бочгузорӣ сар печидаанд, сарқӯб кунад, вагарна чунонки аз шарри Гурдия растӣ, аз ҳашми падар низ дур мебудӣ. Агар ошкоро хоҳиши ба ягон остон рафтан кардӣ, сӯизанни ӯ бар ту афзун хоҳад шуд, агар гӯшаи амн бичӯй, маҳфӣ гардӣ, ба даст афти, чи дидадорони Комус хеле зиёданд, ҳам ман гунаҳгору ҳам худ гунаҳсоз биҳисобӣ. Аз раҳи мардӣ бойд чора сохт, ки то ту дар амон бошӣ ва ҳам вичдони мо ба осоиш дар ором». Ман тоқат наёвардам ва гуфтам: «Пас чӣ бойд кард?» Вай боз лаҳзае ба сукут рафт ва ниҳоят гуфт: «Оё ту дар ин кишвар фардери медонӣ, ки шоҳзода дар паноҳи ӯ дар амн бимонад?» Ман

ғайриихтиёр, худ намедонам, ба чӣ умед, хитобидам: «Обтин!» Онҳо ҳар ду ҳайрону тарсон ба ман нигаристанд. Ман бояд тавзеҳ медодам, ки чаро ин номро ба забон бурдам, чаро душмани ҷониин оли Зардукро пуштибони он мешуморам. Аммо ман ба ин суол посухе надоштам, аз ин рӯ шарманда сар ба зер афкандам ва пеши худ андешидам: «Охир, шоҳ ҷонишини дигар надорад, шояд ба шоҳзода газанде нарасад, ин ҳама таваҳҳуми мо хидмати хирсонае беш нагардад?» Шояд ин номақдори доно чизе аз ҳоли ман пай бурд, ки гуфт: «Обтин аз хонадони шоҳист – гумон мекунам, бо шунидани ин хабар чашмони ману шоҳзода аз ҳадақа ҷаста бошанд – вале то ҷое ба ман рӯшан аст, агар созгор ояд, аз тоҷу тахт низ рӯ натобад. Аз ӯ паноҳ ҷустан мулоҳиза мецоҳад. Аммо ҳанӯз ки ҳалқа ба гулӯ танг наёмеда, каме шикобо бошем, бубинем, чӣ пеш меояд ва ҳасби он амал кунем». Мо пай бурдем, ки Ҷомосп ҳарфашро гуфта буд ва бо хотири парешон ва дили гарон ӯро тарк гуфтем.

Чанд рӯз сипарӣ шуд, то хабари марги модари ӯ расиду ман пай бурдам, ки дигар ҳалқа ҳароина ба гулӯ танг омеда. Ва ман пинҳон аз шоҳзода ба назди номақдор равон шудам. Чун дарро ба пушт кушодам, ҳаёле маро чунин намуд, ки хонаи нимарӯшан даҳони гандида ва бимнокашро ба рӯям боз кард. Ин амре буд, ки аз Ҷомосп дида намешуд, вай ҳамеша шамъе чанд фӯрӯзон нигаҳ медошту ҳавои дохили толори бузургро миёнарӯ. Аммо кунун рутубат бо уфунате омехта ҳукмрони ин донишкада буд. Пеш рафтам, то назди бухорӣ ва дар ҷои худ меҳкӯб гаштам. Номақдор дар ҷои ҳамешагии худ – назди бухорӣ нишаста буд, гарданааш ҳам хӯрда, чашмонаш бозу чоа афтода буд, ҳулоса ӯ рӯзе чанд қабл мурда, ҷисмаш гандида буд...

Ман дарикбадро аз мурдани ӯ огоҳ кардам, вале ба шоҳзода ҳарфе дар миён нагузоштам, то ҳолаш бадтар нагардад.

Банда чандин сол дар ин даргоҳ зиста, касони зиёде аз меҳтару кеҳтар дида, ба нафаре қаробати рӯҳӣ наёфта будам. Чунонки қаблан ёдрас кардам, ба шахси ман ҳеч ҷондоре, ба истиснои шоҳзода Меҳрон ва сағбача Обтин, оташаки меҳре наафрӯхта буд. Аз ин рӯ дар қазияи шоҳзода ҳудро чунон бепушту паноҳ медидам, ки хориам меомад ва чун гурги танҳои биёбон пӯз ба гардуни дун карда, зӯза кашидан мецостам...

Касеро ки ман ғоибона эҳтиром мегузоштам, диҷбон Обтин меномиданд. Дигар номақдор мурда буд ва рози худ ба устудон бурда буд, бастагии диҷбон Обтин ба дудмони Зардук назди ман пӯшида монда буд. Ва ҳам ман намедонистам чӣ ҷӯр бо ӯ тимос бигирам, оё

ӯ ҳозир аст шоҳзодаро паноҳ бидиҳад ё на. Дигар нафаре ки боиси умедворӣ буд, сипаҳбад Зармеҳр буд. Ҳарчанд тӯли ин солҳо ману ӯ ҳарфе ҳам раду бадал накардаем, қаблан ман ба ӯ эҳтирому икромии зиёд қоилад будам. Агар ба дор кашед ҳам, ба чӣ хотир, намедони-стам. Аммо вай ҳоло хеле дур – дар Рум бо ёғи Георгиус даргир буд. Гӯшам садо дода буд, шоҳ ӯро бозпас хонда, лек рӯзи вурудаш пӯшида буд.

Ман пас аз тақопӯи зиёд ва ба қор андохтани имконоти худ – зорию зар – билохир нафареро пайдо намудам, ки пазируфт, то нома ба диҷбон Обтин бубарад. Ман ҳарчи рафта буд – аз нома гирифта-ни шоҳзода ва пайомадҳои он, марғи номақдор, марғи шаҳбону, нигарониву дилтапонии Меҳрон – ба ӯ навиштам, аз сарнавишти саге бо номи Обтин ёдовар шудам ва дар охир ҷавонмардиву род-манишии ӯро тазаккур намуда, аз ӯ хоҳиш кардам, ки агар салоҳ ме-бинад, муддате чанд шоҳзодаро паноҳонад, ҳарчанд ӯ фарзанди душмани хунии ӯст, вале афтодаро назананд, то бубинем, пайома-даш чӣ пеш меояд.

Аммо дар ин миён вазъ доғ гашта буд – сипаҳбад Зармеҳр омада, бо шоҳ хилват нишаста буд. Тафсили ин нишаст баъд маълуми ман шуд. Шоҳ аз тавтиаи сардорони гурҷӣ, фитнаи шаҳбону – дар ин бо-ра саҳт муболиға мекард, рисолаи ба шоҳзода расида, бо афзудани тафсилоти зиёди дигар – ҳарчи тахайюли бемораш ҷо меод, ба си-пахбад бозгӯфт ва ёдрас намуд, ки ҳанӯз аз фитнаи душманон, ҳам-дастии онҳо бо шоҳзода осуда нааст, аз ин рӯ артишбадро мебояд валиаҳдро бо бозмондаи дӯстон ва ҳамдастон аз байн бардорад.

Сипаҳбад Зармеҳр хеле ба сукут рафт, чун сар бардошт, ором ме-намуд ё дар назар чунин метофт: «Аз нигоҳи ҳамабини шоҳам пӯшида нест, ки давлатдорӣ дар замони ниёкони ӯ низ ҳеҷ гоҳ ҳам-вор набуда, чунин вақоеъ рӯй дода, баъзан тасмими шитобзада пу-шаймониҳои саҳт ба бор оварда, боз чунин ҳодисаи нозук пеш омада, ки гунаҳгорӣ ва ё шарикӣ шоҳзода дар он рӯшан наомада, чаро ки рисола ба шоҳ намуда, ки мулоҳиза мехоҳад, гузашта аз ин шоҳро дигар меросбар намонда, ки ҷонишини валиаҳд бошад, ба яқин за-моне бигзарад ва шоҳро осоиши хотир бор диҳад, аз қарда малул гардад, аммо дер шудаву вақт бебозгашт рафта бошад!» Шоҳаншоҳ гӯфт: «Ман шабҳо хоб надорам, рӯз ҳам осоиш, то он замоне ин тим-соли хиёнатӣ носипосӣ пеши чашмам аст, ҳамин тӯр хоҳад монд!»

Сипаҳбад Зармеҳр гӯфт: «Ҷӯро бо ман ба Рум ё бо новгонсолор Та-лимон ба Ҳинд ва ё Чин бифирист!» Шоҳ лаҳзае ба чашмони артиш-бади худ хира монд ва гӯфт: «Кӣ қафолат медиҳад, ки ӯ бо ҳам-

дастии шумоён фитнае намеангезад?!» Сипаҳбад хуб медонист, ки баъд аз воқеаи «оҳубараи сӯғдӣ» – баъдан қиссаи онро хоҳем гуфт – шоҳ дигар дар ҳеч ҳангом ба ӯ итминон нахоҳад варзид, аз ин рӯ ба ҳимояи худ ҳарфе назад. Ба ниёми ҳолӣ ишора кард ва гуфт: «Ҷампаҳлӯи ситорагон то чанде пеш танҳо маро иҷоза медод, ки бо силоҳ ба боргоҳ ҳозир шавам, инак ҳамин имтиёзро ҷам надорам. Шамшеру ханчари ман назди ғуломони туст ва агар онҳоро бозпас диҳӣ, ин ғулом агар ҳазор ҷон дошта бошад, ба саркӯбии душманон фидо мекунад, вале ҳаргиз даст ба ҳуни хонадони шоҳӣ намеолояд, ҳоса ки пайи куштани ягона ҷонишин дар миён аст. Ҳоло инони ақл ба дасти ғумони бад додай, бошад, ки фардо аз дари хайрандешӣ берун оӣ, ба яқин донам, ки саҳт пушаймон шавӣ, ба ҷуз нафси ман ғунаҳгор наёбӣ!» Сипаҳбад ду дасти худ пеш бурд ва афзуд: «Ин дастон ҳуни душман рехтаанд, вале ҳеч гоҳ ба ҳуни дӯст наолудаанд, фардо агар аз карда пушаймон нашудӣ, ман ин дастҳоро хоҳам бурӣ, ки ҳоло маъзурам!»

Шоҳ ночор узри ӯро пазируфт ва дидасолори дуруштустухон, қавиҳайкал ва ҷонсупори худ Комусро ба хотир овард, ки дар ин муддат бо қасовату бераҳмиаш маъруф гашта буд, ӯро ба куштани писар маъмур сохт ва Комус бедиранг ҳиммат ба анҷом додани маъмурияти шум ғумошт.

Шоҳ Аршак ҳамоно ҳама ҳешовандон ва касонеро ки бо шаҳбону аз Тифлис омада буданд, ба дарбор хонд, ба камоли меҳрубонӣ бо онҳо таом хӯрд, аз марғи муфочои шаҳбону, ки бо дасти «сақоиҳои ваҳшӣ» анҷом ёфта буд, изҳори таассуф намуд, вале махфӣ фармон дод, ки ба ҳама шароби заҳролуд бидиҳанд ва онҳо яқояк дар пеши чашми ӯ ҷон доданд, ба ҷуз додари шаҳбону, ки шароб намехӯрд ва бо шоҳ ҷонкании ҳешонро медид, ҷун нафари охири аз пой дарафтод, қадаҳ бардошт ва гуфт: «Бигӯзор ин аввалин ва ҳама охири бошад!»

Дар ин миён Чисто, духтари Обтин махфӣ ба шаҳр омада буд ва шоҳзодаро дар раҳи аспрез дида, ба ӯ саҳт шефта шуда буд. Аз ин ки Обтин дар пойтахт ҳаводорону ҷосусони зиёде дошт, аз ин рӯ аз тадорукоти шабақои ҷосусон медидаи шоҳаншоҳ қабл аз ҳар каси дигар огоҳӣ меёфт, ман хабар доштам. Аммо то ин дараҷа ғустох будан, фарзанди бепаноҳи худро ба қалби душман ба таҷассус ғумоштани ӯ барои ман қобили идрок набуд. Дар сурате ки дидадорони Комус ҳама ҷо ҳозир нозир буданд.

Аммо ин духтари бебоқ, ки бо дурӯза маъмурият ба пойтахт омада буд, ҷун шоҳзодаро диду ошиқ шуд, дарёз бимонд. Меғӯянд, ки

вай аз хатти сайри шоҳзода он қадар хуб иттилоъ дошта, ки дар ҳамагон як мавзеъ дар ҳамагон як вақт пайдо мешуд ва пинҳонӣ ўро наззора мекард. Агар ҷои ӯ нафаре мебуд, ба куштани шоҳзода маъмурият медошт, ин корро ба осонӣ мекард, чаро ки Меҳрон ба ҷуз як ҷилавдор ва силаҳдор нафаре бо худ намегирифт.

Се рӯз бад-ин минвол гузашт, то билохир Чисто ҷуръат ба харҷ дод, шарму ҳаё пушти сар гузошт ва худро ба шоҳзода намуд. Шоҳзода низ бо як дид мубталои ин Гурдофарид гардид. Ин амр дар мавзее ки Боғи Шогулон меномиданд ва он ҷо Меҳрон тирандозӣ меомӯхт, иттифоқ афтод, ки дар гирду пеш дидадорони Комус кам набуданд. Комус филфавр пайи мушаххас сохтани хувияти духтар шуд. Зеро ба ӯ гуфта буданд, шоҳзода ба як дид бо сад дил мубталои Чисто гашт.

Чисто ночор монд пинҳон шавад.

Аммо Комус оромиш намеёфт, чаро ки иттилоъ ёфта буд, духтар аз мардуми шаҳр ва гирду атрофи он нест. Ин барои ӯ басанда буд, ки ҳама шаҳрро тағурӯ кунад, ба ҳар кӯю барзан дидадорони худро гузорад, ба хонаҳои мардум сар халонад, суроғи он духтарро бигирад. Анқариб буд, ки духтарро аз хонаи яке аз хешон биёбад, ки он рӯз шоҳ ўро дархост ва маъмури кори басте ҷиддӣ – куштани шоҳзода сохт. Ў бо камоли майл пайи иҷрои ин амр шуд. Шоҳзода роҳангоми бозгашт аз аспрез камин гирифт, чун ўро аз дур савори асп бо ҳамагон ҷилавдору силаҳдор бидид, бо касони худ пеш рафт ва бонг зад: «Шоҳзода, пиёда шав! Шоҳаншоҳи олам хоста, ки ту бояд бимири!» Ва шоҳзодаи тирарӯз аз тарсу аз ваҳм ба худ наёмада, ўро аз пушти зин ба зер кашид ва бо як чолокӣ ва бераҳмӣ сарашро бурид. Ҷасади бечону тани бесари ўро миёни гилу хок бигзошту бирафт. Касони ӯ ҷилавдор ва силаҳдор ҳар дуру низ куштанд.

Ҷасади шоҳзода то шом он ҷо миёни гилу хок оғушта ба хун ҳобид ва касеро ёрои ин набуд, ки онро бардорад. Билохир мӯбади мӯбадон Нарсӣ аз шоҳ иҷоза ёфт ва ходимони тадфин ўро аз миёни гилу хок бардоштанд ва бурданд.

Ин ҳамагон рӯз буд, ки ба ман аз диҷбон Обтин нома расида буд ва бо камоли сидқ ба паноҳондани Меҳроншоҳ омода буданашро ошкор карда буд. Бомдоди ҳамагон рӯз Чисто бо дили меҳрпарвар пойтахтро тарк гуфта буд, аз марги дилдодааш беҳабар монда буд.

* * * * *

* * * * *

* * *

Вай рафт. Ба исрори ман, ки бимонад, гуфт: Сито танҳост! Падару модараш боз дар мураххасии иҷборӣ буданд – дар Сурия. Ман мондаму ин хона бо кафасаҳои китоб – ба қавли Чисто «аҳли завқ». Рафтам, ҷевони ошхонаро тағурӯ кардам ва шишае ёфтам бо ним сотгин водка, нӯшидам. Қуттии телефонро пеш кашидам ва рақам задам.

– Бале?

Овози шинос ва гӯшнавоз. Ман меҳоҳам, ки ин овоз ҳамеша дар гӯшам садо диҳад.

– Чисто рафт, нигарон шав, шояд пас аз даҳ-понздаҳ дақиқа бирасад.

– Уф, ман гумон доштам...

– Чӣ гумон доштӣ?

– Ҳамту. Ин хуб аст, ки вай дар назди шумо намондааст.

– Чӣ, ту гуфтаниӣ, ки вай қаблан низ...

– Не, не, танҳо гоҳу ногоҳ, агар падару модарам набошанд...

– Фаҳмо!

– Шумо ҳарфи маро нодуруст фаҳмидан доред! Вай масалан назди Сомон гоҳу ногоҳ мемонад.

– Сомон?

– Муаллими рақсаш.

– Ачиб...

– Занги дарро мезананд... Хуб шуд, ки огоҳ кардед, вагарна дили маро гургҳо тала мекарданд, ки вай дар ун ҳоле ки дошт, чӣ чӯр меояд.

– Бирав, бубин пушти дар кист! Аз чашмак нигар! Гумон дорам, Чисто ханӯз ба нисфи роҳ нарасидааст.

– Бошад! – вай гӯширо нагузошт ва ман нигарон мондам, баъд боз овози ӯро шунидам. – Ин Бобокалон, хайр то боздид ё бозшунид!

Вай гӯширо гузошт. Гӯшӣ ҳамоно занги кӯтоҳ мезанад ва ман гичу гаранг рӯи ин вожаву номи тоза «бозшунид» – ба фикрам, ихтирои худӣ Сито ва «Сомон» – ба фикрам, ошики собиқи Чисто – андеша мекардам.

Ҳар гоҳе дар толорҳои Иттиҳодияи нависандагон ғолмағоли беш аз ҳамеша ба гӯш мерасад, ин маънои онро дорад, ки ба ин даргоҳ ё шахсияти номӣ қадам ранча намуда, ё духтари ҷонӣ. Ман ба ин одат кардаам ва аҳамият намедихам. Он рӯз низ ба таҳрири кадом як романи пурбод машғул будам – бодашро кам-кам сар меодам, ошкор буд роман ба қисса, қисса ба новелла мубаддал мегардад. Ин барои худӣ ман ачиб менамуд, мардак заҳмат кашида, шояд шабҳо хоб

накарда, панҷсад варақи сафедро рӯсиёҳ кардааст ва ман бе ҳеч аз-оби вичдон ба таносуи жанрҳо машғулам: романро ба қисса, қисса-ро ба ҳикоя табдил медиҳам. Баъзан ин «қаламхарошон» ба таъбири ҳаким Саной «шоҳасари» худро дар чунин ҳоли зору низор дида, беҳуш шуда меафтанд ва Муҳаммадраҳими Сайдар, ходими шӯъба пайи овардани об медавад. Бечораро даҳ-понздаҳ дақиқа ба рӯяш об зада, сари ҳол меорад ва мағшуш лаҳзае чанд ба мо хира менигарад, шояд дар кучо будану чаро ба ин ҳоли зор афтоданаширо ба ёд меорад ва боз аз ҳуш меравад...

Дарро мезананд, аммо на бо ангушт, бал бо сари чизе монанд ба асо, говрона ё тозиёна. Садо баланд кардам ва ҳамин ки дар ба пушт кушода шуд, худ низ беихтиёр аз ҷо баланд шудам. Дар чорҷӯбаи дар махлуқе меистод айнан шабех ба Гурбаи мӯкипӯш! Бо ҳамон кулоҳи лабадор, фрак ва мӯкиҳои сурх, пирохани сафеди ба гулӯяш «гулпарак» зада, дар даст даствораи мунаққашӣ обнӯсӣ, ки бешак бо он дарро зада буд. Ман берабт гуфтам: «Бифармояд!» Ва ӯ беиба қадам ба андарун ниҳод, дарро пӯшид, мизи кори маро тоб хӯрда, ба курсии ман наздик шуд ва ба ман даст ёзанд.

– Бобокалон!

Ман дасти кӯчаки ӯро, шигифтовар мулоимашро – устухон надорад магар? – фишурдам, хостам худро муаррифӣ намоям, ки ангушти ишорат ба лаб бурд ва гуфт:

– Мазохими худ нашавед, ман шуморо ғоибона хеле хуб мешиносам.

Ман нигоҳи ҳайратзо ба ӯ дӯхтам, ҳар лаҳза вазъ аҷибтар мешуд.

– Ман ҳамсоя ва дӯсти Сито ва Чистоям, омадам, то шуморо як чашм нигарам.

Ошкор буд, ки русӣ меандешад, пасон ба форсӣ тарҷума мекунад.

– Ба чӣ хотир ба чунин аёдат шарафёб шудаам?

– Истеҳзоро ҳуш надорам, кӯчагардиро низ, зеро ҳамин ки аз маҳалла по берун ниҳодам – дар маҳалла ҳама бо ман хӯ гирифтаанд – кӯдакон «пакана! пакана!» гӯён аз пасам медаванд, ин ба ман хелеҳо ҳам ҳуш намеояд, шояд нохуштар аз ин дар дунё чизе набошад!

– Шумо чунин либос пӯшидаед, ки...

– Ин либосҳоро барои ин рӯзи вежай пӯшидаам, бояд бифаҳмед.

– Имрӯз чӣ рӯз аст?

– Рӯзи мардони мард!

– Рӯзи мардони мард?!

– Бале, имрӯз мо чун ҷавонмардон, яъне ҷентелменҳо бояд гуфтугӯи рӯёру бикунем.

Чизе ба сарам зад ва беихтиёр пӯкидам:

– Шумо маро ба чанги тан ба тан даъват мекунед?

– На, ханӯз кор ба ин марҳала нарасида ва ҳузури ман низ ҷилав-
гирӣ аз он аст.

– Рушантар бигӯед!

– Шумо бояд навиштани романро бас кунед!

– Боз чӣ мефармояд? Шояд нафаскаширо ҳам!

– Ман ҷиддӣ бо шумо ҳарф мезанам.

– Оё шумо худ мефаҳмед, ки чӣ ҳарфҳое мезанед?

– Ман инро танҳо ба хоҳири ӯ мегӯям. Шояд вай бубинад, ки ко-
ри шумо бо роман пеш намеравад, дилсард бишавад, ҳолаш беҳ гар-
дад.

– Киро мегӯед?

– Ситоро.

Аз ҳайрат лаҳзае чанд надонидам чӣ бигӯям.

– Вай ин ҷо чӣ муносибате дорад?!

– Ҳама гап дар ҳамин аст, ки шумо рӯи миз ва варақи пеши чаш-
матонро мебинеду бас. Вай гирифтори романи шумо шудааст ва гу-
мон дорад, ки шумо ин романро маҳз барои ӯ менависед.

– Хуб, ин чӣ бадӣ дорад?

– Ҳеч хушӣ ҳам надорад. Вай кам-кам ба шумо меҳр бастан до-
рад. Ба ин бояд хотима дод!

– Гӯш доред...

– Мефаҳмам, шумо гуфтаниед, ки ман ҳаққи дахл ба ин корро
надорам, ҳақ ҳам ҳастед, вале... ман ин ду танро чун хоҳарони худ,
ки ҳеч гоҳ надоштам ва ҳамеша дар орзуяшон будам, дӯст доштам.
Онҳо низ бо меҳри ошкоро маро пазиро шуданд.

Ман боз надонидам чӣ бигӯям. Аз як ҷиҳат ин ҳама бисе музҳик
менабуд – пақанае меояд ва шуморо дастур медиҳад, ки чӣ бояд ку-
нед ё накунед. Аз ҷониби дигар намешуд ин ҳамаро нодида гирифт –
гӯянда бисе ҷиддӣ ва пурҳисса ҳарф мезад, маълум буд, ки масъала
дар сувайдои дилаш реша дорад ва ин нуктаро намешуд нодида ги-
рифт.

– Пас ман бояд романро мухтасар бисозам – ба сурати қисса ё
ҳикоя?

– Умуман аз баҳраш барояд!

– Чӣ ҷӯрӣ?

– Шумо ҷавонед, бигӯед, ки ин кори миёншикан барои шумо
нест. Стендал дар ҷилсолагӣ, Голдинг дар панҷоҳсолагӣ ба навиштан
сар карданд...

– Томас Манн, Шолохов...

– Онҳо истисно буданд, шумо ки аз он рада нестед?

Ҳеч гумон надоштам, ки ин паканаҳо чунин хонда ва варзида мешаванд. Вай маро ба бунбаст афканда буд – рӯбарӯ ва аз ду пахлӯ девори бетонӣ, аз паси сар гумонаи ниҳонӣ. Барои ин ки худро аз вазъи ногувор бираҳонам, сигор рӯшан кардам ва меконикӣ куттиро ба ӯ дароз намудам. Ғайричашмдошти ман вай даст ёзонд ва донае бардошт.

– За компанию!¹ – ангор худро сафед мекард ӯ.

Агар бадалҳо русии каломашро нодида бигирем, Бобокалон хеле равону осон ба форсӣ ҳарф мезад. Вай – ту гӯй фикри ниҳони маро хонда буд, ки баъдтар ин қобилияти ӯ маро ҳамеша ғафлатгир мекард, гуфт:

– Ман дар байни тоҷикон бузург шудаам, ба онҳову ба забонашон меҳр варзидаам, хоса баъди ошноӣ бо Мавлавӣ.

– Шумо Мавлавӣ мехонед? – ин пакана дошт ҳар лаҳза беш аз пеш маро дар ҳайрат мегузошт.

– Ман агар ду-се ғазал аз «Девони кабир» ва ё ду-се ҳикоят аз «Маснавӣ» қабл аз хоб нахонам, рӯзро беҳудаву хобро ҳаром мешуморам. Ишқ ба Мавлавӣ буд, ки ман мусалмон шудам ва худро хатна ҳам кардам. Бовар надоред?

Ман дидам, ки ӯ даст ба козаи тунбон мебарад, то «моёи ифтихорашро» ба ман нишон диҳад, ваҳшатзада аз ҷой частам.

– Шуморо ба Худо! Чаро не, бовар мекунам!

Вай қоҳ-қоҳ хандид, гумон бурдам, аз тораки сар то нохуни пояш ҳама ба қаҳқаҳаи ӯ ҷӯр шуданд. Фазои пас аз ташрифи нобаҳангоми ӯ хирашудаи дафтари кор кам-кам рӯшан шудан дошт. Вай машғули тамошои кафасаи дастхатҳо шуду ман машғули омӯзиши ӯ. Аз сураташ синнашро шумурдан намешуд, чеҳрааш пурчину беранг буд, танҳо ду чашмаш оташаке доштанд ва гоҳу ногоҳ барқ мезаданд, чашмони рези обӣ.

– Чӣ қадар бояд ғамангез бошад – дидани дастхатҳои номатбӯ!

– Ғамангезтар аз он матбӯъҳои номатбӯ.

Вай лаҳзае чанд сари гуфтаи ман мулоҳиза намуд, бишкан зад ва гуфт:

– Хеле сара гуфтед! Вале дили кас ба ин қадар қоғазҳои рӯсиёҳ месӯзад.

---

¹ русӣ. Барои ҳампуштии.

– Ё ба онҳое ки вақти пурқимати худро ба сиёҳ кардани онҳо зоеъ месозанду хонандаро ба хондан.

– Ё ҳар ду!

Ман қаҳва пухтам. Мо ду финҷон қаҳва хӯрдём хомӯш ва ӯ ҳамроҳи ман «за компанию!» ду сигор дуд дод. Дар ин муддат чанд раҳ дар боз шуд, чанд сар кунҷковона андарун нигарист ва чун даъвате ба вуруд аз ҷониби ман нашуниданд, ғайб заданд. Аммо ман мутмаин будам, ки ҳамин ки Бобокалон дафтари кориро тарк гуфт, ин сарҳо бо танашон якҷоя як-як меоянд ва кӣ буду чӣ шудҳо оғоз меёбанд. Чароки ун ғавғое ки омадани ӯ дар толорҳои Иттиҳодия ҳезонда буд, беасар намегузашт ва агар онҳо то ҳисси кунҷковии худро қонеъ насозанд, ором намегирифтанд.

Мо боз яктой сигор дуд додем ва ниҳоят Бобокалон аз ҷои худ баланд шуд.

– Бо аҳли фаҳм сӯхбат кардан хуш аст, аммо бо худ сӯхбат кардан хуштар. Ё шумо чунин намешуморед? – чун дид ман ҷавобе намедихам, ба расми видео ба ман даст дароз кард, – Гумон дорам, мо боз вомахӯрем?

– Ман ба ин яқин дорам.

Вай хандаи пасте кард ва равон шуд. Аз назди дар баргашту гуфт:

– Он чи гуфта шуд, байни ману шумо бимонад, хоса ба гӯши хоҳарон нарасад! Қабул?

– Қабул. – норизо ғурунгидам ман дар ҷавоб.

Ба ман даъватнома оварданд. «Намоиши маҳдуд» – чунин ном дошт филмҳое ки ба экрани ом намебаромаданд, танҳо барои филмбардорон ва алоқамандони соҳаи синамо нишон дода мешуданд. Чун ман қаблан дар Кумитаи синамо кор карда будам, ба хоҳири ошноӣ гоҳу ногоҳ даъватнома медоданд. То ҷое ки ман воридаи ин «намоишҳо» будам, пай мебудам, ки он ҷо алоқамандони филм ақаллиятро ташкил медиҳанд, бештар фарзандони ҷавкинишинон ва мансабдорони олиуртба даъват мешаванд.

Даъватнома барои ду нафар дода шуда буд, хостам Чисторо бигирам, ба ӯ занг задам, гӯширо Сито бардошт. Чисторо суроғ кардам, гуфт: «Китобхона рафт ва огоҳ кард, ки то дер он ҷо мемонад». Як ҷой – боз чӣ гуна ҷой! – месӯхт. Русҳо меғӯянд, ки «меваи мамнӯъ – ширинтар аст!» Аз ин рӯ хоҳишманди чунин намоишро пайдо кардан ба мисли ҳаво нафас гирифтанд буд, рафикеро метавонистам «хушбахт» бисозам, аммо ғайриихтиёр гуфтам:

– Шояд ту хоҳиши рафтан дошта боӣ?

– Ба кучо?

Ман ба ӯ фаҳмонидам.

– Чиро намоиш медиҳанд?

– Бергман, ба фикрам – «Александр ва Александр».

– О, ман меоям! – аз овози ӯ шодии ошкоро хувайдо буд, – Соати хафт? Шашу ним назди филармония? О, чи қадар нағз!

«Хонаи синамо» дар канори кумитае буд, ки собиқан ман он ҷо кор мекардам ва ин якуним дар хонаи худро ман аз он даргоҳ гирифта будам. Аз кор зуд баромадам, то ки ҳамкорони собиқи худро бубинам. Чун пас аз боздид соати шашу понздаҳ беруни дарвозаи Кумитаи синамо шудам, ӯро назди филармония интизор истода дидам. Мо ба пешбози ҳамдигар шитофтем.

– Медонед, ман тоқат накардам! Нахуст барои ин ки ман бори аввал ба чунин намоиш меоям, дувум, ман дар бораи Феллини ва Бергман бисёр хондам, мутаассифона, чизе аз онҳо надидам.

Даъватшудагон ҳама озодаву зебо пӯшида буданд, пасту паст байни худ сӯҳбат доштанд. Муҳити ин ҷо аз дорулсинамоҳои шахр ба кулӣ фарқ мекард. Ба назар чунин менамуд, ки мардум ба тамошои филм не, ба чашне омада бошанд. Сито дар ин муҳит каме худро бад ҳис менамуд. Ман ӯро аз дасташ гирифта, назди хонтахта (буфет) бурдам: ба ӯ коктейл, ба худ қаҳва бо коняк супориш додам. Фаромӯш карда будам, ки ба коктейлҳои ин ҷо ром ё ликёр ҳамроҳ мекунамд, ин вақте ба хотирам зад, ки Сито бо найча чанд чурча бо ҳавас нӯшиду лабу рӯ турунчид.

– Маъқул нашуд?

– Хеле бемаза!

Ман роз пӯшидам ва рафтам, барояш яхмос овардам. Шиносҳои кӯҳнаву нав гирди мизи мудаввари мо чамъ мешуданд, қисме бо кунҷковӣ, қисми дигар бо ҳавас ба Сито менигаристанд. Шояд дар дил ҳасад мебурданд, ки чунин парӣ дар паҳлӯи чунин дев!

Ҳароина хеле зебо буд, ба вежа, агар лабханд мезад ё механдид. Чароки ба қавли Рӯдакӣ «дурру марҷонашро» менамуд ва ҳам ҳусни зиёдаш ба ӯ ҳусни тоза мебахшид. Рафикони чамъшуда бештар дар бораи Бергман ва филмҳои ӯ баҳс мекарданд ва бечора Сито, ки ҳеч филме аз ӯ надида буд, бо шигифту таҳсин ба онҳо менигарист, аз кучо бечора медонист, ки инҳо бештар фазлфурӯшӣ менамоянд.

Занги вуруд садо дод ва чамъият ба чунбиш даромад. Радаи мо ҳафту курсиҳо дувоздаҳу сездҳа буд. Ман ба курсии сездҳум ниша-

стам, Сито лабханди малеҳ намуд, ки ҳам изҳори сипос ва ҳам бепарво буданашро ба хурофоти ин рақам нишон меод. Аслан аз хурофоти фарангист, ки аз русҳо ба мо интиқол ёфтааст.

Филм вазнин буд ва Сито чунон ба эҳтирос меомад, ки ғайри-ихтиёр дасти рӯи нарда будаи маро бо кафаш нигоҳ медошт. Вақте ман худ дасти ўро ба каф гирифтам, дасти нозукаш зуд дар кафи ман арақ кард ва ў онро пас кашид ва дигар то охири филм ҳаракате накард.

Пас аз филм мо то хиёбони Исмоили Сомонӣ пиёда рафтем, Сито чунин меҳост. «Ман ҳар гоҳе спектакл ё филми муассире мебинам, хоҳиши пиёда гаштан, сари дида сиголидан, бо касе таассуроти худро гуфтани фикри ўро низ шунидан пайдо мешавад!» Аммо ў паҳлуи ман ҳоло хомӯш қадам мезад, шояд аз асари гузоштаи филм, олами пуртазоди он ханӯз раҳой наёфта буд, вақте мо ба истгоҳи «Бозори Баракат» мунтазири троллейбус меистодем, аз ман пурсид:

– Чаро чунин филмҳоро намоиш намедиханд? Охир, асари соф ҳунарист ва боз аз сиёсат дур!

– Намедонам, шояд чавкинишинони боло дар он чизи набоист ба системаи мо дида бошанд, ки мо одамакҳои поин намебинем.

– Аҷиб!

Ман ўро то долони сохтумонашон гусел кардам, ба як финҷон қаҳва даъват намуд, баҳона пеш овардам, ки дигар дер шуда. Ҳароина соат даҳу ним шуда буд ва ҳам намехостам бо Бобокалон ё Чисто рӯбарӯ шавам.

Чун ба долони хонаи худ расидам, садои телефони худро шунидам. Телефон баисрор занг мезад. Бошитоб, саҳеҳтараш тозон зинахоро боло шудам, дарро кушодаму кафшро аз по накашида, ба зол даромадам ва гӯширо бардоштам. Чисто буд!

– Агар ман тӯро рӯбарӯ дидам, мекушам!

– Боз чӣ гуноҳ кардам?

– Гуноҳатро ба гӯши сари буридаат меғӯям, Хирашох!

Вай гӯширо гузошт. Ман чун ҳайкал музтар ва ҳайрон мондам.

Аммо чун рӯзи дигар ба дафтари кориам омад, ҳеҷ осори хашм дар ў дида намешуд.

– Ин хуб шуд, ки ту ўро ба намоиш бурдӣ, бечора бори нахуст чунин филмҳоро мебинад, аз ин рӯ мадхӯш аз Бергман.

– Ту магар чунин филмҳоро зиёд дидаӣ?

– Маро ҳамеша Сомон даъват мекард, хоҳараш ёвари раиси Кумитаи синамо.

- Боз Сомон!
- Нафаҳмидам?

Пай бурдам, ки зиёда гуфтаам. Худро андармони дастос вонамуд сохтам, яъне қаҳвадона орд мекунам. Аммо ҳамин тур ба осонӣ аз вай халос шудан наметавонистӣ.

- Чаро номи «Сомон» нафоридаат?

– Кадом «Сомон», ба гӯши ман «Сорбон» расид! – худро ба берӯй задам, ба умеде ки аз таҳпурсиҳои дигари ӯ раҳо ёбам.

– Тӯба, ман гӯшамро ҳар субҳ бо тампон тоза мекунам ва ба ту низ машварат медиҳам.

Ба ҳавои низомииён даст ба гичгоҳ бурдам ва гуфтам:

- Бо камоли майл пайгирӣ мекунам!

Вай хандид, пеш омад ва дасташро ба гардани ман ҳалқа намуда, лабонашро ба лабонам часпонд. Ин дам дар пурсадо во шуд ва дар даревос сурати хуноки Юсик пайдо.

– Додар... – ҳанӯз «ҷонашро» нагуфта шах шуд ва осема дарро пӯшид.

«Бало зад корро! – бо надомат гуфтам ба худ, – Ҳоло дар тамоми иттиҳодия овоза ба роҳ мемонад: «Додарҷон, медонӣ, ман дар кабинети Баҳман чӣ дидам?! О, дафтари кор ҷои корсозӣ бояд бошад, на ҷои ишқбозӣ!» ва ғ. ва ҳ.к.

- Кӣ буд? – бепарво пурсид Чисто.

– Юсик.

– Ба ту гап мерасад? – акнун дар оҳанги суолаш каме изтироб ҳис карда мешуд.

– Не, ҷонам, ман фарзанди нозпарвардаи иттиҳодияам, маро аз ҳар бало паном додаанд.

- Чи тур нағз! Медонӣ, ту ҳоло ба кӣ мемонӣ? Не? Ба

СИПАҲБАД ЗАРМЕҲР

Ман дидори ин ду танро хуб дар ёд дорам. Ин мулоқот дар боғи Фирдавс иттифоқ афтода буд. Ин боғ берун аз бораҳои шахр дар мавзее басо хушманзар ва хушҳаво воқеъ гардида буд. Оҳувони зиёде дар марғзорҳо, товусон дар гулгаштҳо мечамиданд. Баҳорон ҳазордастонҳои маст бомдодон чаҳ-чаҳа мезаданд. Кӯлу истахру чашмасорони зиёде дошт, мурғони обии зиёд дар онҳо шиновар буданд ва ҳам села-села моҳиён. Қасри азими боғро ҷунон афрохта буданд, ки аз дур гӯмон мекардӣ поре аз ҳамон кӯҳи мушриф ба он аст. Боре меъморо онро ҷунон сохта буд, ки шигифтзада мегаштӣ, ки

ин чо ҳама чиз дар таносуби зебое қарор гирифта: ҳам кӯҳ, ҳам қаср, ҳам рӯд, ҳам истаҳр...

Чун солие шоҳ Аршак як раҳ-ду раҳ ба ин макони ҷаннатосо ба фароғат меомад, даҳае қабл дидадорони Комус ҳар ваҷаби ин қасру боғро, ду-се фарсах гирду акнофро тафаҳхус менамуданд, ба ҳар пайраҳаву кӯрроҳа дидбон мегузоштанд, ҷондороне ки шуморашонро ғайр аз Комус касе намедонист, дар дуру наздик чодар мезаданд, нахчирсолор бо хайли азими сағону домёрон меомад, аз истабли шоҳӣ асбҳои тезтаку тезхушро барои шикор ва чавгонбозӣ меоварданд, филҷумла ҳама чизро барои тафреҳи шоҳ омода мекарданд. Таббоҳон, хунёгарон, арғуштиён, далқакон... таомҳои булаҷабу ҳунароҳои зулмасали худро ҳарчи тамоштар намоиш медоданд. Ҳангоми шикор зери буттаҳо ва шоҳи дарахтон тирандозони моҳирро пинҳон мекарданд, ки мебоистанд баробари тир андохтани шоҳ онҳо низ ба сайд тир партоб кунанд, то шоҳ ба яқин ба нишон расида бошад. Аз ин рӯ чун оҳубарағони бирёну кабоби тазарвонро рӯи хонтахта мекашиданд, шоҳ онҳоро бо иштиҳо мебалъид, ба гумоне ки худ шикор кардааст. Дар асптозиву чавгонбозӣ низ танҳо шоҳ чирадаст буд...

Ёд надорам, ки шоҳ аз дарбориён касеро ба ин бўстон хонда бошад. Ғайр аз худоме ки мувозифу муроқибӣ ӯ буданд, дигар касеро ба ин боғу қаср роҳ набуд. Ҳоло сипаҳбад Зармеҳро хонда буд, ки бемунтазира буд, зиёд кунҷковии дарбориёноро афзуда буд, ки пайомади он чӣ бошад: бар осмон мезанад тахт, ё бар замин мекашад рахт.

Ақсар бар ин буданд, ки чун сипаҳбад аз ҷанги Рум музаффар баргаштааст, чунин иноятро шарафёб шудааст. Аммо бори нахуст набуд, ки Зармеҳр аз набардҳо ғолибу музаффар бармегашт...

Ҳоло шоҳаншоҳ пушти хонтахтаи мурассаъ нишаста буд, хеле сари ҳол менамуд. Баръакси ӯ сипаҳбад орому ботамкин буд. Шояд ҳанӯз ҳам зери бори сиголиш буд, ки ин инояти ногаҳонии шоҳро дар пас чӣ бошад. Онҳо рӯбарӯ менишастанд, ман дар паҳлӯ. Шоҳ чун ҳамеша ба ман аҳамият намедод, сипаҳбад Зармеҳр низ ҳамчунон.

Хонтахта паҳлӯи истаҳри мармариёе буд, ки моҳиёни зиёде дар оби он шино мекарданд, резаноне барояшон қимате дошту ин ҳамоиши соҳил на. Шоҳ гоҳу ногоҳ пореае нон мебардошт, рӯи каф реза месохт ва ба ҳавз меафканд, моҳиён зуд гирди нонреза ҷанбар мезаданд ва онро бо ҷунон ҳирс мебалъиданд, ту гӯӣ соли қуте ба даҳон набурда бошанд. Гумон мерафт, ки ҳама фикру зикри шоҳ ба

ҳамин анҷумани резарабоии моҳиён банд аст, ки баногоҳ вай сипаҳбад Зармеҳрро пурсид: «Ҳеч дар ёд дорӣ, кӣ маслиҳат дод, ки ман Обтинро остондори Меҳробод гуморам?» Сипаҳбад ба ҷи ҳаёле банд буд, ки ин суол ўро ғафлатгир кард. Чанде ба сукут рафт, баъд беибо, шояд ба ман чунин намуд, аҷаб не, бо ҳарос – аз чеҳрааш хонда намешуд, гуфт: «Ман, шоҳам!» Шоҳ ангор ҷони тоза гирифт. «Аҳа, ту дидӣ, ки вай барқосо боло меравад, тунбон тар кардӣ, ки ҷонишинат ҳам мешавад?!» Сипаҳбад қабл аз ҷавоб боз лаҳзае сукут варзид, сипас гуфт: «Ба назар чунин менамуд, ки вай худнамоӣ надорад, бал ҷонканӣ дорад. Ман ба ин тоифа мардум бовар надорам». Шоҳ ҳайратзада ба ў нигарист. «Ту инро медонистӣ?!» Сипаҳбад Зармеҳр дар ҳоле ки моҳиёни ҳавзро менигарист, гуфт: «Шумо ба яқин сӯизан аз ман мекардед, ки ба ў ҳасад мебарам. Меҳробод макони махуфест, ки зуд миси тило рӯ мезанад». Шоҳ боз аз хон поре нон бардошта, рӯи кафаш реза кард, қабл аз он ки ба об афканад, ба сипаҳбад гуфт: «Дуруст мегӯӣ, сарбози бас сахткӯше буд ва ҳам ба ман бастагии дуре аз ҷониби модар дошт, ба ин хотир қаблан бародараш Ромтинро муваззафи остони Бобул кардам, ки то ҳол пушаймон нестам, чаро ки ҳатто дидадорони Комус дар остондории ў нақсе намеёбанд. Аммо ин...»

Шоҳ нонрезаҳои кафашро ба ҳавз афканд ва ангор машғули резаҳурии моҳиён шуд. То ин муддат вай аз хон лўқмае ба даҳон набурда буд ва сипаҳбадро низ мурут нанамуд. Ман, ки ўро ҳуб мешинохтам, чун ҷулоҳа домтаниашро пай мебардам. Ғайричашмдошти ману сипаҳбад ў тоб хӯрд, ин дафъа ба ман рӯ овард. «Кеҳинаршак! – гуфт ваю маро ларза дар бадан афтод, чаро ки ғайр аз шоҳзода Меҳрон касе ба нафси ман чунин намехитобид, – Кеҳинаршак, ҳеч ёдат меояд, кӣ Аржангро тавсияи мулки Озарпота-кон дода буд?!» Ман ба чашмони ў нигаристам, дар онҳо нишони ғазбро надидам, шерак шудаму гуфтам: «На, шоҳам, аммо ба яқин дар ёд дорам, ки ман хоҳиши он мулкро доштам, ту чашмтангӣ намудӣ, курсиро ба амӯзодаат арзонӣ доштӣ!» «Амӯзода? Аҳа, ёдам меояд. Падари фақиди ман ҳеч ҳамин хешу таборро ҳуш надошт, чун ба тахт нишаст, нахустиқдомаш ин буд, ки кишварро аз онҳо ҳоли сохт». Ман ба ҳамон оҳанги пешина гуфтам: «Аммо ту чун тахтро гирифтӣ, онҳоро ба чапу ба рост номзад кардӣ, маро ки таги биниат будам, надидӣ!» Шоҳ вонамуд, ки дар ғазб шудааст. «Кўрнамак! Ман аз ту шоҳаншоҳи кехтар сохтам. Гуноҳи ман нест, ки Худованд туро чунин кўчак офарида. Дигарҳоро аввал ба чапу ба рост номзад кардам, баъд ба чанги нобудӣ додам, туро ҳанўз ҳам тоқат дорам. Агар рафту... Худоё, Худовандо, ҳатто намедонӣ инро бо ҷи уқубате

бикушӣ! Сипаҳбад, ту медонӣ? Не? Аҳа, ёфтам, ўро пўст меканам, ба пўшташ коҳ ҷой медиҳам, пасон ба дасти кўдакон медиҳам, ки бо ў лухтакбозӣ бикунанд!» Шоҳ аз ханда сўст шуд, ки аз тарс мў дар бадани ман рост шуд. Зеро ба яқин медонистам, ки агар ғуноҳе аз ман рӯ занад, бетардид маро пўст хоҳад канд, кўдакон не, ҳудаш бо мани лухтак бозӣ хоҳад кард.

Шоҳаншоҳ аз ман рӯ гардонида буд, боз мутаваҷҷеҳи артишбад шуда. Ман Худоро сипос гуфтам, ки чанд муддате бошад ҳам, аз нигоҳи чун кубро нешзанандаи ў раҳой ёфтам. Аммо сипаҳбад нигоҳи сангини ўро боз ба худ дўхта дида, хаёле ҷунбид ва ман пай бурдам, ки ў низ нўги сўзан нишастааст. «Оё ту, сипаҳбад, ёд надорӣ?» «Қурбон, чиро меғўянд?» «Меғўям, кадом тирарўз буд, ки Аржангро ба тахти Озарпотакон номзад намуд?!» «Наметавонам арзёбӣ кунам, шоҳам, ғуломат он айём бо воқеаҳои марзҳои Бохтар даргир бо хуҷуниҳо буд». «Ҳо? Аммо ёдам меояд, ки ту пас аз иттилоъ ёфтан аз ин амр изҳори қаноатмандӣ намудӣ?» «Оре, шумоҳ бағон, гумон доштам...» «Гумон доштӣ, вай амузодаи ман асту истиқрори ў дар тахти Озарпотакон пушти маро аз шимол қавӣ месозад?!» Сипаҳбад ҳарфе назад, шоҳ афзуд: «Аммо вожгуна шуд! Аз пушти сар хандак меканд, то маро бо ҳамдастии Обтин аз байн бардорад. Афсўс, ки Аржангро зинда наёвардӣ, вагарна ман худам ўро пўст мекандам, ба пўшташ коҳ ҷой дода, дар дарвозаи шимолӣ, ки дарвозаи Озарпотакон ҳам ном дорад, насб менамудам, бигузур фитнабозон аз тарс зорашонро биолоянд буд!»

Мў дар тани ман рост шуд, аз адои он ҷӣ шоҳ меғуфт, гумон мекунам, ба пушти сипаҳбад низ, ҳарчанд ба марги рўбарў хў гирифта буд, боз дар пешони фароҳаш чанд чакра арақи сард дамида буд. «Вай рӯи бурҷи диҷ хеле биҷангид, чун захмӣ гашту асир афтоданаши яқин шуд, худро ба пой диҷ афканда кушт. Мо чора ҷуз овардани сари ў надоштем». «Маро аз ҷунин душманон хуш намеояд, хоса, агар онон ҳешони ту бошанд, мардона биҷанганд ва мардона бимиранд. Ман меҳоҳам, ки дўстони диловар дошта бошам, на душманони шерпанҷа!»

Шоҳ ба чашмони сипаҳбад лаҳзае хира монд, яъне ту, эй сипаҳбад, аз кадомин фирқай?! Зармеҳр низ нигоҳи ўро мардона таҳаммул кард. Шоҳ аз ў чашм канд ва маро ишора намуд. Ман такукҳои пурмайро ҷошнӣ гирифтам ва яке ба дасти шоҳаншоҳ ва дигар ба дасти сипаҳбад додам. Шоҳ ҷомро бардошт ва гуфт: «Барои пирўзии ту дар Рум, сипаҳбад!» Зармеҳр низ такукро бардошт ва гуфт: «Барои шукӯҳи ҳамеша барозандаи ту, шоҳи шоҳон!»

Ин дам хунёгарон пеш омаданд, оҳанги хусравонӣ оғозиданд, дар фурувард ба оҳанги дигар гузаштанд, баробари он овози базе форам ва ғушнавозе аз паси пардаи паликони кӯшк баланд шуд. Ман ҳеч гоҳ овозе ба ин нозуки ва дилнишинӣ нашунида будам. Артишбад Зармеҳр, ки ғушаш ба чакочаки шамшеру фашофуши тирҳо хӯ гирифта буд, ҳоли раҳмоваре дошт.

Шоҳ аз вазъи ӯ қаноатманд буд. «Ман ду чизро беш аз ҳама хуш дорам, сипаҳбад! Яке овози ин духтар, дигар овози душман, вақте пеши поят меафтаду менолад, хоки қудуматро мелесад, худро пасттарин махлуқ месозад, то раҳме дар ту бедор кунад аз марг бираҳад. Аммо дар дини ман авфи ҳасм куфр аст, зеро сари мор кӯфта беҳ, агар душман фарзанд ҳам бошад, бояд бимирад...»

Шоҳ баякбор суханаширо бурид, худ аз мино ба тақук май рехт ва ба сар кашид, пас чунин вонамуд сохт, ки овоз ғуш кардан дорад, аммо ман ба ҳубӣ медидам, ки ӯро на овоз, бал асари он ба сипаҳбад, бештар машғул доштааст. «Меҳоҳӣ соҳиби овозро бубинӣ?» – ба ногоҳ пурсид вай аз сипаҳбад. Сипаҳбад аз ин суол боз ғафлатгир шуд ва надонист чӣ бигӯяд, баъд тамоми дилу гурдаҳояшро ҷамъ оварду гуфт: «Қудрати изҳори чунин густохиро надорам, шоҳи шоҳон, ғуломе беш нестам!» «Киоя! Фурутанӣ ороиши занон аст, на мардони майдон! Ман шоҳи ними ин ҷаҳонам, ту артишбади манӣ, пас ту артишбади ними ҷаҳонӣ. Ҳа-ҳа-ҳа...» Шоҳ боз қаҳқаҳа дардод. Чунин сари ҳол кам иттифоқ меафтод, ки ӯро бубинӣ. Ба гумонам, нақшае пеши худ матраҳ карда буд ва аз раванди ҳодиса шодмонӣ дошт. Ду каф ба ҳам кӯфт, ҳабашиё ки паҳлӯи парда қоим буд, онро як сӯ зад. Сарви равоне қомат рост кард, ду даст пеши бар гирифт ва ба сӯи шоҳ намоз бурд.

Сипаҳбад Зармеҳр ғайриихтиёр аз ҷой баланд шуд ва ду чашм ба он маҳи шаби чордаҳ дӯхта, моту мабхут монд. Шоҳ аз ин вазъи ӯ бештар сари ҳол омад ва пурсид: «Чӣ тӯр аст?!» Сипаҳбадро маҷоли ҳарф задан ва ҳатто ҷунбидан набуд. Шоҳ баисрор, магарам мехост ӯро ба хок яксон созад, ки афзуд: «Ин хоҳари ман Рӯшанак аст!»

Ангор ба сари бечора сипаҳбад як кӯза оби сард рехтанд, ки аз осмон бар остон фурумад ва чашм ҳамонд. Шоҳ беш аз пеш фараҳманд менамуд. «Оё дида ё шунидаӣ, ки овоз бо ҳусн сабқат бигирад?» «На, худойгонам!» «Инак дидӣ ва ҳам шунидӣ!» Баъд рӯй ба хоҳар овард ва гуфт: «Ин артишбади ман Зармеҳр аст, ки диданаш мехост!»

Изҳори ӯ барои на танҳо сипаҳбад, балки барои ман, ки то ин вақт гумон доштам, аз тамоми ғӯру балои шоҳаншоҳ бохабарам,

барқи нобаҳангоми чилаи тобистонро мемонд. Зармеҳри бечора билкул ранг бохта буд ва худ инро пай бурда буд, хеле ҳоли ногуворе дошт. Шоҳ аз асари шигарфи изҳори худ ба сипаҳбад ба завқ омада буд. «Ин артишбади ними ҷаҳонро бингаред, дар пеши шеру пилон ранг намебозад, назди як дӯшиза, биғузур ӯ хоҳари ман бошад ҳам, ранг бохт, боз чӣ қўрӣ!» Сипаҳбад чӣ кардан ва чӣ гуфтанашро надонист, даст ба такуки шароб бурд ва бардошт: «Барои хусни минавӣ!» «Ва овози аҳурай!» – афзуд шоҳ ва боз қаҳқаҳ зад.

Рӯшанак нахуст ба бародар, сипас ба сипаҳбад сари сучуд пеш бурд, чун чашмони ғизолаш ба Зармеҳр афтод, бечора дуд кард.

Қуввати ҷисмонии сипаҳбад Зармеҳр фавқулода буд. Мегуфтанд, ки ду шохи наргови ҷангири мегирад, ўро на танҳо аз ҳаракат монев мешавад, бал агар бихоҳад, ба замин вожгун месозад. Нерӯи қалбаш чунон буд, ки боре дар шикоргоҳ шере ба пушти асбаш ҷаст, ў бе ин ки дар он ҳавлгоҳ дил бибозад, бо як зарбати гурз шерро ҳалок кард. Аз лаззати ҳарамхонаву аз хилвати китобхона фориғдил буд. Ягона шўғле ки меписандид – майдони корзор буди шикор.

Ҳоло ин ҷавонмарди далери шерпанҷа рӯбарӯи шахсе нишаста буд, шояд хеле оҷизтар аз ў, вале наврасеро мемонд пеши андарзбад нишаста машқи хат мекунад ва аз ин ки хатташ нозебост, шарманда аст. Маро бо ин ҳақирӣ ба ҳоли ў раҳм омад. Ва шоҳ низ ҳисси фузулиаш қонеъ шуда, нақшаи кашида ҳосил гашта буд, ки ишорае кард, Рӯшанак дур шуд. То бад-ин рӯз хоҳар дар куҷо махфӣ дошта буд ва чаро? Сабаби имрӯз ўро ба сипаҳбад намуданаш чӣ буд? Ман кам-кам пай бурдан доштам.

«Чаро музтарӣ, қаҳрамон?» – ин шоҳ буд, ки сипаҳбадро ме-пурсид. «Ҳоле ба ман рафта, намедонам, ки чист?» – сипаҳбад гунаҳкор ба шоҳ менигарист. «Кеҳинаршак медонад, ки чист».

Сипаҳбад ҳайрон ба ман нигарист. Ман омода будам аз қаҳр бичаҳам, рӯи хонтахта бароям ва гардани ўро ханҷар бикашам, зеро чун рӯз рӯшан буд, ки ангор вучуди маро пай набурда буд, агар бурда буд, ба як дорики мисӣ нарх намонда буд. «Қурбон, фармудед Кеҳинаршак?» «Ўро Меҳрон чунин ном гузошта, ман ки «сои но-чизи ман» мехондамаш». «Оё ў чӣ медонад?» «Ў медонад, ки вақт аст, ки сипаҳбад андешаи зан бикунад, чароки вай бо ин кеҳтарӣ Худованди ҷаҳон зан аст!»

Сипаҳбад боз шигифтомез ба ман дида дўхт. Нигоҳаш бо ҳақорат мегуфт: «бо ин ҳама ҳақирӣ соҳиби чор зан!» Пас аз он ки Рӯшанакро дида буд, дигар ҳама шаҳомату фаҳоматашро назди ман аз даст дода буд, беиба ба чашмони ў нигаристам ва гуфтам: «Новгонсолор

Талимон яки дигар ваъда карда, ки аз Зангбор биёварад, чи сапеду сабзу зард ҳаст, сиёҳ нест!»

Шояд ин азамат ҳеч гоҳ ба ин ҳоле наафтода буд, ки ҳоло. Агар далқак Пуфак ин ҷо мебуд, мегуфт: «Сипаҳбади ними ҷаҳон ба Шоҳаршаки яквачаба чун ғусфанд ба дарвозаи нав менигарист!» ӯ маро ҳамин тур меномид – «Шоҳаршаки яквачаба!» Парво надоштам, аммо ба Аршаки асл нафорид, ки ӯро танбеҳ дода буд, то дигар маро чунин мухотаб насозад, дар ҳузураш «Аршакҷони дуём» мегуфт, дар ғайбаш чун пешина. Шоҳ боз қоҳ-қоҳ зад ва маро фармуд, ки ҷомҳоро лабрези шароб созам. Ман иззати нафси худ ниғаҳ доштам ва соқиро бонг задам.

Ман шоҳро ҳеч гоҳ ба ин иштиёқе ки имрӯз дошт, шаробхора надида будам. Аз сияҳмаст шудан бим дошт, шояд ба он хотир, ки мастро заҳр додану теғ задан сахл буд. Ҳамеша мувоҷиби ҳоли худ будан! – шиори умри бардавомаш буд.

Такукро даркашид ва сипаҳбадро гуфт: «Зармеҳр, аз ман чизе бихо! Имрӯз рӯзи туст, Бохтарро меҳоҳӣ, Румро меҳоҳӣ, Бобулро меҳоҳӣ, Суғдро меҳоҳӣ... ҳар чи меҳоҳӣ, бихоҳ, туро арзонӣ дорем!» Сипаҳбад, ки магарам бо мо набуд, ба яқин бо Рӯшанак рафта буд, лаҳзае чанд бигзашт, ба худ омад, лаҳзае чанд бигзашт, то ба умқи суоли шоҳаншоҳ бирасид ва аз ҷой баланд шуд. «Метарсам ҳарф бизанам, шоҳам!» «Магар ҷонамро талаб дорӣ? Шерак шав!» «Остондорӣ аз дасти ман наёяд... Ману майдони шикор ё корзор... Меҳоҳам хоҳарат Рӯшанакро ба ақди никоҳи ман дарорӣ!»

Ҳарчанд шоҳаншоҳ вазъи сипаҳбадро пас аз дидани хоҳараш пай бурда буд ва баъид наменамад, ки ин дидорро ба ҳамин хотир ҳам матраҳ сохта буд, лек сир намедод, вонамад мекард, ки аз ин иқдоми сипаҳбад хеле дар шигифту гирифтोरост. «Шоҳзодагонро ба шоҳзодагон бидиҳанд, ин расми дирӯз ва имрӯз ва фардост. Чаро чунин шуда? Барои густариши давлат ва пойдории он. Хешро душман сохтан сахл аст, душманро хеш – сахт!» Шоҳ лаб фурӯ баст ва ман аз ваҷоҳати ӯ хондам, ки бо худ ҷӣ месиголад. «Хубии издивоҷ ин аст, ки Рӯшанак ҳамин ҷо назди ман, пеши чашми ман мемонад ва ман ҳар гоҳе бихоҳам, овози ӯро мешунавам ва ҳам ман ҳар як нафас кашиданаширо мебинам ва мешумарам. Ин сипаҳбад, ки бо мо бастагии хешӣ меёбад, ба истимдоди давлати мо мекӯшад... Бади кор ин аст, ки Худо нокарда соҳиби фарзанд гардад, бо ин шӯҳрати рӯзафзун, ки дорад, дур наменамояд, он норизой ва ваҳшате ки мардум аз ман доранд, ба суди ӯ ояд ва салтанат аз ман ба ӯ ё авлоди ӯ интиқол ёбад!»

Аз сукути бардавоми ӯ ҳам ман ва ҳам сипаҳбад бетоқат шудем. Ғайричашмдошти мо баногаҳ ӯ гуфт: «Ман розиям. Танҳо ба як шарт!» Бечора сипаҳбад аз ҷавобаш аён буд, ки ғайр аз ишқи Рӯшанак чизеро андеша надорад. «Ҳарчи бифармой, шумоҳ бағон!» «Муҳаббати шумо ҳар рақаме бошад – хоҳ назарӣ, хоҳ васлӣ... кори шумост, фақат насле набояд ҳосил орад!»

Сипаҳбад Зармеҳр лаҳзае чанд лол монд. Билохир пай бурд, ки тарси шоҳ аз чист, ночор ба забон овард: «Ҳарчи Худованд бифармой!»

Аммо дар шаби нахусти занашӯӣ Рӯшанак аз сипаҳбад обистан шуд. Инро аз ҳама пӯшида дошт, ҳатто аз сипаҳбад низ. Сипаҳбад аз тасмими гирифтаи шоҳ ӯро огоҳ карда буд ва ҳам гуфта буд, ки ба ӯ ҳамнафасӣ бо Рӯшанак аз ҳама чиз болост. Аз ин рӯ Рӯшанак аз вазъи худ шаш моҳ наёрист ҳарфе ба забон орад. Чун баъди шаш моҳ пинҳон доштани ҳамл ғайриимкон гашт, баночор роз дар миён ниҳод. Вокуниши сипаҳбад аз ин хабар ғайричашмдошт буд. Вай ҳеч итобе ба зан нанамуд, бал чунон шод гашт, ки сарбозони артишашро зиёфати шоҳона дод ва онҳоро гуфт, ки ин корро ба хотири пирӯзиаш бар Опохон, шоҳи хуяниҳо мекунад, ки он шаборӯз ба марзҳои Бохтар ҳуҷум оварда буданд ва сипаҳбад бо сипоҳи худ онҳоро шикаст дода, бо ғанимати зиёд баргашта буд.

Чун кӯдак ба дунё омад, ӯро пинҳон ба Суғд, назди бародари Зармеҳр – Барзу, ки остондори он хитта буд, фиристоданд бо ҳама ҳушдорҳои қаблӣ. Панҷ сол шоҳ Аршак аз вучуди кӯдак беҳабар буд, то оқибат ҷосусони Комус Рӯшанакро дар як сафар ба Суғд пай гирифтанд ва ниҳон рӯ зад...

Он рӯз, ки паҳлавон Зармеҳрро ба боғи Фирдавс ба зиёфати шоҳаншоҳ хонданд, барояш ногаҳонӣ буд, чароки инак панҷ сол мешуд, ки шоҳ дигар ӯро ҳеч ба ин макон нахонда буд, Рӯшанакро низ, ки мегуфт бе овози ӯ зистан басте сангин аст, боре фаро нахонда буд. Сипаҳбад шунида буд, ки маҳорочи Ҳинд Зито номеро фириастода, ки шоҳро бо овозу арғушт машғул медорад, лек ӯро надидаву нашунида буд.

Он рӯз ҳама чиз ба назари сипаҳбад ғайриодӣ менамуд. Зито ҳам набуд, ромишгаре ҳам, далқаку шўъбадабоз ҳам. Танҳо ман будаму шоҳ. Ман ҳам аз нияти шоҳ беҳабар. Бозпурси ин ҳолро на ман салоҳ дониستم, на сипаҳбад.

Чанд раҳ шароб нӯшиданд, хомӯш. Билохир таом оварданд ба се табақи зарин, якеро назди шоҳ гузоштанд, дигар назди сипаҳбад, савум назди ман. Дар табақи ману шоҳ тазарв, дар табақи сипаҳбад

дилу ҷигари бирён. Шоҳ Аршак чун истиҳолои вазъи сипаҳбадро бидид, гуфт: «Дилу ҷигари оҳубараест, ки тоза ба матбаҳ ворид шуда».

Шоҳаншоҳ тазарв ба даст гирифт ва сипаҳбад низ лўқмае ба даҳон бурд. Шоҳ пурсид: «Чӣ тур аст?» Сипаҳбад гуфт: «Хеле хушмаза аст!» Шоҳ гуфт: «Чаро набошад, вақте дилу ҷигари оҳубараи суғдии туст!»

* * * * *

* * * * *

* * *

«Хонаи ман – қалъаи ман!» Ба ҳақиқати бебаҳс будани ин нукта ман ҳар рӯз беш аз пеш шубҳа мекунам. Аммо ҳар чи ҳам нагӯӣ, ман дар ин малҷо он қадар худро озоду бароҳат ҳис мекунам, ки ҳатто дар фароғатгоҳ чунин ҳис намекунам. Аз комфорт ҳеч чиз надорад. Балунҳои гозро супориш медиҳӣ, барои зимистон ба ангишт навбат мепой. Аз муъҷизаҳои асри бист танҳо оби хунук аст – як шир (чумак) дар матбаҳ ва яке дигар дар обшанг. Не, хато кардам, боз телефон, ки ҳанӯз ҳам ба номи соҳибхонаи собиқ сабт аст. Ба ҳамин ҳам сипосгузорӣ, чун аз дарбадарӣ ва иҷоранишиниҳои собиқ ёдат меояд. Чисто чун бори нахуст обшанги маро дида буд, ҳайратзада хитобида буд: «Худоё, тўба! Магар бо оби сард тана мешӯӣ?!» Вақте ман оби ширгармро дар сатил ба ӯ додам, афзуда буд: «Шоҳаншоҳ не, ғўл дар мағоки худ!»

Аммо ба телефон, ки ягона намуна аз асри мутараққии мо буд, билкул назари манфӣ дошт. «Агар муншии аввал мебудам, бо қарори махсус ба адибон гузаронидани хатти телефонро манъ мекардам. Медонӣ, Флобер чанд чилд рукаот дорад? Панҷ чилд! Ва аксар муҳаққиқон бар инанд, ки ҳунари ӯ на дар навиштани «Бону Бовари», балки дар иншои ҳамин номаҳо беш аз ҳама зоҳир шуда. Магар ин бад буд, ки ману ту бо телефон неву бо номаҳо изҳори назар менамудем? Чи қадар суҳанҳои сараву носараи ману ту ба боди фано рафт! Баъд аз сари ману ту касе нахоҳад донист, ки Чистояке буду шоҳаншоҳ ӯро чунину чунон мегуфт!» Баъзан ин «мӯдарози ақлкӯтоҳ» он қадар ба қавли ҳудаш «суҳанҳои сара» мегуфт, ки ман ангор як тақуқ майи ноб нӯшида бошам, сархуш мешудам.

Соҳиби пешинаи манзили ман як ниҳоли тоқ нишонда, навдаҳои онро боло кашида, ба гирди нардаҳои балкон печида буд. Ман хуш доштам, ки ба қафои он пӯстак густурам, шому субҳгоҳон он ҷо қаҳва бинӯшаму сигор дуд диҳам. Шабҳои тобистон низ, ки аз гармо нимбараҳна мешудам, ба ин ғӯша паноҳ мебурдам, баргҳои тоқ маро

аз чашми раҳгузарон пинҳон медошту насими шабона, ки аз фарози Варзоб мевазид, танро бисёр мефорид. Чисто хуш дошт, ки бегоҳон ин ҷо сар ба зонуи ман гузорад ва сигор дуд диҳаду аз ҳар дару аз ҳар бом ҳарф бизанад. Гоҳе як табл, ки ман аз анбори саҳни ҳавлӣ пайдо карда будам, чарми як тарафаш дарида буд, қафасаву чарми паҳлӯи дигар хуб ҳифз шуда, дар байн мениҳодем, ба ҷои хонтахта, рӯи он шишаи коняк ва тахтаи шоколад мегузоштем ва ба қавли Чисто «базми шоҳона» ба роҳ мемондем.

Чӣ мегӯед, ки як рӯзи рӯшан аз кор меояму чӣ мебинам? Токро бурида, нардаҳои балкони аз шоху барг озодшуда! Аз ҳамсояхо қазияро тафаккур кардам, гуфтанд, ки аз идораи шаҳрдорӣ бо мошини қавовадор омадаанд ва гуфтаанд, ки ин дарахт ба озини хиёбон ҷӯр намеояд, аз ин рӯ шаҳрдорӣ тасмим гирифта, ки бурида шавад. Мефакмед, токе ки даҳ-понздаҳ сол ба озини хиёбон «ҷӯр» меомад, ҳамин ки ман соҳиби он шудам, дар шеби осеб меконад!

Бо тути пушти тирезаи ошхона низ чизе монанд ба ҳамин руҳ мефиҳад. Ҳар баҳор пилаварон меоянду онро калак мекунанду мераванд! Ин тут низ ёдгор аз соҳибони собиқӣ манзили ман буд. Онро ҷунон нишонда буданд, ки дар фасли гармо ошхонаро аз нурҳои тафсони офтоб паноҳ дорад. Тут аз шарқ, тоқ аз ғарб хонаро дар тамузи тобистон низ салкин нигоҳ медоштанд.

Аммо ханӯз токро набурида буданд, гармо нарасида буд, ки боре ман аз кор омадаму тутро болу пар канда дидам. Аз деҳаҳои атроф омадаанд ва шохҳои онро барои кирми абрешим бурида рафтаанд, шаҳрдорӣ иҷоза дода будааст. Ин амр ҳар баҳор тақрор меёфт, то ин ки ман соҳиби собиқӣ хонаро бидидам ва қазияро пеш ниҳодам. Машварат дод, ки ҳафтае қабл аз шохбуриҳо ба шоху барги тут оҳақоб бипошам, пилаварон ба гумоне ки доруи ДУСТ аст, даст нахоҳанд расонд. Ҳамин тур ҳам кардам. Аммо пилаварони ман ун пилаварони замони соҳибхонаи собиқ набудаанд, пок-покиза шоху баргҳоро зада рафта буданд ва дар тахтонаи тирезаи ошхона ба ман ёддоште гузошта: «Заҳмати кишоварзони, ки шуморо меҳӯронанд ва мепошонанд, қадр бояд кард! Оҳақ барои девор аст, на барои борвор!» Оқил будаанд пилаварони ман, «борварашро» шунида будам, «борвор»-ашро не. Агар Чисто мебуд, ҳатман мегуфт: «боз як калимаи тоза ба захираи луғавии ту, Шоханшоҳ!»

Чисто ба қисмати тути калак созиш карда буд, лек ҳамин ки токро бурида дид, ҳой-ҳой гирифт. Ним сотгин конякро ҷун пешина ҷурба-ҷурба не, балки ҷун ман дамкаш кард ва ду-се сигорро пайи ҳам ба сараш об гирифт...

Ба мисли сангпуште ки худро дохили косахонааш низ дар амон намебинад, ман низ дар ин «дижи худ» худро пойбарчо намеёфтам. Як рӯз гӯшии телефонро бардоштаму андаруни он хомӯшии монанд ба хомӯшии гӯрро дида, аз хонаи ҳамсоя ба 08 занг задам. Гуфтанд, ки рақамро аз ман гирифтаанд, агар рақами тоза мехоҳам, бояд ариза бинависам ва дар навбат бошам. Чун кунҷковӣ намудам, таҳпурсӣ кардам, гуфтанд, ки шояд баъди се-чор сол навбат бирасад, чароки дар маркази шаҳр талабгорони шумораи телефон зиёданд.

Хайр, гуфтам пеши худ, боз беҳтар, гуфти Чисто шуд, чанд бечора пас аз сари ман гирифтори чамъу чӯр кардани рукаоти банда мешаванд, ба куллиятам чилде меафзояд. Охир, намешавад, ки рӯзе чанд раҳ дари ҳамсояро бикӯбӣ, ки «оё ичоза ҳаст, ман аз телефони шумо занг бизанам?» Вақте телефони ҳамсоя аз кор мемонд, ба назди ман меомад, кош танҳо биёяд – занаш меояд, духтараш меояд... ба ман, ки намефорад! Аз кор боз медоранд, баланд-баланд ҳарф мезананд, гӯё ҳамсӯҳбаташон дар Камчатка бошад, пас аз рафтани онҳо ду-се соат ту наметавонӣ барои кор худро чамъу чӯр бисозӣ!

Тутро кал карданд, токро буриданд, рақами телефонро бардоштанд, боз чӣ «армуғоне» дар ин «дижи устувор» маро дар камин аст?!

Чисто сарнавишти телефонро ғайричашидошти ман ором пазирuft.

– Одат бикун, чоно! – ангор дил мебардошт маро. – На ту аввалу на ту охир:

*Ҳар балое к-аз осмон ояд,
Гарчи бар дигаре раво бошад,
Ба замин норасида мегӯяд:
«Хонаи Анварӣ куҷо бошад?!»*

Иттиҳодия дар табакаи якум, рӯбарӯи дари даромад мохтобие дорад, ки аҳли қалам баъди наҳор ба ҳаракҳои он нишаста, чой менӯшанд ё ҳамин тур, ба қавли ҳудашон «аз ҳар дару аз ҳар ҳар» сӯҳбат меороянд. Он рӯз низ мо, панҷ-шаш нафар, нишаста будем, ки баногоҳ Чисто аз зинаҳо боло омад ва маро он ҷо нишаста дида, дар нимароҳ гом боздошт, дудила буд, ки пеш ояд ё ҳамон ҷо мунтазир бимонад. Азбас касе ба ман чизе мегуфт, ночор будам ўро гӯш кунам, Чисто худ ба назди мо равон шуд. Ман аз чой баланд шудам, дигарон низ механикӣ хестанд. Пас аз ҳолпурсии кӯтоҳ рафикон ба ў аз байн, аз паҳлӯи ман чой нишон доданд, аз гӯшаи ҳарак нишаст ва маро ба паҳлӯяш кашид.

– Чунонки Кратети калбӣ мегӯяд: «он гуна бояд нишаст, ки ақал-лан аз як паҳлӯ ҳамсоя надошта бошӣ!»

Аз ин ҳозирчавобии ӯ ҳама сари ҳол омаданд, чун дидам, ки ҳама хоҳиши бо ӯ шинос шудан доранд, ночор муаррифӣ кардам:

– Чисто, донишҷӯи соли панҷуми факултаи забонҳои ғарб, риштаи англисӣ, гирандаи стипендияи ленинӣ...

Ҳама баробар «о-о-о!» гуфтанд. Чисто каме лолагун гашт.

– Шуд, шуд, кӯтоҳу мухтасар бигӯ «шаҳбонуи ман», вагарна ин шағолхоро ман медонам, ҳамоно телефони хонааму адреси дугона-амро мепурсанд!

Ҳама аҳлона хандиданд. Ошкор буд, ки аз ин духтари хушгилу хушгӯву хушдил хушашон меояд. Аммо Чисто сари ҳол набуд, ки баъди каме нишастан, одоб ниғаҳ доштан ба ман рӯ овард.

– Шоҳ, – вай ҳамеша дар ҳузури дигарон маро «шоҳ», як ба як «шоҳаншоҳ» мегуфт, – ман ба ту даври як масъалаи чиддӣ бояд ҳарфе чанд бигӯям.

Мо баробар сари по шудем, рафикон норизо «и-и-и!» гӯён, бо нигоҳи рашколуд моро гусел карданд.

Чисто ба нидои онҳо лабханди малеҳе кард, шона дарҳам кашид, ки «ҳеч кор аз дастам намеояд, бояд равам!» Аз зинаҳо хомӯш боло омадем. Аз пас шунидем, ки Шодон Ҳаниф мегӯяд:

– Гургон хуранд оҳуи кӯҳи баландро!

Чисто баргашту зудандоз гуфт:

– Қон ба лаб ояд шағолони мустаамдро!

Аз хандаи осмонкафи рафикон шишаи тирезаҳои Иттиҳодия шикаста ба замин рехтанд.

Чисто ҳамин ки дохили дафтари кор шудем, гуфт:

– Медонӣ, дар ин шаҳр ягона паногоҳи дилхоҳ барои ман ин дафтари кор ва манзили шахсии туст. Хоҳ бовар кунӣ, хоҳ не, хонаи худамон, ҳарчанд падару модарам дар маъмурият бошанд ҳам, ба назарам деворхош дандон дорад! Гузашта аз ин, доим назарбанди кумитаи бехатарист ва ҳам дилаг доим дар тақопӯст, ки бо волидайнат чӣ рафта, ошкор сохтаанд, кушта ва ё зиндонӣ шудаанд!

– Наход то ба ҳамин поя бошад?!

– Шояд бадтар аз ин бошад, мо, ки намедонем ва онҳо низ хомӯшанд! Ману хохарам дерест, ки ба ин созиш кардаем, вале наметавон онро нодида гирифт, аз ин рӯ...

– Қаҳва мехӯрӣ?

– Намешавад, ки ҳамин суоли аҳмақонаатро ба ман надихӣ?! Агар карданӣ бошӣ, бикун, агар чизе дорӣ ҳамроҳ!

Вай конякро дар назар дошт, коняк набуд, «Абӯсумбул» буд, кадом хушбахти асараш дар маҷалла чопшуда оварда буд. «Суоли аҳмакона» гуфтаниш низ ҷон дошт, дар таомули мо намекурсанд, лек ман гоҳу ногоҳ фарангмаобӣ менамоям ва мекурсам. Аммо «шаҳбонуи ман» сари ҳол набуд, аз ин рӯ ман хомӯширо афзал шуморидам. Вай дигар то ду финҷон қаҳва бо «Абӯсумбул» нанӯшид, ду сигор пайиҳам дуд накард, ба гап дунбола надод.

– Ҳоло ба ман фурсат даст дода, ки аз ин ҷо биравам... зиндагиамро дигар созам.

– Биравӣ? Кучо?

– Як дублинӣ аз пасам кашола, ба қавлаш иқтибосе ки ман аз Ҷойс боре овардаам, ўро шефтаи ман карда ва ҳама умр орзуи инро дошта, ки зани шарқӣ бигирад, зеро зани шарқӣ ба қавлаш отифаи шарқии худро кӯшиши нигоҳ доштан мекунаду ғарбӣ ҷаҳди мардона зистан. Ту ба ҳамаи ин чӣ мегӯӣ?

Ҳамаи он чи мегуфт, бароям хеле ногаҳонӣ буд, ки надониستم чӣ бигӯям, каси дигар ҳам мебуд, дар колбади ман ҷо мешуд.

– Ситоро фикр накардӣ? – намедонам, ин суол дар ин мавқеъ чаро нӯги забонам омад.

– Маҳз ҳамин маро ба тардид андохта буд. Аммо вай гуфт, ки мо чун ба Дублин рафтему пойбарҷо шудем, пасон ўро ба он ҷо меҳонам ва бо мо мемонад.

– Ўро огоҳ кардай? Падару модар чӣ?

– Ҳоло ҳақиқати талхро дармеебам, ки моро ба як ҳисоб модарбузургам – модари модарам бузург кардааст. Волидайн гоҳ-гоҳе бо мо будаанду бас. Боз Худо медонад, ки ин амрро падарам чӣ гуна мепазирад, охир, барои ӯ Ватан хеле бори маънӣ мекашад, ки ин қадар барои озодии он ҷон меканад. Ва баногоҳ фарзандони ӯ ихтиёрӣ тарки Ватан кардан доранд...

– Пас маълум мешавад, ки ту касеро, ҳатто Ситоро огоҳ накардай?

– Не! Гумон аст, ки Сито ин иқдоми маро пазирад ва боз ба Дублин биёяд. Вай бо ун хӯе ки дорад, дар ҳамин қафас низ худро чун моҳӣ дар об меёбад. Аммо ман озод нафас гирифтаи ва озод гаштан меҳоям. Эҳсоси ин ки доим зери мувокибати касе ҳастӣ, хеле таҳаммули сангин меҳояд.

– Ту маро дар бунбасти гузоштӣ. Чӣ гуна мешавад, бо одаме ки дӯст намедорӣ, ба ёди орзуҳои ҳавойи зиндагӣ бикунӣ?!

– Ман дар ин умри кӯтоҳ натиҷа гирифтаам, ки барои хушбахт

будан дӯст доштан шарт нест. Бигирем туву маро, на ту, на ман ба ҳам ошиқ наем, вале агар қисмати мо бо ҳам зистан мебуд, мо хеле хушбахт мебудем, чароки ногуфта ҳамдигарро мефаҳмем, кӯтаҳиҳои бударо нодида мегирем... боз даҳҳо чизи дигарест, ки моро қарин сохтааст.

– Ин мушкила хеле ҷиддӣ менамояд, ки тасмими шитобзада дархӯр надорад. Биё, сари он жарфтар бияндешем!

– Биё! Рез ун чи буд, ки рехтӣ!

Ман финҷони тихигаштаи ўро аз «Абӯсумбул»¹ лабрез кардам. Вай гӯшаи чашм ба бутрӣ нигарист ва гуфт:

– Агар «Нефертитӣ»² ҳам меёфтӣ, мо ба фиръавнҳои Миср мусовӣ мебудем.

Ман аз кор барвақт баромадам. Аз истгоҳи театри Лохутӣ ба троллейбус нишастаму дар истгоҳи ресторани «Варзоб» фурумадам. Ресторан қариб ки ҳолӣ буд. Пешхидмат аз дур суол кард:

– Как всегда?³

Ман ба тасдиқ сар чунбондам. Вай панҷ-шаш дақиқа пас як табакча газак, язодии «Варзоб» ва дар обгинае саду панҷоҳ гиrom арақ овард. Дозаи шароби ман кам-кам боло рафтан дошт ва пешхидмати шинос ба ин ишора ҳам карда буд. Ман шаробро ба ҷом не – хеле хурд буд – ба пиёлаи чойнӯшӣ рехтам ва пиёла лабрез шуд, баякбор дам кашида, пореа пиёзи анзур ба даҳон бурдам. Пешхидмат, ки аз бекорӣ дилтанг маро наззора мекард, пеш омад.

– Что-то не так?⁴

Ман ба инкор сар чунбонидам.

– Повторить?⁵

Ман ба тасдиқ сар чунбонидам. Вай китф дарҳам кашид ва обгинаро гирифтӯ рафт. Хоҳиши бо касе ҳарф задан надоштам, ҳатто бо пешхидмат низ. Пешхидмат баргашт бо ҳамон обгина, бо ҳамон микдор арақ. Обгинаро гузошта, ба курсии рӯбарӯи ман нишаст.

– Что-то вы сегодня не в духе?⁶

– Да так, не в ладах со своим бунтующим духом.⁷

---

1. «Абӯсумбул» – ликёри мисрӣ.

2. «Нефертитӣ» – сигори мисрӣ.

3. Чун ҳамеша? (русӣ).

4. Ба хайр аст? (русӣ).

5. Такрор кунам? (русӣ).

6. Имрӯз сари хол нестед? (русӣ).

7. Аз рӯҳи ғазбонам тарсонам! (русӣ).

– А?! – мад кашид ӯ ва чуфти тозаи навворидро дида бархост. Онҳо дар кунче рӯбарӯи ман нишастанд.

Зан ба зол ва мизҳои холи кунҷковона дида дӯхт, нигоҳаш ба шахси ман ҳам дӯхта шуд, зеро ман аз ҷумлаи ду-се нафари нобаҳангом омадагон будам. Шояд чехраи маро шинос ёфт, ки зуд нигоҳ барканд ва ҳам гашта, ба ҳамроҳаш чизе гуфт. Вай низ тоб хӯрда, ба ман нигарист. «Ҳо, – гуфтам ман бо андӯх, – кам-камак маро шинохтан доранд!»

– Иҷоза медиҳед? – овоз баланд кард касе болои сарам.

Сар бардоштам ва ҷавонмарде дидам тахмин сию ду-сию панҷсола, бо костюми сиёҳ, пирохани сафед, ки ба гиребонаш парвона зада буд, чехраи ориёии рашковар ва ҷашмони обӣ дошт. Аз ҳамон типҳое буд, ки ноёб шудаанд ва гоҳу ногоҳ дар кӯхистон дучор меоянд.

– Бифармоед, – бепарво гуфтам ман, ҳарчанд имрӯз хоҳиши ҳамсоя ва бадтар аз ин ҳамсӯхбат ёфтан надоштам. Хира менамояд, ресторан қариб холи буд.

– Ман танҳо чошт ва шом хӯрданро хуш надорам!

– Бомиёна чӣ? – дар оҳанги ман каме истехзо ба гӯш расид, вале вай аҳамият надод.

– Ман ношито намекунам. Як финҷон қаҳва – ҳамин аст ношитои ман, ҳамонро ҳам дар балкон меҳӯрам.

– Дар балкон?!

– Бале, чор фасли сол, соати ҳафту нол-нол, чун намози бомдод фарз шудааст.

– Аҷиб! – ғайриихтиёр гуфтам ман.

– Аҷобате надорад, магар ин ки ҳамсояҳо соаташонро аз балкон баромадани ман дуруст мекунанд.

«Осебдида! – барқ зад дар сари ман, – аз худ Кант сохта-аст...»

– Бубахшед, – бо фаросат дарёфт ӯ, – мо шинос нашудем. – ба сӯи ман даст ёзанд, – Сомон, муаллими ракс.

Ман дасти ба пешбози ӯ дарозкардаамро ғайриихтиёр пас кашидам.

– Сомон? Муаллими ракс?!

Вай ҳайратзада ба ман хира монд ва ман ҳам саҳви худро фаҳмида, зуд дасти андарвояшро ки ханӯз ҳам дар ҳамон ҳол ниғаҳ медошт, фушурдам.

– Баҳманёр, нависанда.

– А?! – вай аз ҷой част, таъзим кард ва нишаст, – Чи тасодуфи аҷиб! Ман дер боз орзуи бо шумо шинос шудан доштам. Чисто ҳамвора киссаи шуморо мекард.

– Киссаи маро?

– Бубахшед, дар бораи шумо ҳикоят карданро хуш дорад. Вай шуморо дар ғайбатон «Шоҳаншоҳ» меғӯяд.

«Рӯбарӯ ҳам!» – дар дил гуфтам ман, лек ба ӯ чизе нагуфтам.

Ресторан кам-кам пур шуда буд, танҳо хонтахтаи банкет ё арӯсӣ, ки даромадан баробар диққати маро ҷалб карда буд, ҳамоно ҳолӣ буд. Ман ба соати дасти Сомон нигаристам, шашу бист буд, пайдост, ки онҳо соати ҳафт ё ҳашт ҷамъ мешаванд, то он вақт мебояд сари худро ҷониби хона кашид, вагарна ин ҷо занбӯрхона хоҳад шуд.

Аммо «муаллими рақс» пешхидматро пеш хонда буд ва ба ӯ чунон супоришхое меод, ки – асортӣ, хавёр, коняки арманӣ, ду пора табакабоб... – аён буд, нияти маро зиёфат додан дорад. «Бало зад корро!»

Ман ҳеч гоҳ дар орзуи дидори ӯ набудам, вале ин вохӯрӣ ҳароина шигифтовар буд. Боз аз ин хотир, ки ҷуноне Сито меғӯяд, Чисто гоҳу ногоҳ дар хонаи ӯ мемонда. Ангор рашк дар ман бедор шуда буд, ё худҳоҳии мардона, ки меҳоҳад маъшуқааш танҳо дар хонаи ӯ бимонад ва ҳам дар сараш ғайр аз андешаи шумо дигар ҳатто фикри сояи касе набошад. Ҷаро муаллими рақсро рашк мекунам, дублиниро не, намефаҳмам.

– Ман медонистам, ки шумо гоҳу ногоҳ ин ҷо меоед, аммо дар гӯшаи ҳаёлам набуд, ки мо бархӯрд мекунем.

– Шумо ин ҷо зуд-зуд меоед?

– Не, моҳонаи муаллими рақс ба ин имкон намедихад. Бо амри тасодуф гоҳ-гоҳ. Маро бештар ба бар даъват мекунанд, духтарҳо.

– Духтарҳо?

– Шогирдонам. Имрӯз низ як шогирдам бояд меомад... Не, не, духтар не, писар! – намедонам барои чӣ, ки ҷашмонаш барқ заданд, – Бисёр рӯзҳои ахир афтодаҳол намуд дар назарам, хостам як кори хайр карда бошам барояш.

– Аҷиб!

Вай хайратзада ба ман нигарист. Шояд ҳеч намефаҳмид, ки ман дар амре одӣ чӣ аҷибӣ дида бошам.

Меҳмонони банкет – арӯс, ки нест, пас арӯсӣ низ нест – ҷамъ омада буданд, шӯру мағали шабҳангоми ресторан ба роҳ афтода буд. Оркестр мусиқии сабук менавохт, вале мукаббирҳои асвот чунон мерасонданд, ки гумон мекардӣ марши ҳарбист. Ҳамсӯхбати ман, ки то ин дам баланд-баланд ҳарф мезад, то ман бишнавам, чун «марш» оғоз шуд, хомӯшӣ пеша кард. Мебоист танаффуси ромишгаронро мунтазир мегашт, то боз имкони ду-се ҳарф радду бадал кардан ме-

ёфт. Пешхидмат, ки то ин вақт ҳар панҷ дақиқа болои сарамон ҳозир буд, ки «чӣ мефармояд?», ҳоло бо банкет банд буд, вайро акнун танҳо вақти ҳисоб мешуд равию аз остинаш кашида биёри.

Шишаи коняк ниматихӣ буд, вале на ман, на муаллими рақс хоҳиши дигар нӯшидан надоштем, ба қавли Чисто, ғазали Ҳофизро мебоист хондану паноҳ ба дижи оҳанин бурдан.

– Агар хоҳиши маро густохӣ нашуморед, – аз танаффуси ромишгарон истифода бурдӯ, – ман меҳостам, ки як бегоҳ шуморо ба хона даъват бикунам, инҳо – ба оркестр ишора кард вай, – ману шуморо маҷоли ҳарф задан надоданд – ва ҳанӯз ба ман имкони лаб кушодан надода, ба дасти ман шиносбаргаашро часпонд. Кунҷковона ба он нигаристам:

СОМОН,
муаллими рақс.
тел. кор...
тел. хона...

тамом, дигар чизе навишта набуд.

– Чисто хонаи маро дида, агар ўро ҳамроҳ бигиред, нураналонур, вай духтари оригиналист. Вай дар хонаи ман буданро хуш дорад. Ҳатман бигиред, вай бояд ба шумо «рақси морро» дар Қасри оинабанд – вай як хонаи маро ҳамин тур меномад, нишон бидиҳад.

«Дар хонаи ман буданро хуш дорад!» – ин дафъа рашки ман дошт ошкор мешуд.

– Зуд-зуд вай меҳмони шумо мешавад?!

Ба фикрам, вай аз оҳанги гуфта ва чехраи сӯхтаи ман ҳаросид, ки саросема гуфт:

– Хоҳиш мекунам, шумо бадгумон нашлавед! Ману ў чун хоҳару бародарем. Боз... Мо ҳар ду як чизро дӯст медорем – рақс!

Вай ҷумлаи ахирро нагуфта, пеши назари ман Бобокалон барқ заду ғайб. «Аз ҳад зиёд бародар дорад ин дублинзани оянда!»

Вай бо пешхидмат ҳисобӣ кард. Ҳарчанд ман пофишорӣ кардам, ки ақаллан супоришҳои қаблӣро бипардозам, қабул надошт.

– Ҳақузаҳмаи ҳалоли худам аст, шояд иттифоқ афтаду ҳақузаҳмаи шуморо низ ба сараш чунин об резем.

Дигар ҷое ба ҳарфе набуд.

– Ман бо муаллими рақси ту шинос шудам, – гуфтам ба Чисто, ки рӯзи дигар пас аз дарс ба дафтари кории ман омада буд.

– Чӣ тур?! – чашмони бузургаш ба ман хира шуданд.

Ман ҳар чи рафта буд, ба ў бозгуфтам. Вай лабханд зад ва гуфт:

– Кадушоҳ! Ту беҳуда рашк мебарӣ, вай ба чинси мо майл надорад.

– Яъне?

– Вай ҳамчинсбоз аст.

Гумон мекунам, айнаки рӯи чашмам часту болои абрӯям нишаст. Ҳангу манг шуда будам. Ман аз ин тоифа мардум ҳамеша ҳазар доштам ва ин ки бо яке аз онҳо паси як миз нишаста, нон хӯрдаам, бароям бисе нагӯвор буд. Чиста аз асари бар ман гузоштаи суҳанаш завқ мебурд.

– Эшон боз нависанда! Шумо бояд ин чизҳоро ки ҳазорҳо сол ин қониб анбози хилқати як баҳши башарият аст, бигузор баҳши кӯчак бошад ҳам, омӯхтаву пазируфта бошад.

– Ман ба ҳар чизе ки ишораи буруз ба рамагарои инсон мекунад, кароҳат дорам.

– Шоҳо, оҳиста, муносибати ману ту ҳам ба он ишора дорад, не? Ё гуфтани ҳастӣ, ки на, ин хости табиӣ наслгузориаст?

– Аз ин мавқеи ки ту ба ашӯ менигарӣ, ҳама чиз: куштору таҷовуз, ҳобу хӯр, шисту хез... ҳама ба он ишора доранд. Муроди ман амалхӯст, ки моро ба он наздик месозад...

– Яъне рӯчӯро маҳкум месозӣ, фирорро табрик мегӯӣ, ҳамин тӯр?

– Чизе монанд ба ҳамин.

– Браво! – вай каф кӯфт, – Пеши худ ҳеч андешидаӣ, ки ҳадди байни онҳоро чӣ гуна бояд гузошт? Шояд, бал ба яқин алоқаи ману ту аз назари як гурӯҳи мардум зишт бошад ва онҳо ману тӯро ба рамагарой маҳкум намуда бошанд?

– Ту сафеду сиёхро як ранг гуфтан меҳаҷӣ!

– Не, ман он ки сафед пӯшидан ва он ки сиёҳ пӯшиданро хуш дорад, мефаҳмам.

– Ту гуфтани, ки инсон дар барзах байни рамагарой ва Худочӯӣ маҳкум шудааст?

– Қурбони аҳли фаҳм! Чу мебинам аз ту ҳаракате ва аз ман баракате нест, магарам биеҳзам, худ барои худ қаҳва дуруст кунам.

– Бубахш, сӯхбатамон доғ гашт, аз ёд рафт, шояд гурусна ҳам бошӣ? Фуроем ба поин?

– Ҳочат надорад. Ман як финҷон қаҳва менӯшаму меравам.

– Вай маро ба ҳонааш даъват кард ва хоҳиш дошт, ки тӯро ҳатман бо худ бигирам.

– Акнун донистӣ, ки кист, намеравай?

– Аммо вай рақси туро дар «хонаи оинабанд» он қадар васф намуд, ки дар дили ман васваса ангехт, ночорам биравам.

– Агар ночорӣ, нарав! Вай бисёр шахсияти шариф аст. Агар Худо осон кунад ба Дублин равам, шояд бе туву бе ваю бе Сито ва шояд бе Бобокалон низ дилгир шавам...

Дар боз шуд ва дар даревос сурати номатлуби Юсик намудор гашт. Вай агар қаблан бидонад, ки дар кабинети ман духтар ва ё занест, дарро ҳамин тур ба пушт мекушояд. «Додарчони» ҳамешагиашро низ намегӯяд ва боз дарро ҳамон тур намоишкорона мепӯшад. Фаросаташ ба «бубахшед» ҳам намерасад. Мегӯянд, ки қаблан вай бо ҳамин роҳ кормандонро дар қабзаи тасарруфи худ нигоҳ медошта, ки «ман рози ниҳони шуморо медонам, чуръат намоеду аз гуфтаҳои ман берун бароед, рӯятонро сиёҳ мекунам!» Ман Худоро шукр мегӯям, ки вай дар солҳои сӣ набудааст, вагарна ягон нависандаро рӯи замин намомонд.

Аммо вай дидаву санҷида буд, ки ман парвои ин ҳама надорам, ба арзу шикояташ низ касе аҳамият намедихад, лек тарки одат амрест муҳол!

– Чӣ қадар типӣ беранг Худоё!

– Аҳамият мадеҳ, тақозои табиаташ ин аст.

– Ё чи туре ки Конфутсий мегӯяд: «агар аҳмакони намебуданд, доноёнро наmeshинохтанд».

– Қурбони Бинтулиқтибос! Бигӯ, ки пайи коняк равам ё қаҳваро ҳамин тур менӯшӣ?

– Чӣ, ба танҳонӯшӣ гузаштӣ ва ба сари «Абӯсумбул» об рехтӣ?!

– Худат мегӯй-ку «ин ҷо ба қаҳвахона ном бароварда!»

– Хайр, пеш ор, ба ҳаминаш ҳам шукр.

Рӯзи дигар вай бо чашмони варамидаву сурхгашта омад. Ҳароина ман тарсидам, ки бо волидайнаш чизе шуда. Пеш рафтам, аз зери оринҷаш гирифтаму ба курсӣ шинондам.

– Вой, бар падараш лаънат! – гуфту инони гирияро сар дод.

Ин бори дувум буд, ки ман гирия ӯро медидам, бори аввал вақте токи балкони бурида дида буд. Вале дашном бори нахуст аз даҳони зебои ӯ берун меомад. Ман зуд ба ӯ як финҷон об додам. Чун дидам, ки каме ором шуд, пурсидам:

– Чӣ рух дод?

– Маро се соат истинток карданд! Ҳеч гоҳ гумон надоштам, ки бегунохеро ин ҷӯр таҳкир мекунанд. Дар хостбарг хузур соати нӯх

нишон дода шуда буд, соати нӯҳ ҳам мунтазир будам, аммо танҳо соати ёздаҳу даҳ андарун хонданд. Баъд се соати расо бо таҳқиру истехзо бозпурсӣ карданд...

– Кӣ охӣ?

– Кормандони КГБ!

Ман ғайриихтиёр аз ҷо баланд шудам. Номӣ ин даргоҳи махуф ними ҷаҳонро дар қабзаи тарс нигоҳ медошт, чӣ ҷои ин мушти пар.

– КГБ? – ман ҳанӯз ҳам ба шунидаам бовар надоштам.

– Ҳо, аз Герберт – ҳамоне ки ба мо забони англисӣ дарс медиҳад, ман дар бораи ӯ ба ту гуфта будам – дублинӣ, мепурсиданд...

Дар бораи дублинӣ ва хостгориаш шунида будам, аммо намендонишам, ки вай Герберт ном дорад ва ҳам ба онон англисӣ дарс медиҳад.

Ман ба вай сигарет рӯшан карда додам. Вай кам-кам ба худ омаду ба қиссааш рӯшанӣ андохт. Маълум мешавад, ки дер боз ӯро ва Гербертро назарбанд карда буданд. Аз ин ки вай бо хоҳараш барои кори падар назарбанданд, вай хабар дошт, барои Герберт мавриди сӯи-занни ин даргоҳ қарор гирифтаниро ба тозагӣ мефаҳмид. Филчумла се соат бозпурсиш кардаанд, ки бо Герберт кучо мерафт, чиҳу мегуфт, хуфтухоб бо ӯ дорад ё не, тӯхфа мегирад ё не, мавзӯи сӯхбатшон чӣ буд... ва садҳо суоли аҳмақонаи дигар.

– Медонӣ, ман то имрӯз дудила будам, ки бо ӯ равам, чӣ шавад, наравам, чӣ шавад, аммо имрӯз тасмими ниҳойи гирифтам – кушанд ҳам, дар ин мамлакат наменонам!

– Ором бош, ман дар ин бора фикр кардан дорам.

– Дар бораи чӣ?

– «Чӣ» не, «кӣ». Дар бораи

ДИДАДОРОНСОЛОР КОМУС

Арафаи Наврӯз буд. Шоҳ Аршак мехост Наврӯзро дар пойтахт баргузор намояд, сипас ба кӯмаки Зармехр ба Рум бишитобад, то ки ғалаба бар Георгиуси осӣ боз ба номи сипаҳбад мансуб нагардад. Қабл аз рафтан мехост шукӯҳу шаҳомати ҷаҳондорияшро ба оламиён намояд. Аз ин рӯ дастур дода буд, ки остондорон дар сонӯ чашн гирифтани лашкар ва Наврӯз аз ҷониби ӯ ширкат ҷӯянд. Бо ин роҳ мехост душманро дар қабзаи ваҳму тарс, дӯстонро дар гирдоби ҳайрату шигифтзадагӣ бигузораду биравад. Чунон бигузораду биравад, ки чун бозгардад, боз дар ҳамон ҳолат ёфта бошад. Фикри тавтиае, фитнае дар сарҳои пурбодашон ва шиоре дар лабҳои пур-

лофашон пайдо нагардад, чунонки лухтакҳои фармонбару балеғ буданд, ҳамон тур бимонанд.

Аршак, шоҳаншоҳи замини паҳноваре ки сари ҳисобашро касе намерафт, ки ин ҷаҳондорӣ аз кучо оғоз меёбаду ба кучо поён, чаро ки дирӯз Рум бахши ин империя буд, ҳоло сипахбад он ҷо даргир шуда, шоҳ низ лашкар ба имдод омода сохта, пас имрӯз Рум ҷузви ин султа нест, дирӯз Сақлоб худро ба оғӯши шоҳ Аршак андохта буд, то ки аз ҳамлаи гунҳо дар амон бошад, чун мавҷи гунҳо аз паҳлӯяш ҳамаро рӯфту рафт, боз худро канор кашид, аз пардохти солонаи хироч сар печид, пас Сақлоб низ бахши ин ҷаҳондорӣ маҳсуб намегардид, рӯи тахти мурассаъу заркӯб нишаста буд. Давру барашро ҳазор ҷондор, ҳазор ҷавонмарди бо ёлу кӯпол, ки ҳама дар зарқу барқ ғарқ буданд, чанбар гирифтаанд. Бо лабханди ғурур ва ваҷоҳати қаноатманд машғули тамошои ҳадоёи шоҳи Бохтар Моҳон пури Шоҳон, писари аршади дабирон дабир буд.

Ҳазор ғуломи турк, ба дасти ҳар яке ду ҷомаи мулавван аз шуштарӣ ва сипоҳонӣ; ҳазор канизаки турк, ба дасти ҳар яке ҷомаи зарин ё симин пур аз мушқу кофур ва аснофи атрҳо ва тароифи шаҳрҳо; сад ғуломи ҳинду ва канизи ҳинду бағоят некӯрӯй бо либосҳои гаронбаҳо, дар дасти ҳар ғуломе теғе ҳиндӯй ҳар чи хиёртар, дар дасти ҳар каниз сафтиёи зариф ва дар он шориҳое борик; панҷ пили нар ва ду пили мода, нарон бо баргустувонҳои дебо, оинаҳои зарину симин ва модагон бо маҳдҳои зару сохтҳои мурассаъ; бист аспӣ хатлӣ бо зинҳои зарин, наъли зар барзада ва сохтҳои мурассаъ бо ҷавоҳири бадахшӣ ва пирӯза; дувист аспӣ гелӣ бо ҷулҳои дебо; бист уқоб, бист шоҳин; ҳазор шутур бо полон ва афсорҳои абрешим, сесад шутур бо маҳмил ва маҳдҳои бузург; понсад ҳазор пора бўлӯр; сад ҷуфт гов; бист иқд гавҳари гаронбаҳо; сесад ҳазор марворид; дувист адад чинии мифрағӣ ва саҳн ва коса чунон мумтоз ва ноёб, ки яке аз он ҷумла дар сари кори подшоҳе то он замон дида нашуда буд; сесад шодурвон, дувист хона қолӣ, дувист хона мифрағӣ...

Инҳост маҳсули ҳукумати яқсолаи Моҳон пури Шоҳон дар остони шарқии ҷаҳондорӣ, ҳамон остоне ки солиёни зиёд писари мӯбадон мӯбад Нарсӣ дар даст дошт ва аз дувист яки ин ашӯро ба хазона пешкаш нанамуда буд.

Аршак рӯ ба мӯбади мӯбадон кард ва бо лаҳни таънаомезу тамасхур ўро пурсид: «Замоне ки писари ту он ҷо буд, ин ҳама кучо буд?!» Нарсӣ гӯё чашмдори чунин як суоле буд, ки рост ба чашмони шоҳаншоҳ нигарист ва гуфт: «Инҳо ҳама дар хонаи соҳибонаш буд». Шоҳаншоҳ лаҳзае чанд ба рӯи мӯбади мӯбадон нигарон монд. Аз

мӯбади нармгӯ ва дурандеши худ чунин посухи густохро интизор набуд, ки ғафлатгир шуд, лаҳзае чанд надонист чӣ бигӯяд. Билохир маҷол ёфт ва бо таарруз пурсид: «Меғӯй, ин ҳамаро аз раият ба тааддӣ ва ғорат рабуданд?!»

Мӯбади мӯбадон лаб баста буд, зиёда гуфта буд ва ҳоло суоли шоҳаншоҳро ношунда мегирифт, ангор хайли тозаи майдон, ки ҳадоёи шоҳаки Шомро муаррифӣ менамуданд, ўро сахт машғул дошта буданд.

Шоҳаншоҳ ба андеша фурӯ рафт: «оё ин мӯбади зираку ҳушёр пири фартуту тифлҳу нашудааст? Оё мешавад, ки ба чунин пирмарди беибо чунин кишвари бепаноҳро воғзор кунӣ ва ба ҷанги румиён раӣ ва аз пушти сарат эмин боӣ?! Магар ў рӯёруй намеғӯяд, ки ту, Аршак, бо дасти шоҳаконе чун Моҳон пури Шоҳон сарандоз аз сари занон, палос аз зери пой мардон мебарӣ!»

Шоҳ Аршакро табъ хира шуд. Дигар ў ба ўбури ғуломони ҳабашиву румӣ, ҳадоёи шоҳаки Шом бо он сурӯру болидагӣ наменигарист, ки тўҳфаҳои шоҳи Бохтарро менигарист. Бо вурӯди ҳар хайли нав майдон ғирев дармедод: «Зиҳӣ, Аршак, шоҳи шоҳон, шахсутуни ҷаҳон, наарапили майдон, ягонаи замон...» Ин ғиревро зархаридоне дармедоданд, ки дидасолори вафодори ў Комус байни издиҳоми майдон пароканда буд. Зархаридони Комус ғирев мебардоштанд ва айёрону авбошону шўрапуштон ва дигар ҳангоматалабон, ки имрӯз ба ин сабаб аз кулли кишвар гирд омада буданд, ба онҳо ҳамовоз мешуданд ва гумон мерафт, ки кулли мардум аз ҳузӯри чунин шоҳаншоҳ мадҳушанд.

Ин тоифа ҳама ба ўмеди бозёфте, дастбурде чун магас гирди хони шоҳ ҳар ҷашну маросим ҷамъ мешуданд, ба ҳамин ўмед дунболи лашкари ў низ мерафтанд ва галаи кафтор буданд, ки ўмед ба пасмондаи шикори шер доштанд. Шоҳ Комусро, дидасолори ҷонсупори худро низ аз байни ҳамин тоифа ёфта буд, агар дақиқтар бигўем, Комус ўро ёфта буд. Он вақт сипаҳбад Зармехр ба тасхири диҷҳои аромана машғул буд. Ў, ки бозгашти сипаҳбадро бо иддае лашкар дар соҳили Вон мунтазир буд, шитобзадагӣ нишон дод, ба аҳбори ҷосусон, ки гуфтанд шоҳи арман бо шумори ками сипоҳ аз пойтахт берун омада, озими Арзирум аст, бовар кард, шерак шуд ва хост шоҳи арманиро ғафлатгир бикунад ва ба Зармехру лашкар бинамояд, ки ў ҳанўз ҳам ҳамон Аршаки шерпанҷаву гаронгүрзест, ки буд.

Аммо Хурин, шоҳи арман аз бозхостани лашкари ў бохабар шуда, чора дида буд. Вақте Аршак ба камингоҳи Хурин рӯбарӯ шуд, дар фурсате нимасипоҳ талаф дод, сипоҳ дар гүрез ёфт, пушти сари худ-

ро низ баста дид. Гузашта аз ин аспи зери пояш захме чанд бардошта, замингир шуд, тири заминдӯзи дигаре ўро низ, ки мехост аз зери асп по бикашад, бори дигар ба замин хобонд. Ҳанўз ки ҳуш дар сар дошт, даври пешашро нигарист: касеро ба шоҳи ҷаҳон коре набуд, ҳама дар таҳлукаи раҳони ҷони худ буданд. Донист, ки соати баҳсу оқибати наҳсе ки ахтаршиноси дарбораш пешгўй карда буд, инак расидааст...

Вақте ў ба ҳуш омад, осмон ситоразор буд, чакочуки найзаву гурз, фашофуши тир шунида намешуд. Болои сараш марди қавиҳайкалу дуруштандомеро дид. Бо овози хаста, ки бо дарди шонаи захмияш пайваст буд, пурсид: «Ту кистӣ ва ман кучоям?» Мард гуфт: «Ман Комусам, аз бастагони овораи шумо, ин макони амн аст аз курдҳо, шоҳаншоҳам!»

... Барои тафреҳ ва хурсандии бегоҳирўзӣ васоили оташбозӣ, хони пазирии фавқулода барпо гашта буд. Талҳои ҳезум ва буттаҳои хорро ҳисоб набуд, ки дар тамоми теппаҳои муҷовири наврўзгоҳ тўда карда буданд. Дар хиргоҳи хос, ки саропардаи шоҳаншоҳ он ҷо буд, муҷассамаҳо ва сўтунҳо аз шамъ бароварда буданд. Ҳазорҳо калоғ ва дигар парандагонро дар минқорҳошон ва поҳошон гўлўлаҳои олуда ба нафт ва бо фатилаҳои қобили иштиол баста буданд, то ба ҳангоми оғози ҷашн парвози нурони онҳоро, ки ба сўхтан ва маргашон ҳамроҳ буд, асбоби тафреҳ ва тамошо созанд. Муқаррар буд, бо оғози тантана буттаҳо ва ҳезумҳо ва шамъҳо дар як замон афрўхта шаванд, саросари кўҳу ҳомун ғарқ дар оташ ва шўъла созанд, нафтандозон бо он чи дар ҳаво партоб мекунанд, мурғони бенаво бо гирдуҳои нафтолуди фўрўзон авҷи ҳаворо низ.

Хони азим муқобили хиргоҳи шоҳаншоҳ гўстурда буданд, ки барои ороиши он даҳҳо ва садҳо гову уштуру гўсфанд кушта буданд, садҳо хирвор меваву нуқлу наво рехта буданд...

Ин ҳама ҷалолу шукўҳ дар назари шоҳаншоҳ ҳақир метофт, чаро ки пас аз ёдраси мўбади мўбадон, ки ишора ба мабдаи онҳо карда буд, ҳанўз ранчида ва хашмин менамуд. Боз ин ҳама солорони даргоҳ бо зану фарзандони худ омада буданд ва ҷавонони шўҳу масрўр ёд аз Меҳрони тирарўз мекарданд, ки инак дар байн набуд. Ин буд, ки вай дар ҳамон ҳол бо ихтиноқи нафас ва хафагии қалб ба хиргоҳ баргашт. Вақте бо исрори дабирон дабир Шоҳон пури Ардавон боз берун омад, ҳанўз дар ҳамон вазъ боқӣ монда буд, ки дидасолори шўрбахт Комус пеш омад, то фарзанди худро ба шоҳ муаррифӣ намояд. «Беҳамтои ҷаҳон, ин ғуломат Номус, фарзанди ягонаи ман, ба ихтиёри бандагӣ ва дастбўсии ту омада!»

Шоҳ лаҳзае чанд ба писари Комус хира монд. Ҳаждаҳ-бистсола, бо ёлу кӯпол – ҳамгулу тандиси Меҳрон, вай мурдаву ин зинда. Иттифоқе чунин лутф ва сӯрури ҷашнро ки хеле ночиз буд, билкул аз байн бурд, боз ба хиргоҳ баргашт ва силаҳдорро фармуд, ки Комусро ба хиргоҳ бихонад.

Чун Комус ворида хиргоҳ гашт, ӯро гуфт: «Маро имрӯз табъ хираву кудурат ғолиб аст, ҳарчанд ҷумла асбоби тафреҳ бароям омода сохтаанд!» Комус гуфт: «Шоҳаншоҳи ҷаҳон чӣ мефармояд?!» Шоҳ Аршак гуфт: «Бирав, сари Номусат бибур ва назди ман овар!» Комус сартопо сард гашт, нигарон бимонд, ки оё ҳазл карда, вагарна, сари раҳм меомада бошад. Шоҳ Аршак гуфт: «Вақте куштани шоҳзода дар миён буд, лаҳзае диранг накардӣ?!» Комус чашм ба зер кард ва гуфт: «Гумон бурдам, фармони дигаре ҳам бошад». Шоҳ гуфт: «На, ҳамон буд».

Комус рафт ва пас аз соате бо сари хунолуди писар ворида хиргоҳ гашт. Шоҳ ба сари бурида нигарист ва Комусро гуфт: «Чаро ин қадар таъхир кардӣ?» Комус гуфт: «Шоҳо, маро бубахш, қабл аз он ки иқдом ба амри ту кунам, соате ягона фарзанд ва ягона умеди зиндагиамро хостам ба серӣ бубинам...» Шоҳ гуфт: «Бирав, Комус, ҳоло метавонӣ бифаҳмӣ, вақте ба куштани шоҳзода мерафти, ман чӣ вазъ доштам. Вале ҳудро тасалло бидеҳ, писарони мову ту мурдаанд ва инак ҳоли туву шоҳаншоҳ якест!»

* * * * *

* * * * *

* * *

Занги дар садо дод ва ман бо таачҷуб онро кушодам, зеро касеро интизор набудам, Чисто бо он вазъе ки дошт, касеро дидан намехост. Дарро кушодаму ҳайратам даҳ чандон шуд – паси дар Бобокалон меистод.

– Дуруд, ба меҳмони ноҳонда ҳаст иҷозаи вуруд?

Вай ба ҷавоби мани ҳайратзада мунтазир нашуда, аз паҳлӯям гузашта, дохили хона гашт. Рафт, бароҳат рӯи дивон нишаст ва бо ҳамин ба ман фаҳмонд, ки ба ин зудӣ фикри хестан надорад.

– Мебинам, ки шумо роман навиштанро дунбола медихед? Фикри бозгаштро ба новелла ё сарво, чи тавре ки шумо онро меномед, надоред? Ба фикрам, новелла ин жанрест, ки шумо балад шудаед ва ба пояи новеллистикаи рӯз расидаед.

– Шумо гуфтаниед, ки ман...

– Не, не! Худоё, тўба, магар шумо фикр мекунед, ки ман чунин андеша дорам? Дар роман ҳам шумо дастболо мешавед, вале ба назари ман, новелла ин жанри шумост.

– Ошкор аст, ки манзуратон чизи дигарест?

– Уф-ф-ф, – вай охи ростин ва бадард кашид, – бо одамони оқил сўҳбат оростан мушқил аст! Бале, манзурам чизи дигар аст. Бояд ёд-рас намоям, ки як хоҳар кайҳост гирифтори доми шумост, дигараш низ гир омадан дорад, ин ҳам дар дини мо куфр асту ҳам дар дини дигар.

Манро хоҳише дар дил рӯ зада буд, ки ўро озод аз ҷой бардораму аз дар берун партоям, вале бо сад азоб худро ба даст гирифтам. Ав-валан меҳмон аст, баъдан нимаодам. Баланд шудам ва назди тиреза рафтам ва берунро нигаристам. Кўча камодам буд ва шамоле хеста, гарду хокро бардошта буд, ба хонаи хоб гузаштам ва дарҳои балконро бастам, вагарна чангу хок ба хона мезад. Ҳар рӯз тоза мекунӣ ва аз кор бармегардиву мебинӣ, рӯи миз пури чанг, хонаи сари ҷодаро ҳолаш ҳамин. Баргаштам ва боз рӯбарӯи ӯ нишастам, вай каме гич ба ман нигарист, гуфтам:

– Боди афғонӣ хеста, дари балконро бастам.

Ба аломати ризо сар ҷунбонд ва ҷун дид, ки ман қуттии сигорро берун кашидам аз ҷайб, бетокатона дар ҷои худ ҷунбид ва мунтазир шуд, ки ўро низ мурут мекунам. Мо ҳар ду хомӯш сигор кашидем, хомӯшии тоқатфарсо буд, ки гуфтам:

– Хуб, ба фикри шумо ман ҷӣ бояд бикунам?

– Шумо бояд қаҳрамони манфие бо номи Сито дар романи худ биафзоед!

Қариб буд сигарет аз лабонам канда шуда ба замин афтад. Ман зуд даст ба он бурдам.

– Шўҳӣ мекунед?

– Ман ҳеч гоҳ дар умри худ ин қадар ҷиддӣ набудам. Илоҷи дигаре намебинам. Агар шумо мебинед, бифармоед!

Надонистам ҷӣ бигўям. Рафтам ба ошхона. То омадани ӯ хоҳиши қаҳва нўшидан доштам, акнун ин хоҳиш боз рӯ зада буд, бо иловаи ягон чизи қавитар, лек дар хона ғайр аз бутрие майи «Тоифӣ» дигар чизе набуд. Донҳои қаҳваро ҷунон кўфтам, ки агар ранги қаҳвай надоштанд, гумон мекардед, орди осиест. Ду финҷон ва бутрии «Тоифӣ»-ро овардам, рӯи миз гузоштам. Вай финҷонро наздаш гузошт ва ба шиша ишора кард ва ду дасти таслим боло бардошт.

– Маъзур!

– Наменўшед ё...

– Як раҳ дар умри худ нӯшида ва як умр тӯба кардаам!

Маро хоҳиши шунидани киссаи майнӯшии ӯ набуд, тахпурсӣ накардам. Як сотгин лабрез май рехтам ва нӯшидам. Вай бо ҳавас ба майнӯшии ман менигарист.

– Гуворо бод!

– Аҷиб, ин таъбирро бори аввал мешунавам.

– Баъзеҳо чунон менӯшанд, ки хеста ягон тараф гуруҳтан ме-хоҳед, басе зишт! Аммо аз майнӯшии шумо ҳаваси кас меояд.

Ман чизе нагуфтам. Сотгини дигар лабрез кардам, вале даст набурдам. Вай кунҷковона қафасаи китобро менигарист. Чашмаш ба «Чунин гуфт Зардушт» афтод, барқ зад.

– Аз кучо?

– Як дӯстам аз Эрон оварда буд ба расми тӯҳфа.

– Оё метавонам барои як ҳафта онро ба орият аз шумо бигирам?

Ман ба мардум китоб доданро хуш надорам ба ҳазору як сабаб, аммо дилам нашуд, ки ба ин одамак ҷавоби рад бидиҳам.

– Барои як ҳафта, бифармояд. Баъд онро ба Чисто бидиҳед, ба ман бирасонад.

– Чӣ, аз ҳузури ман дилгазон шудед?

– На, чиҳо мегӯед?! Гуфта будед, ки шахргардиho хуш надоред?

– А? Рост мегӯед.

Вай китобро зери каш гирифт ва аз ҷой бархост.

– Бо иҷозаи шумо?

– Агар майлатон ин аст!

Чун пешина аз назди дар баргашт ва афзуд:

– Хеле сипосгузорам, ки аз боздидамон ба хоҳарон ҳарфе назадаед. Гумон мекунам ин раҳ низ ба ман гузашт менамояд?

Ман ҳарфе назадам. Ва ӯ «сукут аломати ризо» донист ва рафт.

Субҳ зуд хестам, хостам чизе бинависам, нашуд. Магарам бонуи илҳомам ханӯз хоб буд. Либосҳои варзишиамро пӯшидаму кӯча баромадам. Он тарафи роҳ гулгашти хушманзарест гирду акнофи тандиси барқади устод Рӯдакӣ. Ҳар вақте қорам пешрав набошад ё китоб хонда нашавад, меоям ин ҷо, каме сайру гашт мекунам ва бармегардам. Аммо он рӯз шанбе, рӯзи истироҳат буд ва мардуми зиёде, бештар занҳои қолосқадор, тӯи майдон дар равуо буданд. Пеши худ гуфтам, ба боғи гиёҳшиносӣ меравам, ки ҳамагӣ як истгоҳ поёнтар буд. Қаблан ҳам моҳе як раҳ-ду раҳ мерафтам, ҳоса тамошои нилуфари то-лобқоро хуш доштам. Барои он ки қохилӣ ва тардид ба дил роҳ наёбад, ба худ талқин кардам – ҳар гоҳе нилуфарқоро дида меоям,

корам пешрав мешавад, ҳоло ки моҳест онҳоро надидаам, чунин ноомад пеш омада. Биравем, бубинем, ки боз чанди дигар шукуфта.

Ғайричашмдошт омадушудкунандагони боғ хеле кам буданд. Чанд ҳунаромӯзи омӯзишгоҳи рассомӣ машғули кашидани тасвири толоб ва нилуфарҳо буданд. Муаллимашон низ ҳамон ҷо буд, гоҳ-гоҳ мерафт, раванди корашонро менигарист, эроде чанд мегирифт ва бармегашт, рӯи рӯзнома, ки зери мачнунбед густурда буд, менишаст, ба хондани рӯзномае ки дар даст дошт, машғул мешуд. Ҳунаромӯзон чунон машғули кор буданд, ки ба зоирони боғ ва тамошоӣёни пушти сарашон аҳамият намедоданд, аён буд, ки на як бору ду бор ба ин ҷо омадаанд. Бештари нозирон паси духтаре нимчанбар гирифта буданд ва ба ҳаракати мӯқалами ӯ менигаристанд ва байни худ чизе мегуфтанд. Пайдо буд, ки вай беҳтар аз дигарон нилуфар кашидан дорад. Маро ҳам ҳисси кунҷковӣ боло гирифту ҷониби ӯ майл кардам ва дар нимароҳ мондам – Сито буд!

Ман дар кучо таҳсил доштани ӯро намедонистам ва ҳоло ба ҳайрат дармеёфтам, ки хоҳиши инро доништан ҳам надоштаам. Пас вай рассом шуданист! Ин барои ман хеле шигифтовар буд.

Вақте номаълум пеш омадам ва аз пушти сари ӯ ба табло нигаристам, ҳайратам афзуд. Вай толоб ва нилуфарҳоро бо хатти зебои форсӣ, дар шеър бар васфи нилуфар, аз кадом як шоири ба ман ношинос, хеле зебо ва марғуб мекашид. Лаҳзае чанд ҳунарнамоии ӯро хомӯш наззора кардам ва билохир токат наёвардам.

– Агар ин ҷо Чисто мебуд, хатман меҳитобид: «ин хати Ковус аст ё пари товус!»

Вай то нармӣи гӯшҳояш лолагун гашт. Мешуд шеърӣ шоирро бо каме таҳриф бигӯӣ: «Нозанине ки аз ҳаё сурх шуд, нозанин буд, нозанинтар шуд!»

– Чисто агар мегуфт, хатман масдарашро номбар мекард!

– Охир, сари пурғамзи варо бо сари бемағзи ман иштибоҳ накун. Ҳар субҳ аз хоб хеста, ман як соат фикр мекунам, ки ман киям ва чӣ бояд кунам. Ҳамин қадар медонам, ки кадоме аз умаро номаи Ковуси Унсуралмаолиро дида, чунин хитобидааст. Аммо кӣ, ба куштан диҳанд ҳам, ба ёд оварда наметавонам.

– Касе гуфтааст, зебо гуфтааст!

– Ман намедонистам, ки шумо шогирди омӯзишгоҳи рассомӣед.

– Агар медонистед, ҷои таачҷуб буд. То он ҷое ки ман шуморо шинохтаам, ба ҳар чизе ки ба нафсатон дахл надорад, кам тавачҷӯх зоҳир мекунед.

– Тӯҳмат дар рӯзи рӯшан, дар шохидии чанд тан!

Вай хандид, ба соати дасташ нигарист, баъд ба муаллим. Муаллим пеш омад, бо ман даст дода салом кард, қаблан мову ӯ дар салонҳои намоишӣ вохӯрда будем. Бо ишора шогирдхоро ҷамъ кард ва гуфт:

— Пагоҳ чун ҳамеша, агар каме дер кардам, худатон машғул шавед.

Муаллим рафт, чанд шогирд аз пасаш роҳӣ шуданд, танҳо духтаре, ба яқин дугонаи Сито, монд.

— Агар майл доред, каме дар боғ сайру гашт бикунем ё биравам, дар хонаи ман қаҳва бинӯшем, ду қадам роҳ.

— Ба хонаи марди мучаррад намеравем, аз сайру гашт рӯ наметобем. Чӣ гуфти, Фарангис?

— Мутаассифона, ман бо шумо буда наметавонам. Расо баъди яку ним соат бояд ҳамроҳи додарчаам ба аёдати бибиам биравам.

Вай тасмаи сепояшро ба китф гирифтӯ Ситоро бӯсиду рафт.

Мо ба пайроҳаи мумфарш, ки ба умқи боғ мебурд, қадам гузоштем.

— Хуб, Шоханшоҳ, қисса кунед!

— Чиро қисса кунам? Романро?

— Не, романро бояд хонд, на ин ки мазмунашро шунид, ҳама таволаш гум мешавад, агар бо образ бигӯям, фарқ чун гули қоғазину гули ҳақиқӣ.

— Пас чаро дар бораи он чи хондаед, ҳарфе намезанед?

— Ман тоқати баҳс надорам. Ин Чистост, ки ҳама чизро хондасту медонад, нисбат ба ҳар чиз изҳори назар намуданро хуш дорад. Танҳо ҳаминро мегӯям, ки ҳар баҳши тозаи романро бесаброна интизорам.

— Боз як чизро ба ман бигӯед, ғайр аз шумо ва Чисто кӣ боз навиштаҳои маро меҳонад?

— Бобокалон! Вай ҳам кирми китоб. Аммо ба навиштаҳои шумо таваҷҷӯҳи хоса дорад, чаро, намедонам. Ҳарчӣ қаблан навишта будаед, пайдо карда хондааст. Чаро чунин суол додед?

— Зеро ман хеле хуш надорам, ки то чоп касе таснифоти маро бубинад ё бихонад.

— То чое ки ман медонам, нависандаҳо дар маҳфилҳои хоса барои дӯстон ва ҳаводоронашон асарҳои худро меҳонданд, афкори ононро ба назар мегирифтанд.

— Ман аз он камтаринҳоеам, ки инро хуш надоранд.

— Пас чаро ба мо медихед, ки бихонем?

— Ин романи дастаҷамъист. Бо ибтикори шумоён навиштаниашро

оғоз кардам ва бо дастгирии шумоён идома медиҳам. Агар шумоён нахонед, дунбола намеёбад.

– Ачиб, хеле ҳам ачиб! Меҳоҳед моро муттаҳам бикунед?

Ман хомӯширо афзал донистам, вай низ сокит паҳлуи ман қадам мезад. Чун боғро як раҳ давр задем ва боз дар назди толобҳои нилуфар расидем, бе ҳарф ҷониби дарвоза роҳӣ шудем.

Вақте ман ўро аз истоғои Донишгоҳи тиб гусел мекардам, вай ҷузвдонашро кофт ва тахтакоғазе берун кашид ва ба ман дароз кард.

– Инро дерест, ки ба шумо доданӣ будам.

Бо хатти рези форсӣ тасвири маро дар сарвои «Шошо» дода буд ва зери он навишта буд: «Шоҳаншоҳ»

Ман изҳори сипос накарда, вай ба троллейбус нишаст ва рафт.

Ин эҳсос вақте дар троллейбус нишаста будам, дар ман пайдо шуда буд. Троллейбус чун ҳамеша дар ин соат, соати шонздаҳи баъди зӯҳр камодам буд. Бештар бознишастагоне ки ба боёие берун омада буданд ва мехостанд қабл аз соати тӯфаланг, ки мардум аз кор бар мегарданд, худро ба манзил бигиранд. Ман ба пуштаки ҳолӣ нишаста, бо ҳавсала роҳгузаронро менигаристам. Ҳамон манзараи ҳамаҷуза ва якранг: яке шитоб дорад ангор хонааш месӯзад, дигаре ҷунон гом мебардорад, ки абадан ба манзил расидан намехоҳад, ду тан ҷунон баланд-баланд ҳарфзанон мераванд, ки гумон мекуни дар ду ҷониби ҷода бошанд... Танҳо талабагони дабистон дигаргунӣ дар ин манзараи якнавохтанд. Ҳарчанд онҳоро ҳар рӯз мебинӣ, боз ба ҳавас менигарӣ. Бо форму кифҳои худ не, балки гӯё дар вачоҳату ҳаракати онҳо ҳар рӯз як тозагии меёбӣ. Маҳз ба ҳамин қудакони дабистон нигариста, ман баногоҳ ҳис кардам, ки вай маро дар хона интизор аст. Аз ин эҳсос ҳарчанд пушти дар будаму онро баста дидам, раҳо наёфтам, балки ҳароина воқеъ буд, ки калидро то дер аз чайбҳои худ пайдо намекардам. Чун пайдо намудам, онро то дер ба калиддон андохта наметавонистам. Он чи бо ман руҳ меод, берун аз идроки ман буд. Ниҳоят дарро кушодаму ворида дахлез гаштам. Як поро аз кафш берун овардам, дар фикри берун овардани пой дигар будам, ки аз андарун шунида шуд:

– Марҳабо ба кохи худ! Шуморо мунтазир аст

ШАҲБОНУ СИТО

Агар Худованд маро бад дидаву ба ин сурати зишт сиришта бошад, пас ман ин махлуқи пурнозу пурбоди ўро ки Худованд ин

қадар зебо офарида буд, бад медидам. Ман ҳеч гоҳ надида ва наشناдаам, ки як шахс кулли навоқиси чархи барину ба одам қаринро дар худ анбошта бошад. Вақте вай аз шаробнӯшии зиёд ҷон ба Ҷонофарин супурд, ман ҷунон масрур будам, ангор ба сурати паҳлавон Зармеҳр даромада бошам.

Аммо шоҳ Аршак дар ҷунон мотаме ништа буд, ки гумон мекардед, имрӯз ё пагоҳ ҷон медиҳад. Ба як тан аз ғуломони худ фармуда буд, то ҳамарӯза се навбат ба ӯ ёдрас намояд, ки чи талафи азим доданаширо аз хотир набарорад. Ҳарчанд ба ин ҳоҷат намеафтод, чи ҳар рӯз барои бузургдошти ёдбуди шахбону як дастури булаҷаб медод. Дар рӯзи марги Сито низ онҳо кам набуданд. Дастури нахушташ ин буд, ки фармуд, бечора табибро чормех кунанд, ӯ, ки айбе надошт. Чун ин зан бас сояпарвардаву бо нозу ишва буд, парҳези пизишкфармударо эътино намекард, аз ин рӯ ҳолаш пас аз оризи он бемории ночиз рӯз ба рӯз бадтар мегашт, дар ғайбати табиб ду мурғи пухта бо чанд ратл шароб хост, чун онҳоро хӯрду нӯшид, ҳолаш мутағайир гашт ва билохир бо азоби алим бимурд.

Ғами Аршакро қарона набуд, гумон дошт, фардо заминларза мешавад, офтоб тулӯъ намекунад, кишти барзгар аз замин намерӯяд, ниҳолаш ҷавона намезанад, бўстонаш мева намедиҳад... дигар касе ўро шоҳи олам наменомад, аз вахомату шахоматаш эзорро тар намесозад...

Амр дод, ба рамзи сӯгворӣ ёли аспу хачиронро бибуранд, рӯи гунбазҳову бурҷҳои зарандуди кӯшку бораҳои атроф пардаҳои сиёҳ бикашанд, баланд ҳарф назананд, овоз нахонанд, мусиқӣ нанавозанд...

Ҳамаи ин гирифтӯрӣ рӯзе оғоз ёфт, ки писари худбини Шоҳон пурри Ардаван пас аз Бохтарро ғоратидан, ҳазонаи шоҳаншоҳиро огандан шоҳ Аршакро ба зиёфат хонд. Шоҳ Аршак ўро барои ҷоплӯсӣ ва чашмтангиаш, ба ҷои падар, ки шаби Наврӯз аз ифтихори писар шодимарг шуда буд, мансаби дабирон дабир дода буд. Айни майгусорӣ ва дар авҷи рақсу бозии канизакони ҳурлиқову хушадо, тозадабирбади аз мансабу май беҳуш ба тавсифи зани худ – раисаи бохтарӣ оғозид. Ҳунари чомагӯӣ, чангнавозӣ, овозхонӣ, арғуштравӣ ва ишвасозии ўро чандон васф намуд, ки ҳамоно дар дили Аршак хоҳиши он занро дидан пайдо шуд, тозадабирбади нагунбахтро фармуд, то зани худро ба маҷлис биёварад. Чун занро дид, ҳусну ҳунарашро мушоҳида кард, волаву шайдо шуд. Ҳамоно дидасолори ҷонсупори худро пеш хонд ва ба гӯши ӯ чизе гуфт, Комус хушҳолона ангуштари бузургнигинашро ба ӯ намуд ва бархосту дабирон

дабирро табрик гуфт ва бо ӯ хоҳиши дӯстгонӣ хӯрдан кард. Чун Моҳон пури Шоҳон пури Ардавон дӯстгонӣ хӯрд, пас аз соате худро бад ҳис кард ва аз шоҳ иҷоза хост, то ба андарун равад, каме биосояд, магарам ҳолаш беҳ шавад, пасон ояду дар маҷлис ширкат чӯяд. Шоҳ иҷоза дод. Бомдод хабар даррасид, ки мурдааст. Шоҳ Комусро бифиристонд, то ба зани бевамондаи ӯ дилсӯзии беандозаи ӯро аз ин марги нобаҳангом бирасонад.

Моҳе пас Сито зани ақдии шоҳ Аршак шуд.

Агар номақдор Ҷомосп зинда мебуд, ҳароина мефармуд: «кибритро бо ифрит тазвич доданд, ҳосилаш майит шуд».

Дарбори то ин рӯз дар тарсу ваҳм ва нигаронии гунг ғунуда ба макони тақопӯи шаборӯзӣ ва шӯру мағал табдил ёфт. Сито ҳар соат либос иваз мекард, ки панҷоҳ дӯзанда барояш омода месохтанд. Даҳ машшота, даҳ даллок, даҳ пероягар, даҳ... алқисса, дувист канизак гирифтори нозу нузи ӯ буданд. Гоҳе чунон худро дар зару зевар ғарқ мекард, ки аз вазни онҳо зуд монда мешуд...

Шоҳ фармуд, тахти маро аз боргоҳ бардоранд, ба ҷои он барои шаҳбону Сито тахту тоҷи шабеҳи тахту тоҷи ӯ, лек аз сим бигуздоранд ва насб кунанд. Вақте шаҳбону Сито бо пирохани сапеди дебо зери тоҷи симини мурассаъи андарво бар тахт менишаст, аҷаб шаҳомате дошт. Шоҳ ҳам ҳар гоҳ усқудору дапирпатони кишварҳои дуру наздикро бор медод, дӯст дошт ӯ дар паҳлӯяш бошад, зеро ҳар борёфта ба манзарае ки ногаҳон пас аз бардоштани парда пеши назараш пайдо мегашт, дерёз ғангу мангу хира мемонд, шояд ба воқея будани он чи пеши чашмаш буд, аслан бовар надошт.

Овозаи хазинаҳои оганда аз зар, кӯшкҳои бемонанд, боғҳои андарво, рамаҳои бешумору галаҳои беҳисоб, сипоҳи пурзарқу барқи ӯ ба ақсои олам рафта буданд ва шоҳони мамолике ки ҳатто андарзбадон ва ахтаршиносони ӯ дар кадом гӯшаи ҷаҳон ҷой доштани онҳоро намедонистанд, ба дарбори ӯ сафирону расулон мефиристонданд. Худи ӯ низ барои таҷассус ва аз рӯи кунҷковӣ ба ҷаҳор сӯи олам пайкҳо медавонд, то бубинад, оё месазад, ки дари хазонаро бикшояд, сипоҳро дар зарқу барқ ғарқ созад ва ба ҷониби матлуб «барои барбаронро ба тамаддун ошно кардан!» ё «дурӯғиндинонро ба дини ростин хондан!»... бифиристад. Пайомади ин «некманишиҳо» ҳамин буд, ки боз чандин ҳазор асири дигарро пешандоз карда меоварданд, то дар бозорҳои дуру наздик ҳамчун бардагон бифурӯшанд, ё корвонҳои зару ҷавоҳир ва қумош ба хазона ворид шаванд, то шаҳбонуи пуришваву нози ӯ – Ситои шанг битавонад боз корҳои шигарфи худро фарохтар ба роҳ монад.

Агар фикри маро доништан хоҳед, Сито дар ин масъала яқини замон буд. Корхона ки ин занона мекарду мехост бикунад, маро чӣ, халқи оламро дар шигифт мемонд.

«Каёи андарзбад, оё хоҳиш надоред дар ҳаққи ман чомеа бигӯед, ки шунаванда ҳам бихандаду ҳам бигиряд?» «Ба чашм, шаҳбонуи ҷаҳон!»

«Каёи ганҷомордабир, оё метавонед мӯҳр аз дари ҳазона бардоред, то ман дилам хостаро бигирам?» «Лутф менамояд, бонуи бонувон, ҳазона чӣ, ҳоло сартосари ҷаҳон ихтиёр мар шуморост!»

«Каёи нахчирсолор, дилам тухми ҳумо меҳод!» «Камтарин коре ки бароятон метавон кард, шом мефармояд ё зӯҳр?»

«Каёи охурсолор, меҳонам дар истабли шоҳӣ як ҷуфт аспӣ обӣ паҳлуи хингҳои ман баста бошад!» «Қаблан низ баста будем, талаф шуд, чун муҳити обӣ меҳод, на ҳокӣ!» «Чаро аз ёдам рафта? Боке не, болдорашро бубандед!»

Аз чунин музаҳрафот ё монанд ба он ҳар рӯз мешуд шундан ба сад ранг. Аммо ин дар қиёси он нақшҳои ки ӯ имрӯз мекашиду фардо фаромӯш мекард, ҳеч буд. Вай шоҳаншоҳро во дошт, ки новгон омода созад, ба дарёнаварди моҳире бисупорад, то он новгон озими Зангбор ё Ҳабаша бигардад ва барои ӯ маймунҳои овозхон ва ҳам одамаҳои пакана ба мисли Кеҳинаршак биёварад. Ӯ ин ҳарзари шабу рӯз ба гӯши шоҳ Аршак хонд ва билохир ӯро моил сохт.

Ҳароина шоҳ Аршак ба ин иқдоми сабукмағзона ва беҳосил на ба ӯ хотир моил гашт, ки ҳама дархости ӯро иҷро мекард, бал хелеҳо мехост бидонад, ки ин хиттаи сиёҳ, ки Зангбораш меҳонанд, он ҷо алмосу марвориду бардағони зиёде меҳезанд, боз дар жарғои тираи худ чӣ розҳои нӯҳуфта дорад, ки дарёсолор Талимон муваффақ нашуд дарёбад. Новгон дар кӯтоҳтарин муддат омода гашт ва ба ҷониби Зангбор ба шино даромад.

Аммо Сито – Сито намебуд, агар ҳамоно баробари аз назар нопадид шудани бодбонҳо ҳам новгону ҳам ҳадафи онро ба боди фаромӯшӣ намесупурд. Чун новгон баъди солеву анд аз сафари пурхатар баргашт ва дар бандари шоҳӣ лангар ниҳод ва навид ба шоҳбону бурданд, ӯ ҳеч бастагӣ ба он зоҳир нанамуд, ба ҷуз як маймун, ки ӯро Шодӣ ном карду ҳангома барпо...

Ман хеле сари ин нуқта сиголидаам, ки чаро шоҳе ки занҳои зиёдеро дидааст – танҳо дар ҳарамӣ ӯ шумораашон ба сесаду шаст мерасид, баногоҳ шефаву побастаи чунин занӣ нозгару бозигар шуд? Ҳеч сари ин чигилро наметавонистам биёбам, ба кӯмакам Хушрӯз, ҳоҷасарои шӯрида расид.

Сито духтари яке аз нӯҷабои Бохтар буд. Падараш дар ҳарамсаро зане чанд ниғаҳ медошт, ки якеро аз бозори бардафурӯшон харида, ба ӯ озодӣ дода, баъд ба ақди никоҳи худ дароварда буд. Ин зан, ки аз таннозони (гетераҳои) юнонӣ буд, ҳар ҳунарро – ҷангнавозӣ, овоззонӣ, рақс... балад буд. Аз ин рӯ ба духтари худ – ҳамин Ситои маъруфа, ғайр аз он ки ҳунарҳои худ омӯхта буд, инчунин ишқбозиро аз шеваи таннозони юнонӣ ёд дода буд. Табиист, ки чун зани Моҳон пури Шоҳон шуд, ӯро бо «ҳунарҳои юнонии» худ ба вачд оварда буд ва ин вачд мӯҷиби ба бод рафтани сари ӯ гашта буд.

Шоҳ Аршак низ қабл аз ҳама мубталои ҳамин «шигарфии юнонии» Сито гашта буд, чаро ки аз дигар занҳо ҳеҷ лаззате бо вачд ҳамоҳанг надида буд, агар дида буд, қаноат накарда буд, ки ба доми ин зан гир омада буд.

Хушрӯз, ҳоҷасарои ахтари бадрӯз ҳикоят мекард, ки ин зан дар кӯши худ, ки бо дастури шоҳ Аршак Проклиуси милетӣ, ҳамоне ки ду ҳайкали барқади шоҳро низ тарошида буд, ба услуби кӯшкҳои румӣ сохта буд, чунон базмҳое созмон медода, ки аз тамошоаш мӯ дар тан сих мешуда.

Барои бо шавқу завқ гузаштан, аслан барои ҷилавгирӣ аз ғайбатҳо, ба ин базмҳо бештар занони нӯҷабои пойтахт даъват мешуданд ва онҳо низ ба базмҳои Сито ҳоҳ-ноҳоҳ шарик буданд.

Шабҳое буд, ки вай танҳо хостагони худро фаро мегирифт. Онҳо, меғуфт Хушрӯз, аз ҷумлаи дӯшизагони шаҳр буданд, ки ба пӯсташон дасти мард нарасида, аз ин рӯ чун пӯсташонро пармосӣ, оҳу нолаашон ба сақф мепаҷанд.

Дар ҳаммоми занонаи шаҳр бо дастури ӯ ба девори гармоба шишае насб карда буданд, ки мешуд кафи гармобаро чун кафи даст бубинӣ, вале аз дарун қошии бузургеро мемонд, ки барои музайян кардани девор гузоштаанд. Вай пушти ин равзана менишаст ва духтарони обтанро наззора мекард ва ҳар духтаре сохту резаш хушоянд меомад, ба ходима менамуд. Ходима онҳоро дар ёд мегирифт ва рӯзи муқарраршуда ба кӯшк даъват мекард. Чун онҳо пайомеди сарпечиро аз ин амр хуб медонистанд, фармон мебарданд, яқсара ҳозир мешуданд.

Сито онҳоро хуш мепазируфт, бо онҳо таому шароб меҳӯрд, бечораҳо, ки қаблан май нанӯшида ва агар нӯшида, ба ҳадди эътидол нӯшида буданд, зуд сархуш мегаштанд. Баъд Сито онҳоро ба истихри мармарӣ мебард, ки бо ҳар гуна хушбӯиҳо муаттар карда буданд. Дар ҳавз ҳар гуна бозӣ ба роҳ мемонд, ҳамдигарро мебармосиданд, мелесиданд, мебӯсиданд...

Пасон вай духтарони бараҳнаро ба шабистон меҳонд ва дар он ҷо бо дӯшизагон корхое мекард, ки – мегуфт Хушрӯз – танҳо мард бо зан мекунад, ҳамон ҳам марди ахта.

Ман ва ё ҳар каси дигар бошад, ба ин анекирдорҳои ӯ тоб меовард, вале он чи ӯ бо маймуни худ – Шодӣ ба аҳли даргоҳу халқи олам намуд, ҳамаро ҷон ба лаб овард. Ин маймунро новгонсолор аз сафар ба Зангбор, ба расми намуна, ки маймунчаи овозхон нест ва набуда, ба шаҳбону ҳадя карда буд. Бӯзинаи майдаҳаки хушмӯю хушсурате буд ва тасаввури маро дар ин бора, ки онҳоро чун ҳуюни-ён қавиҷуссаву зишт меангоштам, билкул тағйир дод. Аз ҷинси мода буд, аз ин рӯ шаҳбону аз шоҳ дархост, ки новгони дигаре омода созад ва ба Зангбор бифиристад, то наринаи онро низ биёваранд, ва-гарна, мегуфт ӯ, дугонаи ман – бӯзинаро мегуфт – бе ҳамҷинси худ зиқ шуда, бемор гашта, аҷаб нест, бимирад. Ин ун айём буд, ки шоҳ омодагӣ мегирифт ба Рум биравад, Георгиуси тоғиро аз байн бубарад ва ифтихори пирӯзиро бар сипаҳбад Зармеҳр надихад. Аз ин рӯ хоҳиши Сито андарво монда буд ва хуб ҳам буд, ки чунин шуда буд, зеро мо бо як Шодӣ ҷонамон ба лаб омада буд, бо яки дигар тана-монро магар ба оташи маҳшар кашида буд.

Рӯзҳои аввал Шодиро шабона дар қафаси зарин, ки бо дастури шаҳбону сохта буданд, нигаҳ медоштанд. Чун чанде гузашту малика ба ӯ хӯ гирифт, ӯро ба шабистони худ мебурд ва ҳамон ҷо паҳлӯи худ меҳобонд. Рӯзона ӯро аз дасташ гирифта, ба сайру гашт мебурд. Са-ри як суфра бо ӯ таом меҳӯрд. Гузашта аз ин, вай амр дода буд, ки ҳар кӣ меҳоҳад бор биёбад, нахуст бояд аз Шодӣ бихоҳад, чун иззату икромии Шодиро ба ҷо овард, намоз бурду дасташро бўсид, он вақт шарафёби ҳузур дар боргоҳи шоҳаншоҳ мешавад. Зеро, мегуфт ӯ, мартабаи Шодӣ ҳамсанги мартабаи вузургфарамдор аст ё шояд бо-лотар аз он ҳам бошад, чароки вузургфарамдор аз шоҳаншоҳ бор меҳоҳад, Шодӣ ин корро намекунад, ҳар гоҳе бихоҳад, воридаи бор-гоҳ мегардад.

Ман медидам, ки бечорагони борҳо бо ҷи сангинӣ ва гаронҷонӣ ин амалро ба ҷо меоранд. Сазои сарашон, мегуфтам пеши худ, вақте ба чунин хориву зорӣ тан додаанд, пас ба кори баланде қодир на-янд.

Як раҳ Сито дасти бӯзинаро гирифтӣ назди ман овард ва ба ӯ гуфт: «Шинос бишав, ин Кеҳинаршак аст!» Пас ба ҷониби ман гаштӣ гуфт: «Шинос шав, ин вузургфарамдор Шодист! Лутф намову дасти ӯро бибӯс!» Ман бо қаҳр гуфтам: «Беҳтараш, думи харро мебӯсам, ки бор мекашаду савор! Лек то ҷое ки маълумам гашт, ин вузургфа-

рамдори ту ғайр аз хӯрдан ва ридан ва ҳам шабушк куштан дигар ҳунаре наменамоёд, ба забони ӯ тарҷума бикун, ки вузургфарамдори ин ҷаҳондорӣ манам ва ин ханҷари ҳиндӣ ҳамеша пеши барам, бигузор аз ман фосила ниғаҳ дорад ва маро муртакиби гуноҳе насозад!» Сито поҳои худро тап-тап ба замин зад ва пурғазаб дур шуд ва дигар маро дарди сар нашуд.

Ин амр соле ба дарозо кашид, то рӯзе сардори сакоиҳои парадаря Фароаспа ном ба манзури инқӣёд аз шоҳ Аршак бо тӯҳфаҳои фаровон ворида пойтахт шуд ва аз шоҳаншоҳ бор хост. Ин парадаряҳо қавми дарандаҳӯе буданд, ки хуни душманонашонро меошомиданд, аз пӯсти тани онҳо ҷома ва дастмол дуруст мекарданду аз ҷумҷумаи сарашон ҷоми шароб. Занҳояшон низ ваҳшихӯй буданд ва дар тирандозиву саворӣ маҳорат ва қудрати мардона нишон медоданд, ин ҳамон қавме буд, ки Ирмиёи набӣ дар «Таврот» онҳоро «нобудкунандаи умматҳо» ном бурдааст.

Вақте ин сардори сакоӣ бо ҳадоёи зиёд ворида дарбор шуд ва мақсади ин қадар роҳи дароз сипарданаширо бозгӯфт, ба назди ӯ Шодиро оварданд ва гуфтанд: «таомули мо чунин аст, ки ту қабл аз он ки ба ҳузури шоҳ ташриф бубарӣ, бояд тақриму таъзими Шодиро ба ҷо оварӣ». Фароаспа бо ҳашм гӯфт: «ман намедонам, ин ҳайвон чист ва назди шумо чӣ эътиборе дорад. Фароаспа дасти ҳеч ҳайвонро намебӯсад, бигузор подош дидори шоҳе ба мисоли шоҳ Аршак номдор ҳам бошад!» Бо ин сӯхан вай ба тораки сари бечора «вузургфарамдор» чунон муште зад, ки ҷобаҷо кушт.

Дарбор тағурӯ шуд. Сито рӯ меканду мӯ. Худом кулоҳ бар замин зада, ҳок бар сар мекарданд. Дилороми чангӣ торҳои чангаширо як-як меканд, ки дигар чангзанӣ бар вай ҳаром аст. Далқаки бечора Пуфак бо ниҳеби «чаро ҳама таранду ман хушк?» худро ба ҳавз афканд. Ӯро зуд берун кашиданд, чӣ шиноро намедониставу фарқ шудан дошт...

Шоҳ Аршак, ки дер боз озманди дӯстӣ бо шоҳи парадаряҳо буд, чун аз воқеа бохабар шуд – сардоре аз он ҷониб бо пой худ ба инқӣёди ӯ омада, хушҳол гашт ва марги бӯзинаеро, бигузор «дугонаи ҳамболи» зани маҳбӯб бошад ҳам, барои бошукӯҳу ҷалол пешбоз гирифтани ӯ монеъ нашумурд.

Шаҳбону Сито ба азо нишаст. Андарзбад Суран сӯғҷомаи пуртаъсире иншо кард.

Бӯзинаро бо чунон тақриму таъзим ба гӯр супурданд, ки агар шаҳзода Меҳрон аз гӯр сар мебардошту як лаҳза ба ин маросим менигарист, ба қаблан мурданах сипос мегӯфт. Шодиро ҳамон ҷо дар

боғи кӯшк гӯр карданд ва Проклиуси милетӣ ҳайкали ӯро аз рухом тарошид ва рӯи гӯр гузошт, то шаҳбону гоҳу ногоҳ ёдаш кунад, ояду ин тандисро бубинаду таскин ёбад.

Шоҳ Аршак барои он ки мусибатро аз дили малика бишӯяд, фармон дод, барои ӯ кӯшки дигаре дар шафати кӯшки ҳозирааш бисозанд, ки назираш дар ҳафт гӯшаи ҷаҳон набошад. Меъморони мисрӣ, бобули, ошурӣ, румӣ... таҳти сарварию Проклиуси милетӣ шабу рӯз кор мекарданд ва дар кӯтоҳтарин мӯҳлат кӯшк ва арке сохтанд, ки ҳафт боруи андар дар андар онро ихота мекард, чунонки боруи ҳар қалъа бар боруи қалъаи дигар мушриф буд ва охири бору, ки вазифаи арк ва хазонаи шоҳаншоҳиро бояд иваз мекард – чун шоҳ вусъати сохтмонро бидид, хост дарборро низ он ҷо ҷо диҳад – бар тамоми деворҳои дигар мушриф буд. Кунгураҳои рӯи арк тилоӣ буд ва боруҳои дигар кунгураҳояшон ҳар як ранги дигар дошт: симин, арғувонӣ, кабуд, сурх, сиёҳ ва сапед. Фармуд ба рӯи маҳтобиҳои бинои ҳараммонанд ва мусаттаҳ гул ва дарахт коштанд ва онҳо аз дур боғҳои андарвои Бобуло ба хотир меоварданд. «Бигӯзор, гуфт шоҳ Аршак, бо тамошои ин муъҷизаи каснадиду гӯшношунид шаҳбону эҳсоси мусибат накунад, бал бихишти нопайдоро дар паҳлӯи худ бубинад!» Ва дастур дод, Проклиуси милетиро дар ҷои хобаш хафа кунанд, то ба дигаре чунин қаср насозад.

Аммо чуноне ки ҳӯи ӯ буд, Сито зуд ҳам Шодӣ ва ҳам гӯри ӯро аз ёд бурд, ҳоло вай ба дарди дигаре гирифта шуда буд, ки аз ҳама дардҳои собиқаш сангинтар буд – дарди шикам!

Акнун ҷои ҳамешагии ӯ хуранғаи шоҳӣ буд. Агар зарурати рӯдаҳоро ҳолӣ кардан намебуд, ба ғумонам, вай ҳеч гоҳ аз матбаҳ берун намеомад. Ҳар кучо аз шаҳқуте хабар меёфт, филфавр ихзори онро дастур меод, барояш фарқ надошт, ки шаҳқут дар Чин аст ё Мочин. Шириниҳоро ду каниз дар ду лаълии зарин анбошта, дунболи ӯ мегаштанд: ҷавзу мавизу бодому pista ва боз Худо медонад, чи ҳубуботе ки ҳатто хонсолор номи онҳоро намедонист, дар як лаълӣ; ҳалво, қанд, асал... дар лаълии дигар.

Рӯз ба рӯз фарбеҳтар мегашт ва ҳамвора аз дарди сару дарди шикам шикоят мекард. Ин буд, ки шоҳ табиби хосаи худ – Ҷилионуси афиниро мувоҷиби ӯ сохт, то аз ҳолаш ва парҳезаш бохабар бошад. Аммо шаҳбону Сито дар ҳар гӯшаи кӯшк чизе пинҳон карда буд ва ҳамин ки чашми Ҷилионусро хато меод, аз зери бистар, аз обгинаи тазаинӣ, аз дурҷақҳои мушқу анбар... шаҳқуте берун меоварду ба даҳон мебурд... Билохир он рӯз фаро расид, ки Ҷилионуси пизишк барои дорусозӣ ба корхонааш рафт ва шаҳбону Сито ду мурғи пухта

ва ду ратл шароб хост, онҳоро бо иштиҳои он айём ба ӯ хос бихӯрду
ҳолаш бад шуд ва соате пас бимурд.

Агар номакдор Ҷомосп зинда мебуд, ҳамоно меафзуд: «ва халқи
олам аз ӯ биёсуд!»

* * * * *

* * * * *

* * *

Вай рӯи дивон дароз кашида буд. Ба тан сории пургулу нафис
пӯшида буд, мӯй аз сархораҳо озод, рӯи китфонаш рехта буд. Чаш-
монашро чунон устодона сурма зада, абрӯвонашро чунон вусма каш-
ида буд, ки гумон мебуддӣ, боре наққоши азал ба ҳамин сурат
офарида буд. Ду пову ду дасти чун барф, бо ангуштҳои мутаносубу
нохунҳои пардохта ва рангзада... Агар гӯям, ки ворида зол шудам ва
ин чӯҷаи париро дида, ҳангу манг гаштам, кам гуфта бошам.

Сито ҳамоно ба лаби шикуфон маро менигарист. Ман ниҳоят аз
ҳоли қарахтӣ берун омадам ва мачоли сухан гуфтан ёфтам:

– Ту чӣ тур...

– Хонаандар шудам? – вай халқаи калидро дар ангушти ишорат
ҷархонд ва аз сурати ман – гумон мекунам, хеле музҳик шуда бошад
– сари ҳол омада, завқид. – Аз калид ба дасти Чисто доданатон огоҳ
будам.

– Чисто гуфтан?

– Не, боре ману ӯ ба боғи наботот ба гардиш омадем, баъд Чисто
хост, ки сари роҳ шуморо хабар бигирем. Аммо шумо набудед, Чи-
сто гуфт, ки дар «Варзоб» шояд бошед. Мо он ҷо рафтан нахостем.
Вай дарро боз намуд, барои дуямон қахва ҷӯр кард. Каме нигарон
шудем, аз шоханшоҳ дарак нашуд. Он гоҳ қахвачӯш ва финҷонхоро
шустему баргаштем. Хатча нагузоштем, Чисто гуфт: «ку бубинем,
шоханшоҳи мо ба фаросат дармеебад ё не!» Ҷароки ман китобхоро
оварда будам ва дар раф гузошта.

Ман беихтиёр ба қафаса нигаристам – «Дувоздаҳ қайсар» ва «Ку-
руш» дар ҷояш буд. Ман «ба фаросат» дарёфта будам, ки Чисто ома-
да рафта буд, пасмондаи «Золотое руно»-ро дар сатили охол дида
будам, вале надонистам, ки танҳо набудааст.

– Чӣ, шумо ҳамин тур чун ҳайкал истеғ меистед?!

Ман ба худ омадам ва осема ба курсии пушти мизи кӯчак, ки ода-
тан дар ҳонаи ман ба ҷои хонтахта истифода мешуд, амонат ниша-
стам ва ҳамоно бархестам, ёдам омад, ки меҳмон не, бал мизбонам.

Аммо кори ман вожгуна шуда буд, ҳама чиз аз дастам меафтод,

таракотуруқи онҳо магарам Ситоро ҳам ба танг овард, ки пеш омад ва маро ба зол пеш кард ва худ қаҳва омода сохт. Вай се финҷон овард, вале аз чи бошад, ман ба ин аҳамият наодоам.

Ман ба ин духтар ҳеч гоҳ бепарво набудам, аммо ин Ситое ки рӯёруи ман менишаст, ба оне ки ман мешинохтам ва ё пеши худ ангошта будам, монанд набуд. Ин духтар пеши назари ман кам-камак ба шахбону Сито мониста мешуд, маро бо ин таҳаввули номунтазира девона месохт. Хомӯшии гунг ва гарон ба миён омада буд ва онро мебоист аз байн бардошт, вале ман намедонистам, чӣ чӯрӣ. Бо баҳонаи хӯрок барои шом омода кардан хостам ба ошхона паноҳ барам, ки вай боздошт.

– Имрӯз ҳама чиз аз дасти шумо афтодан дорад. Биёед, дар нақшҳои аввали худ бимонем, ман – мизбон, шумо – меҳмон! Баъдан, ҳама чиз муҳайёст, то омадани шумо ман фикри шомро карда будам.

Вай рафт ба ошхона, ман мондаму ин хонаи ҳоло бегона. Вакте дидааст, ки калиди хонаи ман дар дасти Чистост, пас бояд пай бурда бошад, ки байни ману ӯ қаробате ҳаст. Аз ин чашм пӯшидаву омадааст. Чаро? Ва агар Чисто ба хона баргардаду калидро наёбад, ба фаросат дармеёбад, ки он дар дасти кист, альён дастак-почак хоҳад расид ва киёматро қоим хоҳад сохт. Пас чӣ бояд кард? Магарам ин андешаҳои маро ӯ хонда ё дарк карда буд, ки аз ошхона хитобид:

– Худро чун моҳии рӯи тоба наянгоред! Чисто ҳамроҳи дугонааш Рита ба фароғатгоҳи Симиганҷ рафта, рӯзи душанбе меояд, субҳ!

Имрӯз чумба! Ҳар лаҳза бадтар. Пас вай ҳамаро пешбинӣ намудааст. Оё дидаву дониста ба ин амр иқдом карда бошад?

– Ба кадом амр?

Ман як қад паридам. Аз хонаи хоб Бобокалон берун омада буд, рӯбарӯи ман истода буд ва ба суоли боло посух меҳост. Магар ман пеши худ ҳарф назадам?

– Бобокалон?!

– Шумо гумон доред Кехинаршакро мебинед? Бобокалон бо гӯшту пӯшташ! Азбаски шумо дер кардед ва ҳам Сито бо пухтупаз банд шуд, ман рафтам балкон, дидам пӯстаке чун парниён, задам худро ба бағали хоб. Бояд бигӯям, ки зери ғавғои мошину раҳгузарҳо хобидан ҳаловате надоштааст!

– Шумо бо Сито омадед? – суоли аҳмақона додам ман.

– Ин Ситои меҳрубон аст, ки гоҳу ногоҳ маро ҳамроҳи худ мегирад. Агар Чисто мебуду чунин хоҳише мекардӣ, гӯшатро тоб дода, чун помидор сурх менамуд, духтар не – вампир!

– Кифоя, Бобик! – ин Сито буд, ки расида буд ва як табақ чўчака-бобро рӯи «хонтахта» мегузошт. Ман, ки дар хона ҳатто пари мурғ ҳам надоштам! – Имрӯз зодрузи Бобокалон ва чун Чисто нест, хостем бо шумо ҷашн бигирем.

Аҳа, ҳама чиз мувозинати худро меёфт. Саволҳои бечавоби ман худ аз худ як-як аз миён бардошта мешуд.

«Бобик» гунаҳгори ба Сито нигарист. Ошкор буд, ки вай ба Сито меҳр ва аз Чисто тарс дорад. Ман бо ҷашми сар медидам, ки чи гуна вай ҳар як сухани Ситоро, чун майхора ҷуръаҳои охиринаи майро фуру мебарад ва сархуш мегардад, чун аз Чисто сухан меравад, ҳаросон мешавад ва беихтиёр ба дар менигарад, ангор вай андарун меояд.

– Ин фикр, – сухан аз зодрузи Бобокалон мерафт, – аввал дар сари ман пайдо шуд. Чанд раҳ ба шумо занг задам, вале гӯширо касе набардошт, – рост мегӯяд, ман бо Чоник¹ билярд мебозидам, – гумон кардем, рӯзи ҷумъа асту барвақт хона рафтаед, аз ин рӯ ин ҷо омадем, бар ҳар эҳтимол калидро бо худ гирифта, вагарна бо анбонҳои дастамон хуб овора мешудаем.

– Ман гуфтам, ки – ба гап ҳамроҳ шуд Бобокалон, – биё, ба шоханшоҳ як сюрприз бикунем, ки шуд!

– Якто не, чандто!

– Шумо сории маро дар назар доред? Онро Бобокалон тӯхфа карда буд, дар мавлудам, ки ҳафтае қабл буд. Бисёр меҳост дар зодруш бипӯшам.

Ман аз зодрузи Сито хабар надоштам, вале ҳарфе назадам.

– Падарам онро аз Ҳинд ба модарам овард, модарам онро ба Чисто, ки бисёр дӯст медорад – «моя копия в молодости»² мегӯяд, меҳост тӯхфа кунад, вале ман барои Сито гирифтам.

Ман мувофиқи дархосташон ба ҷомҳои онҳо шампон ва ба худ араки русӣ рехтам.

– Барои соҳибҷашн!

Меҳостам барои худ қавва дуруст кунам, сигоре дуд диҳам, пасон ба кор оғозам, ки телефон занг зад. Гӯширо бардоштам, Чисто буд. Хеле олуғда менамуд.

– Медонӣ, Шоханшоҳ, ту аз рӯи гуфтаи Бэкон бозӣ дорӣ! Вай дар «Мадхали омӯзиш» ном китобаш меорад, ки Худованд ба мо ду ки-

---

1. Нависанда Чонибек Ақобиров.

2. Тандиси ҷавонии ман аст! (русӣ).

тоб дода, яке барои хониш, дигар барои омӯзиш. Содатар карда бигӯямат, Куръонро меҳонӣ, табиатро меомӯзӣ. Аммо вай хато карда, одамро аз ёд бурда ё ҷузвӣ табиат дида.

Аз гӯри бало боҳабар – пеши худ аз нодониам шарм кардам. Номии Бэконро ман фақат дар дарси «Торихи фалсафа» шунида будам, ин натавон хондааст, бал иқтибос ҳам меорад!

– Азизи дилам, ба ин кавдани бечора раҳм, ба забони оммуносо бигӯ, то ки ба зеҳни ғуломи ҳалқабаргӯшат расад.

– Ин боз бозии дигар! Ғаҳ шоҳаншоҳу ғаҳ ридак Хушорзу.

– Чӣ, дар фароғатгоҳ бо пой чап меҳезанд?

– Мани нодон баҳши романатро бо худ овардам, ки хонда роҳат мекунам, баръакс шуд. Дирӯз омадани ва чормағз ба сарат шикастани будам, Рита нагузошт!

– Ҳаққо, ки бо пой чап хестай ва ҳам бас рамзгӯ шудай...

– Мухтасар мекунам: чаро бо чунин сурати музҳик Ситоро ба тасвир гирифтаӣ?

Ошкор буд, ки баҳши шахбонуро хеле бад пазируфтааст. Росташро бигӯям, ба худам низ хуш наомада буд ин амал, лек ангор ба сеҳри Бобокалон афтода будам. Мешуд бо ду-се ҳарф дураш кард, лек бо нимаодам чӣ ҷӯр очизнавозӣ накуни?

– Ном ҷустам, ном ҷустам, наёфтам, чун номи ӯ зерӣ дастам буд, ба кор бурдам.

– Бӯи дурӯғат аз гӯшӣ меояд, номи маро масҳара мекардӣ, гапе набуд, вале бо дили кӯчак ва нозуки вай бозӣ кардан! Инро ман ба ту ҳеҷ гоҳ намебахшам! Гумонам, мочарое ба роҳ андохтани!

Боз маро ба бунбааст кашид. Бузурге гуфтааст, ки аз зани оқил худро дур дору ба ҷохил, Худо гӯ, рӯбарӯ наёӣ. Аз ин рӯ «сукут аломати мувосо» гӯён ҳап шиштам. Ин тактикаи ман ба ӯ хуш наомад, ки гуфт:

– Ин беғоҳ Сомон ману туро ба хонааш даъват карда буд. Азбас ту сари ҳолам наовардӣ, баръакс азоби гӯрам додӣ, занг зада мегӯям, ки ба рӯзи ҳоҷат вопас гузорад...

– Не, не...

Аммо вай гӯширо партофт. Ба вай занг задан маъно надошт, ба ин имкон ҳам надоданд, дарро кушода, Соҳираи Мирзо дарун меомад. «Салом, Баҳман!»-и ҳамешагиашро низ намегӯяд. Ин маро бештар олуғда мекунад. Намедонам, барои чӣ, ба ӯ чунин суол медиҳам:

– Оё медонӣ дар рағҳои ту хуни чӣ қадар кавму қабоил ҷорист?

Вай қабл аз он ки ҷавоб диҳад, бароҳат мешинад, аз сигордони

ман донае бардошта, ба лаб мегузорад, онро рӯшан мекунад, дудро аз дахон берун мекунад, пасон мегӯяд:

– Дар рағҳои ман фақат хуни як қавм ҷорист, рағҳои туро наме-донам.

– Хуни як қавм танҳо дар рағҳои Худованд ҷорист. Аммо дар рағҳои ҳар як сокини сайёра хуни садҳо қавм ҷорист!

– Ба ту чӣ боло расида, чӣ кор дорӣ ба ҳамаи ин?

– Ман гуфтаниам, ки ман – рус, ман – гурҷӣ, ман – тоҷик... гуфтан бисёр бемаъност.

– Агар чунин нагӯӣ, ҳама чиз дар олам побасар, сарбапо мешавад ва хаоси дуҷоми башарӣ оғоз меёбад.

– Ҳеч боке не, нахустхаос, ки муназзам шуд, инаш ҳам мешавад.

– Мегуфтанд, ки моҳе як раҳ-ду раҳ чунунат рӯ мезанад, бовар надоштам.

Ман ҳарфе нагуфтам, хестам ва қаҳва ҷӯр кардам, як финҷон ба ӯ додам ва як финҷон пеши худ гузоштам.

– Мегӯянд, ки ба баъзе духтарҳо бо коняк медиҳӣ?

– Тӯҳмат, бовар накун!

Вай дигар ҳарфе назад, хомӯш нӯшид, хесту рафт, «хайр бошад!»-и ҳамешаро ҳам нагуфт.

Ин духтарро қаблан ҳеч гуфта наметавонистӣ, ки соате пас чӣ хоҳад кард. Гумон доштам, бо он ҳама оташе ки дар худ афрӯхта буд, дар ин рӯзҳои наздик тафсаш паст намегардад ва башараи хунуки маро дидан намехоҳад. Аммо ду соат пас вай рӯбарӯи ман менишаст, танҳо не, ҳамроҳи Сито.

– Фикр накун, ки ман дар ин ду-се рӯз туро пазмон шудам. Агар шуда ҳам будам, пас аз он бахш аҷаб мебуд ба диданат биёям. Имрӯз рӯзи наҳсе будааст. – Вай лаб фурӯ баст, ба ҷои ӯ Сито сухан оғоз кард:

– Чисторо аз донишгоҳ хориҷ намуданд. Ман бо ҷашми сарам фармони ректорро дар тахтаи эълонҳо хондам.

– Худоё, тӯба! Барои чӣ?!

– Барои алоқаам бо Герберт ва ҳам хоҳиши аз мамлакат рафтан карданам, – вай ором ва ба ин корҳо ангор одаткарда худро менамуд, – магар мумкин аст, ки донишҷӯи шӯравӣ ва боз барандаи стипендияи ленинӣ сабукмағзӣ намояд, сари донишҷӯёну донишёронро ба замин ҳам созад?!

– Дар музофот ҳамеша чунин аст, агар салларо биёр бигӯянд, инҳо калларо мебаранд. Ту бояд ба вазорат равӣ ва аз худ дифоъ

кунӣ, ҷонишини вазир додари як шоири шинохтаи мо, ман ҳарфе чанд барояш мегӯям.

– Ба фикрам, ин корҳо бе муҳомилаи КГБ нашуда, он ҷо рафтани ман, восита шудани ту ҳеҷ пайомади рӯҳбахше надорад, баръакс истеҳзо мешунавӣ, таҳқир мебинӣ...

– Магар шиори ту «таваккал нару андеша мода!» набуд?

Вай ҳарфе назад. Ду-се нафар дар кушоданд, пӯшиданд. Хуш надорам дарро бе тақ-тақ боз кунанд. Аз ин рӯ аз ҷо баланд шудам ва хоҳаронро гуфтам, ки биравам гӯшае, ақаллан соате худ ба ҳоли худ бошем. Гуфтанд, меравем бари «Сиёвуш», дар ин вақти рӯз камодам аст.

Ҳароина бар камодам буд, кадом як мусикии фарангӣ аз мусаччил садо меод. Рафтам барои худ ва Чисто қаҳва бо коняк ва барои Сито мувофиқи дархосташ яхмос овардам.

– Биёед, дигар дар бораи гирифтории ман ҳарф намезанем, – гуфт Чисто, – ягон мавзӯи дигар биёед, ки саргармкунанда бошад, масалан секс!

Сито то буногӯшаш сурх шуд. Чисто магар ба хотираш зад, ки гуфт:

– Мебахшӣ, хоҳарҷон! Ман фаромӯш кардам, ки ту ҳанӯз ноболигӣ.

– Ба ихтиёри ту гузорӣ, маро дар чил ҳам ба балоғат намерасонӣ!

– Оҳӣ, чӣ кунад ин хоҳарбузургу модари ту! Як умр дар назараш кӯдак мемонӣ...

Сито чун яхмоси дасташ зуд об ва лолагун шуд ва ба ман рӯ овард:

– Бигузorem ин ҳарфҳоро, бигӯед, ки чаро шумо бахши тозаи «Шоҳаншоҳро» ба ман намедихед, то бихонам?

– Дар ин бахш шоҳаншоҳи мо ба калпатрагӯӣ машғул шудааст ва киروي нури чашмо сарф кардан намекунад. Бехтараш онро ба муаллиф бармегардонем, то аз нав бинависад.

– Бечора Шоҳаншоҳ, бад-ин минвол нозбардорӣ кунад, дар сад сол ҳам китобашро ба поён намерасонад.

– Мақсад ҳам ҳамин аст, чи тавре ки Борхес мегӯяд...

– Сар шуд!

– Халал нарасон, иқтибосҳои зебо дар калом ин ҳоли зебо дар лаби ҷонон, инро ба фикрам, худам гуфтам. Хӯш, аз кӣ иқтибос меовардам?

Ман ва Сито баробар хандидем. Вай ҳайрон ба ману Сито нигарист ва мӯҷиби хандаро ба фаросат дарёфт, ки бо хушҳолӣ гуфт:

– Бехуда механдед, шояд ман иқтибосе меовардам, ки сармашки зиндагиатон мешуд. Акнун иқтибос овардан намехоҳам, қаҳваи дигар мехоҳам, хеле хушмаза буд.

Ман рафтам ва ду финҷон қаҳва овардам, Сито дигар яхмос нахост. Ба зол ду духтари хушқаду хушчеҳра ворид шуданд ва баробари Чисторо дидан шукуфтанд.

– Чисто, мо туро рӯзи дароз चुستم!

– Чӣ ачаб, маро мечӯянд дар асре ки ҳама ба якдигар дарди саранд! Рита ва Анаҳита – ҳамсабақони ман.

Духтарҳо бо хохарон бўсобоус карданд ва ба ман даст доданд. Ман рафтам ва боз ду финҷон қаҳва овардам бе коняк.

– Мо дастачамъи аҳли курс эътирознома навиштем ба вазир, ки ҳама донишгоҳро тарк мегӯем, – гуфт Рита, – Ҳоло факулта тагурӯ, туро мепурсанд.

Анаҳита ба Чисто чашмак зад:

– Ба фикрам, барқарор мекунамд.

– Аммо Герберт... – Рита забон хоид.

– Чӣ Герберт?! – Чисто бетоқат шуд.

Духтарҳо ба ҳамдигар нигаристанд, дудила буданд, ки гӯянд ё нагӯянд. Билохир Рита ҷуръат намуд:

– Хоҳ-нохоҳ дер ё зуд мефаҳмӣ. Ба Герберт бисту чор соат додаанд, ки кишварро тарк гӯяд.

– Охир, барои чӣ?!

Духтарҳо баробар китф дарҳам кашиданд.

– Ба фикрам, – нобовар гуфт Анаҳита, – вай назди ректор даромада, чӣ гапҳое гуфтааст ба нисбати сохтори кишвар...

– Худо гирад ин кишвару сохторашро низ! – Чисто ҳароина ба ғазаб омада буд.

Дугонаҳо бо ҳарос ба ӯ нигаристанд, баъд омодаи хестан шуданд ва Чисторо пурсиданд.

– Донишгоҳ меравӣ?

– Не! – қатъӣ ҷавоб дод ӯ, – Пагоҳ, шояд, имрӯз не.

– Мо барои пуштгармӣ бо ту рафтани будем, пагоҳ мунтазират мешавем.

Мо боз танҳо мондем. Чисто дигар қаҳва намехост, коняки танҳо мехост. Ману Сито хавф доштем, ки маст мешавад, ки шуд. Ҷомҳои рӯи мизро зад ба фарш, шикаст. Бармен пеш омад ва хост арбада ба роҳ монад, чун ба дасташ даҳ рубл тапондам, норизо дур шуд. Бо Сито ӯро ба дахлез кашидам, имкон надошт берун бароему таксӣ бигирем – маркази шаҳр буд, серодам, боз рӯбарӯи «Чорсӯ». Фикр

кардам, ки чӣ бикунам. Ба хотирам зад, ки болои бар як корманди телевизион, ошноӣ деринаам хона дорад. Лек аз фикрам гаштам. Пеши худ гуфтам, ки бигузур ним соат дар дахлез бишинад, хушаш ба сараш ояд, он гоҳ мераваму таксӣ медорам. Сараш дар шонаи Сито хобаш бурд. Баъд аз бист дақиқа чашм кушод, оби маъданӣ хост, нӯшид, рафта ба ёдаш зад, ки оби чашмонаш равон шуд. Рӯймолча-амро ба ӯ дароз кардам, оби чашмон ва бинниашро пок карду ба Сито нигаристу пасон ба ман гуфт:

– Медонӣ, Шоҳаншоҳ, мо хоҳарон ба кӣ мемонем? Намедонӣ? Ба

БАРОДАРОН РОМТИН ВА ОБТИН

Обтин остондории Меҳрободро аз ин оғозид, ки аз пардохти молиёти солона сар печид, бар шоҳаншоҳ осӣ ва ёғӣ гардид, авбошу айёру шӯрапушти зиёдеро аз ҳар мулк ба Меҳробод ба ёрӣ талабид. Зеро ба яқин медонист, ки дер ё зуд Аршак сипоҳӣ худро алайҳи ӯ равона месозад чандин раҳ...

Баъди марги Меҳрон овоза дардода буд, ки Меҳрон намурдааст, паноҳида дар Меҳробод ба номи Обтин аст, ҳар кӣ аз дасти ин саф-фок – шоҳаншоҳӣ дурӯғин бедод дидааст, бифармояд, Меҳробод хостгоҳӣ ӯст. Мардуми зиёде аз авбошу айёру шӯрапушт озими Меҳробод мешуданд. Дидадорони Комус хабар меоварданд, ки ҳавохоҳони Обтин дар дижу ҳисорҳои Меҳробод болиғ аз ҳафтод ҳазор шудаанд, агар дар зарқу барқ ғар бишаванд, бо артиши шоҳаншоҳ ҳамсанг биафтанд.

Шоҳаншоҳ аз марзбон Обтин саҳт бимнок буд ва гоҳу ногоҳ сипаҳбад Зармеҳро муваззафи аз байн бурдани ӯ мекард ва як раҳ худ низ озими Меҳробод шуда буд, ҷангалҳои анбӯҳ, кӯҳсори бимнок, роҳҳои мӯҳлик, мардуми ҷонсаҳти он сомонро дида буд, аз диловарӣ ва ҷонбозии онҳо фаровон шунида буд. Дарёфта буд, ки пирӯзӣ бар Обтин дар ин мавқеъ ва дар ин вазъ осон даст намедихад. Аз ин рӯ савоб донист, ки меҳтарони мӯътамади он сомонро моил ба худ созад. Номато навишт ба сӯи бузургони Меҳробод, ки ҳар кӣ намакзада гардад, бақо наёбад, зуд бошад, ки подоши амал биёбад... Пас аз навохтану некӯӣ гуфтанҳои зиёд ваъда дод, ки ҳар кӣ пиёда аст – савор кунам, ҳар кӣ якасавор аст – сарҳанг кунам, ҳар кӣ сарҳанг аст – марзбон кунам ва ҳар чи пас аз он ҳунар бидам, ҷоҳу қадр афзоям, агар ҳамроҳи ман гардад ва шарри ин ёғиро аз миён бардорад.

Сипаҳбад Зармеҳр марзбони Меҳрободро хуб мешинохт, ҳанӯз ки

ӯ дар лашкар пиёда буд, лек зуд боло мерафт ва шоҳ Аршак дар се лашкаркашӣ ӯро то марзбонӣ боло бардошт. Зеро ин бори нахуст дар ин даҳ соли солории артиш ошкор медид, ки агар ин жандапили дайламӣ аз бораи ҳисор банохост сарозер нагардад ё тири велгарде аз шона то дил нашикофад ва аз асп сарозер насозад, дур нест, ӯро, Зармеҳри шерпанҷаву уқобчанглоро канор бизанад – ҳоло ки сӯизанни шоҳ Аршак нисбат ба сипаҳбади худ рӯ ба фузунӣ дорад – ва ӯ ба аспӣ сапеду чилавзарину зинсимину устоммурассаъи ӯ биншинад.

Қазоро дар ин байн остондори Меҳробод бимурд ва ҷонишине ӯро набуд. Чун шоҳ Аршак номзад ҷуст, сипаҳбад аз Обтин ёд кард ва родманишӣ ва ҳунарҳои ӯ васф, шоҳро мувофиқ омад ва ба жандапилро аз бора зер афкандан, шона дар пирохан дӯхтан ҳоҷат наёмад.

Обтин ва Ромтин ҳар ду аз хонаводаи қадими Қоран буданд. Хонаводае ки дар тарихи кишвар саҳми босазое гузошта буд, силсилаҷунбони табаддулоти зиёде гашта буд. Падарашон Маҳбӯдон, чун занаш дугоник ба бор овард, чанд ғуломро ба расми шодиёна озод кард, ҳадоёи зиёде ба фуқарои дастнигари худ бахшид. Обтинро дарси саворӣ омӯхт, Ромтинро дабирӣ. Ҳар ду дар машраби худ бе-назир буданд. Аён буд, ки Обтин паҳлавони давронӣ Ромтин вазири замон мешавад. Ҳамин тӯр ҳам шуд. Обтин ба як сӯрӯати каминтизор остондори Меҳробод шуд ва Ромтин ба мақоми шаҳрдори Бобул бирасид. Аммо сарнавишти ҳар ду талху фарҷоми корашон саҳт омад: яке осӣ шуду пасон ҳудро шоҳзодаи мақтул Меҳрон эълон дошту оқибат ба хориҳои хор кушта шуд, дигар адлу додро густариш медиҳам гӯён, мавриди рашки ҳасудон қарор гирифтӣ ба сияҳҷол афканда шуд. Ин ӯ буд, ки чун ба кӯрсии остони Бобул нишаст, ба омилони хеш нома фиристод, дар он набишта, ки «чак баргирифтаи шуморо, то аз хоб бедор шавед ва аз хирағӣ берун оед ва салоҳи худ бичӯед ва бо бузургон мадуро кунед ва кишоварзе ки заиф гардад, ӯро нерӯ бахшед ва ба ҷои хеш бозоваред, ки Худойгон моро аз дастҳои эшон таом кардааст ва аз забони эшон салом кардааст ва аз бедод кардан барояшон ҳаром кардааст... Заминҳои боир ва беҳосилмондари ба ихтиёри кишоварзони қодир бигузореда ва дақоқини беравнақро ба тоҷирони соҳир бисупоред...»

Вай ҷунон бунёд ба мусолиҳа ва мадуро ниҳода буд, ки пайваста аз ӯ ба дарбор хабарҳои барои мо гӯшнавоз ва барои бархе, аз ҷумла шоҳаншоҳ, гӯшхарош мерасиданд. Руасои Бобул ӯро дар мартабаи Худованд Мардук мегузоштанд...

Аз Обтин меғуфтанд, ки вақте маст мешавад, аз надимони худ

мепурсад, ки «аз шумо кист, ки барои ман дарозгӯше бишавад?!» Ҳама ба як овоз мегуфтаанд: «Ман!!!» Ва ӯ бар яке савор мешуда ва чорхез мезанонда.

Аз Ромтин мегуфтанд, ки чун медид, мастӣ бар ӯ ғолиб меояд, ёварашро мегуфт, муҳоқиби ҳоли ӯ бошад, то коре насанҷида ва амре нафаҳмида накунад ва надихад.

Аз Обтин мегуфтанд, зиндонро «биҳишти муҷримон», қасру кӯшқоро «дӯзахи солеҳон», мабразро «ҳосили ҷонбозии ҷонварон»... меномида ва ришвахориҳо чунон ба роҳ монда, ки агар қотил ё зинокор пора бидихад, осон аз эъдом раҳо меёфта.

Аз Ромтин мегуфтанд, зиндониёро шахсан бозпурсиш мекунад, бегуноҳонро озодӣ медиҳад, камгуноҳонро бо камтарин ҷарима ҷавоб. Додбади Бобулро ки ришвахориаш дайн шуд, ҳукм ба эъдом кард, пасон фармуд, ҷасади ӯро пӯст кананд ва аз пӯсташ пӯстак бисозанд ва дар маснади ӯ гузоранд, додбади тозаро бифаҳмонд, ки рӯи ҷӣ чизе менишинад ва ҷӣ бояд кунад.

Аз Обтин мегуфтанд, ки чун шунид падараш Маҳбӯдон мариш ва анқариб аст бимирад, канизаке назди Ромтин фиристод ба расми ҳадя ва дар ниҳон водошта буд, ки бародарро масмум бикунад ва мероси падар танҳо ӯро бимонад. Чун каниш ба Бобул омад, бар Ромтин шефта шуд ва он роз ба ӯ ошкор кард. Ромтин чизе нагуфт, аммо минбаъд шартӣ эҳтиёт ба ҷо меовард.

Аз Ромтин мегӯянд, чун шунид бародар даст ба эътисоб зада, осӣ шудааст, андарзбади худ Шаҳронро бифиристод ба Меҳробод, то бародарро насиҳат бикунад, аз намакзадагӣ шарм бидоронад ва тӯба пеш орад, надомат биоғозад, аз дари тоату итоат барояд, бошад, ки шоҳ бибахшояд.

Аммо Обтин ба насиҳату ҳидояти бародар гӯш надод ва ҳосили корашон ин шуд, ки яке шуд кушта, дигар ба «Дижӣ хомӯшон» афканда.

Шоҳ хеле дар ҳашму ғазаб буд, на аз ин хотир, ки намакношиносе ёғӣ шуда, вай ба исёни ин ё он остондор хӯ гирифта буд, балки ҳама дудӣ танӯраи ҳашми ӯ аз он буд, ки нафаре худро Меҳрон рост карда, муддаии тахти шоҳаншоҳӣ гаштааст. Номато бифиристод, сипас сипаҳбадро пеш хонд ва амр дод: «Зуд пешоҳанги лашкарро бигир, ба Меҳробод андар шав! Обтинро зинда, сари ҳаводорони ӯро бурида пеши мо бифирист!» Ва маро – Кеҳинаршакро бо чодару тахтам ҳамчун дидаи ғайби худ ба ӯ ҳамроҳ намуд.

Агар рост меомад, сипаҳбад бо амри шахси шоҳаншоҳ аз душмане чунин муҳиб ва аз қазияе чунин ғариб хотирҷамъ мешуд ва

шоҳаншоҳ низ аз ӯ розӣ мебуд, аммо аз хасме чун Обтин нигарон буд, ки чӣ пеш меорад. Аз ин рӯ ин раҳ ҳама васоилро фароҳам овард, то сарбаланд баргардад.

Чун ҷавоби номаҳои шоҳ Аршак бозрасид ва дили Зармеҳр ба ҳампушти меҳтарони он остон қавӣ гашт, ба оҳанги Меҳробод ҳаракат намуд.

Ҳамин ки Обтин аз хабари омадани Зармеҳр огоҳ шуд, аз қалъаи худ берун шуд, аз ҳар дизаку ҳисораки дара лашкар хост ва ба лашкари худ пайваст ва ба маконе ки Хокистар мегуфтанд, омад ва манзил гирифт. Чун сипаҳбад аз иқдоми ӯ иттилоъ ёфт, дар якманзили ӯ лангар зад ва ҳеч ҳаракате накард: ахбори Обтинро меҷуст ва ҳар кӣ аз Хокистар берун мешуд, хоҳ бозоргон, хоҳ фирорӣ, дар бораи кори Обтин пурсиш мекард, аммо намегузошт, ки касе аз бошишгоҳи ӯ ҷониби Хокистар равад.

Обтин ба тарафи ӯ намерафт ва ӯ ба тарафи Обтин намерафт ва ин кор ба дарозо кашид, билохир Зармеҳр вонамуд, ки аз лашкароҳи худ пас менишинад, як манзил кӯч баст.

Вақте хабари вай ба Обтин расид, пиндошт, ки ройи Зармеҳр ди-гар шуда, Меҳрободро ба ӯ вогузошта, пас ағлаби лашкарро руҳсат дод, то ба амокини худ бозгарданд ва худ абзори набард барниҳод ва ба нӯшидан нишаст ва лавозимоти саргармӣ бихост.

Сипаҳбад Зармеҳр аз ҷустуҷӯи аҳволи ӯ ғофил набуд, чун шунид, ки абзори набард гузошта, ба нӯшидани май ва шунидани най машғул аст, ба оҳанги бозгашт ҳаракат кард. Обтин аз дур ғубори азимро мушоҳида кард, аз мардуми деҳқада пурсид, ки ин чист. Гуфтанд: «Ин ғубори гӯсфандони деҳқада аст, ки аз чаро меоянд». Осида шуд ва айшу нӯш давом дод.

Чанде нагузашт, ки Зармеҳр бо сипоҳи худ даррасид ва Обтинро бо ёронаш дар миён гирифт. Бозори гирудор гарм шуд. Гурӯҳе кушта гаштанд, гурӯҳе фирор карданд, гурӯҳе асир шуданд, ки бас сархушу белаёқат буданд... ва Зармеҳр Обтинро сарбараҳнаву побараҳна гирифт. Пасон мулозимони худро гуфт: «Ҳар молу асос ва маркабу силоҳ ҳамроҳи Обтин ва ёронаш аст, бигиреду ба тасарруфи ман оваред, то бароятон қисмат кунам». Чунон карданд. Чанд сандуқи сарбаста оварданд, фармуд, то якеро боз карданд, бандҳову ғулҳо дар он дид. Гуфт: «Эй Обтин, ин бандҳову ғулҳо чист?» Обтин гуфт: «Хостам, то бар ту зафар ёбам, ин бандҳову ғулҳо турову ёрони туро биниҳам!» Зармеҳр силаҳдори худро гуфт: «Эй Парвонак, бузургтар ва сангинтари онро бардор ва ба пой Обтин бубанд ва ғуле ҳам бинеҳ!»

Он гоҳ сандуқи дигар бикшоданд, дар он тавқҳо буд ва бозубандҳо, Зармеҳр гуфт: «Эй Обтин, инҳо чист?» Обтин гуфт: «Хостам, ки баъди зафар ёрони сахткӯши худро тавқу бозубанд диҳам!» Зармеҳр гуфт: «Эй Парвонак, ин ҳама бигир, фалону фалон ёрони сахткӯши маро тавқу бозубанд бидеҳ!» Дигар ҳар чӣ биёфт, ҳама лашкариён ва хидматгоронро бахш кард...

Аммо чун субҳ оҳанги кӯч бастан карданд, банду ғул барафканда диданд, Обтинро надиданд. Фирор карда буд ва Зармеҳр бо фаросат дарёфт, ки яке аз байни худ по дар ин кор ниҳодааст...

Чун сипаҳбад Зармеҳр аз Меҳробод баргашт, ба ғазаби саҳти шоҳаншоҳ рӯбарӯ шуд. Сипаҳбадро бор надод. Борсолорро фармуд, ки то сар ё тани Обтин наорад, ба боргоҳ нагузорад.

Сипаҳбад се рӯз дар пойтахт бимонд, ноумед шуд, омодагӣ гирифт, боз ба Меҳробод рӯчӯ намуд. Чанде баъд шоҳ низ бо пуштикбонони худ ба ӯ мулҳақ шуд.

Ин дафъа Обтин бо лазгиҳои Қафқоз пайваста буд, мавриди инояти солори эшон Арзамас қарор гирифта буд. Чун муддате бигзашт, рӯ ба Меҳробод овард, то ҳазоин ва дафоини пинҳонкардаашро бардорад ва рӯ ба Қафқоз ниҳад ва бо солор Арзамас тадорики ҳамлаи зидди шоҳ Аршак тарҳ резад, чароки Арзамас ваъдаи зиёд аз истимдод ба ӯ дода буд.

Рӯзе ки Обтин дар қалъаи тармимкардааш – диҷро бо дастури сипаҳбад Зармеҳр пас аз фирори Обтин хароб карда буданд – ба бодагусорӣ машғул буд, ки овози кӯс баланд шуд ва аз расидани муҷаддади сипаҳбад хабар ёфт. Филфавр дарвозаҳои оҳанини қалъаро барбаст, пулҳои рӯи хандақҳо бардошт, дарҳои ҳазоини пинҳонкардаашро боз кард ва сипоҳиёни зархаридро бо мол ба худ гарм кард.

Сипаҳбад ночор боз ба борубанд машғул шуд. Дар васати лашкар тахти бузурге барои шоҳ насб карданд ва тахти кӯчаки маро паҳлӯи он гузоштанд. Хидматгорон ва рикобдорон ва як фавҷ пуштикбон, ки муваззаф буданд аз шоҳ то дами марг дифоъ кунанд, дар гирдогирди ин тахт меистоданд. Дар гӯшаи тахт парчамҳои кӯбида буданд.

Сипаҳбад худро ороста ва зиннат дода буд ва ба аспид сапеди лаҷомзарин, зинсимин ва устоммурассаъ нишаста буд ва дар пешопеши сипоҳ қарор гирифта буд, муҳочиминро наззора мекард ва гоҳу ногоҳ ба ҳазорбадони атрофаш дастури қалъашиканӣ меод. Саворони зиреҳпӯш ва иддаи бештаре сарбози сабук дар камин нишаста буданд. Қалъагирон чун мӯру малаҳ ба бораҳо часпида бу-

данд ва ёрони Обтин мардона дифоъ мекарданд. Аз доругиашон аён буд, ки муҳосира ин навбат низ ба дарозо мекашад ва барфи зудрези кӯхистон тасхири ин дижро номумкин месозад.

Чун шоҳи Лазистон аз ҳуҷуми сипоҳи Аршак ва изтирори Обтин хабар ёфт, яке аз сардорони худро ба ёрии меҳрободиҳо фиристод. Лазгиҳо чун ба мавзеи Хокистар расиданд, номае ба пой кабӯтар баста, онро ба тарафи қалъа партоб карданд, то Обтинро аз расидани худ огоҳ созанд. Қазоро кабӯтар хато карда, ба манҷаниқи сарбози сипаҳбад нишаст. Сарбоз кабӯтарро бигирифт ва номаро аз пой ӯ боз кард ва назди сипаҳбад бурд.

Сипаҳбад ҳамоно як қисм лашкарро ба дафъи лазгиён номзад намуд.

Лашкариён чун ба мавзеи Хокистар расиданд, мувофиқи фармуди сипаҳбад Зармеҳр се қисмат шуданд ва дар камингоҳ нишастанд, ҳангоми вусули лашкари лазгӣ баякбор берун тохтанд ва ба онҳо овехтанд. Лазгиён ба мудофия пардохтанд, лек бештарашон кушта шуданд. Сипоҳи Зармеҳр ҷомаҳои он тоифаро пӯшиданд, ба аспҳои лазгӣ савор шуданд ва рӯй ба қалъа оварданд. Сипаҳбад номаро хонда, муҷаддад онро ба пой кабӯтар баста, ба қалъа парвоз дода буд. Он рӯз кӯси осоиш зуд зада буданд ва муҳочимин атрофи дижро ҳолӣ карда буданд.

Мардуми қалъа чун «лазгиёнро» диданд, басе хушнуд шуданд, пулҳоро рӯи хандақ фуруварданд, дарвозаҳоро боз карданд ва ҷамъи касире бо Обтин берун омаданд ба пешбоз. «Лазгиён» эшонро дар миён гирифтанд, ҳамаро бикуштанд, Обтинро боз асир гирифтанд. Вай аз сипаҳбад амон талабид, дафинаву хазонаи зиёд ваъда дод, сипаҳбад фирефтаи ӯ нашуд, ӯро бо хосагонаш назди шоҳаншоҳ бибурд.

Шоҳ Аршак фармуд, то тани ӯро гӯшти гандида гирифтанд ва намаде бар вай бипечида, бо расане бастанд ва дар офтоб андохтанд ва гоҳе андак ғизое бар вай медоданд, то намирад. Пас аз чанд рӯз гӯштпораҳо кирм карданд ва аъзои бадани ӯро хӯрдан гирифтанд. Вай муддати сӣ рӯз ба ин уқубат гирифтор буд, то оқибат бимурд ва аз азоби дӯзахи воқеии шоҳ Аршак халос шуд. Чун бастагонашро бичустанд, пайдо накарданд. Зан ва духтараш Чисто дар миёни куштагон ва асирон набуданд.

Ман гумон доштам, ки пас аз анҷоми кори Обтин шоҳаншоҳ лаб ба маю гӯш ба най медиҳад, ки вожгуна шуд. Аз Ромтин бародари Обтин ёд овард, «гуноҳҳои» аз ғаҳвора то ба гӯр кардаи ӯро баршумурд. Ҳарчӣ дар назари ман савоб менамуд, дар нигоҳи ӯ гуноҳ

метофт. «Кеҳинаршак, оқибат гургзода гург шавад, гарчи бо одамі бузург шавад! Оё рӯзи бозхост барои ин гургзода нарасида?!»

Чун сипаҳбад Зармеҳр боз ба Рум баргашта буд, шоҳ тасмим би-гирифт, ки худ озими Бобул гардад. Дидасолори сарсупурдаи ӯ Ко-мус дар пойтахт ва дигар остонҳо овоза ба роҳ монд, ки шаҳрдори Бобул Ромтин ба кини бародари худ Обтин даст ба асбобчинӣ ва туғён задааст, аз ин рӯ шоҳаншоҳ ба нафси хеш тасмим гирифта, ки бо сипоҳи худ, ки ағлаб аз чирикҳои сақой иборат аст, озими Бобул шавад, аз шӯришгарон касеро амон надихад, ҳатто асиронро қатлу шиканҷа кунад, сипас дар шаҳр ҳар киро ба шӯришгарон дилгарм ёбад, аз дами теғ бе ҳеч пурсиш гузаронад, то сарнавишти Обтин ва Ромтин ибрати дигар тавтиасозон бигардад.

Шаҳрдори нагунбаҳти Бобул Ромтин аз қазия беҳабар, бо гумони ин ки шоҳаншоҳ ба расми боздид ба остони ӯ ташриф меорад, дастур дод, шаҳрро озин бубанданд, хиёбону кӯчаҳоро аз нопокӣ танзиф намоянд, ҳавзу истаҳрҳоро сероб созанд, парчамҳо биза-нанд, шодбошҳо бинависанд...

Худ бо хосагон то як фарсанг манзил ба пешбоз баромад.

Чун шоҳ Аршак ўро аз дур бидид, амр дод, даст бигиранд ва ба дасту гарданааш банду ғул бизананд. Ромтин гуфт: «Шумоҳ бағон, ман чӣ гуноҳе кардаам?!» Шоҳ Аршак гуфт: «Кӯҷактарин гуноҳат ин аст, ки бо Обтин дар як шикам будай!»

Ҳамин ки андаруни шаҳр шуд, ҳамоно амволи Ромтинро мусо-дира фармуд. Чун ба ӯ гуфтанд, ки родмарде буду дар дасти мардум моли бисёре дорад, дастур дод, маълум намоянд ва маъхуз. Ромтин, ки аз ҳирсу ози Аршак дар ҷамъи мол огаҳӣ дошт, ўро гуфт: «Маро бо мардум рӯбарӯ кун, онҳое ки дар наздашон моли супурда до-рам, як-як ном бубарам!» Аршак гуфт: «Чунин кунам!»

Аммо чун бо мардум рӯбарӯ шуд, бе он ки касеро ном бубарад, эълон дошт: «Ҳар кас чизе аз ман дар назди худ дорад, онро чун ҳадя аз ман бипазирад ва дар адои ин худро мадюн надонад!»

Ин иқдоми ӯ чунон шоҳро ба сари хашм овард, ки ҳеч наме-тавонист сари роиёе биёяд, ки Ромтинро ба чӣ навъ ҷазо бояд бику-шад. Аз ин рӯ ўро бо худ овард ва ба «Дижӣ хомӯшон» биафканд.

Ўро ба зиндон афканду чанд сол аз ӯ номе набурд.

Ғайричашмдошти ман як рӯзи рӯшан вай ба хонаи ман ташриф овард, қаблан ин корро ҳеҷ гоҳ намекард – каф кӯфтани ӯ се бор ки-фоя буд, ки ман пеши чашмаш қад алам кунам, як каф ба ҳам задан – пуштикбон, ду раҳ задан – дарикбад филфавр пайдо мешуданд. «Кеҳинаршак, меҳоҳам сари як масъала бо ту машварат бикунам».

Чашмнадиду гӯшношунид буд, ки сари ягон масъала машварат ба ман оварда бошад. Мӯбад буд, дабирбад буд, андарзбад буд... Ваҷоҳати шигифтзадаи ман мӯҷиби хандаи ӯ шуд. «Ҳайрон машав, ки шоҳи қаҳон аз чун тӯе машварат меҳаҳад! Аммо ахтароморон-солор хоби маро гузориш карда, ки бояд як нафар зиндониро озодӣ бубахам ва ӯро ту бояд ном бубарӣ!»

Ман аз алоқаи зиёди ӯ ба ахтаршиносон ва ғайбгӯён, ки шумора-ашон дар дарбор чун шумори занҳояш сесаду шаст буд, хуб огаҳӣ доштам ва ҳанӯз аз ёдам нарафта, ки чи тӯр барои сохтани садде бар шатти Арванд ҳамаи онҳоро гирд овард ва бо онон машварат кард, ки чӣ соатеро муайян мекунанд ва чун оқибати кори ӯ ба натиҷаи матлуб нарасида буд, бисёре аз ононро аз дами теғ гузаронда буд.

Ман лаҳзае чанд ба андеша рафтам, пай мебурдам, ки хоби кобус дида ва аз гузориши ахтароморонсолор нигаронӣ дорад. Дар ман хоҳиши донишгари хубу таъбири он набуд, ки гуфтам: «Ту он қадар дар зиндонҳои бешуморат бандӣ дорӣ, ки шумораширо на худат ме-дониву на бандиксолор, магар мани бечора номашонро донам?» Шоҳ гуфт: «Бирав, бандиксолорро суол бикун!» Баногоҳ барқосе фикре ба сарам зад ва гуфтам: «Ромтинро озод кун». Лаҳзае чанд ҳайратзада маро менигарист, ниҳоят ба забон омад ва гуфт: «Барҷид мегӯӣ?» Гуфтам: «Арзандатар аз ӯ дар зиндонҳои ту касе нест». Вай ҳарфе назад, аз ҷой баланд шуд ва ба ҷониби дар рафт. Ман афзудам: «Ҷӯро озод бикун ва мақоми вузургфарамдор бидеҳ!» Баргашт, маро хира шуд ва гуфт: «Барои тармими ин қасри фӯрӯрехта дигар дер шуда!»

Ман надониستم, ки ӯ кишварро дар назар дорад ё худро.

Он рӯз, ки шаҳ башорати озодии ӯро дод, ман ба назди Гуштосп писари Ҷомоспи номақдор, ки ба ҷои падар менишаст, рафтам, то аз ӯ муждагонӣ бигирам. Зеро ӯ низ аз дудмони Қоран буд ва аз ин ме-болид ва аз Ромтин, ки гирифтори «Джи хомӯшон» буд, гоҳу ногоҳ бо таассуф сухан мегуфт. Чунонки чашмдор будам, хеле шод шуд ва гуфт, ки ба расми шодӣёна китоберо ки тоза аз муғе ба даст овар-дам, бароят хоҳам хонд. Гуфтам: «Чӣ китоб аст?» Бо ифтихор гуфт: «Корномаи Куруш пуси Камбуҷия!» Бо таассуф гуфтам: «Боз ҳам шоҳаншоҳ!» Вай хандид ва гуфт: «Аммо чӣ чӯр шоҳаншоҳ!»

Ман қиссаҳои зиёде дар бораи ин шоҳи ҳахоманишӣ шунида бу-дам, ки баъзеяш ҳеч боварбахш набуд. Ба вежа ҳамон қиссае ки арода ба пушт девори муртафеи қалъаро боло мешавад, дар сурате ки дигарон бо нардбон ҳам наметавонистанд боло раванд. Гуштосп гуфт: «Ин китоб навиштаи муаррихони ҳамасри Куруш ва мустанад аст!» Ва ман бо камоли майл омодаи шунидан шудам.

Ин дам ходиме даррасид ва арз кард, ки маро шоҳаншоҳ талаб дорад. Кам иттифоқ меафтод, ки шоҳаншоҳ аз пайи ман пайке фиристода ва ба шахси ман чунин тавачҷӯх зоҳир карда бошад, ки имрӯз. Бо шитоб ба хурангаҳ рафтам, чӣ ходим гуфта буд, ки ўро он ҷо меёбам.

Ҳароина паси хонтахта нишаста буд, ки рӯи он анвои хӯрданӣ ва кӯзаи даҳонбаста ва мӯҳрзада меистод аз шаробҳои қадими румӣ, шояд аз ғаниматҳои Лидиё ё тӯҳфаҳои қайсар буда бошад. Шоҳ маро гуфт: «Дар сад сол нахоҳӣ донист, ки туро ба чӣ хостаам!» Гуфтам: «Зодрӯзи туву ман ҳанӯз нарасида, ёдбуди Сито гузашта, магар Зармехр бар ҳуюниён зафар ёфта?!» Шоҳ қоҳ-қоҳ хандид – аён буд, ки сари ҳол аст – ва гуфт: «Маро ҳамеша ин чиз ба шигифт меорад, ки чӣ тур дар ин сари кӯчак, ки шояд ҳамсанги ванҷак мағз дорад, ин қадар афкор мечарҳад, ки шояд дар сари андарзбади ман начарҳад!» Ман гуфтам: «Пас ин ҳама омодагӣ бо сурфаи сарбастагӣ барои чӣ?» Шоҳ гуфт: «Ман нахуст хостам худ биравам, аз роям гаштам, натиҷа гирифтам, ки ҳамдиси кеҳтари худро бифиристам». Бо зарда гуфтам: «Агар маро ба ҷанги ҳуюниҳо фиристоданиӣ, маъзур! Ба ин қавми ваҳшӣ, ки аз ҷумҷумаи одамӣ такуч ва аз пӯшташ дастмол месозад, рӯбарӯ шудан намеҳоям!» Шоҳ бо ғазаб гуфт: «Ҷумҷумаи сару пӯсти тани ту ба чизе кор намеояд, яке бисёр хурду дигар бисёр тунук аст! Магарам ба пӯстат қоҳ анборанд ва барои бачаҳошон лухтак бисозанд. Аммо ман туро маъмурияти дигаре доданиам. Ба «Дижӣ хомӯшон» бояд биравӣ!» Қариб буд, ки ҷон тани нотаваонамро падруд гӯяд. «О, ман чӣ гуноҳ кардаам, ки ба чунин уқубат гирифтор мекунӣ?! Дидори ҳуюниён аз зиндонҳои ту афзалтаранд, ки дар бораи онҳо қисса менамоянд, мӯ бар тан рост мешавад!» Шоҳ ба оромӣ гуфт: «Бигӯ, чӣ мегӯянд». Ман ҳамоно ҳушёр шудам, санҷида ўро нигаристам, вале таҳдиде аз ӯ надидам, ки бо ҳамон оҳанг идома додам: «Мегӯянд, ки дар сиёҳҷолҳо калламушҳо бандиёро зинда ба зинда меҳўранд!» Шоҳ гуфт: «Бигӯ гунаҳгоронро!» Ман гуфтам: «Калламуш, ки гунаҳгорро аз бегуноҳ фарқ намекунад! Барои онҳо бандӣ тўдаест ғизо иборат аз рўдаву чигар, чашму забон... дасту по...» Шоҳ бо қароҳат гуфт: «Забонгир шав!» Гуфтам: «Шудам». Шоҳ гуфт: «Ба назди Ромтин меравӣ, ўро навиди озодӣ медиҳӣ. Ҳафтае пас, оғози Наврӯз дар Наврӯзгоҳ номи ўро дар ҷумлаи даҳ нафар афвшудагон хоҳанд хонд». Ман оҳи сабуки фараҳмандӣ кашидам. «Сипос Худойро, чанд раҳ мурда зинда шудам, оё қодир ба шафақат набудӣ, ки ин ҳарфҳоро нахуст бигӯӣ?» Шоҳ гуфт: «Шафақат кардаам, вагарна сияҳҷоле дерест аз бекасий

менолад ва фиғон мекашад, ки кучост ун нимаодами дангу манг, ки ин ҷо манзил гирад, ё мушҳо ўро бихўранд, ё ў мушҳоро!» Гуфтам: «Чун моҳӣ гунгаму чун хар фармонбар! Бифармо, то чӣ бояд кунам?»

Ман ҳар он чӣ барои Ромтин муҳайё карда буданд, бардоштам ва ба роҳ афтодам, маро яке аз пуштикбонони ў, ки Мардук ном дошт, бадрақа шуд.

Қалъаи устуворе воқеъ дар кӯҳистон, ки онро «Анӯшбард» ё «Джи фаромӯшӣ» мехонданд, зеро номи зиндониён ва ҳатто номи он маконро касе набоистӣ бар забон биронад, агар биронад, ҷони худро дар хатар бимонад. Чун дижбон номаи мӯҳрзада ба нақши нигини шоҳаншаҳӣ бидид, моро дохили қалъа роҳ дод, бад-он ҷойгоҳ овард, ки Ромтинро нигоҳ медоштанд. Занҷир аз дасту по ва гардани ў бардошт, сару тани ўро шуста, ҷомаи муҷаллал ба ў рост кард, магарам ин ҳама дар нома набишта буд, ўро бар курсие нишонид бар тибқи ташрифоти маъмул, ғизо овард ва пеши ў кӯзаи сарбамӯҳр ва батҷоме гузорид. Чун Ромтин ин ҳама бидид, саҳт шигифтзада шуд ва пурсид: «Оё таомул чунин аст, ки қабл аз қатл бо мақсурин чунину ҷунон бикунанд?» Дижбон гуфт: «Ин пас аз таом бигўямат». Он гоҳ бо иштиҳо ғизо хўрд ва он кӯзаи шароб нима бинўшид. Мева ва атьймаи лазиз оварданд, пеши ў гузоштанд ва корде низ пеши ў ниҳоданд, то битавонад меваҳоро бихўрад. Ромтин азбас муддате шароб нахўрда буд, сархуш шуда буд, чун он корд бидид, сияҳрўзиаш магарам ба хотир омад, ки гуфт: «Бадбахт Ромтин, кори ҷаҳон чунин аст! Инак манам, ки бад-ин ҷо ва бад-ин поя афтодаам!» Инро бигуфт ва корде ки барои мева хўрдан ба даст гирифта буд, ба қалби худ фўрў бурд. На дижбон, на Мардук фўрсати инро наёфтанд, ки ўро аз ин кор монеъ шаванд. Бечора дижбон гуфт: «Ин чӣ коре буд, ки мо кардем? Агар башорати озодӣ аз қабл гуфта будем, ўро зинда бурда будем!» Ман гуфтам: «Хости Худойгон буда, ки чунин кор пеш омада».

Қазияи марги Ромтин барои шоҳ хеле гичкунанда буд, ки соате ҳарфе ба забон оварда наметавонист. Билохир худро тарҳу ҷамъ карда ва бо ғзаб пуштикбонони худро гуфт: «Дижбони худозадаро бигиред, ба дасту пояш банду ғул бизанед, ба сияҳчол афканед, хўрокаш мадихед, чанд калламуши ҳарису гуруснаро рафиқи ҳамдаму ҳамнафасаш бисозед!»

* * * * *

* * * *

* * *

Мураххасй гирифтам, ба деҳ нарафтам, роҳчак гирифтам ба фароғатгоҳи Хоҷаобигарм, ба он ҷо рафтам. Ин фароғатгоҳ бо ду чиз маро мақбул афтода: яке ин ки доим ба ман хучраи бешарик медиханд ва метавонам бе ҳеч дардисарӣ ба кори эҷодӣ машғул бишавам, дигар ин ки ба шаҳр наздик асту метавонӣ вақти ҳоҷат биравӣ ва биёӣ, дӯстон низ зуд-зуд ба аёдатат меоянд, ки ин ҳам марғубии ин мавзеёро меафзояд.

Ин раҳ низ хучраи беҳамсоя доданд. Ман субҳ таъйиноти пизишкиро мегузаштам ва баъд паси мошини таҳрир нишаста, бароҳат машғули қиссанависӣ мешудам.

Дар ҷаҳон садҳо фароғатгоҳу дармонгоҳҳост, вале барои ман хуштару хушояндтар маконе нест. «Ҳамаи гап, – мегӯяд Чисто, – дар сари ин аст, ки ту дар дигар ҷойҳо набудӣ ва намедонӣ!» Ва ин хуб аст, ки ман дар дигар амокин набудаам ва надидаам, аз ин рӯ ба худ талқин намудаам, ки роҳаттар ва дилписандтар аз ин дармонгоҳе андар ҷаҳон нест.

Як моҳе ки ман ин ҷо меоям, ҷуброни ёздаҳ моҳ рӯи дастхатҳои сараву носара заҳмат кашиданамро мебарорад. Ин як моҳ барои ман идест, ки наметавонӣ ба чизе баробар кард. Ҳамеша фасли пойиз меоям. Тирамоҳи ин мавзеъ ачаб зебост! Ба вежа тирамоҳи дарахти зардолу. Баргҳои сурхи ба зардӣ моил, ки ҷо-ҷо дар кӯхпораҳо ба назар мерасанд, машғалҳои фурузонро дар шаби арӯсбиёрон мемонанд.

Агар ҳамсафари дилхоҳ биёбам, ҳафтае як раҳ ба тегаи наздиктарин, чи тавре ки мегӯянд, ба «кӯхнавардӣ» меравам...

Як субҳ маро хабар оварданд, ки духтаре дар даромадгоҳ суроғам дорад. Ҳайрон – Чисто Маскав рафта буд, то барои хуруҷ аз кишвар давутоз намояд, чунин иҷозаро КГБ-и мо ба ӯ надода буд – ба поён фурумадам. Сито буд, чунонки Бобокалон мегӯяд «бо пӯсту гӯшташ!»

– Ман бояд ду-се тоблӯ манзара барои кори дипломиам бикашам. Манзара, ки шуд, кучо мефиристанд? Ё ба Ромит ё ба Варзоб! Ман ин ҷо омадам дилпур аз шумо, ҳарчанд Рита, дугонаи Чисто, ки модараш мудири фароғатгоҳ аст, маро ба Симиганҷ даъват мекард. Нарафтам. Филмсозон хиратар аз нависандаҳоянд – кор кардан намегузоранд.

Ман сепоя ва кифи ӯро ба даст гирифтам.

– Биё, биравем ба хучраи ман. Бубинам, бароят чӣ ҳосил меғундорам.

Ман ҳеч шак надоштам, ки барои як ҳафта ё зиёдтар ба осонӣ ба ӯ хона пайдо мекунам. Охир бо мустахдамани ин дармонгоҳ ошнову ҳамнишин шуда будам.

– Ба ман гуфтанд, ки метавонам дар деҳ хонае иҷора бигирам.

Деҳ паҳлӯи дармонгоҳ буд. «Чирикҳои шахрӣ» бе роҳхат меомаданд, хонае ба орият мегирифтанд, бо мустахдамани дармонгоҳ забон меёфтанд ва даҳ-понздаҳ рӯз табобат мекарданду бозпас мегаштанд. Аммо дӯшизаи бепушту паноҳе чун Сито наметавонист ин корро бикунад, чаро ки бачаҳои деҳотӣ бас беадаб буданд ва ҳам ман шиносе дар он ҷо надоштам, ки ӯро хонааш гузорам ва дилпур бигардам.

– Аз сар дур кун ин фикрро! Ҳучраҳои озод зиёданд, як ҳафта як моҳ ё як сол нест, ки баҳона пеш оранд.

Аммо Чисто рост мегӯяд, ки ман аз олами рӯёии ҳубобӣ кам ба замини дурушти бесарҳисобӣ мефуриям ва сахтӣ ва мардумгазони онро эҳсос наменамоям.

Сардухтур чун ҳамеша бо шӯру шавқ маро пешбоз гирифт, ба курсии нарми чехӣ шинонд, қаҳваи таърифиашро низ зуд муҳайё сохт, ҳарчанд қаҳвапази баде набуд, аммо шакарро чунон ҳотамона мерехт, ки қаҳва ба мураббо мубаддал мегашт. Ҳеч нӯшидани ҳамин қаҳваи ширинро ёд нагирифтам. Вале чун рӯи ниёз ба ӯ доштам, ҳарчанд дилам бечо шудан дошт, худро маҷбур ба хӯрдани «мураббои» ӯ кардам. Чун мақсади худро ба ӯ арза намудам, қариб буд бо қаҳва гулӯгир шавад. Финчонро канор гузошт, маро чунон нигарист, ки ангор аз гӯливу новоридии ман ба аҳкоми дармонгоҳ ҳайрон монда буд.

– Маро аз вазорат қариб ҳар рӯз тафтиш мекунанд. Нависанда... э, мебахшед, аризабоз зиёд дорем. Агар муфаттишон пай набаранд ҳам, ду-се нафар, ки курсии маро харидоранд, ишора мекунанд. Бехтараш дар ҳучраи худатон бошад, бигӯед, ки завҷатон аст, бигуздор як ҳафта неву як моҳ бимонад...

– Охир...

– Шуморо хуб мефаҳмам, лек ночорам, фақат дар ошхона хӯрок хӯрда наметавонад, худатон роҳашро биёбед. Рафту хоҳиши табобати радон дошта бошад, бигӯяд, ман завораеро огоҳ мекунам.

Чун дидам, ки дигар пофишорӣ барои ҳучраҳои маъно надорад, берун омадам, раҳорах чӣ чӯр ба ӯ расондани ин хабарро меандешидам, лек ҷуз бударо намудан дигар илоҷ наёфтам, ӯ чанд лаҳза сари гуфтаҳои ман андешид ва гуфт:

– Агар ба ҷои шоханшоҳ шахбону мебуд, ин бад намебуд, зеро

ман аз танҳо хобидан метарсам, сиёҳӣ пахш мекунад ва ҳар гуна хобҳои кобус мебинам. Аммо вазъе ки ба мо матраҳ кардаанд, роҳи дигаре наменамояд. Хӯрок ишколе надорад, ман барои даҳ рӯз захира дорам! – вай ба анбонаш ишора кард, ки сангинии он маро вақти ҳамл ба ҳайрат оварда буд.

Вай анбонашро боз кард ва аз дохили он ҳар навъ консерв, ҳамел-хамел заванҷ, як банка мураббои тути заминӣ ва шаҳқутҳои зиёди дигарро берун кашид.

– Эҳе, ту барои як моҳ тағзия бардоштаӣ!

– Ба хӯрокҳои деҳотиён одат кардан ба духтари шахрӣ мушкил аст гӯён, маро хуб тарсонданд, аз ин рӯ...

– Аз ин рӯ яхдонро ҳолӣ кардам гӯ!

– Чизе монанд ба ҳамин.

Вай ба кори ман монев намешуд, ман соати ҳафт аз хоб мехестаму мидидам, ки ӯ дер боз сепоя ва тоблӯяшро бардошта рафтааст. Субҳ як финҷон қаҳва менӯшиду бас, хӯроки чоштро ҳамроҳ мебурд. Ман хӯроки шомашро аз ошхона бардошта меодам, ҳарчанд инро ӯ намехост, охир дами гарме бояд бихӯрад. Мо ҳамроҳ шом мехӯрем. Баъд ӯ китоб мехондем, ӯ рафта дар толор телевизор тамошо мекардем.

«Чи қадар зани зебо доред!» – гуфта буд фаррошзан рӯзи аввали ӯро дидан. Ман нахостам ӯро ислоҳ кунам. Аксари мардум ба ӯ бо ҳавас менигаристанд ва шояд дар дил ба ман ҳасад мебуданд. Аммо ман чунин вонамуд мекардам, ки намебинам ва агар бинам ҳам, ҳамаи ин барои ман муқаррарист!

Дар бораи зардолуи тилоии рӯбарӯи тирезаи ҳучраам ба ӯ ҳарфе намезадам. Пеши худ мегуфтам: «ку бубинем, ин манзаранигор муъҷизаи пеши чашмашро мебинад ё не?»

Аммо доништа шуд, вай онро рӯзи аввал дида ва ба нақша гирифта, ки пеш аз бозгашт наққошӣ хоҳад кард. «Се-чор рӯзи дигар вай бояд боз ҳам зеботар гардад!» Ҳароина се рӯз пас зардолу ба як машъали фурузон ва аз вазиши бод ларзон табдил ёфт. Вай пас аз наққошии манзара сепояро ба балкон баровард.

– Ман аз чандин ҷо ин манзараро наққошӣ карданӣ шудам, лек аз балкон бехтар ҷое наёфтам. Зардолу чун дар кафи даст, заминааш ҷолибтар!

Он рӯз ман баъд аз обшанги радонӣ гирифтам ва ба ҳона оодам, ки дар душ обтанӣ бикунам, бӯи бади радонро аз тан бишӯям, баъд

соате ба сайру гашт бароям. Сито дар хучра набуд, дар балкон ҳам, тахмин задам, кучое саргарми расмкашист, бепарво либосҳоямро бадар овардам ва дари обшангро кушодам. Аз тасвири он чи пеши назарам буд, очизам. Пайкари чун барф сафед, анорҳои пухта расида, ки ҳама зери душ пирохани обӣ доштанд...

Ҳайратзада ба ин муъҷиза менигаристам, ки баргашту маро дид. Чи карданаширо лаҳзае чанд надонист, аммо маро ақл намерасид, ки дарро бипӯшам, ниҳоят вай дарро бошаст пӯшид.

Чанд лаҳзаи дигар низ ҳангу манг монда будам пушти дар, баъд кам-кам худро ҷамъу ҷӯр кардам ва берун баромадам, то ўро дар ҳиҷолати бештаре нагузорам. Чун пас аз соате баргаштам, ўро либос пӯшида, мӯҳои сар бо фен хушк кардаву бо ҳавсала шона зада ва рӯи нимкат дароз кашида ёфтам, чун он рӯзе ки бо Бобокалон хона омада буд. Мо ҳар ду вонамуд кардем, ки чизе набуду нашуд.

Шабе пас, вақте ки ман дар нимкати худ дароз кашида китоб меҳондаму вай машғули тамошо ва омӯзиши албоми М. Флекел «Устодони бузурги сиёҳқалам – Рембрандт, Гойя, Домйе» буд, баногоҳ маро пурсид:

– Шох, ту Чисторо дӯст медорӣ?

Ман нимҳез шудам, китобро канор гузоштам ва ба ў нигаристам, вай ҳамоно ҷашм ба албом дошт, аммо ошкор буд, ки тани ў ҳоло камони зеҳнкардаест, ки ё тири «ох» мезанад ё «воҳ!»

Чун навори зудпечи видео дидори қабл аз сафари Маскав бо Чисто кардаам гузашт. Вай аз божаи шахрӣ билет харида буд ва аз ҳамон ҷо ба ман занг зада буд.

– Шох, меҳоҳам қабл аз сафар ба ту армуғоне бикунам ва ту то бозгашт онро ба ёд ориву маро.

– Армуғони чичӯрӣ?

– Сода, агар ман онро қаблан ба ту бигӯям, чи гуна армуғони ногаҳонӣ мешавад?

Чун бегоҳ занг заду итминон ҳосил намуд, ки ман дар дафтари қорам интизор нишастаам, омаду бо таксӣ маро хонаи Сомон бурд. Манзили панҷхучра аз падараш ба Сомон мерос монда буд. Ҳама асосҳои аврупоӣ, ки альон ноёб буданд. Золро бо хишт ду қисм карда буданд, қисми кӯчак хонаи пазирай ва қисми бузург, маълум набуд барои ҷӣ, хеле ҳунармандона оинабанд карда буданд, ҳатто сакфро низ. Чисто аз набудани Сомон – вай дар ошхона барои қаҳвапазӣ рафта буд – истифода бурда, ҳайрати маро дида, шарҳ дод.

– Падари ў дар қорхонаи асоссозӣ мудир буд, ин шохқори худӣ ӯст!

– Охир, ба чӣ мақсад чунин кардааст?! – бо ҳайрати афзунтар ўро суол кардам.

– Наход пай набурда бошӣ?

Аммо маро чормех ҳам бикунед, ҳеч намефаҳмидам, ки чаро ин қадар оинаҳоро дар чор девору сакф насб кардаанд. Чисто раҳамро хўрду гуфт:

– Барои секс, нодоншоҳ!

Ба фикрам, аз ҳайрат ҷоғи поинам афтода буд, ки вай бо завқ ва аз самими дил хандид.

– Рустой, век живи, век учись!¹

Сомон се финҷон рӯи лаълие бардошта омад. Худаш қаҳваи бе-шакар меҳўрд, барои ман камшакар карда буд, Чисто чун аксари занҳо ширинашро дўст медошт. Чисто финҷонро ба даст гирифт, рафт, рӯи диван бахузур нишаст, финҷонро рӯи нардаи диван гузошт ва пружинае ҳафтранг аз кучо рӯи дасташ пайдо шуд ва чун кўдаке ки бо бозпечи гаҳвора бозӣ мекунад, ў низ бошавқ машғули каф ба каф гирифтани пружина шуд. Сомон чун ҳамеша хомўш сигарет мекашид.

– Афсўс, ки вай меравад! – баногоҳ ҷониби ман ҳам шуда гуфт ў. – Ҳар қадар солортар бишавед, ҳамон қадар дўст пайдо кардан душвор мешудааст.

– Мумкин аст, марказ низ иҷоза надихад.

– Худо нокарда чунин афтад, гумон мекунам, вай чиннӣ мешавад! Вай барои ин қафаси зарин зода нашудааст...

– Агар ҳар нафари барои ин «қафас» зоданашуда берун биравад, «фардо нигарӣ ин бихиштро чун кафи даст!»

– Барои ҳамин Сталин онҳоро ба қафаси яхин мефиристод, то дарди сараш камтар бошад.

– Чӣ ин қадар чун ду тавтиасоз миш-мишак доред?! – пружинаро ба сўе гузошта, ба мо рӯ овард Чисто.

– Азбаски ман беҳунарам, ту ва шоҳ меҳмонед, мегўям бираваму аз ресторани «Вахш» тобакабоб биёрам?

– Рост мегўӣ, афсўс, ки шоҳ меҳмон аст, вагарна ман аз ў ошпази мумтозтар надидаам, ба яқин қабл аз сакарот чун Нерон нидо хоҳад дардод: «Оҳ, чи ошпази бузурге мемирад!»²

Ҳама хандидем, на аз ин аскияи ў, бал чи чўр ҳамаи инро устодо-

---

1. Ду дунё як қадам, шигифтиаш дам ба дам! (русӣ).

2. Таҳрифи гуфтаи қабл аз марги император Нерон, ки ин тўр аст: «Оҳ, чи артисти бузурге мемирад!»

на намуда буд. Сомон бархост, табаке ва халтаи селюфание бардошту рафт. Чисто ба ман рӯ овард.

– Шоҳ, меҳоҳӣ дар ин хонаи оинабанд ба сиканд машғул бишавем?

Ин суоли ӯ чунон ногаҳонӣ ва ғайричашмдошт буд, ки ман надонистам чӣ бигӯям. Вай боз бо завқ хандид.

– Содашо, шӯҳӣ кардам. Аммо сюрпризро дар ҳамин хона хоҳӣ дид.

Ман дигар дар бораи армуғони ӯ таҳпурсӣ накардам, вале камкам пай мебудрам, ки он чизе монанд ба стриптиз бояд бошад.

Сомон омад, бо се чӯчакабоби, ба қавли Чисто, якпудӣ ва шишаи коняки арманӣ ва чанд бутрӣ пепсӣ, ман, ки гоҳу ногоҳ меҳмони «Вахш» мешудам, ҳеч ёд надоштам, ки ин чизҳоро дар баргаи таомҳои он дида бошам. Аммо таҳпурсӣ накардам. Ман меҳмон, на муфаттиш!

Мо дар ошхонаи ӯ, ки як мизи мудаввар ва ҳам пуштии чанбарии хеле хушсохт дошт, як соату анд дақиқа нишастем, хӯрдем, нӯшидем ва аз ҳар дару ҳар бом сӯҳбат доштем. Дар охири сӯҳбат Чисто хесту номаълум ба зол рафт, баъди тақрибан даҳ дақиқа садои мусиқӣ баланд шуд. Зуд шинохтам – савти «Ракси мор» буд. Сомон ишора кард, ки ўро ҳамроҳӣ намоям.

Дари золи оинабанд кушода буд ва Чисто дар чил оина ракс мекард! Пироҳани сиёҳ, почомаи сиёҳ ва ҳам чуроби сиёҳи нозук ба сару рӯ кашида буд, дастпӯшакҳои сиёҳ ба даст дошт. Вай чунон моҳирона ва ба оҳанг чӯр ракс мекард ва ин чил оина бо чил Чистои дигар ёде аз чоҳе мекарданд, ки айёми шубоб дида, саҳт тарсида будам. Чашмаи биринҷ меномиданд чашмасореро ки мо он ҷо обтанӣ мекардем ва назди он чоҳе буд – Чоҳи морон. Мо ҳеҷ гоҳ дар он море надида будем. Аммо он оғози тобистон, ки аз тафси офтоб ба оби сарди чашмасор паноҳ бурда будем, як рафиқамон нидо дардод: «Бачаҳо, давед, муъчиза!» Ва мо лучи модарзод давидем ва гирди даҳони чоҳ чанбар задем – аз хафолҳои тани чоҳ морҳои фуруёзида ва дар таҳи чоҳ морҳои ними тан боло ёзондари дидем, ки ҳама мераксиданд! Ин манзара чунон мачзубкунанда ва ҳам бимнок буд, ки аввалин касе ки аз даҳони чоҳ дур шуд – ман будам. «Ишқбозӣ доранд!» – гуфта буд кадом бачае. Ва ҳоло ман ба ин Чистои оинаи зол менигаристам, хоҳ-нохоҳ он манзараи дар кӯдакӣ дидаам пеши чашмам зинда мегашт. Ёдам омад, ки пас аз он дид ман чанд шаб ҳама хоби кобус бо мор медидам ва арақшору ваҳмзада аз хоб бедор мешудам...

Чисто чуробро аз сар кашида, дур афканд, мӯйҳоро парешон сохт ва ба иҷрои марҳилаи дуёми ракс гузашт. Маро ваҳм пахш кард, аз чил оина чил Чисто чунон ҳаракатҳое мекарданд, ки яке ба дигаре монанд набуд. Қариб буд ман аз ваҳшату ҳайрат худро бой бидихам, ки Сомон ҳоламо пай бурд, курсие пеш кашид ва маро ба он нишонд. Чунон нишонд, ки чун пешина акси ману ӯ дар ягон оина дида намешуд.

Чун дидам, ки Чисто либосҳояшро як-як кашида партофтан дорад ва ба марҳилаи сеюми ракс гузаштанист, ғайриихтиёр хитобидам:

– Кифоя, бас аст!!!

Онҳо ҳар ду бо ҳайрат маро нигаристанд ва ман намедонистам, ки бо ман чӣ гузашт...

– Магар ба даҳон об гирифтаед, шуморо пурсидан доранд?!

Сито албомро канор гузошта буд ва маро менигарист. Ман ҳам рост ба чашмони ӯ нигариста гуфтам:

– Не, ман ӯро дӯст намедорам. – ҳақиқати талхро мегуфтам.

– Пас чаро бо ӯ ин қадар наздик шудед, ки ҳатто калиди хонаатонро барояш додед?

– Намедонам, худ аз худ хамин тур шуд... Агар ман туро қабл аз ӯ медидам, шояд ин тур намешуд.

– Ё меравад ва ман танҳои танҳо мемонам!

– Не, бо ман мемонӣ!

Вай аз ҷой баланд шуд, панҷаҳои нозукашро байни мӯйҳои ман даровард ва аз пешониам бӯсид. Аммо ман ӯро пеш кашидам, лаб ба лабаш бурдам.

Ё ҳеч мамониат накард...

Зангӯлаҳо садо медиҳанд, ангор садопардаҳои гӯшро медаранд – зангӯлаҳои чанг, зангӯлаҳои марг...

Занги хотираҳои зудуда, орзуҳои ношикаста, ҳарзаҳои андарзшуда, ашкҳои бухоргашта... занги хоби гунг, лабҳанди қар, ҳайрати кӯр... занги кобусҳои гузоришнашуда, сабакҳои натиҷанадода, ранҷҳои роҳатнадида, ҳикматҳои бӯнакарда...

На хоб буд, на бедорӣ. Чизе байни хобу бедорӣ.

Наметавонам бичунбам, наметавонам бинолам. Дасту поям битонӣ, овоз дар гулӯ зиндонӣ.

Мефаҳмам, бал яқин дорам садое баланд кунам, узверо аз аъзои бадан ба ҳаракат орам, аз ин кобус мераҳам.

Аммо кодир наям.

Чун магас дар тантаи анкабут, ман дар доми балои ин занҳоям.

Онҳо ҳама пирохани сапед дар тан доранд, яке аз дигаре зебоянд, вале аз ҷисмашон бӯи сардии чилаи зимистон ва мағори гӯри кӯҳнаи гӯристон меояд.

Маро, ки яку ҳаштод қад дорам, дар тобути якметра ҷо қардан меҳоянд!

Меҳоям фарёд занам, ки эй беваҳо! Ин тобутро барои Кеҳинаршак ё Бобокалон сохтаанд, магар кӯред, ки намебинед!? Аммо овоз дар гулӯям зиндонист.

Меҳоям аз худ дифоъ кунам, дасту поро ба ҳаракат биёварам, лек узве дар фармони ман нест — ҳама ҷисм битонист.

Ду фаришта бо болҳои зарин болои сари мо пар мезананд, чун ду кӯдаки саргарми тамошо. Бо болҳои худ занҳоро ишораи «зудбош» медиҳанд, шояд барояшон ин амр — марди солореро дар тобути кӯдак ҷо додан аҷаб метобад.

Танамро ҷо медиҳанд, поҳоям берун мемонанд, поҳоямро ҷо медиҳанд, танам берун мемонад. Ин амалро ҳамвора, бетавақуф тақрор мекунанд...

Тани ман бар ҷисми мурда наместонад, танҳо мунҷамид ва сангин шуда. Ман гардиши хунро дар шарёнҳои пайкарам рӯшан эҳсос мекунам, бо ду ҷашм атрофу акнофро мебинам, нуктаи хурдтаринро дар ин толори мунаққаш, ки ёде аз боргоҳи шоҳ Аршак мекунад, таъхис медиҳам, бо ду гӯш пасттарин садоро мешунавам, вале дасту по ва сару гардан дар фармони ман наоянд...

Пас маро ҷоду қардаанд?!

Занҳо ҳаста шудаанд, аз сару рӯяшон арақ мешорад ва гоҳу ногоҳ донаҳои арақ рӯи пайкари урёни ман мечакад ва чун ҷавсанге оташ пӯстамро месӯзад. Аз ин ки маро дар тобут ҷо қарда наметавонанд, дилтанг шудаанд, аз ноумедӣ ҷангол ба рӯ мезананд, руҳсора рангин мекунанд. Қатраҳои хун рӯи пирохани сапедашон меафтанд, чун сиёҳии рӯи обчин зуд паҳн мешаванд, ангор донаи вағниҷ ба олуи сурх мубаддал мегардад.

Ман чеҳраи онҳоро менигарам, ки шояд ошно бошад, бишносамаш, то битавонам тахмин бизанам, ки мӯчиби гирифтории ман ба ҷанги онҳо ҷист. Аммо ҳама чеҳраҳо ношиносу бегона.

Маро ин толори мунаққаш ба ҳайрат меорад. Менигарӣ, нақше буд дар сақф монои Хирси Меҳтар, лаҳзае пас мебинӣ, ба ҷои он Сарбардор... менигарӣ, товуси хиромон дар ҷаманистон, лаҳзае пас, қарғас рӯи лошай оҳу...

Аз тирезаи бузурги рӯбарӯ боғи сарсабзе менамояд. Дарахти бузурги ҷанор чун ниҳоли нозбӯ алвонҷ меҳӯрад, сафедор монои бут-

таи гашниҷ пар-пар мезанад, ту гӯй ҳоло аз реша меканад ва парвоз мекунад...

Занҳо аз ноумедӣ ва дилтангӣ ба қаҳру ғазаб меоянд, ҳарчи ба чангашон меҳӯрад, мешикананд, медаранд – кӯзаҳо, гулдонҳо... абраву астари кӯрпахо ва нозболишҳоро кандаанд ва парҳои ку дар фазои гирифтаи толор ба парвоз омадаанд...

Гулҳои тубакҳо, пардаҳои панчара ангор ба рақс даромадаанд – рақси мор!

Занҳо пешомади манҳусеро эҳсос мекунанд, ки ваҳшатзада ба дару тиреза хира мондаанд, пиндорӣ балои ногаҳон ҳоло ворид аз онҳо мешавад... Гулҳои тубакҳо, пардаҳои панчара ангор ба рақс омадаанд – рақси мор!

Баногоҳ гулҳо ва пардаҳо аз навсон боз мемонанд, тасвирҳо ба сурати асли худ бармегарданд, кӯзаву гулдонҳои пора-пора ба ҳам мепайванданд, ҷиҳозҳо дар ҷойгоҳи аввали мурағат мешаванд.

Хомӯшии вазнину бимнок ҳукмфармо мегардад ва дарҳо... дарҳои сангини мунаққашӣ дутабақа бесадо боз мегарданд ва дар даревос пайкари ӯ намудор мегардад. Пирохани сапеди дебои мурас-саъ ба тан, тоҷи каёнӣ ба сар!

Бо дидани ӯ занҳои муҳочим чун ҳайкалҳои гирди фаввораи боғ қараху бечон мегарданд ва чун нигоҳи сарзаниш ва ҳақорати ӯро дӯхта ба худ мебинанд, ба зону меафтанд ва намоз мебаранд ва дигар сар боло намекунанд, гӯё гуноҳи худро иқдоранд. Пасон ӯ ба ман дида медӯзад, нигоҳи сӯзанда, ҳокистаркунанда, ба ҷанги гумбод диҳанда...

Ман ӯро мешиносам. Ман ӯро мешиносам, ҷаннати ҷашму дӯзахи рӯхам – Чисторо!

Кам-кам ҷисми ман қобили идора мегардад ва ман сари по мешавам, лек ҳанӯз ҳам аз эҳсоси мағшуш ва ҳам манҳус раҳой наёфтаам.

– Омодаӣ? – суол медиҳад Чисто.

– Ба ҷӣ? – ҳайрон мепурсам ман.

Ва ӯ ба як гӯшаи толор ишора мекунад, бармегардам ва ба он ҷониб менигарам, худро дар хонаи худ рӯи тахти хоб мебинам ва рӯбарӯям дар курсие Бобокалонро ништам.

Вай ҳарфе намезанад, хеле вачоҳати ҷиддӣ ва дар айни ҳол муғамбирона дорад. Бо тапонҷаи дасташ, ҳамоне ки дар анбонҷаи Чисто дида будам, бозӣ мекунад.

На хоб буд, на бедорӣ, ҷизе байни хобу бедорӣ. Ё иборат аз ду бахш буд – бахши якум хоб ва ин ҳама бедорӣ. «Ҷин занад, ба хонаи ту бе иҷоза ҷунон меояд, ки гӯё хонаи момояш бошад!» Вай ангор

фикрҳои маро меҳонад, ки калидро аз чайбаш берун меорад ва рӯи миз – «хонтахта» мегузорад.

– Маро бо ду маъмурият назди шумо фиристодаанд. Яке ин буд, – вай ба калиди рӯи миз ишора мекунад, – иҷро шуд, дигараш... – вай ба тапончаи дасташ менигарад...

– Чӣ чӯр маъмурият?! Аз кӣ?

– Аз Чисто, ки тоза аз Маскав расида ва иҷозаи хуруҷ ҳосил накарда.

– ...?

– Сито қиссаҳои худро дар Хоҷаобигарм бо шумо ба ӯ гуфта, ӯро хеле сари қаҳр оварда, ки чунин тасмим бигирад.

Вачоҳаташ ҳоло танҳо ҷиддият дошту бас, тамасхури муғам-бирона дар он набишта набуд.

– Тасмим ба чӣ гирифта?

Вай мили тапончаро баробари синаи ман бардошт ва хунсардона гуфт:

– Тасмим ба

МАРГИ ШОҲАНШОҲ

Пас аз марги Сито ва худкушии Ромтин кори ӯ рӯзи дерёз ҳамин буд, ки дар толорҳои холии кӯшк қасрҳо ёвагардӣ мекард, ба чи хаёлҳои банд буд, пеши худ ҳарзагӯӣ мекард, баъд ба худ меомад ва чун медид, ки ба ғайр аз чанд пуштикбон касе муроқиби ӯ нест, таскин меёфт. Дар ин гаштугузорҳо буд, ки гоҳу ногоҳ маро муҳотаб қарор медод ва мелобид: «Кеҳинаршак, кучой?! Биё, ки ҳоло шоҳи шоҳонро ғайр аз далқақу одамак ҳамсӯҳбате намондааст! Кучо шуд Сито бо он тӯдаи дӯшизагон, ки аз қаҳ-қаҳашон дару панҷараҳо меларзиданд? Кучо шуданд он ҳама ускудору дапирпатон, ки бо дидани ин ҳама ҳамҳамаву дамдама ба шолворҳояшон мемезиданд? Кучо шуданд он ҳама фӯзулон, ки бо гӯшаи чашм дидани фотеҳи баҳру бар, соҳиби фару шукӯҳи ҷовидониро орзу доштанд? Кучо шуданд он ҳама мӯбадон, дабирон, оморгарон, солорон.., ки реза ҷиданро аз хони дӯсти ситорагон, бародари меҳру моҳ, ҳазрати Яздонсурату офтобмартабат дӯст медоштанд?!»

Магарам аз ёд бурда буд – муқаррар карда буд, ки мардумон дигар ба ӯ рӯбарӯ нашаванд, арзи ҳоли худ ба воситаи борсолор ё хурамбош ба вай бирасонанд. Пас аз ба мотами Сито нишастан вай ин муқарраротро дода буд ва ҳамоно ба чанги фаромӯшӣ супурда буд. Гузашта аз ин, чун дид, ки сардори сағзӣ бо як зарби мушт Шодиро

ҷон ба Ҷонофарин таслим кунонд, фармуд илова ба ҷондорони қаблӣ боз як даста афзоянд, то аз шахси ӯ мувоқиб бошанд.

Шаҳрдоронро ки шуморашон дерест аз ёдаш рафта буд, қудрату ихтиёри зиёде дода буд, аз хориҷ тавассути бозрасонҳои Комус ва аз дохил ба василаи раиси муқтаили девон, марзбон, аркбади ҳамон остон зери назорати хеш ниғаҳ медошт, зеро тақдори исёни Обтинро ҳеҷ наметавонист.

Чопори муназзам ва дастгоҳи иртиботӣ ва иттилоотии Комус ин назоратхоро таҳаққуқ мебуд. Мувоқибати бозрасон ва дидадорони Комус ғолибан бо ҷунон диққат ва инзиботе ҳамроҳ буданд, ки гузориши онҳо дар як муддати кӯтоҳе ба қатл ва ё агар шоҳ иноят намоёнд, ба азли мардумони бисёри мақомоти ҷаҳондорӣ мунтаҳо меёфт. Нозирони молиёти шаҳрдорию низ аз ҳафто назорат мебуд, зеро муқтаид буд, ки онҳо аз он ҷи ба дарбор мефиристанд, саҳме низ барои худ мебардоранд.

Шумори ғумруқхоро як бар даҳ афзуда буд, рӯи пулҳо нозирон гузашта буд, «пулбаст» меҳонданд ва аз обирин пули гузашт мезиҳонданд. Алқисса, ин айёме буд, ки сарвати ҳангуфта ҷамъ мегаҳт ва ҳазонаи бе ин ҳам оғандаи ӯ оғандатар мегаҳт, ҳарчанд шаҳбону Сито барои қостани он хеле кӯшида буд.

Шоҳ Аршак ҷун пас аз марғи падар, ё ҷунонки меғуфтанд, пас аз заҳр додани ӯ, ба тахти шоҳаншоҳӣ даст ёфт, аввалин иқдомаш ин буд, ки барои раҳӣ аз ҳар ғуна дағдағаи номатлуб, на фақат бародарон ва ҳаҳарони хеш, балки бародарзодагон, амузодагон... ҳамаи ононе ки ғумон дошт, ба салтанати ӯ ҷашми тамаъ метавонанд дӯхт, аз байн бурд. Дар ин миён танҳо Обтин ва Ромтин, ки аз хешони дури модараш буданд ва ӯ инро наметавонист, ҷон ба саломат бурданд. Ва ҳам ҳаҳаре ки ӯ аз вучудаҳ оғо набуд, зани ҳолиёи Зармеҳр ва дар тарбияи мӯбади мӯбадон ба сар мебуд, амон ёфт. Ин духтар ҷун ба синни булуғ расиду мӯбад ба ӯ муаррифӣ намуд ва ҳунарҳояш як-як баршумурд, раге аз рағҳои ҳуфтаи ҳамхунии ӯро ба ҷунбиш овард ва иҷоза дод дар боғи Фирдавс назди ниғаҳбонон ва ҳудуми он боғ, ки бо аёлашон он ҷо мезиҳанд, бимонад. Дар оғози салтанат як сол марғи падарро маҳфӣ дошт, худ ба унвони ҷонишин ҳукумат кард, пас аз итминон ва осоиши авзоъ салтанати ҳудро эълон намуд...

Ҳоло вай дар толорҳои азими беодам ёвагардӣ дошт. Кӯшке ки барои шаҳбону Сито сохта буд, лек ӯро ва ҳатто ҷасадашро насиб накард. Сито ба тақин аз рӯи русуми роиҷ розӣ набуд, васият кард, ки ӯ дар дини модари юнониаш боқӣ мондааст ва ҷасади ӯро баъди

марг бояд ба хок супоранд. Аз ин рӯ ҳамон ҷо, дар кӯшки қадима ҷасадашро паҳлӯи гӯри «дугонаи азизаш» Шодӣ ба хок супурданд ва шогирди Проклиуси милетӣ тандисашро аз зар сохт ва рӯи гӯраш гузошт.

Ёвагардӣ дошту бар ин гумон буд, ки атрофиён ва тобеён, чун ўро бе ҷонишин мебинанд, яксара ба тахту тоҷи ў чашми тамаъ дўхтаанд. Вай худ ба дасти худ феҳристи одамоне ки бояд дар пойтахт кушта шаванд, тартиб дод. Инҳо ашхосе буданд, ки ба қавли ў ба амнияти кишвар таҳдид мекарданд, вучудашон ноамнии пойтахт буд. Аввал дар рӯйхати ў номи навад нафар буд, баъд боз яксаду даҳ кас афзуда шуд. Ва бо Комус, ки масъули аз байн бардоштани мутаҳҳамин буд, иқрор кард, ки бисёр шахсонро ному насаб дар ёд надорад, агар ба хотир орад, боз номномаро такмил хоҳад дод. Ба остондорон фармон дод, ки онҳо низ дар остонҳои худ чунин феҳрист тартиб диҳанд ва чун ў дастаи ҷабборе барои аз байн бурдани муҷримон омода созанд.

Шахсоне ки муҷримонро паноҳ меоданд, низ бояд бо онон баробар кушта мешуданд, хоҳ ў мӯбади мӯбадон бошад, хоҳ остондор. Ба ашхосе ки ҳукмро ба ҷо меоварданд, силии ҳотамона ваъда намуд. Аз ин гузашта, мусодараи амволи гунаҳгоронро ба ғойдаи хазона муоҳаза фармуд.

Мамлакатро ваҳшат гирифт. Шавҳаронро пеши чашми занон, фарзандонро пеши чашми модарон сар мезаданд. Марги гунаҳгорон дар қиёси марги онҳое ки барои сармоя кушта мешуданд, хеле ночиз буд. Ҷабборон иқрор мекарданд, ки якеро қасри бошукӯҳ, дигареро боғҳои зиёд, савумро рамаҳои бешумор, панҷумро зан ё духтари хушҷамол... сабабгори маргаш шуд...

Қисса мекарданд, ки шахсе назди остондори Сиистон омада, тўҳфаҳои вофир бо худ оварда, хоҳиш намудааст, ки номи бародари ўро ба феҳрист дохил кунанд, чаро ки падар ворис бародарро гузашта, на ўро... Як нафар ашроф номи худро дар номнома дида, нидо кардааст: «оҳ, маро рамаҳои беҳисобам набуд кард!»

Ин ҷабру қафо то ба андозае шуд, ки хоразмиҳои бечора, ки қаблан дар асорати сақоиҳои тиграҳуд буданд, аз ин муомилаи бас золимона ва бемаъно ба нолиш омада меғуфтанд: «Кучоянд он қавме ки аз ин пеш ин ҷо буданд?! Он қавм, ки шикамҳояшон ба пушт часпида буд, чехраҳои дурушти офтобхӯрда доштанд, потобаҳшон аз пўсти одам буд, косахшон аз ҷумҷумаи сар... ҳарчанд ба дидор аз онҳо хуштаред, аммо онҳо беҳтар аз шумо паймон ниғаҳ меоданд ва беҳтар аз шумо муомила мекарданд. Онҳо ҷаҳли мураккаб

доштан, вале дили сода, онҳо бо феҳрист назди мо намеомаданд ва аз рӯи он моро намекуштан, дар ҷанги онҳо мо медонистем чаро мемирём, вале дар ҷанги шумо намедонем...»

Ин воқеа хеле пеш, солҳои аввали салтанаташ рух дода буд ва ӯ онро билкул аз хотир зудуда буд. Як шаб аз фарёди ҷонкоҳи ӯ, ки хун дар рағҳо ях мебаст, мо ҳама ба по хестем. Аввал пуштикбонон ба шабистонаш даромаданд, ба гумоне ки кадом қасди ҷонаш кардааст. Чун онҳо ҳайронӣ музтариб берун омаданд, ман бечӯрҷатона ворида хобгоҳаш шудам.

Рӯи бистар нишаста буд ва бемаъно ба шамъдоне менигарист, ки шамъаш хомӯш шуда буд. Ман тоза аҳамият додам, ки мӯйҳои тану рӯи ӯ ҳама сапед шудаанд, ҷонааш халта задааст, ожангҳои зиёде ҳама рухсорашро нақшин кардааст. Ҳоло вай бо як пирӯхани шабпӯш, дасту пой наҳифи то оринҷу зону бараҳна, сари бетоҷ... ҳашамати рӯзонаашро надошт. Як инсонӣ бечораеро мемонд, ки мӯхтоҷи навозиш ва ҳамдардист.

Ман рӯи бистар баромадам, сари ӯро ба оғӯш гирифтам, шоҳ ҳеч иҷтиноб нанамуд. Чун мӯи мисли барф сапедашро панҷа задам, ба-ногоҳ бо даҳшату бо ҳайрати ба ҳам тавҷам пай бурдам, ки вай мегирад...

Ман ҳеч гоҳ ашк рехтани ӯро надида будам ва гумон дорам, ки касе надида буд. Ҳамеша маро чунин менамуд, ин саҳра, ки аз чи сабабе одам ном дорад, қодир ба ҳеч сустӣ ва забунӣ, ки битавонад ӯро бо дигар касон монанд бисозад, нест. Пас аз фурсате вай худро тарҳу ҷамъ намуд ва маро гуфт: «Ёд дорӣ, Кеҳинаршак, Меҳронро?» Ман гуфтам: «Оре, ёд дорам, вай дӯсти ман буд». Вай ба ин ҳарфи ман мутаваҷҷеҳ нашуд, ки гуфт: «Аммо ман ӯро надидам! Ман бисёр хун рехтаам ва ба ҳамааш гӯё сабаб ҳам доштаам, лек нафареро дар кобусҳои худ надидам. Меҳоҳам Меҳронро хоб бубинам, ҳатто Ситоро хоҳиши дидан надорам, вале ин дӯшизоро ҳар шаб хоб мебинам!» Ман ҳайрон ӯро менигарам: «Аз кӣ мегӯӣ, шумоҳ бағон?» Ин дафъа ӯ ҳайрон ба ман менигарад, ангор тааҷҷуб дорад, ки кундфаҳмам, лек ба фаросат дармеёбад, ки хобро ӯ дидааст, на ман, бо зарда мегӯяд: «Аз ҳамаи духтаре ки як шаб ба шабистони ман оварда буданд!» Ва ӯ ҳодисаеро ки чил сол қабл ё зиёда аз он рух дода буд, ба ман қисса кард, шояд гумон дошт, аз азоби дӯзахе ки оғоз ба фурӯ кашиданааш дорад, раҳой меёбад.

Ҳини майгусорӣ дӯстон аз духтари начибзодае сухан дар миён оварданд ва чандон васфи ӯро карданд, ки ё асари май буд, ё хӯяш чунин буд, бо як дил не, бо сад дил моили ӯ шуд. Ба пуштикбонони

худ дастур дод, то он духтарро ба шабистони ӯ оранд ва ӯ ин қалъаи бедарро тасхир бикунад, вай тасхири диҷҳои бедарро бисёр хуш дорад. Дӯстон қаҳ-қаҳа заданд ва пуштикбонон пайи иҷрои ин амр шуданд, вай майгусорино дунбола дод, шароб зудгир буд магар, сархуш шуд ва дар фикри хоб афтод, супориши худро аз ёд бурд.

Пуштикбонон духтари чун барги бед ларзонро ба шабистони ӯ оварданд – волидайн аз тарси қони хешу фарзандон он бечораро худ ба дасти гумоштагони шоҳ супурда буданд.

Шамъҳои шабистон ҳама фурӯзон буданд, шоҳ масти хоб. Духтарро амр ба андарун рафтан карданд, бечора тарсону ларзон хоҳиш намуд, ки шамъҳоро хомӯш бикунанд, то шояд вай эҳсоси шарм ва ҳам ваҳм нанамояд. Пуштикбонон ин фикрро маъқул ёфтанд ва шамъҳоро гулӯ гирифтанд. Вақте ин дӯшизаи нагунбахт ба бистари ӯ наздик шудан хост, аз қазо шамъдонеро ворӯна гардонд, аз ғавғо шоҳ бедор шуд ва ба гумони ин ки қасди қони ӯ доранд, он бечораро ханҷар ба сина кӯбид. Чун шамъҳоро худом фурӯзон карданд, вай духтареро бо чунон ҳусни дилрабо ва қомати расо кушта дид, ки мислашро то бад-он рӯз надида буд ва пас аз он низ надид...

Шоҳ аз ҳикоят лаб фурӯ баст ва пасон дилтанг афзуд: «Ўро инак ман ҳар шаб хоб мебинам – бо синаи хуншор ва чашмони ашкбор...»

Ман надониستم чи чӯр ўро дил бардорам, хомӯш аз хобгоҳаш берун омадам, ўро бо хобҳои кобусу фикрҳои мағшушаш танҳо гузошта.

Замоне буд, ки ӯ даҳонҳое ки метавонистанд хилофи вай замзама бикунанд, даҳонбанди зарин мезад – ё мансаб меодод ё ҳадоёи гаронбаҳо. Ин замоне буд, ки пирӯзиҳо яке пайи дигар насибаш мегафт, кишварҳоро яке пайи дигар ба мамлакати худ мулҳақ месохт, шоҳон яке пайи дигар хироҷгузори ӯ мешуданд. Ин замоне буд, ки вай ҳамроҳи сипаҳбад Зармеҳр дар овардгоҳҳои даргир бо ҳасм дур аз меҳан меҷангиду аз пушти сари худ дилгарм набуд. Аммо ҳамин ки ҷаҳондорӣ худро созу сомон дод, қақнӯси таъби ӯ оҳанги дигар оғозид. Ба рағмаш саркашидаро сар мекуфт, даҳонкушодаро ба даҳон сурб мерехт. Осиёро дастгир мекард, қисмеро ба дор мезад, қисмеро дар пӯсти гов медӯхт, қисмеро ҳукми «нӯҳ марг» меодод ва ҷаҳондорӣ азимро дар қабзаи тарсу ваҳм ниғаҳ медошт. Ва дар поёни умр ин ҳамаро ба ифрот расонд. Дигар ӯ ҳатто аз занони ҳарам бимнок буд...

Дар авоили салтанат вай айшу ишратро хуш дошт. Киштие чанд ба сурати шер, фил, аждаҳо, асп, уқоб... сохта ба рӯд андохта буд. Ромишгарону арғуштиён доим ҳамроҳаш буданд. Хуш дошт, ки бо

мавкиби худ аз кӯчаҳои шаҳр бо ҳамҳамаву валвала бигзарад ва занҳову духтарҳо аз паси панҷараҳои хона ўро бингаранд... Аммо бадбахтона, ў доништан намехост, ки онҳо аз паси панҷара бо таҳсин менигаранд ё бо нафрин.

Он чи аз ғаноим ва ҳадоё ба ҳазонаи шоҳаншоҳӣ ворид мегашт, онро тасвире аз як намоишгоҳи байналмилалии аср менамуданд. Он чи аз фатҳи Миср ба даст овард, ғайр аз нақдинаи беқиёс танҳо ашӯи гаронбаҳо бори бист ҳазор астар ва панҷ ҳазор уштӯр мешӯд. Аз Ҳабаша оч, аз Ҳинд сағҳои шикорӣ, аз Арабистон кундур, аз Зангбор чӯби обнӯс, аз Киликия аспҳои сапед, аз Мод ва Тохаристон низ садҳо аспу уштӯр, аз Бадахшон лаъл... ирсол мегашт. Илова бар ин, шаҳрдори Гурҷистон ва Колхид садҳо писар ва духтари ҷавон, Бобул ҳар сол понсад ғуломи ахтаро бар феҳристи тўлонии ин ҳадоё меафзуданд... Нажодагону озодагону деҳқонон ба нозу нӯз ғўтида буданд. Як сайёҳи чинӣ, ки аз кишвари ў дидан карда буд, дар сафарномааш навишта буд: «Меҳи деворашон аз сими ноб буду занону духтаронашон дар ташти зарин тан мешустанд!» Ин чинии чашмборики ақлторик фартури Шоҳаршакро ҷунон наққошӣ карда буд, ки шоҳи мо фағфури чиниро мемонд, на ориёиро. Бадбахт ба ин ақида буд, ки аз чиниён зеботар мардуме дар ҷаҳон нест. Як сақой, ки дар ун рӯзгор дар пойтахт шоҳиди маҷлиси арӯсӣ шуд, азбас анвои пӯшиданиҳо, ақсоми хӯрданиҳо ва нӯшиданиҳо дид, нағмаҳо ва соҳҳои гуногун шунид, аз худ беҳуд шуд ва ҳозирони маҷлисро аз ҳоли ў ханда гирифт.

Ҳамон сайёҳи чинӣ навишта буд: «Дарахтон дидам ва ободонӣ, ҷунонки касе сабаде ба сар мениҳод ва мерафт ва агар даст ба шоҳҳо мезад, сабад аз меваҳо пур мегашт, ҳоҷат ба даст фароз кардану чидан набуд».

Шоҳ ҷун дид, ки мардум намедонанд вақти холии худ ба чӣ масраф созанд, ба шоҳи Ҳинд нома навишт ва дархост кард, ки барои ҷаҳондорӣ ў даҳ ҳазор ромишгарону раққосон бифиристад, то раоӣ ўро бо рақсу суруд дилхӯш бидоранд. Акнун мардум то зӯҳр кор мекарданд ва пас аз он ба тафреҳ машғул мешуданд ва хунёгарони ҳиндӣ онҳоро дар ин амр ёвар буданд...

Аммо ин тўле накашид, хуёниҳои нимаваҳшӣ, ки аз соҳилҳои Консу рехта буданд ба ин ҷониб, ними кишварро ғоратиданд ва рафтанд. Онҳо он қадар ғаноими бешумор бурда буданд, ки ҳамсояҳои онҳо – қабилаҳои ваҳшӣ ва нимаваҳшии дигарро ҳарис гардонд ва онҳо пайиҳам ба марзҳои сарҳадӣ ҳуҷум меоварданд, ғанимат мегирифтанд ва ғайб мезаданд. Қаҳт ва ғалое ки баъди ин

рӯй дод, вабое ки пас аз он омад, тухми мардумро барчид. Мардум ночор лошаи чорпоёну улӯфаи кӯҳсоронро ғизо карданд. Ҳатто кор ба ҳурдани кӯдакони худу аҷсоди мурдагон кашид. Халқ дар кӯю барзан номи нон бар забон меовард ва дардам ҷон меод. Ҳатто сагу гурбаву муш тӯмаи гуруснагон гаштанд...

Ҳамон айём буд, ки ману ӯ шатранҷ мебозидем, шатранҷе ки мӯҳраҳояш аз зумурруд ва ёқут буданд, сари ҳол набуд, ҳарчанд бой мебуд, ҳуррамбош хабар овард, ки сипаҳбад Зармеҳр аз корзор шоҳзодаи ҳуюниро асир гирифта, банд ниҳода, фиристодааст. Вай мутаваҷҷеҳи ин навид нашуд, ба бозӣ идома меод, баъди ду гашт баногоҳ маро гуфт: «Кеҳинаршак, ту ҳеҷ шоҳзодаи ҳуюниро дидаӣ?» Гуфтам: «На, лек гумон мекунам, хеле бояд бадҳайбат буда бошад, ки мардум танҳо аз шунидани номашон ба ваҳму ҳарос меоянд, аз вабо камтар метарсанд, ки аз онон!» Шоҳ бо ҳашм гуфт: «Калпатра! Танҳо аз шунидани номи ман мардум ба ваҳму ҳарос меоянд!» Ман ба ҳамон оҳанг гуфтам: «Боз аз шунидани номи ман ҳам!» Шоҳ бо зарда гуфт: «Калпатра! Ту танҳо сояи ночизи манӣ! Аммо ман инсони ҷовидон дар миёни Худоён, Худое бисёр тавоно дар миёни ода-миён, соҳиби ҳама гуна шӯҳрат, ки то ман касе надидааст ва баъди ман низ нахоҳад дид, шахриёре ки бо ҳуршед толеъ мешавад ва дидагони шаб атокардаи ўст!» Ман узрмоно гуфтам: «Бубахш, толеи ҳуршед, ки имрӯз ман сари ҳол наям ва намедонам чӣ меғўям...» Бо ҳайрат гуфт: «Ба ту чӣ шуда?» Гуфтам: «Занҳо ҳама аз ман рӯ гардондаанд». Бо ҳайрати афзунтар гуфт: «Магар аз ҳамхайлони ту нафаре ёфтаанд?!» Бо ҳасрат гуфтам: «Э, кош чунин будӣ! Ман аз мардӣ мондаам...» Шоҳ бо ситеза гуфт: «Бадбахт, бигӯ, ки ту аз онҳо рӯгардон шудай!» Гуфтам: «Ҳосил, ки якест!» Шоҳ сари ҳол омад ва қоҳ-қоҳ зад, пасон гуфт: «Бирав, ҳуррамбошро садо кун, бандияшро ба дарбор биёварад, то бубинем, чӣ молест!»

Ман ҳамоно пайи иҷрои ин амр шудам, ҳуррамбошро ёфтам, фармони шоҳро барояш гуфтам, худ бозпас омадам, то марди ҳуюнӣ, боз шаҳзодаи он қавмро бо чашми сар бубинам.

Шоҳ дар маснади худ нишаста буд. Пардаҳо бардошта буданд, кам иттифоқ меафтод, ки адами ҳузури борхоҳон пардаҳо бардошта бошанд, шояд асиронро чунин мепазируфтанд, ман огоҳии қаблӣ аз ин оин надоштам, таҳпурсӣ накардам, ба аврангаки худ нишастам. Ҳарчи ҳам нагӯӣ, зишттар аз ин шоҳзода ман шоҳзодае надида будам! Бинии ҳурди мурғобӣ, чашмони борику танг чун чашми муш, овозаш ҳамнавои овози шағол, дилаш чун дили гург. Чун ӯ шаҳомату тарзи нишастии шоҳаншоҳро бидид, ба зону афтод ва сар ҳамонд.

Шоҳ ӯро гуфт: «Шоҳзодагонро, ҳарчанд асир ҳам бошанд, мебояд дар боргоҳ пазируфт, таомули ниёғони мо чунин буда!» Пеши худ гуфтам: «Пир шудай, Аршак! Вагарна аз таомул ёд намекардӣ!» Шоҳ ҳарфашро дунбола дод: «Мо қадру манзалати шоҳзодагонро ниғаҳ медорем, онҳоро мисли дигар асирон ба бардағӣ намефурӯшем – онҳоро ё мекушем, ё бо шоҳзодаи асирафтода иваз мекунем. То ҷое ки моро маълум аст, аз пайвандони мо нафаре гирифтори шумо нагашта! Аз ин рӯ шодӣ бикун, ки мо туро ба ҳар ранге худ меҳаҷӣ, ҳалок месозем. Зеро дар ин тахт андарзбадон набиштаанд, ки мор мурда беҳу хор қанда!»

Шоҳзодаи хуёӣ лаҳзае чанд ба сукут рафта буд ва ҳамон тӯр сарафқанда буд, гуфт: «Маро дар оташ бисӯзонед!» Хостани чунин марғи пуразоб ғайриинтизор буд, ки шоҳ лаҳзае чанд надонист ҷӣ бигӯяд, ки билохир гуфт: «Оташ назди мо муназзаҳ аст ва онро бо палидӣ наёлоем!» Шоҳзодаи хуёӣ шигифтзада аз ин посух гуфт: «Пас маро дар об ғарқ созед!» Шоҳ гуфт: «Об низ ҳамон манзалате дорад, ки оташ». Хуёӣ гуфт: «Маро дар хок гӯр бикунед». Шоҳ гуфт: «Хокро низ наолоем». Шоҳзода гуфт: «Пас ба ҳар сурате ки пеши шумо писандида аст, бикушед». Шоҳ гуфт: «Мо дар Наврӯз хун нарезем, бибинем, пас аз Наврӯз ҷӣ пеш меояд!» Шоҳзодаи хуёӣ гуфт: «Аҷаб мардумеянд, дар Наврӯз хун нарезанд, оташу обу хок наёлоянд, пас ҷаро Худованд қавмеро ҷун мо барои барҷидани тухми шумо барғузидааст?!»

Шоҳ надонист ҷӣ посух бидиҳад, ки ишора фармуд, посбонон хуёиро аз зери каш бардоштанд ва бурданд. Дар боргоҳ ғайр аз ӯ ва ман касе намонд, вай маро гуфт: «Ҳеч донистӣ, ки ин хуёӣ ҷӣ гуфтан меҳост?» Гуфтам: «На, инсони ҷовидон, ҷизе надонистам». Шоҳ гуфт: «Ман ҳам!» Аммо ӯ ҳам хуб фаҳмида буд ва ман ҳам, ки хуёӣ ҷӣ гуфта буд.

Аммо як ҳафта пас аз сипаҳбад нома расид, ки бо хуёиҳо ғайр аз дари сулҳ даромадан ҷора нест, ҷароки ин қавми ваҳшӣ ҷун сел ҳама ҷизро аз сари роҳаш рӯфта мебарад ва раҳму шафқат ҷист, на-медонад. Алҳол ки артиши шоҳаншоҳӣ дар ғарбу шарқ пароканда аст ва ин қаҳту вабо мардумро ба ёди бурдаи нону ҳалоси ҷон побанд кардааст, ҷора ғайр аз зора намондааст, шартӣ хуёиҳо ин аст: марз байни хуёиҳову аршакиҳо рӯди Вахшо муқаррар гардад ва шоҳзодаи асирафтода рад. Шоҳ ночор буд инро бипазирад...

Рӯзҳои ахир вай ба оина зуд-зуд рӯ меовард, торҳои сапеди мӯяшро як-як меканд, ҷун сабзиши онҳо зиёд гашт, ба ҳино гузашт, ҷун ҳино низ сапедиро мастур намедошт, ранғи сиёҳ меғузошт. Лек

бо ожангҳои пӯст коре наметавонист кардан. Чинҳои зиёд гирди чашмаш, зери занаш халта шуда буданд. Дасту рӯяш ба дасту рӯи ман монанд шудан доштанд, ҳарчанд даллокон соате пас сар то пой ўро мемолиданд, пизишкон марҳами табатӣ¹ бо астаранг дар обшанг мекарданд ва ўро тан мешустанд, шабоҳати дасту рӯи ӯ ба дасту рӯи ман аёнтар мегашт. Ин ўро ба ваҳшат меовард. Бо ин ҳама хушунату ҳайбате ки дар вақташ дошт, дидани чунин ҳароси занона аз ӯ шигифтангез буд. Чун аз Комус шунид, ки ҳар гоҳе ӯ озими шаҳри Гӯр мегардад, мардум дар ин мавқеъ мегӯянд: «шоҳаншоҳ ба Гӯр рафт!», барои иҷтиноб аз бадфолӣ номи шаҳри Гӯрро ба Хуррамобод табдил дод. Ҳатто номи гӯри ваҳширо намешуд назди ӯ ном бурд, ки саҳт ошуфта мешуд. Дар мавриди даҳмаҳои тоқдору гунбаздор дастур дод, ки гирду пешашон девор бардоранд, то чашми ӯ ба онҳо наафтад. Гӯристони масеҳиёно фармуд аз канори ҷодаҳои шоҳаншоҳӣ ва дохили шаҳр ба амокини дурдаст бикӯчонанд. Таҷлили зодрӯзи ҳуду наздикони мурда ва зиндари фармуд ҳарчи бошукӯҳтар ҷашн бигиранд, аёну вучӯҳи кишварро даъват намоянд барои арзи табрик, то нағмаи чангу валвалаи даф, ғавғораи майу қаҳқаҳаи меҳмонони сархуш фикрҳои мағшушро аз сараш дур созанд. Рӯзе баъди рӯзе аз хазонадор дархост мекард, ки нафоиси ганҷинаҳоро ба ӯ арза намоянд ва ба тамошои он хосагонро бихонанд. Маҳз дар ҳамин намоишгоҳ маълум гашт, ки танҳо дасторчаи шоҳона барои пок кардани дасту даҳон даҳ ҳазоранд, ҳама аз дебо ва катони заркаш ва мурассаъ... Баъди тамошои ин ҳама нуқуд онҳоро бозпас ба хазона мефиристод ва чизе ба мустаҳқақон муқаррар намекард...

Замоне буд, ки наждагон ва деҳгонон солшуморино аз рӯзи ташрифи ӯ ба манзилашон оғоз мекарданд ва акнун замоне расида буд, ки бе кароҳат номи ўро ба забон намеоварданд.

Замоне буд, ки агар ўро мегуфтанд: «Фалон ҳукмронро ба даргоҳ хондем, тааллул варзид», ҳамоно мефармуд: «Агар барои ӯ душвор аст, ки битамони бадан назди мо ояд, мо ба ҷузъе аз тани ӯ иктифо мекунем, то кори сафар барои ӯ осонтар бишавад, бигӯед, сари ўро ба даргоҳи мо бифиристанд!» Ҳоло таштдорону фаррошони даргоҳ боке аз амру фармоишҳои ӯ надоштанд, хӯрдани меёфтанд, меҳӯрданд, дуздидани меёфтанд, меудзиданд.

Чун аз ахтароморбад фоли марги худ бигирift ва ӯ гуфт, ки марг аз ҷониби Бохтар аст, зуд аз фармонрави муқтадири худ Зармеҳр

---

1. Табат – Тибет, тибетӣ.

бадгумон гашт ва пас бар он шуд, ки бо дасти Комус ӯро аз миён бардорад. Рӯи лангарӣ сари Зармеҳр наомад, сари Комус омад бо набиштае мухтасар: «Мо чашм ба роҳем, ки сари туро бад-ин мин-вол ба Меҳробод биёваранд. Чисто духти Обтин». Чунонки ӯ сагери бо номи Обтин дар бурҷи дижи Меҳробод паҳлӯи марзбон Обтин дида, соате ба худ наёмада буд, ҳоло низ соате ин набишта дар даст ба худ наёмад.

Чун моҳе пас ба ӯ хабар оварданд, ки Чисто духти Обтин сипаҳбад Зармеҳрро ба номзадӣ баргузида ва кунун бораҳои шаҳр ба борубанд гирифта, ӯ аз тарс эзorro тар кард.

Чун ба ӯ расонданд, ки Чисто духти Обтин бо ҳампушти сипаҳбад Зармеҳр бораҳои шаҳрро раҳна карда, дохили шаҳр гашта, бо чирикҳои худ ба дарбори шоҳаншаҳӣ наздик шудан дорад, сактаи дил бигрифташ ва ҷон ба Аҳриман таслим кард, чароки Ҳурмузд ҷони ӯро пазируфтани нахоста буд.

Агар Ҷомоспи номақдор зинда мебуд, ин дostonро чунин сомон медод:

«— Худоё, Худойгоно, ҳамабину ҳамадоно, то ҷаҳон бодо, тандиси ӯро модар дигар мазодо!»

Фарҷом

САФРАНГИ ШАСТ ВОЖА

Асворон – саворон
Андарзбад – муаллим, шоир, носех
Анекирдор – бадандеш, базаҳкор
Ахтаромор – ситорашинос, муначчим
Ахтароморбад – сармуначчим, раиси ситорашинос
Базаҳкор – хатокор, гунаҳгор
Бандиксолор – сардори зиндонҳои шоҳӣ
Божа – касса, боҷа ҳам гӯянд
Болон – қапқон, дом (аз ин рӯ таъбири «гурги борондида», ки меғӯем
ва менависем, билкул хатост, саҳеҳаш «гурги болондида»)
Борсолор – хидматгузоре ки сафирон, расулон ва ниёзмандонро
мепазирад ва иҷозати боргоҳ медиҳад
Борубанд – муҳосира
Боё – лозим
Боястӣ – зарур
Вузургфарамдор – сарвазир, раиси вузаро
Ганҷомордабир – муҳосиби ҳазона, ҳазинадор
Гардона – сихҷархе ки дар он мурғ, моҳӣ ё гӯшт мепазанд. Аз ин рӯ
грилбарро бари гардона гуфтан имкон дорад
Гот – соат, вақт
Дапирпат – дипломат
Даревос // дарвоса – чорчӯбаи дар
Дарёсолор – адмирал
Дарикбад – раиси фаррошон, администратори дарбор
Дидадор – ҷосус
Дидадоронсолор // дидасолор – вазири ҳадамоти ҷосусӣ
Дис // диса – моно, мисл, монанд
Додбад – судя
Додбадон додбад – раиси судяҳо
Дорик – воҳиди пул дар Эрони қуҳан
Завора – медреса
Зудандоз – бадохатан
Калпатра – ёва, ҳарза, сафсата
Кеҳин – асғар, хурд, рез
Коза – чоки пеши тунбон, ки бо тугма васл мекарданд
Мифрағ – таркибе аз мис ва қалъагӣ ба рангҳои сурх, зард, норанҷӣ
Нахчирсолор – шикорбон, хидматгузори масъул ба шикори шоҳӣ
Номакдор – китобхоначӣ

Номакдиж – китобхона, хазонаи китоб
 Новгон // новагон – флот
 Новгонсолор – адмирал
 Пуштикбон – ҳофизи ҷон ва силаҳдори шоҳ
 Римоз – навъе ҷомаи латиф, ки дарбориён мепӯшиданд
 Ридак – ғулом
 Сагсолор – раиси сагбонон, аз ин рӯ «сагпононсолор» низ гуфтаанд
 Сака тиграҳуда – сақоиҳои тезкулоҳ (кулоҳи ҷармии нӯгтезе ки қабилае аз скифҳои кӯчӣ ба сар мениҳоданд)
 Сака парадаря – сақоиҳои паси дарёчаи Хоразм (Арали имрӯза)
 Сияҳҷол – ҷои танг ва торик дар зери замин, ки бандиёни хавфнокро ниғаҳ медоштанд
 Сиканд - секс
 Солгиреҳ – дар қадим барои аз ёд набурдани умр ҳар сол ба риштае як гиреҳ мезаданд
 Сон – пароди ҳарбӣ
 Сӯгҷома – марсия, аслаш сугикчомак
 Такук – соғаре ки ба шакли ҷонвароне мисли шер, паланг, уқоб... дуруст мекарданд
 Ускудор – пайк, қосид
 Таштдор – ходими шустушӯи шоҳ ва қасони ўро баўҳдадошта
 Тандис – ҳамсурат (двойник), ҳайкал
 Фартур - портрет
 Хуррамбош – пардадор, ходиме ки пардаро мебардорад ва борҳо хонро ба шоҳ муаррифӣ менамояд
 Хурангаҳ – ҷои таом хӯрдани шоҳон ва қасони ў
 Хуюнӣ – қабилаи ваҳшӣ аз атрофи Консуи Чин
 Хонсолор – раиси ошпазхона
 Шаҳқут – деликатес
 Шорӣ // шора – ҷодари баланд ва нозук, ки қанони ҳиндӣ як сари онро ба камар мебанданд ва сари дигарашро рӯи сари худ меандозанд – сорӣ
 Шумоҳ бағон – ҳампои Худоён
 Яздодӣ – номи хӯрокест, ки тухми пухташудаи мурғро дар байни кӯфтаҳои гӯшт гузошта мепазанд, котлет
 Ғул – банди оҳанӣ, ки ба гардан ё пой зиндониён мебанданд.

9.12.2000 – 2.06.2001,
 Панҷекат

Аз муаллиф

Ин роман бар ҳасабаи матолиби «романи нав» навишта шудааст. Аз ин рӯ ба назари хонандагоне ки бо ин раванд ошно нестанд, шояд каме ғайриодӣ ва шигифтангез намояд. Хоса дар ҳатти дуҷуми роман, ки «таърихӣ» менамояд, ман иқтибосҳои пӯшидаи айнӣ ва таҳрифӣ аз осори муаррихон овардаам ва соҳтаву бофтаҳои худро бар он афзудаам. Лек чӣ кунем, ки роман низ чун зиндагӣ тағйир меёбад ҳам ба сурату ҳам ба сират, мебояд ба он одат кард.

16 июли 2005, Душанбе

**САРВОЯКҲОИ ЧУН
МУШТУ ЧУН АНГУШТ**

АЗ РҶЗГОРИ МАРДУМИ ОММӢ

ЛАҚАБ

Дар Сармаддеҳ ҳама лақаб дошт, аммо кам касе буд, ки ба ин аҳамият меод. Танҳо мулло Бухоризода лақаб надоштанд, чун ба номи шарифашон «Сонӣ»-ро меафзуданд, ҳама бар ин ақида буданд, ки ҳамин лақаб асту бас. Ағлаб мулаққабонро дар ҳузурашон бо лақаб нидо намекарданд, аз ин рӯ будан ё набудани он дар радифи номашон эшонро нороҳат намесохт.

Аммо ду-се нафар буданд, ки агар онҳоро ном бо лақаб ё лақаб бе ном нидо мекарданд, девона мешуданд, чаро ки лақаб гоҳе он қадар ифшосози ҳувияти мулаққаб аст, ки дидани шахсияти худ дар сурати яхбасте ё чунбандаи дигар ҳам ногувор буду ҳам дарддор.

Вақте ки «Шоҳаки Ранда» мегуфтанд, ҳеҷ вокунише аз ҷониби ӯ дида намешуд, Холдори Чилдурӯғ ангор аз лақабаш каме меболид. Аммо Худо нокарда, раиси собиқ – Парвонаи Шопурро дар ғайбаш (гӯрсӯхта аз ғайбат зуд бохабар мешуд) ё рӯбарӯ «Раиси Баста» мегуфтед, ба Сибир нафиристад ҳам, органҳоро чунбонда, як ҳафта «модари зоратонро» аз гӯр берун кашида, нишон меод.

Хуррами Буз низ аз лақаби худ қимоб буд. Аз ин рӯ ҳама ёру ош-ноҳоро чамъ карду зиёфат доду хоҳиши гарм пеш ниҳод, ки ин лақаби шумро аз номи ӯ бардоранд. Ҳама розӣ шуданд ва ҳатто дасти савганд ҳам доданӣ буданд, ки баногоҳ яке ки хеле сархуш буд, ба нишони зътироз сари по шуд ва гуфт:

– Ман зид категорически!¹ Ақаллан мебояд ўро Хурсанди Бузғола номид, вагарна аз худ мераваду чӣ номаъқулиҳое ба роҳ хоҳад андохт.

Ҳама ин даъворо мантиқӣ донистанд ва гуфтанд, ки минбаъд ўро ҳамин тур хоҳанд номид. Хурсанди сархуш хона омад ва аз занаш шодиёна гирифт:

– Занак, маро табрик бикун, рафиқо дасти савганд доданд, ки дигар маро «Буз» не, бал «Бузғола» хоҳанд хонд.

Занаш аз қаҳру ғазаб косаи дасташро ҷониби сари ӯ партоб кард, коса хато рафту ба девор зад, пора-пора шуд.

– Хайр чӣ?! Чӣ шодӣ дорӣ, ин «бузғола» соле пас боз «буз» мешавад!

Аҷаб замоне! Мардум ба ин андеша омаданд, ки ин бечора раис дар вақташ чизе кард-накард, ҳаволааш ба Худо, биёед, дигар ўро

---

1. Мутлақан!

«Баста» нагӯем, пири замингир шудааст, кораш рӯзи дароз ҳамин ки пеши дарвозаи хонааш курсӣ мемонаду менишинад ва ҳар раҳгузарро ниғаҳ медорад, даҳ-понздаҳ дақиқа бозпурсӣ менамояд, ки «аз кучо меой, кучо меравӣ?» ва ғайраҳо. Ҳама ин пешниҳодро ба як овоз қабул карданд ва соате пас бо шигифтӣ шуниданд, ки ба Парвонаи Шопур лақаби нав додаанд – «Раиси Ҳаста!»

Бигирем ҳамин Муроди Лаққаро – ба хотири гӯшҳои суфрамонандаш, ки лакаторҳои Пуштаи Яхакро мемонданд, чунин мегуфтанд – мешуд дар ҷавониаш «Лаққа» ё «Лаққабек» номид, ҷои айбаш набуд, ҳоло ки соҳиби зану бачаҳои зиёд аст, андеша мебояд кард. Изои бандаи мӯъмин ҳаром, биёед, дигар номи ўро ба радифи «лаққа» ном набарем. Ҳама ин гапро маъкул ёфтанд. Аммо рӯзе пас бо ҳайрат шуниданд, ки акнун ўро «Муроди Бакқа» мегӯянд.

Натиҷа гирифтанд дар Сармаддеҳ, ки дигар ин мавзӯро нақобанд ва пайи он наshawанд.

МЕХ

(сарвоҷ-муаммо)

Аз қадим бигӯямат. Ду ҳамсоия девор дар миён будаанд, девори хавлиро намегӯям, девори хонаи зистро дар назар дорам. Он замон ҳотаҳои мардум девор надоштанд, ҷиғ ё найрада доштанд, то моли мардум нохост ба дарахту зироат зарар наоранд. Дузд-пузд набуд, аз ин рӯ дарҳои мардум қуфл-пуфл надошт.

Як ҳамсоия барои зарурати худ ба девори хонааш меҳ мезанад, меҳи оҳанӣ, ҳоло бо чунин меҳҳо гову хару аспро зучаро мебаранд. Он вақтҳо ноёб будаасту соҳиби меҳ низ онро барои эҳтиёт ба девори хона зада мондааст: ҳам дар амон, ҳам мешавад хӯрчин ё ҷомаро меҳандар гузошт. Сари меҳ аз ун су – аз хонаи ҳамсоия як вачаб берун меояд.

Акнун донистӣ, ки ду хона як девор доштааст?

Азбаски аз меҳ ҳалале набудааст ва як чиз-ним чизро имкони дар он овехта мондан будааст, ҳамсоия чизе нагуфтааст.

Зани ҳамсоия ҳам меҳро ғанимати муфт шумурда, хурмаи рағғани зайтунро ба он овехтааст. Он айём рағғани зайтун хеле камёбу гаронқимат будааст, ҳамчун дору барои беморон, аз ҷанги бачаҳо дур ниғаҳ медоштаанд.

Иттифоқо он меҳ ҳамсоия дигарро ба коре дархӯр омада ва онро аз девор қанда гирифтааст. Табиист, ки ин ҳамсоияро хурма сарнагун шудааст ва ягона сармоияи хона – гилеми гаронбаҳои меросиро чунон олудааст, ки онро бо як пуд собун тоза нақвонистӣ қардан. Қадбону-

ро аз ин манзара ғигон ба осмон печидаасту кадхудо ҳамсояро ба қозихона кашидааст.

Қозӣ аз соҳиби меҳ як танга ҷарима ситондаасту аз хурмашикаста ду танга. Ҷаро?

ҶОРҶБИ КАЛАК

Вай ҷои муайяне надошт: гоҳ дар даҳлез, гоҳ дар айвон, гоҳ дар ошхона, гоҳ дар оғил... меҳобид. Кадбону бо вай хокрӯбаҳоро ба белча мегирифт ё атрофи дегдонро аз хокистар тоза менамуд. Кадхудо бо вай тани гову аспашро аз хасу хошок пок мекард. Писарак аз вай аспак сохта, ҷор тараф ҷорхез мезад...

Бо ҷорӯби аҳлак фақат хона мерӯфтанд ва оварда дар тоқчаи даҳлез мегузоштанд, касе варо кордор набуд, ба ҷуз кадбону, то он вақте ки «мӯи сари» ин ҷорӯб низ мерехт ва аҳлак ба калак мубаддал мешуд.

Он гоҳ ҷорӯби калаки пешинаро мебурданд, партоб мекарданд ба партовгоҳ, паҳлӯи ҳамон чизҳое ки замоне мерӯфту гумон дошт нақши азиме дар тозагии олам мебозад.

ҶАЗО

Ромин писари Шохин занбора буд. Занаш – Фирӯза аввал хост ўро бо гапи гарму муомилаи нарм аз роҳ гардонад, коргар наёмад. Ба дўғу пўписаву дағдаға гузашт, бефоида. Зораву лобаву вовайлову таваллоро роҳ андохт, натиҷа надод, хилватзаниҳои шавҳараш афзуд. Аз мулло Бухоризода кўрхату раднома гирифт, асар нагузошт. Аз кампири Осида қаланфури дилёб, зираи меҳрбанд, заъфарони гармсоз, испанди балодур овард, таъсир накард...

Билохир бо Оростаи Сиёҳ ҳамзабон шуд, марҳами сохтаи ўро ба тани шавҳараш молид, доруяшро нўшонид ва...

Ромин писари Шохин сустмиён шуд.

Бадбахт занак мӯи сар меканд, пушти даст мегазид ва ба оғил даромада, гардани говашро гирифта, зор-зор мегирист, ки ин ҷӣ балое буд, ки ба сари шўрам харидам?! Магар тарбузи ширинро бо ду-се кас қисмат карда хўрдан хуб набуд, ки ин кадуи хомро танҳо би-хўрам?!

ХЎРҶИН

Вайро меҳандар ба девори хона овехта буданд.

Падар ҳам ёд дошт, модар ҳам ёд дошт, писар ҳам ёд дошт, ки хўрчин ҳамин тур меҳандар овезон буд дар девори хона. Гоҳ-гоҳе

модар вайро мебурд берун, гардашро таконад, офтоб диҳад, то митта назанад.

Падар, модар ва писар инчунин ёд доштанд, ки онҳо ҳеч гоҳ мар-кабе надоштанд, то ба хӯрчин эҳтиёҷ афтад...

Ва як рӯзи рӯшан хӯрчин аз меҳ ғайб зад.

Падар ҳам мегуфт, модар ҳам мегуфт, ки онро кадоме номаълум дуздидааст.

Аммо писарак бовар дошт, ки бекорӣ ба дили хӯрчин зада ва ӯ ба сууроғи кор аз ин хона рафтааст.

БЎСА

Морбоз хост, ки бехтарин калаки (трюки) худро ба тамошоиён намояду ҳамаро ба ҳайрату даҳшат орад. Яъне ба даҳони кубро бўса занад. Кубро низ дар ҳамин фикр будааст, ки пешдастӣ кард.

НАВШИКОР

Ба шикори хирс миёнро баста, тоқиро якшоха монда, туфангро ба китф овехта, хуштаккашон рафту ғайб зад...

Баъд дар ҷангал хирсе пайдо шуд, ки миёнро баста, тоқиро якшо-ха монда, туфангро ба китф овехта, хуштаккашон мегашт.

ЧИЛ КАЛ

Борон чил рӯз борид. Бозмонданаширо дарак набуд.

Мардумро ваҳм гирифт. Пайи чора шуданд.

Мулло Бухоризода китобҳои қадиму навинро варақ заданд, чора чустанд, бечора монданд.

Кампири Осуда, ки ҳама хунараширо ба кор бурда буд, муваффақ ба боздоштани борон нашуда буд, модари раҳматиашро хоб дид ва мардумро хабар кард. Ҳама рӯҳ гирифтанд, номи чил калро чустанд ва ёфтанд. Дехе бе кал набудаву бе шал набуда: кали Мирак, кали Пирак, кали Бабрак...

Бухоризода номи чил калро дар чил коғазпора бо ҳарфҳои мусхафӣ навиштанд ва мардум онҳоро зери чил новдони бомгӯшаҳои деҳ гузоштанд.

Дар чил деҳ сари чил кал ба хориш даромад. Калҳо ҳай сар хори-данд, ҳай сар хориданд...

Баногоҳ ҳаво аз бориш монд ва мардум пас аз чил рӯз рӯи офтоб-ро диданд.

Ҳама шодӣ карданд ва офтобро хушбошӣ гуфтанд.

Сарони деҳ аз чил хонаи доро чил чома ва аз чил хонаи нодор чил

миёнбанд хостанд. Чил чомаро ба чил миёнбанд бастанд, ба чил дех, ба чил кал роҳӣ карданд.

Чил кал дар чил дех ҳай шодӣ карданд.

Чил кал дар чил дех даст ба дуо бардоштанд: «Худоё, ҳамасола як бор - ду бор чилрӯза борон бифармо!»

ОДАМ

Одамро аз бихишт ронданд. Муддате сипарӣ гашту Ҷабраил паём овард: «Гуноҳхоятро бахшиданд, баргард!» Барнагашт.

КАЛБУЗ

(масал)

Калбуз дар катори дигар бузҳо мечарид, мечарид, баос мезад, хулоса, худро чун як бузи муқаррарӣ мешинохту медонист. Аз қазо як рӯз сурати худро дар об диду ба даҳшат омад: вай шох надошт!

Дунё ба назари калбуз тира шуд: аз чаро, аз ҷаҳиш, аз баъ-баъ монд. Ба ҳамхайлони худ, ки бепарво мечариданду мечаҳиданду мечаҳиданд ва ангор ба шох доштан ё надоштани вай заррае ҳам қор надоштанд, бо ҳашму кина менигарист.

«Душоҳақҳои палид! – гуфт вай пеши худ. – Чунон вонамуд мекунам, ки ба шох доштан ё надоштани ман чун гули арзан баҳо намегузоранд, вале дар дил ҳама ба ҳоли зори ман меҳанданд. Алҳазар аз ин қавми дурӯяву ҳуққабоз! Меравам, худро ба ҷангал мезанам, то дигар башараи ин бадкешону бадандешонро набинам!»

Калбуз худро ба ҷангал гирифт.

Ғулбаи балову ало, ки дар шоҳи баландтарини бурс нишаста буд, вайро дидан баробар қар-қарқунон ҷеғ кашид:

– Биёед, биёед! Ин муъҷизаро бубинед, бузи азими азим, лек шох надорад! Биёед, биёед... аз ин аҷибтар дар умри худ чизе намебинед... қар-қар!

Аввал харгӯш даррасид.

– Ваҳ, – гуфт вай, – шоххоятро ҷӣ қардӣ?!

Калбуз нохуш гуфт:

– Ман ҳамин тӯр бешоҳ будаам...

– Ҳа, ҳа, ҳа! – ўро ба масҳара гирифт харгӯш. – Ҷаро ман ҳамин тӯр бегӯш набудаам?!

Баъд хорпушт пайдо шуд. Ҷашмонашро ҷапагардон қарду гуфт:

– А-а-а... қалони қалону шох надорад-е!

Калбуз алағда шуд.

– Ман ҳамин тӯр бешоҳ зода шудаам!

Хорпушт бо истехзо гуфт:

– О, чаро ман ҳамин тур бехор зода нашудаам?

Сангпушт гаваккашон аз зери бутгае баромаду суоли хорпуштро нерӯ бахшид:

– О, чаро ман ҳамин тур бе ин косахона зода нашудаам?

Калбуз ба он ҳар ду бо ғазаб гуфт:

– Агар ту бехор ва ин бекосахона мебудед, рӯбоҳ як луқмаи хома-тон мекард!

«Агар ин ношудакҳо, – пеши худ андешид калбуз, – бо ман чунин рафтор кунанд, аз меҳтаронашон чӣ пеш хоҳад омад?» Чун ин суол рӯшание ба чашми калбуз натобонд, сархам ба назди ҳамхайлони худ баргашт.

МАЗОР

Мазори маъруфе буд дар тағоби Сармаддара. Аз дуру наздик ба зиёрат меомаданд пиру ҷавон.

Раҳгузарон назди он ба зону менишастанду даст ба дуо мебардоштанд, саворон аз асп пиёда мешуданду аз назди он мегузаштанд.

Бабраки Лӯлӣ низ ҳар раҳ гузораш аз ин мавзеъ меафтод, пиёда мешуд. Як раҳ магарам хушаш наёмад, ки савора роҳи паҳлӯи мазорро убур кард. Чанде пас аспаш аз гурозе рамиду Бабраки ғафлатиро нагунсор кард. Пайомад ин шуд, ки дасти Бабрак шикаст...

Моҳе аз ин воқеа сипарӣ шуду боз гузари Бабрак ба роҳи мазор омад. Ҳанӯз ба мазор фосилаи назаррас буд, ки аспи Бабрак пешпо хӯрд. Бабрак олуғда шуду аз рӯи зин ба ҷониби мазор бонг зад:

– Худораҳмат! Накаф, ҳаминки расидам, пиёда мешавам!

ХАР

(сарвояк-муаммо)

Харакеро чав надоданд, об надоданд, алаф надоданд як рӯз, ду рӯз, се рӯз.

Баъд бурданду дар ҷое монданд, ки ҳам об буду ҳам чав буду ҳам алаф.

Бечора харак ғаҳ ба об менигарист, ғаҳ ба чав менигарист, ғаҳ ба алаф.

Нигоҳ кард як рӯз, ду рӯз, се р...

Ба бечора харак чӣ шуд?

МУҲОБОТ

Шопури Мохигир ду рӯз бо шаст лаби Кафкрӯд фуромад, то сай-

де бигирад, бенатича. Ин кори чашмнодиду гӯшношунид буд, ки моҳигири машҳури Сармаддеҳ бе сайд аз лаби Кафкрӯд баргашта бошад. Аз ин рӯ ғазбон буду хашмин.

Чун рӯзи савум шаст ба рӯд андохт, моҳии зарин гирифт.

«Номам дар таърих бимонад!» – гӯён бе дархост озодаш кард.

ЗАНГ

Бозори Шоҳон характери оҳанин дошт.

Аммо касе инро ба назар намегирифт ва аҳамият ҳам намедод.

Аз ин рӯ характераш занг зад.

«ГЕНИЙ»

«Нишони аввали гундой ин аст, ки чун пайдо мешавад, ҳамоно як гурӯҳ беҳунарон ба рағмаш муттаҳид мешаванд.» – хонд аз китобе шоири эътирофнашуда Кайҳонӣ ва «ваҳ!» гӯён ба сар муште зад.

Ба ёд овард, ки ба рағми ӯ низ як гурӯҳ қиём кардаанд.

САНГСАР

Дар ҳаққи ӯ ҳамвора мегуфтанд, ки сараш аз санг аст. Бечора бовар кард.

Бо сар меҳеро ба девор кӯфту...

Худо гуноҳашро биёмурзад, бисёр зудбовар буд.

ГУЛИ АРЗАН

Писарак ин ибораро аз ин ё он ҳар рӯзи Худо мешунид. «Гули арзанмонанд коре дорам!» – гоҳу ногоҳ мегуфтанд аҳли деҳ. Писарак донаи арзанро дида буд, буттаашро не. Кайҳост, ки дар деҳи онҳо арзан намекиштанд. «Ҳочат, ки нест, намекоранд», – мегуфт падараш. «Аз арзан ҳоло орд намекунанд, – мегуфт модараш, – онро танҳо барои арзандони ғаҳвора аз бозор меҳаранд».

«Модоме ки арзан ин қадар хурд аст, – меандешид писарак, – пас гулаш низ бояд рез буда бошад. Пас касе ки ин ибораро мегӯяд, ба кори саҳт ночиз ишора дорад».

Шигифтии ўро ҳадду қанор набуд, вақте ба рӯзе фаҳмид – арзан гул надорад!

МОРАФСО

Вай морбоз буд. Ҳамеша бо худ море дошт. Гоҳу ногоҳ мардумро, ба хусус занону духтаронро метарсонд. Орзуяш ин буд, ки мори чил сол одамнадида, аз ин рӯ ба аждаҳо табдилёфтaro дастомӯз би-

кунад ва халқи оламро дар қабзаи таҳлука ниғаҳ дорад. Вай чил сол дар кӯҳу пуштаҳо ба умеди ёфтани аждаҳо гашт, вале пайдо накард.

Бистсола буд, шастсола шуд.

Як субҳ дар мағоке аз хоб хест, тағйирёфта худро ҳис кард, ба шаклу сураташ нигарист ва донист, ки ба аждаҳо табдил ёфтааст ва кодир аст ҳар чизу ҳар касе ки пеш ояд, фуру бубарад.

МАЙМУН

Маймунро одат шуда буд, ки ҳар пагоҳ соҳибаш тубаке барои қазои ҳоҷат баҳри ӯ бигзорад. Боре соҳибаш тубакро пинҳон дошт ва худро хобида вонамуд ва зери чашм нигарист, то бидонад, ки нури чашмаш чӣ мекунад. Маймун дар кулоҳи соҳибаш қазои ҳоҷат кард.

«ОШИҚ»

Вай ба чашмони Парвона, лабу даҳони Манижа, биннии хуш-рехти Анора, сандуқи синаи Холдона, поҳои дарози Зарина, гесӯи пурпечи Нигина ошиқ буд.

Сахт ошиқ буд мағарам бадбахт, ки мучаррад монд.

НАЙ

Ин най аз кӣ буд, пӯшида буд.

Падар ҳам ёд надошт, модар ҳам. Азбаски моли меросӣ буд, гиём мекарданд. Овехта буданд паҳлӯи сӯзанӣ, ки низ моли меросӣ буд аз бибиаш. Инро ба писарак модараш гуфта буд ва падар тасдиқ карда.

Аммо най гӯё моли касе набуд.

Сози дигаре набуд, ҳамин най буд, чун як чӯбпора дар девори хона.

Писарак чанд раҳ онро поён оварда буд ва ба лаб бурда, пуф карда буд, лек ғайр аз хуштаки гӯшхарош овозе берун наёварда буд.

Ва як рӯз, ки онҳо даври хонтахта нишаста, наҳор меҳӯрданд, най баногоҳ аз пеши худ ба наво оғозид. Инро ӯ ҳам шунид, падар ва модар ҳам.

Най чунон аз ғарибӣ, ҷудой ба шикоят оғозид, ки чашми падар ҳам пуроб шуд, аз модар ҳам.

Танҳо ӯ буд, ки ҳайрону гаранг ба ин гунги баногоҳ гӯешуда менигарист.

Чун най хомӯш шуд, падар онро аз девор гирифт, ба писарак дод ва гуфт: «Инро бубару ба Муроди чӯпонак бидех, ин ҷо аз бекаси ғамбемору силкасал шудааст!»

ГУНГИ ПУРҲАРФ

Ду пирамарди камҳарф нишаста буданд рӯи боми коҳдони колхоз.

Аз субҳ нишаста буданд ва инак офтоб ба киём расида буд, чун ҳамеша ҳарфе радду бадал накарда буданд бо ҳам.

Ин ду пирамардро одат шуда буд, ки субҳ барвақт оянд, дар бомгӯша нишинанд то чошт, беҳарф, ҳатто на дуруд, на падруд.

Ҳоло низ нишаста буданд хомӯш.

Ин дам ду писарак, ки бо ҳам шарт гузошта буданд, дартоз омаданд, рӯи теппаи мушриф ба коҳдон баромаданд, чукҳояшонро аз шолвор берун оварданд ва ба озмуни «кӣ дуртар!» оғозиданд.

Ду пирамард ба ин ду писарак хомӯш менигаристанд.

Билохир тоқати яке магарам тоқ шуд, ки бо ангушти ишора сӯи бачаҳо имо кард ва нохуш гуфт: «и-и-и, ба инҳо нигар, ман, ман аз инҳо чӣ ёд мегирам!»

Пирамарди дигар тунд ба ӯ нигарист ва норизо хитобид: «ҳай, лакқӣ!»

Аз ҷо баланд шуд, доман афшонд ва рафт.

ЧҶҶА

Чӯча нав аз тухм баромада буд ва ҳайрон ба модари худ менигарист. Аҷабо, — мегуфт вай пеши худ ва бо гӯшаи чашм ба тухми даҳонвои паҳлӯяш нигариста, — ба ин бузургӣ бо чӣ ҳила вай аз ин сӯроҳ берун омада бошад?

«САВОБЧӢ» (ҳикоя-муаммо)

Дар деҳи мо мегӯянд, ки аз деҳи ҳамсоя, дар деҳи ҳамсоя мегӯянд, ки аз деҳи мо: марде хӯрчини пурбор пушти хар партофтаву болои хӯрчин худ нишаставу ба қавли ҳамдеҳагони ман ба деҳи ҳамсоя ва ба қавли ҳамсоядеҳагон ба деҳи мо озим шудааст.

Дар нисфи роҳ ба сараш задааст, ки ҳарак ӯро мебардорад, боз хӯрчини пурборро мебардорад, шояд монда шуда бошад. Магар инсоф ин нест, ки нисфи борро ӯ бар дӯш дошта бошад.

Бо ин нияти нек вай аз ҳарак фуромада, хӯрчинро ба китфи худ гирифта ва боз ба ҳарак нишаста, ба қавли ҳамдеҳагони ман ба деҳи ҳамсоя ва ба қавли ҳамсоядеҳагон ба деҳи мо ворид шудааст.

Ин марди «баинсоф» аз кадом деҳ буд?

НАВЧА ВА ҒАЛЧА

Онҳо ду дӯст дар як пӯст будаанд. Яке навчаи навча, дигар ғалчаи ғалча.

Ғалча аспсувору навча харсувор дар кӯҳу барзан савлат карда гаштанро хуш доштаанд, ҳарчанд пой ғалча то рикоб намерасидаву пой навча замин мерӯфтааст.

Ин воқеа дар замоне рух дода, ки ҳанӯз дучарха мӯд набудааст.

Инак дучарха ҳам пайдо шудаву навча якто харидаву худ ба зин нишаставу ғалчаро дар позин нишондаву чангҳои кӯҳу барзанро бардошта мегаштаанд.

Ин воқеа дар замоне рух дода, ки ҳанӯз мошин мӯд набудааст. Мошин ҳам мӯд шудаву ғалча харидааст, аммо пояш то тормуз нарасидааст. Паси фармон навчаро шинонда, худ дар курсии паҳлӯ нишастааст.

Ин воқеа дар замоне рух дода, ки ҳанӯз ракета мӯд набудааст. Чун мӯд шудааст, навча якто харидааст, аммо дар кабина нагунчидааст. Онро ба дӯсташ вогузоштааст.

Ғалча ба кайҳон паридаву дигар барнагаштааст. Навча дар фироки дӯсташ он қадар сӯхтааст, ки оқибат ба ғалча мубаддал шудааст.

РАҚИБОН

Соия ҳамдигарро аз девор метарошиданд.

Агар Худованд ба ин ду сад сол умр меод, сад сол бо ҳам меҷангиданд ва чанги машҳури пуниро ба як нӯл мезаданд.

Аммо аҷобатро бубинед, ки ҳар ду дар як рӯз дар як син мурданд, халқи оламо дар ҳайрат гузошта.

«Бубинед, – гуфтанд мардум, – дар зиндагӣ ҳамсоя буданду рақиб, дар сарманзил низ ҳамсоя мешаванд, шояд ин сабақ шаваду дар ун дунё ошті кунанд».

Ҳар ду ро пасу пеш чаноза хонданду бурда, паҳлӯи ҳам гӯр карданд.

Субҳи дигар вақте сари гӯр омаданд, мӯи мардум бар танашон сик шуд: гӯё ҳар ду шабона аз гӯр берун омада буданд, кафанҳо пора, тану рӯи ҳамдигар чок-чок карда буданд. Яке дар гури ун, ун дар гӯри ин сарозер буд.

«Аҷаб, – гуфтанд мардум, – чӣ қадар бояд дар дили худ кина дошта бошӣ, ки ҳамсоягии сарманзилро низ таҳаммул накунӣ!»

Гӯрҳои нав канданд дар ду ғӯшаи қабристон ва онҳоро тоза ба хок супурданд.

КИМИЁГАР

Сахткӯш кимиёгаре буд. Чавҳаре мечуст, то симобро нукра, ми-
сро тило бисозад. Шаборӯз чизе ба чизе меомехт, дар бӯта мегудохт,
зуд шударо месанҷид, норизо сар мечунбонд ва дур меандохт.

Кимиёгар шунида буд, ки Мири Валий даҳ сол пайи ёфтани иксири
кимиё чон коҳонда буд, муваффақ нашуд, аз ин кори бесуд даст ка-
шида буд.

Кимиёгари сахткӯши мо мегуфт: «Чи аҷаб, сад кас мекобад, як
кас меёбад!»

Пир шуд, миёнаш хамида гашт, чашмонаш бенур.

Билохир, вақте офтоби рӯ ба ғуруби умраш наздики кӯҳи Қоф
шуда буд, назди бӯтаҳо хира монда буду бовар намекард: дар як бӯта
нукра буд, дар дигаре тилло!

Аммо ҳеч ба ёд оварда наметавонист, ки чиро ба чӣ омехт, чиро
бо чӣ зоб кард, ки иксир ҳосил шуд.

Бомдод вақте ўро дар корхона мурда ёфтанд, осори захмати бара-
бас ва пушаймонию умри барҳадар дар чехраш хонда намешуд,
баръакс мӯҳри қаноат ва шарофат нақш баста буд, ки касе онро шарҳ
наметавонист бидиҳад.

МЎЗАДЎЗ

(сарвояк-муаммо)

Онҳо ду бародар буданд, ҳар ду мӯзадӯз. Бародари хурдӣ сахткӯш
буд ва ҳафтае як ҷуфт мӯза медӯхт, бародари калонӣ хурдакор буд ва
моҳе як по – дар ду моҳ як ҷуфт мӯза медӯхт.

Қимати як ҷуфт мӯзаи ӯ баробари чаҳор-панҷ ҷуфт мӯзаи барода-
ри кехтар буд.

Аҳлона зиндагӣ мекарданд. Касе нашунида буд, ки онҳо аз
қисмати худ шикоят карда бошанд.

Падарашон вақте мурда буд, ки калонӣ шонздаҳсола буду хурдӣ
дувоздаҳсола. Аммо чун касби падар бародари меҳтар омӯхта буд,
мӯҳточ нашуданд. Ба кехтар низ касби падарро омӯзонд. Онҳо дар
камтарин мӯҳлат он пояи шӯҳратро ёфтанд, ки падар дар камолот
ёфта буд. Ҳамдеҳагон мӯзаҳояшонро меҳариданд, аз дехоти дуру
наздиқ меомаданду мебурданд, бозоргонҳои раҳгузар низ он
мӯзаҳоро хуш карда, ба шаҳрҳои дурдаст бо худ мегирифтанд ва
шӯҳрати мӯзаҳои онҳо зиёда мегашт.

Гоҳе харидорон андозаи пои худро мефиристонданд, баъд мӯзаро
ҳамқолаби пои худ ёфта, ҳайратзада мешуданд.

Кор то ба ҷое расид, ки шоҳи кишвар низ бохабар шуд ва та-

лабгор. Хост аввал дасткори хурдиرو бубинад, андозаи пой худ бигирифт ва ба Сармаддеҳ фиристонд. Чокарон омаданд, ба бародари хурдӣ як ҳафта мӯҳлат доданд ва худ меҳмони мири дара шуданд.

Мир пинҳон аз чокарон бародари кехтарро назди худ хонд ва ўро хушдор дод: «моро назди шоҳи кишвар шарманда макун, ки ҳолат табоҳ гардад, аз бародари худ низ кӯмак махоҳ, чароки шояд дафъаи дигар дасткори ўро низ бихоҳад, агар хунари туро бо хунари ў тавъам биёбад, ҳолат боз табоҳтар гардад».

Бародари хурдӣ гуфт: «фармонбардорам!» ва ҳафтае пас бо як чуфт мӯза ҳозир шуд.

Чокарон музди кори ўро доданд ва гуфтанд: «ин дастмузди туст, агар шоҳи кишвар хунаратро писандид, подоши арзанда хоҳӣ ёфт, алҳол андозаи пой шоҳ наздат бошад, шояд боз ба кор ояд».

Моҳе пас чокарон боз омаданд ва арз карданд, ки музадӯзи кехтар андоза ниғаҳ надоштааст, мӯза аз пой шоҳ бузургтар омадааст, нашавад, ки тобистон ба по пайтоба бипечад, бигузур бародари меҳтар хунари худ бинамояд. Ба бародари меҳтар се рӯз мӯҳлат доданд, аммо чун мир ўро пинҳон аз чокарон ба назди худ хонд, то хушдор бидихад, ў бо мӯзаи тайёр ҳозир шуд. Чун ҳайрати мирро дид, гуфт: «донистам, ки хоҳ-нохоҳ ба талаби дасткори ман ҳам хоҳанд омад, андоза аз бародар бигирифтам ва дар ин як моҳ ин мӯзаро дӯхтам».

Мир гуфт: «дурандешӣ кардӣ, вагарна дар се рӯз мӯзаи шоҳӣ натавонистӣ дӯхтан. Агар инро альён ба чокарон бинамоям, бадгумон бишаванд, бигузоре, мӯхлаташон сар ояд».

Се рӯз пас чокарон мӯзаро гирифтанду рафтанд. Лек боз ҳафтае пас баргаштанд, ғазбон ва ғуррон буданд. Ин дафъа мӯза ба пой шоҳ танг омада буд.

Мири хашмин мӯзадӯзро ҳозир кард ва гуфт: «эй фурӯмоёгон, ба шумо чӣ шуда, ки яке андоза бузургу дигар танг мегиред?!»

Мӯзадӯз муддате сар ба зер афканд, сипас сар бардошт ва гуфт: «ҳарфе дорам, агар уқубат нафармой, бигӯям...» Мир гуфт: «бигӯ!» Мӯзадӯз гуфт: «ба яқин медонам, ки шоҳи олам моҳе ё зиёда аз ин нохунҳои пой худ нагирифтаанд...» Мир гуфт: «эй хирасар, чиҳо мегӯӣ?! Шоҳи оламо ҳар рӯз даллокон дар хидматанд!» Мӯзадӯз гуфт: «гунаҳгорам, лек ман дигар сабабе намебинам...»

Мир лаҳзае чанд ба андеша фурӯ рафт, баъд чокаронро бозхост, ба онҳо гуфт: «аз гуноҳи ману ин ғулом шоҳи олам бигзарад, лек ин чунину чунон даъво дорад».

Чокарон баробар «воҳ!» гӯён ба сарҳои худ мушт заданд ва гуфтанд: «мо ба хунарат тан дода будем, акнун ба ақлу заковатат. Ҳароина шоҳи оламро ду-се моҳ аст, марази по ғам медиҳад ва ӯ даллоконро нохунгири намегузорад, чароки дарди ҷонкоҳ дорад!»

Чокарон бозгаштанд.

Ҳафтае пас аз шоҳ қосиде назди мир омад, бо паёме аз шоҳ, ки мӯзадӯро ба хидмати дарбор меҳонад.

Мӯзадӯз бо сад баҳона аз ин «лутфи» шоҳ сарпечӣ кард. Сабаб чӣ буд?

АЗ РҶЗГОРИ МАРДУМИ НОМӢ

ИСКАНДАРИ МАҚДУНӢ

Искандар назди гӯри Куруши Кабир истода буд, гӯш ба тарҷумон фаро дошта буд, ки барои ӯ набиштаҳои барбариро ҷунонӣ мекард.

«Эй мард! Ҳар кӣ бошӣ ва аз ҳар кучое оӣ, зеро ман донам, ки хоҳӣ омад. Ман Куруш писари Камбуҷиям, ки ин ҷаҳондориро барои порсиён бино кардам. Ту ба ин пора ҳок – ҳосили ҷаҳондорӣ ман рашк мабар!»

Тарҷумон ҳомӯш шуд, Искандар ҳомӯш буд.

Ин бори дувум буд, ки эҳсоси шикасти рӯхӣ мекашид.

Бори аввал дар Афина пеши рӯи файласуфи калбӣ Диёҷон истода буд ва ӯро мегуфт: «Аз ман, ки Искандари Бузургам, чизе бихоҳ!» Диёҷон бепарво ба ӯ гуфта буд: «Канор бишав, ту офтобро ба ман тобидан намегузорӣ».

Лаҳзае буд ё соате Искандар – фотеҳи нисфи олам ба худ омад ва бо ҳасрат гуфт: «Агар ман Искандар намебудам, Диёҷон будан меҳостам, чун Искандарам, ба ин ҳарзаҳо набояд фирефта шавам!»

Ва фармуд, то набиштаҳои макбараро бистуранд.

НАҶМИДДИНИ КУБРО

Ин орифи бузург бағали худро санг пур карда буд ва дар кӯчаҳои Урганчи Хоразм мегашт, ба ҳар муғули пешомада санг партоб мекард.

Муғулҳо ба ҳоли ин пирамарди нимҷон, ки сангаш то ҳадаф намерасид, меҳандиданд.

Муғули пири дигаре ӯро ҳомӯш наззора мекард. Чун дид, ки санг бағали орифи бузург боқӣ намонд, ба ӯ гуфт:

– Мебинам, санге дигар бо ту нест, вале алаамат ҳанӯз бо туст, ме-
хоҳам он ҳам набошад.

Муғул тире аз камон раҳо кард.

ШАЙХ САЪДӢ

Зани шайх Саъдӣ ба мисли Ксантипаи Сукрот буд. Шайх пеши
худ гуфт: «Ман чун Сукрот захр хӯрдан ва мурдан намеҳоҳам!»

Шайх занашро талоқ дод.

МУЗАФФАРИ ҲИРАВИ

Вакте ғуруби офтоби умри худро рӯшан дид, рафт ва девони
ашъори худро ба об афканд ва гуфт:

– Ҳеч кас қадри сухани ман нахоҳад донист ва маънии онро фаҳм
нахоҳад кард.

Ба дунё ва дунёӣ чаве баҳо намегузошт.

Ҷандаву ганда мегашт ва чун ибои атрофиёро ба шахси худ ме-
дид, ниҳеб мезад:

– Ба зоҳири ман нигоҳ макунед, ба забони маънӣ нигаред!

Ду шоире ки арзандаи сухан медид, яке Салмону дигар Хочу буд.
Дар ҳаққи хоҷа Салмон мегуфт: «аламдори Сова ба сарҳадди зехн
мерасад, аммо дар майдони сухан ҷавлон наметавонад кард!»

Дар ҳаққи Хочу мегуфт: «аз ин наққошаки Кирмон бӯи суханварӣ
меояд, аммо аз зоҳир, ба маънии сухан нарасида!»

Сухани шоирони дигарро, ба қавли Давлатшоҳ, «мутлақан вучуд
нагузоштӣ!»

Сабаби ба об афканда шудани девон ин набуд, ки гуфта шуд. Бал
кибру ғуруре ки ўро буд дар зиндагӣ, намегузошт, то баъд аз марг
мавриди ҳамлаи сустқаламон қарор бигирад.

АМИР ОЛИМХОН

Аз поэзии умри падарсолор, вопасин амири Бухоро ҳамин қадар
маълумам шуд, ки оғози Ҷанги дуҷуми ҳаҳон назди дарвозаи ҳавли-
аш рӯи курсии бепероя аз субҳ то шом менишаст ва чашм ба роҳ
буд.

Меғӯянд, ки дар даст ду ҳамён зари холиси бухороӣ дошт. Барои
шодӣёна ниғаҳ медошт. Яке барои нафаре ки хабари фатҳи Маскав-
ро аз ҷониби чайши Олмон биёварад, дигар ба нафаре ки нишони
Муҳаммадаминбийро биёбад. Ин шахс ҳазор шутур бор – пӯсти
қароқӯлиро ба Фаранг бурдаву фурӯхтаву баъд пинҳон шуда буд.

Рӯзҳо, моҳҳо, солҳо мегузастанд, аммо на чайши Олмон Маскав-

ро мегирифт, на касе суроғи Мухаммадаминбийро пайдо мекард.

Барои ӯ таҳаммули ин аз аморати Бухоро роҳ кардан ҳам сангинтар буд...

Ва як рӯз ӯро рӯи ҳамон курсии бепероя, ду ҳамёни зар дар даст мурда ёфтанд.

НИЗОМИИ АРҶИИ САМАРҚАНДИ

Ҷ гӯри ҳақим Умари Хайёмо гулборон ёфт. Назди гӯр зону заду ҳой-ҳой гирист.

Ашки ӯ на аз ин хотир буд, ки пешгӯии алломаи бузургро бо чашми сар мидид, бал барои он буд, ки намедонист худ чӣ гуна мемирад ва дар кучо хоки домангир даҳони тангашро пешбозаш во мекунад.

УБАЙДИ ЗОКОНӢ

Шоир дар дами марг буд. Ҳама пайвандон гирди бистари ӯ чамъ омада буданд. Пирамард аз дасту по монда буд, лек забонаш ҳанӯз ҳам қодир ба ҳарф задан буд. Мӯйсафеди ҳамсоя аз ин ҳол хеле дар шигифт монд ва гуфт:

– Ман гумон доштам, нахуст узве ки дар тани ин мард даст ба эътисоб хоҳад зад, забони тундаш хоҳад буд, чароки ҳар дашному мазоҳи шунида аз ҳамин забон гуфта буд.

Шоири замингир лабханди дардноке кард ва гуфт:

– Ин барои он аст, ки чун Мункару Нақир ба суроғам омаданд, аз худ дифоъ намоям...

ИСМОИЛИ СОМОНӢ

«Бораи Бухоро манам!» – ин ибораест, ки ӯ аз сари ғурур гуфт ва бо ҳамин ба решаи тановари шачарааш табар зад.

КАМОЛИ ХУҶАНДИ

Чун ӯро Тӯхтамиш ба Сарой бурд, ҳар субҳ ҳангоме чашм боз мекард, гумон дошт дар Табреш аст, лек дар Сарой будани худро мефаҳмиду бо алам менамуд:

– Чӣ хуш будӣ, агар чашм боз намекардам!

АБӮМУСЛИМИ ХУРОСОНӢ

Ҷро гуфтанд:

– Сарват меҳохӣ?

Гуфт:

– На!

Гуфтанд:

– Давлат меҳохӣ?

Гуфт:

– На!

Гуфтанд:

– Пас ин ҳама ҷонбозӣ аз баҳри чист?

Гуфт:

– Як лаҳза худро дар чашми дигарон дидан меҷоҳам!

ШАҲОБИДДИНИ СҶҲРАВАРДӢ

Шайх кӯчаеро мегузашт бо либоси ҷанда, дӯкандоре ӯро дарюзагар пиндошт ва сиккае пеши пояш андохт, то бардорад. Шайх эътиборе надод ва дӯкандро убура кард.

Дӯкандорро такаббури ӯ хуш наёмад, пеш тохт, гиребони шайхро гирифт ва даъво кард:

– Эй фурумоя, ҷаро аз сиккаи ройгон рӯй метобӣ, вақте сар то кадамат намудори ғакру ҷӯъ аст?!

Шайх дасти ӯ аз гиребон дур кард ва ором гуфт:

– Пеши мо силии беминнат беҳ аз сиккаи боминнат аст! – ва равон шуд.

БОЗ СҶҲРАВАРДӢ

Падар Сӯҳравардии кӯчакро ки бо нон безътиной мекард, сарзаниш кард:

– Ҳай хирасар, магар нашнидай, ки бузургворе чун нонрезае сари роҳ дид, гирди он девор бардошт, то зери пой раҳгузарон нагардад!

Писар гуфт:

– Аҷаб аҳмаке буда, мешуд ба даҳон биандозад, ё канор бигзорад, чи ҳоҷат ба заҳмати беҳуда буд?!

ЧИНГИЗХОН

Гӯрканон гӯри ӯро канданд. Онҳоро куштанд. Тобуткашон тобут пеш оварданд. Ҳамаро сар заданд. Ҷанд тан, ки гӯрро анбоштанд, худ анбошта дар хок шуданд. Шаманҳо дуову ғотиҳаи охираташ хонданду худ омодаи бозгашт буданд. Яксара ҳафа карданд. Бокиро низ, ки бадракаи тобут буданд, як-як аз дами теғ гузаронданд, то ин ки як нафар бимонд. Ҳамоне буд, ки ба фарзанди аршади Чингиз савганд хӯрда буд, ки манзили охирати хони хононро ҷондоре нахоҳад донист.

Вакте ба назди Ботухон омад, замин бўса кард ва гуфт:

– Хони олам, ҳар чи фармуда будӣ, ҳамаро бекаму кост ба чо овардам, манзили охирати хони хононро ҳеч ҷондоре намедонад, ки кучост!

Ботухон гуфт:

– На, як нафар медонад!

Ва шамшер боло карду сари он муғул аз тан чудо.

МУНДАРИҶА

Сармаддеҳ (роман дар қисса ва ҳикояҳо)	3
Шоҳаншоҳ (роман)	321
Сарвоякҳои чун мушту чун ангушт.....	454

Баҳманёр

САРМАДДЕҲ. ШОҲАНШОҲ

Мухаррири ороиш *Ромиш Шералӣ*
Мухаррири саҳифабандӣ *Сомон Шералӣ*

Ба матбаа 19.06.2013 супорида шуд.
Чопаш 24.06.2013 ба имзо расид. Андоза 60x84 1/16.
Ҷузъи чопӣ 39,5. Адади нашр 1000 нусха.

Расми рӯи мукова аз Маҳмуди Фаршчиён (Эрон)

Муассисаи нашриявии «Адиб»-и
Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон
734018, ш.Душанбе, кӯчаи Н.Қаробоев 17 а

Дар чопхонаи ҶДММ «Аршан» ба табъ расидааст.